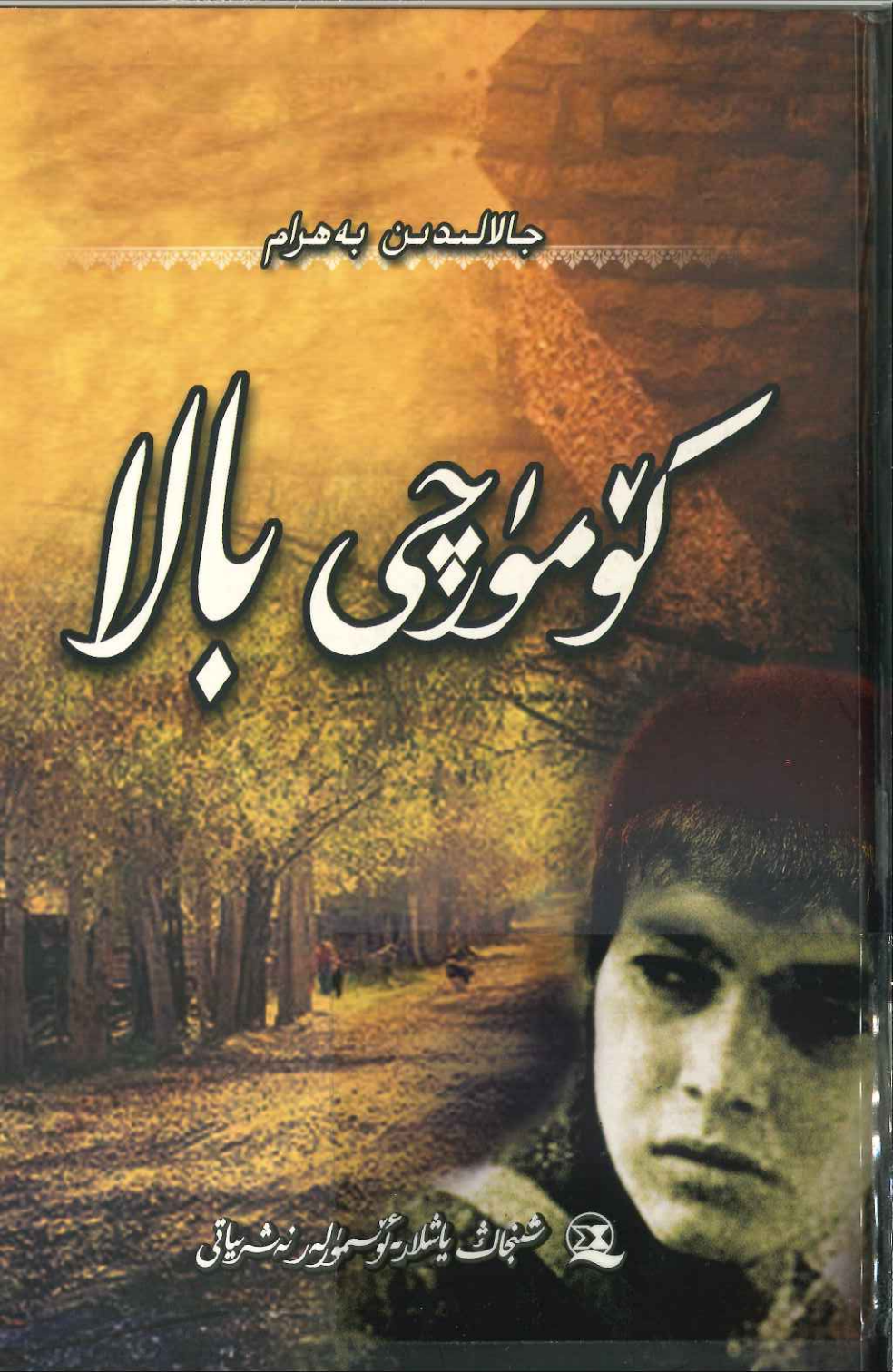
جالالدین بەهرام

کۆمۆچی بالا

شنجاڭ ياشلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

جالالىدىن بەھرام

كۆمۈرچى بالا

(رومان)

شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

مۇقەددىمە

2004 - يىلى مەن ئۇچۇن تولىمۇ خاسىيەتلىك بىر يىل بولدى. بوستان شەھەر — غۇلجا گۇل - چېچەكلەرگە راسا پۇركەنگەن ماي ئايلىرى ئىدى. سۇس سۆسۈن رەڭ ئېچىلغان سېرىنگۇللەر پاكىز باغ - هويلىلارنى يېڭى كىيلىندەك بېزىۋەتكەن بولۇپ، ئۇنىڭ خۇش پۇراق هىدلىرى دەممۇدەم دىماغلارغا ئۇرۇلاتتى. قۇشلار گويا كى بەزمە - مەشرەپكە چۇشكەندەك هەممىلا يەردىن بۇلبۇللارنىڭ چاڭىلداپ سايراشلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئەنە شۇنداق چىرايلىق كۇنلەرنىڭ بىرىدە بالىلىقىمدىن تارتىپ بىرگە چوڭ بولغان، باشلانغۇچ مەكتەپتىن ئالىي مەكتەپكىچە بىرگە ئوقۇش جەريانىدا شۇ دەۋرلەردىكى ئاچارچىلىق ئازابلىرىنى بىللە تارتقان جانجىگەر ئاغىنەم هەم ساۋاقدىشىم ئوبۇلقاسىم ماڭا تېلېفون بېرىپ:

— غۇلجىغا 20 - مايغىچە كېلىپ بولغىن! هەممە ساۋاقداشلار يىغىلماقچى...، — دەپ ئۇقتۇردى. «ساۋاقداشلىق مېهرى شۇنداق بولامدۇ نېمە؟!...» پۇتۇن ۋۇجۇدۇمنى ئوتلۇق بىر هاياجان چىرمىۋالدى. يېزىۋاتقان تېلېۋىزىيە تىياتىرىنى تاشلىدىم - دە، ئەتىسىلا يولغا چىقتىم. دەرۋەقە 23 - ماي كۇنى غۇلجا «يېشىلنۇر» رېستورانىغا هەممە ساۋاقداشلار جەم بولدۇق ... ئۇزۇن يىللىق جۇدالىق سېغىنىشتىن كېيىنكى ئۇسال شادلىقىمۇ ئەجەب بولىدىكەن؟! «بۇ ئوكۇمۇ ياكى چۇشۇم؟» دېگەندەك گاڭگىراپ قالدىم. بالىلىق، ياشلىق دەۋرلىرىمىز هەرقايسىمىزغا بەش قولدەك ئايان بولغان ئوبۇلقاسىم،

مەھەممەتخان، ئەلى ئەكبەر (تاتار)، تەلىپ (قازاق)، سۇلتان، سابىر، تۇرغان، ئەخمەتجان خۇدابەردى (قەشقەردىن كەلگەن)، يۇسۇپجان (خوتەندىن كەلگەن)، روزىگۇل، ئالىيە قاتارلىق ساۋاقداشلار بىر - بىرىمىزگە قاراپ ھەيران بولۇشتۇق. راستلا ھەممىمىز قېرىپتىمىز... باللىقىمىز، ياشلىقىمىز بەكمۇ ئۇزاقلاردا قاپتۇ! ئۆمەر ھەييام ھەزرەتلىرى ئۆمۇر مەنزىلى ھەققىدە مۇنداق نالە قىلغانىدى:

ئەپسۇسكى يىگىتلىك مەۋسۇمى پۇتتى،
كۆكلەم ئۆتۈپ كەتتى، كۆز كېلىپ يەتتى.
ياشلىق دەپ ئاتالغاچ سۆيۈنچ بۇلبۇلى،
بىلمىدىم قاچانلار كەلدىيۇ - كەتتى...

توغرا، ۋاقىت ئەنە شۇنداق رەھىمسىز ئىكەن! قارائى قىرىق ئۈچ يىلنىڭ سېھرىي كارامىتىنى!! قاپقارا چاچلار كۈمۈشتەك ئاقارغان، ئالمىدەك رۇخسارلارغا يول - يول قورۇقلار چۈشكەن ... چىنارەك بەللەر پۈكۈلۈپ كۆز گۆھەرلىرىنىڭ خىرەلەشكەن ... ئەمما ۋىسالمۇ ئۇلۇغ خاسىيەتلەرگە تولغان شادلىق پەرىشتىلىرىگە ئوخشايدىكەن! مانا ساۋاقداشلار ئۈچرىشىپلا روھىي ھالەتلىرىمىز باللىقىمىزغا قايتقاندەك بولۇشتۇق! ھەممىمىز يىغلاشتۇق... ھاياجانغا تولدۇق... كۈلۈشتۇق... بۇ دۇنيادىن ۋىدالاشقانلارنى ياد ئېتىشتۇق...

«يېشىلئۇر» رېستورانىنىڭ گىلەم ھەم تاۋار كۆرپىلەر سېلىنغان ئايرىم خانىسى دوستلۇق، ساۋاقداشلىق مېھىر - مۇھەببەت بىلەن يورۇپ كەتتى!... دوستلۇق ناخشىلىرى ئېيتىلدى. ئىلىنىڭ بىر يۇرۇش «ئوغۇل بالا» ناخشىلىرىنى ھەممىمىز قۇلاقلىرىمىزنى تۇتقان ھالدا كۆكلەرگە كۆتۈرۈۋەتتۇق... بىر - بىرىمىزگە قەدەھلەر تۇتۇپ، ئۇزۇن

ئۆمۇر، خاتىرجەملىك، ئامەت تىلەشتۇق... ئايرىم - ئايرىم ھال - مۇڭ تۆكۈشتۇق...

«يېشىلنۇر» رېستورانىنىڭ مېھماندوست ساھىبخانىلىرى تاماقتا قالغۇدەك تائاملىرى بىلەن بىزنى ھاڭ - تاڭ قالدۇرۇۋاتقان بىر پەيتته خاس خانىنىڭ ئىشىكى ئېچىلىپ تەمبۇر كۆتۈرگەن ئوتتۇز سەككىز - قىرىق ياشلار ئۆپچۆرىسىدىكى بۇغداي ئۆڭ بىر كىشى كىرىپ كەلدى. ئۇ ئېگىز بوي، تەمبەل، قاپقارا چاچلىرى ئارقىغا تارالغان بولۇپ، تەمكىن ھەم سالماقلىقى چىرايىدىن بىلىنىپ تۇراتتى.

— مۇشۇ سورۇندا جالالدىن بەھرام ئاكىنى بار، دەپ ئاڭلاپ ئاتايىتەن كېلىشىم، — دېدى ئۇ كۆلۈپ تۇرۇپ. مەن دەرھال ئورنىمدىن تۇرۇپ ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشتۇم ھەم ساۋاقداشلار سىغدىلىپ مېنىڭ يېنىمدىن ئورۇن بوشاتتۇق، مەن ئۇنىڭدىن تىنچلىق - ئامانلىق سورىدىم. ئۇنىڭ ئىسمى جاۋدەت بولۇپ، تەمبۇرنى بەكمۇ ياخشى چالىدىكەن. جاۋدەت بىرقانچە ناخشىلارنى ئۆلاپ ئېيتقاندىن كېيىن ماڭا ئېگىشىپ:

— سىزگە «كۆمۈرچى بالا» دېگەن ناخشىنى ئېيتىپ بېرەي، — دېدى - دە، تەمبۇرنى مۇڭ بىلەن چىرتىپ ناخشىنى باشلىۋەتتى... مەن تېكىستى بىلەن مۇزىكىسى ئادەمنى چوڭقۇر ئويغا سالىدىغان، مىسكىن ھەم ھەسرەتلىك بۇ ناخشىنىڭ ئېچىگە كىرىپ كېتىپتىمەن... گويا ئۆزۈمنى «يېشىلنۇر» رېستورانىدا ئەمەس، بەلكى ئاشۇ «كۆمۈرچى بالا» بىلەن «گاڭگول»، «پېلىچى» خاڭلىرىدىن كۆمۈر ئەكىرىۋاتاتتىم... ھارۋام لاي - كاتاڭلارغا پېتىپ قالاتتى... ئاچچىق تەرلەرگە چۆمۈلۈپ، كۆمۈرچى دوستلىرىم بىلەن ھارۋىنى ئىتتىرىپ، ئاتنى: «ھە، جانۋار!» دەپ دېۋىتمەكته ئىدىم. قىش - زىمىستانلاردا گۈلخان ئەتراپىدا دۇگدەرەپ كۆمۈرلىرىمگە خېرىدار چاقىراتتىم... بىلىم ئېلىش، پاراۋان تۇرمۇش، بەخت - ئامەتلەر مەندىن يىراق ئىدى!

يۇزلىرىم قاپقارا، كىيىملىرىم مەينەت، ھەممە مەندىن يىرگىنەتتى... بىراق مېنىڭ ئاشۇ كونا يىرتىق كۆرەك جۇۋام تېگىدە كىرسىز بىر ساپ يۈرەكنىڭ ئۇرۇۋاتقانلىقىنى ھېچكىم يادىغا ئېلىشمايتتى...

ناخشىنىڭ سېھرىي كۈچىمۇ ئاجايىپ بولىدىكەن. ئارىلىقتىكى دەم ئېلىشتا تالاغا چىقىپ كەتتىم. ئەمما كۆڭلۈمدىكى ھاياجان بېسىققاندەك ئەمەس ئىدى. ئۇ بارغانسېرى ئۆرلەۋاتاتتى...

— چىرايىڭ بىرقىسمىلا بوپقالدى، — دېدى ئارقامدىن چىققان ئوبۇلقاسىم، — مىجەزىڭ يوقمۇ نېمە؟

— ياق، ئۆزۈم ياخشى، — دېدىم مەن سۇسلا كۈلۈمسىرەپ، — بايىقى ناخشىنى ئاڭلاپ كۆڭلۈم ئەجەب پاراكەندە بولۇپ كەتتا...

— مەنمۇ سەزدىم، ناخشىنى ئاڭلاۋېتىپلا چىرايىڭ ئۆزگەرگەن ئىدى، — ئوبۇلقاسىم دولامغا ئۇرۇپ قويدى، — يۈرە، سېنى بىر شامالدىتىپ ئەكېلەي...

— ئاغىنىلەرنى تاشلاپ كەتسەك؟...

— ئۇلار شامالداپ كىرىپ، ئالدى ـ ئارقىسى تەڭشىلىپ بولغۇچە كېلىپ بولىمىز. قارىغىنا، ماشىنىمۇ تەييار.

ئوبۇلقاسىم ئوغلىنىڭ قاپقارا يالتىراپ تۇرغان «سانتانا 2000» ماركىلىق ماشىنىسىنى كۆرسەتتى.

— بالام، دەريا بويىغا ھەيدە، — دېدى ئوبۇلقاسىم ماڭا ماشىنىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ بېرىۋېتىپ.

ماشىنا «يادىن ئايرىلغان ئوقتەك» تېز يۈرۈپ كەتتى. راست دېگەندەك بىردەمدىلا دەريا بويىغا كېلىپ قالدۇق. ئوبۇلقاسىم ئىككىمىز بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ دەريانى ئۈسۈپ كىرگەن تىك يار ئۈستىدە توختىدۇق. بۇ كەچ زاۋال ۋاقتى بولۇپ، قۇياش غايەت زور قىزىل شارىدەك ئورمانلار ئىزىنىلىرىغا ئاستا پاتماقتا

ئـــدى. دەريانىڭ قارشى قىرغىقىدىكى ئىپتىدائىي ئورمانلار، تـوقـايلىق، قومۇشلۇقلار ئاسمان قەھرىنى قاپلىۋالغان شەپەق ئـىـلـكـىـدە قـىپقىزىل تاۋلىنىپ تۇراتتى. بىردىنلا ئاشۇ قان قۇيغاندەك قىزىپ كەتكەن ئاسمان سەتھىسىدە دۈندەك بەھەيۋەت بـىـر بـوۋاي تـەمبۇر چېلىۋاتقاندەك كۆزلىرىمگە كۆرۈندى!... كـۆرۈنـدىـلا ئـەمـەس بـەلكى ئاۋازىنى مۇڭ بىلەن پەلەكلەرگە كـۆتـۈرۈپ: «قەلبىڭدە يۇلتۇزلارىدەك دەردلىرىڭ تولا...» دەپ كـۆمـۈرچـى بـالـىغا خەيرىخاھلىق قىلسا، تۇرۇپلا: «چىرايىڭ كۆرۈنەر شۇنچە پەرىشان» دېيىش ئارقىلىق كۆمۈرچى بالىنىڭ دەرد ـ پىغانلىرىغا ھەمدەم بولاتتى. تېخى «تىلەيمەن بەختىڭنى دۇئـالـلـىـرىـمدا...» دېگەن نالىلىرى بىلەن تەڭ كۆز ياشلىرىم يامغۇردەك تۆكۈلەتتى...

— ئـوبـۇلـقـاسـىـم، — دېدىـم مـەن ئۆز ـ ئۆزۈمـگە پىچىرلىغاندەك، — ئاشۇ ئوتقاشتەك تاۋلانغان ئاسماندا بىر بوۋاي يىغلاپ تۇرۇپ تەمبۇر چېلىۋاتىدۇ...

— ھە؟! — ئوبۇلقاسىمنىڭ چوڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، بـارماقلىرىنى پېشانىمگە تەگكۈزدى، — ئـىسـتـماڭغۇ ئۆرلەپ قالغاندەك ئەمەس، يۇر كېتەيلى، يەنە بىردەم تۇرساق «ئاسماندا ئالتە خوتۇن ئۇسسۇل ئويناۋاتىدۇ...» دەيدىغان ئوخشايسەن...

ئـوبۇلقاسىم شۇ كۈنى كەچتىلا ماڭا «دوستلارغا» دېگەن VCD پـلاستىنكىسىنى ئەكېلىپ بېرىپ: «كۆمۈرچى بالىنىڭ بوۋىسىنى ئاسماندا كۆرمەي، مۇشۇنىڭدىن كۆر...» دېدى. بۇ پلاستىنكىنى قويۇپ «كۆمۈرچى بالا» دېگەن ناخشىنى قانغۇچە ئـاڭـلىدىم. بۇ ناخشىنىڭ تېكىستى جالالىدىن ئابدۇماناپنىڭ، مـۇزىـكـىـسى نـۇرمـەھـەمـمـەت روزىـنـىـڭ بولۇپ، جاۋدەت ئورۇنلىغانىكەن. مەن بۇ بالىلارغا مەنۇنىيەت بىلەن رەھمەت ئېيتىمەن ھەم ئىجادىيەتلىرىگە مۇۋەپپەقىيەت تىلەيمەن...

مەن «كۆمۈرچى بالا» دېگەن ناخشىنى ھەر كۈنى دېگۈدەك ئـاڭـلاپ تۇرىمەن. ھەر قېتىم ئاڭلىغىنىمدا ئۆزگىچە ھېس ـ

تۇيغۇلارغا چۆمۈلىمەن. ھەتتا كۆمۈر بازارلىرىغا بېرىپ كۆمۈرچى بالىلارنى كۆردۈم، پاراڭلاشتىم... ئۇلارنىڭ كىچىكى ئون بەش ياش، چوڭى يىگىرمە بەش ياشلار ئەتراپىدا ئىدى... بۇ بالىلارنىڭ ئارزۇ - ئارمانلىرىنى، تەقدىر - ئىقبالىلىرىنى ئويلاپ ئىچ - باغرىم ئۆرتىلىپ كەتتى... بولۇپمۇ ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر يىگىتنىڭ كېچىمىش - قىسمەتلىرىنى ئاڭلاپ كۆزلىرىم ئاچچىق ياشلارغا تولدى! مەن ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىنى گويا ئىسپاتلىماقچى بولغاندەك غۇلجىنىڭ ئەڭ چىرايلىق، ساپ ھاۋالىق يېزا - سەھرالىرىنى زىيارەت قىلدىم... بولۇپمۇ «قاش» بويلىرى، «قاش» دەريا ۋادىلىرى مېنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلىۋالدى... خىلمۇخىل رەڭلەر بىلەن بېزەلىگەن تەبىئىي ئورمانلار، قەدىمىي توقايلىقلار، چېقىللار ئارا شاۋقۇنلىغان تاغ سۇلىرى... مۇنبەت تۇپراق، مېۋىلىك باغلار... بىر - بىرىگە گىرەلىشىپ كەتكەن ئارچا، قېيىن، قىرچىن تاللار... قىسقىسى، ياپيېشىل مەخمەلدەك تاۋلانغان دەريا ساھىللىرى ئۆزىنىڭ ئىپتىدائىي گۈزەللىكىنى نامايان قىلىپ تۇراتتى... بىراق بۇ جەننەتسىمان تەبىئىي مەنزىرىلەر ئارا چوقچايغان داچا، ھەيۋەتلىك بىنا، ئارامگاھلار خۇددى ھۆسنى بەرقارار گۈزەلنىڭ چېھرىگە چۈشكەن داغدەك كۆڭۈلنى خىرە قىلاتتى... مەن ئۇ يەرلەردىن يۈرىكىم سىقىلغان ھالدا قايتتىم... شۇنداقتىمۇ كۈنلەر ئۆتكەنسېرى «كۆمۈرچى بالا» ھاياتىمنىڭ بىر قىسمىغا ئايلاندى! ھەدىسىلا كۆز ئالدىمغا بىر مۆتىۋەر بوۋاي بىلەن كۆمۈرچى بالا كېلىۋالىدىغان بولدى. كېيىن بارا - بارا باشقىلارمۇ يىغىلىشقا باشلىدى... ئەمما ئۇلارنىڭ ئىچىدە قىپقىزىل شەپەق ئارا يىغلاپ تۇرۇپ تەمبۇر چالغان بوۋاي ھەم مەن بىلەن سىرى ئەسرا بولغان ھېلىقى كۆمۈرچى بالا مۇقەددەس ئابىدىدەك قەلبىم باغلىرىغا مەھكەم ئورۇنلاشتى. ئۇلار مېنىڭدىن «قەلبىمنىڭ ئامان - ئېسەندۇر؟» دەپ سوراشتى. مەن ئۇلارغا «ئەلھەمدۇلىللا شۈكرى» دەپ جاۋاب بەردىم. بوۋاي بىلەن كۆمۈرچى بالىنى ئاللا ئۆز پاناھىدا ساقلىسۇن!...

1

قۇياش گويا ئوت شاربدەك ئاستا پاتماقتا... دەريانىڭ ئۇ قانىتىدىكى قويۇق چانقاللىق ھەم توقايلىقلار ئاسمان سەتھىسىنى سۇزۇارى قاپلىۋالغان شەپەق ئىلكىدە خۇددى قانغا چىلىشىپ قالغاندەك قىپقىزىل تاۋلانغاندى. ئىككى قىرغاقنى تولدۇرۇپ، لۆمشىپ ئېقىۋاتقان سۇ مىليونلىغان ياقۇت ئۇۋاقلىرىدەك ژىلىقلاپ كۆزنى چاقاتتى. گۈگۈم زاۋاللىقىدا قارىيىپ كۆرۈنگەن قولۇاق ھەم ئېرىنچەكلىك بىلەن پالاق ئۇرۇۋاتقان بېلىقچى گويىاكى رىۋايەتلەردە تەسۋىرلەنگەن گىگانت تاش ھەيكەللەرنى ئەسكە سالاتتى... قىزىل، سېرىق، سۆسۈن رەڭ نۇر تالالىرىدا ئاۋرال تېغىنىڭ قار ـ مۇز قاپلىغان چوققىلىرى يىراقتىكى پادىچى گۈلخانلىرىدەك بىنەپشە رەڭ يالتىرايتتى... مانا بۇ ئېرەن دەريا بويلىرىنىڭ كەچكى شەپەقتە ھۆسن ـ جامالىنى نامايان قىلىشى ئىدى...

كاكۇك، بۇلبۇل، سويتورغايلارنىڭ، يەنە قانداقتۇر خۇشناۋا قۇشلارنىڭ كۈي ـ ناۋالىرى ئۆچكەن، ھەتتا قۇرت ـ قوڭغۇز، چېكەتكىلەرمۇ ئاخىرقى نەغمىلىرىنى يېغىشتۇرۇپ ئۇۋۇلىرىغا ئالدىرىشۋاتقان، دەريانىڭ ئىككى قاسىنىقىدىكى قېلىن ئورمانلىرىمۇ ئۇگدەك بېسىۋاتقان بۇ جىمجىت كەچتە دەريا ساھىلىدىن كېلىۋاتقان تولىمۇ مىسكىن تەمبۇر ئاۋازى بارغانسېرى جىگەر رەڭ تاۋلىنىۋاتقان ئېگىز ئاسمانغا، قارىقات، مالىنا، جىغان قاپلىغان توقايلىقلارغا، شاۋقۇنلۇق ئېرەن دەريا تارامىلىرىغا باغرىنى يېقىپ، لەرزان سىگمەكتە ئىدى...

سەل كونىرغان مانچىستىر دوپپىلىق، ئاپئاق ساقاللىق بىر

MEDICAL STAATS-U. UNIV. BIBLIOTHEEK GOTTINGEN

مويسىپەت بوۋاي دەريا سۈيى شاۋقۇنلاپ تۇرغان تىك يار ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، تۇمانلىق كۆزلىرىنى يىراق تاماناارغا تىككەن ھالدا تەمبۇرنى بەكمۇ سالقىن چېكىپ، پىغانلىق ناخشىسىنى داۋام ئەتمەكتە ئىدى...

... كۆمۈردەك قاپقارا كۆمۈرچى بالا،
ئۆزۈكىدەك كۆمۈرچى دوستلىرىڭ تولا.
خېرىدار ئىزدەيسەن كۆمۈرلىرىڭگە،
سەن ئۇچۇن يىغلايمەن يۈرىكىم يارا...

بوۋاي خاتىغا كۆمۈرگە كەتكەن نەۋرىسىدىن ئەنسىرەپ قالدىمۇ؟ ياكى بۇ يالغۇز ئوغۇلنىڭ كەلگۈسى تەقدىرى - قىسمەتلىرى يۈرىكىنى ئەلەمزادە قىلدىمۇ ئەيتاۋۇر، مۇڭلۇق ناخشىسىنى داۋام ئەتكەنسېرى ئېرەن دەرياسىمۇ ئېغىر تىنغاندەك بولۇپ مۆڭۈپ قالدى...

كۆمۈردەك قاپقارا كۆمۈرچى بالا،
قەلبىڭدە يۇلتۇزدەك دەردلىرىڭ تولا...
چىرايىڭ كۆرۈنەر شۇنچە پەرىشان،
سەن ئۇچۇن يىغلايمەن يۈرىكىم يارا...

ئۆركەشلەپ ئېقىۋاتقان دەريا سۈيى بۇزغۇنلار چاچرىتىپ كۆز - ياش تۆككەندەك بولدى! توۋا، ئېرەن دەريا سى — ھەيۋەتلىك قارىغايزارلىقلار، قېينىزارلىق چوڭقۇر جىلغىلار، ياۋا مېۋىلەر تولغان قاپتاللار... رېدە، ئىرغاي، ئارچا ھەم قىرچىن تاللار سايە تاشلىغان ۋادىلار، مەخمەلدەك سايلىقلاردىن شاۋقۇن سېلىپ ئۆتىدۇ... ئۇنىڭ بۇ شوخلۇقلىرى، نېمىگىدۇر ئالدىراشلىرى... ئاشىقى سەۋدايىدەك ئۆركەشلىرى «ئېرەنلىك»

يېزىسىغا كېلىش بىلەنلا پەسىيىپ، تېز ئېقىنلىرى ياۋاشلاپ، شاۋ ـ شۇۋلىرى جىمىپ، ھەتتا قاينام ھاسىل قىلىپ پىرقىراپ ئارقىغا ياناتتى... قايتىپ كېلەتتى... يەنە ياناتتى...

پاھ! ئۇ نېمىگە پايلىمايۋاتقاندۇ؟ كىمگە تارتىشۋاتقاندۇ ـ ھەي!... «ئېرەنلىك» يېزىسىغا ئاشقىمۇ ياكى بوۋاينىڭ مىڭ يىللىق، تۈمەن مىڭ يىللىق ھەسرەت ـ نادامەتلەرنى ئەسكە سالىدىغان تەمبۇر مۇڭىغا مەھلىيامۇ!؟...

كۆمۈردەك قاپقارا كۆمۈرچى بالا،
ساددىسەن سەھرادەك، ساۋاتىڭ چالا.
تىلەيمەن بەختىڭنى دۇئالىرىمدا،
سەن ئۇچۇن يىغلايمەن كۆمۈرچى بالا...

ئېرەن دەرياسى ئارقىغا قاراپ ـ قاراپ ئۇزۇۋاتقان ئاشقىتەك قويۇق ئورمان ھەم چوڭقۇر جىلغىلار ئىچىدە غايىب بولماقتا ئىدى. دەرۋەقە ئۇ، بوۋاينىڭ پىغانلىق كۈيلىرىگە باغرىنى يېقىپ، مۇڭلىرىغا چۆككەنسىرى ئېرەنلىك يېزىسىنىڭ ھۆسن ـ جامالىغا بولغان ئاشقىلىقى مىڭ مەرتەم ئوتلۇق ھەم جىلۋىلىك بولۇپ قالاتتى. قىزىل، ياق! ئوچۇق قىزىل، بىنەپشە رەڭ يوپۇرماقلىق ئېرەن دەرەخلىرىنىڭ ھەممىلا كەنتلەرگە ھۆسن قوشقانلىقى، بولۇپمۇ «چىلانلىق» كەنتىدە بۇك ـ باراقسان ئېرەن ئورمانلىقىنىڭ بولغانلىقىدىن بۇ بىپايان چوڭ ساھىل — چوڭ يېزىغا «ئېرەنلىك» دەپ نام قويولغانمۇ؟ ياكى بۇ ھۆسنى كامالىغا يەتكەن، يەل ـ يېمىشلىرى شىرنىلىك، يەرلىرى مۇنبەت، قاراڭغۇ باغلىرىدىن كاككۇك، بۇلبۇل ناۋالىرى ئۇزۇلمەي ئاڭلىنىپ تۇرغان يېزىدىن ئايلىنىپ ئۆتكەنلىكى ئۈچۇن دەريانا «ئېرەن» دەپ نام قويۇلغانمۇ؟ بۇنىسى كىشىلەرگە قاراڭغۇ... ئىشقىلىپ، ئېرەنلىك يېزىسىنى جەننەتىنىڭ ئەندىزىسى دېسە

هەرگىز ئارتۇقلۇق قىلمايتتى. «ئېرەنلىك» يېزىسىنىڭ خېلىلا نۇرغۇن كەنت ـ مەھەللىلىرى بار ئىدى. بولۇپمۇ ئۇنىڭ دەريا يېقىلاپ جايلاشقان «توپتېرەك»، «قارغوجا»، «تارسۇ»، «چىلانلىق» كەنتلىرىنىڭ يەرلىرى قارا چىلان تۇپراق بولۇپ، ھاۋاسى ساپ، تاغ سۇلىرى تاتلىق، تەبىئەت مەنزىرىلىرى جانغا ــ جان قوشقانلىقى ئۈچۈن مۇشۇ ئون يىلدىن بېرى شەھەردىكى كاتتا بايلار، ھەتتا ئۇرۇمچىدىكى دەم ئېلىشقا چىققان نازىر ھەم ھۆكۈمەتنىڭ چوڭ ئەمەلدارلىرى ئون ـ ئون بەش مولاپ يەرلەرنى ئېلىپ جەننەتتەك داچىلارنى سېلىپ، كۈنلىرىنى بەھۇزۇر، راھەتتە ئۆتكۈزمەكتە ئىدى. ئۆرۈكلەرنىڭ غوللىرىغا سۇ يۈگۈرۈپ، بىخلىرى ئەمدىلا قىزىرىۋاتقان، دەل ـ دەرەخلەرنىڭ پوتلىرى ئاقۇچ يېتىلىۋاتقان، قىسقىسى، مارت ئايلىرى ئۇزا ـ ئۇزىمايلا ئۇلارنىڭ چوڭ ـ كىچىك ماشىنىلىرى خۇددى ھاشار چۈمۈلىسىدەك تىزىلىپ ئېرەن دەريا بويلىرى ۋادىسىدىكى بىر ـ بىرىدىن ھۆسن تالاشقان «توپتېرەك»، «قارغوجا»، «تارسۇ»، «چىلانلىق» كەنتلىرىدىكى داچىلىرىغا يېتىپ كېلەتتى ـ دە، باھار، ياز، كۈز پەسىللىرىنىڭ پەيزىنى سۈرەتتى. قېرىلىرى بىرنەچچە ياش ياشىراتتى. ياشلىرى تېخىمۇ ھۆسىنگە تولۇپ ئۆزلىشىپ كېتەتتى... چۈنكى بۇ يەرلەرنىڭ سۈت، قايماق، قېتىقلىرى ئەلۋەك... يەل ـ يېمىشلىرى شىرنىلىك... تاتلىق ئوت، سۈزۈك سۇدا سەمرىگەن پاقلانلىرىنىڭ گۆشلىرى يۇمشاق ھەم مەززىلىك... تېخى دەريانىڭ ساپ ھاۋاسى ... رەڭ تۆكۈلۈپ كەتكەندەك سۈزۈك كۆك ئاسماندىكى قۇياش نۇرى... ئەتراپتىكى سۈرەتتەك مەنزىرىلەرنى دېمەيلا قويۇڭ! ... قىسقىسى، بۇ ۋادىنىڭ ھەممە ـ ھەممە نېمىسى تەڭگە داۋا، يۈرەكنى شىپا مۆجىزالار ئىدى... مەن سىلەرگە سۆزلەپ بەرمەكچى بولغان ھېكايەمۇ ئەنە شۇ ئېرەن دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ھەم تۆۋەن ئېقىنلىرىغا جايلاشقان ھادىس گۈزەل «چىلانلىق»

بىلەن «تارسۇ» كەنتلىرىدە يۈز بەرگەن كىچىككىنە، كۆڭۈلسىز بىر ۋەقەدۇر...

ھۆرمەتلىك كىتابخانلىرىم، بەلكىم سىلەر مېنى: «داۋاملىق پاجىئە، تراگېدىيە بىلەن تولغان ۋەقەلەرنى يازىدىكەنسەن، ئۇنىڭدىن باشقا تېمىلار تېپىلمامدۇ ساڭا؟...» دەپ ئەيىبلىشىڭلار مۇمكىن... بىلمىدىم، تەڭرى ماڭا شادلىقنى يار قىلمىغان چېغى! ... تۇڭا دەيمەن، ماڭىلا شۇنداق كۆڭۈلسىز ۋەقەلەر ئۇچرامدىغاندۇ؟! قەلبىمدىكى مەندىن بىزار! ئۇ نائىلاج سەھىپىلەر ئۈستىدە كۆز يېشى تۆكىدۇ. مەن ئۇنىڭغا: «شادلىق ئۇنتۇلۇر، خاپىلىق ئۇنتۇلماس...» دەپ تەسەللى بېرىمەن... بولدىلا، كۆڭۈلنى غەش قىلىدىغان ھېس - تۇيغۇلاردىن نېرى بولايلى. يەنىلا ئۆز گېپىمىزگە كېلەيلى:

ئاتا - بوۋىلىرىمىز «شامال ئۆتمەيدىغان تام يوق، ئاياغلاشمايدىغان زىياپەت» دېگەنىكەن. قوڭۇر رەڭ، ساپسېرىق يوپۇرماقلار شىرتىلداپ ئاستىغا تۆكۈلۈۋاتقان ئېرەن ئورمانلىرى قىزلارنىڭ لەۋلىرىدەك سۇزۇك، نازۇك ياپراقلىرىنى چېچەكتەك پۈركۈپ، ئورمان ئىچىنى بىر قەۋەت ئاتەشتەك قىزارتۇەتكەن... ئۆرۈك، ئالما، شاپتۇللار يالىڭاچلىنىپ، باغلار غۇۋۇلداپ قالغان نويابىرنىڭ جۇدۇنلۇق كۈنلىرى باشلىنىش بىلەن يىراق - يېقىندىن كەلگەن بەگزادە - خېنىملار داچىلىرىنى خىزمەتچى - مالايلىرىغا قالدۇرۇپ، چوڭ شەھەرلەردىكى پارۇايلىق ئۆيلىرىگە كېتىپ قېلىشاتتى. شۇڭا دېھقانلار ئۇلارنى «پەسىل قۇشلىرى» دەپ ئاتىشاتتى. بۇنداق داچىلار گۈلزار ئىلىنىڭ ھەممە سەھرا - يېزىلىرىدىن تېپىلاتتى. نازىر تۇردى ھەسەننىڭ ئېرەن دەريا ۋادىسىنىڭ تۆۋەن ئېقىنىدىكى «چىلانلىق» قا سېلىنغان ئون بەش مولۇق ھەشەمەتلىك ئارامگاھى ئاشۇ داچىلارنىڭ سەرخىلى ئىدى!...

قارا‌ڭ! ئاپئاق ئايدىڭ كېچىدە سۇس كۆكۈچ رەڭ چاڭغا

پۇركەنگەن بۇ داچا نېمانچىلا سىرلىق سۇكۇتكە چۆمگەندۇر! ئاھ، ئاڭلاڭ! كېچىنىڭ سەلكىن شامالىرى تەمبۇرنىڭ مىسكىن، مۇڭ - زارغا تولغان نالىسىنى نە - نەلەردىن ئېلىپ كەلدى! ... ئۇ يۇرەك تارلىرىنى چېكىپ كۆڭۈل پىنھانلىرىدىكى كونا داغ، ئۇنتۇلغان يارىلارنى ئەسكە سالدى! ... بۇ مۇڭلۇق نىدا، پىغانلىق دولقۇنلار... ھاياجان ئىزتىراپىدا تىترەتكەن يۇمشاق كۆچىنىشلەر... كۆزلىرىڭنى لىپمۇلىق سۇزۇك ياشلارغا تولدۇرۇپ ئاستا پەسىيىشلەر... پەيدىنپەي ئۆرلىگەن ھەسرەت - نادامەت ئېقىنلىرى... مانا بۇلار تەمبۇرنىڭ كارامەتلىك سېھرىي كۈچىدۇر... ئۇنىڭدىن ئېرەن دەرياسىنىڭ شاۋقۇنلۇق دولقۇنلىرى كۆز - ياش تۆكۈپ، ئىپتىدائىي ئورمانلار ئىچىدە غايىب بولدى. مىس لېگەندەك ئېسىلىپ تۇرغان ئاي كۆك قەھرىدىن پەسكە نەزەر تاشلىدى ھەم ياشلىق كۆزلىرى بىلەن خاڭ يولىدا كېتىۋاتقان كۆمۈرچى بالىلارنى كۆرۈپ قالدى... ئۇ، بوۋاينىڭ تىلەكلىرىنى ئاستا شۇرلاپ ئۇلارغا يەتكۈزدى:

تىلەيمەن بەختىڭنى دۇئالىرىمدا،
سەن ئۇچۇن يىغلايمەن كۆمۈرچى بالا! ...

*

— مۇنۇر، قامچاڭنى ئوينات، ئېتىڭنى دېۋىت، — ۋارقىرىدى تۇغلۇق، — پىدا ئىككىمىز ھارۋىنىڭ شوتىسىدىن مۇرىدەيلى.

— تۇغلۇق، بولماسمىكىن، — دېدى مۇنۇر يېڭىدە پىشانىسىنى سۇرتۇۋېتىپ، — كاتاڭ خېلى چوڭقۇركەن ئەمەسمۇ.

— ئەمىسە مىكى - مىكى دەپ تاڭ ئاتقۇچە ئولتۇرامدۇق

بۇ ئېزىتقۇ سايدا؟ — تۇغلۇقنىڭ تەلەپپۇزى قاتتىق ئىدى، — قېنى، مەن دېگەندەك قىل...

كۆمۈرچى بالىلار «هە - هۇ» دېيىشىپ ۋارقىراشقىنىچە هارۋىنى ئىتتىرگەنىدى، چاق يېرىم كۆتۈرۈلۈپ كاتاڭغا يەنە جاققىدە چۈشتى. پېشانىلىرىدىن تەر قۇيۇلۇۋاتقان تۇغلۇق چاق يېنىغىلا ئولتۇردى - دە، مانچىستىر دوپپىسىنى قولىغا ئېلىپ يۈزىنى يەلپۈدى. پىدامۇ بېلىدىكى پوتىسىنى يېشىپ يۈز - بويۇنلىرىنى سۈرتۈشكە باشلىدى.

— تۇغلۇق ئاداش، قانداق قىلىمىز؟ — دېدى مۇنۇر قامچىسىنى هارۋىدىكى كۆمۈر ئۈستىگە تاشلاپ، — ئېتىممۇ تەرلەپ كەتتى.

— پىدا، — تۇغلۇق چاچلىرى كىرپىدەك دوغلاقلىنا بالىغا قارىدى، — ئېككىمىز يوغانراق تاشلاردىن تېرىپ كېلەيلى.

— نېمە ئاشۇ سايدىنما؟ — پىدانىڭ كۆز ئېقى پاللىدا يېنىپ قاراڭغۇلۇق تىقىلغان چەكسىز سايغا قاراپ قويدى، — مەن... مەن بارمايمەن، راست گەپنى قىلسام، ئۇ... ئۇ يەردە جىن بار...

— تۇكى يوق پاراڭنى قوي، نەدىكى جىنكەن ئۇ؟

— بىلەتتىم، سەنغۇ ئىشەنمەيسەن... لېكىن، مەن... هەرگىز بارمايمەن...

تۇغلۇق ئورنىدىن تۇردى. ئۇ ئېگىز بوي، كۆكرەكلىرى كەڭ، قىزغۇچ چىراي هەم چوڭ كۆزلىرىدىن خۇش پېئىللىقى بىلىنىپ تۇرغان، بىلەكلىرى گۈرزىدەك مەزمۇت، كۈچتۈڭگۈر يىگىت بولۇپ، ئەمدىلا يىگىرمە يەتتە ياشنىڭ قارىسىنى ئالغانىدى. بۇ هارۋىلار ئۆزىنىڭ هەم پىدانىڭ بولۇپ، بېشىغا توۋرا كىيگۈزۈلگەن ئاتلار كوروسلىتىپ بوغۇز يېمەكتە ئىدى.

— تۇغلۇق ئاداش، قانداق قىلىمىز؟ — مۇنۇر ئۈمىدسىزلىك بىلەن ئايغا قاراپ قويدى، — ئەگەر ئاي ئولتۇرۇپ

كەتسە جاھاننى قاراڭغۇلۇق باسىدۇ.

— مەن ئېتىمنى يېشىپ كېلەي، ھارۋاڭغا يانداپلى.

— يانداق توشۇڭلىرىنى ئۆيگە تاشلاپ قويۇپ كەپتىكەنمەن.

— ئاپلا! مەنمۇ ئالماپتىكەنمەن ئەمەسمۇ، پىدا، سەنچۇ؟

— يانداق قاتمىغاندىن كېيىن لازىمى بولماس دەپتىمەن.

— «توققۇز قىزنىڭ تولغىقى تەڭ تۇتتى» دېگەن شۇدە، — تۇغلۇق پىداغا قاراپ قويدى، — ئەمدى قانداق قىلارمىز؟

— كۆمۈرلەرنى چۈشۈرۈۋەتسەكلا بولمىدىمۇ! ؟ — دېدى پىدا غودۇڭشىپ، — ئاتمۇ بىر بۇلجۇنۇپلا ئاچىقىپ كېتەتتى.

مۇنۇرنىڭ خالتا كۆمۈرلەرنى چۈشۈرۈشكە كۆزى قىيمايدىغانلىقى تۇغلۇققا ئايان ئىدى. چۈنكى كۆمۈرلەرنى چۈشۈرۈپ، يەنە ھارۋىغا بېسىش خېلىلا كۈچ تەلەپ قىلاتتى. بولۇپمۇ ھارۋىنىڭ ئالدى ـ ئارقىسىنى تەڭشەپ باسمىسا ئاتنىڭ بېلى كاردىن چىقاتتى ھەم خالتا كۆمۈرلەرنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئىلىنغان پارچە ۋە ئۇششاق كۆمۈرلەرنىڭ تۆكۈلۈپ كېتىش ئېھتىمالىمۇ يوق ئەمەس ئىدى. دائىم دوستلىرىنىڭ كۆڭلىنى ئايىپ، ئۆزى جاپا تارتىدىغان تۇغلۇق ھارۋىسىدىن بىر تاغارنى ئالدى ـ دە، ئالدىدىكى سايلىققا قاراپ ماڭدى. ئۇنىڭ تاش تېرىپ كەلمەكچى بولغانلىقىنى بىلگەن مۇنۇرمۇ تاغىرىنى ئېلىپ مېڭىشى بىلەنلا، پىدامۇ ھارۋىسىغا چىقىپ نېمىندۇر ئىزدىدى. بۇنى كۆرگەن تۇغلۇق ئۇنىڭغا قاراپ ۋارقىرىدى:

— پىدا، سەن ھارۋىلارغا قارىغاچ تۇرغىن! بىز بىرەمدىلا كېلىمىز.

تۇغلۇق بىلەن مۇنۇر ئىككى تاغاردا تاش ئەكەلگەندىن كېيىن مۇنۇر ئېتىنى قامچىلاپ «ھە، جانۋار!» دەپ ۋارقىرىدى. تۇغلۇق ھارۋا شوتىسىدىن كۆتۈرۈپ «ھە ـ ھۇ...» دېدى. پىدا چاق كۆتۈرۈلگەن ھامان تاش تاشلاپ، ئاخىرى ھارۋىنى كاتاڭدىن چىقىرىۋالدى.

— مۇنۇر، — دېدى تۇغلۇق، — قارا، ئېتىڭنىڭ قارنىنىڭ تارتىلىپ كەتكىنىنى؟ بېشىغا توۋرىنى كىيگۈزۈپ قوي! ئەڭ ياخشىسى، ئاغىنىلەر، ئاتلارنى ھارۋىدىن چىقىرىپ بىرئاز ئارام ئالدۇرايلى، ئاندىن بىزمۇ قورساقلىرىمىزنى تويدۇرۇۋالساق قانداق دەيسىلەر؟

ئۇلار نان سېلىنغان سومكىلىرىنى كۆتۈرۈپ، شىرقىراپ ئېقىۋاتقان ئېرىق بويىغا كېلىشتى. بۇ ئېقىن تاغدىكى تاش يېرىقلىرىدىن، جىلغىلاردىكى بۇلاقلاردىن كەلگەچكىمۇ سۇيى زۇمرەتتەك سۈزۈك ھەم سوغۇق ئىدى. تۇغلۇق، مۇنۇر، پىدالار قاتتىق - قۇرۇق نانلىرىنى ئېقىنغا تاشلاپ، ئوچۇملاپ سۇ ئىچىپ قورساقلىرىنى پوملىماقتا ئىدى. ئاپئاق ئايدەك كېچىدە بۇ ئۇچ كۆمۈرچى بالىنىڭ يۈزلىرى ئوخشاشلا قارا كۆرۈنەتتى. ئەمما كۆزلىرىنىڭ ئېقى ئوخشاشمىغان ھالدا چوڭ - كىچىك پارقىرايتتى. ئۆزى ئورۇق، بويى ئۆسكىلەڭ مۇنۇرنىڭ كۆزلىرى كىچىك بولغاچقىمۇ ئۇنى دوستلىرى «يۇمۇق» دەپ ئاتىشاتتى. پىدا پاكار، دىققەتسىنە بولۇپ، سەل چوڭ چىراي كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ چاچلىرى تىكەندەك دىردىيىپ تۇرغاچقىمۇ «كىرپە» دېگەن لەقەم پىچىپ تىككەن كىيىمدەك سىڭىشىپلا قالغانىدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە بىرلا تۇغلۇقنىڭ چوڭ كۆزلىرى ئاي نۇرىدا يالت - يۇلت يالتىراپ، قوناقنىڭ دانىسىدەك چىشلىرى ئاپئاق پارقىرايتتى.

ئادەتتە خۇش پېئىل، خۇش چاقچاق ھەم گەپتان بالىلارنىڭ كۆپىنچىلىرى تەبىئىتى يېنىك، مىجەزى سۈيۈق كېلىدۇ. لېكىن تۇغلۇق خۇددى مومدا ياسىۋالغاندەك ھەممە تەرەپتىن يېتۈك بالا بولۇپ، ئەخلاق - پەزىلەت، رەسىم - قائىدە، ئادەمگەرچىلىك جەھەتلەردە بولسۇن، ياكى نامرات يارەنلەرگە ھىممەت قولىنى سۇنۇشتا بولسۇن، ئۇنى دوستلىرى ئىچىدىلا ئەمەس، ھەتتاكى «تارسۇ» كەنتىدىمۇ ماختىمايدىغىنى يوق ئىدى:

— تۇغلۇق خۇيىمۇ يېتىشلىك بالا بولدى... بىرىنىڭ

بۇغدىيىنى ئورۇشۇپ بەرسە، يەنە بىرىنىڭ خامىنىنى سورۇشۇپ بېرىۋاتقان، — دەيتتى مومايلار چىشسىز ئاغزىلىرىنى ماكىلدىتىپ.

— ۋۇي، ئانىسى! تۇغلۇق ناسۋال قاپقىمنى چىڭداپ ئاچىقىپ بەردى، پۇل تەڭلىسەم ئالمىدى، بىزنىڭ بالىلاردىن بۇنچىلىك راپائەت كەلمىگەندى - ھە! — دەپ قوللىرىنى شىلتىيتتى بوۋايلار.

دېمىسىمۇ تۇغلۇق بىكار بولۇپ قالسىلا باشقىلارنىڭ ئېتىز - ئېرىق ئىشلىرىغا ياردەملىشەتتى. بولۇپمۇ ئۇنىڭ قولىنىڭ ئوچۇقلۇقىنى ھەممە ماختايتتى. تۇغلۇق كەنتتىكى چىشى، بېشى، قورسىقى ئاغرىپ قالغان، تۇمۇ تېگىپ ئىسسىتمىسى ئۆرلەپ قالغانلارغا قەغەز بولاقلاردا دورا ئاچىقىپ، ئۆزى ئىچۈرۈپ قويياتتى. شۇڭا تارسۇلۇقلار بالىلىرى شاتراقلاپ قالسىمۇ تۇغلۇقنى ئىزدەپ كېلەتتى. مانا شۇ تۇرقىدىمۇ تۇغلۇق بولمىغان بولسا، مۇنۇرنىڭ ھارۋىسىنى كاتاڭدىن چىقارماق بەس مۇشكۇل ئىدى.

— پىدا، — دېدى تېخىچىلا قورساق كۆپۈكى يانمىغان مۇنۇر، — بايا ئېزىتقۇ سايدا جىن بار دەپ كۆتۈڭگە بىرلا ئۇرۇپ گېپ تاپتىڭا؟ ئۇنىڭدىن كۆرە تاش كۆتۈرگۈم يوق دېسەڭلا بولمىدىمۇ؟

— ھەي يۇمۇق، مېنىڭ گېپىمگە چىنپۇتمىسەڭ، باشقىلاردىن سوراپ باق، — پىدا بىردىنلا قىزىشىپ قالدى، — راست گەپ قىلسام، ئون بەش - ئون ئالتە ياش چاغلىرىم بولسا كېرەك، قۇرۇلۇش كانتۇرنىڭ (شىركەت) باشلىقى مېنى ھارۋىكەش مەڭگۈركامغا قېتىپ قويدى. بىز ئىشچى ئائىلىلىرىگە قىشلىق كۆمۈر توشۇيمىز. بىر كۈنى ئورۇسنىڭ ئىككى ئات قېتىلغان بىرىشكا ھارۋىسىغا كۆمۈرنى بولۇشىغا باستۇق - دە، قايتتۇق. مەڭگۈركامدا سەرەڭگە بولمىغاچقا تاماكا چېكەلمەي يول

بويى تېرىكىپ كەلمەكتە ئىدى. ئاخىرى مۇشۇ ئېزىتقۇ سايغا كەلگەندە قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتتى. قارىساق يول چېتىدە ئىككى يېتىمچى پۇتلىرىنى بىرى كۇنچىقىشقا، يەنە بىرى كۇنپېتىشقا ئۇزۇن سۇنۇپ جەينەكلەپ يېتىپتۇ. ئۇلارنىڭ باشلىرى بىر - بىرىگە تېگىشىپ تۇراتتى. لېكىن ئوتتۇرىدا كىچىككىنە گۈلخان كۆيۈۋاتاتتى. ئوت يورۇقىدا ئۇلارنىڭ ھىمىرىلگەن بۇرۇتلىرى، يۇمۇلغان كۆزلىرى، بۇرۇن، قاشلىرى شۇنداق ئېنىق ئىدى... ئەمما بىرىنكىگا قېتىلغان بۇلماقتەك ئىككى ئات خارقىراپ، كىشنەپ، يەر چاپچىپ ھارۋىنى ئەپقاچتى. خېلى بىر يەرلەرگە بارغاندىلا توختىتۇالدۇق. شۇنداقتىمۇ ئاتلارنىڭ كۆزلىرى ئالىيىپ جىم تۇرمايتتى. مەكسۇركام ماڭا ئورالغان تاماكىسىنى بېرىپ «تۇتاشتۇرۇپ كەل!» دېدى. مەن يېقىن كېلىپ قارىسام ھېلىقى ئىككى يېتىمچىنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمىدى. مەن قايتىپ كەلدىم - دە:

— مەكسۇركا، ھېلىقى ئىككى ئادەم كۆرۈنمەيدۇ. گۈلخان ئورنىدا دۆۋىلەنگەن ئات تېزىكى تۇرىدۇ...، — دېيىشىمگە مەكسۇركام «ھارۋىغا چىق» دەپ ۋارقىرىدى - دە، ئاتلارغا قامچا سالدى. ئۇ تاكى شەھەرگە كىرگۈچە بىردە ئاتلارغا، بىردە ھارۋىنىڭ ئارقىسىغا قامچا ئۇرۇپ كەلدى. ئەتىسىدىن تارتىپ مەكسۇركامنىڭ پۇتۇن بەدىنىگە قىپقىزىل بىرنېمىلەر چىقىپ يېتىپ قالدى - دە، ئۇچىنچى كۈنى ئۆلۈپ كەتتى. باشقىلارنىڭ دېيىشىچە، ئۇ قامچا بىلەن ھارۋىنىڭ ئارقىسىغا ئۇرغانلىقى ئۈچۈن ئالۋاستى ئۇنىڭغا چېقىلىپ ساپتۇ...

— توغرا، — دېدى يۇمۇق كۆزلىرى چەكچىيىپ قالغان مۇنۇر، — مەكسۇركام ھارۋىنىڭ ئارقىسىغا ئۇرمىسا بوپتىكەن.

— ئۇنداق دېگىنىڭ بىلەن ئالۋاستى ھارۋىنىڭ ئارقىسىغا ئېسىلىۋالسا، ئاتلار قارا تەرگە چىلىشىپ ئۆلۈپ قالارمىش.

ئېغىزلار نان چاينىشتىن توختىتىدى. ئوچۇمدىكى سۇلار

شىرقىراپ تۆكۈلۈپ ئېقىنغا قوشۇلۇپ كەتتى. مۇنۇر بىلەن پىدا قاراڭغۇلۇق تىقىلغان ئېزىتقۇ سايغا قاراپ ئاغزىدىكى نانىنمۇ يۇتمىدى. ئەمما تۇغلۇق ئوچۇمىدا سۇ ئېچىپ، نېنىنى چايناۋەردى. ئۇ ئىككى دوستىنىڭ ئەتراپىغا ئەنسىزلىك بىلەن قاراۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ كۈلۈۋەتتى.

— ھەي پىدا، نېمانداق مەسلىھەتىڭ يوق ئالىجۇقا نېمىسەن، — تۇغلۇق قولىنى شىلتىپ قاياپ قالدى، — كونىلارنىڭ دېيىشىچە، «جىن ـ ئالۋاستى دېگەن بىر ۋاقىت ئىچىدە ئىككى ئادەمگە تەڭ كۆرۈنمەيدۇ» دەيدىكەن، ھېلىقى ساقال ـ بۇرۇت قويۇۋالغان ئالۋاستىلارنى راستىنلا كۆردۈڭمۇ؟

— راست گەپنى قىلسام ئۇ... ئۇ... چاغدا مەنمۇ گىرىم ـ سىرىم كۆرگەندەك قىلدىم...

— نېمانداق گېپىڭنىڭ تۈتۈرۇقى يوق نېمىسەن، بۇ كېچىدە ۋەھىمە تارقىتىپ، — تۇغلۇقنىڭ راستىنلا ئاچچىقى كەلگەندى، — مېنى تولا كولىۋرلىتىپ، جۇدۇنۇمنى ئۆرلەتمە، ئون نەچچە يىلدىن بېرى مۇشۇ يوللاردا قانچە قېتىملاپ يالغۇز ماڭدىم. ئەجەب ماڭا چېقىلماپتۇ ئۇ ئالۋاستى.

— نېمە پەيلىڭنى بۇزىسەن، سەن... شۇنداق دېگىنىڭ بىلەن ئەمىسە كۆيۈۋاتقان گۈلخانچۇ؟...

— گېپىمنى تولا چا پۈتلىما، — تۇغلۇق قولىنى شىلتىدى، — كېچىلىرى ئوت كۆرۈنىدىغان پارقىراق قوڭغۇزنى كۆرمىگەنمىدىڭ؟

— كېچىدە مال ئېغىلىغا كىرسەم، يۇلتۇزدەك ئۇچۇشۇپ يۈرىدۇ ئۇ بىرنېمىلەر، — دېدى مۇنۇر سەل جانلىنىپ، — دەسلەپتە مەنمۇ قورققان...

— ھەببەللى، بۇنداق پارقىراق قوڭغۇزلار كۆپىنچە تېزەككە توپلىشىدۇ. ئۇنداقتا تېزەك كېچىلىرى...

— گۈلخان بولۇپ كۆرۈنىدى ـ دە، — مۇنۇر كۈلۈۋەتتى،

— هەي پىدا، هەي پىدا، سەنزە گۆسمۇستەك غولۇك بولغان بىلەن ئەقىلىك چولتا نېمىدە سەن... خېلى راست گەپ قىلاتتىك، بۇ قېتىم «جا» ئارىلىشىپ قالدىغۇ دەيمەن.

— قارا، پىدا ئاداش، بۇ گەپلەرنى مەن كۆزۈمنى يۇمۇۋېلىپلا تاپمىدىم جۇمۇ، — تۇغلۇق پىدانىك مۇرىسىگە ئۇرۇپ قويدى، — يەتتىنچى سىنىپتا ئوقۇۋاتقان چاغلىرىمدا ماڭا مۇئەللىم دەپ بەرگەن.

— مەن ناقابىل، — دېدى پىدا غودۇڭشىپ، — ئەمىسە مەڭسۇركام ئۆلۈپ قالدىغۇ...

— هەي ئۆزۇك «پۇتۇن بەدىنىگە قىزىل بىرنېمە چىقىپ كەتتى» دېدىڭغۇ، ئادەمگە ئىلما چىقىپ قالسا دەرھال بىگىزدە ئېلىپ، ئۇستىرا قېيىۋېتىدۇ. ئون بىر يەردىن قارا قانىنى سىقىپ چىقىرىۋەتمىسە ئاشۇنداق جانىنى ئالىدىغان گەپ.

— تۇغلۇق، سەن دېگەن «ئىلما»، «ئەسۋى چىقىپ قالدى» دېگىنى شۇمۇ؟ — سورىدى مۇنۇر، — مېنىك كىچىك دادامنىك بەدىنىگە چىققاندا دادامنىك ئىلغىنىنى كۆرگەنىدىم.

— بولىدى، بۇ گەپلەرنى قويايلى، — دېدى تۇغلۇق سۇمكىدىكى نان ئۇۋاقلىرىنى كاپ ئېتىپ، — قېنى ئەمىسە، ئاتلارنى قاتايلى.

كۆمۈرچى بالىلارنىك قىلىۋاتقان ئوقىتى ئازغىنە پايدىسىغا قارىغاندا، جاپا- مۇشەققىتى كۆپ ئىش ئىدى. قار- شۇرغانلىق زىمىستان قىشلاردا ئاچ- توق قېلىپ، چۆل- جەزىرىلەردە تۇنەپ قېلىشاتتى. جۇدۇن- چاپقۇن، يامغۇرلاردا باشلىرىغا قاپقارا پاسكىنا تاغارلارنى ئارتىشىپ «هەي، خالتا كۆمۈر!...» دەپ خېرىدار چاقىرىشاتتى. بەزىدە هارۋىسىنىك بىرەر نېمىسى سۇنسا، بەزىدە هېرىپ هالىدىن كەتكەن ئېتى يېتىۋالاتتى. قىسقىسى، ئۇلارنىك تاپقان ئازغىنە پۇلى جەننەت نېمەتلىرىدىن هالال ئىدى. مانا «تارسۇ» لۇق مۇشۇ كۆمۈرچى بالىلار ئاشۇ جاپا- مۇشەققەتلەر

ئىچىدىن ئۆزىگە تالىق ئازغىنە خۇشاللىق تاپالايتتى. ئۇلار ئۆزئارا مەسلىھەتلىشىپ كوچا - مەھەللە، كەنتلەرنى بۆلۈشۈۋالاتتى. بىرسىنىڭ سودىسىنى بىرسى بۇزمايتتى.

— تۇغلۇق ئاداش، — دېدى ئاتىنىڭ خامۇتىنى سېلىۋاتقان مۇنۇر، — ئەتە چىلانلىقنى بىر ئايلىنىپ ئۆتەلەمسەن؟

— ئۆزۈڭچۇ؟

— مەن بۇگۈن كېچە ئىككىنچى توخۇ چىللاش بىلەن شەھەرگە ماڭمەن، — مۇنۇر ئېغىر تىنىپ قويدى، — ئاپام ناھەيىلىك دوختۇرخانىدا. كۆمۈرنى ئېلىشىغا ساتمەن ياكى بېسىمدارلارغا ئۆتكۈزۈۋېتىپ دوختۇرخانىغا بارمىسام بولمايدۇ...

— نېمە، چىلانلىقتا چۆپەتلىرىڭ كۆپمىدى؟

— ياقەي، ئەمازە ئۈرۈمچىدىن كەلگەن تۈردى نازىر دېگەن بىر كاتتا ئەمەلدار بار. ئۇنىڭ داچىسىدىكىلەر ئىككى- ئۈچ كۈندە بىر قېتىم ئۈچ - تۆت خالتا كۆمۈر چۈشۈرەتتى.

— نېمە، ئۇلار كۆمۈر يېمەيدىغاندۇ؟ ياكى بۇ قىش بولمىسا!

— ئۇنداق دېگىنىڭ بىلەن يەر ئاستى ئۆيىدىكى پار قازىنىغا كېچە - كۈندۈز ئوت قالايدىكەن. شۇڭا ئاشخانا، چايخانا، مۇنچىلىرىدا قىزىق سۇ ئۈزۈلمەيدىكەن. بولمىسىغۇ باغلىرىدا سۇ ئۈزۈش كۆللىرىمۇ بار ئىكەن.

— مۇنداق دېگىن، — توغلۇق ئاچچىقىنى كۈلدى، — ئۇ نازىر غوجام قالتىس باي ئوخشىمامدۇ؟

— ئۇنى بىر دېمە، — مۇنۇر تامىقىنى چاكىلدىتىپ قويدى، — مەنغۇ ئۆزىنى كۆرمىدىم. لېكىنزە داچىغا قىش- يازدا قارايدىغان ئايال، ئايسىمە دېگەن ئەر - خوتۇنلار بار. ئۇلارنىڭ دېيىشچە، بانكىدىكى پۇللىرىنىڭ دېرى بىلەن ئۆسۈملىرى قانچە پۇل بولۇپ كەتكىنىنى بىلمەيمىش. ئاددىيسى، تاغدا بىر موڭغۇل مالچى بېقىۋاتقان قويلىرىنىڭ سانىنىمۇ بىلمەيمىش... شۇنداققۇ

پىدا ـ ھە؟

— ۋاي، ۋاي، ۋاي، — چېچىلىپ كەتكەن پىچان ئۇۋاقلىرىنى ئالقانداپ تاغىرىغا ئېلىۋاتقان پىدا بېشىنى چايقىدى، — راست گەپنى قىلسام، «سۇ سايغا ئاقىدۇ، پۇل بايغا...» دېگەندەك خۇدايىممۇ بەرگەنگە قوش قوللاپ بېرىۋېرىدىكەن دېسە! مۇنۇرنىڭ يېلىنىشى بىلەن چىلانلىققا بىر قېتىم بېرىپ قالدىم. مەن كۆمۈرنى يەر ئاستى ئۆيىگە ئەكىرىپ بېرىپ سىرتقا چىقىشىمغا، ئاياز دېگەن بۇقا گەدەن: «خالئاي خېنىمدىن پۇل ئاچقىپ بېرەي» دەپ پايانداز سېلىنغان پەلەمپەيلەر ئارقىلىق يۇقىرىغا چىقىپ كەتتى. پەس تەرەپكە قارىسام خۇددى بويىاق تۆكۈۋەتكەندەك ياپيېشىل بىر كۆل تۇرمامدۇ... كۆل بويىدا خۇددى گىلدىڭ باش قارىمەك گىلدىڭلاپ تۇرغان ئېسىل ئورۇندۇقتا بىر قىز ئولتۇرىدۇ... پاھ-ھوي... ئۇنىڭ نازىنىنلىقىنى دېمەيلا قوي... راست گەپنى قىلسام ئۇ قىز مەدەكتەك تېلېفونىنى قۇلىقىغا تۇتۇۋېلىپ بىر كىمگە راسا ئاچچىقلاپ كەتتى...

— بۇنداق خېنىملارنىڭ ئاشىنىلىرى سامانەك دېگىنە، — دېدى مۇنۇر ئېتىنى يېتىلەپ يولغا ئاچقىۋېتىپ، — تايىنلىق كۇندەشلىك قىلىپ بىرەر ھەزىلەكنى تىللىغاندۇ؟

— ھەي مۇنۇر، نېمانداق لاۋزا بىرنېمىسەن؟ مۇشۇ تېتىمەيلىكىڭدىن خوتۇنۇڭ كۆڭۈلسىزمۇ بولۇپ قالمايدىكەن، — پىدا ھارۋىسىنى سا قىلىپ تۇغلۇققا يېقىنلاشتى، — ئۇ قىزنىڭ باغۇ قارا، چىرايىغا بىرلا قاراپ، ھېيىقىنىڭدىن زۇۋانىڭ تۇتۇلۇپ قالىدۇ جۇمۇ... شۇنداق سالاپەتلىك ھەم بەكمۇ تەمكىن دېگىنە.

— بولدى، سەنمۇ ئېزىپ ئىچۇرمەي، — تۇغلۇق پىدانىڭ ئۇزۇن ھېكايىسىگە قىزىقىپ قالغاندەك قىلاتتى، — ئۇ قىزنىڭ نېمىگە ئاچچىقلاپ قالغانلىقىنى دېمەمسەن؟

— قۇلاق سالسام، — پىدا ئاغزىنى تۇتۇپ گومۇشلاردەك خىر - خىر كۈلدى، — ھەي ئىسىت، ھەي ئىسىت، مېنىڭ خوتۇنۇم بولۇپ قالغان بولسىچۇ... پۇلدا كۆرپە تىكسەپ ياتىدىكەنمەن...

— تېخى مۇنۇرنى لاۋزا دەيسەن، — ۋارقىرىدى تۇغلۇق، — مۇشۇ تۇرقۇڭ قايسى دەلدۇشتىن كەم، ھەي تېتىقسىز...

— گېپىمنى پۈتلىما داڭگال... ھېلىقى قىز... ھە، توغرا، ھېلىقى قىز، قولىقىدىكى مەدەككە ئاچچىقلاپ: «بىر ئايدىن بېرى ھېساباتىنى يوللىماي تېخى يۈزۈڭ چىملىداپمۇ قويمايدۇ. راست گەپنى قىلسام سېنىڭ نەرىڭ بوغالتىر - ھە؟! دەرھال مۇئاۋىن دىرېكتور ۋە شۆھرەتتاي بىلەن چەت ئەلدىن يېڭىدىن كىرگەن مال، سېتىلغىنى، قالدۇقتىكى سانى ھەم ئىككى دۇكانىڭ كىرىم - چىقىم ھېساباتىنى بۈگۈنلا كومپۇرغا كىرگۈزۈۋەت. راست گەپنى قىلسام كەچ سائەت سەككىزدىن كېيىن قالسا، ئىشتىن ھەيدەيمەن...» دەپ يەتمىش پۈشتىنى قويۇۋەتتى.

— ھەي پىدا، — دېدى مۇنۇر ئۆزىنى ئارانلا تۇتۇۋېلىپ، — ئۇ قىزغا «راست گەپ قىلسام» دېگەن سۆزنى سەن ئۆگىتىپ قويمىغانسەن؟

تۇغلۇق بىلەن مۇنۇر تەڭلا كۈلۈۋەتتى.

— تېخى كومپۇر دەيسىنا، نېمە ئۇ كومپۇر دېگىنىڭ كالۋا.

— ھەي مۇنۇر، شۇنىمۇ بىلەلمىدىڭما؟ — تۇغلۇق كۈلكىسىنى توختىتالمىدى، — ئۇ... ھېلىقى كومپيۇتېرنى دېمەكچى.

— ھەي تىلىنى قاغا چوقۇۋالغان كېكەچ...

ھارۋىلىرى يولغا چىقىپ بولغان كۆمۈرچى بالىلار كۆمۈرلىرى ئۈستىدە چوقچىيىپ ئولتۇرغىنىچە ئۇنلىرى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. ئەھۋالدىن قارىغاندا، ئۇ سالاپەتلىك پەرى كاتتا

باي بولۇپلا قالماي خوجايىن ئىكەنلىكى ئېنىق. ئەمدى ئۇنىڭ ئىسمىچۇ؟ ئېرى جەننەتتىن چىققان غۇلمان ئەمەستۇ!... ياق! چوڭ شەھەرلەردە باي، زەردار خوتۇنلارنى قولغا كىرگۈزۈۋېلىپ، ئۇنىڭ سايىسىدا سايىدايدىغان ئاچچىقى يامان، جېنى بوش، قۇلاق كەستى بىرنېمىلەر ئازمۇ؟! خوتۇننىڭ پۇلى بىلەن ئاشنا تۇتۇپ، قىمار ئوينايدىغان بۇنداق چۈپرەندىلەر ئاللىقاچان ئادەمىيلىكىنى يوقاتقان دېيانەتسىز ھايۋانلار...

ئۇچ ھارۋىنىڭ ئەڭ ئالدىدا كېتىۋاتقان تۇغلۇقنىڭ خىيالى يەنە داۋام ئەتكەنمۇ بولارىدى، لېكىن ئوتتۇرىدا كېتىۋاتقان مۇنۇر تۇيۇقسىزلا ۋارقىرىدى:

— تۇغلۇق، ساڭا تولا جاۋراپ، ئاغزىمنىڭ بىر قات تېرىسى سويۇلۇپ چۈشەي دېدى. لېكىن سەن قۇلاق سالمىدىڭ، — دېدى مۇنۇر ئېچىنغان ھالدا، — مانا ئەمدى خوپ بولدىمۇ؟ «بىرەر ئوقەتنىڭ پېشىنى تۇتۇۋال» دەپ بەرگەن پۇلۇڭنى زىكرى سېرىق ھاراق ئىچىپ تۈگىتىۋېتىپتۇ.

— قارا، بۇ گۇيىنىڭ قىلغان قىلىقىنى، كىمدىن ئاڭلىدىڭ؟

— ئۇلۇشكۇن ئاپىسى يىغلاپ تۇرۇپ دەپ بەردى، — مۇنۇر يۇمۇق ئاچچىقىدا چىرتتىدە تۈكۈردى، — تېخى بوتكىچى شايىكامدىن نېسىگە ھاراق ئىچىپ خېلىلا جىق پۇلغا بوغۇلۇپ قاپتۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەمدىلا بىر غېرىچ بولغان بەش مولۇق زېغىرىنى قىمارىدا ئۇتتۇرۇۋېتىپتۇ.

— ھەي تۇغلۇق، ساۋابلىق ئىشىنىڭمۇچۇ ئورنى بار جۇمۇ، — دېدى پىدا كىرپە خاپا بولغان تەلەپپۇزدا، — «جاللاپلىق ياخشى كەسىپ، تېرە ئېلىپ، تېرە ساتساڭ ئاسانلا نېپىنى كۆرسەن» دەپ كۆيۈپ - پىشقانلىرىڭ مانا سۇنۇق يىماققىمۇ يارىمىدى. بۇنداق ئېغىر بىلەن بېغىنىڭ تايىنى يوق غەلۋىر قوڭلارنى يۆلەش خۇددى پاقىنى قوندىقا چىقارغىلى بولمىغاندەك بىر ئىش دېگىنە.

— قانداق قىلسىمەن، بىر پاتمان پوتلىسىنى ئېقىتىپ تۇرسام...، — تۇغلۇق ئېتىغا بوشراق بىر قامچە سالدى، — ئادەمنىڭ ئىچى سىيرىلىپ كېتىدىكەن ئەمەسمۇ.

ئاي — خاڭنىڭ ئېگىز - پەس دۆڭ - ئېدىرلىرىغا پاتماقتا ئىدى. ئۆز ئوقۇرلىرىنىڭ ھىدىنى ئالغان ئاتلار قەدەملىرىنى تېزلىتىپ كەنتنىڭ قارىسىنى ئالدى. تۇغلۇق بىر مەھەللىدە بىرگە ئۆسۈپ چوڭ بولغان ئاغىنىسى زىكرى سېرىقنىڭ كەلگۈسى كۈنلىرى ھەققىدە غەم يەپ، يەنە قانداقتۇر ئامال - چارىلارنى ئويلايتتى. لېكىن مۇنۇر بىلەن پىدا بولسا تۇغلۇقنىڭ ساددا، ئاق كۆڭۈل، تۇز مىجەزىدىن زىيان تارتىۋاتقانلىقىنى ئويلىغىنىدا ئاغىنىسىغا چىن كۆڭلىدىن ئېچىناتتى...

2

كالتە يەڭ، ئاق يېپەك كۆڭلەك ئۈستىدىن تاسمىلىق ئاسما ئىشتان كىيگەن تۇردى نازىر داچىنىڭ باغلىرىنى ئايلىنىپ يۈرەتتى. ئۇ داچىنىڭ پاسىل تاملىرىنى بويلىتىپ تېرىۋەتكەن كاۋا، قوناق، نوقۇت، پۇرچاقلارنى ئوغۇتلاۋاتقان ئايال بىلەن ئايسىمەگە قاراپمۇ قويماي ئۆتۈپ كەتتى. نازىر تۇردى ھەسەن ئالما، ئۆرۈك، گىلاس، شاپتۇل قاتارلىرىنى، رەڭگارەڭ ئېچىلىش ئالدىدا تۇرغان ۋە ئېچىلىۋاتقان گۈللەرنى تاماشا قىلغاچ، باغنىڭ مەركىزىي ئوتتۇرىسىغا يېتىپ كەلدى. دەرۋەقە رەت - رەت ھەم خىل تۇرلىرى بىلەن قويۇلغان ئىستولوۋۇي، كارتوچكا، لىمون، مەنپەزە، ئاپورۇت، سارىمئالمىلار، «قىزىل قاچا»، «بىجىنار»، «ئاق ئۆرۈك» قاتارلىق ئىلىنىڭ قەدىمىي ئالما - ئۆرۈك سورتلىرى ئالتە يىلدىن بېرى راسا بولاققا كىرىپ مېۋىلىرى ئاجايىپ سەرخىل بولغانىدى. غورىلىرى ئۆلۈكنى سەكرەپ تۇرغۇزۇۋەتكۈدەك قارا ئۆرۈكلەر... تۇمشۇقى قىزىرىپ

سارغىيىۋاتقان ئارگىلاتلار... خوتەندىن ئەكېلىپ ئۇلىغان كۆك شاپتۇللار... دۇپدۇگىلەك قىزىرىش ئالدىدا تۇرغان ئامىلەلەر... پاكىز چىملىق قىرلارغا سايە تاشلاپ تۇراتتى. پاھ، قان چېچىۋەتكەندەك قىزىرىپ تۇرغىنى زادى نېمىدۇر؟ توغرا بۇ تېخى قارىداشقا ئۇلگۇرمىگەن گىلاسلىق ئىدى! ئۇنىڭ مۇراببىاسى تەنگە داۋا، يۇرەككە شىپا ئەمەسمۇ...

باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى خىلمۇخىل گۈللەر بىلەن بېزەلگەن چەمبەرسىمان گۈلخاندىن ئىككى تەرەپكە داۋاملاشقان «يېشىل كارىدور» تال بوستان نەق سۇ ئۈزۈش كۆلى ئەتراپىدىكى جېنەستىلىككە تۇتىشاتتى. بۇ «يېشىل كارىدور» دا خۇددى ئاسماقلا ئېسىۋەتكەندەك «قاراچاراس»، «قىمىرسقا»، «شۇۋىرغان»، «ئات باغرى» قاتارلىق ئۈزۈملەرنىڭ تېخى يېتىلمىگەن غوراپلىرى گويا كۆك قاشتېشىدەك تاۋلىنىپ تۇراتتى.

نېمىشقىدۇر تۇردى ھەسەن مۇشۇنداق ھەشەم ـ دەرەملىك داچىدىن، ئۈرۈمچىدىكى نازىر دەرىجىلىك مەخسۇس قورۇلۇق ئۆيلىرىدىن، تاغدىكى مال، بىخەتەرلىك ساندۇقىدىكى پۇل چەكلىرىدىن مەمنۇن ئەمەستەك چىرايى ئېچىلمايتتى. ئۇنىڭ بىردىنبىر ئارزۇسى ئوغۇل پەرزەنت كۆرۈش ئىدى. بۇرۇن مال ـ دۇنيا ئانچە كۆپ بولمىغان چاغلىرىدا ئۇنچىۋالا چوڭقۇر ئويلاپ كەتمىدى. مانا ئەمدى ھەممە تەرەپتىن توققۇزى تەل بولغانسېرى بىر ئوغلىنىڭ بولۇشى خۇددى ئەنقانىڭ سۈتىدەك تۇتىيا بىلىنمەكتە ئىدى.

يۇقىرى نەسەبلىك بىر ئائىلىدە ئەڭ بولمىغاندىمۇ بىر ئوغۇل بولۇش كېرەك. چۈنكى نەسەبكە ۋارىسلىق قىلىپ ئاتىنىڭ چىرىغىنى ئەۋلادمۇئەۋلاد ياندۇرۇش، ئۆچۈرمەسلىك ئوغۇل بالىنىڭ بۇرچى! ئوغۇل دېگەن ئاتىنىڭ ئوق يىلتىزى... ئالتۇن قوزۇقى! نەسەبنى داۋام ئەتكۈچى! قىز بالا ياتىنىڭ ئادىمى. شۇڭا

كونىلار: «قىز بالىنىڭ مىللىتى، دىنى، يۇرتى بولمايدۇ...» دەپ بىكار ئېيتمىغان. قىز بالىنىڭ خۇدا تەلىيىنى بېرىپ ئىنساپ - دىيانەتلىك بىرەرسىگە يولۇقسىغۇ ياخشى، ئەگەر بىرەر نېيىتى يامانىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالسا، ئاتىدىن قالغان مال - مۈلۈك، دۇنيا بىلەن قىزىنى خورلاپ، خوتۇن ئۇستىگە خوتۇن ئالىدۇ. ئاشنا ئويناپ، قىمارغا كىرىشىدۇ. ھەتتاكى خوتۇننىڭ بايلىقىنى ئىگىلەپ، ئۆزىنى ئۆيدىن ھەيدەپ چىقىرىدۇ. قىسقىسى، سېنىڭ ئېتىز چاشقىنىدەك بىر ئۆمۈر ئۆۋاڭغا تۇشۇغىنىڭنى توخۇدەك چېچىپ تۇگىتىدۇ. ئەدناسى ئاتىنىڭ تاپقان دەپنە - دۇنياسى يامان ئەرنىڭ قولىدا قىزنىڭ خورلۇق ھەم ئازاب لەھىتىگە ئايلىنىدۇ.

تۇردى نازىرنىڭ بايلىقى كۆپەيگەنسېرى ئوغۇل توغرۇلۇق خىياللىرىمۇ كۆپىيىپ كەتتى. ياش بىر يەرگە كېتىۋاتىدۇ. ئۆمۈر مەنزىلى نامازشام زاۋاللىقىغا يېقىنلاپ قالدى. ئەگەر تۇردى ھەسەن كۆزىنى يۇمدىمۇ، خوتۇنى خالىئاي قانداقتۇر بىر ئەرنى تاپىدۇ. چۈنكى ئۇ تېخى ياش - دە!... قىرىق بەش ياش دېگەن بىر ئايالنىڭ ئەرگە ئەڭ زوقمەن، ئىشقى شەربەتلىرى قىزىق، ئىشتىياقى تېز، كۆزى ئاچ ۋاقلىرى! ئۇنداقتا ئۇنىڭ بايلىقى قانداقتۇر يالاڭ تۆش، دېۋانىلەرگە قالمامدۇ! «ھەسسىنە ...» دەيتتى تۇردى ھەسەن بۇرۇنقى ئىككى خوتۇننى ئەسكە ئېلىپ. ئىككىلىسى ئۆزىدىن ئون بەش - ئون ئالتە ياش كىچىك نېمىلەر تۇرۇپ، مۇشۇكنىڭ ئاسلىنىدەك بىرنېمە تۇغۇپ بەرمەي بىرسى ئۆلدى، بىرسى كەتتى... تاينىلىق ئۇلار «سەن بەربىر بالدۇر ئۆلىسەن، سېنىڭ كۇچۇكۇڭنى نەدە باقىمەن دەپ يۇرەي؟ ...» دەپ ئالدىن چارىسىنى قىلغان گەپ... ھەي، ھەي... بۇ زامانىنىڭ قىز - چوكانلىرى ئۆپكەڭنى ئىچىڭدىن قېقىۋېتىدىغان ئالۋاستىلاركەن ئەمەسمۇ! بىراقزە ھازىرقى ئايالى خالىئاي ئۇنىڭغا قىز بولسىمۇ تۇغۇپ بەرگەندى، لېكىن ئۇ ئون تۆت يېشىدا قازا

قىلىپ تۇردى ھەسەننى ھەسرەتتە قالدۇردى. قانداق قىلغۇلۇق، ئۇ قىزنىڭ تەقدىر - قىسمىتى شۇنچىلىك ئوخشايدۇ.

تاسمىلىق ئاسما ئىشتان ئىچىدە ئانچە چىنىپ كەتمەيدىغان دۇپدۇگىلەك قورسىقىنى سىلاپ، ئەتراپقا نەزەر سېلىۋاتقان تۇردى ھەسەن كۆركەم داچا كۆرۈنۈشىدىن زوقلاندى بولغاي، سۇس كۇلۇمسىرەشتىن قارا ئۆرۈكتەك بېغىر رەڭ چىرايى ۋىللىدە ئېچىلدى. ئۇنىڭ قارا چىرايى كەمدىن - كەم ئېچىلاتتى. ئۇ، خۇددى تېگىدىكى تاشلارنى كۆرگىلى بولمايدىغان لاي سۇدەك دىمىقتى ئادەم ئىدى. قىسقىسى، بىر تۇتام چار چېچى دىڭگىيىپ تۇرغان تاقىر بېشىدىن سىمىز يۇزلىرىدىن قىسقا بويۇنلىرىغىچە بىر خىل كېلەڭسىز ئىدى. ئۇنىڭ سول قۇلىقى ئاستىدا زاڭقىغا چاپلىشىپ تۇرغان بادامدەك قىپقىزىل خالى بولغاچقا، ئىدارىدىكىلەر ئۇنى دەسلەپتە «خال جۇيجاڭ» دەپ ئاتىغان بولسا كېيىن «خال تىڭجاڭ» غا ئۆزگەرتىۋالغانىدى.

داچا قۇرۇلغان ئالتە يىلدىن بىرى تۇردى ھەسەن ھەر يىلى بىرنەچچە قېتىم كېلىپ تۇرۇۋاتىدۇ. لېكىن، ئۇ بۇ يىل ئۇزاقراق تۇرىدىغاندەك قىلاتتى. بىرەر كادىر، بولۇپمۇ ئۆمرى رەھبەرلىك خىزمىتىنى ئادا قىلىۋاتقان ئەمەلدارلار ئۇچۇن ئاندا - مۇندا تۆۋەنگە چۈشۈش، يىراق - يېقىنغا يىغىنغا بېرىش كامانداروپكا دېگەنلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا، زېرىكمەي بىر ئۇستەلدە ئولتۇرۇپ ئاتمىش ياشنى كۇتۇۋېلىش ئاسان ئەمەس! ئۇنىڭ پېنسىيىگە چىقىدىغان ۋاقتىمۇ بولۇپ قالدى. شۇڭا يۇقىرى رەھبەرلىك ياش نازىرنى ئىدارىدە قالدۇرۇپ، تۇردى ھەسەننى دەم ئېلىشنى ئاساس قىلغاچ غۇلجىدىكى كانلارنىڭ خىزمىتىنى ئىشلەشكە ئەۋەتكەنىدى. بۇ ئۇنىڭغا موكلا ياقسا بولاتتى! شۇنداق ئەمەسمۇ، جەننەتتەك داچىسىدا كۇنلىرىنى بەھۇزۇر راھەتتە ئۆتكۈزگەنگە نېمە يېتەتتى! ئەمما ئۇ خۇشال بولۇشنىڭ ئورنىغا خۇددى كەكرى يۇتۇۋالغاندەك چىرايى خاپىخان

كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭچە بولغاندا ھەر يىلى ياخشى پەسىللەردە دەم ئېلىش ئۈچۈن داچىسىدا بىرەر ئايدىن تۇرسا بەس! شۇمۇ يېتەرلىك... ئەمەلىيەت، خىزمەت ئۇستىلىدىن ئايرىلىپ، يەنە كېلىپ مەركەزدىن دەڭا... «ئەمدى سىز دەم ئالغاچ تۆۋەننىڭ خىزمىتىنى ئىشلىگەچ تۇرۇڭ...»، «ياشىنىپ قالدىڭىز، سىزنى ئاسرىمىساق بولمايدۇ... كادىر دېگەن ھۆكۈمەتنىڭ بايلىقى...»

پاھ ـ پاھ! ماۋۇ گەپلەرنىڭ چىرايلىقلىقىنى كۆرۈڭ! ئۇنىڭدىن كۆرە، «ياشلىقىڭدا ئىشلىدىڭ، ئەمدى ۋەزىپەڭ ئادا بولدى، كاڭغا چىقىپ قېرى مۇشۇكتەك ئۇخلا...» دېسىلا بولمىدىمۇ! «كەسپىي خىزمەت رەھبەرلىرىنىڭ يېشى چەكلىمىگە ئۇچرىمايدۇ...» دېگەن بىر ماددا قىزىل باشلىق ھۆججەتتە تۇرسا... تۇردى ھەسەننى مۇشۇنداقلا يولغا سېلىپ قويسا بولامدۇ؟ رەھبەرلىك خىزمىتى دېگەن بۇ بىر سەنئەت! ئۇنى ئېپى ـ جېپىدا قاملاشتۇرۇپ ئىشلەش ئۈچۈن رەھبەرلىك سەنئىتى كېرەك... رەھبەر بولىدىغان ئادەم ئۇ بىر ئايرىم ماتېرىيال... ئەگەر يازغۇچى، شائىر، سەنئەتچى دېگەنلەرنى رەھبەرلىك خىزمىتىگە قويسا، قول ئاستىدىكىلەر بىلەن «ئاكام ئاغىنەم، ئۇكام ئاغىنەم» بولىدۇ ـ دە، تۆت كۈندىلا ئىناۋىتىنى تۆكۈپ كاسات بازاردا بىر كۆشۈككە ئالغۇسىز بولۇپ قالىدۇ...

دەرۋەقە تۇردى ھەسەن ئالىي مەكتەپتە «كان ئىشلىرى» كەسپىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن ھۆكۈمەتتە كەسپىي خادىم بولۇپ ئىشلىدى. ئۇنىڭ خىزمەتتىكى تىرىشچانلىقى، يۇقىرى ـ تۆۋەن بىلەن بولغان قىزغىن مۇئامىلىسى، سۆزدىكى ناتىقلىقى، سىياسىي ئېڭىنىڭ يۇقىرىلىقى، ئىدىيە ـ ئىستىلدا ئىزچىل ساپ بولۇپ كېلىشى يۇقىرى رەھبەرلىكنىڭ دىققەت ـ ئېتىبارىنى قوزغىدى. يەنە كېلىپ ئۇنىڭدا: «بىرەر ئەمەل ئېتىغا مىنمىگۈچە، ئۆيلۈك ـ ئوچاقلىق بولمايمەن...» دەيدىغان قاتتىق ئىرادىمۇ يوق ئەمەس ئىدى... خەيرىيەت، رەھبەرلىك: «تۇردى

ھەسەندە ئۈمىد بار. كەلگۈسىدە ياراملىق دۆلەت خادىمى بولۇشىدا گەپ يوق» دېگەن قارارغا كېلىشتى.

تۇردى ھەسەن مەركىزىي پارتىيە مەكتىپىدە ئوقۇپ كەلگەندىن كېيىن ئۇنى تېخىمۇ چىنىقتۇرۇش، دېھقانلارغا يېقىنلاشتۇرۇش، تۇرمۇش تەجرىبىلىرىنى موللاشتۇرۇش، جەمئىيەت بىلىملىرىنى مۇكەممەللەشتۇرۇش ئۈچۈن تۆۋەنگە چۈشۈردى. ئۇ نۇقتىدا بىر يىل تۇرغاندىن كېيىن قايتىپ كېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا بۆلۈم باشلىقى بولدى. ئۇ «كېجاك» دېگەن ئاتاق مىنىپ ماڭارىپقا يۆتكەلدى. تۇردى ھەسەن ئوتتۇز سەككىز ياشقا كىرگەندىلا رەسمىي «جۇيجاك» لىققا كۆتۈرۈلدى. قىرىق سەككىز يېشىدا «مۇئاۋىن نازىر» بولدى. ئەللىك ئىككى يېشىدا «نازىر» دېگەن شۆھرەتلىك نام بىلەن ئاتالدى. كېيىن يۇقىرى دەرىجىلىك ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى تۇردى ھەسەنىڭ شىئەنده كان ئىشلىرى فاكۇلتېتىنى ئەلا دەرىجىده پۈتتۈرگەنلىكىنى كۆزده تۇتتى بولغاي، نازىرلىق دەرىجىسىنى ساقلاپ قالغان شەرت ئاستىدا ئۇنى «كان ئىشلىرى» ئىدارىسىنىڭ باشلىقى قىلىپ يۆتكىدى. بۇ چاغدا تۇردى ھەسەن ئەللىك ئالتە ياشتا ئىدى.

تۇردى ھەسەن ئەمەلنىڭ تەمىنى تېتىغانسېرى ئەمەلنى تەنتىق قىلىشقا باشلىدى. كېجاك بولغاندا ئۇنىڭ ماڭاشىغا قانچە پۇل قېتىلغانلىقى ھەم شۇ ئازغىنه پۇلغا نەقەدەر خۇشال بولغانلىقى ئۇنىڭ ئېسىدىن زادىلا چىقمايدۇ. كېيىن «مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى»، «ئىدارە باشلىقى»، «مۇئاۋىن نازىر»، «نازىر» بولغانلىرىدا ماڭاشىغا قېتىلىدىغان پۇلمۇ، ئولتۇرىدىغان ئۆيىنىڭ كۇادرات مېتىر سانىمۇ، تەمىنلەش مەنىشەتلىرىمۇ پەيدىنپەي ئۆسۈپ، سۈپەت ئۆلچەملىرى كۆڭۈلدىكىدەك بولۇپ تۇردى.

... تۇتقان ئەمەللىرى، ئەمەللەردىن كەلگەن شان ـ شۆھرەت، مەنپەئەت مەنىشەتلىرى، ئالقىش ـ مەدھىيىلەر يادىدىن

كەچكەن تۇردى ھەسەن پىشانىسىدە ئەمەل يۇلتۇزى چاقنىغان شۇ كۈنلەرنى مەمنۇنىيەت بىلەن ئەسلىدى. ئۇ باغ ئايلىنىپ سەل چارچىغانىمۇ نېمە؟ داچىنىڭ ئاخىرقى پاسىل تام تۈۋىدىكى ياپيېشىل چىملىق قىرىدىلا ئولتۇردى ـ دە، «ئۇھ، ۋاداردـ خا...» دەپ ئېغىر خۇرسىندى. دۇرۇس، ئۇنىڭ كۆڭلى سەل پاراكەندە ئىدى. تۇردى ھەسەننىڭ بۇ قېتىمقى غۇلجىغا كېلىشى ھەر خىل سۆز ـ چۆچەكلەرنىڭ چىقىشىغا سەۋەب بولدى. «تۇردى نازىر ئالتۇن كان ئاچقۇچىلارغا يېشىل چىراغ يېقىپ بېرىپتۇ، پايدا ـ كۈنەم بولمىسا شۇنداق قىلامتى؟...»، «نەچچە ئون مىليونلۇق ئالىي تېخنىكوم قۇرۇلۇشىنى بىر خوجايىنغا ھۆددە بېرىپ، ئۇنىڭ بەدىلىگە داچا سالدۇرۇپتۇ!»، «تۇردى نازىرنى دەم ئالغاچ خىزمەت قىلىڭ، دېگىنى ئۇنى بابلاشنىڭ دەسلەپكى باسقۇچى...» دېگەندەك ئالدى ـ قاچتى گەپلەر تۇردى ھەسەننىڭ غەزەپ قېپىنى يېرىۋەتكەن بولسىمۇ، سەل چۆچۈتۈپ قويدى.

دۇنيادا مەنپەئەتتىن ئۇلۇغ، قۇدرەتلىك كۈچ بولمىسا كېرەك؟ ئۇ «مەن ـ مەن» دېگەن پاك ئەمەلدارلارنى خىيانەتچى، پاراخورلارغا، ۋىجدانلىق ـ غۇرۇرلۇق ئەرلەرنى پەسكەش ساتقىنلارغا، سادىق دوستلارنى دۈشمەنلەرگە... بىر ـ بىرىگە مېھرىبان قېرىنداشلارنى ئۆزئارا قان چېچىشىدىغان كۈشەندىلەرگە ئايلاندۇرۇپ قويالايدۇ... ئەقەللىيسى، تۆمۈرنى دات يەيدۇ، ياغاچنى قۇرت... ئەلمىساقتىن تارتىپ بېشىغا قونغان ھۈمايون قۇشىنى «تاخوي ـ تاخ» دەپ ھۆركىرىتىۋېتىپتۇ دېگەننى كىم ئاڭلىغان؟! راست ئەمەسمۇ شاھقىمۇ گال كېرەك، گادايغىمۇ ھەم! قۇرۇق تاغار ئۆرە تۇرغان ئەدە بار؟... قاراڭ، باغنىڭ بۇلۇڭىدا ئەتىگەندىن بېرى جاۋلدىشىپ ئۇرۇشۇۋاتقان ئاۋۇ قۇشقاچلارغا!... ئۇلار بىر ـ بىرىنى چوقۇپ، قاناتلىرىدا ئۇرۇپ، پۇتلىرىدا تاتىلاپ، بىر ـ بىرىنى يۇڭدىلاپ ھېچ مەسلىھەتنى قويۇشمىدى. ئۇلار نېمە ئۈچۈن شۇنداق قىلىشىدۇ؟ ئۇۋا

تالىشدۇ... دان تالىشدۇ! ... خوتۇن تالىشدۇ! ... بىر ئېغىز گەپ يەنىلا مەنپەئەت! ئاۋۇ رەزگى چۈمۈلىنى كۆرۈڭ! ئۆزىدىن ئون نەچچە ھەسسە يوغان ئۆلۈك قۇرتنى ئارقىچىلاپ ئېگىز تامغا ئاچقىپ كېتىۋاتىدۇ. تامنىڭ ئوتتۇرىغا كەلگەندە يەرگە چۈشۈپ كېتىدۇيۇ، چىشلەكلىك قۇرتنى قويۇپ بەرمەي يەنە تامغا يامىشىدۇ... ئۇ چۈشۈپ كېتىپ، يەنە چىقىپ مۇشۇ ھەرىكىتىنى داۋاملاشتۇرغىلى نېكەم، لېكىن ئۆلۈك قۇرتتىن ۋاز كەچمىدى!

توۋا، بۇ ئادەملەر دوپپىسىنى ئالدىغا قويۇپ سوراپ باقسا بولمامدىغاندۇ؟ ئەگەر ئۆزلىرى ئەمەل ئېتىغا مىنىپ قالغان تەقدىردە خۇددى «ھابدال ئۇلاغ مىنسە چاپمىغان ئۆي - دۆڭ قالماپتۇ» دېگەندەك غاجىلاپ يېمىگەن كوچىدىكى دىۋانمۇ قالماس! ... تېخى: «مەن ئۇلارغا قەلەندەرچىلىك قىلىشقا يول قويغان ئىكەنمەن، ئەلۋەتتە ئۇلارمۇ ماڭا ھىممەت قولىنى سۇنۇشى كېرەك...» دەپ ئۆزلىرىنى بەزلەشتىن يانمايدۇ. ئەڭ بولمىسا «بۇ دېگەن ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش» دېيىش ئارقىلىق ئۆزلىرىنى ئاقلىشىدۇ. تۇردى نازىرمۇ يامان قىلمىدى، ئالتۇن كان ئاچقۇچىلارغا يېشىل چىراغ يېقىپ بېرىپ ئاز - تولا بىرنېمە ئالغىنى قانچىلىك ئىشتى؟ يەر ئاستى بايلىقلىرىنى ئېچىشتا مەركەزنىڭ بىرتۇتاش سىياسىتى بار. شۇڭا ئاچماقچى بولغان كاننىڭ خەلققە بولىدىغان پايدىسى، دۆلەتكە يېتىدىغان مەنپەئىتى، ئېچىلىدىغان يەر ياكى تاغ - تۇرانىڭ ئەمەلىي شارائىتى، ئەتراپقا بولغان سەلبىي تەسىرى، ئېكولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇقنى بۇزماسلىقى، ئىمكانقەدەر يايلاق ھەم ئورمانلارنى بۇزۇش ھېسابىغا كان ئاچماسلىق قاتارلىق نۇرغۇن - نۇرغۇن كان ئېچىش شەرتلىرىنى تولدۇرۇپ، مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ تەستىقىنى ئېلىپ مەركەزگە يوللايدىغان گەپ. ئەنە شۇنداق جاپالىق ئەجرى ئۈچۈن ئالغان تاپان ھەققىگىمۇ كۆز قىزارتسا بۇ ئىنساپتىن ئەمەستە... تېخى، مائارىپنىڭ نازىرى چاغدا، «بىر ئالىي

تېخىنكومنىڭ نەچچە ئون مىليونلۇق قۇرۇلۇشنى ھۆددىگە بېرىپ، ئۇنداق ئالغان، بۇنداق يېگەن» دېگەن گەپلەرنى تاپقان ئاشۇ ئادەملەرگە نازىرلىق ئەمەس، ئادەتتىكى بۆلۈم باشلىقلىق تاجىسىنى كىيگۈزۈپ قويسا ھۆددىسىدىن چىقالامدۇ؟ «ھۆددىسىدىن چىقتى» دېگەندىمۇ، خۇددى «مانتا كۆرمىگەن دېۋانە قاسقانغا دۇم چۈشكەن» دەك نېمە ئىشلارنى تەۋرىتىۋېتەر! گېلى بىلەن ھېسابلاشماي، تۆگىنى پۇتۇن يۇتىدۇ، ئۆتمىگۈدەك بولسا غاجىلايدۇ... تاتىلايدۇ... شورايدۇ... ئەدناسى تىرناقداپ بولسىمۇ بالادەك نەپسىنى قاندۇرىدۇ... چۈنكى ھاياتلىقنىڭ مىزانى «سەن ئۆل، مەن ياشاي...» تۇرسا!... دۇنيادا ئەڭ ياۋاش، مۇلايىم، قورقۇنچاق قوي بىلەن توشقان چېغىدا بىچارە ئوت - گىياھلارنى بىر يازمۇ ياشىغىلى قويماي يالماپ تۈگىتىدۇ... ئەمما، يىرتقۇچ ھايۋانلار ئۇلارغا رەھىم - شەپقەت قىلماي ئېغىر چىشلىرىدا چاينap يېيىشىدۇ... ئادەملەر ئاشۇ يىرتقۇچلارنىڭ تېرىلىرىنى تەتۇر سويۇپ ئۆزلىرىگە يېپىنچا قىلىشىدۇ. ئادەملەرنى بولسا يەر يەپ ئۆزىنى سەمرىتىدۇ... ھەتتاكى يەر ئاستىدىكى يىلتىزلارمۇ بىر - بىرىدىن قىزغىنىشىپ نە - نەلەرگە ئۇزاپ كېتىدۇ... نېمە ئۈچۈن؟ ئادەم يېگەن تۇپراقنىڭ ماغدۇر - يىلىكىنى شوراش ئۈچۈندۇر!...

شۇنداق، كائىناتتىكى بارلىق جانلىق ھەم جانسىز مەۋجۇداتلار چېغىدا بىر - بىرىنى يېيىشنىڭ كويىدا يۇرۇشىدۇ... ئەمدى تۇردى نازىر ئۆزىنىڭ ئەجرى - ئېھسانى، جاپا - مۇشەققىتى بەدىلىگە ئانچە - مۇنچە يەپ قويسا بۇ جاھان ئوڭتەي - توڭتەي بولۇپ كەتمەس... ئەمەل يۇلتۇزى پېشانىسىدە چاقناۋاتقان بىر نازىر تۇرۇقلۇق ئاشۇ ئۇرۇشقاق قۇشقاچلاردا، ھېلىقى رەزگى چۈمۈلىدە بار روھ ئۇنىڭدا بولمىسا قانداق بولغىنى!...

تۇردى ھەسەن ئۆزىنىڭ مەنتىقي خۇلاسىلىرىدىن ئۆز

كۆڭلىگە تەسكىن تېپىپ كۆل بويىغا كەلدى. كۆلنىڭ ئەتراپىنى بۇككىدە جېنەستە «ئورمانلىقى» قورشاپ تۇراتتى، ئاستى ھەم يان قىرلىرىغچە يېشىل چاقچۇق بىلەن زىننەتلەنگەن بۇ كۆل ئەغزىم تۆرە داچىسىدىكى كۆلنىڭ كۆچۈرۈلمىسى ئىدى. ئەغزىم تۆرە ئۇرۇمچى ھەم غۇلجىلاردا نامى پۇللۇق بايلارنىڭ بىرسى بولۇپ، تۇردى ھەسەننىڭ بۇرادىرى ئىدى. ئۇ بۇنىڭدىن سەككىز يىل ئىلگىرىلا غۇلجا شەھەر ئەتراپىدىكى ساپ ھاۋالىق «ئايدىڭساي» مەنزىلگاھىدىن يەر سېتىۋېلىپ داچا سالغانىدى. خەقلەرنىڭ تۇردى ھەسەن ئۇستىدىن: «ئالتۇن كان ئاچقۇچىلارغا يېشىل چىراغ يېقىپ بەردى...» دېيىشى يەنىلا ئاشۇ ئەغزەم تۆرىگە «ئالتۇن كان ئېچىش» رەسمىيىتىنى ھەل قىلىپ بەرگەنلىكىدىن چىققان گەپ ئىدى. تۇردى ھەسەن بۇ ئالتۇن كانىنىڭ دەردىنى تارتىپ كېلىۋاتىدۇ. تاغ رايونىنىڭ چارۋىچىلىرى يۇقىرى - تۆۋەن ئەرز سۇنۇپ ھازىرغىچە توختىغىنى يوق. ئېكولوگىيىگە مۇناسىۋەتلىك ئىدارىلارنىڭ گېزىت - ژۇرناللاردىكى ماقالىلىرى ئەمدىلا جىمىقتى. تۇردى ھەسەننىڭ ئۇچرىغان بېسىمى، ئاڭلىغان گەپ - سۆزلىرى، قىستىسى، تارتقان جاپاسىغا چۈشلۈق ئەغزەم تۆرە يۈز ساغلىقتىن باشقا يەنە نېمە بەردى؟ ئالتۇن دۆكىنى ئېچىپ بېرىشتىن ئىبارەت قۇرۇق سوسكىنى ئاغزىغا سېلىپ قويغىلى ئۇچ يىل بولدى. تۇردى ھەسەن ئۇنى قاچانغىچە ئېمىدىكىنتاق... ئەمما ئەغزەم تۆرە قۇلقىنى يوپۇرۇپ يۇرۇۋاتىدۇ. تاينىلىق بۇ قېرى دوك — قىزى نەئىمەگە خام تەمەدە بولۇۋاتقان گەپ... نوموس قىلمايدىغان ئەبلەخ... بىز خەقنىڭ سودىگەرلىرى پۇل تاپسىلا خوتۇن كۆپەيتىشنىڭ كويىدا قالىدىكەن. ئىككى يىل ئىلگىرى شەھەر مۆتىۋەرلىرىدىن نەزەر خەلپەت چىلانلىقتىكى داچىغا چىقتى. ئۇ ئۇزۇندىن - ئۇزۇن دۇئا قىلغاندىن كېيىن گېلىنى قىرىپ قويۇپ گەپ باشلىدى:

— نازىر غوجام، بىئەمدۇللا نىكاھ غايىب دېگەن شۇ ئىكەن،

قىزلىرى نەئمەخانغا ئەغزەم تۆرەمنىڭ مەيلى چۈشۈپتۇ، — دېدى نەزەر خەلىپەت كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ، — ئەگەر ماقۇل كۆرسىلە شاۋ ـ شۇۋ كۆتۈرمەيلا بىرەر پىنھاندا خۇپىيانە نىكاھ قىلىپ قويساق، ئەغزەم تۆرەم غۇلجىدىن، ئۇرۇمچىدىن ھۇجرا تۈتۈپ بەرمەكچى...

تۇردى ھەسەن گويا كى بىر كىم يۈزىگە نىجاسەت سۈۋىغاندەك سەسكىنىپ كەتتى. كۆرۈڭ ماۋۇ سېسىق سودىگەرنى! تۆت تال بايلىقىغا ئىشىنىپ بىر نازىرنى، ھۆكۈمەت ئەربابىنى مەسخىرە قىلىۋاتقىنىنى! ئۇ كىم، تۇردى نازىر كىم؟! ئەمدىلىكتە ئۆزىدىن ھازاچەن چوڭ قېرى دوكقا «قېينىاتا» بولامدىكەنە... نەئىمە ئۇنىڭ نەۋرىسىدەك تۇرسا... توۋا، توۋا، ماۋۇ زاڭ ئېشەكنى!

تۇردى ھەسەن ئۆزىنىڭ ئۇلۇغ سالاھىيىتىنى ئۇنتۇپ نەزەر خەلىپەتنى تىللاپلا كەتتى:

— ۋۇي، پوق ساقال ئەبگار... قارا قورساق ئەبلەخ... ماۋۇ قايسى دەۋر، قايسى زامان! سەن قايسى دۇنيادا ياشاۋاتسەن؟

بۇ خورلۇق ئېغىر كەلگەن تۇردى ھەسەننىڭ ئايالى خالئاي شەھەرگە كىرىپ ئەغزەم تۆرىنى ئوغلى قاۋۇز، خوتۇنى زەرىپىخان ئاغىچا خېنىم ئالدىدىلا رەسۋا قىلىۋېتىپ قايتىپ چىقتى. غەزىپىدىن چوقۇر يۈزلىرى داغلىغان مىس لېگەندەك بولۇپ كەتكەن تەلۋە قاۋۇز:

— مەن ئالماقچى بولغان قىزغا سەن چاتقال سالماقچى بولدۇڭمۇ، قېرى ھاتقا... سېنى ئۆلتۈرۈۋەتمەيدىغان بولسام، — دەپ دادىسىنى بوغۇپ قويغىلى تاسلا قالدى. مانا شۇنىڭدىن تارتىپ قاۋۇزنىڭ ئەلچىلىرى بىرنەچچە قېتىم ئاۋارە قىلىشتى. لېكىن خالئاي قاۋۇزنى يۈزتۇرانە رەسۋا قىلىۋەتتى.

— سىلەرنىڭ نەرىگلار مۇسۇلمان... پۇل تاپقان بەزى بايلار پۇللىرىنى مەكتەپ، يېتىم بالىلار، مېيىپ ـ غۇرۇالارغا خەير-

ئەھسان قىلىۋاتىدۇ. سەنلەر پۇل تاپقانسېرى قىزلارنى تاۋار ئورنىدا كۆرۈپ ئويۇنچۇققا ئايلاندۇرۇۋېلىشتىڭ... داداڭ دېگەن قېرى نەۋرىسىدەك قىزغا «مەيلىم چۈشۈپ قالدى» دېسە، سەن يېشىڭ قىرىققا بارماي تۇرۇپ ئون بىر خوتۇننى يولغا سېلىپ بولسىڭ، شۇلارنىڭ ئوت - ئۆڭالى سېنى تۇتامدۇ؟ يوقال خوتۇنباز، سەندەك تەلۈنگە ئىتنىڭ كۈچۈكىنىمۇ بەرمەيمەن...

مانا شۇنىڭدىن باشلاپ قاۋۇزنىڭ ئەلچىلىرىنىڭ ئايىغى ئۆزۈلگەن بولسىمۇ لېكىن ھازىرغىچە ئۈمىدى ئۈزۈلمەي، «ئالتۇن دۇكىنى ئېچىپ بېرىش» ۋەدىسىنى كەينىگە سۈرمەكتە ئىدى. ھەشەم - دەرەملىك تۇرمۇشقا كۆنۈپ قالغان تۇردى ھەسەن پېنسىيەگە چىقتىمۇ، مەئىشەت كۆلىگە نەچچە تەرەپتىن كىرىۋاتقان «ئېرىق - ئۆستەڭ» لەرنىڭ سۈيى چىپچىدە توختايتتى. ئەلۋەتتە ئۇ چاغدا تۇردى ھەسەننى ئىككى پوشكالغا يۆگەپ تاشلاپ بەرسە ئىتمۇ قارمايتتى. شۇڭا ئۇ كېيىنكى پاراغەتلىك تۇرمۇشى ئۈچۈن ئالتۇن دۇكىنىدىن ئىبارەت تىنىمسىز بۇلدۇقلاپ تۇرىدىغان بۇلاقنى زادىلا ئېسىدىن چىقىرىۋېتەلمىدى. ئەلۋەتتە تۇردى ھەسەن دۇكانغا ئادەم سېلىپ قويسىلا كۈپايە ئىدى. ئۆتمۈشتىمۇ قانچىلىغان شەھەرلەرگە ئالتۇن دۇكىنى ئېچىپ قويۇپ، پايدىسىنى يەيدىغان سەررافلارمۇ كۆپ ئىدىغۇ...

— ھەي... شۇ چاغدا نەئىمەنىڭ تۇغۇلغان كۈنىگە، — دېدى كۆل بويىدىكى شادا ئورۇندۇقتا ئولتۇرغان تۇردى ھەسەن بېشىنى چايقاپ، — نېمىشقىمۇ ئەغزىم تۆرە بىلەن قاۋۇز سەتەڭنى چاقىرغاندىمەن... مانا شۇ چاغدىلا نەئىمەنى كۆرۈپ پەيلى بۇزۇلغان بۇ ئاتا - بالا شەھۋەتخورلارنىڭ زوتالىق غوۋغالىرى تۇگىمىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئالتۇن دۇكىنىمۇ سۇغا چىلاشتى. تېخى قاۋۇز دېگەن لۇكچەك: «نەئىمە مېنىڭسىز توي قىلالمايدۇ، ئەگەر قىلىدىغان بولسا چىلانلىقتىكى داچىنى قانغا بويايمەن...»

دەپ يۈرگۈدەك. سارايڭ پىت چىقىۋالغان بۇ تەلۈننىڭ قولىدىن ھەر بالا كېلىدۇ. دادىسىدىن خوتۇن تالىشىپ يۈرگەن يەردە قان تۆكۈش، ئوت قويۇش ئۇنىڭ ئۇچۇن چىشىنىڭ ئارىسىدىكى چىرىندىنى ئېلىپ تاشلىغانچىلىكلا بىر ئىش - دە!

تىك كۆتۈرۈلگەن قۇياش ئەتراپىنى ئۆتكۈر تەپتى بىلەن قىزىتماقتا ئىدى. سايىلار قىسقىراپ نەق چۈش بولۇپ قالدى. تۈردى ھەسەن قورسىقى ئاچقان بولسا كېرەك، ئورنىدىن ئاستا تۇرۇپ، كۆلىنىڭ سۈپىسۈزۈك سۈيىگە نەزەر تاشلىدى. نېمىشقىدۇر ئۇ مۈشۈ كۆل قېشىغا كەلدىيۇ، يەر باغاشلاپ ياتقان بىر مومانىنىڭ كۆزلىرىدىن مۆلدۈرلەپ تۆكۈلۈۋاتقان ياشلىرىنىڭ ئېرىق بولۇپ، مۈشۈ كۆلگە قۇيۇلۇۋاتقانلىقى كۆزىگە كۆرۈنۈپ قالاتتى... مانا ھازىرمۇ شۇ ھال يەنە يۈز بەردى...

تۈردى ھەسەن كۆزلىرىنى ئۇۋۇلىغاچ چۈشلۈك تاماققا ماڭدى. ئۇ ئەتىرگۈل چۆنەكلىرىنىڭ ئوتتۇرىدىكى چىغىر يول بىلەن كېتىۋېتىپ كاۋا ئوغۇتلاۋاتقان ئايال بىلەن ئايسىمەگە كۆزى چۈشۈپ قالدى.

ئايال بىلەن ئايسىمە ئەر - خوتۇنلار مۈشۈ داچىنىڭ مالايلىرى. بۇ داچا قاچان ئاپىرىدە بولدىكىن، مانا شۇ چاغدىن باشلاپ يېرىدىن ئايرىلغان بۇ جۈپتى ھەمراھلار ئاشۇنداق خۇرجۇنسىز دېۋانە، كىشەنسىز تۇتقۇنغا ئايلىنىپ قالدى. ئۇلارغا تۇردى ھەسەن ئۈچ يىلغىچە بىر يۈز ئەللىك سومدىن ئىككىسىگە ئۈچ يۈز سوم ھەق بېرىپ كەلگەنىدى. لېكىن يەل - يېمىشلىرى يېتىشىپ قالغاندىن كېيىن شۇلارنى سېتىپ «ئاش - تۇز» قىلىدىغان بولدى. شۇنداقلا داچىنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى يېڭى كۆچەتلەر ئوتتۇرىسىغا تېرىۋەتكەن پىچان ھەم كۆكتاتلارمۇ ئۇلارنىڭ ئىگىلىگىدە ئىدى. داچىنىڭ چوڭ دەرۋازىسىدىن كىرگەندىن كېيىنلا، ئوڭ تەرەپتە ئېگىز كۆتۈرۈپ سېلىنغان بىنا تۇردى ھەسەننىڭ ھەشەمەتلىك ھوجرا - سارايلىرى بولۇپ، سول

تەرەپ قورۇنىڭ بۇلۇڭىدىكى لىم، چەنزە، بورا، مەڭگەنلەردە لاي سۇۋاق قىلىپ سالغان ئىككى ئېغىزلىق ئاددىي ئۆي ئايال بىلەن ئايسىمەنىڭ ئولتۇراق غەمخانىسى ئىدى. ئۇلار قىش كۇنلىرى بىنانىڭ ئەتراپى ھەم قورو يوللىرىدىكى قارلارنى تازىلايتتى. ئەتىياز كېلىشى بىلەن يەل - يېمىشلەرنى پۇتاش، دورا چېچىش، ئون بەش مولۇق داچىنىڭ پاسىل تاملىرىنى ياقىلىتىپ كاۋا، قوناق، نوقۇت، پۇرچاقلارنى تېرىش، گۇللەرنى پەرۋىش قىلىش، تىنغان، بۇزۇلغان ئېرىق - قىرلارنى رېمونت قىلىش دېگەندەك ئايىغى ئۇزۇلمەس ئىشلار باشلىنىپ كېتەتتى.

تۇردى ھەسەن قاقىرام ئاپتاپتا باش كۆتۈرمەي ئىشلەۋاتقان ئەر - خوتۇنغا بىرەدەم قاراپ تۇردى. ھەربىر كاۋىنىڭ تۇۋىگە ئورەك كولاۋاتقان ئايال كۆڭلىكىنى سىلىۋەتكەن بولۇپ، دول، دۇمبە، بىلەكلىرى قىزغۇچ قوڭۇر كۆيگەن ئىدى. داكا ياغلىقىنى چىكىلەپ تېڭىۋالغان كېسەلچان ئايسىمەنىڭ ئىككى مەڭزى ھەم بۇرۇن ئۇچلىرى قاردىاپ كەتكەن بولسىمۇ چىرايى تاتىراڭغۇ، سارغۇچ كۆرۈنەتتى. تۇردى ھەسەن ئۇلارنىڭ قېشىغا بېرىپ بولغۇچە نازىرلىق تونىنى كىيىپ تەكەببۇر قىياپەتتە گىدەيدى:

— بۇ ئىشڭلار قاچان تۈگەيدۇ؟

— تېخى بۇگۈن چۈشتۇق نازىر، — دېدى ئايال ئىشىنى توختىتىپ، — كاۋا، قوناق، نوقۇت، پۇرچاقلارغا ئوغۇت بالدۇر ياكى كېيىن بېرىلىپ قالسا مايسا نابۇت بولىدۇ.

— ئەمىسە قول تۇتىدىغان ئوخشىمامدۇ؟

— قوناق، نوقۇت، پۇرچاقلارنىڭ چۆنەك ئارىلىقىغا ئوغۇت تۆكۈپ كۆمۈۋەتسەكلا بولىدۇ. لېكىن كاۋىنىڭ تەسرەك، مۇشۇندىق ھەربىر تۈپ كاۋىغا ئورەك كولاپ كۆمۈپ بولغۇچە ۋاقىت كېتىدىكەن.

— ئۇچ - تۆت كۈن ئەتراپىدا تۈگەپ قالامدىكىن نازىر، — قىر ئۇستىدە مەيدىسىگە ئالىقىنىنى قويۇپ ھاسىراپ ئولتۇرغان

ئايسىمە زەئىپ ئاۋازدا جاۋاب بەردى، — بىزمۇ شۇ چاپسانراق تۈگەتسەك دەيمىز... ئۇھ...

— تولا مىسىلدىماي تېزرەك بولايلى، — تۈردى ھەسەن قايىاققىدۇر قاراپ سۆزلەۋاتاتتى، — ئالدىنقى كۈنى چىققان بوران كۆلىنى غازاك - غۇزۇڭغا تولىدۇرۇپ، باراڭدىكى تاللارنى چۈشۈرۈۋېتىپتۇ. كۆلدىكى ئەخلەتنى ۋاقتىدا سۈزۈۋەتمىسە سېسىپ، كۆل لەش باغلاپ پۈراپ قالىدۇ، ئاندىن گۈللەرنىمۇ يانقۇزۇۋېتىدۇ... ھە، راست، تۆكۈلۈپ كەتكەن غورىلارنى تازىلاپ ئېلىپ، ئېرىقلارنى چىنىدەك پاكىز تازىلىۋېتىڭلار.

— خوپ، نازىر...

تۈردى ھەسەن لوك - لوك دەسسەپ كېتىپ قالدى. ئايال بىلەن ئايسىمە ئۇنىڭ قارىسى يوقالغىچە قول قوشتۇرۇپ ئېڭىشىپ تۇردى...

3

— ئۇھ، ۋاي جېنىم، — ئايسىمە كۆڭلەك ئېتىكىنى قايىرىۋېتىپ قىر ئۈستىگىلا ئولتۇردى، — ئون بەش مو دېگەنمۇ بالايىئەزەم يەركەن ئەمەسمۇ! ئۇچ كۈندىن بېرى تۈگىمەيۋاتسا...

— خوتۇن، بىزغۇ قوناق، نوقۇت، پۇرچاق، كاۋىلارنى ئوغۇتلاۋاتىمىز، — دېدى ئايال تۆمۈر كۆرەككە تىرەڭگەن ھالدا، — ئادەتتە قورساقنى تويدۇرۇپ ئون بەش مو يەرنى بىر ئايلىنىپ كەلگىچە تامبال باغلار بوشايدۇ... لېكىنزە، سېنىڭ ئەتسىز ساغرايدا قانچە چىڭ باغلىغان ئىشتانباغمۇ ئاسانلا بوشاپ كېتىدۇ دېگىنە، ھى... ھى... ھى...

— ھە، ماقۇل، پاختىدەك ۋاقتىدا ئەتىۋارلاپ ئەركىلىتىپ، ئەمدىزە كېسەل دەردىدە تاختىدەك بولۇپ قالغاندا، كۆزىڭىزگە سەت كۆرۈنگىلى تۇردۇمما؟ — ئايسىمە مىچىدە

يىغلىدى.

— ھەي خوتۇن، شۇنىڭغىمۇ يىغلاش كېتەمدۇ - ھە؟— ئايباز ھىجايدى، «تامبال بېغىمنىڭ چىڭ چىگىلىپ قالغىنىدىن بوشراق تۇرغىنى سىزنىڭ تەلىيىڭىز...» دەپ قويساڭلار بولمىدىمۇ...

— ۋىيەي، ۋىيەي، ماۋۇ قېلىننىڭ ئادەمنىڭ ئۇياتقىسىنى كەلتۈرۈپ سەتلىشۋاتقىنىنى...

خۇددى تازنى تاز دېسە ئۆلگۈسى كېلەر دېگەندەك، دەرۋەقە ئايسىمە گويا قويۇق ئورمان سايىسىدا ئاپتاپ كۆرمەي ئۆسكەن ئاپتاپپەرەستەك ئورۇق ھەم نىمجان ئىدى. ئەمما ئايباز بولسا سۈيى، تۇپىسى، ھاۋاسى خىل كەلگەن توغرائقتەك بەردەم، ئۇستىخىنى چىرايلىق ھەم تەمبەل بولۇپ، «مەنمەن» دېگەن قىز - چوكانلار ھەۋەس ۋە ھەسەت قىلغۇچىلىكى بار دېھقان ئىدى. ئۇ داۋاملىق باغدا ئىشلىگەندە چاك ياقىلىق ئاق خەسە، ياسمانە دېھقانلار كۆڭلىكى ئۈستىدىن قارا پوتا باغلاپ، بېشىغا بېغىر رەڭ مانچىستىر دوپپا كىيىپ، پۇچقاقلىرى تۇرۇلگەن ھالدا يالاڭ ئاياغ ئىشلەيتتى. ئۇنىڭ بۇ ھالىتى ئايسىمەگە بىلىنمىگىنى بىلەن خالىغاي ئېچىدە: «ھەقىقىي ئىلى دېھقىنى! ھەقىقىي چىن ئىنسان...» دەپ زوقلىناتتى...

تۇمشۇقىنى ئۇچلاپ تەتۇر قارىۋالغان ئايسىمەنىڭ راستىنلا ئاچچىقلاپ قالغانلىقىدىن ئوڭايسىزلىنىپ قالغان ئايباز غەلىتىلا ھىجىيىپ ئۇنىڭ قېشىغا كەلدى.

— قارا، خوتۇن، بۇ نېمە؟— ئايباز سېسىپ خېلىلا كۆپ چىشلىرى تۆكۈلۈپ كەتكەن ياغاچ تارغاقنى ئايسىمەگە بەردى، — بۇ... بۇ تارغاقنى تونۇدىڭمۇ؟

— ۋاي خۇدايىم، ئاپامنىڭ تارغىقىغۇ بۇ، — ئايسىمەنىڭ كۆڭلى بۇزۇلدى، — نەدىن تاپتىڭىز؟

— مۇشۇ قىردىن.

— رەھىمەتلىك ئاپام مۇشۇ تارغاقتا مېنىڭ چاچلىرىمنى

تاراپ، يېلىم چېپىپ ئۆرۈپ قويۇتتى، — ئايسىمەنىڭ كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈلدى، — ئۇ... ئۇ... «ئاياز دېگەن ھۇرۇنىڭ بوزەك قىلسا ماڭا دەيدىغان قىزىم، مەن ئۇنىڭ قۇلاقلىرىنى يۇلۇپ قولىغا ئېلىپ بېرىمەن...» دەيدىغان، مانا ئەمدى...

— خاپا بولما، خوتۇن، ئويۇنىشىپ قويدۇم، ئاپامنىڭ ئورنىدا قۇلىقىمنى ئۆزۈم سوزۇپ بەرسەم بولىدىغاندۇ؟ — ئاياز قۇلىقىنى تارتىپ قىزارتىۋەتكەندى، ئايسىمە ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇۋالدى.

— بولدى قىلىڭە، قېلىن،— ئايسىمە كۈلۈۋەتتى، — ئاغزىنىڭ ئەسكىلىكىنى، بۇ داپ يۈزىنىڭ...

— ئاچچىقىڭ ياندىمۇ ئايسىمە، — ئاياز خوتۇنىنىڭ ئېڭىكىدىن كۆتۈردى، — ئەمدى ... ئەمدى قارا مۇشۇنداق بېھىشتەك باغ، پىنھان سايىلاردا ئادەمنىڭ شەيتىنى جىم تۇرغىلى قويمايدىكەن ئەمەسمۇ...

ئايسىمە ئېرىنىڭ كۆڭۈل قويۇشىدىن ئېرىپ قالدىمۇ ياكى رەھىمەتلىك قېينانىسىنىڭ تارغىقىنى كۆرۈپ ئېرىنىڭ قوپال چاقچىقىنى ئۇنتۇدىمۇ؟ ئىشقىلىپ، يىلسېرى، كۈنسېرى ئۆزگىچە ھۆسن تۈزۈۋاتقان باغنى بىرىنچى قېتىم كۆرۈۋاتقاندەك ئىشتىياق بىلەن قارىدى. توۋا، شۇنچە كۆپ يەل - يېمىشلەر تۇرۇقلۇق، تۇردى نازىر يەنە نېمە ئۈچۈن ھەر يىلى باغنىڭ ئەتراپىغا كۆكۇاش، قوناق، نوقۇت، كاۋا تەرگۈزىدىغاندۇ؟ مانا ئون بەش مو باغنىڭ پاسىل تاملىرىنى ياقىلىتىپ تېرىۋەتكەن ئاشۇ دەردېسەرلەرنى ئوغۇتلاۋاتقان ئاياز بىلەن ئايسىمە ئۈچ كۈندىن بېرى قاقىرام ئاپتاپتا كۆيۈپ، كۈلدە كۆمەچ بولۇپ كەتتى... تېخى نازىر غوجام: «كۆكۇاش، نوقۇت، پۇرچاق، كاۋىلارنىڭ ئوزۇقلۇق قىممىتىلا بولۇپ قالماي دورىلىق قىممىتى تېخىمۇ يۇقىرى» دېگەن گەپنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدۇ. ئۇنداق دەپ ئادەم ئالدىغچە «سىلەر بىكار قالماڭلار» دېمىسلا بولمىدىمۇ...

— هەي... خوتۇن، سەن شۇنداق دېگىنىڭ بىلەن، — دېدى ئايال ئالىقىنىغا تۈكۈرۈپ، — كونىلاردا: «ھالۋىنى يەۋەرسە ئەمەن تېتىيدۇ» دېگەن گەپ بار... قېنى كاتەكچىلەرگە بىر كۈرەكتىن قىغ قۇيۇپ كۆمۈۋەت... ھۇششەرە، قولۇڭ ئەجەبمۇ ئەپچىل - دە سېنىڭ... ھە، قۇشناچىم ھازىر مەن نېمە دەۋاتاتتىم؟

— «ئەمەن تېتىيدۇ» دېگەن يەرگە، — دېدى ئايسىمە قىغ قۇيۇلغان كاتەكچىلەرنى تىندۇرۇۋېتىپ.

— ھەببەللى، بەك ھوشيار - دە، بىزنىڭ خوتۇن، — ئايسىمە ئېرىنىڭ ئىشلەۋېتىپ ئۆزىنى بىردە چۆكۈرۈپ، بىردە كۆتۈرۈپ قىلىدىغان ھەزىللىرىگە كۆنۈك ئىدى، — ئاشۇ غوجامۇ خېنىملارچۇ، قارا، خوتۇن، شەھەرنىڭ نازۇ نېمەتلىرىدىن سەسكىنىپ يەنىلا سەھرانىڭ نېمەتلىرىگە يەتمەيدىغانلىقىغا كۆزى يەتكەن گەپ... ۋاي، ۋاي، ۋاي، دەرىخا، بۇ ئېسىلزادىلەر نېمىدېگەن سىركىسى سۇ كۆتۈرەلمەيدىغان نازۇك خەقتۇ... خۇددى پۇسىدا ئوسۇرۇپ قويساڭمۇ توزۇپ كېتىدىغان مامكاپىنىڭ ئۆزىدە!

ھەر يىلى باش باھاردا كېلىۋاتقان تۇردى ھەسەن ئىلى تۇپرىقىغا قەدەم ئېلىش بىلەن كېلىم - كېتىم، سەيلە - سایاھەت، ئولتۇرۇشلار كۆپىيىپ كېتەتتى. شۇڭا ئۇ ھەقەمسايىلىرىنىڭ ئالدىدا يۈزىنىڭ تۆكۈلۈشىدىن ئەنسىرەپ ئايازغا ماشىنا ھەيدەشنى ئۆگىتىپ قويدى. بۇ ئۇچ يىل ئىلگىرى بولغان ئىش ئىدى. بىر كۈنى تۇردى ھەسەن مەست بولۇپ قېلىپ چىلانلىقتا قايتماقچى بولدى. ئۇ ماشىنىغا چىقىپلا ئايازنى «ھەيدە» دەپ تۇرۇۋالدى. ئايال يالۋۇرۇپ - يېلىنىپ مەست خوجايىنىغا گېپىنى يېگۈزەلمىدى. تۇردى ھەسەن ئۇنى:

— ۋۇي قاپاق باش... مەن ساڭا شەھەرگە كىرگىچە ئۆگەتكىنىم بويىچە ھەيدىمەسەن... قارا بۇ، يامغۇر ياغسا

دۇمبىسىده سازاڭ قاينايدىغان سەھرالىق داڭگالنىڭ كالۋالىـ
ـقىنى... ، — دەپ تىللاپ ماشىنىنىڭ ئارقا ئورۇندۇقىغا
قۇسۇۋەتتى. ئايال ئۇنىڭ ئاغزى ـ بۇرۇنلىرىنى يۇيۇپ،
ئورۇندۇقلارنى تازىلاپ بولغۇچە ئۇ خارقىراپ ئۆيقۇغا كەتتى. شۇ
چاغدا ئايال بىر سائەتلىك يولنى سەككىز سائەتتە بېسىپ چىلانلىققا
سەھەرلىكتە ئارانلا يېتىپ كەلدى. شۇ چاغدا خالئاي: «ئايال ئۇنى
ئەكىرىپ ياتقۇزۇپ قويۇڭ...» دەپلا كىچىك ھۇجرىغا كىرىپ
كەتكەنىدى.

— ھەي ئادەم، — دېدى ئايسىمە كاتەكچىلەرگە قىغ
قويۇۋېتىپ، — ئۇلۇشكۇن سىز نازىر بىلەن شەھەرگە كىرىپ
كەتكەنده ئەجەب بىر ئىش بولدى دېسە...

— ھە، نېمە ئىش بولدى؟ — ئايال كۆرەكنى قىرغا پاتۇرۇپ
ئايالىغا قارىدى، — چىرايىڭ ئەجەب قىزىرىپ كەتتا!...

— خالئاي خېنىم «دولامغا قولۇم يەتمەيدۇ، يۇيۇپ قويۇڭ»
دەپ مېنى مۇنچىغا بىللە ئەكىردى. ئىككىمىز بىللە
يۇيۇندۇق...

ئايال گەرچە سىنەكمىگەندەك ئەلپازدا: «ھە، نېمە ئىش
بولدى» دەپ قويغىنى بىلەن يۇمشاق قىرغا تىزلانغان پېتى
ئۆكچىسىگە زوكزىيىپ خوتۇنىنىڭ ئاغزىغا قارىدى. ئۇ بۇنداق
گەپلەرنى ئاڭلىغاندا پۈتۈن بەدىنى قۇلاققا ئايلىنىپ، نەپەسلىرى
تېزلىشىپ كېتەتتى...

— ۋېيىي، ۋېيىي... بېلىق... بېلىق دەڭا، — ئايسىمە ئايال
خوجايىنىنى يۇيغانلىقىدىن پەخىرلىنىپ سۆزلىمەكتە ئىدى، —
ئەمچەكلىرى دېگەن پىيالىدەك دۇپدۇگلەك... تېرىسىدە
تۈرىدۇ... بالا ئەمگەندەك ئەمەس... مەن ئۇنىڭ دۇمبە، ئىنچىكە
بەللىرىنى يۇيۇپ كېلىپ ساغرىسىغا كەلگەندە راستىنلا
قورقتۇم...

— نېمىشقا ئەمدى؟ — ئايازنىڭ ئاۋازى سەل تىترەپ

چىقتى...

— جىرتتىدە قان چىقىپ كېتەمدىكىن دەپچۇ... مېنىڭ قوللىرىم ئېكەكتەك يىرىك تۇرسا... ئۇنىڭ بەدىنى شۇنچىلىك يۇمرانكى، خۇددى ئالتە ئايلىق بوۋاقنىڭ ئۆزى دەڭا... ۋاي ئىسىت، ۋاي ئىسىت، شۇنداق ئېسىل بىر چوكان، ئۆزىدىن ئون بەش - ئون ئالتە ياش چوڭ پور كۆتەككە تەگكەن بارمۇ...

— بەدىنى ئاپئاقتۇ ھە؟ — ئاياز تۆكۈرۈكىنى غۇرتتىدە يۇتۇپ، سەل قىمشىپ قويدى، — ئالايلى يوتىلىرى...

— نەدىكىنى، تېرىسى قانلىرى كۆرۈنگىدەك بەك نېپىزمۇ نېمە؟ سۈس ھال رەڭدە پارقىراپ تۇرىدۇ... تېخى ئۇنىڭ...

— ھە، يەنىچۇ؟ — ئايازنىڭ بېشى خوتۇنى تەرەپكە تېخىمۇ سامداپ كەلدى...

— بولدى قىلىڭە... مۇشۇنداق گەپلەرنى ئەر كىشىگە دەپ يۈرگەن مەنمۇ بىر سارىڭ...، — ئايسىمە ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى... لېكىن ئۇ نېمىشقىدۇر ئارىسالدىلىق ئىچىدە تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى، — ھەي ئاياز، خالىئاي خېنىمنىڭ بەزى گەپلىرىنىڭ تېگىگە تازا يېتەلمىدىم دېسە!

— ئالايلى، قايسى گەپلىرىنى دەيسەن؟

مۇنچىدا دېيىلگەن گەپلەر ھېلىلا بولۇپ ئۆتكەندەك، ئايسىمەنىڭ قۇلىقىدا يەنە تەكرارلاندى:

«— ... خالىئاي خېنىم، ئادەم سۇغا چۈشۈۋەرسىمۇ ئەڭگىزى ئېشىپ كېتىدۇ. تايىنلىق، ئەتىگەندىمۇ بويىڭىزنى سۇغا سالغان بولغىيتتىڭىز؟...

— مېنىڭ ئەتىگەن سۇغا چۈشكەن - چۈشمىگەنلىكىمنى سىز نەدىن بىلىسىز، — خالىئاي غەلىتىلا كۈلۈپ قويدى.

— ئەر خەق دېگەن بەك ئاچ كۆز كېلىدۇ. بىللە ياتقاندىن كېيىن ئايال كىشىنى بىكار قويامدۇ... سىز... سىز شۇنچە چىرايلىق تۇرسىڭىز...

— هى، هى...، — خالىئاي دىمىقىنى قاققىنىچە كۈلۈپ قويدى، — ھەممە ئەقىل- ئىدرىكىنى، كۆچ- قۇۋۇتىنى، ھېس- تۇيغۇلىرىنى ئەمەلگە ئاتىۋەتكەن ئادەم ئۇنداق «ئاچ كۆز» لىكىلەردىن بالدۇرلا قالىدىكەن... بۇنداق كۆڭۈلگە تالىق ئىشلارنىڭ بولمىغىنىغا بىرقانچە يىللار بولۇپ قالدى...

خالىئاي چاندۇرماي چوڭقۇر تىنىپ قويدى ھەم خېلىغىچە جىمىپ كەتتى. ئۇنىڭ بىر جۈپ تىترەپ تۇرغان چىرايلىق كۆكسىنى ئالقانلىرىدا توختماي سىلاپ يۇيۇشلىرىدىن ھەم كۆزلىرىنىڭ بىر نۇقتىغا تىكىلىپ قېلىشىدىن قانداقتۇر تاتلىق- لەززەت بىر تۇيغۇ ئۇنى شېرىن ئازاب ئوتىدا پۈچۈلاۋاتقانلىقى ئېنىق ئىدى!...

— گېپىڭىزنىڭ ئۇرانىغا قارىغاندا، — خالىئاي ئايسىمەگە يېرىم قايرىلدى، — ئېرىڭىز ئايال بەك ئاچ كۆز ئوخشىمامدۇ؟...

— ۋىيەي، ئۇنى بىر دېمەڭ، ئۇنىڭ راسا قىران ۋاقتى دەڭا... قىرىق ئالتە ياش ئەرلەرنىڭ بۇرە ۋاقتىمىش... لېكىن مەن ئاغرىقچان بولغاچقا، ئۇ ئۆزىنى ئازابلاش بەدىلىگە مېنى ئايايدۇ... ئايال بەكمۇ ياخشى... بەزى چاغلاردا شۇنداقمۇ ئويلاردا بولىمەن... ئەگەر قول- ئىلكىمىزدە بولغان بولسا ئۇنىڭغا ئىككىلەنمەي بىرەر توقالنى چېتىپ قويغان بولاردىم... قانداق، مەن راستلا سارىڭمىكەنمەن...»

... باغنىڭ قايسىدۇر بۇلۇڭىدىن بىر توپ قۇشقاچلارنىڭ چۇۋۇلدىشىپ سوقۇشۇشلىرى ئاڭلانماقتا ئىدى. ئايال ئورنىدىن تۇردى- دە، تىزلىرىنى قېقىپ كۈرەكنى قولىغا ئالدى... ئۇنىڭ چىرايىدىن ھېچقانداق ئىپادىنى بىلەلمىگەن ئايسىمە ئېرىگە تىكىلىپلا قالغانىدى.

— ۋىيەي، شۇنچە گەپلەرنى قىلىپ بەرسەم مۇرەپمۇ قويمايسىزغۇ؟

— هـۆ!... بـولدىمۇ، — ئايال ئاۋازىنى ئۇزۇن سـوزۇپ مـۆرىـدى، — ئـەجەب ساددا خوتۇنسەن - دە، ئايسىمە! قولى ئوچۇق، كۆكسى - قارنى كەڭ... ناھاراتلارغا ھـممەتلىك بىر ئايالنىڭ نېمە ئۇچۇن بىر كۇن كەچكىچە كەكرى يۇتۇۋالغاندەك چـىرايىنىڭ ئېچىلمايدىغانلىقىنى ئەمدى چۇشەنگەنسەن؟ ھەي... بىچارە ناتىۋان!...

ئـايـاز گـەپـىنىڭ ئاخىرىنى دېيەلمىدى. چۇنكى خالئاي گۇللۇكلەر ئارا سىلىق قەدەملەر بىلەن كېلىۋاتاتتى. ئۇ، ئاق گىرىپ كۆڭلەك ئىچىدە بەئەينى پەرىشتىلەرگە ئوخشاپ قالغان بولۇپ، ئۇزۇن ئىككى ئۆرۈم چېچى ئاستىدىن بوينىغا سىلىۋالغان سۇس سۆسۇن رەڭ ھېلىلە رومىلى يېنىك ھىلپىرلەپ مەڭزى بىلەن بوينىنى ئەركىلەتمەكتە ئىدى. ئايال ئەر - خوتۇن تەركىي ھۆرمەت بولمىسۇن ئۇچۇن قول قوشتۇرۇپ تەزىم قىلدى.

— كـۆن يانغاندىراق ئىشلىسەڭلەرمۇ بولاتتىغۇ، — دېدى خالئاي ئاسمانغا قاراپ قويۇپ، — بۇ قاقىرام ئاپتاپتا ئىسسىق ئۆتۈپ قالمىسۇن يەنە...

— بـۇگـۇن كەچكىچە تۇگـىتىپ سۇ باشلىۋەتمىسەك خېنىم، — ئايال خالئايغا تىكىلىپ قارىيالمىدى، — كۆمگەن ئوغۇت قىزىپ، كاۋىنىڭ خەمەكلىرىنى يېگلىتىپ تۆكۈۋېتىدۇ.

— ئـايـاز، سـىزغۇ بەردەم ئادەمسىز، بىراقزە، ئايسىمە سىزگە ئوخشاشمايدۇ جۇمۇڭ. ئۇ ئاغرىپ - تارتىپ قالسا ھېسابنى سىزدىن ئالىمەن...

— خوش، خانىم.

— نەئىمە كۆرۈنمەيدىغۇ، — خالئايمۇ ئايازنىڭ چىرايىغا قارىيالمىدى، — ئازراق گەپ بار ئىدى.

— كۆل بويىدىكى راۋاقتا كىتاب ئوقۇۋاتقاندەك قىلاتتى...

گـۈل بـەدىنـى تـولـغـان، ئـوتـتۇرا بوي، كۆكسىلىرى مۆڭگۈزدەك چىڭ، ئەمما تۇخۇمدەك بېجىرىم ئاق رۇخسارى،

تۆكۈلۈپ تۇرغان قاش ـ كىرپىكلىرىدىن ئون سەككىز ياشلىق رەسسامە قىزلارنى ئەسكە سالىدىغان خالىغاي ئۇزۇم كارىدورى ئىچىدە كېتىۋاتقىنىدا، ھېلىلا ئايسىمەنىڭ دېگەنلىرى يادىدىن كەچكەن ئايال ئېچىنغان ھالدا ئاستا شۇنىرلىدى:

— ئاق كۆڭۈل، پەزىلەتلىك ئاياللار نېمە ئۈچۈن بەختسىز بولۇپ قالىدىغاندۇ··· ھەي··· بىچارە خالىغاي···

4

سۇ ئۈزۈش كۆلىنىڭ ئاستى پۈتۈنلەي يېشىل چاقچۇق بىلەن يېسالىغانلىقى ئۈچۈن ئۇ خۇددى بادام شەكىللىك زۈمرەتكىلا ئوخشايتتى. تاسمىلىق ئاسما ئىشتاندا قورسىقى ئانچە بىلىنىپ كەتمەيدىغان تۇردى ھەسەن كۆل بويىدا پات ـ پات پەيدا بولۇپ: «ئايال، كۆلىنىڭ سۈيىنى يېڭىلاپ تۇر! كۆكىرىپ، لەش باغلاپ كەتمىسۇن، توختام سۇ بىرنەچچە كۈن تۇرۇپ قالسىلا پاقا يوتقىنى قاپلاپ كېتىدۇ» دەپ تاپىلايتتى. شۇڭا تىندۇرۇش كۆلچەكلىرىدە سۈزۈلدۈرۈپ ئاندىن كۆلگە باشلانغان سۈنى ئىككى ھەپتىدە بىر نۆۋەت كۆكتات، مېۋىلەرگە باشلىۋېتەتتى. داڭىغا مېھمان تولغان چاغلاردا بۇ كۆل — ئىگىسىنىڭ شان ـ شۆھرىتىنى تېخىمۇ كۆتۈرۈۋېتەتتى.

شەھەردىكى باي سودىگەرلەر، چەت ئەل تىجارەتچىلىرى، شىركەت دىرېكتورلىرى، ئىدارە ـ جەمئىيەت باشلىقلىرى قاتار چاي باھانىسىدا بىرنەچچە كۈن بەزمە ـ مەشرەپ قىلىشاتتى. قوي ـ پاقىلانلار سويۇلۇپ شەھەردىن چىققان ئاشپەز، كاۋاپچىلار قول ـ قولىغا تەگمەي ئالدىراش بولۇپ كېتەتتى. بەزىدە ئۈرۈمچىدىكى ئىدارە ـ ئورگان ئەمەلدارلىرى، ھەتتا ئۆي ـ ئىمارەت خوجايىنلىرى، كۆمۈر ھەم ئالتۇن كان مىليونىرلىرى قاتارلىق ھەقەمسايىلىرى تۇردى ھەسەنىڭ

داچىسىنى زىيارەت ھەم سايا‌ھەت قىلىپ كېتىشەتتى. بۇنداق چاغلاردا ئايال بىلەن ئايسىمە ئىككى - ئۈچ كۈن يىرىك قىللىق ئۇزۇن چوتكىلاردا كۆل ئىچىنى يۇيۇپ، سۇيىنى يېڭىلايتتى. مېھمانلار كېلىپ ئۇزاپ بولغۇچە خالئاينىڭ مىسقالچە ماداری قالمايتتى. بولۇپمۇ ئۇرۇمچىدىن كەلگەن ئۇيغۇر، خەنزۇ مېھمانلارنىڭ بىللە كەلگەن قىز - چوكانلار بىلەن بىرلىكتە كۆلدە سۇغا چۈشۈشى ئۇنى سەسكەندۈرۈۋېتەتتى... بەزىلىرى سۇ ئۇزۇش كىيىمى بىلەنلا بۇك جېنەستىلىك ئىچىگە كىرىپ كېتىشەتتى... دېمىسىمۇ كۆلنىڭ تۆت ئەتراپى جېنەستىلىك بولۇپ، ئىيۇننىڭ باشلىرى كۆپكۆك چىملىققا تۆكۈلگەن جېنەستىلەر خۇددى ئاق، قىزىل، سۇس ھال رەڭ مەرۋايىتلاردەك يالتىراپ كېتەتتى. كۆلنىڭ ئەتراپىغا قاقلىنىش سۈپىلىرى، ئىككى كىشىلىك سۆھبەت ئورۇندۇقلىرى ياسالغان بولۇپ، مېھراب شەكىللىك ئويما نەقىشلەر ھەم ئۇستەل - ئورۇندۇقلار بىلەن بېزەلگەن راۋاق كۆلگە ئالاھىدە ھۆسن قوشۇپ تۇراتتى.

داچا مېھمانلار بىلەن تولغان ئەنە شۇنداق كۈنلەردە نەئىمە بۇ كۆل بويىدىكى راۋاققا كېلىش ئەمەس، ھۇجرىسىدىن چىقمايتتى. تۇردى ھەسەن: «قىزىم، مېنىڭ يۈزۈمنى قىلىپ مېھمانلارغا سالام بېرىپ قويۇڭ...» دەپ يالۋۇراتتى. نەئىمە: «كەچۈرۈڭ دادا، پەقەتلا مىجەزىم يوق...» دەپ ئەدەپ بىلەن رەت قىلاتتى. ئەمما ئۇ، داچا تىمتاسلىققا چۆمگەن بۇنداق كۈنلەردە راۋاقتا ئولتۇرۇپ، كۆلدىكى كۆپكۆك سۇغا قارىغىنىچە خىيال سۈرۈشكە، كىتاب ئوقۇشقا، خاتىرە يېزىشقا ئامراق ئىدى. مانا بۇگۈن ئەتىگەندىن بېرى قانداقتۇر بىر كونا كىتابنى كۆرۈۋاتقان نەئىمە خۇددى سەھىپىلەر قاتلىرىغا سىڭىپ كەتكەندەك باش كۆتۈرەلمەيلا قالدى. ھەتتا ئۇ راۋاق پەلەمپەيلىرىدىن تاقىلداپ چىقىپ، بېشىدا قاراپ تۇرغان ئاپىسى خالئاينىڭمۇ قاچانلاردا كەلگەنلىكىنى تۇيماي قالدى. خالئاي ئۇستەلدىكى ئاغزى

ئېچىلغان سوغۇق ئىچىملىك قۇتىسىنى، سۈلياۋ خالتىدىكى مايلىق توقاچ پارچىلىرىنى كۆرۈپ بېشىنى چايقىدى.

— نەئىمە، ماڭا قارارغا كۆزىڭىز بارمۇ يوق؟

— ۋاي، جېنىم ئاپا، مېنى كەچۈرۈڭ... پەقەتلا تۈيماي قاپتىمەن، — نەئىمە ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭ بوي - تۇرقى ئاپىسى بىلەن قىرقىپ قويغاندەك ئوخشاش ئىدى.

— بۇ كىتابتىن بەخت ئۆمىلەپ چىقىدىغاندەك چاپلىشىپلا قالغىنىڭىز نېمىسى؟

— ئۇنى بىر دېمەك، تاتلىق ئاپا، ئاۋۋال ئولتۇرۇڭ، ئاندىن سۆزلەپ بېرىمەن.

خالئاي نەئىمەنىڭ ئۇدۇلىغا روبىرو ئولتۇرۇپ، ئۇستەلگە جەينەكلىرىنى قويدى. ئاندىن ئۇ قىزىنىڭ ئاق مەرمەردەك سىلىق ھەم پارقىراق چىرايىغا لەپپىدە كۆز تاشلاش بىلەن ئۇچقۇر خىياللار ئۇنى نەلەرگىدۇر ئېلىپ كەتتى...

بىر - بىرىگە قارىشىپ ئولتۇرغان خالئاي بىلەن نەئىمەنىڭ بوي - تۇرقى، ھۆسىن - رۇخسارىنىڭ بۇنچىلىك ئوخشاپ كېتىشىنى كۆرگەن ھەرقانداق ئادەم: «ئۇلار قوشكېزەك ھەدە - سىڭىللار ئىكەن» دېيىشى تۇرغانلا گەپ. بىراق سىنچىلاپ زەن سالغاندا قاپقارا تال - تال قاشلار، قويۇق كىرپىكلىك خۇمار كۆزلەر، سۈزۈك قاڭشارلىق بۇرۇنلار، جېنەستىدەك ھال رەڭ لەۋلەر، شاكىلىدىن ھېلىلا ئايرىلغان چۈجىدەك يۇمران ئېڭەكلەر خۇدانىڭ ئىلتىپاتىدىن ھەر ئىككىسىگە ئوخشاش تەڭشەپ بېرىلگەن بولسىمۇ، بىراق خالئاينىڭ كۆزلىرىدە مۇلايىملىق شوللىرى يېلىنجاپ، تۇخۇمسىمان چېھرى سەل ئاقارغانىدى. تەبەسسۇم كەتمەيدىغان نېپىز لەۋلىرى بولسا سۈس ھال رەڭ، تاتىراڭغۇ كۆرۈنەتتى. خۇش پېچىم سىن - سىپاتىغا ھاردۇق يەتكەندەك سولغۇن ئىدى. مانا بۇ ئىچىدىن ئۆرتەۋاتقان يوشۇرۇن ھەسرەت - نادامەتلەر داغلىرى بولسا كېرەك...

ئەمدى نەئىمەنى سۈرەتلەپ باقساق، ئۇنىڭ نۇر چاقنىغان شوخ كۆزلىرى گەپ قىلىشنى بىلەتتى... كەڭ پېشانە، ئايدەك يۈزلىرى سىلىق ھەم يۇمران بولۇپ، مەرمەردەك يالتىرايتتى... ئالۇچىدەك تومپىلاق لەۋلەر... قايرىلىپ ئوتلۇق بېقىشلار... يالت - يۇلت قىلىپ ئوتقا سالىدىغان كۆزلەر... قىسقىسى، نەئىمەنىڭ گۈلسىمان سىيماسى بىر پارچە ئوتلۇق ماگنىت ئىدى... مانا بۇ خالئاي بىلەن خوشلاشقان ياشلىق جىلۋىسى، ياشلىق ئۇچقۇنى، ياشلىق سېھرىي نۇر زىبالسى ئىدى!...

— ئاپا، ماڭا قاراپ جىمپىلا كەتتىڭىزغۇ؟

— ھېچ، ھېچنېمە...، — خالئاي ئۇلۇغ - كىچىك تىنىدى، — ھە، قېنى سۆزلىمەمسىز؟ زادى سىزنى مەھلىيا قىلىۋالغان قانداق ۋەقەكەن ئۇ؟!

نەئىمەنىڭ ئوقۇۋاتقىنى رىۋايەت تېما قىلىنغان چوڭ داستان بولۇپ، ئۇنىڭدا غەربىي دىيار شاھلىقىدا ئەشراپ ئىسىملىك بىر ۋەزىر ئۆتكەنىكەن. ۋەزىرنىڭ خانىمىنۇ ئاتلىق يالغۇز قىزى بولۇپ، ئۇ كىتابلارنى ئۆزىگە دوست تۇتقانىكەن. ئۇنىڭ خانلىق كۈتۈپخانىسىدا ئوقۇمىغان كىتابى قالماپتۇ. ئۇ ئوقۇشقا شۇنچىلىك بېرىلىپ كېتىپتۇكىن، خانزادە، بەگلەرنىڭ ئەلچىلىرىنىڭ ھەممىسىنى قايتۇرۇۋېرىپتۇ... ۋەزىر ئەشراپ قانچە يالۋۇرسىمۇ، خانىمىنۇ: «بۇ زامانداا ئەرلەرنىڭ ياخشىسى يوق، ھەرقانچە ئىشەنگەن ئەرمۇ سىرتتا ناشايان ئىشلارنى قىلىپ، ئايالىنىڭ يۈزىگە نىجاسەت سۈۋايدۇ... ئۇنداق خورلۇق تارتقۇچە تەنھا ئۆتىمەن...» دەيدىكەن. ئاخىرى قىز ئوتتۇز ياشقا كىرىپ قاپتۇ...

— ياھ، ياھ، بۇنىڭدىن كېيىن سىزنىمۇ، — دېدى خالئاي چاقچاق قىلىپ، — نەئىمە دېمەي، نەئىمە بانۇ دېسەك بولىدىكەن... سىزمۇ «ئەخلاق بۇزۇلۇپ كەتتى، ئەرلەردە ۋاپا قالمىدى» دەپ يىگىرمە بەش ياشقا كىرىپ قالدىڭىزغۇ.

— ۋاي، جېنىم ئاپا، مەن دېگەن مەن... سىزگە دەپ بېرىۋاتقىنىم بىر رىۋايەت.

— ھە، قېنى داۋامىنى سۆزلەك، «دوستىكىز» خانبانۇ كېيىن قانداق بوپتۇ؟

— ئەشراپ ۋەزىر «قىزىمنى كىتابلار يولدىن چىقاردى. ئۇ ھازىر خىيالىي بىر دۇنيادا ياشاۋاتىدۇ، شۇڭا خانلىق كۆتۈپخانىسىدىن ئايرىۋېتىشىم كېرەك» دەپتۇ ـ دە، قىزىغا ئاتاپ ئاجايىپ كۆكۈلمەيدانلىق تاغ باغرىغا بىر باغ ياساپتۇ. ئۇنىڭغا ۋەزىر ئەشراپ: «خانبانۇ ھۇمايۇن چارىگاھ بېغى» دەپ نام قويۇپتۇ. قىز كۈندە باغنى ئايلىنىپ ئىچ پۈشۈقىنى چىقىرىدىكەن. بىر كۈنى تاغ تەرەپتىن شۇنداق مۇڭلۇق نەي ئاۋازىنى ئاڭلىغان خانبانۇ قالتىس يوغان غول تارتقان تۈخۈمەككە يامىشىپ چىقىپ قارىسا، يانباغرىدا يېتىۋالغان بىر ئوتۇنچى نەي چېلىۋاتقۇدەك... ئېشىكى بولسا دۆڭلەپ قويغان ئوتۇنلار قېشىدا ئوتلاۋاتقۇدەك...

مانا شۇ كۈندىن باشلاپ خانبانۇ ھەر كۈنى تۈخۈمەككە چىقىپ ئوتۇنچىغا بىر توقاچ تاشلاپ بېرىپ مۇڭلۇق نەي ئاۋازىنى ئاڭلايدىكەن. بىرقانچە قېتىم خانبانۇ: «سېنىڭ قېشىڭغا چۈشەي، ئىككىمىز بىردەم ـ يېرىمدەك مۇڭدىشايلى» دېسە ئوتۇنچى پەقەتلا ئۇنىمايدىكەن. چۈنكى ئۇ قىز ـ چوكانلارنى يېنىغا يولاتماسلىققا قەسەم قىلغانىكەن. ئوتۇنچىغا قىزىقسىنىپ قالغان خانبانۇ ھەر كۈنى ئۇنى دەپ، بۇنى دەپ ئاخىرى ئۇنى قايىل قىلىپ يېنىغا چۈشۈپتۇ...

— ئوتۇنچى، ئېتىڭ نېمە؟ نەچچە ياشقا كىردىڭ؟

— ئېتىم نىياز، ئوتتۇز بەش ياشقا كىردىم.

— نېمىشقا قىز ـ چوكانلارغا شۇنچە ئۆچ بولۇپ كەتتىڭ؟

— چۈنكى ئۇلار ۋاپاغا جاپا قىلغۇچىلاردۇر... خوش، ئۆزلىرىچۇ؟

— ئسممم خانبانۇ، ئوتتۇز ياشقا كىردىم...
— بىرەر ئەر زاتىنىڭ تەرىتىگە سۇ بەرمىلىدىمۇ؟
— ياق، ئەرلەرنىڭ ھەممىسى ۋاپاسىزلادۇر...
— قېنى بايان ئەيلىسىلە، سىلىنىڭ دەردلىرى مېنىڭ نادامەتلىرىمگە ياماقچى بولالامدۇ؟
— ئاڭلا، ئەي ئوتۇنچى، مېنىڭ كىچىك دادامنىڭ سۇلتان ئىسىملىك بىر ئوغلى بولىدىغان...
... خالئاي قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى. ئۇنىڭ كۈلكىسىدىن راۋاق ئەترايىدا دانلاۋاتقان بىر توپ قۇشقاچ پۇرىردە ئۇچۇپ جېنەستىلىككە قوندى.
— كىچىكىدىن تارتىپ مەدرىسىلەردە بىللە ئوقۇپ، بىللە چوڭ بولغان سۇلتان، — دېدى نەئىمەنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلىغان خالئاي، — خانبانۇنىڭ دوستىنى ئازدۇرۇپ، ھەقىقەتەن ۋاپاسىزلىق قىپتۇ... ئەمدى ئوتۇنچىغا كىملەر خورلۇق سالغاندۇر... قېنى سۆزلەپ باقسىلا مەلىكە نەئىمە بانۇ ئالىيلىرى...
— «مەن ئون تۆت يېشىمدىن باشلاپ قارا يېتىم بولۇپ قالدىم» دەپتۇ ئوتۇنچى خانبانۇمغا كەچمىشلىرىنى بايان قىلىپ، — نەئىمە داستانىنى قايتا ئوقۇۋاتقاندەك زوق ھەم ئىشتىياق بىلەن سۆزلەشكە باشلىدى:
— ئوتۇنچى نىياز دادىسىدىن قالغان ئېشەكتە جاڭگالدىن ئوتۇن توشۇپ، كۈنلىرىنى غورىگىل ئۆتكۈزىدىكەن. ئۇ شۇنىڭغانلىق بىر كۈنى جاڭگالدىن ئوتۇن ئەكىلىۋاتسا سەككىز ياشلىق بىر قىز كونا تام تۈۋىدە ئىڭراپ ـ تىترەپ يانقۇدەك... قىزنىڭ قاش ـ كىرپىكلىرىنى ئاپئاق قىرو باغلاپ كەتكەن بولۇپ، يالاڭ ئاياغ پۇتلىرى سوغۇقتىن ئۇششۇپ قالايلا دەپتۇ. نىياز ئېشەكتىكى ئوتۇنلارنى چۈشۈرۈۋېتىپ، قىزغا كۆرەك جۈۋىسىنى كىيگۈزۈپ، بېلىدىكى پوتىسىدا پۇتلىرىنى ئوراپ، ئېشەككە

مىندۇرۇپ ئەكېتىپتۇ. قىزنىڭ ئىسمى ساھىبە بولۇپ، دادىسى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن ئۆگەي ئانىسى ئۇنى ئۆيدىن چىقىرىۋەتكەنىكەن. ساھىبە كۈنلىرىنى تىلەمچىلىك بىلەن ئۆتكۈزىدىكەن. نىياز ئۆزى يېمەي ـ ئىچمەي قىزنى تۇرمۇشتىن قىسماي بېقىپ چوڭ قىلىپتۇ. ساھىبە ئون يەتتە ياش، نىياز يىگىرمە تۆت ياشقا كىرگەندە نىكاھ ئوقۇتۇپ ئەر ـ خوتۇن بولۇشۇپتۇ. بىر كۈنى ساھىبە ئېرىگە ئەركىلەپ كۆڭلىدىكىنى دەپتۇ:

— نىياز، بىر ئۇلاغ ئوتۇننىڭ ئازغىنە پۇلى بىلەن قاچانغىچە نامراتچىلىقتا ياشايمىز... شەھەرلەردە ئىش ـ ئوقەت كۆپمىش...

— ئۇغۇ شۇنداق ساھىبەم، بىراقزە، پۈتۈن ناشايان ئىشلار شەھەردىن چىقىدۇ. سىز بولسىڭىز تولىمۇ چىرايلىق ھەم ياش، بىرەر بۇزۇقلارغا ئالدىنىپ كېتەرمىكىن دەپ ئەنسىرەيمەن.

— ئاھ، جېنىم نىياز، سىز ماڭا ھاياتلىق بېرىپ دوزاقتىن قۇتقۇزغان شاپائەتچىم تۇرسىڭىز، ۋاپاسىزلىق قانداقمۇ كۆڭلۈمگە سىغقاي...

— خوتۇن خەققە ئىشىنىپ داغدا قالغان ئەرلەر ئازمۇ، — دەپتۇ نىياز بېشىنى چايقاپ، — ھاۋا ئانامۇ ھاۋا ئاتامغا ۋاپاسىزلىق قىلىپ قىرىق يىل ئايرىلىپ كېتىپتىكەن...

— ئويلاپ كۆرۈڭ، سىز مېنى سەككىز يىل بېقىپ بالاغەتكە يەتكۈزدىڭىز، ئاندىن نىكاھ قىلىپ ئون يىل ئۆي تۇتتۇق، شۇنداق تۇرۇقلۇقمۇ ماڭا ئىشەنمەمسىز؟

— ئۇغۇ شۇنداق، لېكىنزە، ئادىمىي شەيتان يامان... سىزنى ئېزىپ كېتەرمىكىن دەيمەن.

— ئەگەر مەن سىزگە ۋاپاسىزلىق قىلسام، چىراغ باغرىمدا كۆيسۇن... ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيا تۇزكور بولۇپ، تاڭلا قىيامەت كۈنى يۇزۇم قارا قوپقاي... گۈرۈمدە يىلان ـ چايانلارغا ھەمراھ بولاي... ۋاپاسىزلىق قىلغان كۈنۈم پۈتۈن تېنىم پارچە ـ پارچە

بولۇپ تىن تارتماي ئۆلەي...

نىياز خوتۇننىڭ ئەھدۇ - قەسەملىرىگە ئىشىنىپ شەھەرگە بېرىشقا ماقۇل بوپتۇ. ئۇلار يولغا چىقىپ چۆلگە كەلگەندە ئارام ئاپتۇ. نىياز خوتۇننىڭ قۇچىقىغا بېشىنى قويۇپ كۆزى ئەمدىلا ئۇيقۇغا كەتكەنكەن، كىمدۇر بىرىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغاندەك بوپتۇ، كۆزىنى ئېچىپ قارىسا، بىر ئاتلىق بايۇەچچە ساھىبەگە ئىما - ئىشارىلەرنى قىلغاچ گەپ قىلىۋاتقۇدەك:

— ئەي، ساھىبجامال پەرىشتە، سەن ئاشۇ جۇلدۇر - كېپەن دىۋانىگە زايە كېتىپسەن، مەن بىلەن بىللە بولساڭ دۇنيادىكى ھۇزۇر - ھالاۋەتنى كۆرسىتىمەن... كىمخاب تونلارغا ئورايمەن... زىبۇ زىننەتلەر بىلەن گويا كى مەلىكزادىنىڭ ئۆزى بولسەن!

بايۇەچچىنىڭ تەقى - تۇرقى، چىرايلىق گەپ - سۆزلىرىگە مەھلىيا بولۇپ قالغان ساھىبە بولسا ئېرىنىڭ بېشىنى كۆتۈرۈپ يەرگە قويۇپتۇ - دە، ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. ئۇ ئېرى نىيازغا قاراپمۇ قويماي، ئاتلىق بايۇەچچىنىڭ قېشىغا غىپىلداپ كېتىپ قاپتۇ. نىياز قانچە يالۇۋۇرۇپ - يېلىنسىمۇ ساھىبە قىلغان پۈتۈن ئەھدۇ - ۋاپا، قەسەملىرىنى ئۇنتۇپ بايۇەچچىنىڭ ئېتىنىڭ ئالدىغا مىنگىشىپ كېتىپ قاپتۇ...

شەھۋانىي نەپسى بالاسىدا تاقەتسىزلەنگەن بايۇەچچە ئېتىنى قامچىلاپ بىر چوڭ قۇم دۆڭىسىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپلا ئاتتىن چۈشۈپتۇ ھەم ساھىبەنى كۆتۈرۈپ ئېلىپ قۇمغا يانتۇزماقچى بولۇپتۇ. لېكىن ساھىبە «كىچىك تەرەت قىلىۋالاي» دەپتۇ - دە، بىر قۇم بارخانىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ، ئۇزۇن ئۆتمەيلا قاتتىق چىرقىراپ كېتىپتۇ. بايۇەچچە قارىغۇدەك بولسا، بىر ئاچ بۆرە ساھىبەنى ئاستىغا بېسىپ تالاۋاتقۇدەك... قورقۇپ كەتكەن بايۇەچچە ئېتىغا مىنىپ قېچىپ كېتىپتۇ... ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئىز قوغلاپ كەلگەن ئوتۇنچى نىياز خوتۇننىڭ پارچە - پارچە بولۇپ كەتكەن جەسىتىنى قۇملۇققا دەپنە قىلىپتۇ. ھەم: «ئەي تەڭرىم،

تۇزكورلارغا قەھرىڭنىڭ بۇنچىلا تېز ئىكەنلىكىنى بىلمەپتىمەن... توۋا قىلدىم، توۋا...» دەپ تەڭرىگە سېغىنىپتۇ.

... داستان سۆزلەپ تامىقى قۇرۇپ كەتكەن ئەنسىمە سوغۇق ئىچىملىكتىن بىر يۇتۇم ئىچتى. ئۇ ئېڭەك تىرەپ ئۆزىگە قاراپ تۇرغان ئاپىسى خالئايغا ئىللىققىنە كۈلۈپ قويۇپ «بولامدىكەن» دەپ قويدى.

— تۈگىدىما، — خالئاي قىزىقىپ قالغاندەك قىلاتتى، — داستانىنىڭ ئاخىرى مېنى خېلىلا تەسىرلەندۈردى.

— نەدىكىنى تۈگىسۇن، — دېدى ئەنسىمە بۇرنى ئۈچىدىكى ئۇششاق تەرلەرنى قولياغلىقىدا سۈرتۈۋېتىپ، — ئوتۇنچى نىياز بىلەن خانبانۇ بىر كۈن كۆرۈشمىسە چىدىيالمايدىغان دەرىجىدە بىر - بىرىگە ئامراق بولۇپ كېتىپتۇ. لېكىن بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان ئەشراپ ۋەزىر ئۆزىنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتى، شان - شۆھرىتى، ئىمىۋىل - ئىناۋىتى، نەسەب شەجەرىسىنىڭ بۇلغىنىشىدىن، سەتچىلىككە قېلىشىدىن ئەنسىرەپ ئوتۇنچى نىيازغا نۇرغۇن ئالتۇن - كۈمۈش ۋەدە قىلىپ: «بۇ يەردىن يوقال!» دەپتۇ. شۇنداقتىمۇ خانبانۇ بىلەن نىيازنىڭ ئۇچرىشىشى ئۈزۈلمەپتۇ. ئەشراپ ۋەزىر ئوتۇنچى نىيازنى قاتتىق ئۇردۇرۇۋېتىپتۇ. خانبانۇ ئۇنى بىر ئۆڭكۈردە بېقىپ ساقايتىپتۇ. ئەمما سەۋر - تاقىتى تۈگىگەن ۋەزىر ئوتۇنچى نىيازنى بىر تاغارغا سولاپ نەچچە يۈز غۇلاچ ھاڭدىن دەريانىڭ تاشلاۋېتىپتۇ. پۇتۇن ۋاپا — ئەقىدىسى، ئىشقى - مۇھەببىتى، ئىشەنچ - ئۈمىدىنى ئوتۇنچى نىيازغا ئاتىغان خانبانۇمۇ ئاشۇ ھاڭدىن ئۆزىنى دەريانىڭ تاشلاپ، پاك مۇھەببىتى يولىدا ساداقىتىنى بىلدۈرۈپتۇ...

ئەنسىمە چىرايلىق كۆزلىرىدىن سىرغىپ چۈشكەن ئۇنچىدەك ياش تامچىلىرىنى بارماقلىرىدا سۈرتتى... بۇنى كۆرگەن خالئاي قىزىغا ئېچىنغان ھەم سۆيۈنگەن ھالدا باش چايقىدى.

— جېنىم قىزىم، سىز نېمانچە رومانتىك ھە؟ مەن سىزدىن

راستتىنلا ئەنسرەپ قالدىم. خانىمانۇنىڭ كۆڭلى ئوتۇنچىغا چۈشكەن بولسا، سىز كۆمۈرچىگە ئاشىق بولۇپ قالمىسىڭىز بولاتتىغۇ...، — خالئاينىڭ تەرەببا بىر ئىش ئېسىگە كەلدى بولغاي، قىزنىغا لەپپىدە قاردى، — ۋاي ئېسىم قۇرۇسۇن، كۆمۈرچىنىڭ گېپىنى قىلىپ ئېسىمگە كېلىۋاتىدۇ. ھېلىقى تاماق ئېتىدىغان چوكانىڭ ئىسمىنى خويمۇ ئۇنتۇپ قالىمەن.

— ئايەتىبۇ، يېڭى كەلگەچكە مەنمۇ بەزىدە ئېسىمگە ئالالمايمەن.

— ھە، شۇ ئاشپەز چوكان «ئاشخانا، چايخانا، پار قازانلىرىغا قالايدىغان كۆمۈر تۈگىدى» دېگەنىدى.

— ئايازكامغا دېمىدىڭىزمۇ؟

— قارىسام ئەر - خوتۇن ئىككىسى بەك ئالدىراش ئىشلەۋېتىپتىكەن، دېيىشكە تىلىم كۆيدى. ئۆزۈم كوچىغا چىقىپ تۇرسام، دادىڭىز خاپا بولىدۇ. ۋاقتىڭىز يېتەرمۇ؟

— بولىدۇ، ئاپا. كىتاب كۆرگەچ ئولتۇرسام، خالتا كۆمۈر ساتىدىغان بالىلار كېلىپ قالار.

— بوپتۇ، سىزنىڭغۇ ئادەتتە چىرايىڭىز ئېچىلمىغىنى بىلەن ئاشۇنداق كۆمۈرچى، ئوتۇنچى، ياغاچچى، موزدۇز، دېھقان دېگەندەك ئاۋامنى كۆرسىڭىز بىردەمدىلا ئېچەكىشىپلا كېتىسىز...

— ئاپا، ئىككى - ئۈچ كۈندە بىر قېتىم خالتا كۆمۈر ئېلىپ نېمە ئاۋارىچىلىك، — دېدى ئەنمە تۇمشۇقىنى ئۇچلاپ، — بىرەر ماشىنا ياكى ھارۋىلاپ چۈشۈرۈۋالساق بولمامدۇ؟

— دادىڭىز جىق كۆمۈرنى توشۇپ بولغۇچە ھويلىغا يېيىتىلغان چاقچۇقلارنى مەينەت قىلىۋېتىدۇ، دەپ ئەنسىرەيدىكەن.

— ئاپا، — ئەنمە قىزىرىپ كەتتى، — سىزدىن بىر گەپنى سورايى دەپ خېلى بولدى، سورالمايى كېلىۋاتىمەن.

— قېنى سوراڭ، چامانىڭ يېتىشچە جاۋاب بېرىمەن.

— لېكىن شەرتىم، جاۋابىڭىزغا ھەرگىز ئوسما قويماڭ...
— قىزىقتە سىز، نېمە دەيدىغىنىڭىزنى بىلمەي تۇرۇپ، جاۋابىمغا قانداقچە ئوسما قويای.
— ئىجتىمائىي ھاۋاسى دىمىق ھەم بۇلغانغان... چىرايلار سۈنئىي ... مۇئامىلىلەر ياسالما... ھىجىيىشلار يالغان... قاقاقلاپ كۈلۈشلەرگە ھىيلە ـ مىكىر سىڭگەن... مەنپەئەت كويىدا بىر ـ بىرىنى سېتىشقان... ئەمەل ھەم شۆھرەت ئۈچۈن رەزىللىكتىن يانمىغان... يۈزىنى كاچاتلاپ ئىششىتىۋېلىپ «مەن سېمىز» دەپ ماختىنىدىغان ئىللەتلەر بولمىغان جايلارمۇ بارمىدۇ؟
— جەننەت! !...
— چاقچاق قىلماڭ... مېنىڭ سوئالىم ئەستايىدىل.
— ھەقىقىي چىن ھايات، چىن تۇرمۇش، چىن ئىنسان... مېنىڭچە، مەنپەئەت ھاڭلىرى ئانچە چوڭقۇر بولمىغان ئەنە شۇ ئوتۇنچى، كۆمۈرچى، كاسىپ، ھۈنەرۋەنلەر، ئالىقانلىرى قاداقلىشىپ كەتكەن دېھقانلار ئارىسىدا دەپ بىلىمەن!
— جېنىم ئاپا!...، — ئەمە خالىغانىڭىڭ بويىنىدىن قۇچاقلىۋالدى، — سىز مېنىڭ پەرىشتىدەك ئاپام! !... ئىسىت ئوقۇتقۇچىلىقىڭىزنى تاشلىمىغان بولسىڭىز چۇ...
— نەمە، ئاڭلاڭ، بۇ نېمە ئاۋاز؟
— كۆمۈر، كۆمۈر!... ھەي خالىتا كۆمۈر!
سىرتىن «كۆمۈر، كۆمۈر، ھەي... خالىتا كۆمۈر ئېلىۋېلىڭلار!...» دېگەن ئاۋاز قايتا تەكرارلاندى...

*

— ھەي، كۆمۈرچى بالا، بىزنىڭ ئۆيگە ئۈچ خالىتا كۆمۈر چۈشۈرۈپ بەرسىڭىز چۇ، بولامدۇ؟
— بولىدۇ، خاتىرجەم...

كۆمۈرچى بالا هارۋىسىنى يول چېتىگە تارتىپ توختاتتى. ئاندىن ئۆزى لىككىدە سەكرەپ چۈشۈپ نەئىمەگە لەپپىدە كۆز تاشلىدى. «ئەجەب تەمبەل، قاملاشقان بالىكەنا...» دېگەن ئوي شۇ هامان نەئىمەنىڭ كۆڭلىگە سايە سېلىپ ئۆتتى...

— خانقىز، يول باشلامسىز؟— كۆمۈرچى بالا ئىككى خالتا كۆمۈرنى دەستىلەپ مۈرىسىگە ئېلىپ، يەنە بىر خالتىنى قولتۇقلىۋالغاندى.

— قولتۇقىڭىزدىكى خالتىنىڭ بىر قۇلىقىنى مەن كۆتۈرۈشۈپ بېرەيمۇ؟— نەئىمە دەرهاللا يېتىپ كەلدى.

— ۋاي بولدى، بولدى، — كۆمۈرچى بالا قاپقارا بەش بارمىقىنى چىقىرىپ توستى، — قوللىرىڭىزنى مەينەت قىلمىۋالمىسىز.

نەئىمەنىڭ باشلىشى بىلەن خالتا كۆمۈرلەرنى كۆتۈرگەن كۆمۈرچى بالا كۆركەم بېزەلگەن، چىلان رەڭ چوڭ دەرۋازىغا قورۇنۇپقىنىا قەدەم ئالدى. ئۇ يوللىرىغا رەڭدار چاقچۇق يېيىتىلغان چوڭ قورۇغا كىرىپلا سەل ئەيمىنىپ قالدى. ئوڭ تەرەپتە ئون سەككىز پەلەمپەيلىك كۆتۈرمە بىنا هەيۋەتلىك قەد كېرىپ تۇراتتى. پەلەمپەي شۇنچىلىك كەڭ ئىدىكى، ئوتتۇرىغا قىپقىزىل پايانداز سېلىنغان بولۇپ، ئىككى تەرىپىدىكى بىر غۇلاچتەك پەلەمپەي باسقۇچلىرىغا تەشتەك گۈللەر تىزىلغانىدى. بىنانىڭ هويلىسىغا قارىغان دېرىزىلىرىنىڭ تۆت ئەتراپىغا ئورنىتىلغان يوپۇرماق شەكىللىك گەچ قاپارتما گۈللەر سۇس هاۋا رەڭدە بولۇپ، بىناغا بەكمۇ چىرايلىق هۆسن قوشقانىدى. هەتتا ئاشخانا ـ چايخانىلارنىڭ تاختايلىق كەڭ سەينالىرى ئەتراپىغا نەقىشلەنگەن قاپقارا تۆمۈر سالاسۇنلار ئورنىتىلغان بولۇپ، سالاسۇن ئۈستىگە چىلان رەڭلىك ياغاچ بالداقلار بېكىتىلگەنىدى. دەرۋازىدىن باشلانغان يول داچىنىڭ ئاخىرىغىچە داۋاملىشىپ گۈل تەكچىلەر، ئالما، ئۆرۈك، شاپتۇل، گىلاس قاتارلىرىنىڭ

ئوتتۇرىلىرىدىكى چىغىر يوللارمۇ رەڭلىك چاقچۇق ئىدى.

نەئىمە كۆمۈرچى بالىنى باشلاپ چايخانىنىڭ يەر ئاستى بۆلۈمىگە ئېلىپ كىردى. بۇ يەرگە شاڭخەيدە ئىشلەنگەن پار قازىنى ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولۇپ، بىر بۇلۇڭدا كۆمۈر تۆكىدىغان ياغاچ ساندۇقمۇ بار ئىدى. كۆمۈرچى بالا كۆمۈرنى تۆكۈۋەتكەندىن كېيىن، تامغا يۆلەكلىك تۆمۈر كۇرەكنى ئالدى - دە، چېچىلىپ كەتكەن كۆمۈر ئۈۋاقلىرىنى پاكىز قىرىپ، ياغاچ ساندۇققا تاشلىدى. نەئىمە ئۇنىڭ چاققان ھەرىكەتلىرىگە زوقلىنىپ قاراپ تۇراتتى. كۆمۈرچىنىڭ كەڭ ماڭلايلىق بېجىرىم يۈزى قاپقارا ئىدى. لېكىن چوڭ كۆزلىرىنىڭ ئېقى بىلەن ئاپئاق چىشلىرى يالت - يۇلت پارقىرايتتى. قېلىن توم قاشلارنىڭ تېگى ھەم ئۈزۈن كىرپىكلىرىگىچە كۆمۈر توزۇندىلىرى سىڭىپ كەتكەچكە يۈزىدىن پەرق ئەتكىلى بولمايتتى. كۆمۈرچى بالا تۆمۈر كۇرەكنى جايىغا قويۇپ گەۋدىسىنى رۇسلىۋېدى، ئۇنىڭ كەڭ ھەم مەزمۇت كۆكرىكى، ئېگىز قامەتلىك سىيماسى ئايان بولدى.

— كۆمۈرخاناڭلارنى رەتلەپ قويدۇم، بولدىمۇ خانقىز، پاھ - پاھ، بۇ پارخاناڭلار ئەجەبمۇ تىنجىقكەن، — كۆمۈرچى بالا يوغان - يوغان تەر تامچىلىرى تىترەپ تۇرغان پېشانىسىنى ئالقىنىدا سۈرتۈشى بىلەن بەش بارماقنىڭ قاپقارا ئىزى تامغا باسقاندەكلا چۈشۈپ قالدى. نەئىمە چىن كۆڭلى بىلەن قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى...

— خۇددى كەشتە ئۇستىگە گۈل قوندۇرغاندەك قارا ئۇستىگە قارا سۇۋاپ تېخىمۇ چىرايلىق بولۇپ كەتتىڭىز، قارائاق بۇنىڭغا، — نەئىمە يانچۇقىدىن كىچىككىنە يۇمىلاق ئەينەكنى چىقىرىپ بېرىۋېدى، يېگىت قولىنىڭ قارىلىقىنى كۆرسىتىپ ئالغىلى ئۇنىمىدى، شۇڭا نەئىمە ئەينەكنى ئۇنىڭ يۈزىگە يېقىن تۇتۇپ بەرگەنىدى، بالىمۇ كۈلۈۋەتتى. ئۇنىڭ كۈلكىسى ساددا ھەم سەمىمىي ئىدى...

— راستتىنلا قىزلار ئاشىق بولۇپ قالغۇدەك «چىرايلىق» بولۇپ كېتىپتىمەن ئەمەسمۇ...

— ئەمىسە مېنى كۆرۈپلا قەستەن سۇۋاپسىز - دە؟

— ئەلۋەتتە، — يىگىت ھەييارلارچە چوڭ كۆزلىرىنى ئالايتتى، — سىلەر قىزلار سۇۋىساڭلار بولىدىكەنۇ، بىز يىگىتلەر سۇۋىساق بولمامدىكەن!

— ھۆيت بالا، بىز نېمىنى سۇۋاپتۇق؟

— سىلەر قاش - كىرپىكىڭلارغا سۇۋايسىلەر، چاچلىرىڭلارنى بويايسىلەر، ھەتتا كۆز جىيەكلىرىڭلارنى چەكتۈرۈپ، يالغان مەڭلەرنى قوندۇرۇسىلەر، بۇ يالغان ئەمەستۇ؟

— ۋىيەي، ماۋۇ بالىنى! ساراڭمۇسىز؟ — نەئىمە نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي قالدى، — ئۇنىڭ بىلەن بۇ قانداق ئوخشىسۇن؟

— بەربىر ئوخشاش، لېكىن مەن ئەيىبلەۋاتقىنىم يوق، — قىزنىڭ تۇز كۆڭلى، سەمىمىيلىكلىرىدىن يىگىت ئۆزىنىڭ كىملىكىنى ئۇنتۇغان ئىدى، — ئىشقىلىپ «قارا» بارلىق رەڭلەرنىڭ ئىچىدە ئۇلۇغ رەڭدۇر! ناخشىلىرىمىزدا «قارا كۆز»، «قارا چاچ»، «قارا قاش»، «قارا كىرپىك» لىرىڭ... دەپ ئېيتىلىدۇ... تېۋىپلىرىمىز «قارا توخۇ»، «قارا قوي»، «قارا ئوغلاق» نىڭ گۆشىنى، تېرىسىنى كېسەلگە شىپا دەپ بۇيرۇيدۇ... تېخى قارا چۈمۈلىدىن دورىلارنى ياسايدۇ... خانقىز، ئويلاپ باقتىڭىزمۇ؟ ئاتا - بوۋىلىرىمىز نېمە ئۈچۈن «قاراخان پادىشاھ»، «قارا باتۇر»، «قارا ھاجىم» دەپ ئىسىملارنى قويۇشىدۇ، مەن سىزگە قارا رەڭنىڭ ئۇلۇغلۇقى ھەققىدە ئىككىلىك شېئىرلاردىن بىرنەچچىنى ئوقۇپ بېرسەم بولامدۇ؟

— بولىدۇ... جېنىم بىلەن ئاڭلايمەن، — نەئىمە ھاياجانلاندى، — قېنى ئوقۇڭ قۇلىقىم سىزدە.

كۆمۇرچى بالا گويا ئۇچۇشقا تەرەددۇتلانغان لاچىندەك كۆكرىكىنى كېرىپ يۇقىرىغا قارىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ھېچقاچان كۆرۈلۈپ باقمىغان ئاتەش ئۇچقۇنلىرى چاچرىدى. يۈرىكى بولسا بىر پاك نازىنىن، پەرىزات ئالدىدا ھەم خجىللىق ھەم تەلپۈنۈش ئىزتىراپى بىلەن سىمابتەك تىترىدى... ھەتتا ئۇ «شېئىر ئوقۇپ بېرەيمۇ» دېگىنىگە پۇشايمانمۇ قىلىپ قالدى... ئامال قانچە؟ بۇ سۆز ئېتىلغان يا ئوقىدەك ئېغىزىدىن چىققانىكەن لەۋزى ھالال بولۇشى كېرەككقۇ... كۆمۈرچى بالا گېلىنى رۇسلاپ، ئاغزىنى ئۆمەللىدى:

1. رەڭگىلەردە قارادىن يوقتۇر يۇقارى ھېچ رەڭ، كىم يۇقارى تۇرمۇش ئانىڭ يۇلتۇزى ئەنجۇر سەۋار.

*

2. قاپقارا لىقىدا فۇزۇنراق بارچە گۈللەردىن ئىرۇر، قارا رەيھان، ئەنبەر ئەفشان، قارا سۇمبۇل مۇشكىبار.

*

3. ھەق دېدى باغى بېھىشت ئەۋسافىدا «مۇدھامەتان»، كىم قارا دېگەن بولۇر «تەشىيدئىلە» ئەي ھوشيار.

نەئىمە قارا يىگىتكە تىكىلگىنىچە تۇرغان ئورنىغا ئۇيۇپلا قالدى. بىر كۆمۈرچى بالىنىڭ ئاغزىدىن كلاسسىكلارنىڭ شېئىرىنى ئاڭلىشى، يەنە كېلىپ توغرا تەلەپپۇز بىلەن دېكلاماتسىيە قىلىشى نەئىمەگە خۇددى مۇز ئۇستىدە گۈل

---

① رەڭنىڭ ئىچىدە قارىدىن يۇقىرى تۇرىدىغان رەڭ يوق. چۈنكى قارا رەڭنىڭ يۇلتۇزى يۇلتۇزلار ئىچىدە ھەممىدىن ئۇستۇندۇر.

② گۈللەرنىڭ ئىچىدە رەڭگى ئەڭ قارا بولغىنى ئەنجەر پۇرىقى چاچىدىغان قارا رەيھان بىلەن ئىپار پۇرىقى چاچىدىغان قارا سۇمبۇلدۇر.

③ تەڭرى بېھىشنى تەرىپلىگەندە «مۇدھامەتان» دېدى. ھەي ھوشيار كىشى «مۇدھامەتان» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى قارا دېگەن بولىدۇ.

ئېچىلغاندەك، سۇ تېگىدە قىپقىزىل چوغنى كۆرگەندەك تۇيغۇ ئاتا قىلدى. قارا يىگىتنىڭ چىرايلىق سىيماسى، ئاجايىپ روشەن چوڭ كۆزلىرى، كەڭ كۆكرەكلىرى، مەردلىك ھەم جاسارەت يېلىنجاپ تۇرغان چاسا يۈزلىرىدىن كۆرە ئۇنىڭ ئەقىل - پاراسىتى نەئىمەنى قايىل قىلمۇالغانىدى. ئۇ نېمىدەپ جاۋاب بېرىشنى بىلمەي دۇدۇقلاپ كەتتى:

— بۇ... بۇ... نېمە... نېمىلەرنى دەپ كەتتىڭىز... نېمانداق گەپتان بالىسىز... ئېتىڭىز نېمە؟

— ئېتىم تۇغلۇق! ئۆزۈم «تارسۇ» كەنتىدىن، ئۆزىڭىز چۇ؟

— ئىسمىم نەئىمە... ئۇرۇمچىدىن دەم ئالغىلى كەلگەن...

— كەچۈرۈڭ، خانقىز...

— مەن سىزگە ئىسمىمنى خانقىز دېمىدىم... نەئىمە!...

— كەچۈرۈڭ، نەئىمە، — تۇغلۇق ئەمدىلا ئىسىنى يىغىۋالدى، — سىزنىڭ دېھقان قىزلىرىغا ئوخشاش، كۆڭلىڭىز تاياقتەك تۇز، مىجەزىڭىز بەكمۇ يېقىشلىق بولغاچقا، ئۆزۈمنى دەڭسىمەي خامپىغا چورۇق بىلەنلا سەكرەپتىمەن.

— «خامپىغا چورۇق بىلەنلا سەكرەپتىمەن» دېگەن قانداق گەپ ئۇ؟

— ئۆزۈم بىر كۆمۈرچى تۇرۇقلۇق، سىزدەك چىرايلىق، بىلىملىك بىر قىزغا بەزى قوپال گەپلەرنى قىلىۋېتىپتىمەن، تېخى ئۆزۈمنى چاغلىماي شېئىر ئوقۇپ كەتكىنىمنى كۆرۈڭ.

— ياق، ياق، ھەرگىز ئۇنداق دېمەڭ، سىز بىلەن بىردەم گەپلىشىپ كۆڭلۈم ئېچىلىپلا قالدى... مەن ئاشۇنداق ئوسما قويمىغان گەپلەرگە ئامراق، — نەئىمە چىن دىلىدىن يىگىتكە قىزىقسىنىپ قالغانىدى، — كېلىڭ، دوست بولۇپ قالايلى!

تۇغلۇق ئۆزىگە ئۆزىتىپ تۇرغان ئاپئاق، نازۇك بارماقلىق قولىنى كۆرۈپ ئىككىلىنىپ تۇرۇپ قالدى... بىراق قىزنىڭ قەتئىي كۆرۈشۈش قەيسەرلىكىنى كۆرۈپ ئىلاجسىز قولىنى ئاستا

ئۇزاتتىيۇ، قىزنىڭ قولىنى تۇتالمىدى. ئەمما نەئىمە شارتلا قىلىپ تۇغلۇقنىڭ قولىنى تۇتتى... كىچىك ھەم نازۇك ئالىقانلار ئاجايىپ كۆچلۈك، قاداقلاشقان، قاپقارا پەنجە ئىچىدە يوقاپلا كەتتى... ئۇلار بىردىنلا قاقاقلىشىپ كۈلۈشۈپ كېتىشتى. چۈنكى نەئىمەنىڭ سۈتتەك ئاپئاق يۈمران قولى قاپقارا كۆمۈر يۈقى بولۇپ كەتكەنىدى... ئۇلار كۈلكىلىرىنى بىرھازا توختىتالمىدى.

— تۇغلۇق، بايىقى شېئىرنىڭ يەشمىسىنى بىلەمسىز؟ ئەگەر بىلسىڭىز دەپ بېرىڭە.

— بىلىمەن، لېكىن...، — تۇغلۇق چەمەك بارمىقىدا پېشانىسىنى تاتىلىدى.

— نېمىگە ئىككىلىنىسىز؟ بىلگەننى دېمەك شۇنداق تەسمۇ؟

— تەسقۇ ئەمەس، ئەمما سىزگە دەپ بەرسەم خۇددى پەيغەمبەر ئالدىدا مەددىاھلىق قىلغاندەك بولۇپ قالارمەنمۇ، دەپ قورقۇدىكەنمەن.

— سىز... سىز مېنى پەيغەمبەردەك كۆرۈۋاتامسىز؟

نەئىمە قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى. ئۇلار ئەنە شۇنداق چىن كۆڭلىدىن چىقىرىپ كۈلۈشۈپ سىرى ئەسرا بولۇشۇۋاتقاندا، يەر ئاستى بۆلۈمىنىڭ تېك پەلەمپىيىدىن بىركىمنىڭ تاقىلداپ چۈشۈۋاتقان تىۋىشى كەلدى. ئاندىن كالتە يەڭ، ھاۋا رەڭ چاقماق كۆڭلەك ئۈستىدىن تاسمىلىق ئاق ئاسما ئىشتان كىيگەن تۇردى ھەسەن ئىشىك بوسۇغىسىدا پەيدا بولدى. ئۇ بايىلا بىنا پەلەمپىيىدە تۇرۇپ چايخانىنىڭ يەر ئاستى بۆلۈمىدە كىمگىدۇر گەپ قىلىۋاتقان قىزى نەئىمەنى ھاۋادىن كۆرۈپ تۇرغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ سۆھبەتدىشىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىلەلمىگەنىدى. شۇڭا «شەھەردىن ياكى ئۇرۇمچىدىن ئىزدەپ كەلگەن بىرەر ئوقۇمۇشلۇق يىگىت ياكى بىرەر شىركەت دىرېكتورى، ھېچبولمىغاندا رېستوران، مېھمانخانا خوجايىنى بولۇشمۇ مۇمكىن، كىم بىلىدۇ، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدىكى

بىرەر رەھبەرمۇ تېخى... قىزىم، مەندىن، ئاپىسىدىن خىجىل بولۇپ ئۆيگە باشلىيالماپتۇ - دە؟!...» دېگەندەك ئويلار كۆڭلىدىن كەچكەندى. ئەمما ئۇنىڭ خام تەمەدە بولغان «ئېسىلزادە» سىنىڭ قاپقارا تەلەت بىر كۆمۈرچى ئىكەنلىكىنى كۆرگىنىدە كۆزلىرىگە ئىشەنمەيلا قالدى.

— نەئىمە قىزىم... بۇ نېمە ئىش - ھە؟! — تۇردى ھەسەن تۇغلۇقنىڭ سالمىنىمۇ ئىلىك ئالمىدى، — سۆھبەتداش تېپىلمىغاندەك...

— دادا، بۇ... بۇ... كۆمۈرچى بالا... بىزگە كۆمۈر ئەكىرىپ بەرگەنىدى...

— ئەكىرىپ بەرگەن بولسا پۇلىنى بەرگەنسىز؟ ... ياكى ھەق ئىللاللاغا بەرمىگەندۇر؟

تۇغلۇق گويا قوقاسنى دەسسەپ تۇرغاندەك تولغىنىپ كەتتى. ئۇ تۇردى ھەسەنىڭ داتلاشقان مىس تەلەڭگىدەك يايپاق يۈزىگە، قىياق كۆزلىرىگە، داۋاملىق ئۇچى قىپقىزىل شەلۋىرەپ تۇرىدىغان قاپاق لازىدەك بۇرنىغا تېكىلىپ قالغىنىچە گەپ قىلالمىدى.

— نومۇس قىلىڭ قىزىم، نومۇس...، — تۇردى ھەسەن تۇغلۇققا مختەك قادالدى، — ھە، يەنە نېمىگە قاراپ تۇرىسەن؟ ھەقىقىتىنى ئالدىڭمۇ، يولۇڭغا ماڭ! پاقا تەشكەن سويمىدەك بېزىرىپ تۇرغىنىنى قارا.

— دادا!...، — ۋارقىرىدى نەئىمە، بۇ ئارىلىقتا تۇغلۇق يەر ئاستى بۆلۈمىدىن ئوخچۇپ چىقىپ كېتىشى بىلەنلا، نەئىمەمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئۆزرە سورىغىلى ماڭغانىدى، تۇردى ھەسەن ئۇنىڭ بىلىكىدىن كاپىلا قىلىپ تۇتۇۋالدى.

— نەگە بارىسىز؟ — تۇردى ھەسەنىڭ تەلەپپۇزى قاتتىق ئىدى.

— ئۇنىڭدىن كەچۈرۈم سورىغىلى!...

— بىر زەڭگى دېۋانىدىنما؟!...

— سىزنىڭ نەزىرىڭىزدە دۇئانە بولسا، مېنىڭ نەزىرىمدە ئۇ بىر ئادەم! بىلەمسىز، ئۇ كۇچىنى خار قىلىپ ئۆزىنى خار قىلمىغان غۇرۇرلۇق ئادەم!!

— قۇرۇپ كەتسۇن ئۇنداق ساپاسىز غۇرۇر!... ھەقىقىي غۇرۇر ئادەمنى مىليونىر باي بولۇشقا، جاھان سوراشقا، دەۋرىنىڭ سەرخىللىرى بولۇشقا ئۇندەيدۇ... ئەرزىمەس بىر كۆمۈرچى بولۇشقا ئۇندىگەن غۇرۇرنى غۇرۇر دېگىلى بولامدۇ؟!

— ھەممىلا ئادەمنىڭ ياشاش مىزانى سىزگە ئوخشاش پۇلنى، ئەمەلنى ئۆلچەم قىلىۋەرمەيدۇ، — نەئىمە تۇنجى قېتىم دادىسىنىڭ يېغىرىغا تەگدى، — دۇنيادا مەلۇم ئېتىقاد ئۈچۈن ھاياتىنى دوغا تىككەنغان... بىر كەشپىياتنى دەللەلەش يولىدا ئۆمۈر بويى غۇربەتچىلىكتە ياشايدىغان... ئاۋام ئۈچۈن ئون جېنى بولسىمۇ سېلىپ بېرىدىغان... «ئادەمىيلىك»، «ۋىجدان»، «غۇرۇر»، «كۆڭۈل» دېسە ئوت دېگىزىغا كىرىدىغان روھىي بايلىقلىرىمىزمۇ بارغۇ!...

ئاتا ـ بالىنىڭ زەنجىرسىمان مۇنازىرىسى داۋاملىشىۋەرگەنمۇ بولاردى، لېكىن خالىئاينىڭ سىلىق قەدەملەر بىلەن كىرىپ كېلىشى ھەم ئۇنىڭ چىرايىدىكى ئىستېھزا تۇردى ھەمسەن بىلەن نەئىمەنى پەسكويغا چۈشۈرۈپ قويدى. نەئىمە «جېنىم ئاپا...» دېگىنىچە خالىئاينىڭ بوينىنى قۇچاقلاپ يىغلىۋەتتى.

— قارا‌ڭ، خالىئاي! بىر قاسماق كۆمۈرچى...، — تۇردى ھەمسەن ئەمدىلا دادىخورلۇق قىلىشىغىلا، خالىئاي «بولدى قىلىڭ» دېگەندەك كۆز ئىشارىسى قىلدى.

— نەئىمەنىڭ مىجەز ـ خاراكتېرى سىزگە ئايانغۇ ئەپەندىم، كۆمۈرچى بالا بىلەن ئىككى ئېغىز پاراڭلاشقانغا جاھان ئاستىن ـ ئۈستۈن بولۇپ كەتمەس، — خالىئاي جۈدۇنى ئۆرلەپ قالغاندىلا ئېرىنى تەسەددى بىلەن «ئەپەندىم» دەپ ئىلتىجا قىلاتتى، — مەن نەئىمە بىلەن ئۆزۈم سۆزلىشىپ باقاي...

خالئاي قىزىنى ئالدىغا سېلىپ يەر ئاستى ئۆيىدىن چىقىپ كەتتى. «خوتۇن ئەركە بولسا، ئېرىگە تېكە بولار» دېگەن گەپ بار. لېكىن خالئاي ئۇنداق خوتۇنلاردىن ئەمەس. ئۇ ئېرىگە ئەركىلەپ، خۇيلىنىپ، ھەر خىل نازۇكەرەشمىلىرىنى ئىشقا سېلىپ دېگىنىنى قىلدۇرىدىغان خوتۇنلار تىپىغا كىرمەيتتى. تۇردى ھەسەنمۇ خوتۇنىدىن قورقۇپ ئىشتان بېغى يانغا ئۆتۈپ قالىدىغان ئەرلەردىن ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ بىرلا ئەنسىرەيدىغىنى خالئاي تەنبىھ يەپ، رەنجىپ قالسا ئېرىگە يۇزتۇرانە بىرنېمە دېمەيتتى. لېكىن ئاۋايلاپ جىمغور بولۇۋېلىپ، كۆنلىرىنى بىر ئۇندە، بىر تۇندە ئۆتكۈزەتتى. بولۇپمۇ تۇردى ھەسەنئىڭ ئەڭ ئۇياتلىق مېھمانلىرى كەلگەندە چىرايى ئېچىلماي بۇرۇقتۇرما قىلىۋېتەتتى. چۈنكى تۇردى ھەسەنئىڭ ئەمەلدار، سودىگەر، باي ھەقەمسايىلىرى ئالدىدا ئۆزىنىڭ ياش، چىرايلىق ھەم سۆمبىتاتلىق ئايالىدىن پەخىرلىنىدىغان ئادەتتى بار ئىدى. بۇلارمىغۇ تارازا باسقۇدەك چوڭ ئىش ئەمەس، تۇردى ھەسەنئىڭ تىلىنى باغلاپ، يۇزىنى شەرمىسار قىلىدىغىنى بىرنەچچە يىللاردىن بېرى مىجەزىنىڭ بىردىنلا زەئىپلىشىپ، ياش خوتۇنىنىڭ ئالدىدا ھېچنېمىگە ئەرزىمەس لاتا قوزۇقتا ئايلىنىپ قېلىشى يامان بولدى. ئەللىك توققۇز - ئاتمىش دېگەن ھازىرقى زامانداى ئۇنچىۋالا قورقۇپ كەتكۈدەك چوڭ ياش ئەمەس. لېكىن «ئۆزۈم تاپقان بالاغا، نەگە بارای دەۋاغا» دېگەندەك تۇردى ھەسەن بۇ شەرمەندىچىلىكنى ئۆزى تىلەپ تاپقان. ئۇنىڭ خىزمەتتىكى قۇلايلىق ھوقۇقىدىن نەپ ئالغان ھەم ئالماقچى بولغان نەپسى يامان لەھەڭلەر، ئاغزى قان بۆرىلەر ئۇنى «ساڭنا» مۇنچىلىرىغا، «ئۇۋۇلاپ ھۇزۇرلاندۇرۇش»، «قوش تەن» ئارامگاھلىرىغا، كېچىلىك بەزمىخانلىرىنىڭ ئايرىم «خانا»لىرىغا ھەر خىل ئۇسۇللاردا كۆندۈردى. «ۋاقىتنى ئۆزۈنغا سوزىدىغان» خىمىيىلىك دورىلار بىلەن ئوخشىمىغان مىللەت نازىنىنلىرىنىڭ

پەيزىنى سۇرگۈزدى... بۇ خەمىيىلىك دورىلار ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇنىڭ ئەزالىرىنى زەھەرلەپ، كاردىن چىقاردى. شۇڭا ئۇ دورا ئىچسىمۇ كېيىنچە ھۆندىگە - سۆندە بولمايدىغان، ھەتتا بۇ دۇنيادا شېرىن - لەززەت دەقىقىلەر ھۇزۇرىنى سۇرۇپ باقمىغاندەك ئۇنىڭ ھېس - تۇيغۇلىرى تۇنجۇقۇپلا كەتتى...

خەيرىيەت، ئەزەلدىن ئىلمان خوتۇن بولۇپ كېلىۋاتقان خالىئاي ئۇچۇن بۇ ئازابلانغۇدەك يوقتىش ھېسابلانمىدى. ئۇنىڭسىزمۇ ھەر كېچىسى ئۆزىنى زورلاپ ئېرىنىڭ قوينىغا كىرىدىغان، يالغان ناز، سۇنئىي ھىجىيىش بىلەن كۆڭلىنى ئالىدىغان، لېكىن يۈرىكىنىڭ قات - قاتلىرىنى ئاختۇرۇپمۇ چىن سۆيۈشىنىڭ زەرلىرىنى تاپقىلى بولمايدىغان بۇ خوتۇننىڭ كۇنسېرى سوۋۇپ كېتىۋاتقان كۆڭلى ئۇنىڭ ئۆچمەس چاڭقاق تەشنالىقىنى، ئايالىق ئوتلۇق ئىنتىلىشلىرىنى ئۆچۈرۇشكە ئۇلگۇرگەنىدى. ئۆلگەننىڭ ئۇستىگە تېپكەندەك ئېرىنىڭ قىلىپ يۈرگەن ناشايان ئىشلىرى خالىئاينىڭ كۆڭلىدە قېپقالغان ئازغىنە ئەر - خوتۇنلۇق سامان چوغىنمۇ توزۇتۇۋەتتى... شۇڭا، بىر چاغلاردا تاتلىق ئەركىلىتىش، نېمىلەرنىدۇر ۋەدە قىلىش، سىرلىق پىچىرلىشىش، قانماي سۆيۈشۇش ئاۋازلىرىغا بىر خىلدا غىچىرلاشلار تەڭكەش بولىدىغان قوش كىشىلىك ئالىي كارىۋاتتىن ھازىر قوپال خورەك ئاۋازى بىلەن يۇمشاق پۇشۇلداشلار ئاڭلىنىدىغان بولۇپ قالدى... بۇرۇن نەپىس زىننەتلەنگەن كەڭ ئازادە كارىۋاتنىڭ ئوتتۇرىسىغا سىلىنىدىغان يوتقان - كۆرپىلەر ئەمدىلىكتە ئايرىم - ئايرىم سېلىنىدىغان بولدى. بىر - ئىككى قېتىم تۇردى ھەسەن ئۆزىنى چاغلىماي خالىئاينىڭ يوتقىنى ئىچىگە كىردى. ئاندىن سائەتلەپ «مېھىر - شەپقەت» لىرىنى ياغدۇرغان بولسىمۇ، ئۇ تەرلەپ سۇغا چىلىشىپ قالدىكى، ياش ئايالىنىڭ باغى ئېرەم بوستانلىرىدىن گۇل ئۇزەلمىدى!... ھەرقانچە ياخشى كۆرمىسىمۇ ئەر بەدىنىنىڭ سېھرىي ھۇزۇرىدىن يۈمران تەنلىرى

لەرزىگە كەلگەن خالئاي ئاخىرى چىدالماي: «ئەپەندىم، ئۆزىڭىزنى بۇنچىلىك ساراسىمىگە سالماڭ... ئورنىڭىزغا كىرىپ ئۇخلاڭ...» دەپلا ئارقىسىنى قىلىپ يېتىۋالدى...

... كۆڭۈلسىز خىياللار ئىلكىدە بىردەمدىلا چىرايى تاتىرىپ كەتكەن خالئاي قىزى نەئىمەنى باشلاپ ئۆزىنىڭ ھۇجرىسىغا ئېلىپ كىردى. بۇ ھۇجرا چەت ئەلدىن مەخسۇس ئەكەلدۈرگەن سۇس ھال رەڭ يىپەك تورلار، دۇئان، كارىۋات ياپقۇچلار، ئىسسىق ھەم سوغۇق شامال پۈركەيدىغان ھاۋا تەڭشىگۈچ، تېلېۋىزور، ئۇنئالغۇلار بىلەن بېزەلگەن بولۇپ، چىلان رەڭ پولغا تۈركىيەنىڭ گىلىمى سېلىنغانىدى.

ھۇجرىغا بىر خىل ھاۋا تارىلايدىغان سۇيۇقلۇق پۈركەلگەچكە بەكمۇ ئىللىق ھىد دىماغلارغا ئۇرۇلۇپ ئادەمنى روھلاندۇراتتى. لېكىن نېمە ئۈچۈندۇر بىر غۇۋالىق كۆڭلىنى خىرە قىلىپ تۇرغان خالئايىنى بۇ نەپىس بېزەلگەن ھۇجرا ھەم مەززىلىك پۇراقلار روھلاندۇرالمىدى. ئەكسىچە ئۇنىڭ روھىي ئېغىرلىقىنى ئاشۇرۇۋەتتى... شۇڭا قىزى نەئىمە بىلەن يالغۇز كىشىلىك دۇئاندا يانمۇيان ئولتۇرغان خالئاي بىرھازا جىمىپ كەتتى - دە: «توۋا قىلدىم خۇدايىم!...» دەپ ئېغىر ئۇھسىنىدى...

دەرۋەقە، تەڭرى بېشىمىزدا قاراپ تۇرىدىكەن! بىزنىڭ خۇي - پەيلىمىز، ياخشى - يامان نىيەتلىرىمىز، گۇناھى كەبىر،① گۇناھى سەغىر②لىرىمىزنى پىشانىمىزگە پۈتىدىكەن... خالئاي بايىلا راۋاقتا ئولتۇرۇپ رىۋايەت قىسسىلىرىنى ئاڭلىدى ھەم تەسىرلەنگەنلىكىدىن: «خانبانۇنىڭ كۆڭلى ئوتۇنچىغا چۈشكەن بولسا، سىز كۆمۈرچىگە ئاشىق بولۇپ قالمىسىڭىزلا بولاتتىغۇ...» دەپ سالدى. كونىلارنىڭ «ئاغزىڭدىن سائەت چىقىپ كەتمىسۇن» دېگىنى راستكەن - دە!... توغرا، ئۇنىڭ سۆزىنىڭ

① گۇناھى كەبىر — چوڭ گۇناھ.
② گۇناھى سەغىر — كىچىك گۇناھ.

ئۇرانىدىن كۆمۈرچىنى پەسلىگەنلىك، خورلىغانلىق، كۆزگە ئىلمىغانلىق چىقىپ تۇرمامدۇ! شۇڭا ئاللا نەئىمەنىڭ كۆڭلىگە بىر دىنلا كۆمۈرچىنىڭ ئىشقىنى سېلىپ قويغان بولسىچۇ! بۇ... بۇ... «ئۆچ بولماڭ، گىرىپتار بولارسىز» دەپ بېشارەت بەرگىنىمۇ - يە...

قىرىق تۆت ياشلىق هايات مۇساپىسىدا ئىككى ئەرلىك بولغان، ئەمما ئەردىن بەختىنى تاپالمىغان، هۆسن - پەزىلىتى بەرقارار بۇ مەزلۇم يىگىرمە نەچچە يىللاردىن بېرى، بېشىغا كەلگەن كۈلپەت - نادامەتلەرنى بارا - بارا خۇدادىن كۆردى هەم خۇداغا تەۋىندى، ئۇنىڭدىن مەدەت تىلىدى. تا هازىرغىچە هەممە - هەممە ئارزۇ - ئۇمىد، تىلەك - ئىستەكلىرىنى بىر خۇداغا تاپشۇردى!... ئەمما خۇدا هازىرغىچە ئۇنىڭغا بىرەر بەخت روجەكلىرىنى كۆرسەتكىنى يوق! ئەدناسى، قارىمۇقىنىڭ قاسىرىقىدەك بولسىمۇ، ئۇمىد زەرلىرى بىلەن ئۇنىڭ قاراڭغۇلىشىپ كەتكەن كۆڭلىنى يورۇتۇپ قويسا بولاتتى... نېمىلا دېگەنبىلەن ئۇ بىر ئاجىز ئەمەسمۇ...

— قىزىم نەئىمە، — سورىدى خالئاي ياشلىق كۆزلىرى بىلەن، — دادىڭىزنىڭ دېگەنلىرى... مەن... مەنغۇ ئىشەنمىدىم...

— ئاپا، نېمىلەرنى دەيدىغانسىز...، — نەئىمە دۈدۈقلىدى، — مەن... مەن شۇنداقمۇ قىلارمەنمۇ... ئۇ... ئۇ... بىر كۆمۈرچى بالىغۇ...

— راست دەيسىز قىزىم، دادىڭىز ئوشۇقچە ئويلىنىپ كەتكەن ئوخشايدۇ، — خالئاي قىزىنىڭ بېشىنى سىلىدى، — دادىڭىزنىڭ مىجەزى سىزگە ئايان. ئۇ يۇز - ئابرۇي، شۆهرەت - ئىناۋەتكە جانىنىمۇ تېگىشىدىغان ئادەم.

— هى - هى، — نەئىمە قەهرى بىلەن دىمىقىنى قاقتى، — ئۇنىڭدا شۇنچىلىك ۋىجدان، غۇرۇر بولىدىغان بولسا،

مېنى هېلىقى ئالتۇن كان خوجايىنىنىڭ قىرىق ياشلىق خوتۇنباز ئوغلىغا سايە قىلماس ئىدى. ئاسماندىن بىر تاغار تېرىق تۆكۈۋەتسە يەرگە چۈشمەي، يۇزىدە توختاپ قالىدىغان چوقۇر مازغا...

— بولدى، قىزىم، «تەگسەڭ تېرىق بولار» دېگەن گەپ بار. ئۇ ئىشلار توغرۇلۇق دادىڭنى بىلەن قانچىلىك ئۆرە ـ تۆپە بولۇشتۇق. ھازىر خېلىلا ئىنئامغا پاتقاندەك قىلىدىغۇ... ئىشقىلىپ كۆمۈرچى بالا توغرۇلۇق بولغان ئۇقۇشماسلىق ئايدىڭلاشتى.

— ئەمما ئۇ كۆمۈرچى بالا، — نەئىمە ئۆزىگە ئۆزى گەپ قىلىۋاتقاندەك ئاستا پىچىرلىدى، — زېرەك، ئەقىللىق، خۇش پېئىل، قىسقىسى، شەھەر بالىلىرىغا ئوخشايدىغان خىسلەتلىك بالا ئىكەن...

خالىئاي قىزىنىڭ شۇڭىلاپ ئېيتقان گەپلىرىنى ئېنىق ئاڭلىدى. ئاڭلاپلا قالماي بەلكى كېلىش ئالدىدا تۇرغان بىر جۈدۈننىڭ شەپىسىنى سەزگەندەك بولدى...

5

تۇغلۇق خالتا كۆمۈرلىرى سېتىلىپ قۇرۇقدىلىپ قالغان ھارۋىسىنى ھويلىغا ئەكىرگەندە، قۇياش چەكسىز ئېتىزلارنىڭ يىراق ئىزىنلىرىغا باش قويماقتا ئىدى. ئۇ تەرەپتىن ئېرەن دەريا سىنىڭ «تارسۇ» كەنتى يارلىقلىرىغا ئۇرۇلغان شاۋقۇن ئاجىز ئاڭلىنىپ تۇراتتى. تۇغلۇق «دادا، ھەي دادا!...» دەپ ۋارقىرىغىنىچە ھارۋىسىنى ئات ئېغىلىنىڭ قېشىغا قايدۇرۇپ ئاپاردى. ئاندىن ئېتىنى ھارۋىدىن چىقىرىپ، تۆمۈر تارغاقتا راسا تاتىلىدى. كۆك ئاتمۇ قىچىشقان يەرلىرى ئارام تاپقاندەك كېرىلىپ تۇرۇپ بەردى.

— هـه، بـۇرادەر، كۆكۈيۇن، چاققاق چۈنلەر چاققان يەرلىرىڭنىڭ قىچقى بېسىلىپ، ھۇزۇرلىنىپ قالغانسەن ـ ھە؟

تۇغلۇق ئېتىنىڭ بوينىغا شاپىلاقلاپ، پېشانىسىنى سىلاپ ئەركىلەتكەندىن كېيىن ئېغىلغا ئەكىرىپ قانتۇرۇپ قويدى. ئاتنى سەپەردىن كېلىپلا ئوت ياكى سۇغا قويمايتتى. تۇغلۇق ئۆگزىدىكى كەپتەرخانىغا قاراپ خاتىرجەم بولغاندەك كۈلۈپ قويدى. چۈنكى ئۆگزىدە بىرنەچچە «نە» كەپتەر «مادا» كەپتەرلەرنى بۇقۇلداپ قوغلاپ يۈرەتتى.

— دادام دەريا بويىغا كەتكەنمىدۇ ياكى ئېتىزغا؟

تۇيۇقسىزلا ۋەھىمىلىك بىر خىيال كۆڭلىدىن كەچكەن تۇغلۇق ئۇچقاندەك ئۆيىگە كىرىپ كەتتى ھەم ھايال بولمايلا قايىتىپ چىقتى. بۇ چاغدا قاغجىراپ كەتكەن كونا دەرۋازىنى غاچىرلىتىپ، ئاپئاق بومبا ساقاللىرى مەيدىسىدە يېيىلىپ تۇرغان يەتمىش بەش ياشلاردىن ئاشقان ئەمرۇللا تەمبۇر ھاسىسىنى تۇكۇلدىتىپ ھويلىغا كىرىپ كەلدى. ئۇ تۇغلۇقنى كۆرۈپلا خۇشاللىقى يۈزىگە تەپتى. ئۇنىڭ ئېچىلغان كېۋەز غوزىسىدەك ئاپئاق قاشلىرى ئاستىدىكى روشەن چوڭ كۆزلىرى كۈلدى... كۆلۈش بىلەنلا كۆز قۇيرۇقلىرى، پېشانىلىرىدىكى قورۇقلار بىر يەرگە يىغىلدى. بوۋاي ھەقىقەتەن گەۋدىلىك، تەمبەل بولۇپ قالماي ئۇنىڭ خۇش پېئىل، خۇش چاقچاقلىقى تۇرقىدىن بىلىنىپ تۇراتتى.

— ھۇششەرە! ئوغلۇم... ساقام، پالۋىنىم، كۆمۈرلىرىڭنى تۈگىتىپسەن ـ دە؟ ئانام... ئانام...، — بوۋاي يىرىك ئالىقانلىرىدا تۇغلۇقنىڭ بېشىنى سىلاپ پېشانىسىگە سۆيدى، — ساڭا بىر خۇش خەۋەر، ھېلىقى «ئالا قاغا» بىلەن «موللاقچى» بۈگۈن چۈشتە بالىلىدى قارا...

— نەچچىدىن باچكا چىقىرىپتۇ؟ — تۇغلۇقنىڭ سۇس كەيپىياتى بوۋاينىڭ دەققىتىنى قوزغىدى.

— «ئالا قاغا» دېگىنىڭ ئۇچىنى، «موللاقىچى» ئىككىنى، — بوۋاي ئوغلىنىڭ غەمكىن چىرايىغا زەن سالدى.

— بەك ياخشى بوپتۇ، ئۇلارنىڭ بىرىنچى قېتىم ئانا بولۇشى دېگىنە دادا...، — تۇغلۇق يۈزىنى قاچۇردى.

— ئۆز كۆزۈڭ بىلەن كۆرۈپ باقمامسەن بالام، — بوۋاي ئۆگزىنى ئىما قىلدى، — «قاچانمۇ باچكا چىقرار» دەپ تەقەززا بولۇۋېدىڭ.

— ماقۇل، دادا، — تۇغلۇق خۇشياقمىغاندەك ئۆگزە تەرەپكە ماڭدى.

ئەمرۇللا تەمبۇر دىمىققاندەك بولۇپ ئۆي ئالدىدىكى كاۋا باراڭ ئاستىغا كەلدى. ئۇ سۇپىغا ئولتۇرۇۋېتىپ چوڭقۇر تىنىپ قويدى.

— بۇ بالىغا نېمە بولغاندۇ؟ — ئەمرۇللا بوۋاي ئېرىنچەكلىك بىلەن شوتىغا يامىشىپ كېتىۋاتقان تۇغلۇققا قاراپ قويدى، — ھەر كۈنى سەھەردە كەپتەرلىرىنى كۆرۈشكە ئالدىراپ شوتىنىڭ ئىككىسى بالدىقىنى بىر ئاتلاپ دەسسەيدىغان... بۈگۈن بولسا باشقىچىلا... ئاھ، خۇدا! مۇشۇ يېتىم ئوغلۇمنىڭ بەختىنى ئۆزىگە يار قىلغايسەن...

بوۋاي قايسىدۇر بىر ئايەتنى ئېچىدە زىكرى قىلىۋاتقاندا تۇغلۇق كاتەكنىڭ شادلىق ئىشىكىدىن قىسىلىپ كەپتەرخانىغا كىردى - دە، مىچىدە يىغلىۋەتتى. ئۇ ئۇنىنىڭ سىرتىغا چىقىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن ئاغزىنى تۇتۇۋالغانىدى.

— سىلەرنىڭ... سىلەرنىڭ ئانا بولغىنىڭلارغا ... مۇبارەك بولسۇن، — دېدى تۇغلۇق ئۇۋۇسىدا بالىلىرىنى بېسىپ يانقان ئىككى كەپتەرگە قاراپ، — مەن سىلەرگە بۈگۈن بۇغداي چېچىپ بېرەي... ياكى سىلەرمۇ «كۆمۈرچى بالا» دەپ ياراتمامسىلەر؟...

تۇغلۇق باشقىدىنلا ئۆپكە - ئۆپكىسىنى باسالماي ئېسەدەپ كەتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇ ياشلىرىنى سۈرتۈپ، كۆزلىرى

قۇرۇغاندىن كېيىن كەپتەرخانىدىن چىقىپ ھويلىغا قارىدى. ئىشىك ئالدىدىكى چەللە باراڭغا ياماشقان كاۋا پېلەكلىرى ساپسېرىق چېچەكلەپ كەتكەن بولۇپ، تاكى ئۆي ئۆگزىلىرىگىچە پېلەك يايغانىدى. ھاسىسىغا ئېگىلگەن تىرەپ ئولتۇرغان بوۋاينىڭ باشلىرىدىمۇ تېخى چېچىكىدىن ئايرىلمىغان چوڭ بارماقتەك مانتا كاۋا خەمەكلىرى ئېسىلىپ تۇراتتى.

— دادا، — تۇغلۇق ئۇنلۇكرەك توۋلىدى، — دادا ئۇخلاپ قالدىڭما؟

— ھە، ھە، سەنمىدىڭ؟ توۋا كۆزۈم ئېلىنىپ كېتىپ-تا، — ئېغىر خىيالغا پاتقان بوۋاي ئەسلىدە مۇگدەپ قالمىغان-دى، — ھە، بالام، كەپتەرلىرىڭ قانداق تۇرۇپتۇ؟ «ئالا قاغا» بىلەن «موللاقچى»نى مۇبارەكلەپ قويغانسەن؟

كۆز نۇرى ھەم زېھنىياتىدىن قالمىغان بوۋاي تۇغلۇقنىڭ كۆزلىرىدىن قانداقتۇر شەپىنى سەزگەندەك بولغانىدى. شۇڭا ئوغلىنى خىجىل قىلماسلىق ئۈچۈن بولسا كېرەك، ئىلاجى بار تۇغلۇقنىڭ چىرايىغا قارىمىدى.

— دادا، بۇگۈن ساڭا نېمە تاماق ئېتىپ بېرەي؟

— بالام، تۇنۇگۈن ئەتكەن كەسكەن لەغمىنىڭ راسا ئوخشاپتىكەن دېگىنە، — بوۋاي تاماقلىرىنى چاكىلدىتىپ قويدى، — بۇگۈنزە، جاڭدۇ، پۇرچاقلارنى سېلىپ ئوخشىتىپ بېر سۇيۇقئاش ئېچمەيلىمۇ؟ قانداق دېدىم، مەن ئوتياشلىققا چىقىپ باقاي، بىرەر تاماقلىق چۈشكەندۇر ئۇ كاساپەتلەر...

سەھەر-چاغلىقتا يەر ھەر ھالدا كەڭتاشچىلىق ئىدى. دەرۋازىنىڭ ئالدىدىكى ئىككى پۇڭدىن كۆپرەك يەرنىڭ ئەترابىغا ياش كۆچەتلەر تىكىۋېتىلگەن بولۇپ ئوتتۇرىسى ئوتياشلىق ئىدى. بۇنداق ئوتياشلىقلار باشقا دېھقان ھويلىلىرىدا ئاساسىي جەھەتتىن بولمىغاچقا، ئەتراپتىكى قولۇم - قوشنىلار ئەمرۇللا تەمبۇردىن ئۆتنە - يېرىم قىلىشاتتى. ئۇلار: «ۋېيىي، ۋېيىي، تۇغلۇق

ئەجەب قولى ئىشلىق بالا بولدى... بىردەم - يېرىمدەم جىم تۇرمىغان، قاراڭلار بۇ ئوتياشلىقنىڭ سەرەمجانلىقىنى...» دەپ ماختىسا؛ قېرى مومايلار «خويمارا...» دېيىشىپ تاماقلىرىنى بىرھازا چېكىلدىتىپ كېتەتتى. دېمىسىمۇ رەت - رېتى بىلەن كۆكسىرىپ تۇرغان پىدىگەن، كۆكمۇش، كەرەپشە، يېسۈنلەك، كۈدىلەر، خۇددى كۆك مارجاندەك شاخلاردا تۇگۇر - تۇگۇر ئېسىلىپ تۇرغان شوخلا غورلىرى، جاڭدۇ - پۇرچاقلار تۇغلۇقنىڭ ئىشچان قوللىرى بەرپا قىلغان ئەمگەك مېۋىلىرى ئىدى.

ھويلىدىكى سۇپىغا سۇپرا سېلىپ بىر ئەپلىك خېمىر يېيىۋاتقان تۇغلۇقنى كۆرگەن ھەرقانداق ئادەم ئۇنى: «خۇدايىم ئايال كىشى قىلىپ يارىتىپ قويغان بولسا خويمۇ چاققان كېلىن بولغۇدەك...» دېگەن بولاتتى. مانا تۇغلۇق بىلەن ئەمرۇللا تەمبۇر دانەم مۇماي ئۆلۈپ كەتكەن ئون تۆت يىلدىن بېرى ئەنە شۇنداق نەم ئەر، نەم ئايال بولۇپ ياشاپ كېلىۋاتىدۇ.

ئەمرۇللا تەمبۇر تۇغلۇقنى ئۆيلەپ قويۇشنى ئويلىمىدى ئەمەس ئويلىدى، ھەتتا كەپتەرخانىغا يانداپ تاملىرىنى سوقۇپ ئىككى ئېغىز ئۆلىنى تىكلەپ قويغىلى نېكەم. لېكىن تۇغلۇق كايىش قىلمىدى. ئۇ، ئۆيلىنىشنىڭ گېپى چىقسىلا: «ۋاي، دادا بولدى قىلغىنا، بىر ئوبدان كېتىۋاتامدۇق» دەپ بوۋاينى ئېغىز ئاچقۇزمايتتى. ئىلاجسىز قالغان بوۋاي تۇغلۇقنىڭ ئاغىنىلىرى مۇنۇر، پىدا، زىكرىلاردىن گەپ ئېلىپ باقتى. لېكىن ئۇلارمۇ ھېچنېمە بىلمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ مۇرىسىنى چىقىرىشتى. شۇندىن باشلاپ بوۋاي چۈشى بۇزۇلۇپ قالغاندەك ئۇنداق - مۇنداق گەپ ئېچىپ قويمىسا، باشقا چاغلاردا ئوغلىنىڭ ئۆزىنىڭ گەپ ئېچىشىنى كۈتۈپ كېلىۋاتاتتى. دېمىسىمۇ، سەھرانىڭ قىزلىرى غەلىتىلا! ئۇلار ئۆزلىرىگە ئەلچى كىرىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتىدۇ. ئەرنىڭ بىر خوتۇننىڭ ھۆددىسىدىن چىقالىغۇچىلىكى

بولسا، ئەقەللىي تەلەپ، خوتۇننى باقالىسلا بولدى بەس... ئۇلار: «بوپتىلا تېگىپ باقمامدىم، كېيىنچە بىر گەپ بولار...» دەپ تەقدىرىگە تەۋەككۇل قىلىشىدۇ. ھەتتا بەزى بۇرنى كۆپكەن يىگىتلەر: «ھەي، بۇگۈن كېچە قوناققا سۇ تۇتمەن چىقالامسەن؟» دېسە، يۇرىكى تېپىچەكلەپ كەتكەن قىسىر چوكان ئالدى - ئارقىسىغا قارىمايلا: «يەنە ئۇتكەنكىدەك ئالدىمايدىغانسەن؟» دەپ غىلجىڭلايدۇ. توغرىسى ئۇلاردا مۇھەببەت - نەپرەت، ھەق - ناھەق، ۋىجدان - دىيانەت كۆزقارىشى يوقتەك تۇرمۇشقا ئىنتايىن مەسئۇلىيەتسىزلىك بىلەن قارايدۇ. شۇڭا ھازىر ئۇياقتا قارىسا ئاتىسىز، بۇياقتا قارىسا ئانىسىز يېتىملەر بارغانسېرى كۆپىيىۋاتىدۇ... ئەمدى سەھرالاردىمۇ ئەخلاق - پەزىلەتلىك، ئاغزىدا ئىمان، دىلىدا دىيانەت يالتىراپ تۇرغان قىزلارمۇ كۆپ. بىراق كۆڭۈل دېگەن ئاشۇنداق سىركىسى سۇ كۆتۈرەلمەيدىغان نازۇك نېمىكەن. ئۇ خالىمىسا نېمە چارە، قانداق ئامال بار دەيسىز؟ شۇڭا تۇغلۇق «ياپسام پىشارمۇ، كۆمسەم پىشارمۇ؟» دەپ يىگىرمە يەتتە ياشقا كىرىپ قالدى. گەرچە ئۇ «كۆمۈرچى بالا» بولغىنى بىلەن تۇرمۇش مەسلىسىدە «تۆمۈرچى بالا» دىنمۇ ئارتۇق ئىرادىسى قاتتىق ئىدى.

چايقىلىپ تۇرغان بۇغدايلىقلار، توختىماي چاۋاك چېلىۋاتقان قوناقلىقلار، شىلدىرلىشىۋاتقان زىغىر ئېتىزلىقلىرى بار - بارا گۈگۈم پەردىسى ئاستىدا غۇۋالاشماقتا. ئاخىرقى بىغىر رەڭ شەپەقمۇ، سۆسۈن رەڭ تۇمانغا ئايلىنىپ، نىل رەڭلىك ئاسمان قوغۇشۇندەك ئېغىرلاشتى. سەھرانىڭ باغلىرى، ياۋا سۇلۇ، تىلقانات، ئاپىخانلار بىلەن قاپلانغان قىر - دالالار، قىپقىزىل ئېرەن ئورمانلىرى، ئىتلارنىڭ قاۋاشلىرى ئاڭلىنىپ تۇرىدىغان كۆجۇم مەھەللىلەر ئېغىر قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ئېرىپ يوقالماقتا ئىدى...

ئاشكۆكى ھىدى گۈپۈلدەپ پۇراپ تۇرىدىغان سۇيۇقئاشنى

پەشانىلىرى چىلىق - چىلىق تەرلىگىچە ئىچۈالغان ئەمرۇللا تەمبۇر دۇئاغا قول كۆتۈردى. تۇغلۇقمۇ دادىسىغا ئەگەشتى.

— پاھ، پاھ، ئەجەب ئىسسىق باستا، — ئەمرۇللا تەمبۇر ساقاللىرىنى سىپىدى، — مۇشۇ سۇيۇقئاش دېگەن بارغۇ، بالام ئادەمنىڭ ئاچقان يېرىگە باردۇ... چوقاڭدىن تا تاپىنىڭغىچە دېسە ھەرگىز لاپ ئەمەس.

— دادا، چىراغنى يېقىۋېتەيمۇ؟— تۇغلۇق چۈڭ پوقى بىلەن چىپارلىشىپ كەتكەن ئون بەش ۋاتلىق لامپۇچكىغا قاراپ قويدى،— قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتتى.

— ياقما، بالام، بۇنىڭ پۇلغۇ چاغلىق، لېكىنزە، پاشا، كۆمۈتا، چىۋىنىنى چىللاپلا كېلىدۇ دېگىنە، ھېلىقى ئىش ئېسىڭدىدۇ ھە؟

— ئېسىمدە، دادا، — تۇغلۇق خۇشياقمايلا كۈلۈپ قويدى. چۈنكى دادىسىنىڭ دېگىنى بۇلتۇرقى ئىش ئىدى. بىر كۈنى مۇنۇر، پىدا، زىكرى قاتارلىق تارسۇلۇق بالىلار مۇشۇ ھويلىدا دۇتار، تەمبۇر چېلىشىپ، ئوتتۇرا كىچىگچە ئولتۇرۇشتى. گازىلدىشىپ يۈرگەن توپ - توپ چۈنىلەرمۇ ناخشىنىڭ پەيزىنى سۈرىدىمۇ، ئىشقىلىپ، تاڭ ئاتقۇچە ئۇخلاشمىدى. ئەتىسى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ كۆڭلەكلىرىنى تونۇيالماي قېلىشتى، چۈنكى ئاپئاق كۆڭلەكلەر بىر كېچىدىلا «گۇللۇك چىت كۆڭلەك» كە ئايلىنىپ قالغانىدى.

— تۇغلۇق بالام، قاراڭغۇدا ئىچىڭ پۇشۇپ قالمىسۇن، بوپتۇ چىراغنى ياندۇرۇۋەت،— بوۋاي سۇپا قىرىدا پۈتىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغان ئوغلىغا قاراپ قويدى.

— بولدىلا، دادا، يېتىپ قالايلى.

— بالام مىجەزىڭ يوقمۇ نېمە؟

— ياقەي، ھېرىپ قالغان ئوخشايمەن...

— راست، بىر كۈن كەچكىچە مەھەللە - كوچىلارنى

ئايلىنىپ كۆمۈر ساتماق ئاسان ئەمەس، — بۇ ئاينىڭ كۆڭلىدىكىنى دېيەلمەيۋاتقانلىقى ئاۋازىدىن بىلىنىپ تۇراتتى، — ئەمما بۇگۈن باشقا چاغلاردىكىگە سەل ئوخشىماي تۇرىسەن...

— قىزىقسەنده، دادا، — تۇغلۇق زورمۇزور كۈلدى، — سېنىڭ گۈمانخورلۇقۇڭ بارلا ـ بار.

— بوپتۇ، بالام، باشقا گەپلەرنى قويايلى، — بۇ ئاي گېلىنى قىرىپ قويۇپ گەپكە تۇتۇندى، — كەپتەرلىرىڭنى ئانا بولدى، سەن قاچان دادا بولارسەن؟

— ئاي ـ ۋۇي، يەنە شۇ گەپمىدى، — تۇغلۇق ئورنىدىن تۇرماقچى بولۇۋېدى، ئەمرۇللا تەمبۇر «ئولتۇر» دېگەندەك ئىشارە قىلدى، — دادا، «توي» دېگەنلىك «بۇرنى ـ قۇلىقىڭغىچە توي! ...» دېگەن گەپ دەۋاتاتتىڭغۇ... ئۆزۈڭ ئويلاپ باق، ئۇنىڭغا قانچىلىك پۇل كېتىدۇ. تۆت تېمىنى قوپۇرۇپ قويغىنىمىز بىلەن ئۇنىڭدا ئولتۇرغىلى بولمىسا...

— جېنىم بالام، نەچچە يىللاردىن بېرى ماڭا بەرگەن پۇللىرىڭنى يىغىپ قويدۇم، توي چىقىمىدىن غەم قىلما... ئۆي ئىشىغا كەلسەك ھەممە سەرەمجان تەييار، مۇنۇر، پىدا، زىكرى ئاغىنىلىرىڭنى چاقىرساڭ، ھە ـ ھۇ دېيىشىپ بىرنەچچە كۈندە ئۆينى تۇرغۇزۇۋەتمەيمىزمۇ!

— مەندەك بىر كۆمۈرچى بالىغا قايسى قىز تەييار تۇرۇپتۇ، — يۇرىكىنى مۇجۇپ بىئارام قىلىۋاتقان سۆز پۇسۇققىدە چىقىپ كەتتى، — تەگكەن تەقدىردىمۇ تۆت كۈندىن كېيىن كارامىتى ئاشكارا بولىدۇ.

— بالام، قىزمۇ ئۆزۈڭگە تونۇشلۇق، كىچىكىڭلاردىن تارتىپ بىللە ئويناپ چوڭ بولغان، — ئەمرۇللا بۇ ئاي قەتئىي قارارغا كەلگەندەك قىلاتتى، — ئۇ كىم دېسەڭ ئاغىنەڭ زىكرىنىڭ سىڭلىسى بېشىرئاي...

— نېمە بېشىرئاي؟ — تۇغلۇق تېرىككىنىدىن پۇشۇلداپ

كەتتى، — جېنىم دادا... نېمىلەرنى دەيدىغانسەن، بېشىرئاي ئاغىنەم پىدائىك يۇرۇۋاتقان قىزى تۇرسا... ئۇلار توي قىلىشقا پۇتۇشۇپمۇ بولدى...

— نېمە؟! — ئەمرۇللا قېلىن ئاق ساقاللىرىنى تۇتاملاپ جىمىپ كەتتى...

بۇگۈن چۈشتە بېشىرئاينىك ئاپىسى رانەم ئوتياش تىلەپ كىرگەندى. بوۋاي ئۇنىڭغا ئۆزىڭىز ئېلىۋېلىك دېگەچكە رانەم ئەترابى شاخ - شۇمبىلار بىلەن ئاھادا قېلىنغان ئوتياشلىققا كىرىپ تۇغلۇقنى ماختاپ كەتتى. ئارقىدىنلا مەھەللىدە «پىيەنچۈك» دەپ يامان ئاتىقى چىقىپ قالغان ئوغلى زىكرىنىك بۇنىڭدىن كېيىن هاراق ئىچمەسلىككە قەسەم قىلغانلىقى، تۇغلۇققا ئەگىشىپ ئوقەت قىلىدىغانلىقى قاتارلىق بىرمۇنچە تاققا - تۇققا گەپلەرنى قىلدى. ئاخىرىدا ئۇ قىزى بېشىرئاينىك بەكمۇ ئەقىللىق، زېرەك، قولى ئىشلىق چوك بولغانلىقىنى ماختاپ كەتتى.

— خۇدايىم، كۆز تەگمىسۇن، بېشىرئايغا خېلى - خېلى يەرلەردىن ئەلچىلەر كەلدى. بىچارە قىزىم زىبىر ئۇنىماي تۇرىدۇ. لېكىنزە، ئىككى گەپنىك بىرسى بولسىلا «تۇغلۇق ئاكام ئۇنداغەي، تۇغلۇق ئاكام مۇنداغەي...» دەپ ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدۇ دېسە... مەنمۇ توۋا دەپ ياقامنى تۇتىمەن.

ئەمرۇللا بوۋاي رانەمنىك ئاستىرتىن بەرگەن شەپسىنىك تېگىگە يەتكەچكە، ئوغلىغا قورقمايلا سايە قىلغانىدى.

— دادا، ئاشۇ رانەمدەمنىك لىكگىرتاقىتاق گەپلىرىگە پۇتتۇڭما؟ — دېدى تۇغلۇق تۇيتۇزلا قىلىپ، — ئۇ خوتۇن ئوغلىنىك دەردىدە ئېلىشىپ قالايلا دەپتۇ. زىكرى دۇكانچى شايىكامدىن نېسىگە هاراق ئىچىپ نۇرغۇن پۇلغا بوغۇلۇپ قاپتۇ. ئۇنىك ئۇستىگە بەش مولۇق زىغىرىنى قىماردا ئۇتتۇرۇۋېتىپتۇ...

— قارا، بۇ خوتۇن تالاقنىڭ قىلىپ يۈرگەن رەسۋاچىلىقىنى، مەن تېخى زىكرىنى خېلى ئوبدان بالا دەپ يۈرەتتىم.

— دادا، زىكرى ئەسلىدە ئوبدان بالا، — تۇغلۇق ئاغىنىسىنىڭ ئەيىبىنى دەپ سالغانلىقىغا خىجىل بولۇپ قالدى، — لېكىن شەھەرگە ئوقەت قىلمەن دەپ كىرىپ بەزى يامان ئادەتلەرنى يۇقتۇرۇۋالغان ئوخشايدۇ...

— شۇڭا دەيمەنغۇ بالام، شەھەرگە كىرگەن ئاق ئىتمۇ قارا بولۇپ قايتىپ كېلىدۇ دەپ...، — بوۋاي تۇغلۇقتىن خىجىل بولدىمۇ نېمە، توي ئىشىنى قايتا تىلغا ئالمىدى، — بالام، سەن نەدە ياتىسەن؟

— دادا، ساڭا ئەسلىي ئورنىڭغا ئورۇن سېلىپ بېرەي، سالقىنراق ياتقىن، ئۆي بەك تىنجىق، مەن ئۆگزىدە ياتىمەن.

— بالام، ھويلىنىڭ ئوتتۇرىغا سېسىق سامانداا ئىس سېلىۋەت، بولمىسا پاشا تالاپ يانقۇزمايدۇ.

تۇغلۇق دادىسىغا كاۋا باراڭ تېگىدىكى سۇپىغا ئورۇن سېلىپ بەرگەندىن كېيىن، كىگىز، سامان تەكىيە ھەم قۇراق كۆرپىنى يىپ ئەدىيالغا ئوراپ ئۆگزىگە چىقىپ كەتتى. ئۇ، ئورۇننى شامال ئۆتۈشكۇدەك يەرگە سالغاندىن كېيىن كۆڭلىكىنى بېشىدىن سۇغۇرۇپ يېنىغا تاشلىدى، ئاندىن سامان تەكىيىگە بېشىنى قويۇپ، تىنىق قوڭۇر رەڭ ئاسماندىكى پىلىلداپ كۆز قىسىۋاتقان يۇلتۇزلارغا، ئەمدىلا كۆتۈرۈلۈپ يانتۇ قاراپ تۇرغان ئاي ئوغىقىغا قاراپ ئاھ ئۇردى. چۈنكى سۇس ھاۋا رەڭ يېپەك كىيىملەر ئىچىدىكى نەئىمە كۆز ئالدىدا ئايان بولغانىدى...

تۇغلۇق يەر ئاستى پارخانىدىن ئوقچۇپ چىققاندىن كېيىن بىردىنلا: «تۇردى نازىر قىزىنى قانتىق ئۇرۇۋېتەرمۇ؟ ئەگەر شۇنداق قىلسا چوقۇم قىزنى...» دېگەن ئوي كۆڭلىدىن كېچىش بىلەن ھاۋادان روجەكلىرىدىن يەر ئاستى بۆلۈمىگە قاراپ بىردەم

تۇردى ھەم ئاتا - بالا ئوتتۇرىسىدا بولۇنغان ھەممە گەپنى ئاڭلىدى. بۇ ئەسنادا ئېگىز پەلەمپەيلەردىن ئاستا چۇشۇۋاتقان خالئاينى كۆرگەندىلا داچىدىن تېزلا چىقىپ كەتكەنىدى...

... ھويلا ئوتتۇرىسىدىكى سېپىق ساماندىن كۆتۇرۈلۇۋاتقان ئاچچىق ئىس ئاپئاق ئايدەك كېچىدە سۇس ھاۋا رەڭ تور پەردىدەك ئەتراپقا يېيىلماقتا ئىدى. تۇغلۇق گويا ئاي بىلەن سۆزلىشىۋاتقاندەك كۆككە قاراپ ئاستا پىچىرلاشقا باشلىدى:

«— ئۇنىڭدىن كەچۈرۈم سورىغىلى!...

— بىر زەڭگى دېۋانىدىنما؟!...

— سىزنىڭ نەزىرىڭىزدە دېۋانە بولسا، مېنىڭ نەزىرىمدە ئۇ بىر ئادەم!... بىلەمسىز غۇرۇرلۇق ئادەم!...»

.....

— پاھ، نېمىدېگەن يۇرەكلىك قىز!...، — تۇغلۇق چوڭقۇر تىندى، — بۇنداق يەكدىللىق روھنى ھازىرقى قىزلاردىن تاپماق تەس!... ئاھ، نەئىمە!... نەئىمە!!... سىزگە مەڭ مەرتەم رەھمەت ... سىز دادىڭىز ئۇچۇن مەندىن كەچۈرۈم سورىماقچى بولدىڭىز... سىز: «ئۇ بىر ئادەم! غۇرۇرلۇق ئادەم!!...» دەپ ماڭا ئۇلۇغلۇق ئاتا قىلغىنىڭىزدا مەن... مەن كۆمۈرچى بالا، يۇرىكىم يېرىلىپ كېتەرمۇ دەپ قورقتۇم... چۇنكى سىزدەك بىر پەرىشتە ماڭا يۇكسەك ئىنئام ئاتا قىلغان ئىدىڭىز... ئاھ، نەئىمە! سىزنى بۇنىڭدىن كېيىن كۆرۈش نېسىپ بولارمۇ؟ جانغا جان ئاتا قىلىدىغان ھاياتىمخش سۆزلىرىڭىز يۇرىكىمنىڭ قات - قاتلىرىغا سىڭىپ كەتكەن تۇرسا، سىزنى قانداقمۇ ئۇنتارمەن!... مەن پەقەت سېغىنىمەن... كۆيىمەن... غايىۋانە ياخشى كۆرىمەن! ئەمما ئۇمىدلىرىم ئارزۇلاردىن بەكمۇ يىراق... چۇنكى مەن بىر خەس تۇپراق بىلەن تەڭ كۆمۈرچى بالىمەن! مەن سىزگە قانداقمۇ بويلىشاي... شۇڭا ھەممە چىن ئەقىدىلىرىمنى يۇرىكىمگە دەپنە قىلىشتىن باشقا چارەم يوق... سىز بىلەن كۆرۈشمەسلىككە، ئاشۇ

چىلانغىچە بارماسلىقچا ئەھدە قىلىپ، تۇنجى قېتىم قەلبىم تىلەكلىرىگە قارشى ماڭدىم... قۇرۇقتىن - قۇرۇق شەرىن ئازاب ئىسكەنجىلىرىدە بۇغۇلۇپ نېمە قىلاي... سىز بولسىڭىز ئاسماندىكى چولپان يۇلتۇزسىز، مەن بولسام ئۆزۈمنىمۇ يورۇتالمايۋاتقان شام چىراغمەن... سىز بىلەن ئۇچراشقان ئاشۇ كۈننى ھاياتىمنىڭ سائادەتلىك كۈنلىرى سۈپىتىدە ساقلايمەن... ئەمدى سىزنى دادىڭىزنىڭ ئالدىدا يۇزىڭىزنى سۆرۈن قىلغۇم يوق... مەنمۇ غۇرۇرۇمغا يۇندا چاچىدىغان تىل - ئاھانەتلەرنى ئاڭلاشنى خالىمايمەن!

تۇغلۇقچا يۇلتۇزلار سۈزارى بولۇپ كۆرۈندى. يالغۇز ئايمۇ ئورنىدا جىم تۇرماي سەكرەۋاتقاندەك بىلىندى... چۈنكى كۆزلىرىنى سۈپسۈزۈك ياش پەردىلىرى قاپلىۋالغاندى... توۋا! تۇغلۇق نومۇس قىلغۇدەك يىگىتمىدۇ؟ بىر ئەل رەھبىرى، ئەل ئاتىسى، يوقسۇلنىڭ شاپائەتچىسى بولغان نازىر «نومۇس قىلىڭ قىزىم، نومۇس...» دەۋاتسا... نەئىمە— كۆمۈر سېتىپ ھالال ياشاۋاتقان تۇغلۇقتىن نومۇس قىلامدۇ؟! ئۇ پەقەت كۆمۈرچى بولغانلىقى ئۈچۈنلىما؟ ئۇنداقتا «بىز خەلقنىڭ چاكىرى، ئاۋام ئۈچۈن جېنىمىز پىدا...» دېگەندەك شوئارلارنىڭ ئۇلۇغلۇقى قۇلاققا يېقىملىق ئاڭلىنىشتىنلا پەيدا بولۇپ قالغانمىدۇ؟ ئەگەر نازىرنىڭ بىرەر ئوغلى ياكى تۇغقىنى ئاشۇنداق ئاددىي ئەمگەكچى بولۇپ قالغىنىدا ئۇنى: «زەڭگى دېۋانە» دەپ تىللارمىدى؟ شۇنداق، نامراتنىڭ ئەيىبى تولا بولىدۇ، بىر ئېغىز سۆز بىلەن ئېيتقاندا، ئۇنىڭ ئەيىبى قولىنىڭ قىسقىلىقىدا... ئەگەر تۇغلۇقنىڭ ئاتا - ئانىسى قول - ئىلكىدە بار بايلاردىن ياكى ئەمەلدار تۆرىلەردىن بولغىنىدا ئۇ بىراۋلانىڭ دەشنىمىنى يەپ، ئەلىمىنى تارتىپ يۈرەرمىدى؟!

تۇغلۇق «ئۇھ» دېدى - دە، يانغا ئۆرۈلدى. ئۇ، جۇۋاز ئوقىدەك تۇم بىلەكلىرىنى چېقىۋاتقان پاشىنى پاققىدە ئۇرۇپ، ئەدىيالنى مۇرىسىگە ئارتتى. ئېرەن دەريا بويلىرىدىن ئۇرۇۋاتقان

سەلكىن شامال تەنلەرنى ھۆزۇرلاندۇرۇپ، پاشا ـ كۆمۈتىلارنى نەلەرگىدۇر ئەكەتمەكتە ئىدى. تۇغلۇق ئۆزى كۆرمىگەن ئاتا ـ ئانىسىنى خىيالەن قىياس قىلىپ باققان بولسىمۇ پەقەتلا كۆز ئالدىغا كەلتۈرەلمىدى. ئۇ بوۋىسى ئەمرۇللادىن بىرقانچە قېتىم سوراپ قانائەت تاپقۇدەك جاۋابقا ئېرىشەلمىدى. لېكىن تۇغلۇق ئۇن — ئون بىر ياش ۋاقتىدا بولسا كېرەك، تالادىن ئاڭلاپ كىرگەن گەپلىرىنى بوۋىسى بىلەن مومىسىغا دەپ بېرىشىگىلا ئەمرۇللا بوۋاي چېچىلىپ كەتتى:

— قانداق شۇم ئىغىز لەنىتىلەر ئۇ، سەن مومالىڭ دانەمىنىڭ جاغىستايدىكى سىڭلىسى بەدبەختساخانىنىڭ بالىسى بولىسەن. ئاپاڭ تۇغۇتىدا ئۆلۈپ كەتكەن، دادالىڭ بولسا شەھەردە كادىر ئىدى. ئۇ خۇمسى ھۆكۈمەت پۇلىغا خىيانەت قىلىپ ھەپسىدە ئۆلدى... مانا شۇنداق ئىش...

— ئەمىسە بالىلار، — تۇغلۇق ئەيمىنىپ يەرگە قارىدى، — سەن ئەمرۇللا تەمبۇرنىڭ نەۋرىسى بولىسەن، ئاپاڭ ئومالىي سېنى توي قىلمايلا تۇغۇپ قويغاچقا، بوۋاڭ ئۇنى ئۆيدىن قوغلاپ چىقىرىۋەتكەن... ئومايقىز نومۇسقا چىدىمايلا ئۆزىنى دەريالىغا تاشلىۋالغان دېيىشىدىغۇ...

— پوق يەپتۇ ئۇ زۇۋانسىزلار...

— ئەمىسە ئارىلاپ ـ ئارىلاپ دەريا بويىدىكى ئېگىز يارلىقتا دەريالىغا قاراپ بىرنېمىلەرنى دەيسەن... ھەم... ئومالىي قىزىم دەپ يىغلىدىڭ...

— ۋاي، ۋاي، ۋاي، قارا بۇ قۇلاق كەستىنىڭ ئارقامدىن تىمسىقلاپ يۈرگىنىنى...

چىگىش خىيالىلار ئىلكىدە ئۇيقۇسى قاچقان تۇغلۇق ئوڭدىسىغا ئۆرۈلدى ـ دە، بىلەكلىرىگە بېشىنى قويۇپ تىك كۆتۈرۈلگەن ئايغا قارىدى. خۇددى تارىلىپ كەتكەن شايىلاردەك نېپىز بۇلۇتلار ئىچىگە گاھ يوشۇرۇنۇپ، گاھ سوزۇلۇپ چىقىۋاتقان ئاي تۇغلۇقنىڭ بالىلىق كەچمىشلىرىنى ئېسىگە

سېلىپ، قانداقتۇر كۆڭۈلسىز كوچىلارغا باشلاپ كەتتى...

تۇغلۇقنىڭ مۇنسى دانەمنىڭ جۇغى كىچىك بولۇپ، ئېرىنىڭ يېرىمىدەكمۇ يوق ئىدى. شۇڭا ئەمرۇللا خوتۇنىنى ئەركىلىتىپمۇ ياكى ۋىجىكلىكىنى كەمستىپمۇ ئەيتاۋۇر ئۇنى «غورالداي،»[1]، «بىزنىڭ غورالداي» دەپ قويياتتى. شۇڭا تۇغلۇقنىڭمۇ «غورالداي ئاپا» دەپ تىلى چىققانىدى. ئۇ قورسىقى ئېچىپ كەتسە: «غورالداي، نان... غورالداي ئاپا، نان...» دەپ يىغلايتتى. قولۇم - قوشنىلار تۇغلۇقنى دانەمنىڭ سايىسى دېيىشەتتى. دېمىسىمۇ ئۇ «غورالداي» ئاپىسىنىڭ كۆڭلىكىنىڭ پېشىنى تۇتۇۋېلىپ ئېتىز - ئېرىق، خامان، ئورمىلىقلارغا كېتىۋېرەتتى. ھەتتا دانەم مومايى كالا ساغسا يېنىدا ئولتۇرۇۋېلىپ كالىنىڭ ئەمچىكىنى ئېمىمەن دەپ قەغىشلىق قىلاتتى. دېمىسىمۇ دانەم ئۇنى «ئالتۇن ساقام...»، «تايچىقىم...»، «بوتىلىقىم...» دەپ ئەركىلىتىپ چوڭ قىلدى. تۇغلۇقمۇ بوۋاي بىلەن مومايىنى «دادا - ئاپا» دەپ شۇ دېمەتلىك بولدى. ئەمما دانەم مومايى كىچىك تۇغلۇقنىڭ يۇمران قەلبىگە ئۆچمەس ئابىدىلەرنى قالدۇردى. بۇغداي ئورۇۋېتىپ، چۆپ چېپىۋېتىپ، چار - توپانلارنى تاسقاۋېتىپ، ھەتتا ئېگىزلاردا باشاق تېرىۋېتىپ مومىسىنىڭ ئىسسىق باغرىغا بېسىپ، قانمايى - قانماي سۆيۈپ پىچىرلاشلىرىنى، مۆلدۈردەك ياش تۆكۈپ ناله قىلغانلىرىنى تۇغلۇق خىرە - شىرە ئەسكە ئالدى...

— جېنىم قوزام، ئالتۇن بالام... ئاپاڭغا نېمانچە ئوخشايدىغانسەن! ئۇ يالغۇزۇم ساڭا قانمايى بۇ دۇنيادىن كەتتىغۇ... سېنىڭ قاشلىرىڭ... كۆزلىرىڭ... بۇرۇنلىرىڭ... ئەدناسى كۆلۈشلىرىڭگىچە مىسكىن ئاپاڭنىڭ سۈرىتىلا! بوپتۇ جىگىرىم، ئۆمرۇڭ ئاپاڭنى ھەرگىز دورىمىسۇن...

بۇنداق ئەلەملىك يىغلاش، نالىلەر كۆپ بولغاچقىمۇ،

---

① غورالداي — ئۆزى ئورۇق، جۇغى كىچىك قۇش.

تۇغلۇق بارا - بارا ئەقلىنى تاپقانسېرى بوۋىسى ئەمرۇللانىڭ دېگەنلىرىگە گۇمان بىلەن قارايدىغان، ھەتتا ئىشەنمەيدىغان بولۇپ قالغانىدى. موماي ئەنە شۇنداق كىمنىڭدۇر ئوتىدا كۆيۈپ، سۇيىدە ئېقىپ، ھەسرەت - نادامەت ئارغامچىسىدا بوغۇلۇپ، شامۇ - سەھەرلەردە ياستۇقلىرىنى ھۆل قىلىپ بۇ دۇنيادىن خوشلاشتى... تۇغلۇق يەتتىنچى سىنىپتا ئوقۇۋاتقان چاغلىرى ئىدى. دانەم موماي ئۇچ كۈنلا يېتىپ، بىر سەھەرلىكى كۆز يۇمدى...

— دادا، ئەمدى ئوقۇمايمىكىن دەيمەن، — دېدى تۇغلۇق يەتتىنچى سىنىپنى پۈتتۈرگەن يىلى، — ئوقۇش پۇلى، ماتېرىيال پۇللىرى يىلدىن - يىلغا ئۆرلەپ كېتىۋاتىدۇ... ئالىي مەكتەپكە چىقتىم دېگەن بىلەنمۇ چىقىمنى سەن قانداق تۆلەپ بولىسەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە ياشىنىپ قالدىڭ، سەككىز مو يەرنى تېرىش تەسكە چۈشىدۇ.

— دېھقانچىلىق دېگەننىڭغۇ تېرىش، ئورۇش، پەرۋىش قىلىش دېگەندەك ۋاقتى - قەرەلى بار، — بوۋاي بېشىنى چايقىدى، — ئۇنىڭدىن باشقا ۋاقىتتا نېمىمۇ قىلارسەن بالام؟ بىكارچىلىق ئادەمنى يامان يوللارغا باشلايدۇ.

— خاڭدىن كۆمۈر ئەكېلىپ ساتىمەن، مۇنۇر ئىككى - ئۈچ يىل بولدى شۇنداق قىلىۋاتامدۇ؟

— مۇنۇر دېگەن سەندىن ئۈچ ياش چامىسىدا چوڭ، سەن بولساڭ ئەمدىلا ئون تۆت ياشقا كىردىڭ.

— دادا، شەھەردە ئون بىر - ئون ئىككى ياشلىق بالىلار خادىك ھەيدەپ پۇل تېپىۋاتىدۇ. ماقۇل دېگىنە، پىدامۇ شۇنداق قىلماقچى.

مانا شۇنىڭدىن بېرى ئون ئۈچ يىل ئۆتتى. تۇغلۇق تېرىش، سۇغىرىش، ئورۇش، يىغىش قاتارلىق قاتىلاڭ چاغلاردا دېھقانچىلىقنى قولدىن بەرمەي كېلىۋاتقان كۆمۈرچى بالا بولۇپ قالدى.

تۇن نىسپى بولۇپ قالغانىدى. ھويلىدىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان ئىسمۇ سۇسلاپ كەتتى. بۇنداقتا پاشىلار بىردىنلا ئەدەپ كېتەتتى. شۇڭا دادىسىدىن ئەنسىرىگەن تۇغلۇق شوتا ئارقىلىق ھويلىغا چۇشتى. ئۇ بوۋاينىڭ ئۇيقۇسىنى بۇزماسلىق ئۈچۈن پۇتىنىڭ ئۇچىدا مېڭىپ، سامانخانىدىن بىر قۇچاق سېپىق سامان ئاچىقىپ سۇس ئىس چىقىۋاتقان قاپقارا كۇل ئۇستىگە تۆكۈپ، ئاندىن ئۆگزىگە چىقىپ كەتتى.

6

كۆمۈرچى بالا — تۇغلۇقنىڭ «چىلانلىق» قا كەلمىگىنىگە بۇگۈن توپتوغرا توققۇز كۇن بولدى. بۇ ئارىلىقتا كۆمۈرچى بالىلاردىن پىدا ئىككى قېتىم كېلىپ كەتتى. توۋا، ئادەتتە ئانچە بىسلىنىپ كەتمەيدىغان توققۇز كۇن بۇ قېتىم توققۇز يىلدەك بىلىنىپ كەتتا... ئادەم ساقلاش دۇنياسىدا ئەڭ بىتاقەت قىلىدىغان ئازابلىق ئىشكەن ئەمەسمۇ! نەئىمە بۇرۇن بۇنى نېمىشقا ھېس قىلىپ باقمىغان بولغىيتتى؟!...

«ئاپا، نېمىلەرنى دەيدىغانسىز، مەن شۇنداقمۇ قىلارمەنمۇ ... ئۇ... ئۇ بىر كۆمۈرچى بالىغۇ...» نەئىمە بۇ گەپنى ئاپىسىنىڭ ئالدىدا ئالدىراپ دەۋەتكەنلىكىنى كېيىن ھېس قىلىپ قالدى. ئۇنداقتا بۇ پەرىشتىدەك يۇمران قىز كۆمۈرچى بالا تۇغلۇققا «ئەنە شۇنداق...» بوپقالدىمۇ — يە؟ ياقەي، سۇنى كۆرمەي ھەرگىز ئىشتان سالمايلى. ئەممازە، شۇنى دېمەي بولمايدىكەن، تۇردى ھەسەن تۇغلۇقنى ھاقارەتلىگەن كۇندىن باشلاپ نەئىمە خۇددى قوقاس يۇتۇۋالغاندەك ئازابلىنىپ يۇردى. گويا، بۇ ساددا كۆمۈرچى بالا ئۆزى تەرىپىدىن خورلۇققا ئۇچرىغاندەك تەڭلىكتە قالغانىدى. ئەدناسى بىرنەچچە كۇنلەرگىچە يۇرىكىنى ئۆرتەۋاتقان خىجىللىق ئىسكەنجىسى چىڭىپ بارىدىكى، زادىلا بوشىمىدى!

توغرا، قەلبىدە ئادەمىيلىك خىسلەت بولغان ھەرقانداق ۋىجدان ئىگىسى ئەلۋەتتە خىجىل بولىدۇ - دە! ئۇيۇڭگە كۆمۈر ئەكىرىپ بەرگەن بىر يىگىت تۇز كۆڭلى بىلەن بىرنەچچە ئېغىز چاقچاق قىلىپ قىزنىڭ بەھرىنى ئېچىپ قويسا بولامدىكەن؟ ياكى نەئىمە جەننەتتىن چىققان ھۆر، ئاسماندىن چۈشكەن كۆك مونچاق بولمىسا... ئۇمۇ ھېس - تۇيغۇلىرى راسا مەي باغلىغان، يىگىتلەرنىڭ ھىدلىرى، قوپال ئەمما تاتلىق سۆزلىرى، كۆزلىرىدە بىر ئەپلىك ئۇرۇشلىرى، كىچىككىنە يۈرىكىگە ئالەمچە شادلىق ئاتا قىلىدىغان، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىر خىل شېرىن ھۇزۇر بىلەن لەرزىگە كېلىدىغان رەسىدە چاغلىرى تۇرسا... ئەمدىزە، «رەھمەت» دېيىشنىڭ ئورنىغا سەت تىللار بىلەن ھاقارەتلىسە، بۇ ئادەمنىڭ قىلىدىغان ئىشمۇ؟ يەنە كېلىپ بىر رەھبەر دەڭا... تۇغلۇق: «ئۇرۇمچىدە ئالىي تەربىيە كۆرگەن ئادەملەرنىمۇ كۆرۈپ قويدۇق، چاغلىقكەن...» دەپ ئويلاپ قالماسمۇ...

توققۇز كۈندىن بېرى ئۆزىدىن - ئۆزى ئۈيلىپ، ۋىجدان ئازابى تارتىۋاتقان ئەئىمە تۇغلۇقتىن كەچۈرۈم سوراش ئۈچۈن كۈندىلا كوچىغا چىقىپ ساقلىدى. ئەمما ئۇ كەلمىدى... كەلمىگەنسېرى ئەئىمە بىتاقەت بولۇپ يۈردى. بۇ چاغقىچە ئايسىمە بىلەن ئايازنى قانداقلىكى ئىشقا بۈيرۇسا «باش ئۈستىگە خانقىز» دەيتتى - دە، شەھەر، يېزا دېمەي يىراق - يېقىنغا كېتىۋېرەتتى. ھازىر ئايسىمە ناھىيىلىك دوختۇرخانىدا جىددىي قۇتقۇزۇلۇۋاتىدۇ. ئەزەلدىنلا كۈن كۆرمىگەن مۇسۇندەك نىمجان بۇ ئايالنى تۈيۈقسىزلا قوزغالغان «يۈرەك مۇسكۇل تىقىلمىسى» ئېڭ خەتەرلىك ئەجەل گىردابىغا ئەكېلىپ قويغانىدى. ئەگەر ئاياز بولغان بولسا: «بولدى خانقىز، ئۇ ھارامنى ئۆزۈم چاقىرىپ كېلەي!» دەپلا چىقىپ كېتەتتى. قىزىق ئىش، ئەئىمە دادىسى بىلەن ئاپىسىغا دېيەلمىگەن گەپلىرىنى بۇ دىلكەش ئەر -

خوتۇنلارغا دېيەلەيتتى. ئايسىمە دوختۇرخانىغا كىرىپ قالغان ھەپتىدىن بىرى ئەئىمە يوقلاپ كېلىش ئۈچۈن ئەچچە قېتىم تەرەددۇت قىلىپ باقتى، لېكىن تۇغلۇقنى كېلىپ قالارمىكىن دەپ يالتايدى. بولمىسا شەھەردىن، ناھىيە بازىرىدىن چىقىۋاتقان مېنىبۇسلار چىلانلىقتىكى چوڭ يول بىلەن توپتېرەك، قارغوجا، تارسۇ قاتارلىق كەنتلەردىن ئارىلاپ، يەنە ئارقىغا قايتاتتى.

مانا بۇگۈنمۇ تاڭ ئېتىش ئالدىدا تۇرۇپتۇ، كۈنچىقىش تەرەپ ئوتقاشتەك قىزىرىپ، يېڭى كۈننىڭ باشلىنىشىدىن دېرەك بەرمەكتە. سەھرانىڭ توخۇلىرى ئارقا - ئارقىدىن قىچقىرىپ، ئېشەكلەر ھاڭرىماقتا. سۇس مايسىرەڭ يىپەك پەردىلەر ئوچۇق دېرىزىلەردىن كىرگەن مەيىن شامالدا ئاستا ھىلپىرلەپ ئويغاق ياتقان ئەئىمەنىڭ يۈزلىرىنى سىلىماقتا ئىدى. بۇ — «قىز ھۇجرىسى»نىڭ قوش دېرىزىلىرى باغ تەرەپكە قارىغان بولۇپ، ئۈزۈم كارىدۇرى، كۆل ھەم راۋاقلار كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئاپئاق كىرلىكلەر سېلىنغان كارىۋات، پەي ياستۇقلار ئىچىگە چۆكۈپ قالغان ئەئىمە خۇددى رىۋايەتلەردىكى قار مەلىكىسىدەك ياتاتتى. ئۇنىڭ قاپقارا قوندۇز چاچلىرى يوتقان - كۆرپىلەرگە تەرتىپسىز چېچىلغانىدى. كۈن كۆرمىگەن ئاپئاق كۆكسىلىرى بېغىرتاقسىز رۇباشكا ئىچىدە سۇس تەۋرىنەتتى. تولغان بىلەكلىرى خۇددى شاكىلى سويۇۋېتىلگەن تۇخۇمدەك يالتىرايتتى. ئۇنىڭ قېلىن كىرپىكلىرى، چوڭ كۆزلىرى تامغا ئورنىتىلغان گۈل سېۋىتىگە، سېۋەتتىكى گۈللەرگە تىكىلگەندەك قىلغىنى بىلەن، كۆڭلىدە ئەلەڭلەپ تۇرغان بىر سېيمانى ئايدىلەڭ كۆرۈپ تۇراتتى... سۆزلىرىنىڭ مېغىزىنى چاقاتتى...

... «— راستىنلا قىزلار ئاشىق بولۇپ قالغۇدەك «چىرايلىق» بولۇپ كېتىپتىمەن.»

«— بىز يىگىتلەر سوۋۇساق بولىمامدىكەن؟»

«— ئىشقىلىپ، «قارا» بارلىق رەڭلەرنىڭ ئىچىدە ئۇلۇغ

رەڭدۇر!»

«— خانقىز ئويلاپ باقتىڭىزمۇ، نېمە ئۈچۈن ئاتا-بوۋىلىرىمىز: «قاراخان پادىشاھ»، «قارا باتۇر»، «قارا ھاجىم» دېگەندەك ئىسىملارنى قويۇشىدۇ...»

نەئىمە ئاستا شۇنىرلدى:

— نېمىدېگەن سەممىي، ساددا، كىرسىز، پاك، ئېقىن سۆزەك راۋان سۆزلەر - ھە؟...

«ئۆزۈمنى دەڭسىمەي خامپىغا چورۇق بىلەنلا سەكرەپتىمەن...» دېگەن سۆز ئېسىگە كېلىش بىلەن نەئىمە پوسۇققىدە كۈلۈۋەتتى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ يۇيۇۋاتقاندىمۇ، ئاپىسى بىلەن ناشتا قىلىۋېتىپمۇ تۇغلۇقنىڭ سۆزلىرىنى ئەسلەيتتى... ھەتتا، تۇغلۇقنىڭ كاستوم - بۇرۇلكا كىيگەن، ياكى چاچلىرىنى قاپقارا پارقىرىتىپ كىچىك ماشىنا ھەيدەۋاتقان سىياقىنى پات-پاتلا كۆز ئالدىغا كەلتۈرەتتى...

ئادەتتە كۆمۈرچى بالىلار چۈشتە ياكى چۈشتىن كېيىن كېلەتتى. شۇڭا نەئىمە ۋاقىت ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن راۋاقتا بىرەدەم كىتاب كۆردى. چۈشتە ئايەتبۇ ئەتكەن لەڭمەندىن بىر تەخسە يەپ، ئارام ئېلىش ئۈچۈن ھۈجرىسىغا ئەمدىلا كىرىشى بىلەن سىرتتىن «كۆمۈر، كۆمۈر، ھاي خالتا كۆمۈر...» دېگەن ئاۋاز كەلدى. نەئىمە قولىدىكى كىتابنى قويۇپ يۈگۈرۈپ چىقىپ كەتتى. بىراق بىردىنلا سولتىيىپ قالدى. چۈنكى بۇ قېتىم كەلگىنىمۇ پاكار، دىقماق، چاچلىرى كىرپىدەك كۆمۈرچى بالا ئىدى. «بەلكىم بۇ كۆمۈرچى بالىلار بىر - بىرىنى تونۇشى مۇمكىن» دېگەن ئوي كۆڭلىدىن كەچكەن نەئىمە كۆمۈرچى بالا بىلەن كوچىدا سۆزلىشىشنى بىئەپ كۆردى بولغاي، بىر خالتا كۆمۈر ئەكىرىپ بېرىشنى ئۆتۈندى.

كۆمۈرچى بالا بىر خالتا كۆمۈرنى مۈرىسىگە ئېلىپ گۈس-گۈس دەسسىگىنىچە ھويلىغا كىردى. ئۇ باغنىڭ ئاخىرىنى

كۆرگىلى بولمايدىغان. هويلىدىكى ھەشەمەتلىك بىنا، گۈللۈكلەر، قاپارتما نەقىشلىق دېرىزىلەر، پايانداز سېلىنغان تىك ھەم ئۇزۇن پەلەمپەيلەرنى بۇرۇن بىرنەچچە قېتىم كۆرگەچكىمۇ ئۇدۇللا چايخانىنىڭ تېگىدىكى يەر ئاستى پارخانىغا چۈشۈپ كەتتى.

— ۋۇي، ئۇكاموي، — دېدى كۆمۈرچى بىر خالتا كۆمۈرنى بۇلۇڭدىكى ساندۇقتا تۆكۈۋېتىپ، — راست گەپ قىلسام، قالغان كۆمۈرىڭىزنىڭ ھالى شۇ تۇرىدۇ. يەنە بىرەر - ئىككى خالتا تۆكۈۋېتەيمۇ؟

— ئاۋۇال مەن سىزدىن بىر گەپ سورىۋالاي، — نەئىمەنىڭ تەلەپپۇزى سەممىي ئىدى، — سىز تۇغلۇق دېگەن بالىنى تونۇمسىز؟

— نېمە دەۋاتىسىزۇي قىز بالا، راست گەپ قىلسام ئۇنى تارسۇلۇقلارنىڭ تونۇمايدىغىنى يوق. مانا مەن ئۇنىڭ ئاغىنىسى پىدا بولىمەن، قارىڭ، راست گەپ قىلسام قالتىس گۈيدە ئۇ... تۇغلۇق دېگەن ئىسىم چىققان ھامان بىز ئاغىنىلىرى تۇرماق، تارسۇلۇق دېھقانلارمۇ تەۋرەپ كېتىدۇ جۇمۇڭ...

— ۋاي - ۋۇي، بىر ساۋاتسىز بالىنى ئەجەبمۇ ماختاپ كەتتىڭىز، — دېدى نەئىمە تۇغلۇقنىڭ قانچىلىك ئوقۇغانلىقىنى بىلىش نىيىتىدە، — بەربىر ئۇمۇ سىزدەكلا كۆمۈرچى بالىغۇ...

— ھەي، قىز بالا، راست گەپنى قىلسامچۇ قارىڭ، — پىدانىڭ راستلا ئاچچىقى كەلگەندى، — ئۇ بىر تال قېرى دادىسىنى دەپ يەتتىنچى سىنىپىنى پۈتتۈرۈپلا چىقىپ كەتتى دەيمەن... بىراق ھازىرغىچە كىتابنى تاشلىمىدى. بىز بىرنەچچە ئاغىنىلەر خاتىغا ماڭساق — قايتساق ئاتلارنى ھارۋىلارنىڭ ئارقىسىغا چاتمىز - دە، بىر ھارۋىغا چىقىۋالىمىز. تۇغلۇق بىزگە نى - نى قىزىق كىتابلارنى ئوقۇپ بېرىدۇ جۇمۇڭ... نېمە تۇغلۇقنى ئاساقچىلاپ سوراپ كەلگىنىڭىزگە قارىغاندا تەڭگىڭىز

بار ئوخشىمامدۇ؟...

— ۋىيەي، ماۋۇ ساراڭنى، — نەئىمە ھۇپپىدە قىزىرىپ كەتتى، — نېمانداق ئالىجۇقا بېرىلىمە بۇ... ئەسكى تامدىن قوقاق چىققاندەك دەۋاتقان گېپىنى بۇنىڭ!

— ھەي، ئۇكاموي، راست گەپنى قىلسام باغۇ قارىڭ، تۇغلۇق ئالىمەن دېسە تېگەلەيسىز جۇمۇڭ، — پىدا چىرتتىدە تۆكۈرۈپ قويدى، — ئۇ كۆمۈرچى بولغىنى بىلەن ئوقۇرى ئېگىز جۇمۇڭ، راست گەپنى قىلسام تارسۇدا نى - نى قىزلار تېگىمەن دەپ تېگەلمىدى. ئۇچۇ ھېلىقى بىر يەرلەرگىچە ئوقۇيالىغان بولسا سىزنىڭ دادىڭىزدەك ئون كاتتىۋاشنىڭ ئىشىنى قىلىدۇ دەيمەن. بۇ، پو ئەمەس...

— ئۇنداقتا تاللاپ - تاللاپ تازغا ئۇچرىغۇدەك، — نەئىمە پىدانىڭ قەستەن چىشىغا تەگدى، — تارسۇلۇقلارمۇ راسا ئەخمەق ئوخشايدۇ، قىزلىرىنى تەڭشىلىپ...

— نېمانداق گىرى قىزسىز، — ساددا پىدانىڭ ئىچى تىتىلداپ كەتتى، — سىزمۇ تازغا تېگەمسىز، بەزگىمۇ، ياغاق ئالامدۇ چوقۇرمۇ، بۇمۇ خۇدانىڭ ئىلكىدىكى ئىش. راست گەپنى قىلسام تارسۇلۇقلار تۇغلۇقنى ئۆز جىگىرىمىز دەپ بىلىدۇ. ئۇنىڭ ياردەم قولى تەگمىگەن دېھقان يوق... ئۆزىنىڭ بوسۇغىسىغا چۈشكەن ئىزدىن خەقنىڭ ئېتىزىغا چۈشكەن ئىزى كۆپ. ئۇنىڭدىن باشقا خەق باغۇ، بېشى، چىشى، قورسىقى ئاغرىسا، ئىسىتمىسى ئۆرلەپ كەتسە، ھەتتا شاتراقلاپ قالسىمۇ تۇغلۇقنى ئىزدىشىدۇ. ئۆيىگە كىرسىڭىز رەت - رەت تىزىلغان دورا قۇتىلىرى، تۇغلۇق ئاشۇ سەھرالىقلار ئۇچۇنلا ئاشۇنداق مېھرىبان، تېخى تاللاپ - تاللاپ تازغا ئۇچرىغۇدەك دەيسىز! ... راست گەپنى قىلسامچۇ تۇغلۇق قىزلارنى كۆرسە گەپ ئەگىتىپ، ساقال تاشلاپ، پوخۇرلۇق قىلىپ ھۇشقىتىپ يۈرۈيدىغان بەتقىلىق بالىلاردىن ئەمەس...

— بولدى، خاپا بولمىسىڭىز چۇ ئاكا، — نەئمە تۇغلۇقلىقىڭ نېمە ئۈچۈن كەلمىگەنلىك سەۋەبىنى بىلىش ئۈچۈن گەپ ئەگىتمەكتە ئىدى، — ئەجەب قازاندىكى قوماشتەك پارسلاپ ئېتىلىپلا كەتتىڭىز... ئەلۋەتتە مېنىڭمۇ رەنجىگەن يەرلىرىم بار...

— ھە، ماقۇلە، ئەمدى بىلدىم، — پىدا بۇرنىنى تاتىلاپ قويدى، — تۇغلۇقلىقىڭ «ئەمدى چىلانلىققا بارمايمەن» دېگىنىدە گەپ بار ئىكەن - دە! راست گەپ قىلسام ئۇنىڭ يۈرىكىگە غاسىدە سانجىلغىدەك بىرەر گەپ قىلمىسىڭىز ئۇ شۇنداق رەنجىپ كېتەمدۇ؟

نەئمە پىدانىڭ گېپىدىن شۇنى بىلدىكى، تۇغلۇق ئەمدى چىلانلىققا كەلمەيدىكەن. ئۇنداقتا پىداغا بولغان ئىشلارنى چۈشەندۈرسۇنمۇ؟ «مەن ئۈچۈن كەچۈرۈم سوراپ قويۇڭ» دەپ يېلىنسۇنمۇ؟ ئەگەر «تۇغلۇق چىلانلىققا بىر كېلىپ كەتسۇن» دېسە پىدانىڭ گۇمانىنى قوزغاپ قويمدۇ - دە، تارسۇ، چىلانلىقتا قۇلاق ياقتى گەپلەر كۆپىيىپ كېتىدۇ. شۇڭا تۇزۇك بىر ھىيلە ئويلاپ تېپىش كېرەككى، پىدا ئېقتىماي - تېمىتماي ئاپىرىدىغان، تۇغلۇق كۇلۇپ كېتىدىغان بولۇشى كېرەك!...

— ھۇيت ئادەم، «سەن تاز دېگىچە مەن تاز دەۋالاي» دېگەندەك تېخى گۇناھنى مەندە قويمىسىزغۇ، — نەئمەنىڭ تەلەپپۇزى راستىتەكلا ئىدى، — سىز ھاپىلداپ ماختىغان ئۇ ئادەم «بىر ھارۋا كۆمۈر ئەكېلىپ بېرىمەن» دەپ بىرمۇنچە پۇلۇمنى ئەپقاچتى... كۆرسىڭىز دەپ قويۇڭ، دەرھال كېلىپ پۇلۇمنى بېرىۋەتسۇن، بولمىسا تارسۇغا ئۆزۈم بېرىپ رەسۋا قىلىمەن...

نەئمە بىر خالتا كۆمۈرنىڭ پۇلىنى يەرگە تاشلىدى - دە، يەر ئاستى بۆلۈمدىن ئۆزىنى سىلكىپ چىقىپ كەتتى. گاراڭلا بولۇپ قالغان پىدا بېشىنى ساڭگىلاتقىنىچە كوچىغا چىقتى. ئاندىن دەرەخكە باغلانغان ئېتىنىڭ بوجىسىنى يەشتى... يەنە باغلىدى...

ئارقىدىن يەنە يەشتى. ئۇ «يېشىپ - چىگىشنى» تەكرارلىغاچ نېمىلەرنىدۇر دەپ غودۇڭشىماقتا ئىدى:

— بۇ خوتۇن ئۇرۇمچىدىكى ئېرىنى كۆرگۈسى كېلىپ ئېلىشىپ قاپتۇ... راست گەپنى قىلسام، ئۇ ئەر خاپىلىقىدا سارائ بوپتۇ... ئۇ... ئۇ قىزمىدۇ - يە؟... ئۇنداقتا ئەرگە تەگكۈسى كېلىپ ئۆلەي دەپتۇ... ۋاي، ۋاي، ۋاي... كىممۇ ئالار ئۇ تاۋى نازۇك مىسلىمياننى... خۇدايىم توۋا، ئۇ تۇغلۇقنى نېمىلەرنى دەپ كەتتى... راست گەپنى قىلسام تۇغلۇق ئالمايمەن دېگەن گەپ، شۇڭا سەۋدايى بولۇپ قاپتۇ...

— ھەي كۆمۈرچى، نېمە ئۆزۈڭگە ئۆزۈڭ گەپ قىلىپ كەتتىڭ، — دېدى مېنىۋستىن ھېلىلا چۈشكەن ئايال، — ياكى ئېتىڭ بىلەن مۇڭدىشىۋاتامسەن؟

— ھە، يا، ياق... ئاكا، ئۆزۈمچە...

— داچىدىكىلەر كۆمۈر ئالدىمۇ يوق؟

— ئالدى، بىر... بىر خالتا ئەكىرىپ تۆكۈپ بەردىم.

ناھىيىلىك دوختۇرخانىدا ئايالى ئايسىمەگە قاراۋاتقان ئايال ئۆڭسۈلى ئۆچكەن ھالدا قورۇغا كىرىدىدە ئېگىز پەلەمپەيلەردىن تاقىلداپ چىقىپ، خالىغان بىلەن تۇردى ھەسەنىڭ مەخسۇس ھۇجرىسىنىڭ ئىشىكىنى چەكتى. ئىچكىرىدىن «كىرىڭ!» دېگەن تونۇمۇ نازۇك ھەم يېقىملىق ئاۋاز ئاڭلاندى. ئايال ھۇجرىغا قەدەم ئېلىشى بىلەن مەززىلىك بىر ھىد دىماغلىرىغا گۇپپىدە ئۇرۇلدى. ئۇ دېرىزە تۈۋىدىكى ئۇستەلدە كىتاب كۆرۈۋاتقان خالىغايغا لەپپىدە قارىدىيۇ، يەنە شۇ ھامان يەرگە قارىۋالدى.

— ئايسىمەنىڭ ئەھۋالى قانداقراق؟ بىر يوقلاپ بارغانچە قايتا بارالمىدىم.

— ياخشى...، — ئايازنىڭ ئاغزىدىن «ياخشى» دېگەن سۆز ئارانلا چىقتى. بۇنى خالىغاي دەرھاللا چۈشەندى.

— دوختۇرخانىدىن ئالدىراپ كەلگىنىڭىزگە قارىغاندا، بىرەر مۇھىم ئىش بارغۇ دەيمەن...

— مەن... مەن تۇ نازىرنى ئىزدەپ كېلىشىم ئىدى.
— ئۇياق شەھەرگە بىر ئىش بىلەن كىرىپ كەتكەن، قانداق؟ ماڭا دېگىلى بولمامدۇ؟
— يوقسۇ، يوقسۇ، باشقىچە ئويلاپ قالماڭ، خالئاي خانىم، مەن...
— تايىنلىق ئىقتىسادتىن قىينىلىپ قالغان ئوخشىمامسىز؟، — دېدى خالئاي ئايازنىڭ سەل ئاقىرىپ قالغان چىرايىغا زەن سېلىپ، — قېنى ئېيتىڭە، قانچىلىك كېرەك؟
— يوقسۇ، خانىم، ئەگەر شۇنداق بولغان بولسا نازىرنى ئىزدىمەي سىزنى ئىزدىگەن بولاتتىم، — ئايال يەر بېقىپ سۆزلەۋاتاتتى، — پەقەت داچىدا بىرنەچچە كۈن بولالمايدىغانلىقىمنى دەپ قويۇش ئۈچۈنلا كەلگەن.
— شۇ ئىشمىدى؟ ماڭىلا دەپ قويسىڭىز بولمىدىمۇ؟
— مەنمۇ شۇنداق ئويلىغان، لېكىن نازىر ئۇقۇشماسلىقتىن سىزگە...
— ماڭا ئاچچىقلاپ قېلىشتىن ئەنسىرىدىڭىز شۇنداقمۇ؟ — ئۆپكىسى ئۆرۈلگەن خالئاي بىردەم جىم تۇرۇۋالدى، — رەھمەت سىزگە ئايال، سىزنىڭ باغرىڭىز ئەجەب يۇمشاق...
— ئەمىسە مەن ماڭاي، — ئايال مېڭىشقا تەرەددۇتلەنگەنىدى، خالئاي «توختاڭ» دېگەندەك قولىنى كۆتۈردى. ئاندىن ئۇ بۇلۇڭدىكى تومپۇچكىنىڭ تۈز قۇلۇپىنى ئېچىپ قولىنى تىقتى - دە، بىر تۈتام پۇلنى ئالدى.
— بىر بىمار بالىستتا ياتتىمۇ قانچىلىك پۇل كېتىشىنى مۆلچەرلىگىنى بولمايدۇ، - دېدى خالئاي ئايازنىڭ قولىغا پۇلنى تۇتقۇزۇپ، — بۇنى تارتىنماي ئېلىڭ...
— كەچۈرۈڭ خانىم، — ئايال قولىدىكى پۇلنى ئۇستەلگە قويۇپ قويدى، — مۇشۇنداق قارا كۈنلەر كېلىشىنى كۆڭلۈم تۇيغاندەك ئۆز ۋاقتىدا يەر سانتقان پۇلنى نېرى - بېرى قىلماي ساقلاپ قويغانىدىم. شۇنى دوختۇرخانىغا تۆلىدىم. بىراق...، —

ئايال ئېسەدەپ مۆلدۈردەك تۆكۈلۈپلا كەتتى، — ئايسىمەدىن ئۈمىد يوقتەك قىلىدۇ... دوختۇرلار...

چوپچوڭلا بىر ئەر يىغلىۋەتتى. بۇنى كۆرگەن خالئاينىڭمۇ كۆز جىيەكلىرىدە لىپمۇلىق ياشلار لىغىرلىدى... خالئاينىڭ بۇنداق بىئارام بولۇشى ياۋاش - يۇمشاق، ئېرىگە ساداقەتمەن، تۇرمۇشنىڭ ھېچ خۇۋلىقىنى كۆرمىگەن قىرىق ئىككى ياشلىق ئايسىمەگە ئىچ ئاغرىتىشتىن بولدى، دېگەندىن كۆرە، تولاراق ئايازغا ئېچىنىپ ياش تۆكتى، دېگەن تۇزۇك ئىدى. ئۇزۇن يىل كېسەل ئازابىدا قىلتىرىقتەك بولۇپ قالغان بۇ نىمجان ئايالنىڭ جاپاسىنى بولدى دېگۈچە تارتقان ئايازنىڭ يەنىلا ئاشۇ ئايالغا پايلىماي ياش تۆكۈۋاتىدۇ. باشقا ئائىلىسىدە ئەرلەر بولغىنىدا كۆزىدە ھازا تۇتۇپ، ئىچىدە ھېيت ئوينار ئىدى. مانا بۇ ساددا دېھقانلارنىڭ قەدىناسىغا بولغان ساپ - سەمىمىي پاك ئەقىدىسى ئەلۋەتتە!

— بۇ ئۈچ مىڭ سوم، — خالئاي ئايازنىڭ ئۇنىمىغىنىغا قويماي قولىغا قايتا تۇنۇقۇزۇپ قويدى، — ئۆيدە بارى شۇكەن، مەن ئىشتە - ئۆگۈن يوقلاپ كىرگەچ بانكىدىن يەنە ئاجرىتىپ بېرىمەن. سىز خاتىرجەم ئايسىمەنى كۈتۈڭ.

— ئايسىمەنىڭ سىڭلىسىمۇ بار، — دېدى ئايباز غىراق - غۇرۇڭ ئاۋازدا، — شۇڭا داۋىغا ئارىلاپ چىقىپ تۇرىمەن.

— داۋىدا قانچىلىك ئىشلار بار دەيسىز، ئەگەر بوپقالغان تەقدىردە ئاشپەز ئايال ئايەتبۇ بار ئەمەسمۇ.

— خوش خانىم.

ئايباز قاندىق ئالدىراپ كەلگەن بولسا يەنە شۇنداق ئالدىراپ چىقىپ كەتتى.

7

ئەغزىم تۆرە ئاتسا ئېتى، تۇتسا سېپى، ئاڭلىسا دېگى بار بايلارنىڭ بىرى. خۇدايىم بەرسىمۇ ھەممە نېمىسىنى ئوخشىتىپ،

تۇز تەمىنى تېتىپ، ھەممە ئاڭلىسۇن ـ بىلسۇن ئۇچۇن نام ـ شەرىپىنى دەبدەبىلىك يارىتىدىكەن. دۇرۇس، خۇدا ئەغزەم تۆرىگە نېمىلەرنى بەرمىدى دەيسىز! ئۇ ھازىر بىر ئالتۇن كاننىڭ خوجايىنى... بىرنەچچە يۈزلىگەن ھەر مىللەت ئىشچىلىرى جېنىنى ئالقىنىغا ئېلىپ يەر ئاستىدىن كاللەك ـ كاللەك، ساندۇقلاپ، ۋاگونلاپ پۇل قېزىپ ئەغزەم تۆرىنىڭ مەڭگۈ تولماس نەپسە خەزىنىلىرىگە تۆكىدۇ. شان ـ شۆھرەت مۇنارلىرىغا چىراغ ياقىدۇ! ئۇنىڭدىن باشقا، دورىجالا يايلىقىدىكى نەچچە مىڭلىغان قوي ـ كالىلار، شەھەردىكى پۇل سۇدەك ئېقىپ كىرىۋاتقان سائۇنا مۇنچىلىرى، ئۇرۇمچىدىكى ئوچ ئالتۇن دۆكىنى يەنىلا شۇ ئەغزەم تۆرە تەسەررۇپىدە! گەرچە سائۇنا مۇنچىسى ئوغلى قاۋۇز سەتەڭنىڭ باشقۇرۇشىدا بولسىمۇ، ئۇ ھەپتىدە بىرەر قېتىم (پەقەت سائۇنا سەتەڭلىرىنى سېغىنغاندا) مۇنچىغا يولۇقۇپ قويىاتتى ـ دە، ئاندىن ئاتارمەن ـ چاپارمەنلىرى بىلەن داپ داراڭلىغان، ئېشەك ھاڭرىغان يەرلەردە ئوينايتتى.

«بايلىقنى نەگە بارسەن دېسە، دوقا ماڭلايغا» دەپتىكەن. ئەگەر چوڭقۇرراق زەن سالساڭ كونىلار «بىلىپ دەپتىكەن» دەپ قالىسەن. راست، خۇدايىم ئەغزەم تۆرە بىلەن ئوغلى قاۋۇز سەتەڭگە ھەممە مەنىشەتنى ئايماي بېرىپ، پەقەتلا بىرلا نەرسىگە بېخىللىق قىلغان. گەپنىڭ پوسكاللىسىنى دېسەك، بۇ ئاتا ـ بالىلار ئادەمىيلىك شەكىلدىن ئۆزگىچە يارىلىپ قالغانىدى.

ئەغزەم تۆرە غەلىتىلا دوك بولۇپ، بىركىم كۇچەپ پاتۇرۇڭتەكەندەك ئۇنىڭ بېشى پوسكىيىپ چىققان گەجگىسى بىلەن مەيدىسى ئوتتۇرىسىغا چۆكۈپ كەتكەچكە بوينى كۆرۈنمەيتتى. بىر مۇرىسى ئېگىز، بىرسى پەس بولغاچقا چۇغۇنتەكتەك كىچىككىنە گەۋدىسى سىڭايان ماڭاتتى. بۇ ئەيىبلەر ئاز كەلگەندەك دۇمبىسى كاۋاك ئىدى.

قاۋۇز ھەر كۇنى بىرنەچچە قېتىم ئالىچىپار كىيىملەرنى

ئالماشتۇرۇپ، تۇرلۇك مايلارنى سۈرتۈپ يۈرگەچكە «سەتەك» دېگەن لەقەم قويۇلغانمۇ ياكى بەتبەشىرە چىرايىنى مەسخىرە قىلىپ قويۇپ قويغانمۇ؟ بۇ تەرىپى قاراڭغۇ. لېكىن ئۇ تەتۈر ئۈستىخان، بەستى كېلەڭسىز، خۇددى ۋاقىتسىز يوغىناپ كەتكەن ئىچى پور سۆگەتكىلا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ پېشانىسى تار، كەڭ ئېڭەك گۆشلىرى سالپىيىپ چۈشكەن، بۇقا بويۇن، قاپقارا چوقۇر بولۇپ، خۇددى ئىككى بۆرەكنى چاپلاپ قويغاندەك ئەتلىك كالپۇكلىرى كۆكىرىپ تۇراتتى. ئۇ جۇغى كىچىك، ئۆڭلىرى ئاق سېرىق كەلگەن دادىسى بىلەن ئاپىسىغا پەقەتلا ئوخشمايتتى... ئەغزىم تۆرىنىڭ ئاساسلىق بايلىق مەنبەسى — تۆرەمنىڭ نام - ئەمىلىنى كۆكلەرگە كۆتۈرگەن شۆھرەت بۇلىقى يەنىلا ئالتۇن كان ئىدى. بۇ ئالتۇن كانىنى ئۇچ يىل ئىلگىرى «كان ئىشلىرى ئىدارىسى» نىڭ هوقۇقلۇق ئەربابى تۇردى هەسەن قول ئاستىدىكى هەم هۆكۈمەت دائىرىسىدىكى كان ئىشلىرىغا مۇناسىۋەتلىك كەسپىي خىزمەت بېجىرىش ئورۇن رەهبەرلىرىگە خىزمەت ئىشلەپ، ئۆزى يول مېڭىپ، بىرقانچە ئورۇنلاردىن تەستىقلانغان رەسمىيەتلەرنى مەركەزگە يوللاپ دېگەندەك كان ئېچىش ئىجازەتنامىسىنى هەل قىلىپ ئەغزىم تۆرىنى ئىسلاهات ۋە ئېچىۋېتىشنىڭ سەركەردىسى قىلىپ قويغانىدى. ئەغزىم تۆرە ۋەدىسى بويىچە دورجالا يايلىقىدىكى قويلىرىدىن يۈز ساغلىقنى تۇردى هەسەننىڭ ئىگىدارچىلىقىغا ئۆتكۈزۈپ خەت - توختام قىلىشتى. بۇ يۈز ساغلىقنى بېقىش ۋەزىپىسىنى موڭغۇل قويچى باتبايىر ئۈستىگە ئالغان بولۇپ، بېقىش شەرتلىرى تۆۋەندىكىدەك ئىدى:

«بۇ يۈز ساغلىق — تۆمۈر ساغلىق. (ئوتتا كۆيمەيدىغان، سۇدا ئاقمايدىغان، بۆرە يېمەيدىغان، لېكىن ئاپەت بۇنىڭ ئىچىدە ئەمەس). بۇ يۈز ساغلىق يىلىغا يۈزنى قوزىلايدۇ. بۇنىڭ ئەللىك پىرسەنتى تۇردى نازىرنىڭ، ئەللىك پىرسەنتى قويچى

باتبايىرنىڭ. ئەگەر تۇردى نازىر بېقىلىش ھەققى ئۈچۈن ھەربىر ساغلىققا يىلىغا ئوتتۇز بەش سوم تاپشۇرسا، قوزىلارنىڭ يەتمىش پىرسەنتى تۇردى نازىرنىڭ بولىدۇ. ھەربىر ساغلىق ئىككى - ئۈچنى قوزىلامدۇ ياكى قىسىر قالامدۇ، بۇ تەلەيىنىڭ ئىشى، لېكىن يىلىغا تۇغۇلىدىغان يۈز قوزا تۆمۈر قوزىدۇر... شۇڭا بىر يىلدىن كېيىن يۈز ساغلىق بىر يۈز ئەللىك ساغلىق بولىدۇ... ئىككى يىلدىن كېيىن ئىككى يۈز يىگىرمە بەش ساغلىق بولىدۇ ... مۇشۇ نىسبەتتە كۆپىيىۋېرىدۇ...»

دورجالا يايلىقىدىن قايتىپ كېلىۋاتقان قىممەت باھالىق ماشىنا «نيۇتۇ» (كالا بېشى) كۈن قايرىلىش بىلەن شەھەرگە كىرىپ كەلدى. ماشىنىنىڭ ئارقا دىۋانىدا ئەغزەم تۆرە بىلەن تۇردى ھەسەن ئېچەكلىرىنى مەيدىلىرىگە چۆكۈرۈپ مۈگدەپ ئولتۇراتتى. ئەسلىدە پېنسىيىگە چىققان مەنسۇر ئىسمىلىك بىر بۇجاڭ چەت ئەلگە چىقىش ئالدىدا ئۆزىنىڭ يېقىن - يورۇق بۇرادەرلىرىگە خوشلىشىش چېيى بەرمەكچى ئىدى. بۇنىڭدىن خەۋەرسىز تۇردى ھەسەن ئەغزەم تۆرىنىڭ كەنجى قىزىنىڭ تويى بولىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ مۇبارەكلەپ قويۇش ئۈچۈن بۇگۈن ئەتىگەندىلا شەھەرگە كەلدى. ئەمما ئەغزەم تۆرە «دورجالا يايلىقىدىكى قويلارنى كۆرۈپ كېلەيلى، مەنسۇر بۇجاڭنىڭ كەچتىكى خوشلىشىش چېيىغا ئولگۈرۈپ كېلىمىز» دەپ، تۇردى ھەسەننى يايلاققا ئاچىقىپ كەتكەنىدى.

«نيۇتۇ» نىڭ ئارقا دىۋانىدا ئاستا لىڭشىپ كېلىۋاتقان ئەغزەم تۆرە بىلەن تۇردى ھەسەن گەرچە كۆزلىرىنى يۇمۇۋالغان بولسىمۇ لېكىن ئۇخلىمىغانىدى. ئولارنىڭ ھەر ئىككىلىسى بىر - بىرىنى قانداق قىلىپ بابلاش، قارمىقىغا ئىلىنىدۇرۇش ھەققىدە قورسىقىدا چوت سوقۇۋاتاتتى.

ئەغزەم تۆرە ئالتۇن كان توغرۇلۇق چىقىۋاتقان ھەر خىل تۇسالغۇ - ماجىرالارنى تۇردى ھەسەنىنىڭ قولى ئارقىلىق

جىمىقتۇرۇشنى ئويلىسا، تۇردى ھەسەن: «ئەگەر سەن مېنى ئەخمەق ئېتىمەن دېسەڭ، ئۆز پېيىڭدە ئېسىلىپ قالغىنىڭنى تۇيماي قالسەن... ئوغلۇڭمۇ قىزىمنىڭ بىر تال مويىغىمۇ ئېرىشەلمەيدۇ...» دەپ ئىچىدە زىكرى قىلاتتى. تۇردى ھەسەننىڭ بۇنداق غەزەپكە كېلىشىنىڭمۇ ئاساسى بار ئىدى. بۇنىڭدىن ئۈچ يىل ئىلگىرى ئالتۇن كان رەسمىيەتلىرىنى بېجىرىش ئالدىدا يۈز ساغلىق ھىممىتىگە كۆڭۈل تىندۇرالمىغان تۇردى ھەسەن ھەل بولايلا دەپ قالغان ئىشىنى توختىتىپ قويدى. ئەلۋەتتە ئالتۇن كاندىن ئىبارەت «بايلىق خەزىنىسى»نىڭ دەرۋازىسىنى ئېچىپ بېرىشتەك كاتتا ئىلتىپاتقا يۈز ساغلىق دېگەن قانچىلىك ھىممەت ھېسابلىناتتى! ناھايىتى ئوتتۇز - قىرىق مىڭ سوملۇق چاغلىقلا بىرنېمە! بۇ دېگەن نەچچە ئون تۈمەن پۇلنى لېگەندە ئېلىپ كەلسىمۇ ئەرزىيدۇ... شۇڭا بۇ پەس قېرى ھوشىنى تاپقىچە رەسمىيەتلەرنىڭ ئۇخلاپ ياتقىنى ياتقان...

ھەل بولغان كان ئېچىش ئىجازەتنامىسىنى باستۇرۇپ قويغانلىقىنى بىلگەن ئەغزەم تۆرە تەقەززالىقتا ئېلىشىپ قالايلا دېدى. شۇڭا ئۇ: «كان ئىشقا كىرىشىپ ئىككى يىل بولغاندا يىگىرمە تۈمەن مەبلەغ ھېسابىدا بىر ئالتۇن دۇكىنى ئېچىپ بېرىش»نى ۋەدە قىلدى. تۇردى ھەسەن «بۇنداق ۋەدىلەرگە ھۆپۈپمۇ ئوسۇرۇپ قويمايدۇ» دەپ ئويلىدى بولغاي، رەسمىيەتلەرنى يەنە كەينىگە سۈردى. ئاخىرى تۇردى ھەسەننىڭ ئىنچىكە پىلانلىشى بىلەن ھۆججەت: «مەن ئالتۇن دۇكىنى ئېچىپ بېرىش ئۈچۈن تۇردى نازىردىن يىگىرمە تۈمەن سوم ئالدىم. بۇ ھۆججەت قانۇنىي كۈچكە ئىگە» دەپ يېزىلىپ، ئەغزەم تۆرە شەخسىي مۆھۈرىنى باستى.

مانا ھازىر ئالتۇن كاننىڭ مېڭىۋاتقىنىغا ئۈچ يىل بولدى. لېكىن يىگىرمە تۈمەنلىك ئالتۇن دۇكىنى ھازىرغىچە رويابقا چىقمىدى. ئەغزەم تۆرىنىڭ بۇ ھەقتە پىلانى باشقا ئىدى... بۇ

ئالتۇن دۇكىنىنى ئاخىرقى كوزىر قىلىپ، بىرىنچى، «ئالتۇن كان توغرۇلۇق چىقىۋاتقان ماجىرالارنى ھەل قىلدۇرۇش»؛ ئىككىنچى، «قىزى نەئىمەنى ئوغلى قاۋۇزغا بېرىش». مۇشۇلارنى ھەل قىلىۋالغاندىن كېيىن ئۇچىنچى قېتىم باسىدىغان قەدەم ئۆزگىچە بولاتتى. ئۇنىڭ بۇگۈن تۇردى ھەسەننى دورجالا يايلىقىغا ئاتايىتەن ئاچقىپ كېلىشىمۇ تاغدىكى قويلارنى ئۇنىڭغا كۆرسىتىپ: «ھوشۇڭنى يىغ، بۇ كىمنىڭ شاپائىتى...» دېگەننى بىلدۈرمەكچى ئىدى. مانا ھازىرمۇ كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ ماشىنىدا كېتىۋاتقان ئەغزەم تۆرە يالغان يۆتىلىپ تۇردى ھەسەنگە شەپە بەردى. بۇ، ئۇنىڭ «كاللاڭنى سەگەك تۇت، ھەرىر ئېغىز سۆزۈمنى قۇلىقىڭغا سىرغىدەك ئېسىۋال...» دېگىنى ئىدى.

— نازىر بېگىم، تاغدىكى قويلارنى كۆرگەنلا، — دېدى ئەغزەم تۆرە كالپۇكلىرىنى تامشىپ قويۇپ، — ئانىسىدىن بالىسى يوغىناپ كېتىپتۇ ئەمەسمۇ... مانا يۇز ساغلىق ئۇچ يۈزگە يېتىپ قالدى دېگەن گەپ، كېلەر باھاردا ساق ئۇچ يۈز ئەللىك بولۇپ قالىدۇ... بىر ساغلىقنى تۆت يۈز سومدىن پىچقاندىمۇ بىر يۈز قىرىق مىڭ سوم بوپقالىدىكەن... بۇ... بۇ ئاز پۇل ئەمەس — دە!...

تۇردى ھەسەن پېتىنى بۇزماي ئولتۇراتتى. ئۇ كۆزلىرىنى يۇمغان ھالدا ئېڭىكىنى مەيدىسىگە تىرەپ بوش پۇشۇلدايتتى. بۇ ئارقىلىق ئۇ ئۆزىنىڭ ئويغاق ئىكەنلىكى، لېكىن بولۇنغان گەپلەرنى قېتىغمۇ ئالمىغانلىقتەك ئەمەلدارلىق كىبىرىنى كۆرسىتىۋاتقانلىقى ئىدى. شۇنداقتىمۇ ئەغزەم تۆرە كۆڭلىگە پۈككەن گەپلىرىنى دەۋالغاندا، تۇردى ھەسەننىڭ ئاخىرى بۇرگە چاققاندەك سەكرەپ تۇرۇپ كېتىدىغانلىقىنى، ئەڭ بولمىغاندا قورسىقىدىكى گەپنى چىقىرىدىغانلىقىنى بىلەتتى.

— نازىر بېگىم، ھازىر ئالتۇن كاندا باش ئاغرىقى ئىشلار

يۇز بېرىۋاتىدۇ، — ئەغزەم تۆرە يېرىم قايرىلىپ قاراپ قويدى، — بىر قىسىم ئۆكتەملەر يايلىقىمىزنى بۇزدىيەي دېسە، يەنە بەزى بەدرەكلەر ئېكولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇق يوقالدىيەي ...يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغاچقا تاغلىرىمىز قىيىنداپ گۈمۈرۈلۈپ چۈشتىيەي دېيىشىپ، يۇقىرى - تۆۋەن قاتراۋاتىدۇ. ۋاقتىدا بىرەر چارە - تەدبىر قوللانمىسلا سىلىگىمۇ شالنى چېچىشتىن يانايدىغاندەك قىلىشىدۇ.

— ئەغزەم تۆرەم، ماڭا قورقماق سېلىۋاتاملا؟

— يوقسۇ، يوقسۇ، ھەددىم ئەمەس... ھەددىم ئەمەس...

— ھېساب ئوچۇق بولسۇن، تۆرەم. بىر يۇز قىرىق مىڭ سوم تولىمۇ كۆلكىلىك بولۇپ قالدى. سىلىنىڭ بەرگەنلىرى قارىقويۇق ئۇرغاندا ئوتتۇز مىڭ سوملۇق ساغلىق... خوش ئەمدى ئۆز گېپىمىزگە كېلەيلى. مەن سىلىگە ئالتۇن كاندىن ئىبارەت شەربىتى مەڭگۈ تۇگىمەس بىر تۇپ مېۋە بەردىم، — تۇردى ھەسەنىڭ تەلەپپۇزىغا تەئەددى ئارىلاشقانىدى، — ئەمدى مەن ئۇنىڭ شاخلىرىنى ئېگىپ مېۋىسىنى يېگۈزۈپ قويسام بولماس... ئۆزلىرى قول ئۇزىتىپ «تىكەن»، «توپا- چاڭ»، «داغ» لىرىنى تازىلاپ يېسىلە بولارمىكىن!

— ھېممەتنىڭ ئاخىرغىچە بولغىنى تۇزۇك، — ئەغزەم تۆرىمۇ راسا قاغدالمىلاردىن ئىدى، — مەن بولسام ئىسلاھات سەركىسى! سىلى بولسىلا سىياسەت يۈرگۈزگۈچى — سىياسىئون!! ئەلۋەتتە ئاۋامنى تەرتىپكە چاقىرىش، ھۆكۈمەتنىڭ ئەمىر - پەرمانلىرىنى تەشۋىق قىلىش... زاۋۇت، كان - كارخانا خوجايىنلىرىنى قوغداش سىلىنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان شەرەپلىك ۋەزىپىلىرىدۇر...

— بۇ تەرەپلىرىنى ئىزىپ ئېچۇرمىسىلىمۇ ئۆزۈمگە ئايان، — تۇردى ھەسەن ھۇجۇمغا تەرەددۇتلەندىيۇ، بىراق شۇ ھامان ئىككىلەندى، — مەن مۇناسىۋەتلىك ئورۇن ھەم رەھبەرلەر

بىلەن بىرلىككە كېلىپ كانىنى قانۇنلۇق ھەل قىلىپ بەردىم. بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىشلار مېنىڭ ۋەزىپەم ئەمەس.

— ناھايىتى ياخشى، بۇنى ئۇقۇۋالغىنىم تولىمۇ ئوبدان بولدى، — ئەغزەم تۆرىنىڭمۇ ئاھاڭىغا كىنايە ئارىلاشقانىدى، — نازىر بېگىم سىلى كۆرۈپ باققانمۇ؟ كاڭدا يانقان مۇشۇكنى دەرھال يۇلۇپ ئالسا، ئۇ تېگىدىكى بىر پارچە كېگىزنى بىللە قامالىلاپ قويىدۇ...

— شۇنداقمۇ؟ — تۇردى ھەسەن زەھەردەك كۈلۈپ قويىدى، — ئەگەر مەن ئاشۇ غەلىيانچىلارغا چەك قويمىسام، سىلىمۇ مېنى قامالىلاپ قويىدىغان ئوخشىمامىلا؟

— ئەلۋەتتە! جان قايغۇسىدا قالغان توشقان چېغىدا ئادەم چىشلەيدۇ... كانىيىغا پىچاق سۇرۇلگەن توخۇمۇ تېپىرلاپ باقىدۇ ئەمەسمۇ!

بۇ ئىككى قاغدالما قېرىلارنىڭ قورساق جېڭى داۋاملاشقانمۇ بولاتتى، ئەمما ئەينەك توسۇق ئىچىدىكى شوپۇر ماشىنىنى شەھەر سىرتىدىكى بىر باغ - بوستانلىق ھويلىغا قايدۇرۇپ كىردى. ماشىنا — ئىككى تەرىپىگە خۇددى يېشىل توپلارنى تىزىۋەتكەندەك دۇيدۇگىلەك ياش سېدە كۆچەتلىرى قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان چاقچۇقلۇق يولدىن يۈز مېتىردەك ماڭغاندىن كېيىن، ئاپئاق گەچ تۇۋرۈكلەر قەد كۆتۈرگەن بىنا ئالدىدا توختىدى. مانا بۇ ئەغزەم تۆرىنىڭ «ئايدىڭساي» دىكى داڭلىق داچىسى ئىدى.

ئەغزەم تۆرە بىلەن تۇردى ھەسەن ماشىنىدىن چۈشۈشى بىلەن بىنا پەلەمپېيىدىن تاۋاق، داستىخان قولتۇقلىغان بىرمۇنچە ئاياللار چۈشۈپ كېلىشتى. ئۇلار، بۇ ئىككى مۆتىۋەرگە چوڭقۇر تەزىم قىلىشىپ ئۆتۈپ كېتىشتى. ئاياللارنى ئۇزىتىپ چىققان ئەغزەم تۆرىنىڭ ئايالى زەرىپىخان ئۆزى بىر غېرىچ بولغىنى بىلەن زەھىرى ئون غېرىچ ئايال ئىدى. ئۇ، تۇردى ھەسەنگە سۇسلا تەزىم قىلغاندىن كېيىن نەشتىرىنى ئايىمايلا تىقتى:

— ۋىيەي، توۋا! كەنجى قىزىمىزنىڭ تويىغا قويۇۋاتىمىز، خالىئاي خېنىم «مۇبارەك بولسۇن» دەپ بېشىنى تەقىپمۇ قويمايدا... مەنچۇ ئۇرۇمچى، غۇلجىلاردا تۇتنىڭ ئالدى بولسام، تۇتنىڭ كەينى... مانا بۇ ئەتراپتىكى تونغان ـ تونمىغانلىنىڭ ھەممىسى كىرىپ، «قىلىدىغان ئىش ـ كۆش بارمىكىن» دەپ ياخشى كۆڭۈللەرنى بىلدۇرۇۋاتىدۇ... ئون بەش مولۇق داچىسى بارلار شۇنداق يوغانچى بولامدۇ ـ يە؟!

تۇردى ھەسەن: «بۇ ئىككى قاقباش، بۇگۈن ياڭاق چۇشەپ قالغانمۇ نېمە؟ سوقۇشقىلى ئارانلا تۇرىدا» دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدىيۇ، لېكىن چاندۇرماي چىرايىغا كۈلكە، ئاۋازىغا مۇلايىملىق تۇسىنى بەردى.

— كۆڭۈللىرىگە كەلمىسۇن، زەرىپىخان ئاغىچا خېنىم. خالىئاي ھەپتىدىن بېرى راسا مىجەزى يوق بولۇپ قېلىپ، ئۆزرىسىنى قىلغانىدى. سىلىگە دەپ بولغۇچە يايلاققا چىقىپ كەتتۇق. بۇگۈن ئەتىگەنمۇ مەن بىلەن كىرمەكچىدى، لېكىن: «چىرايىڭىز سەل ئەسلىگە كېلىۋالسۇن» دەپ توسۇپ قويدىم. ئۇ سەللا ئەسلىگە كېلىۋالسا، ئەتە ـ ئۆگۈن كېلىپ ئۆزلىرىگە ئۆزرە ئېيتىدۇ.

— بولدى، بولدى، — ئەغزىم تۆرە ئاغزىنى ئۆمەللىگەن خوتۇنىنى سىلكىپ، — لاۋزا قوغۇنىنىڭ ئۇرۇقى كۆپ دەپ، مۇشۇ خوتۇن خەق دېگەنىنىڭ ۋىت ـ ۋىتى بىلەن رەسىم ـ قائىدىسى تۇگىمەيدۇ. قېنى ئۆيگە مەرھەممەت قىلىلى، نازىر بېگىم.

ئەغزىم تۆرىنىڭ ئۆيى ياۋروپا ئۇسلۇبىدا سېلىنغان ئىدى. بۇلغار قېقىلغان ئىشكىتىن كىرگەندىن كېيىنلا كەڭ ئازادە سەينا بولۇپ، خۇددى شاخمات تاختىسىدەك پول ئۇستىگە يېيىتىلغان ئەينەك پارقىراپ تۇراتتى. ئوڭ تەرەپتىكى يايى شەكىللىك پايانداز سېلىنغان پەلەمپەي ئىككىنچى قەۋەتكە تۇتىشىپ، ئالدىغا ئۇسۇپ چىققان بالكون ئالدى ئالتۇن ھەل بېرىلگەن نەقىشلەر بىلەن

زىننەتلەنگەنىدى. ئىككىنچى ھەم بىرىنچى قەۋەت كاربىدورلىرىدىكى ئىشكلەرنىڭ تولىلىقىدىن قانچە ئېغىزلىق ئۆي بار ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولمايتتى.

تۇردى ھەسەن ئەينەكلىك سەيناغا كىرىشى بىلەنلا ئېگىزلىكى بىر غېرىچمۇ كەلمەيدىغان، ئۇزۇن تۇكلەر قاپلاپ كەتكەن، ھەتتا كۆزىنىڭ قەيەردىلىكىنىمۇ بىلگىلى بولمايدىغان ئاپئاق بىر پىستە ئىنچىكە قاۋاپ يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقاندا، ئەينەك پولدا تېيىلىپ يىقىلدى ـ دە، تۇردى ھەسەننىڭ ئايىغى ئاستىغچە سىيرىلىپ كەلدى. ئەڭزەم تۇرە: «گېنى، ماڭ كىرىپ كەت...» دەپ ۋارقىرىشى بىلەن پىستىمۇ كۆزدىن يوقالدى.

— قېنى، تۇ نازىر، بۇ كىچىك مېھمانخانىغا مەرھەممەت قىلسىلا، — تۇردى ھەسەننىڭ پىستىغا ئالىيىشىدىن خىجىل بولغان تۇرە ئاستا غودۇڭشىپ قويدى، — بىزنىڭ قاۋۇزنىڭ قىزىقمايدىغان نېمىسى يوق.

بىرنەچچە كىشىلىك سۆھبەت ياكى غىزالىنىش ئۈچۈن لايىھىلەنگەن بۇ كىچىك مېھمانخانىنىڭ ئۆزىگە چۈشلۈق ھەيۋىتى بار ئىدى. ئوتتۇرىدىكى تاماق ئۈستىلىنى چۆرگىلىتىپ قويۇلغان دۇۋانلار خورما رەڭ بۇلغار بىلەن قاپلانغان بولۇپ، ئۇنىڭ يوپۇرماق شەكىللىك يۆلەنچۈكلىرى، يان سالاسۇنلىرى ئالتۇن ھەل بىلەن سىرلانغان ياغاچ قاپارتما گۈللەر بولغاچقا، بەكمۇ كۆركەم كۆرۈنەتتى. مېھمانخانىنىڭ كۈنگەيگە قارىغان بىر تېمى باشتىن ـ ئاخىر ئەينەك بولۇپ، دېرىزە تەكچىلىرىگە تىزىۋېتكەن ھەر خىل چىنە تەشتەكلىك گۈللەر ھۆپپىدە ئېچىلىپ كەتكەنىدى. تاش ئەينەكلىك تام ئىشكاپلىرىدا خىلمۇخىل فارفۇر بۇيۇملار ھېسقىتەك ۋىلىلدايتتى. بۇ ئارىلىقتا خىزمەتچىلەردىن ئوتتۇز ياشلار ئۆپچۈرىسىدىكى چېقىر كۆز، قارىقۇمچاق، يۇزلىرى يۇمىلاققىنە بىر چوكان ئۈستەلگە تاتلىق ـ تۇرۇم، قۇرۇق يېمىشلەرنى تىزىپ، چىنىلەرگە چاي قۇيغاندىن كېيىن چېقىپ

كەتتى.

— قېنى، نازىر بېگىم، كەچلىك تاماق پىشىپ بولغۇچە بۇ نەرسىلەر بىلەن قورساقنى ئەستەرلەپ تۇرايلى، يايلاقتا يېگەن گۆشلەر، ئىچكەن سۈت - قايماق، قىمىزلار نەلەردە قالدى؟...

ئەغىزەم تۆرىنىڭ تەلەپپۇزى مايدەك يۇمشاق، سىمابتەك سىلىق ئىدى. داۋاملىق سودا ھەم پۇل مۇئامىلىسى بىلەن ئۆمرى ئۆتكەن ئادەم ئاشۇنداق تېز ئۆزگىرىشچان كېلەمدۇ نېمە؟ ئۇ بايا ئۆزىنىڭ سەل چەكتىن ئاشۇرۇۋەتكەنلىكىنى ھېس قىلدى. دېمىسىمۇ قولىدا ھوقۇق كالتىكى، سىياسەت ئىمتىيازى بار بۇنداق ئادەمدىن يېنىكلىك بىلەن قولىنى يۇيۇپ، قولتۇقىغا سۇرتۇۋەتكىلى بولمايتتى. ھېسسىياتنىڭ كەينىگە كىرىش نادانلارنىڭ مەنتىقىسى! «ھېسسىيات ئالدىدا يۇرسە، ئەقىل ئارقىدا ئۆمىلەپ قالىدۇ» دېگەن گەپنى ئەجەبمۇ توغرا دەپتىكەن. ئەلۋەتتە بەزىدە ئېتىلمىغان تاشمۇ قاڭشارنى يارىدۇ ئەمەسمۇ!

ئالتۇن كاندىكى ئەغزەمنىڭ تۈيقىنى سىرقىتىۋاتقان توقۇناق بالالار ئالمادىس بىرەر ئىش تېرىپ قويسا يەنىلا شۇ ئادەمنىڭ ئالدىغا بېرىپ چوكۇلايدىغان گەپ. تاغدىكى مال ھەم سائۇنا مۇنچىسىنىڭ باج، باشقۇرۇش، ئامانلىق دېگەندەك ھەر خىل رەسمىيەتلىرىغۇ ئەغزەم تۆرىنىڭ بۇرۇتىنمۇ تەۋرىتەلمەيدۇ. لېكىن ئالتۇن كاننىڭ ئۆزىدىنلا يىلىغا نەچچە يۈن تۇمەن دۆلەتكە تاپشۇرىدىغان پۇللارنى «ئىچكى تۇزۇم»، «پەۋقۇلئاددە كەچۇرۇم...»، «زىيانىنى تولدۇرۇش» دېگەنگە ئوخشاش ئۇسۇللاردا ھازىرغىچە يېرىم باھا ئېتىبار قىلغىنىمۇ مۇشۇ ئاچچىقى يامان، تەدبىرى سۇس نازىرىنىڭ ساخاۋىتى ئەمەسمۇ...

— تۇ نازىر، تاغدىن كەلگىچە، زېرىكىشتىن بىر ئىش دېگەندەك، ئازراق چېقىشىپ قويدۇم، كۆڭۈللىرىگە ھەرگىز ئالمىسىلا، — ئەغزەم تۆرە قونغان شېخى مىدىرلىسا دەرھال باشقا

شاخقا يۆتكىلىدىغان ئادەم ئىدى، — ئەمدى ئۆز گېپىمىزگە كەلسەك، ئۆزلىرىگە ئاتاپ، ئۇرۇمچى دۆڭكۆۋرۈك ئەتراپىدىن بىر دۇكان سۆزلىشىپ قويدۇم... بۇ قېتىم ئۇرۇمچىگە بېرىپ قالسام، ياخشى ئۇستىلاردىن تېپىپ زىننەتلەشكە بېرىۋېتىمەن.

— نېمە؟!

تۇردى ھەسەن گويا مۇز ئۇستىدە گۇل ئۇنگەندەك تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى. تېخى بايىلا چوڭ كىگىزنى قامالالاپ قويماقچى بولغان بۇ ياۋا مۇشۇك يەنە قانداق شۇملۇقلارنى ئويناش ئۈچۈن ئۆي مۇشۇكىدەك ياۋاش بولۇۋالدى. تۇردى ھەسەن ئۇنىڭ بايىقى رەپتارىغا قاراپلا قامچىسىغا تۇكۇرگەندى. ھەتتا ئۇ ئالتۇن دۇكىنىدىنمۇ ۋاز كېچىپ، ئەغزەم تۆرىنى باج ئوغرىلاش، ئىقتىسادىي كىرىم - چىقىم ھېساباتىنى يوشۇرۇش، ئىشلەپچىقارغان ئالتۇننىڭ بالىسىنى بانكىغا ئۆتكۈزۈپ، ئانىسىنى چەتكە ئەتكەس قىلىش، ئىككى دەپتەر تۇتۇش قاتارلىق جىنايىتى بىلەن ئەدلىيە ئورۇنلىرىغا تۇتۇپ بەرمەكچىمۇ بولدى. لېكىن بۇ ئويىمۇ چەك باسمىدى. چۈنكى ئالتۇن كاندىن ئېلىنىدىغان دۆلەت بېجى، باشقۇرۇش ھەققى، ئىشچىلار سۇغۇرتىسى، كان ئامانلىق سۇغۇرتىسى دېگەندەك ھەر خىل ئىقتىسادىي رەسمىيەتلەرنى دۆلەتنىڭ نامرات رايونلارغا قارىتىلغان پەۋقۇلئاددە كەچۈرۈم قىلىش سىياسىتىگە كىرگۈزۈپ تۇزۇمنى بۇزغان، قانۇنغا خىلاپلىق قىلغان ئۆزى تۇرسا... بۇ... بۇ ئۆزىنى ئۆزى تۇتۇپ بېرىشقۇ...

— ھە، گەپ قىلمايسىزغۇ نازىر بېگىم، — بېشىنى گەجگىسىگە پاتۇرۇپ سىڭايان مېڭىپ يۈرگەن ئەغرەم تۆرە تۇردى ھەسەننىڭ دولىسىغا شاپىلاقلىدى، — ياكى ئىشەنمەيۋاتامسىز؟

— يۇقسۇ، يوقسۇ... نېمىشقا ئىشەنمىگۈدەكمەن، ئەلۋەتتە ئىشىنىمەن، — تۇردى ھەسەن ئەغزەم تۆرىنىڭ غەلىتە گەۋدىسىگە، ئىككى مۇرىسىدە ئېگىز - پەس ئېسىلىپ تۇرغان

ئۇزۇن ـ قىسقا قوللىرىغا قاراپ: «مۇنداقمۇ ئىسكەتسىز مەخلۇق بولارمۇ!» دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈۋاتقاندا ئەغزىم تۇرىمۇ قورسىقىدا پايدا ـ زىيانىنى دەڭسەۋاتاتتى...

... تۇردى نازىر ھازىرچە ئورماندىكى مايمۇنلارنى قاچۇرۇشقا ئەسقاتىدىغان دۇمباق بولالايدۇ. بۇ دۇمباقنىڭ يېرىلىدىغىنىغمۇ ئۇزۇن قالمىدى. بولۇنۇۋاتقان مىش ـ مىش، كۈسۈر ـ كۈسۈر گەپلەرنىڭ ئۆزىلا ئۇنىڭ چۈشىدىغان ئورىسىنىڭ كولىنىپ بولغانلىقى ئەلۋەتتە. شۇڭا ھازىرچە يولۋاسنىڭ تۈكىنى يېتىشىغا سىلاپ ئاچچىقلاتماسلىق كېرەك... ئۇنىڭغا ئالتۇن دۈكىنىدىن ئىبارەت قۇرۇق سوسكىنى ئېمىتىپ، دۇمباقنىڭ يېرىلىشىنى كۈتۈش لازىم. ئۇنىڭسىزمۇ ئەغزىم تۇرە كۆزلىگەن رېجىسىغا يەتتى. ئۇ، بىرىنچىدىن، تاغدىكى ماللارنى كۆرسىتىپ كېلىپ، تۇردى ھەسەنىنىڭ ئاغزىنى خېلىلا تۇۋاقلىدى؛ ئىككىنچىدىن، مۇشۇكنىڭ كىگىزنى قامالىلاپ كۆتۈرۈشىنى مىسال كەلتۈرۈپ: «مېنىڭ چىشىمغا تېگىدىغان بولساڭ، ساڭا ياخشى كۈن يوق» دېگەننى بىلدۈرۈپ، يۈرىكىنى ئىسكەنجىگە ئېلىۋالدى؛ ئۈچىنچىدىن، «ئالتۇن دۈكىنى ئېچىپ بېرىمەن...» دەپ يالغان ئۈمىد قەنەرىگە ئېسىپ قويدى. مانا ئەمدى تارىنى بوشىتىپ ئۇنى بوش پەدىلەرگە ئوينىتسا تامامەن بولىدۇ...

— تۇ نازىر، بۇ قېتىم ئىككىمىز ۋاقىت چىقىرىپ ئۈرۈمچىگە بېرىپ كېلەيلى، — دېدى ئەغزىم تۇرە ھېچ كۆرۈلمىگەن سىپايىگەرلىك بىلەن، — دۈكاننى كۆرۈپ باقسىلا، ئۇن سەككىز كۋادرات مېتىرلىق چوڭ دۈكان، سىلىگە چوقۇم خوپ كېلىدۇ.

— دۈكاننى راست سۆزلىشىپ بولغانما؟ — سورىدى تۇردى ھەسەن سەل دەرگۈماندا، — ئەجەب مېنىڭ خەۋىرىمدە يوقكىنا.

— ئۆزلىرى بالىلارنى ئېلىپ داچىغا بالدۇرراق يېنىپ كەلدىلە، مەن تېخى بۇنى مۇشۇ يېقىندىلا سۆزلەشتىم.

— ئىجارىسىچۇ؟

— بىر بۇرادىرىمنىڭ زاپاس ئېلىپ قويغان دۇكىنى ئىدى. ئۇنىڭ بىلەن ئۆزۈم قاملىشىۋالىمەن.

تۇردى ھەسەن ئەغزىم تۆرىنىڭ ئىخلاسىمەن چىرايىغا قاراپ ئۆزىنى راستىنلا ئالدىمىغانلىقىغا ئىشەندى ھەم كۆڭلىدە: «مەندەك بىر ھۆكۈمەت ئەربابى بۇ دوكىنىڭ ئارقىسىدىن ئەپسۇن ئوقۇپ بەرمىسە ئالتۇن كانىنى ساقلاپ قالالمايدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ ھوشىنى تېپىۋالدى» دەپ چۈشەندى.

— ئەمىسە مالنى قاچان سالغىلى بولار؟

— ھەي، تۇ نازىر، تۇ نازىر، «ئېشىكى ئۆلۈۋاتسا كۆتى غەجەك تارتىپتۇ» دەپ مەن نېمە غەمدە، سىلى نېمە كۆيدا؟ ئۇنىڭغا ئالدىرىمىسلا، مەن تاغلىقلارنىڭ غوۋغىسىدىن ھوشۇمنى يوقىتىپ قويايلا دەۋاتىمەن. ئاۋۋال قۇلىقىم تىنجىسۇن.

— ئۇنىڭدىن خاتىرجەم بولسىلا، مەن ئالدىنقى ھەپتە بېرىپ ئۇلار بىلەن سۆزلەشتىم، ئەمدى سىلىنى ئاۋارە قىلمايدۇ.

— شۇنداقمۇ؟

ئەغزىم تۆرىنىڭ ياپما قاپاقلىرى لەپپىدە كۆتۈرۈلۈپ كۆزلىرى چەكچەيدى. ئۇ ھايۋانات باغچىسىدىكى غەلىتە بىر مەخلۇققا ھەيران بولۇپ قارىغاندەك تۇردى ھەسەنگە تىكىلىپلا قالدى... قارىغانسېرى ئىچىگە ئۈيۈپ كەتكەن ئوغا بارا ـ بارا كۆتۈرۈلۈشكە باشلىدى...

«ھىم ماقۇلە، ئەسلىدە تاغلىقلارنى ئەپسۇن ئوقۇپ دەيدىگە سېلىۋاتقان پېرىخون سەنكەنسەن ـ دە! نېمانداق بىرنەچچە كۈننىڭياقى تىنجىپ قالدى دېسە، بۇ سېنىڭ سېھرىي كارامىتىڭ ئوخشىمامدۇ! يا... ياق سېنى بوش چاغلىغىلى بولمايدىغان رەقىبكەنسەن... بۇ خەۋەرنى نەچچە كۈنلەردىن بېرى خۇپيانە تۇنقىنىڭغا قارىغاندا «ئالتۇن دۇكان» غا ساقلاپ تۇرۇپسەن ـ دە؟ مەندىن خۇش خەۋەر ئاڭلىۋېدىڭ، دېدىڭ... بولمىسا ئۇلارغا:

«كارامەتكارلارنى كۆرسەتكىلار» دەپ مەخپىي يارلىق چۈشۈرۈپ، مېنى ئۇسسۇل ئويناتماقچىدىك! ... خەپ، بۇنداق شۇملۇقنى ئەمدى مەندىن كۆر...»

— بولىدۇ، بولىدۇ، ئۇنداق بولسا، — ئەغزەم تۆرە زەھەردەك كۆكسۈپ كەتكەن چىرايىنى يوشۇردى، — ئاۋۋال دۇكاننى زىننەتلەشكە بېرەيلى، ئاندىن ئالتۇن پىششىقلايدىغان ئۇستىلارنىك ئەڭ كامىللىرىنى تاپىلى، ئەلۋەتتە، خام ئالتۇننى خام پېتى دۇكانغا سالغىلى بولمايدۇ - دە!

— ئاڭلىشىمچە، هازىر بازاردا ئېقىۋاتقىنى شياڭگاڭ پوسۇنلىرىمىش، — دېدى تۇردى هەسەن دېرىزىدىن باغقا قاراپ تۇرغان ئەغزەم تۆرىگە لەپپىدە كۆز تاشلاپ، — ئۇلار ئالتۇن زىبۇ - زىننەتلەرنى قېلىپتا چىقىرىشتىن سىرت، قىرىش ئارقىلىق گۈل، نەقىش، هەر خىل ئۆرنەكلەرنى بەكمۇ نەپىس چىقىرارمىش.

— قارا، كاساپەتلەرنىڭ يامانلىقىنى!

ئەغزەم تۆرە چىرايىنى يوشۇرۇپ زەھەردەك كۈلۈمسىرىدى. «ۋۇي، دىتسىز قاپاق باش، دۆت كالۋا، سەۋزىدىن خەۋەر يوق، گۈرۈچ دەم يەپ قاپتۇ» دېگەندەك تېخى ئالتۇن بۇيۇملارنى، ئۇلارنىڭ نۇسخىلىرىنى سۈرۈشتۈرۈپ يۈرۈپسەن - دە! بوپتۇ، سەن قاغىدەك ئۆز كۆڭلۈڭنى خوش قىلىپ قاقىلداپ يۈرۈۋەر... هەر قېتىم قاقىلدىغان ۋاقتىڭدا «ئالتۇن دۇكان» سوسكىسىنى ئاغزىڭغا تىقىپ قويىمەن. تاكى دۇمبىقىڭ يېرىلىپ، قاقىلدىشىڭ تۈگىگىچە ئېمىپ يۈرۈۋېرىسەن!

ئەغزەم تۆرە ئىچىدە يەنە نېمىلەرنىدۇر دېمەكچى ئىدى. لېكىن بايىقى چېقىر كۆزلۈك، يۇمىلاق چوكان چوڭ لېگەندە كېسىلگەن گۆشنان ئەكىرىدى... ئۇ چىنىلەرگە قىزىق دەملەنگەن چايىنى قۇيۇپ بولۇپ، ئۇلارنى تاماقتا تەكلىپ قىلدى - دە، ئارقىچىلاپ مېڭىپ چىقىپ كەتتى.

شۇ كۈنى «بۇجاڭنىڭ خوشلىشىش» چېيىغا بىللە بارغان ئىككى كۈشەندە كېچىلەپ قايتىپ كېلىپ ئەغزەم تۆرىنىڭ ھەيۋەتلىك سارىيىدا يېتىپ قېلىشتى. ئۇلار ئۇيقۇسى كەلگىچە ئۆزلىرىنىڭ خىزمەتتىكى، سودىدىكى ئوڭۇشسىزلىقلىرىنى سۆزلىشىپ يېتىشتى. ئەغزەم تۆرە بولسا نەئىمە توغرۇلۇق گەپ ئېچىپ، ئوغلى قاۋۇزنىڭ ھازىرغىچە ئۇمىد ئۈزەلمىگەنلىكى، ھەر كۈنى دادىسىغا قانتىق بېسىم ئىشلىتىۋاتقانلىقى، ئەگەر نەئىمەنى ئالالمىسا بىرنەچچە ئادەمنىڭ قېنىنى ئىچىدىغانلىقى··· قاتارلىق ھەم يېلىنىش، ھەم قورقۇنچ سېلىشتەك گەپلەرنى قىلدى. لېكىن ئۇيقۇسى كەلگەن تۇردى ھەسەن: «مەندىغۇ گەپ يوق، قاۋۇز بىلەنمۇ ئوبدان چىقىشىپ ئۆتىمەن. ئۇ قولى ئوچۇق، مەرد يىگىت، ئەمما ئايالىم تاش چىشلەپ تۇرۇۋاتىمەن···» دەپ ھەممە توقنىاق بالانى خالىغانچە ئارتىپ قويدى. چۈنكى تۇردى ھەسەن ئەغزەم تۆرە بىلەن قاۋۇز تەلۇنىڭ ئاچچىقىنى كەلتۈرۈپ قويۇشنى، ئالتۇن دۈكىنىنىڭ يەنە «مىكى ـ مىكى» غا چۈشۈپ قېلىشىنى خالىمايتتى.

— ئەمىسە خالىغاي شەھەرگە كىرىپ قالغۇدەك بولسا، مەن بىر سۆزلىشىپ كۆرەي···

— ھەي، تەس بولارمىكىن.

— مەندە ئايالالار كۆرسە ھوشىنى يوقىتىپ قويغۇدەك بىرنەرسە بار، قېنى مەن بىر سىناپ كۆرۈپ باقاي.

— ئىختىيارلىرى، — كۆرمىسە كىشىنىشىدىغان، كۆرسە چىشلىشىدىغان ئىككى قېرىنىڭ ئېغىر قاپاقلىرى بارا ـ بارا يۇمۇلدى.

ئەتىسى ئەتىگەن تۇرۇپ كەتكەن تۇردى ھەسەن ئازراقلا ناشتا قىلدى ـ دە، ماشىنا قويۇش ئۆيىدىن ماشىنىسىنى ئاچىقتى. ئەغزەم تۆرە، قاۋۇز سەتەڭ، چېقىر كۆز چوكانلار ئۇنى ئۇزىتىپ قويۇش ئۈچۈن ھويلىغا چىقىشتى.

— ئابزەر خوجا قاتار چېيىنى كىچىك چوقۇر، ئاق قۇ ئارامگاھىدا ئۆتكۈزۈپ بەرمەكچى، — دېدى ئەغزەم تۆرە ماشىنا دېرىزىسىگە ئېڭىشىپ، — ئۇچ كۈن ئويىنىغۇدەكمىز. ئۆگۈنلۈككە ئەتىگەنرەك ئابزەر خوجىنىڭ ئۆيىگە يىغىلىمىز. ئۇلگۈرۈپ كېلەلا.

— ئەلۋەتتە، خالىئايمۇ زەرىپىخان ئاغىچا خېنىمدىن كەچۈرۈم سورىغىلى مەن بىلەن بىللە كېلىدۇ.

— ئاپىلا، «دە، دە دېسە، ئاتىسىنى ئۇنتۇپتۇ» دېگەندەك، — ئەغزەم تۆرە ماشىنا دېرىزىسىگە يەنە ئېڭىشتى، — ساقچى باشلىقى مەخمۇت زىيائا خەۋەر قىلالمىدۇق. ئەمدى ھەرەمباغ تەرەپ بىلەن مېڭىپ جاپا تارتىدىغان بولدىلا.

— ھېچقىسى يوق، قەدىناس ساۋاقدىشىم بىلەن ئۇزۇن بولغان كۆرۈشمىگىلى، شۇ باھانىدە كۆرۈشۈۋالىدىغان بولدۇم.

— زەرىپىخان ئاغىچا خېنىمنىڭ مىجەزى بولمىغاچقا ئۇزاتقىلى چىقالمىدى، — چېقىر كۆز چوكان ئۇزرە سورىغاچ قاۋۇزغا تۈيدۈرماي كۆزىنى قىسىپ قويدى، — ئەگەر خالئاي خېنىم كېلىپ قالسا لايىقىدا ئوبدان كۈتۈۋالىمىز...

— ئەلۋەتتە كۈتۈۋالىمىز، — ھەجايىدى قاۋۇز، — كۈتمەي بولامدۇ.

تۇردى ھەسەن ماشىنىسىنى قايتا ئوت ئالدۇردى.

— تۇ نازىر، ئۆزلىرىدەك شۆھرەتلىك ئەربابنى چوڭ بىلىمىز، — ئەغزەم تۆرىنىڭ ئاۋازىدا مەسخىرە پۇرىقى بار ئىدى، — لېكىنزە ماشىنىلىرىنى ئۆزلىرى ھەيدىگەنلىرى زادىلا كۆڭلۈمگە سىغمايدۇ. ئەل - بۇرادەرلەر ئالدىدىمۇ سەت دېسىلە...

— شۇنداق، شۇنداق، — تۇردى ھەسەن قۇلاقلىرىغچە قىزاردى، — شوپۇرىمنىڭ ئايالى تۇغەپ كېتىپ مۇشۇنداق بولۇپ قالدى.

تۇردى ھەسەن ماشىنىغا ماي بېرىپ گۈركىرىتىۋاتقاندا، قاۋۇز چېقىر كۆز چوكانىڭ قۇلىقىغا نېمىلەرنىدۇر دەپ كۈسۈرلىماقتا ئىدى. تۇردى ھەسەننىڭ كۆڭلى بىرنېمىنى تۇيغاندەك بولدى. ئۇنىڭسىزمۇ نەئىمەگە ھازىرغىچە خام تەمەدە بولۇپ كەلگەن بۇ قارىۋاتقۇ چوقۇر خالئاينىڭ بىر چاغدىكى ئاچچىق تىللىرىنى ھەرگىز ئۇنتۇيالمىغانىدى. شۇڭا «ئۆچ ئېلىپ قول سالارمۇ؟» دېگەن ئۆي تۇردى ھەسەننى ئويلاندۇرۇپ قويدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ: «بىر ئايال كىشىگە قول سالغان ئەر كىشىنى قانداقمۇ ئەر دېگىلى بولسۇن؟ ئۇ ئۇنداق قىلمىدىغان بولسا سولىتىۋېتەرمىنا...» دەپ ئىچىدە شۇبرلىدى.

دەقىقە ئىچىدە ۋەھىمىلىك خىياللاردىن ئەندىككەن تۇردى ھەسەن ماشىنىسىنى ھەيدەپ سېدىلىك تۇز يولغا چىقتى ـ دە، دەرۋازىدىن قۇيۇندەك چىقىپ كەتتى. ئۇ «ئايدىڭساي» نىڭ ئادەمسىز كەڭ ئاسفالت يوللىرىدا ماشىنىسىنى سارائىدەك ھەيدىمەكتە ئىدى. كۆڭلىدە بولسا: «ئەگەر خالئايغا چېقىلسا ئۇنى سولىتىۋېتىمەن» دېگەن گەپنى يېنىش ـ يېنىشلاپ تەكرارلايتتى. لېكىن ئۇنىڭ قولىدىن بۇنداق قىلىش كەلمەيتتى. توغرا، قاۋۇز ھېچكىمدىن تەپ تارتمايدىغان، ھەتتا دادىسىدىن ئاشنا تالىشىدىغان، كۆڭلىگە سىغمىغان بىرەر ئادەمنى كۆزدىن يوقىتىشتا ۋاستە تاللىمايدىغان، ۋەھشىي، قارا يۈرەك، قارا كۆڭۈل رەزىل مەخلۇق ئىدى. بىراق تۇردى ھەسەن نېمە ئۈچۈندۇر ئۇنىڭدىن ئۈمىد ئۈزۈلمەيتتى... ئون يىلدىن بېرى سودىگەرلەر، كان ـ كارخانا خوجايىنلىرى، ئۆي ـ مۈلۈك شىركەتلىرىنىڭ لېدىرلىرى قاتارلىقلار ئىشلىرىنى بېجىرىۋېلىش كويىدا تۇردى ھەسەنگە ھەر خىل دورىلارنى يېگۈزۈپ خىلمۇخىل ھۆزۈرخانىلاردا ھۆزۈرلاندۇردى. كېيىنچە بىرىنچى قېتىمدا بۇرىدەك ۋەھشىي قىلىۋەتكەن دورا ئىككىنچى قېتىمدا ئۆز

كۆچىنى كۆرسىتەلمىدى. تۇردى ھەسەن بارا - بارا ئارمان بار، دەرمان يوق، «ئاختا ئات» بولۇپ قالدى. شۇنداقتىمۇ ئادەم كۆڭۈلگە تالىق بۇ ئىشتىن ئاسانلىقچە كەچمەيدۇ. ھەتتا سەكراتتا ياتقان قەرىمۇ ئۇ دۇنيالىقىنى ئويلىماي، ياش خوتۇنىنىڭ كىملەرگە قالىدىغانلىقىنى ئويلاپ كۇندەشلىكى تۇتىدۇ. شۇڭا ئۇلارنىڭ چەكسىز ئېچىنىش ئىچىدە: «ھەي... كۆڭۈل ئۆلگەندىن كۆرە، ئادەم ئۆلگەن تۇزۇككەن» دېگىنى بىكار ئەمەستە! تۇردى ھەسەن ئەنە شۇنداق كۆڭۈل شادلىقىنى، ۋۇجۇد لەززىتىنى يوقتىپ، ئۇمىدسىزلىك، ھەسرەت - نادامەت ئىچىدە قالغاندا، ئۇنىڭغا جەننەت ھۇزۇرىنى قاۋۇز بەرگەنىدى. ئۇ بىر كۇنى كايىپ:

— ئا... نازىر بېگىم، يېگەن ئۇ دورىلىرىڭىزنىڭ ھەممىسى ساختا... ئادەمنىڭ ئەرلىك ھورمۇنلىرىنى ئۆلتۇرۇپ، ھەزىلەك مىجەز قىلىپ قويىدۇ... مانا بۇ ياپونىيىنىڭ، يەپ كۆرۈڭ...، — دەپ بىر تال تابلېتكىنى بەردى. راست دېگەندەك تۇردى ھەسەن بۇ دورىنىڭ لەززەت ھۇزۇرىنى كۆڭۈلدىكىدەك تېتىدى... قاۋۇزغا مىڭ مەرتەم رەھمەت ئېيتتى. ھەتتا كۆڭلىدە نەئىمەتنى بىر ئامالالاپ يۇمشاتماقچىمۇ بولدى! مانا شۇنىڭدىن باشلاپ قاۋۇز «ئامبىرىكىنىڭ...»، «سىنگاپورنىڭ...»، «گېرمانىيىنىڭ» دەپ ھەر قېتىمدا ئوخشاشمىغان دورىلار ئارقىلىق تۇردى ھەسەننى ئۆزىگە مەھكەم ئەسىر قىلىۋالدى. ھەتتا ئۇ ئۇرۇمچىدىن تېلېفون بېرىپ «يېڭى دورا» كەلگەن - كەلمىگەنلىكىنى سۇرۇشتە قىلىدىغان بولدى. بىر قېتىم «مۇشۇ دوريدىن بىرنەچچە تال سېتىپ بەر...» دېگەنىدى. قاۋۇز تۇردى ھەسەننى قاتتىق سىلكىۋەتتى:

— ئا... نازىر بېگىم، بۇنداق قىممەت، ئېسىل دورىلارنى ياقىسى چاك قىلىپ ئېچىلمىغان غۇنچىلارغا ئىشلىتىمىز.

توزۇپ، بىخچىلا قالغان پاخپاق مامكاپلارغا زايە كەتمەمدا!...
مانا شۇنىڭدىن بېرى تۇردى ھەسەننىڭ كۆڭۈل رىجىلىرى ئۆرلەپ، تايىنى قىستاپ قالغاندا قاۋۇزنى ئىزدەپ تاپاتتى. ھەتتا بىرەر يېڭى دورىنىڭ خەۋىرىنى ئالغان ھامان ئۇرۇمچى بىلەن غۇلجا ئارىلىقى قوغۇنلۇقنىڭ يولچىلىكمۇ بىلىنمەيتتى. ئالماستەك ساپ، پەرىشتىدەك پاك، سەرۋىدەك نازۇك، سىمابگۈلدەك مۇلايىم نەئىمەگە كۆيۈپ قالغان قاۋۇزمۇ تۇردى ھەسەن كەلگەن ھامان ھېچ كۆرۈلمىگەن ئىلتىپاتتا كۇتۇۋالاتتى. ئەڭ ياخشى ئېسىل، ھەم قىممەت دورا ئارقىلىق نازىرىنىڭ كېچىلىكى «خەيرىلىك» بولاتتى. قىسقىسى، تۇردى ھەسەننىڭ ئۇرۇمچى - غۇلجىلاردىكى ئەل - ئاغىنىلىرىنىمۇ ھەشەمەتلىك رېستوراىلاردا كۇتۇشتىن سىرت، سايا‌ھەت رايونلىرىغا ئاپىرىپ ئويىنىتاتتى. كەتكەن نەچچە ئون مىڭ سوملۇق زىيانلارغا ۋاي دەپمۇ قويمايتتى. ئەنە شۇنداق قولى ئوچۇق، مەرد ھەم كۆڭۈلگە تالىق شادلىقلارنى ئاتا قىلغان ساخاۋەتچىنى سولىتىۋېتىشكە تۇردى ھەسەننىڭ كۆزى قىيارمۇ؟! ئىللا تەۋارا مۇمكىن ئەمەس!...

8

نەئىمە دەرۋازا ئالدىدىكى يېشىل سىرلانغان شادا ئورۇندۇقتا كىتاب كۆرگەچ پات - پات مەھەللىنىڭ بېشىغا قاراپ قويا‌تتى. ئۇنىڭ مۇشۇنداق قىلىۋاتقىنىغا نەچچە كۈنلەر بولۇپ كەتتى. قەستەن تېرىكتۇرۇپ ھويلىدىن چىقىرىۋەتكەن گول پىدا بولۇنغان گەپلەرنى ئېقىتماي - تېمىتماي يەتكۈزگەندۇ! تۇغلۇق زېرەك بالا! ئۇ ئاڭلاپلا چوقۇم قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتكەندۇ! ئەگەر ئۇنىڭ بىرەر زۆرۈر ئېشى چىقىپ قالمىغان بولسا بۇ چاغقىچە كېلەتتى. توغرا، ياشىنىپ قالغان بوۋىسى بار دەۋاتاتتى، ئاغرىپ - تارتىپ

قالمىغاندۇ، ياقەي، خۇدا ئۆزى ساقلايدۇ ياكى ھېلىقى «راست گەپ» قىلىدىغان كىرپە دېيىشنى ئۇنتۇپ قالدىمۇ؟
مۇنداق بىر خەلق قوشىقى بار:

قىلۇيدىن شامال چىقىپ،
ئۆرۈۋەتتى باراڭنى.
باغلاپ قويسا تۇرمايدۇ،
كۆڭۈل دېگەن ساراڭنى.

قەدىمدىن تارتىپ ئەلنەغمىچىلىرىمىز بۇ قوشاقنى ناخشا قىلىپ ئېيتىپ كېلىۋاتىدۇ. راست دەيدۇ، كۆڭۈل دېگەن بىر ساراڭ... سارا‌ڭ بولغاندىمۇ ئوماق، يېقىملىق شۇنداقلا تەرسا، نازۇك ھەم قېلىن ساراڭلاردىن! بۇ سارا‌ڭ پەقەت ھېسسىياتىنىلا ھايات مەنبەسى قىلىپ ئەقىل يۈگىنىنى كېرەك قىلمايدۇ. شۇڭا ئۇنى باغلاپ قويسىمۇ تۇرمايدىغان تەلۇلەردىن... بۇ تەلۇە كۆپرەك رومانتىك قىز - يىگىتلەرگە ئاشىق كېلىدۇ...
تۇغلۇقنىڭ سەدەپتەك ئاپئاق نەم چىشلىرىنى پارقىرىتىپ كۈلۈشلىرى... قارا رەڭ ھەققىدىكى مەنتىقىيلىق مۇلاھىزىلىرى... يۇمۇرلۇق چاقچاقلىرى... «چورۇق بىلەنلا خامپىغا سەكرەپتىمەن» دېگەن ۋاقتىدىكى ساددا، مۇلايىم قاراشلىرى... چوڭ كۆزلىرىنى قىسىپ تۇرۇپ: «شۇنداقمۇ خانقىز...» دەپ ھايا بىلەن قىزىرىشلىرى... ئۇنىڭ پاك ۋۇجۇدىدىن پارلىغان ئەخلاق - پەزىلەت شولىلىرى ئەلۋەتە! نەئىمە بۇ تۇنجى ئۇچرىشىش خاتىرلىرىنى ئۇنتاي دەپ قانچە تىرىشىپ كۆرگەن بولسىمۇ، قېرىنىشقاندەك دەممۇدەم كۆز ئالدىغا كېلىۋاتاتتى. ئەدناسى بۇ قارا يىگىت بىراۋلارنىڭ تىپتىنچ قەلب كۆلىگە چۆكمەكتە ئىدى!
نەئىمە ئۆزىگە - ئۆزى كايىپ: «بولدىلا، ئاپامغا ۋەدە بەرگەن

تۇرسام، ئۇ بىر كۆمۈرچى بالىغۇ...» دەپ گۈل بويىغا بارغانسېرى سىڭىۋاتقان سارىق تۈيغۇلارنى ئىلاجى بار ئۆزىدىن نېرى قىلىشقا تىرىشاتتى...

ئەمما نەئىمە ئۇلارنى ئىتتىرگەنسېرى، ئۇلار خۇددى مەككىنىڭ يولىدىكى رودۇپايلاردەك تېخىمۇ چاپلاشماقتا ئىدى. بولۇپمۇ جەمجىت كېچىلەردە بۇ ئوغرى تۈيغۇلار ئىشىك يوچۇقلىرىدىن، دېرىزە كۆزنەكلىرىدىن، بوسۇغا ئارىلىقلىرىدىن ئۆمىلەپ كىرىپ شېرىن ئۇيقۇلارنى بۇزاتتى... كۆڭۈل ئوغرىلايتتى... تاڭ ئاتقۇچە ئاق كېچىلەرگە ھەمراھ قىلاتتى... ئەجەب ئىش! بۇ قارا يىگىت داۋاملىق نەئىمەنىڭ كۆڭۈل ئېكرانىدا: «پاكىز كىيىنگەن، كىيىملىرى رەتلىك، قاپقارا يىرىك چاچلىرى ئارقىغا تارالغان ھالدا كېچىك ماشىنا ئەينىكىدىن نەئىمەگە چاقچاق قىلىۋاتقان قىياپەتتە پەيدا بولاتتى... مۇھەببەت كىتابلىرىنى تولا كۆرۈپ، ئېستېتىكىلىق تىلەكلەرنىڭ، رومانتىك خىياللارنىڭ ئاشىقى بولۇپ قالغان بۇ قىز ئۇچۇن، كۆمۈرچى بالا غايىۋى دۇنيادىكى دەريالاردا ئاققان تاھىر... بېستون تاغلىرىنى كەسكەن دەرۋىشسىمان پەرھات... جەزىرە - چۆللەردە سەرسان بولغان مەجنۇنلاردەك كۆرۈنمەكتە ئىدى. چوڭ شەھەرلەردە قىز - چوكانلار كاساتچىلىقىدىن بۇزۇلۇۋاتقان ئەرلەر ئالدىدا، كۆمۈرچى بالا گويا تەڭرىتېغىدەك مەزمۇت، يۇرىكى ئاپئاق چوققىلاردەك پاك ئىدى.

دەسلەپتە ئەخلاق يۇزىسىدىن «كەچۈرۈم» سوراپ قويۇش ئويىغا كەلگەن نەئىمە كۇنلەر ئۆتكەنسېرى، دادىسى چەكلىگەنسېرى، (ئىنسان چەكلەنگەن نەرسىلەرگە تېخىمۇ ھېرىسمەن كېلىدۇ)، تۇغلۇق كەلمىگەنسېرى ئۇنى كۆرگۈسى كېلىدىغان، بىردەم - يېرىمدەم مۇڭدىشىپ قىزلىق ئىستەكلىرىگە مەلھەم ئىزدەيدىغان دەرىجىدە تاقەتسىزلەندى. شۇنىڭغا قارىغاندا «دۇنيادا مۇھەببەتنىڭ قەدرىگە يېتىدىغان بىرلا نەرسە بار، ئۇ

بولسمۇ — «ۋاقىت ①». قاراڭ، تۇغلۇق بىلەن ئۇچراشقان بىرىنچى كۈنى «جېنىم ئاپا، ئۇ بىر كۆمۈرچى بالىغۇ...» دېگەن ئەسىمە ئون نەچچە كۈن ئىچىدە ساراڭ كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىرىپ قانچىلىك تاتلىق خىياللار، ئۈمىد ۋە ئۈمىدسىزلىكلەر ئىچىدە ياشىمىدى؟ تېخى ئۇلۇشكۈن كېچە كۆرگەن چۈشىدىن كېيىن ئۇ خۇددى ئۇيىاتلىق ئىش قىلىپ قويغاندەك ئاپىسى خالىغىنى كۆرسىمۇ، ئاشپەز خوتۇن ئايەتبۇ ئۇچراپ قالسىمۇ يۈزىنى قاچۇرۇپ يۈردى. ئۇنى شۇنچىلا ئۇياتقا قالدۇرغان قانداق يۇزى قېلىن چۈشتۇ ئۇ؟!

... تېگىدىكى رەڭگارەڭ تاشلار كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان ئىلى دەرياسىنىڭ سۈپسۈزۈك بىر ئېقىنىمىش. تۇغلۇق بىلەن ئەسىمە سۇ چېچىشىپ، بىر - بىرىنى قوغلىشىپ سۈغا چۆمۈلۈۋاتقۇدەك... تۇغلۇق تۈيۇقسىزلا ئەسىمەنى دەس كۆتۈرۈپ، سۇنىڭ چوڭقۇر يېرىگە پولتۇلتوڭكىدە تاشلۇۋېتىپ قاقاقلاپ كۈلگەدەك... ئەسىمە سۇدىن چاچراپ چىققىنىچە:

— ۋاي، تۇغلۇق، مەن سۇ ئۈزۈشنى بىلمەيمەن!...، — دەپتۇ - دە، تۇغلۇقنىڭ بوينىنى چىڭ قۇچاقلاپ، مەرمەردەك سىلىق، چىرايلىق پۇتلىرىدا بېلىگە چىرماق سېلىۋاپتۇ... كۈن كۆرمىگەن بىر جۈپ ئاپئاق يۇمران كۆكسى يىگىتنىڭ كەڭ

---

① بىر ئارالدا بايلىق، خاپىلىق، خۇشاللىق، مۇھەببەت قاتارلىقلار بىللە ياشايدىكەن. بىر كۈنىسى بۇ ئارالنىڭ دېڭىزغا چۆكۈپ كېتىش خەۋپى تۇغۇلۇپتۇ. بايلىق ئۆز كېمىسىگە چىقىپ كەتمەكچى بوپتۇ. مۇھەببەت ئۇنىڭغا: «مېنىمۇ كېمەڭگە سېلىۋالساڭ» دەپ ئىلتىجا قىلىپتۇ. لېكىن بايلىق: «كېمەم ئالتۇن - زەر بىلەن تولغان، سېنى ئېلىپ كېتەلمەيمەن» دەپتۇ. مۇھەببەت خاپىلىققا: «مېنى بىللە ئېلىپ كەتسەڭ» دەپتۇ. لېكىن خاپىلىق: «ئىچىم قايغۇ - ئەلەمگە تولغان، ئۆزۈم يالغۇز كېتەي دەيمەن» دەپ سالغىنى ئۇنۇمايتۇ. مۇھەببەت خۇشاللىققا: «رەھىم قىلىپ مېنى كېمەڭگە سېلىۋالساڭچۇ؟» دېگەن ئىكەن، خۇشاللىق قاقاقلاپ كۈلۈپ، ئۇنى مەسخىرە قىلىپتۇ - دە، يولىغا راۋان بوپتۇ. مۇھەببەتنىڭ كۆڭلى يېرىم بولۇپ: «مۇشۇ ئارال بىلەن بىللە دېڭىزغا چۆكۈپ ئۆلىدىغان بولدۇم» دەپ قايغۇرۇپ ئولتۇرسا، بىر بۇۋاي كېمىسىنى قىرغاققا ھەيدەپ كېلىپ، مۇھەببەتنى چىقىرۋاپتۇ. بۇ بۇۋاي مەنزىلگە يەتكەندىن كېيىن مۇھەببەتنى چۈشۈرۈپ قويۇپ كېتىپ قاپتۇ. مۇھەببەت قارىسا قىرغاقتا سالاپەتلىك بىر بۇۋاي تۇرغانىكەن، ئۇنىڭدىن: «ئاتا سىلى كىم بولىدىلا؟» دەپ سورىغانىكەن، ئۇ: «مەن بىلىم بولىمەن» دەپتۇ. مۇھەببەت ئۇنىڭدىن يەنە سورىپتۇ: «ئۇندىقتا مېنى كېمىسىگە سېلىپ، ھاياتىمنى قوتقۇزۇپ قالغان بايىقى بۇۋاي كىم بولىدۇ؟»... سالاپەتلىك بۇۋاي مۇنداق دەپ جاۋاب بېرىپتۇ: «سېنى قوتقۇزۇۋالغان ئۇ كىشى (ۋاقىت) بولىدۇ. ۋاقىتلا مۇھەببەتنىڭ قەدرىگە يېتەلەيدۇ...»

كۆكرەكلىرىگە چىقىپ چاپلىشىپ تۇرغۇدەك... گۈرزىدەك كۆچلۈك بىلەكلەر تال چۈشتەك نازۇك، ئەۋرىشىم بەلنى چىقىپ قۇچاقلاپ تۇرغۇدەك... تۇنجى قېتىم يىگىتنىڭ يالىڭاچ تېنىدىن تارقىغان ئوتلۇق بىر ئېقىن قىزغا ئالەمشۇمۇل ھۇزۇر ئاتا قىلىپ، ئۇنى بىھوشلۇق گىردابىغا ئېلىپ كەلدى. نەئىمە زەئىپ ئەمما تاتلىق توۋلىۋەتتى:

— ۋىيەي، جېنىم، تۇغلۇق بوشراق... بەللىرىم ئۇشتۇلۇپ كېتىدۇ...

... نەئىمە ئويغىنىپ كېتىپ تاڭ ئاتقۇچىلا بىر شېرىن ئازاب ئىچىدە تولغىنىپ ياتالمىدى...

... كۆمۈر، كۆمۈر... ھەي خالتا كۆمۈر ئېلىۋېلىڭلار!

ئىشىك ئالدىدىكى شادا ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ خىيالغا پېتىپ قالغان نەئىمە ئورنىدىن چاچراپ تۇردى ـ دە، چوڭ يول چېتىدىكى قۇچاق يەتكۈسىز بىر توپ سېدىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ ئاستا ماڭدى. راستلا مەھەللىنىڭ بېشىدىن خالتا كۆمۈر بېسىلغان ھارۋا كېلىۋاتاتتى. كۆمۈر ئۈستىدە ئېگىز بوي، كەڭ كۆكرەك، چاسا يۈزلۈك كۆمۈرچى بالا چوقچىيىپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ تۇغلۇق ئىكەنلىكىنى جەزم قىلغان نەئىمە دەرھاللا ھويلىغا كىرىپ، دەرۋازىنىڭ كېچىك قانىتىنى يېپىۋالدى... ئۇ تۇغلۇقنىڭ دەرۋازا ئالدىدا توختاپ ۋارقىرايدىغانلىقىغا ئىشەنچ قىلاتتى. دېگەندەك ھارۋا دەرۋازا ئالدىدا توختىدى. ھارۋىدىن يەرگە سەكرەپ چۈشكەن تۇغلۇق ھويلىغا قاراپ ۋارقىرىدى:

— كۆمۈر، كۆمۈر!... ھەي خالتا كۆمۈر!...

تۇغلۇق بىردەم ساقلىدى، لېكىن ھويلىدىن ھېچقانداق سادا چىقمىدى. ئۇ تېخىمۇ ئۇنلۇكرەك توۋلىدى:

— ھەي كۆمۈر... خالتا كۆمۈر ئېلىۋېلىڭلار!...

بۇ ھەيۋەتلىك دەرۋازىدىن ھېچكىم چىقمىدى. ئەسلىدە ھېلىقى قىز بالا مۇشۇ يەردە ئۇنى ساقلاپ تۇرۇشى كېرەك ئىدىغۇ

... ياكى ئۆزىنىڭ دەپ قويغان ئۆسەك گېپىدىن قورقۇپ قالدىمۇ - يە...

تۇغلۇق بىردىنلا دەرۋازىنىڭ ئاستىدىن بىر جۈپ ئاق بەتىنكىنىڭ تۇمشۇقىنى كۆرۈپ قالدى - دە، بېشىنى چايقاپ كۈلۈمسىرىدى. ئۇنىڭ كاللىسىغا تۇيۇقسىزلا بىر ئوي كەلدى بولغاي، ئېتىنىڭ بېشىنى قايدۇرۇپ دەرۋازىغا تاقىدى، ئاندىن دەرۋازىنى ئىتتىردى...

— ھەي، مۇتتەھەم قىز، ئەمدى چىقمىسىڭىز، دەرۋازىڭىزنى چېقىپ كىرىۋېرىمەن جۇمۇڭ...

نەئىمە قاقاقلاپ كۈلگىنىچە چىقتىيۇ، ژارقىراپ كەينىگە داجىدى. چۈنكى ئۇ ئاتنىڭ تۇمشۇقىغا ئۇسۇۋالغىلى تاسلا قالغانىدى.

— ۋىيەي، نېمە قىلغىنىڭىز ئۇ؟... ئېتىڭىزنى تارتىڭ.

— نېمىشقا تارتقۇدەكمەن؟ مۇشۇ ھويلىغا ئەكىرىمەن...

— نېمىشقا ئەمدى؟

— ھېلىقى مەن ئەپقاچقان بىر ھارۋا كۆمۈرىڭىز شۇ! نەئىمە باشقىدىنلا قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى.

— ئاۋۇال ئۇچ خالتا، ياق، ئىككى خالتا كۆمۈر ئەكىرىپ بېرىڭ... تېخى بىر ھارۋا چۈشۈرىمەن دەيدا بۇ قارا باتۇر، — نەئىمە بىر چىرايلىق دومسايدى، — ئۆتكەنكى ئۇچ خالتا كۆمۈرنىڭ ھەممىسى داشقالكەن ئەمەسمۇ...

— ھەي، ھەي، سىز نېماندىق كۆكەرمە، — تۇغلۇق ئىككى خالتا كۆمۈرنى يەرگە چۈشۈردى، — مۇشۇ كەمگىچە مېنىڭ كۆمۈرىمدىن مۇشتۇمدەك داشقال چىقتى دېگەن گەپنى ئاڭلىمىدىم.

— مۇشتۇمدەك ئەمەس، مۇز... داق... تاۋۇزدەك...، — نەئىمە كۆزلىرىنى ئالايتىپ قۇچقىنى ئاچتى...، — بوپتىلا ئېلىپ قويای دېسەم تېخى...

— ساتمايمەنغۇ تازا، — تۇغلۇق بىر خالتا كۆمۈرنى كۆتۈرۈپ ھارۋىغا ئالاي دېيىشى نەئىمە ۋارقىرىدى:

— ھاي... ھاي، بولدى قىلالا قارا خان پادىشاھ...

تۇغلۇقمۇ كۈلۈۋەتتى. ئۇ ئۆتكەندە دېگەن گەپلىرىنىڭ ھەممىسىنى نەئىمە ئۇنتۇغا قايتۇرۇپ بېرىۋاتاتتى. تۇغلۇق بىر خالتا كۆمۈرنى قۇلىقىدىن كۆتۈرۈپ مېڭىشى بىلەنلا نەئىمە كەلگەنچە خالتىنىڭ يەنە بىر قۇلىقىنى تۇتۇپ ئۇنتۇغا چەكچەيدى.

— ھە، نېمە بولدى، قارا توخۇ... بىر تەرىپىنى كۆتۈرسەم بولامدىكەن؟

— ئاپئاق يۈمران قوللىرىڭىز قاپقارا بولۇپ كېتەرمىكىن...

— سىز ماختىغان ئۇلۇغ رەڭدە قولۇمنى بولسىمۇ بويىاپ باقاي دەيمىنا!

— ۋاي، ۋاي، ۋاي، گەپ توشاتقىلى بولمايدىكىنا بۇ جاۋۇلداققا...

ئۇلار ئىككى خالتا كۆمۈرنى بىللە ئەكىرىپ يەر ئاستى ئۆيىگە تۆكۈۋەتكەندىن كېيىن ھەر ئىككىلىسى بىر - بىرىگە قاراپ كۈلۈۋەتتى. چۈنكى نەئىمەنىڭ يۈزىدىمۇ بەش بارماقنىڭ قاپقارا ئىزى تۇراتتى.

— ھېلىقى قاپىقى ئۇشۇق دادىڭىز كۆرۈنمەيدىغۇ؟ — سورىدى تۇغلۇق ئەتراپقا قاراپ قويۇپ، — ئەسلىدە كەلمەي دېگەن...

— كەلمىگەن بولسىڭىز، پۇلۇمنى ئەپقاچتى دەپ رەسۋا قىلاتتىم...

— تارسۇغا بېرىپما؟

— شۇنداق! — ئىككىسى تەڭلا كۈلۈۋەتتى، — ئاپام ھۇجرىسىدا كىتاب كۆرۈۋاتىدۇ، دادام شەھەرگە كىرىپ كەتكىلى ئىككى كۈن بولدى. بۈگۈن قايتىپ كېلىشى ناتايىن.

— نېمىشقا؟

— ئاڭلىغان بولغىيتتىڭىز، ئەغزىم تۆرە دېگەن بىر بەتبەشىرە كاتتا باي بار.

— ھە، ھە، ھېلىقى ئالتۇن كېنى بار بايدۇ؟ خۇدايىم باشقىلار بىلسۇن، ئۇقسۇن دەپ ئۇنىڭغا شۇنچە بايلىقنى بەرگەن - دە! — ... ۋىيەي دەپ كەتكىنىنى، ئاشۇ ئالتۇن كاننى دادام ھەل قىلىپ بەرگەن!

— سىزنىڭ دادىڭىز؟ توۋا... سىزنىڭ دادىڭىز - ھە؟! ئۇنىڭ شۇنچىلىك كارامىتى بارمۇ؟

— ھېلىغۇ ئۇ ئىكەن، نەچچە ئون مىليونلۇق قۇرۇلۇشلارنىمۇ باشقىلارغا بەرگەن...، — نەئىمە بىردىنلا تېڭىرقاپ قالدى، — ھەي تۇغلۇق، كۆل بويىدىكى راۋاققا بېرىپ بىرەيلى دېگەنىدىڭ؟ بەك كۆڭۈللۈك بولىدىكەن... ياكى ھارۋىدىن ئەنسىرەمسىز؟

— ياقەي، بېشىغا توۋرا كىيگۈزۈپ قويدۇم، ئاتلار قونىقىنى چاينىغاچ تۇرىدۇ.

ئۇلار راۋاققا بېرىپ روبىرو ئولتۇرۇپ، ئۇستەلگە جەينەكلىدى. تۇغلۇق راۋاققا كەلگىچىلىك بولغان ئارىلىقتىكى ئېچىلغان ھەم ئېچىلىش ئالدىدا تۇرغان گۈل تاختىلىرىغا، ئالما، ئۆرۈك، نەشپۈت، شاپتۇل، ئارگىلات قاتارلىق بولاققا كىرگەن كۆچەتلەردىكى تۇخۇمدەك سۇزۇلۇۋاتقان مېۋىلەرگە، ئالا بولغان ئۆرۈك غورىلىرىغا، يېشىل كارىدوردىكى شۇنچە زىچ ساڭگىلىشىپ تۇرغان خىلمۇخىل سورتلۇق ئۈزۈم ساپلىرىغا قاراپ ھەيرانلا قالدى. تېخى بۇ ھەيۋەتلىك راۋاق ھەم ئەتراپى جەنەستە ئورمانلىق بىلەن قاپلانغان ياپيېشىل كۆلگە قاراپ: «بۇ ئالەم بەكمۇ تەڭسىز ئالەم ئىكەن... دېھقانلار ئۆمۈر بويى جاپا تارتىپ، ياخشى كۈن كۆرمەيدىكەن... بەزىلەر بولسا قانداقتۇر شۇملۇقلار بىلەن ئۆمرىنى چەكسىز پاراغەتتە ئۆتكۈزىدىكەن...» دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى...

— تۇغلۇق، جىمىپ قالدىڭىزغۇ، — نەئىمە قول ـ يۇزلىرىدىكى قارىنى سۈرتۈۋەتمەي سۆزلەۋاتاتتى، بۇ ھال تۇغلۇقنى روھىي بېسىمدىن خالاس قىلدى، — پىدا ھەممىنى دەپتۇ ـ ھە، خاپا بولدىڭىزمۇ؟

— قاراپ تۇرۇپ تۆھمەت قىلىۋاتسىڭىز خاپا بولمامدىم ئەمىسە.

— ئەمىسە تىللىۋېلىڭ...، — نەئىمە پوسۇققىدە كۈلۈۋەتتى، — ھە، راست، پىداغا نېمە دەپ جاۋاب بەردىڭىز؟

— نېمە دەيتتىم، «پۇلىنى ئالغىنىم راست» دېدىم شۇ.

— چاقچاق قىلماڭ...

— ئويلاپ بېقىڭ، ھەي سارائ قىز بالا، ئاشۇنداق دېمىسەم پىدا سىزنى نېمىدەپ ئويلاپ قالار؟!...

نەئىمە ئويلىنىپ قالدى. دېمىسىمۇ تۇغلۇقنىڭ بەرگەن جاۋابى ئۇنى خېلىلا جىق سەتچىلىكتىن ساقلاپ قاپتۇ. بولمىسا «نەئىمە تۇغلۇققا كۆيۈپ قاپتۇ...»، «ئەرسىرەپ قالغان بايىنىڭ قىزىنىڭ تاپقان ھېيلىسىنى كۆرمەمدىغان...»، «زادى چوڭ شەھەرلەردە ياشىغان قىزلار ئاشۇنداق قېلىن، قورسىقىدا ئىلمىكى كۆپ كېلىدۇ...» دېگەندەك گەپلەرنى تېپىشى ئاسانلا ئىدى. نەئىمە نېمە ئۈچۈن شۇنداق دېگەنلىكى، دادىسىنىڭ يولسىزلىقىدىن ئاغرىنغانلىقى، شۇڭا كەچۈرۈم سوراپ، يۈرىكىگە بېسىم بولۇۋاتقان سەتچىلىكنى ئازراق بولسىمۇ يېنىكلىتىشنى ئويلىغانلىقىنى تۇز كۆڭلى بىلەن چۈشەندۈردى. نەئىمە گەرچە بىر باي ئەمەلدارنىڭ قىزى بولسىمۇ لېكىن ئۇنىڭ يۈرىكىنىڭ قانچىلىك پاك ھەم بىغۇبار ئىكەنلىكىنى ھېس قىلغان تۇغلۇق ئۇنىڭغا باشقىچە ھۆرمەت ـ ئىپتىخار بىلەن ئۇزۇن قاراپ كەتتى... بولۇپمۇ قىزنىڭ سەممىيەت نۇرلىرى يېلىنجاپ تۇرغان كۆزلىرى ئېيتقۇسىز چىرايلىق ھەم گۈزەل مەنالار بىلەن چاقنايتتى.

— تۇغلۇق، ئۆتكەندە سىز ئوقۇغان شېئىرىڭىز يەشمىسىنى

شۇنداق بىلگىم بار ئىدى.

— ئۇ تەجەللىنىڭ قەشقەرلىك دوستى نەزەربەگ سىلىمئاخۇن قازىغا بېغىشلىغان قەسىدىسى، قەشقەرلىك بۇ ئادەمنىڭ ئۆڭى قارا بولسا كېرەك، تەجەللى باشتىن - ئاخىر «قارا»نى مەدھىيىلەپ ئاجايىپ پەلسەپىلىك قانۇنىيەتلەرنى يەشكەن. مەن يەتتىنچى سىنىپتا ئوقۇۋاتقاندا ئەدەبىيات مۇئەللىم بۇ قەسىدىنى ئوقۇپ بەرگەنىدى. مېنىڭ ئۆڭۈمۇ قارا بولغاچقا بۇ شېئىر ياراپ كېتىپ باشتىن - ئاخىر يادلىدىم.

— سىزنى قارا دېيىشكە بولمايدۇ، سىز دېگەن بۇغداي ئۆڭگە تەۋە...

تۇغلۇق ئۆتكەندە ئوقۇغان شېئىرنىڭ يەشمىسىنى دېگەندىن كېيىن، ئۇ ئۆزىنى ئۇنتۇغان هالدا هاياجانلىنىپ شېئىر ئوقۇدى...

1. قارالىقدىندۇر سەنەملەر ساچى قاشى دىلغەرىپ،
قارالىقتىن تاپتى قىممەت ئەنبەرۇ مۇشكى تاتار...

*

2. ئەسلىگە راجىئە بولۇر ھەرشەيئى مۇسەللەمدۇر بۇ سۆز،
ئەسلىي ھەر شەيئىنىڭ قارادۇر كۆيدۇرۇپ كۆر ئاشكار...

3. ھەق كەلامى قارا خەت ئىچىدە تەجەللى كۆرسەتۇر،
ئەھلى بىنىشقە قارالىقتىن ئەمەستۇر ئەيبۇئار...

---

① گۈزەل مەھبۇبىلەرنىڭ چېچى بىلەن قېشى قارا بولغانلىقتىن، كۆڭۈلنى ئۆزىگە تارتىدۇ، شۇنىڭدەك ئەنبەر بىلەن ئىپارنىڭ رەڭگى قارا بولغانلىقتىن قىممەتلىك.

② ھەرقانداق شەيئى ئۆز ئەسلىگە قايتىدۇ، بۇ سۆزگە ھەممە تەسلىم بولىدۇ. ھەرقانداق شەيئىنىڭ ئەسلىي قارادۇر، كۆيدۈرۈپ كۆرسەڭ ئاشكارا بولىدۇ...

③ تەڭرىنىڭ سۆزى قارا خەت ئارقىلىق چاقناپ تۇرىدۇ، بىلىمدان كىشىلەرگە رەڭنىڭ قارا بولۇشى ئەيىب ۋە نومۇس ئەمەس...

نەئمە تۇغلۇققا زوقلانغىنىچە قاراپلا قالدى. ئۇ ئوقۇغان شېئىرلىرىنىڭ يەشمىسىنى دەپ بولغاندىن كېيىن تەجەللىنىڭ قارا رەڭنى مەدھىيلەپ ئاق بۇلۇتتىن قارا بۇلۇتنىڭ يامغۇرى كۆپ بولىدىغانلىقى... ئەگەر مەڭ قارا بولمىسا مەھبۇبىلەرنىڭ ھۆسنى باھارى گۈل ئاچمايدىغانلىقى... تەڭرىنىڭ ئىلىم ـ ھېكمەت خەزىنىسىنى قارا لوقمانغا بەرگەنلىكى... ھەتتا قۇرئاندا «قارا كېچە» دېگەن ئايەت بالدۇر، كۈندۈز دېگەن ئايەت كېيىن نازىل بولغانلىقى... قاتارلىقلارنى دېكلاماتسىيە قىلىپ يەشمىسىنى چۈشەندۈرگەندە نەئمەنىڭ كۆڭلى شۇنچىلىك زوق ـ ئىشتىياقلار شەربەتلىرى بىلەن تولدىكى، ئەگەر ھايا ئۇنى توسۇپ قالمىغان بولسا تۇغلۇقنىڭ بوينىدىن قۇچاقلىۋالغۇسى كەلدى.

— تۇغلۇق، ھازىر مەن نېمىلەرنى ئويلاۋاتىمەن بىلەمسىز؟— نەئمە يىگىتنىڭ كۆزلىرىگە قارىدى،— قېنى دەپ بېقىڭا؟

— سىز ھازىر مېنى تىللايدىغان گەپلەرنى ئىچىڭىزدە سايلاۋاتىسىز، — تۇغلۇقمۇ ئۇنتۇرلا جاۋاب بەردى،— مېنى «قارا باتۇر»، «قاراخان پادىشاھ»، «قارا رەڭلەر پادىشاھى» دېگەن تىللار بىلەن تىللاپ بولدىڭىز. ئەمدى قېپقالغىنى «قارا چۈمۈلە...»، «قارا ئوغلاق»، «قاراھاجىم» لارنى دەۋالسىڭىز ئىككىمىز ئالمىغان ـ بەرمىگەنلا بولىمىز... ھېچ ئۇقالمىدىم، مەن قارا بولغانلىقىم ئۈچۈن قارا رەڭلەرگە ئۆچمۇ ياكى قارا رەڭلەرگە ئۆچ بولغانلىقىڭىز ئۈچۈن ماڭا ئۆچمۇ؟...

— راست، مەن سىزگە ئۆچ، — نەئمە بىردىنلا مۇڭلىنىپ قالدى،— ئۇيقۇمنى، خىيالىمنى خاتىرجەم تىنچ كۈنلىرىمنى بۇزغان سىزدەك قارا كۆز، قارا قاش، قارا چاچ، قارا يۈزنى چىشلەۋالسامۇ دەردىم چىقمايدۇ...

كۆمۈرچى بالا قىزنىڭ قەلبىدىكى كىرسىز بىر گۈھەرنى

كۆرۈپ قالدى...

— ئەمسە چىشلەك...، — تۇغلۇق يۈزىنى تۆتۈپ بەردى. قىز قىزىرىپ يەرگە قارىدى، — يۈرىكىمدىكى گەپنى قىلسام، ئۆچ ئادەم سىز ئەمەس، مەن بولۇشۇم كېرەك ئىدى. راست ئەمەسمۇ، مەن ھالىمغا باقماي، يەردىكى بىر پارچىراق قوڭغۇز تۇرۇپ، ئاسماندىكى چولپانغا قول ئۇزاتسام ئەسلا مۇمكىن ئەمەسقۇ! مېنىڭ تىنچ - تىنچسىز ئاددىي تۇرمۇشىمنى بۇزغان سىز! ئەمدى مەن سىزنى «ئايپەرى»، «ئاي رۇخسار»، «ئايگۈزەل» دېگەن گەپلەر بىلەن تىللايمۇ!!...

تۇغلۇقنىڭ ئۇزۇن كىرپىكلىك چوڭ كۆزلىرىدىن ئىككى تامچە ياش دومىلاپ چۈشتى... ئۇ يەر بېقىپ ئولتۇرغان ئەئىمەنىڭ كۆرۈپ قېلىشىدىن نومۇس قىلدى بولغاي، ئورنىدىن تۇرۇپ راۋاق پەلەمپىيىدىن چۈشۈپ كەتتى - دە، گۈل تەكچىسى ئالدىدا توختىدى.

— بۇنىڭدىن كېيىن كېلەلمەيمەن، — تۇغلۇق ئارقىسىغا قارىماي ئاستا شۇرلىدى، — سىزنى تۇنجى كۆرگەن كۈنۈم، بىر كېچە ئايغا ھەمراھ بولۇپ يىغلىغانلىرىم سىز... سىز ئۈچۈن ئىمدى... بۇنى سىزدەك ئېسىلزادە قىزلار ھېس قىلالمايدۇ... ئەزەلدىن زۇۋۇلىمىز مۇشۇنداق يارالغان ئىكەنمىز، شۇ تۇرمۇشقا كۆنمەكتىن باشقا ئامالىمىز يوق! سىز بىلەن يەنە كۆرۈشسەم ئازابلىرىم تېخىمۇ چوڭقۇرلىشىدۇ، يۈرەك يارىلىرىم قانايدۇ... قەلب پىنھانلىرىمدىكى ئەلەملىك نىدالار قان - زەردابقا ئايلىنىدۇ...

— تۇغلۇق، سىز... سىز...، — ئەئىمەمۇ يىغلىغانىدى، — بۇنىڭدىن كېيىن دوست بولۇپ ئۆتسەك بولماسمۇ؟ تەلىپىم يۇقىرى ئەمەس، پەقەت ئانچە - مۇنچە تىللاشساق... خودىدى بۇگۈنكىدەك...

— مەڭگۈ قوشۇلالمايدىغان، لېكىن بىر - بىرىگە كۆڭۈل

بېرىشكەن قىز - يىگىتلەرنىڭ دوستلۇقى ئاقىۋەت خەيرلىك بولمايدۇ... بۇنىڭ ئاقىۋىتى ئۆلۈم ياكى بولمىسا بىرەر پاجىئە بىلەن ئاخىرلىشىدۇ. خوش، مەن كەتتىم، ئەمدى مېنى ئاۋارە قىلماڭ...

نەئىمە گۈللۈكلەر ئوتتۇرىسىدىكى چاقچۇقلۇق چىغىر يولدا كېتىۋاتقان تۇغلۇقنىڭ ئارقىسىدىن يېتىپ كەلدى. ئۇلار دەرۋازا ئالدىغا چىقىشىغىلا ماشىنىدىن ئەمدىلا چۈشكەن تۇردى ھەسەنگە دوقۇر ۋۇپ قالدى. نەئىمەنىڭ چىرايى بىردەمدىلا ئاقىرىپ نېمە دېيىشىنى بىلمەي قالدى.

— ھەي، نېمانداق قېلىن نېمىسەن، — ھۇرپەيدى تۇردى ھەسەن، — سەن پاسكىنا قىلمىغان مېنىڭ داچام قالدىما؟

— قىزىڭىزدىن سورىڭ، نېمە قىلغىنىمنى ئۇ دەپ بېرىدۇ...

— پاھ، گېپىڭ يوغانغۇ سېنىڭ، — تۇردى ھەسەن تۇغلۇقنىڭ كاچىتىغا بىرنى سالدى - دە، ئارقىدىن ياقىسىغا ئېسىلدى، نەئىمە ۋارقىرىغان پېتى يۈگۈرۈپ كەلگەنىدى، ئۇنى ئىتتىرىۋەتتى، — قېنى گەپ قىلە؟ ئەجەب بۇ داچىغا كۆنۈۋالدىڭا، سەن ئوغرى بولمىساڭ نېمە ئۈچۈن بۇ دەرۋازىدىن ئايلىنىپ كېتەلمەيسەن؟

— مەن بىر كۆمۈرچى، خېرىدارلىرىمنىڭ كۆمۈرىنى ھويلا - ئارام‌لىرىغا ئەكىرىپ بېرىمەن، — تۇغلۇق ئاچچىقىدا قىزىرىپ كەتكەنىدى، — نېمانداق غەرەز ئۈقمايدىغان ئادەم سىلى!

— نېمە دېدىڭ؟ — تۇردى ھەسەن ئۇرماقچى بولۇپ قولىنى كۆتۈرگەنىدى، تۇغلۇق ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇۋالدى، — قويۇۋەت قولۇمنى... ھەي زەڭگى ۋاي... ۋاي... ۋاي قولۇم!...

— جېنىم دادا، نېمانداق يولسىزلىق قىلىسىز...، — نەئىمە يىغلىۋەتتى، — ئۆتكەندىمۇ يۈزۈمنى چۈشۈرۈپ قىلمىغان ئەسكىلىكىڭىز قالمىدى. قويۇۋېتىڭ ئۇنىڭ ياقىسىنى.

— ئۆيگە كىرىپ كېتىڭ، — ۋارقىردى تۇردى ھەسەن، — نېمىدېگەن پەس كۆڭۈل قىزسىز!...

— قويۇۋېتىڭ ياقامنى، دادامدەك ئادەم ئىكەنسىز، قولۇم تېگىپ كەتمىسۇن، — تۇغلۇق ئارقىغا داجىغاندى، تۇردى ھەسەنمۇ بىللە كەلدى، — بىكاردىن - بىكار ئۇردىڭىز، قىزىڭىزنىڭ يۈزىنى قىلدىم. بىر كاتتا ئەمەلدارمۇ شۇنداق ئۆكتەم بولامدۇ؟

— پاسكىنا ئاغزىڭنى يىغ دېۋانە!

— دادا، ئۇنداق قىلماڭ دەيمەن.

تۇغلۇق تۇردى ھەسەننىڭ ئېڭىكىگە ئالىقىنىنى تىرەپ بىر ئىتتىرگەندى، تۇردى ھەسەن نەچچە قەدەم يەرگە پۈلاڭلاپ كېلىپ ئوڭدىسىغا يىقىلدى. لېكىن تۇغمىلىرى ئۇزۇلۇپ، ياقىسى يىرتىلىپ كەتكەن تۇغلۇق ھارۋىسىنىڭ قىشىغا باردى - دە، ئېتىنى بۇراپ كېتىپ قالدى.

تۇردى ھەسەن ھويلىغا قەدەم ئالا - ئالمايلا قوللىرىنى شىلتىپ، تۇكۇرۇكلىرىنى چاچرىتىپ چالۋاقاپ ۋارقىراقلاپ كەتتى...

— قېنى سەن ئاياز، ھەي ئاياز دېگەن ھۆل چالما... نەگە يوقالدىڭ دەيمەن...

بۇ ئەسنادا خالئاي ئۆيدىن چىقىپ پەلەمپەيلەر ئوتتۇرىسىدا توختىدى. ئۇ ئېرىنىڭ ۋارقىراش - جارقىراشلىرىدىن يەنىلا قىزى توغرۇلۇق سەپراسىنىڭ ئۆرلەپ قالغانلىقىنى بىلگەنىدى.

— جېنىم دادا، — دېدى نەئىمە يېلىنغان تەلەپپۇزدا، — ئاياز كام قاينۇقتا، ئايالىنىڭ ئۆلۈمىنى ئۇزىتىۋاتسا...

— ھەي ئەپەندىم، ھەرقانچە ئادەم ئۆلگۈدەك چوڭ ئىش بولسىمۇ، ئۆيگە كىرىپ چېچىلىڭ، — خالئاي ئاچچىقىدا سۆس تىترەۋاتاتتى، — قولۇم - قوشنا، تالا - تۇزدە كېتىۋاتقانلارغا ئويۇن قويۇپ بەرمەكچىمۇسىز!

خالئاي هۇجرىسىغا كىرىپ كېتىشى بىلەن تۇردى ھەسەنمۇ ئۇنىڭغا سوغدىشىپلا كىردى. ھەر ئىككىسىنىڭ ئاچچىقى يانىدىغاندەك ئەمەس ئىدى. خالئاي ئېرىنىڭ چالۋاقاشلىرىنىڭ سەۋەبىنى ئوبدان بىلەتتى. ئۇ بايا ھۇجرا دېرىزىسىنىڭ پەردىلىرى ئارىسىدىن قىزى ئەئىمەنىڭ كۆمۈرچى بالىنى راۋاق تەرەپكە ئېلىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرگەنىدى. بېشىدىن كۆپ ئىسسىق ـ سوغۇقلار ئۆتكەن بۇ بىچارە ئانا ئون نەچچە كۈندىن بېرى جىمغورلىشىپ گەپ سۆزدىن، كۈلكە ـ خۇشلۇقتىن قىلىۋاتقان قىزىنىڭ «دەردى» نى ئوبدان چۈشىنەتتى. گەرچە ئۆزى دەسلەپتە «بىر كۆمۈرچى بالا» دەپ كەمسىتكەندەك قىلغان بولسىمۇ، كۆڭلىدە: «توۋا سىن ـ سىپاتى ئەجەب قاملاشقان، سۈيىكى چىرايلىق بالىكىنا...» دەپ زوقلانغانىدى. شۇڭا قىزىنىڭ بايىقى چاڭسىلداپ گەپ قىلىشلىرى، تاتلىق كۈلكىلىرى، خۇشال كەيپىياتىنى كۆرگەن خالئاي ئۆيدىن چىقماي ئولتۇرغانىدى. بىراق ئېرىنىڭ ئەئىمە ئۈچۈن بۇنداق «كۆيدى ـ پىشتى» ئەزۇەيلەشلىرى خۇددى تۆلكىنىڭ ھىجىيىشى چۈجە ئۈچۈن، قاغىنىڭ قاقىلدىشى لۇقما ئۈچۈن دېگەندەكلا بىر ئىش ئىدى. بولسا قىزنى بۈگۈنلا لۇكچەك قاۋۇز سەتەڭگە تۇتۇپ بېرىپ ئالتۇن دۇكىنىنى ئېچىۋالسا، قىزىنىڭ دەرد ـ پىغانى بىلەن نېمە ئىشى!

— مەن سىزگە قانچىلاپ دېدىم، مۇشۇ ئايال دېگەن نان قېپىنى ھەيدەيلى دەپ...، — تۇردى ھەسەن ھۇجۇمنى ئەئىمەدىن باشلاشنى خالىمىدى، — مانا داچىغا ئات ـ ئېشەك، ئىت ـ مۇشۇك كىرسىمۇ ھېچكىمنىڭ چاتىقى يوق!

— ئەپەندىم، — خالئاي بادام قاپاقلىرىنى لەپپىدە كۆتۈردى، — گەپلىرىڭىز روشەنرەك بولسۇن... ئۇ ئادەم ھازىر قەدىنىسىنىڭ تۈپراق بېشىدا ياش تۆكۈپ ئولتۇرغاندۇ...

— ياش تۆكەمدۇ، قان سىيەمدۇ، ئۆزىنىڭ شورى، — نازىر قوللىرىنى شىلتىدى، — مانا ئۆتكەندە تىللاپ قورۇدىن

چىقىرىۋەتكەن ھېلىقى زەڭگى بۇگۈن يەنە داچىغا كىرىپتۇ. كىم بىلىدۇ، ئۇ ئوغرىمۇ، بۇلاڭچىمۇ ياكى بۇزۇق ئەبلەخمۇ؟

ئايسىمەنىڭ قازا قىلغىنىغا سەككىز كۈن بولدى. تېخى تۇنۇگۈنلا قاينۇقتا يەتتە نەزىرسى ئۆتكۈزۈلدى. خالئاي بىلەن نەئىمە قاتنىشىپ تېگىشلىك ئىقتىسادىي ياردەم قىلدى. لېكىن نازىر قارىسىنمۇ كۆرسەتمىدى. مانا ئەمدىلىكتە «ئۆزىنىڭ شورى» دەۋاتىدۇ. خالئاي ئېرىنى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتقاندەك، ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ شۇنچىۋالا قارىداپ كەتكەنلىكىگە ھەيران بولۇۋاتقاندەك تۇردى ھەسەنىنىڭ خۇنۇك، سېمىز چىرايىغا نەپرەت بىلەن تىكىلدى...

— نېمە دېگىنىڭىز بۇ، بىراۋنى ئورۇنسىز ئەيىبلىسىڭىز بولامدۇ؟— ئوغرى، بۇلاڭچى، بۇزۇق ئەبلەخ دېگەن گەپ خالئاينىڭ غەزىپىنى كەلتۈرگەنىدى،— ئۆزىڭىز كۆردىڭىزغۇ، ئۇ، ئۆز كۈننى ئارانلا ئېلىپ كېتىۋاتقان ياۋاش - يۇمشاق كۆمۈرچى بالىغۇ!

— سىز ئۇنىڭ ئىچىگە كىرىپ چىقتىڭىزمۇ ھە؟ بىر كېچىدە ھەممىنى بوغۇزلاپ، قاق سەنەم قىلىپ قويغاندىلا ئىشىنەمسىز؟ — تۇردى ھەسەنىنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت يېنىپ تۇراتتى،— خەپ، ئايال دېۋانە قاينۇقتىنغۇ ئۆي تۇتمايدىغاندەك... كۆتۈڭگە تېپىپ، توۋاڭغا تايانمىسام...

— ئۇنداق قىلىسىڭىز ئايالىغا بايرام بولىدۇ، بىلەمسىز خۇشاللىق بايرام...

خالئاينىڭ بۇ بىر ئېغىز سۆزى تۇردى ھەسەننى لەسسىدە بوشىتىۋەتتى. ئەسلىدە داچا سېلىنغان ئون بەش مو يەر ئايالنىڭ تېرىلغۇ ھەم باغلىق يېرى ئىدى. بۇ يەرنى يېزا باشلىقى بىلەن كەنت باشلىقى بىرلىشىپ چوڭ بىر قۇرۇلۇش شىركىتىنىڭ خوجايىنىغا سېتىپ بەرمەكچى بولۇشتى. ئەلۋەتتە ئۇلار ئوتتۇرىدىن ئالىدىغان شېرىنكانىغا مەھلىيا بولۇپ قالغانىدى.

بىراق ئاياز ھەم ئايسىمە يېرىنى سېتىشقا ئۇنىمىدى. ئاخىرى بۇ ئەر - خوتۇنلارنى قۇرۇلماقچى بولغان داچىدا «مائاشلىق خىزمەتچى بولۇپ ئىشلەيدۇ» دەپ بېكىتكەندىن كېيىن يەر قۇرۇلۇش شىركەت خوجايىنىغا سېتىلدى. ئەسلىدە قۇرۇلۇش شىركىتىنىڭ خوجايىنى نازىر تۇردى ھەسەنگە داچا سېلىپ بېرىش بەدىلىگە بىر چوڭ قۇرۇلۇش سودىسىغا ئىگە بولماقچى ئىدى. لېكىن توپا تۇرتۇش ماشىنىسى ئۆي، چايخانا، ئېغىل، ھويلا - ئارامىلارنى تۇزلەيدىغان چاغدا ئايازنىڭ يەتمىش ياشلىق ئاپىسى نۇربانۇم ھويلا ئوتتۇرىسىدا يېتىۋالدى. بۇ چاغدا كەنت باشلىقى ئوتتۇرىغا چىقىپ ئايازنىڭ يەنە بىر تەلىپىنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇ شەرت تۇردى ھەسەننىڭ گەجگىسىنى قورۇپ ئاچچىقىنى كەلتۇرگەن بولسىمۇ، دېھقانلارنىڭ بېسىمى، باشقىلارنىڭ سالا - سۇلھى قىلىشى بىلەن مۇنداق تىلخەت يېزىلدى:

«مەنكى تۇردى ھەسەن ئوغلى، شول توغرۇلۇق تىلخەت بېرىمەنكى، قۇرۇلماقچى بولغان داچىنىڭ مائاشلىق خىزمەتچىلىرى بولغان ئاياز ھەم ئايسىمەلەر ھەر خىل سەۋەبلەر تۇپەيلىدىن قالدۇرۇلسا، مۇشۇ ئون بەش مو يەردىن ئۇچ مو يەرنى ئاجرىتىپ ئۇچ ئېغىز ئۆي سېلىپ بېرىمەن...

دەپ: شاھىت ۋە گۇۋاھچىلار»

— شۇ چاغدا، — دېدى تۇردى نازىر پەسكويغا چۈشۈپ، — ئاياز ئەر - خوتۇن ئىككىسى ئۇچ يۈز سوم مائاشقا قوشۇلغان. بىراق ئۇچ مو يەر، ئۇچ ئېغىز ئۆي جېدىلى تۇيۇقسىز چىقتى. مېنىڭچە كەنت ئاقساقىلى قۇترانقۇلۇق قىلدى. بولمىسا ئايازدەك ياۋاش، ساددا، مۆمىن دېھقاننىڭ يادىدىمۇ يوق ئىدى.

خالئاي بىردىنلا قۇلاقلىرىغچە قىزىرىپ تەتۇر قارىۋالدى. ئۇ ئاياز توغرۇلۇق ئېرىنى قايتا چېكىپ باقماقچى بولۇپ، دىۋانغا چۆككىنىچە خىيالغا كەتكەن ئېرىگە قارىدى.

— ئايازنىڭ ئۇچ مو يېرى بولىدىغان بولسا، قەلەمچە

تـــكـپ، كۆكتات تېرىپ ياكى باشقا ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنى تەرسىمۇ بېيىپ كېتىدۇ...

— ھەي...، — تۇردى ھەسەن بېشىنى چايقىدى، — شۇ چاغدا ئاشۇ تىلخەتنى يېزىپ مېنى ئەجەب قارا باسقان، مانا ئەمدى...

— بىر ئوبدان ئىشلەۋاتقان ئادەم ئەجەب كۆڭلىگىزگە سىغماي قالدى، — خالىلاي تۇردى ھەسەنىڭ چىرايىغا زەن سالدى، — ئۇنى كەتكۈزۈۋەتسىگىز يەنە بەربىر داچىغا قىش - ياز قارايدىغان خىزمەتچى تاپمىساق بولمايدۇ.

— ئۇغۇ شۇنداق... ئەمدى شۇ، — تۇردى ھەسەنىڭ كۆزلىرى غىلپىلدىدى، — سەل توختالغانراق دېھقاندىن ئەكىلەيلىمكىن دەپ ئويلىغان...

خالىلاينىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى ئاجايىپ سىرلىق بىر ئېقىن تەپتىدە تىترەپ كەتتى... چۈنكى تۇردى ھەسەنىڭ گېپىنىڭ ئۇرانىدىن كۈندەشلىك پۇرىقى كېلىپ تۇراتتى. ئۇ، خالىلاي ئانچە سىنەكەپ كەتمىگەن جاراھەتنىڭ ئېغىزىنى بۇزۇپ، جاراھەت ئىگىسىنى شېرىن ئازاب ئوچىقىغا ئۆز قولى بىلەن تاشلىدى. تۇردى ھەسەن قىزى نەئىمەدىن ئالالمىغان ئۆچىنى ئايازدىن ئېلىۋاتقانلىقى ئېنىقلا ئىدى. چۈنكى ئۇنى بىئارام قىلىۋاتقان لوقما باشقا ئىدى. ئۇ، قاۋۇل، قاملاشقان، ۋۇجۇدىدىن كۈچ تېمىپ تۇرغان قىرىق ئالتە ياشلىق ئايازغا ھەسەت قىلاتتى. گەرچە خالىلاينىڭ پەزىلەتلىك ئايال ئىكەنلىكىگە ئىشەنسىمۇ، يەنىلا كۆڭۈل توختىتالمايتتى. خالىلاي ئېرىنىڭ سۆزىدىن شۇنى جەزملەشتۇردىكى، «ئەرلىك قەرزى»نى ئادا قىلالمىغان بۇ زەئىپ مىجەز ئادەم ئۆزىدىن ئۆزى خۇدۇكسىنىپ ھەم گۇمانلىنىپ يۈرگەنلىكىگە كۆزى يەتتى. شۇڭا خالىلاي ئوشۇقچە گەپ ئېشەككە يۈك دەپ ئويلىدىمۇ، ئىشقىلىپ، ئۇنىڭ جىم ئولتۇرۇۋالدى. لېكىن پۈتۈن ئەس - يادى «ئالتۇن دۇكىنى»دا قالغان تۇردى ھەسەنىڭ ئىچىدە مىڭلىغان چۈمۈلىلەر قىمىلداۋاتقاندەك

ئولتۇرالماي قالدى:

«دۇنيادا قىز بالدەك دۆت، ئەخمەق، سارالڭ، ئەقىلسىز بىرنېمە بولمىسا كېرەك...» — دەيتتى ئۇ ئىچىدە شۇنىرلاپ، — قارالڭ، بىر ئىستىقبالسىز كۆمۈرچىگە قىلغان ئىلتىپاتسىزلىق يۈزىدىن بىرىنى قاۋۇزغا قىلىدىغان بولسا، ئالتۇن، زىبۇ زىننەتلەرگە كۆمۈلۈپ كەتمەسمىدى...» تۇردى ھەسەنمۇ كۆزلىگەن رىجىسىگە ئاسانلا يېتەتتى. چۈنكى قاۋۇز تەلۇنلۇق دولىسىغا ئۇرۇپ، بىرلا «ھۇيت كۇش ـ كۇش...» دەپلا قويسا دادىسى دوكىنىڭ نەق جان يېرىدىن ئالىدىغان ئىتتە ئۇ... قىسقىسى، ئۆزى ئۆسۈپ يېتىلگەن جىلغىنلىڭ تۈلكىسىگە ئېغىز سالالايدىغان تايغانلىق ئۆزى! ھەتتىگىنەي! نەئىمەدىن ئىبارەت بۇ گۆھەر بىلەن ئالدىدا يوغانلىق قىلىپ بارالڭ كۆرسىتۈاتقان ئەغزىم تۆرىدەك بىر تاغنىمۇ ھېچ كۇچىمەيلا ئۆزىگە ئېگەلەيتتى.

تۇردى ھەسەن بىردىنلا ئەغزىم تۆرىنىڭ «خالئاي بىلەن سۆزلىشىپ كۆرەي، مەندە ئاياللار كۆرسە ھوشىنى يوقاتقۇدەك بىرنەرسە بار...» دېگەن سۆزلىرىنى ئەسلەپ قالدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە كەنجى قىزنىڭ تويىنى مۇبارەكلەپ كىرىپ قويىدىغان رەسمىيەتمۇ بار. بۇ پۇرسەتتە خالئاي ئېرىپ قالسىمۇ ئەجەب ئەمەس.

— خالئاي، ئەغزىم تۆرە كەنجى قىزنىڭ تويىغا قوپۇپ-تۇ، — دېدى تۇردى ھەسەن كۆزلىرىنى ئەپقېچىپ، — يىراق-يېقىندىكىلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەي كېلىپ مۇبارەكلەۋاتىدۇ. نەئىمە ئىككىڭلار بېرىپ قويمىساڭلار سەت بولامسىن.

تۇردى ھەسەن زەرىپخان ئاغىچىنىڭ تاپە ـ تەنىلىرى، ئۆزىنىڭ يالغان ئېيتىپ، خالئاينى ئاقلىغانلىقى قاتارلىقلارنى سۆزلەپ بەردى. يۇمشاق ھەم يېلىنغاندەك تەلەپپۇزدىن ئېرىگەن خالئاي ئېرىگە لەپپىدە قاراپ قويدى.

— ئۆزۈم بارماي، نەئىمەنىڭ بوينىنى باغلىغان بىلەنمۇ بەربىر ئۇ ئاتا ـ بالا شەھۋەتخورلارنىڭ قېشىغا بارمايدۇ.

— بوپتۇ، بوپتۇ، — تۇردى ھەسەن يالتىدە قاراپ قويدى، — ئايال ئەتىگىچە كېلىپ قالارمۇ؟

— يەتتە نەزىرنى ئۆتكۈزۈپ بولدى. ئۇ، «بۈگۈن ـ ئەتە قايتىپ كېتىمەن» دېگەندەك قىلغان، بەلكىم بۈگۈن كەچ كېلىپ قالار، نېمە بىرەر ئىش بارمىدى؟

— ئۆگۈنلۈككە ئەتىگەندە مەن شەھەرگە كىرىمەن. ئابزەر خوجا قاتار چېيىنى ئاق قۇ ئارامگاھىدا ئۇچ كۈن ئۆتكۈزۈپ بەرمەكچى، — دېدى تۇردى ھەسەن ئايالىنىڭ ئۇدۇلىدىكى كارىۋاتقا كېلىپ، — ئايال مېنى ئابزەر خوجىنىڭ ئۆيىگە تاشلىۋېتىپ، سىزنى ئەغزەم تۆرىنىڭ داچىسىغا ئەكەتمەمدۇ!

— تەشلەپكىنىڭ ئالدىدىكى سوۋېت بازىرىدىن بەش ـ ئالتە پەتنۇس تاتلىق ـ تۇرۇم راسلاپ ئاپارمىسام، ئوقۇرى ئېگىز زەرىپىخانىنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ قالارمەن...

— رەسمۇ ـ قائىدە شۇ بولغاندىن كېيىن ئوبدانراق قىلىڭ! تۇردى ھەسەنىنىڭ كۆڭلى جايىغا چۈشكەن بولۇشى كېرەك، ئۇ «ئېرەن يېزا بازىرىنى ئايلىنىپ كېلەي» دېدى ـ دە، چىقىپ كەتتى. ئۇنىڭ قاپقارا يالتىراق سانتاناسى چوڭ دەرۋازىدىن چىقىپ كەتكەنلىكىنى دېرىزىدىن كۆرگەن خالئاي قىزىنىڭ ھۇجرىسىغا غىپىدە كىرىپ كەتتى...

*

تۇغلۇق بىلەن نەئىمە ئوتتۇرىسىدىكى ھەسرەتلىك سۆھبەت، تۇردى ھەسەن بىلەن تۇغلۇقنىڭ ماجىراسى، نازىر شۇنداقلا خالئاينىڭ سىرلىق پاراڭلىرى قارار تاپقان شۇ كۈنى زاۋال ۋاقتى بىلەن «تارسۇ» كەنتىدىكى زىكرى پىيەنچۈك ئەمرۇللا بوۋاينى يوقلاپ كىردى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم ئەمرۇل دادا، كەچ بولسىمۇ يوقلاپ كەلدىم، قايداراغۇي ئەھۋالىڭ؟ بىرنەچچە كۈن بولدى، يوقلاپمۇ

كىرەلمىدىم.

— كەل، كەل زىكرى بالام، — باراڭ تېگىدىكى سۇپىدا ئولتۇرغان بوۋاي ئورنىدا مىدىرلاپ قويدى، — يائاللا مۇشۇ مەھەللىدە سەنلا مېنى يوقلاپ تۇرىسەن جۇمۇ.

— ئەمدى سەن، قارا، مەھەللىمىزدە بىر تەۋەررۈك بولۇپ قالدىڭ، — زىكرىنىڭ قارىچۇقلىرى گوداڭغا چۈشۈپ كەتكەن قارا مارجاندەك پارقىراپ تۇراتتى، — سېنى يالغۇزلۇق تارتىپ قالمىسۇن دەيمەن شۇ.

ئوتتۇرا بوي، چىرايى سېرىق، بۇرۇن ئۇچىنى قىپقىزىل قاپارتمىلار قاپلاپ كەتكەن، ئەتتىكەنلىشىپ كەتكەن بوينىدا كۆپكۆك داغلار پۈلتىيىپ تۇرغان، ئورا كۆز، ياڭاق سۆڭەكلىرى چوقچىيىپ، قوۋۇزلىرى چۆككەن ئوتتۇز ياشلار ئەتراپىدىكى كەپكە شەپكە كىيىۋالغان زىكرى كىر قوليا‌غلىقىغا چىگىلگەن بىر نەرسىنى كۆتۈرگىنىچە سۈپىغا كېلىپ ئولتۇردى.

— بىزنىڭ باغدىكى ھېلىقى سەن ئۇلاپ بەرگەن بىجىنار ئۆرۈك سارغىيىپ قاپتىكەن، — زىكرى قوليا‌غلىقىنى بوۋايغا سۇندى، — باش ـ بۇرنىغا سېنى ئېغىز تەگسۇن دەپ ئەكىردىم.

— رەھمەت، بالام، رەھمەت، — بوۋاي ئاپئاق بومبا ساقالىرىنى سىيپىدى، — تۇغلۇق يوق چاغلاردا سۈيۈمنى توشۇپ، باغ، كۆكتاتلىقلارنى ئوتاپ، سۇغىرىپ بېرىۋاتىسەن، شۇمۇ يەتمەسمىدى بالام.

— تۇغلۇق بولسا ئامانىنى زامانىغا بەرمەي ئىشلەۋاتقان، — زىكرى نەلەرگىدۇر قاراپ سۆزلەۋاتاتتى، — شۇڭا ساڭا ئازراق قول ـ قانات بولمىسام بولامدۇ؟

— رەھمەت، خۇدايىم بىر جېنىڭغا مەڭ جان بەرسۇن بالام، — ئەمرۇللا بوۋاي بىرنەرسىنى دېيەلمەي، دىلىغۇللۇق ئىچىدە ساقلىنى سىيپىدى، — لېكىنزە بالام، سەن توغرۇلۇق قاملاشمىغان گەپلەرنى ئاڭلايمىنا؟

— مەن... مەن توغرۇلۇقما؟ — بىردىنلا چىرايى ئۆڭگەن زىكرى دەماللا ئۆزىنى تۇتۇۋالدى، — بىلمىدىم، بىلمەن... شۇ «دۇكانچى شايىدىن نېسىگە ھاراق ئىچتى»، «بەش مو زىغىرنى قىمارىدا ئۇتتۇرىۋەتتى...» دېگەندەك قۇلاق ياقتى گەپلەردۇر شۇ.

— ھە، ھە، شۇ، شۇ، شۇ گەپلەر، — بوۋاي باشلىرىنى گىلدىڭلاتتى، — ئاڭلاپ «يا رەسۇلىللا...» دەپ ياقامنى تۇتۇپلا قاپتىمەن قارا.

— بۇ پەلىپەتتىش گەپلەرگە سەنمۇ ئىشىنىپ قاپسەن - دە! — زىكرىنىڭ قۇيماقتەك قۇرۇلۇپ قالغان يۈزى پۇرۇشتى، — توپتېرەك، قارغوجا، ھەتتا شەھەردىنمۇ، قارا، سىڭلىم بېشىرئايغا كېلىۋاتقان ئەلچىلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيۋاتىدۇ دېگىنە. «تۇل خوتۇن ئوتى ئۆچكەن ئوچاق» دەپ، ئاپامنىڭ گېپىنى كىمۇ ئىلىك ئالىدۇ دەيسەن، مەن كەلگەن ئەلچىلەرگە، «ياقا يۇرتقا بېرىدىغان سىڭلىم يوق» دەپ گەپنى چورتلا ئۈزۈۋەتتىم. ئاڭلىسام ئۇ خۇمسىلار چىدىماي ئارقامدىن گەپ تېپىپ يۇرۇپتۇ. مەن ئۇچ يۈز ئاتمىش كۈن ئېتىزدا يۇرسەم، مېنىڭ ئەرۋاھىم ئېچىپ - چېچىپ يۇرۇپتۇما؟

— مۇنداق دېگىن بالام، ھە، راست، بېشىرئاي بىلەن ئاغىنەڭ پىدا، ھېلىقى...، يېڭىچە نېمە دەيتتىڭلار خۇدايىم...، شۇنداقمىشكەن دەپ ئاڭلايمەنغۇ.

— ئۇغۇ شۇنداقتى، ئەمما، «مۇشۇكنىڭ پۇلى يوق بەزگە ئامراق» دېگەندەك، توي قىلغۇدەك ۋەجى يوق ئادەم ساقلىتىۋەرسە بولامدۇ؟ شۇڭا: «ۋۇي پىدا، ئۇجمەڭ قاچان پىشىدۇ سېنىڭ؟» دەپ قويىۋىدىم، ئىزا تارتتىمۇ نېمە؟... «بېشىرئاي ئالدىرسا توي قىلمۇرسۇن...» دەپتۇ...، — زىكرى ھويلىدىكى ھارۋىغا قاراپ قويدى، — ۋۇي، بۇگۈن سودا بولمىغانمۇ نېمە؟ خالتا كۆمۈرلەرنىڭ تەڭ يېرىمى ئېشىپ قاپتىغۇ.

— شۇنى دېمەمسەن بالام، — ئەمرۇللا باش چايقىدى، — تۇغلۇق چۇش پېشىن بىلەن خاپا قايتىپ كەلدى. گەپ سورىسام تۇزۇكمۇ جاۋاب بەرمەي چىقىپ كەتتى. سىلەر ئاغىنە بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئىچىدىكىنى بىلىپ باقسائىلار بولاتتى.

— بۇنى مەن بىلمەن ئەمرۇل دادا، «ئاغرىقنى يوشۇرساڭ ئۆلۈم ئاشكارا» دېگەن گەپ بار، — زىكرىنىڭ ئۇچلۇق ئېڭىكىنى قامالالاپ بىرھازا باش چايقىشىدىن بوۋاي بىردەمدىلا ئەندىشىگە چۇشۇپ قالدى، — ھەي... ھەي، چاتاق... چاتاق...

— قېنى دېگىنە بالام، تۇغلۇققا زادى نېمە بوپتۇ؟

— بىز تۆت ئاغىنە پېشىنىدىن تارتىپ، پىدائىڭ ئۆيىدە تۇغلۇق تۇغرۇلۇق باش قاتۇردۇق.

— نېمە، نېمە؟ — بوۋاينىڭ يۈرىكى ئەنسىز سېلىپ كەتتى، — تۇغلۇق بىرەر پېشكەللىككە ئۇچرىغان ئوخشىمامدۇ؟

چۇش پېشىندىن ئۆتكەندە زىكرى ئوتۇن يېرىۋېتىپ، ھويلىنىڭ شور تېمىدىن تۇغلۇق بىلەن مۇنۇرنىڭ بېشىنى كۆرۈپ قالدى. ئۇ پالتىسىنى قويۇپ بويۇنداپ خېلى ئۇزۇن قاراپ تۇردى. ئۇلار ئىككىسى تەتۇر سۆگەت قاپلىغان خالتا كوچىغا قايرىلىۋاتقاندا، زىكرى: «پىدائىڭ ئۆيىگە بارمىدىكەن» دەپ جەزملىدى. ئەمدى ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن كىرىشنى بىلەپ كۆرگەن زىكرى بىرەر باھانە تېپىشى كېرەك ئىدى. توغرا ئۇچ كۇن ئىلگىرى ئېشەك ھارۋىنىڭ چاقىغا يەل بېرىش ئۇچۇن ئارىيەت ئالغان پىدائىڭ ناسۇسى ئېسىگە كەلدى ـ دە، خۇشلۇقىدىن ئالىقانلىرى ئىشقىلاپ كەتتى. ئۇ، يېرىۋاتقان ئوتۇننى تاشلاپ، ناسۇسنى ئالدى ـ دە، پىدائىڭ ئۆيىگە جۇننىدى.

سەھرادىكى دېھقانلارنىڭ قورۇ — جايلىرى شەھەرلىكلەرنىڭكىدەك تولىمۇ پۇختا ياسالمايدۇ. بەزىلەرنىڭ ئادەتتىكىدەك دەرۋازىلىرى بولسا، بەزىلىرىنىڭ غارال بىلەن توسالغان بولىدۇ. پاسىل تاملىرى پاكار ھەم شور، ئۆيلىرىنىڭ

ئىشكىلىرى ھاڭغىرقاي ئوچۇقلا ئېتىزدا ئىشلەۋاتقان ئەھۋاللارمۇ يوق ئەمەس. تېخى ئىتىلىرى شۇنچىلىك ھۇرۇنلىشىپ كەتكەنكى ئۇلار تۇمشۇقلىرىنى چۈنلىرىگە تىقىپ كەچكىچە ئۇخلايدۇ. سىرتتىن يات ئادەملەر كىرىپ قالغۇدەك بولسا، «بۇ بايقۇش بىزنىڭ خوجايىنىڭ يېقىنمۇ ئەمەسمۇ؟ ھاۋشايمۇ ـ ھاۋشىمايمۇ؟ ھاۋشىسام خوجايىن خاپا بولۇپ قالارمۇ؟ ۋاي بولدىلا نېمە بولسا بولمامدۇ...» دېگەندەك ياتقان پېتى بوينىنى سىڭايان قىلىپ بىرھازا قاراپ كېتىدۇ. مانا شۇ تۇرقىدا ناسۇس كۆتۈرگەن زىكرى ھويلىغا بەخىرامان قەدەم ئالدى، دالان ئۆيگىمۇ كىردى. لېكىن ھېچكىم كاشىلا قىلمىدى. شۇڭا ئۇ مېھمانخانا ئۆيىدە بولۇنۇۋاتقان گەپلەرنىڭ ھەممىسىنى بەكمۇ ئېنىق ئاڭلىدى. ئاندىن ئۆيگە ئۇسۇپلا كىردى ـ دە، تۇلۇمدىن توقماق چىققاندەك:

— ھەي، ئاغىنىلەر، تۇغلۇق قىز ئەپقاچسا بىرسىڭ ئات، بىرسىڭ قامچا بولىدىكەنسەن... ئەمدى، زىكرى دېگەن بىر ئاغىنىمىز بار ئىدى، كۆزەتچىلىككە بولسىمۇ ياراپ قالار، دەپ قويۇشمىدىڭما؟ ھەرقايسىڭنىمۇ قىيامەتلىك ئاغىنىلەر دەپ يۈرۈپتىمەن...، — دەپلا چالۋاقاپ كەتتى...

زىكرىنىڭ ئەمرۇللا بوۋاي ئالدىدا: «بىز تۆت ئاغىنە تۇغلۇق توغرۇلۇق باش قاتۇردۇق» دەپ پو ئېتىشى ئەنە شۇ ئىش ئىدى. زىكر، پىدائىڭ ئۆيىدە ئاڭلىۋالغان تۇردى نازىر، نەئىمە، خالئاي ھەم تۇغلۇقلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىككى قېتىملىق ئۇچرىشىش، شۇنداقلا شۇ جايدا بولۇنغان گەپ ـ سۆز، ماجىرالارنى كۆپتۈرۈپ، چوڭايتىپ يەتكۈزدى. ھەتتا تۇردى نازىرنىڭ بۇگۈن تۇغلۇقنى بىر كاچات ئۇرغانلىقىنىمۇ چالا قويمىدى. بىردىنلا ئىچىدىن ئۆرلەپ كەلگەن غەزەپ ئەمرۇللا بوۋاينىڭ يۈزىگە تەپتى. ئۇ ئاچچىقىدا قىزىرىپ كەتكەنىدى.

— قانداق يېرى «نازىر» ئۇنىڭ ھە؟ — دېدى بوۋاي، ۋارقىراپ، — ئۆتمۈشتىكى مەسۇم شاكىيۇمۇ بىھۇدە ئادەم

ئورمايدىغان...

— ئاغىنىلەر «نەئىمەنى ئەپقېچىش كېرەك» دېۋىدى، مەن ئۇلارنى توستۇم، — زىكرى بوۋايغا يالتىتىپ قاراپ قويدى، — نازىرىنىڭ قولىدا ھوقۇق، قانۇن بار... پۇل بار... ئالىمادىس تۇغلۇقنى سولىتىۋەتسە چاتاق - دە! تېخى ئاغىنىلەر: «غۇلجىدا قىز ئەپقېچىش مودا» دەپ تۇغلۇقنى كۇشكۇرتۇۋاتىدۇ...

— تۇسقۇنۇڭ بولماپتۇ، بالام، تېگىل بولماپتۇ، — بوۋاينىڭ كۆزلىرىدىن چېقىن چىقىۋاتاتتى، — قىزنىڭ رايىغا بارمىغان خاۋارىشنىڭ ئاشۇنداق ئەدىبىنى بېرىش كېرەك. با مەسلىھەت قاچقان قىز - يىگىتنى سولايدىغان قانداق پۇچەك قانۇنكەن ئۇ؟ ... ئۇنداقتا غۇلجىدا قىز - يىگىت قالامدۇ؟

— بۇ... بۇ ئەمرۇل دادا، — زىكرى دۇدۇقلاپ كەتتى، — ئەمەلدارلار بىلەن پۇت تېپىشىپ بۇ چاغقىچە كىم پايدا ئالالىغان؟ ئۇنىڭدىن كۆرە، تۇغلۇقنى مۇشۇ تارسۇدىن ئۆيلەپلا قويساق بولمىدىمۇ...

— بۇنى مېنى ئويلىمىدى دەمسەن، — بوۋاينىڭ ھاسا تۇتقان قوللىرى كىرىشىپ كەتكەندى، — ئەڭ مۇھىمى، تۇغلۇق بالامنىڭ رازىلىقى بولۇش كېرەك... مەن ئۇنىڭ كۆڭلى ئۇچۇن يۇز قېتىم، مىڭ قېتىم ئۆلۈشكە رازى!

زىكرى تۇنجۇقۇپلا قالدى. ئۇ ئۆزىنى داۋاملىق يۆلەپ، قانات يېيىپ كېلىۋاتقان تۇغلۇقنى كەڭ - كۇشادە سېغىپ ئىچىش كويىدا سىكلىسى بېشىرغاينى بەرگۇسى بار ئىدى. شۇڭا ئاپىسى رانەمنىمۇ ئىشقا سېلىپ باقتى... تىنىم تاپماي ئىشلەيدىغان، قول ئىلكىدە بار، سېخىي ھەم مەرد بۇنداق يىگىتنى تارسۇ كەنتى، ئېرەن يېزىسىلا ئەمەس، بەلكى يەتتە ئىقلىمدىن تاپماقمۇ تەس ئىدى. شۇڭا زىكرى دائىم تۇغلۇقنىڭ ئۆيلىنىشى توغرۇلۇق ئوغرىلىقچە تەڭ تىكلاپ يۇرەتتى. مانا بۇگۇن تۇغلۇق بىلەن مۇنۇرنىڭ بىللە كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ناسۇسنى باھانە قىلىپ

پسدانىڭ ئۆيگە كىردى ھەم ئاڭلىغانلىرىنى ئەمرۇل بوۋايغا يەتكۈزۈپ، ئۇنىڭ خەيرىخاھلىقىغا ئىرىشمەكچى بولدى. بىراق بوۋاي ئۇنىڭ كۆزلىگەن يېرىدىن چىقمىدى. شۇڭا ئۇ نېمە دېيەرىنى بىلمەي پۈشۈلداپ ئولتۇردى.

— ئەمرۇل دادا، تۇغلۇق كۆرۈنمەيدىغۇ؟

— ئۆزۈڭ «بىز تۆت ئاغىنە بىللە ئىدۇق» دەۋاتاتتىڭغۇ؟

— بىز خېلى بۇرۇنلا تارقاپ چىققانىدۇق، — دېدى زىكرى تېلىققاندەك بولۇپ، — توغرا، مۇنۇر بىلەن پىدا تۇغلۇقنىڭ ئىچ پۈشۈقىنى چىقىرىمىز، دېگەندەك قىلىۋىدى، ئېرەن بازىرغا كىرىپ كەتكەن ئوخشايدۇ...

— سەن بارماپسەنغۇ؟

— سېنىڭ بىلەن مۇڭداشقۇم كېلىپ بارمىدىم، — زىكرى ئورنىدىن تۇردى، — مەن قايتاي، بولدى ئورنىڭدىن تۇرما... كۆكتاتلىقىڭدىن ئازراق ئوتياش ئېلىۋالاي ھە؟!

— ئال - ئال...

شۇ كۈنى تۇغلۇق ئوتتۇرا كېچىدىن ئاشقاندىلا كەلدى. ئۇ بىرەر ئىشتىن قاتتىق خاپا بولغان چاغلاردىلا پىۋا ئىچىپ قويىاتتى. شۇڭا بوۋاي ئۇنى خىجىل قىلماي دېدىمۇ، ئىشقىلىپ، قەستەن خورەك تارتقان بولۇۋالدى. ئەمرۇللا بوۋاي ئەتىسى ئەتىگەن چاي ۋاقىتىدىلا تۇردى نازىر داچىسىدا يۈز بەرگەن ئىشلارنى ئاساماقچىلاپ سوراپ كۆرگەن بولسىمۇ، تۇغلۇقنىڭ ئاغزىدىن بىرەر گەپ ئالالمىدى.

— بالام، سەن قانداقلىكى ئىش قىلساڭ مەن ساڭا ھەمقان بولالايمەن، — دېدى بوۋاي كەسكىنلىك بىلەن، — چۈنكى سەن ئەقىللىق بالا، ھەممىنى ئويلاپ قىلىسەن... نەئىمەنى ئەپقېچىش ئويۇڭ بولسا مەندىن ئەنسىرىمە، ئويلاپ باقسام جانابى نازىر ئېرىمىگۈدەك...

— جېنىم دادا، ئىش ئۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتكىنى يوق...

نەئىمەمۇ ئەپقاچىدىغان قىزلاردىن ئەمەس! ئۇ، ئوقۇمۇشلۇق، ئېسىلزادە قىز، — تۇغلۇقنىڭ كۆزىدىن ياش چىقىپ كەتتى، — لېكىن مەن بۇگۈن نەئىمە بىلەن ئارىنى ئوچۇق قىلىۋەتتىم...

— نېمە، نېمە؟ قانداق ئوچۇق قىلىۋەتتىڭ؟

— «بۇنىڭدىن كېيىن مېنى ئىزدىمەڭ» دېدىم شۇ.

— ھەي ئەخمەق بالا، شۇنىڭ بىلەن ئىش تۈگەمدۇ ھە؟— بوۋاي باش چايقىدى، — ھەر ئىككىلار ئۆمۈر بويى نادامەتتە ئۆتۈسىلەر.

— ئەمىسە قانداق قىلاي، تۇردى نازىرنىڭ ئايىغىغا تىزلىنىپ يالۋۇرايمۇ؟ — تۇغلۇق ياشلىرىنى سۈرتمىدى، — ئۇ... ئۇ دېگەن بىر تاش ئادەم... ئەبەدىلئەبەد ئېرىمەيدۇ...

— سېنىڭدەك ئوغۇلنى 18 مىڭ ئالەمگە چىراغ يېقىپمۇ تاپالمايدۇ، — دېدى ئەمرۇللا بوۋاي ھاسسىنى يەرگە ئۇرۇپ، — بولدى مەن ئۆزۈم بىرىپ سۆزلىشىمەن.

— جېنىم دادا، سېنىڭ بىرىشىڭ ھاجەتسىز، مەن... ئۇ قىز بىلەن ئارىنى ئوچۇق قىلىۋەتتىم دېدىمغۇ... ئەمدى ئىلەشتۇرمىگەن سەن قالدىڭمۇ؟

— ھە، دېگىنە، ئۇ قىز قوشۇلدىمۇ؟

— ئۇ... ئۇ...، — تۇغلۇق دەمىللىقا بىرنېمە دېيەلمىدى، — قوشۇلسۇن ـ قوشۇلمىسۇن مېنىڭ نېمە ئىشىم...

— ھە، مانا دېمىدىمۇ، بىر ئاجىزەنى ئوتقا تاشلىۋەتتىم دېگىن...

— ۋاي... ۋاي بولدىلا...

تۇغلۇق ھارۋىسىنى قېتىش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇرۇپ ئېغىلغا ماڭدى. ئەمما بوۋاي ئوغلىنىڭ يۈرىكىگە مەدەت بولسۇن دېدىمۇ، ئىشقىلىپ، مۇنۇ سۆزلەرنى ئوچۇق ئېيتتى:

— بالام، سەن ئۆزۈڭنى ئالدىما، بۇنداق قىلىش

نادانلىق... دۇنيادا يېشىلمەيدىغان سىر، ھەل بولمايدىغان ماجىرالار يوق... نەئىمە قىز ئىككىڭلارنىڭ تىلى، دىلى بىر يەردىن چىقسىلا، ئۇمىد - ئارزۇيۇڭلارغا يېتەلەيسىلەر...

9

ئوقۇرمەنلەرنىڭ مۇبارەك خاتىرىسىدە بولسا كېرەك، داڭىغا چوڭ دەرۋازىدىن كىرگەندىن كېيىنلا سول تەرەپ — قورۇنىڭ ئەڭ بۇلۇڭىدا ئايازنىڭ ئىككى ئېغىز ئۆيى چوقچىيىپ تۇرىدۇ. بۇ ئۆيىنىڭ ئۈدۈل قارشىسىدا، يەنى قورۇنىڭ ئوڭ تەرەپ بۇلۇڭىدا بىر ماشىنا قويۇش ئۆيى بار. بۇ ماشىنا قويۇش ئۆيى بىلەن ھەيۋەتلىك داچا بىنا ئوتتۇرىسىدا بىر تاختا ئانارلىق ئېتىزى بار بولۇپ، قىپقىزىل مەخمەلدەك ئېسىلىپ تۇرغان ئانار چېچەكلىرى ھەم ئانار خەمەكلىرى خۇددى چوڭ - كىچىك پانۇسلارغا ئوخشايتتى.

ماشىنا قويۇش ئۆيى ئالدىدىكى چاققانغىنە سېمونت مەيدانداً ئايلاپ چوڭ تۆمۈر باكتىن ناسۇس ئارقىلىق چىلەككە بېنزىن چۈشۈرۈۋاتاتتى. ئاشپەز ئايەتبۇ ماشىنىنى ھۆل ۋە قۇرۇق لۆڭگىدە پارقىرىتىپ سۈرتىۋاتاتتى. بۇ تۈل چوكان ئايسىمە ئۆلۈپ كەتكەندىن بېرى نېمە ئۈچۈندۇر ئايازغا سىڭايان قاراپ جىلمىيدىغان بولۇپ قالغانىدى. مانا شۇ تۇرقىدىمۇ قولى ئىشتا بولسىمۇ، كۆزى ئايازنىڭ قاملاشقان بەستىدە ئىدى. ئەمما بۇ خوتۇنىنىڭ سۆيىنى قاچۇرۇپ، قاياقتىندۇر تۇردى ھەسەن جىددىيلەشكەن ھالدا يېتىپ كەلدى - دە، ئايازنىڭ قۇلىقىغا نېمىلەرنىدۇر دەپ بېشىنى سىلكىدى، ئاياز بېسىۋاتقان ناسۇسنى توختىتىپ قويۇپ ئۇنىڭغا تىكىلدى:

— ھېلىقى بىر چاغدا نەئىمەنىڭ تۇغۇلغان كۈنىدە سەتلەشكەن پور كۆتەكتۇ؟ ئۇنىڭغا تېتىغۇچىلىكىم بار... لېكىنزە

ئۆزلىرىنىڭ بىللە كىرگەنلىرى ياخشى بولاتتى.

— دەۋاتىمەنغۇ، ئۇرۇمچىدىن بىر جۈيجاڭ ئاغىنىمىز كېپتىكەن، ھېلىلا تېلېفون كەلدى، ئۇ ھازىر داچىغا قاراپ كېلىۋېتىپتۇ، — دېدى تۇردى ھەسەن سەل جىددىي قىياپەتە، — ھە، راست، پىچىقىڭنى ئېلىۋال، ھەر ئېھتىمالغا قارشى تەييارلىق بولمىسا بولمايدۇ. قېنى پىچىقىڭ؟

— ئۆيدە، ئۇستەل ئۈستىگە تاشلاپ قويغان.

— ئەكە ئاچقۇچىڭنى، — تۇردى ھەسەن ماشىنا يۈيۈۋاتقان ئايەتبۇگە قايرىلدى، — سىز ئايازنىڭ ئۆيىگە كىرىڭىز ئۇستەل ئۈستىدە غىلاپلىق پىچاق بار. شۇنى ئاچقىپ بېرىڭ، مانا ئاچقۇچ.

ئايەتبۇ غەلىتىلا ھىجىيىپ كېتىپ قالدى. ئايال تەرلىرىنىمۇ سۈرتمەي ناسۇسنى باسماقتا ئىدى.

— قارا، ئايال، — دېدى تۇردى ھەسەن جىددىي تەلەپپۇزدا، — خالئاي بىر چاغدا قاۋۇزنى قاتتىق تىللىۋەتكەن. بۇ تەلۋە ئۇنتۇپ قالغىنى يوق. ئۇنىڭ ئەلپازى يامان. شۇڭا خالئايىنى ھەرگىز يالغۇز يېرىم قويما، ئۇقتۇڭمۇ؟ قاتتىق سەگەك بول!

— تۇ نازىر، ئالمادىس بىرەر ئىش يۈز بەرسە، قېنىم قىزىقراق ئادەممەن. ۋەقە تۇغدۇرۇپ قويۇپ ساقچىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالسام...

— قورقما، مەن ئىگە، ساقچى باشلىقى مەخمۇت زىيا مېنىڭ يېقىن ئاغىنەم ھەم ساۋاقدىشىم بولىدۇ.

تۇردى ھەسەن پەلەمپەيلەردىن قول سومكىسىنى كۆتۈرۈپ چۈشۈۋاتقان خالئايىنى كۆرۈپلا ئۇنىڭ ئالدىغا تېز ـ تېز چاماداپ يېتىپ كەلدى ھەم قوللىرىنى ھەربىرىنى كەتلەندۈرۈپ نېمىلەرنىدۇر دېگەنىدى، خالئاي بىردىنلا ئاچچىقلاپ قالدى.

— سىز نېمانداق گېپىڭىزدە تۇرمايدىغان ئادەم، — خالئاي ئالىقانلىرىغا ئۇردى، — تۇنۇگۈن بىللە بارىمەن دېگەنتىڭىز،

ئەجەب بۇگۈن يالتىيىپ قاپسىز. بولدى، مەنمۇ كوچىدىن تاكسى يالىلاپ باراي.

— جېنىم خالىلاي غەرەز ئۇقۇڭ. ھازىر ئاغىنەم داچىغا قاراپ كېلىۋېتىپتۇ. ئۇنى قاتار چايغا ئاپىرىپ بىر ئوينىتىپ قويمىسام بولمايدۇ، — تۇردى ھەسەنمۇ ئالمىلارنىغا ئۇردى، — ئەگەر تاكسىدا باردىغان بولسىڭىز، ئاشۇ ئاسمانغا مىخ قاقىدىغان تۆرەم، ئاغچىلارنىڭ ئالدىدا نومۇستا ئۆلتۈرۈسىز مېنى...

— ئاشۇ ئايال ھەيدىگەن ماشىنىغا چۈشمەيمەن... بولدى، چوڭ يولدا تاكسى توسۇيمەن...

ئۇلار راسا تاكاللىشىپ تۇرغىنىدا ئەنىمە ھۇجرىسىدىن چىقىپ ئۇلارنىڭ قېشىغا كەلدى. بۇنىڭدىن تۇردى ھەسەن خىجىلا جانلاندى.

— قارىڭ، قىزىم ئەنىمە، ئاپىڭىزنىڭ جاھىللىقىنى...

— ئاپا، بولدى قىلىڭە، دادامنى تولا تەڭلىكتە قويماڭ. ئايازكاممۇ ماشىنىنى شۇنداق سىلىق ھەيدەيدىغۇ... تايىنلىق شۇ، ياراتمايۋاتىسىز شۇنداققۇ؟

ئەقىللىق ھەم زېرەك ئەنىمە: «ئايازكاممۇ ماشىنىنى سىلىق ھەيدەيدىغۇ، تايىنلىق شۇ ياراتمايۋاتىسىز، شۇنداققۇ؟» دېيىش ئارقىلىق ئاپىسىنىڭ بىخۇدلۇق بۆشۈكىدە سادىر قىلغان سەۋەنلىكىنى چېچەنلىك بىلەن ئېسىگە سالدى. ئۇلۇشكۇن تۇردى ھەسەن ماشىنىسى بىلەن يېزا بازىرىغا كەتكەندە قىزىنىڭ ھۇجرىسىغا كىرگەن خالىلاي ئەنىمە بىلەن مۇڭدىشىپ، بولۇنغان گەپلەرنىڭ ھەممىسىنى دېگەندى. بۇ ئانا ـ بالا سىرداش دوست ھەم بىر ـ بىرىنىڭ ئەيىب ـ نۇقسانلىرىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان ئەينەكلەردىن ئىدى. مانا ھازىرمۇ ئەنىمە ئاپىسىنىڭ كەم ئەقىللىق قىلغانلىقىنى سىزىپ قالدى... توغرا ئەمەسمۇ؟ تۇردى ھەسەن كۈندەشلىك قىلغانكەن، خالىلاي ئەزەر كۆزىگىمۇ ئالماي بەخىرامان يۈرگەندىلا گۈماندانلاردىن خالاس تاپىدۇ. چۈنكى

قارشى تەرەپ ئۇنىڭ ئىخلاسمەن چىرايىدىن، تۇز كىرىپ تۇز چىقىشلىرىدىن، سالاپەتلىك يۆتىلىپ قويۇشلىرىدىن كۆڭلىگە ئەمىنلىك تاپىدۇ. ئۇنىڭ ئەكسىچە، ئېغى بىلەن بېغىنىڭ تايىنى يوقلا گەپلەرگە كايىپ: «سەن كۇندەشلىك قىلغان ئادەمنىڭ ماشىنىسىغا چىقمايمەن»، «نېمە ئويۇنلارنى ئويناۋاتسەن...»، «سېنىڭ ماشىناڭدا ئولتۇرماي تاكسىدا ماڭىمەن...» دېگەندەك چىدىماسلىق قىلساڭ، تېخى جاھىللىق بىلەن ئۆز گېپىڭنى يورغىلاتساڭ باشقىلارنىڭ گۇمانىنى قوزغاپ، ھەرقانداق ئادەم «غىدىقى بارنىڭ قىچىقى بار...» دېمەمدۇ!

قىزنىڭ ئېيتىخارلىق ھەم رازىمەنلىك بىلەن قارىغان خالىئاي ماشىنىنىڭ ئارقا دېۋانىغا جايلىشىپ ئولتۇرۇۋالدى. تۇردى ھەسەن، نەئىمە، ئايەتبۇلەر قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ ئۇزىتىپ قويدى.

دەرۋازا ئالدىدىكى توغرا كوچا گەرچە شەھەرگە يېقىن بولسىمۇ ئاسفالتلىق چوڭ يولغا چىققۇچە بولغان ئارىلىق خېلى ئۇزۇن بولۇپ، ئادەتتىكى تاشيول ئىدى، ئەمدى دەرۋازىغا روبىرو قارىشىپ تۇرغان بۇك ـ باراقسانلىق خالتا كوچا ئىككى يۇز مېتىرمۇ كەلمەيدۇ. بۇ كوچا گەرچە دېھقانلارغا ئۆيلۇك يەر كېسىپ بېرىلگەن ئون يىل ئىچىدە ئاپىرىدە بولغان بولسىمۇ، يولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى سۆگەت تاللىرى بىر ـ بىرىگە تەزىم قىلغاندەك ئېگىلىپ قوشۇلۇپ كەتكەچكە، يول بەكمۇ سالقىن ھەم ھاۋالىق ئىدى. كوچىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى ئۇستىنى يالپۇز، ياۋا بېدە، سېرىقيۆگەي ھەم سۇتلىگەن، تىلقاناتلار قاپلاپ كەتكەن چوڭقۇرلۇقتا بىر ئۆستەڭ سۇ گۇركىرەپ ئاقاتتى. باھار كېلىش بىلەن سۆگەتلەرنىڭ مايسىرەڭ چوكان ـ جالالىرى خۇددى قىزلارنىڭ ئۇششاق ئۆرۈم چاچلىرىدەك يولغا ساڭگىلىشىپ كەتكەچمىكىن، بۇ كوچىنى «چوكانتال» كوچىسى دەپ ئاتايتتى. چىلانلىقنىڭ بۇنداق كۆجۇم، باراقسانلىق كوچىلىرى كۆپ ئىدى.

مانا مۇشۇ كوچىنىڭ بېشىدا چوڭ - كىچىك ماشىنىلار، ئۇچ چاقلىق موتسىكىلىتلار، مېنىبۇسلار ئۆزۈلمەي ئۆتۈشۈپ تۇرغان چوڭ ئاسفالت يول كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. بوستان شەھەر غۇلجىغا ئېلىپ بارىدىغان بۇ يول كەڭ، ئازادە، ئەينەك بېتىدەك تۈپتۈز، ئىككى تەرىپى بۇك - باراقسان دەرەخلىك ئىدى. بەزىدە شەھەردىكى گۈل ماگىزىنلىرى، گۈل بىلەن تەمىنلەيدىغان گۈلزارلىق ئېتىزلار ئۆزۈندىن - ئۆزۈنغا سوزۇلغان ھالدا كۆرۈنىدۇ. قىزىل، سېرىق ھال، ئاق ئەتىرگۈللەر، يەنە قانداقتۇر نادىر - ئەتىۋارلىق گۈل - چېچەكلەرنىڭ پۇراقلىرى ماشىنا دېرىزىلىرىدىن گۇپۇلدەپ دىماغلارغا ئۇرۇلۇپ ئادەمنى شېرىن خىياللار ئالىمىگە ئېلىپ كېتىدۇ...

قاپقارا سانتانا شەھەر يولىدا ئۇچقاندەك چاپماقتا! دېۋانغا ئۆزىنى تاشلاپ، خىيالغا پاتقان خالئاينىڭ كۆزلىرىدىن سىرغىپ چۈشكەن ياش تامچىسى ئاق مەرمەردەك سىلىق يۈزلىرىنى سۆيۈپ، يۈمران ئېڭەك ئاستىدا توختاپ قالدى. ئۇ، ئورنىدا تۇپتۇز ئولتۇرۇپ ماشىنا ھەيدەۋاتقان ئايازنى كۆرگىنىدە تېخى ئونتۇلۇشقا ئۇلگۇرمىگەن، بىراق تولىمۇ يىراقتا قالغان ياشلىقى، شۇنداق! ئەسلىگىدەك تاتلىققىنە خاتىرىمۇ قالمىغان، ئەكسىچە نومۇس ۋە ئۇياتسىزلىق، خورلۇق ھەم نادامەتلىك يادنامىلىرى داغ بولۇپ ئويۇپ كەتكەن ياشلىقى ئايان بولدى... ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ھېلىقى شەرمەندە كۆرۈنۈش ھېلىھەم ئەلەڭلەپ تۇرۇپتۇ... ئەنە قاپقارا كۆسەيگە ئايلانغان ئىككى جەسەت قۇچاقلىشىپ ياتىدۇ... جىگدە شاخلىرىغا ئېلىنىپ قالغان. باغرىتاق، ئەر - ئاياللارنىڭ ھەر رەڭدىكى ئىچكى كىيىملىرى... پاپىقلار... «بىزنى مەڭگۈ ئۇنتۇپ قالماڭلار...» دېگەندەك سەلكىن شامالدا ھېلىپىرلەپ تۇرۇپتۇ...

— خالئاي خانىم!

— ھە، — خالئاي چۆچۈپ كۆزىنى ئاچتى...

— شەھەرگە كىرىپ قالدۇق، «ئادەمەتچىلىككە ئاپىرىدىغان تاتلىق - تۇرۇم ئالىمەن» دېگەندەك قىلىۋېدىڭىز...

— شۇنداق، تەشلەپكىدىكى سوۋېت بازىرىدا توختاق.

شەھەرنىڭ قاتناش تۈزۈمى ئىنتايىن چىڭ ئىدى. ماشىنىلارنى قالايمىقان توختىتىشقا قويمايتتى. شۇڭا ئايال ماشىنىسىنى «يېشىلنۇر» رېستۇرانى ئالدىدىكى ماشىنا توختىتىش مەيدانىغا توختاتقاندىن كېيىن، خالئاي ئىككىسى سوۋېت بازىرىغا كېتىشتى. ئىسلاھات ۋە ئېچىۋېتىشنىڭ داغدام يولى ئەڭ ئالدى بىلەن تىجارەتچىلەرنى جەنىتەكە ئاپىرىدىغاندەك بازاردا ئالىدىغان ئادەمدىن ساتىدىغان ئادەم جىق ئىدى. ھەر خىل يېمەكلىكلەرمۇ ئاجايىپ مول بولۇپ، خېرىدارلار قايسىسىنى ئېلىپ قايسىسىنى قويۇشنى بىلمەي قالاتتى. خالئاي باقالى، قات- قات ھەم سوۋېت كىمېۋىتلىرىدىن بولۇپ ھەربىرىنى جۇپ پەتنۇستىن قىلىپ بېرىشنى دېيىشى بىلەنلا دۇكاندار شۇئان ئىشقا كىرىشىپ كەتتى. ئۇ ئالتە پەتنۇسنى گۇللۇك سۇلياۋلار بىلەن شۇنداق چىرايلىق ئورىدىكى، ئادەمنىڭ ئۇنى ئېچىشقا كۆزى قىيمايتتى.

ئاياز دەستىلەنگەن تۆت پەتنۇسنى، خالئاي ئىككىنى كۆتۈرۈپ كېلىپ ماشىنىغا چىقىشتى. ماشىنا شەھەردىن چىققۇچە ئاستىراق ماڭغان بولسىمۇ ئېلى دەريا ۋادىسىغا جايلاشقان «ئايدىڭساي» سايا‌ھەت رايونىغا كىرىشى بىلەن مېڭىشى تېزلەپ كەتتى. بۇ يەرنىڭ ئادەملىرى شالاڭ، يوللىرى ئازادە بولغاچقا، ماشىنا ئەغزەم تۆرە داچىسىغا بىردەمدىلا كېلىپ قالدى. ئۇلارنى چېقىر كۆز، يۇمىلاق چوكان كۆتۈۋالدى.

— تىنچ تۇردىڭىزمۇ، تىنچ - ئامان كېلىپ قالدىڭىز-مۇ؟— چېقىر كۆز چوكان خالئاينى قۇچاقلاپ يۇزىگە يۇزىنى ياقتى،— زەرىپىخان ئاغىچا خېنىم سىلەرنى ئەتىگەندىن چۈشكىچە ساقلاپ، تېخى ھېلىراقتا بىر نەزىرگە كىرىپ كەتكەن. تۆرەم ئاتام بىلەن قاۋۇز ئاكا ئابزەر خوجىنىڭ ئۆيىگە ئەتىگەندىلا

كېتىپ قالدى. ئۇلارنىڭ قاتار چېيى كىچىك چوقۇردا ئۆتكۈزۈلىدىغان ئوخشايدۇ. قېنى ئۆيسەن كىرىلى.

چېقىر كۆز چوكان ئۇلارنى مېھمانخانىغا باشلىدى.

— ئاياز، — دېدى خالىئاي كەينىگە قايرىلىپ، — ماشىنىدىكى نەرسىلەرنى ئەكىرىشىپ بېرىڭ.

— بولىدۇ، خالىئاي خانىم، باش ئۈستىگە!

چېقىر كۆز چوكان مېھماننى باشلاپ قويۇپلا، «چاي دەملەي» دەپ چىقىپ كەتتى. خالىئاي بۇ كۆركەم لېكسن مېھمانخانىنىڭ تام ـ تورۇسلىرىغا كۆز تاشلىدى. مېھمانخانا ھەقىقەتەنمۇ چوڭ بولۇپ، قوڭۇر رەڭ پولغا سېلىنغان ئەتىرگۈللۈك يېشىل گىلەم، ئۆي ئوتتۇرىسىغا قويۇلغان ئۇزۇن ھەم كەڭ تاماق ئۈستىلى، ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئەتىرەڭ بۇلغار قاپلىق دۇغانلار، ئازادە، ئېگىز كۇنگۇرىلىك دېرىزىلەر، شۇنداقلا ئىشىك بېشىدىكى گەرىنزلەردىن ئېسىلىپ تۇرغان سۇس سۆسۇن رەڭ يېپەك پەردىلەر مېھمانخانىنى ھەيۋەتلىك ھەم سۇرلۇك كۆرسىتىپ تۇراتتى. خالىئاي ئېچىدە: «نازىر ئەپەندىم چاقىرغىنا مېھمانخانىغا باشلىدى دەۋاتاتتى، بۇ ئەمەس ئىكەن ـ دە!» دېگەنلەرنى ئويلاپ تۇرۇشىغا ئاياز دەستىلەنگەن تۆت پەتنۇسنى كۆتۇرۇپ كىردى.

— ئاياز، قالغان ئىككى پەتنۇسنى ئەكىرىۋېتىپ، يىراقتا كەتمەڭ، — دېدى خالىئاي بوش ئاۋازدا، — ئايال خوجايىن بولمىغانىكەن، قويىدىغانىنى قويۇپ، دەرھال كېتىمىز...

— بولىدۇ، خانىم...

زېھنىياتلىق ئوقۇرمەنلىرىمىزنىڭ ئېسىدە بولسا كېرەك، ئەغزەم تۆرىنىڭ داچا بىناسىغا كىرگەن ھامان ئەينەك پوللۇق يۇمىلاق سەينا، ئوڭ تەرەپتە بالكونلۇق ئىككىنچى قەۋەتكە چىقىپ كېتىدىغان ياي شەكىللىك پەلەمپەي بولۇپ، بالكون ئاستىدا، يەنى بىنانىڭ ئوڭ ـ سول تەرىپىدە دېرىزىلىرى باغ ئورمانلىقىغا

قارايدىغان ئىككى كارىدور بار ئىدى. بۇ كارىدولارنىڭ ھەربىرىدە ھۇجرا، تەنتەربىيە ئەسلىھەلىرى قويۇلغان چېنىقىش ئۆيى، مۇنچا، ئارامخانا... دېگەندەك ئايرىم - ئايرىم ئۆيلەر بار ئىدى.

ئاياز مېھمانخانىدىن چىقىپلا ئەتراپقا سەپسالدى. چۈنكى تۇردى ھەسەننىڭ سۆزلىرى ئۇنى سەل چۆچۈتۈپ قويغانىدى. خۇددى «قورققانغا قوش كۆرۈنۈپتۇ»، دېگەندەك ياندىكى ئۆيدىن بىركىملەرنىڭ گۇدۇڭلىغان ئاۋازى ئاڭلانغاندەك بولدى. ئاياز قىيا ئېچىقلىق ئىشىكنىڭ پەردە ئارىلىقىدىن بايىقى چېقىر كۆز چوكانىنىڭ كىمگىدۇر گۇدۇڭلاپ گەپ قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى. لېكىن يەنە بىر ئادەم ئىشىك ئارقىسىدا بولغاچقا كۆرگىلى بولمايتتى. يۇرىكى ئاغقان ئاياز: «زەربىخان نەزىردە، تۆرە بىلەن قاۋۇز ئابزەر خوجىنىڭكىگە كەتكەن تۇرسا، ئۇ، جۇۋان كىمگە گەپ قىلىۋاتقاندۇ؟...» دېگەنلەرنى ئويلاپ سىرتقا چىقتى. ئاندىن ماشىنىدىن ئىككى پەتنۇسنى ئېلىپ، ئەينەكلىك سەيناغا كىردى - دە، ئوڭغا بۇرۇلدى. ئۇ كارىدوردا كېلىۋېتىپ، بايىقى ئۆيگە ئىختىيارسىز قاراپ سالدى - دە، يۇرىكى قارتلا قىلىپ قالدى. چۈنكى قايرىلغان پەردە ئارىلىقىدىن قاۋۇزنىڭ قاپقارا، چوقۇر يۈزىنى كۆرۈپ قالدى. بەلكىم ئۇ، ئايازنىڭ ئاياغ تىۋىشىنى چېقىر كۆز چوكانىنىڭ دەپ ئويلاپ قالدى بولغاي، گەپ قىلماقچى بولۇپ دەرھاللا پەردىنى تارتىپ يۇزىنى يېپىۋالدى.

بۇگۈن بىر شۇملۇقنىڭ يۈز بېرىدىغانلىقىنى مۆلچەرلىگەن ئاياز مېھمانخانىغا چاندۇرماي كىردى. بۇ چاغدا چېقىر كۆز چوكان ئۇستەلگە تاتلىق - تۇرۇملارنى تىزىۋاتقان بولۇپ، توقاچلارنى ئۇششتىۋاتاتتى. ئاياز پەتنۇسلارنى چوكانغا تۇتقۇزۇپ كەينىگە قايرىلىشى بىلەن خالئاي ئۇنى قول ئىشارىتى بىلەن توختاتتى.

— ئاياز، مەن ھازىرلا چىقىمەن، ماشىنىنى ئوت ئالدۇرۇپ تۇرۇڭ.

— ۋىيەي، نېمە دېگىنىڭىز بۇ خالئاي خانىم، — دېدى چوكان چىرايلىق كۆزلىرىنى ئوينىتىپ، — مەن زەرىپىخان ئاغىچا خېنىمغا تېلېفون بېرىۋەتتىم. ئۇ، خالئاي خانىم جىنىدەك ساقلىغاچ تۇرسۇن، ھېلىلا بارىمەن، دېگەن تۇرسا... كەتسىڭىز زەرىپىخان ئاغىچا خېنىم مېنى بوغۇپ قويار.

— تېلېفون بەرمىسىڭىز بوپتىكەن، نەزىر ئىگىلىرى ئاغرىنىپ قالار.

— ئاغرىنمايدۇ، ئۇلار مۇشۇ يەردىكى قوشنىلار.

ئاياز مىقىدە تولغان چېقىر كۆز چوكاننىڭ يالت ـ يۇلت ئويناپ تۇرغان كۆزلىرىگە، تولغىنىپ تۇرۇپ كىرپىك قېقىشلىرىغا قاراپ: «ناز ـ كەرەشمىدە پىشقان چوكانكەن» دېگەن ئوي كۆڭلىگە كېلىشى بىلەن قاپاقلىرى مىژژىدە تۇرۇلدى.

— بوپتۇ، تېلېفون بېرىۋەتكەن بولسىڭىز ساقلاي، — دېدى خالئاي ئايازغا قاراپ قويۇپ، — ئاياز، سىز شەھەردە قىلىدىغان ئىشلىرىڭىز بولسا، كېتىپ كۈن ئولتۇرا يېقىن كەلسىڭىزمۇ بولىدۇ. زەرىپىخان ھەدەم كېلىپ قالسا تاينىلىق قويۇپ بەرمەي، ھايال بولۇپ قېلىشىم مۇمكىن...

— خانىم باشقا ئىشىمۇ يوق، داچا بەكمۇ چىرايلىق ئىكەن. باغ، ئورمان، گوللۇكلەرنى ئايلانغاچ سەگدەپ كەلمەمدىم.

ئاياز ھويلىغا چىقىپلا ماشىنىدىكى غىلاپلىق پىچىقىنى ئىشتان تاسمىسىغا ئۆتكۈزدى ـ دە، گۈرىستان جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرگەن داچىنىڭ ھەممە تەرىپىگە زەن سالدى. داچا بىناسىنىڭ ئوڭ ـ سول ھەم ئارقا تەرىپىدىكى چوڭ دېرىزىلەر باغ ئورمانلىقىغا قارايتتى. ئاياز بولسا قاۋۇزنىڭ مەخسۇس ھۈجرىسىنى بىلىش ئۈچۈن باغ ئورمانلىقىغا كىرىپ كەتتى. بۇ چاغدا چېقىر كۆز چوكان خالئاينى چاپغا زورلىماقتا ئىدى.

— ئېلىڭچۇ خالئاي ھەدە، ئۇسساپمۇ قالغانسىز؟ — دېدى چىقىر كۆز چوكان ئۆزىنىڭ چېيىنى ئوتلاپ قويۇپ، — بىرەر

تەخسە گۆش قورۇيمىكىن دېسەم، سىزنى يالغۇز تاشلاپ چىقىپ كېتىشكە كۆڭلۈم ئۇنىمىدى. توي بولىدىغان سىڭلىمىز تويلۇق كۆرگىلى شەھەرگە كىرىپ كەتتى. توققۇز قىزنىڭ تولغىقى تەڭلا تۇتقاندەك بولدىدە ئاران كەلگىنىڭىزدە...

— داستىخاندا يېيىملىك كۆپ تۇرسا، قورۇما قورۇپ نېمە قىلىسىز؟

— ۋىيەي، ئۇنداق دېگىنىڭىز بىلەن ئاغىچا خېنىم بەكمۇ مېھماندوست. بۈگۈن جۈمە بولغاچقا داچا خادىملىرى دەم ئالدى. ئىككى ھەپتىدە بىر كۈن دەم ئېلىشى بار ئەمەسمۇ، چاي ئىچىڭە قېنى...

خالىغاي چايىنى بىر ئوتلاپلا چىنىنى ئىككىنچى قويغا ئالمىدى. چۈنكى چاي قانداقتۇر بەتتەم ھەم دات تېتىغاندەك بىلىنىپ كەتتى. شۇنداقتىمۇ چوكانىڭ زورلىشى بىلەن خىجىل بولغان خالىغاي ئىككىنچى قېتىم بىر يۇتۇم ئىچىپلا سەسكەندى، ئەمما ئۇنىڭ بىردىنلا قاپاقلىرى ئېغىرلاشقاندەك بولۇپ، مۈگدەك باسماقتا ئىدى. خالىغاي كۆزلىرىنى بىر - ئىككى قېتىم ئۇۋۇلىدى، چېكىسىنى چىڭ سىقىپ باقتى... بىردىنلا، كىنولاردىكى ئۈيقۇ دورىسى بىلەن قەستلەش كۆرۈنۈشلىرى ئۇنىڭ ئېسىگە كەلدى - دە، چۆچۈپ كەتتى. دېمىسىمۇ ئۇنىڭ ھالى بارغانسېرى خارابلاشماقتا ئىدى... چېقىر كۆز چوكان خالىغاينىڭ ئاشۇنداق بولۇشىنى كۈتكەندەك ھىجىيىپ قاراپ تۇراتتى. خالىغاي ئۇنىڭغا قارىۋىدى، ئۇ تۆت - بەش بولۇپ كۆرۈنىدى... ھەم ئۇ، ئۇچۇۋېتىپ قاقاقلاپ كۈلۈۋاتاتتى... خالىغاي شۇ چاغدىلا ئۆزىنىڭ قەستىكە ئۇچرىغانلىقىنى، ئەمدى قاۋۇزنىڭ قولىدىن ساق چىقالمايدىغانلىقىنى خىرە - شىرە ھېس قىلدى...

— سەن... ئىپلاس... ۋۇي ... سېتىلما پاسكىنا! ... ئا... ياز...

بۇ چاغدا ئاياز باغ ئورمان ئىچىدە پىرقىراپ يۈرۈپ، ھەممە

دېرىزىنى كۆزەتمەكتە ئىدى. بەزى دېرىزىلەرگە قاتمۇقات پەردە تارتىلغانلىقى ئۈچۈن ئىچىنى ئېنىق كۆرگىلى بولمايتتى. بەزىلىرى بولسا ئادەمسىز بوش ئىدى. ئاخىرى ئۇ بىنانىڭ سول تەرىپىدىكى بىرىنچى دېرىزىگە قاراپلا بېشىنى دەرھال قاچۇردى. چۈنكى قاۋۇز ئۆرە تۇرغىنىچە قانداقتۇر قاپلىق بىرنەرسىنى سۈرتۈپ، ئۇنىڭغا بىرنەرسە سېلىۋاتاتتى. بۇ ئۆي ئۇستەل، پىرقىراتما ئورۇندۇق، تېلېۋىزور، ئۇنىڭلۇ ھەم VCD جازىلىرى بىلەن زىننەتلەنگەن بولۇپ، خىزمەت ئۆيى ئىكەنلىكى ئېنىق ئىدى. ئايال دېرىزە كۆزىنىكىگە تىڭىپ تۇرغان ئالما شېخىنىڭ يوپۇرماقلىرى ئارىسىدىن ماراۋانقاچقا، ئىچىدىكى ئادەم سىرتتىكى ئادەمنى ئانچە سېزەلمەيتتى. شۇ پەيتتە چېقىر كۆز چوكان ئۆيگە ئالدىراپ كىرىپ كېلىپ نېمىلەرنىدۇر دېگەنىدى، قاۋۇز قولىدىكى قاپلىق نەرسىنى ئېلىپلا چىقىپ كەتتى. ئارقىدىن چوكانمۇ يوقالدى. ئۇلارنىڭ جىددىي ھالىتى ئايالنىڭ يۈرىكىنى سىرقىرىتىۋەتتى...

مەۋھۇم بىر ئەنسىزچىلىكنىڭ شەپىسىنى سەزگەن ئايال باغ ئورمان ئىچىدە پۈتلىشىپ، يىقىلىپ ھويلىغا يۈگۈردى. بۇ چاغدا قاۋۇز بىلەن چېقىر كۆز چوكان مېھمانخانىغا كىرىپ كەلدى. خالىغاي دېۋاندا بېشى مۈرىسىگە ساڭگىلىغان ھالدا كۆزلىرىنى يۇمۇپ جىمجىت ئولتۇراتتى. ئەمما چىرايى قوۋزىقى سويۇۋېلىنغان دەرەخ غولىدەك ئاقىرىپ كەتكەنىدى.

— چاينىڭ ھەممىسىنى ئىچمەپتىغۇ، — دېدى قاۋۇز چوكانغا ئالىيىپ، — تولۇق بىھوش بولماپتۇ ـ دە!

— ئىككى يۈتۈم ئىچىپلا جايلاشتى. دورا سەل جىق بولۇپ كەتكەن چېغى...

— بېلىقىز، ماڭ، ئىشىكنىڭ ئىلغىرىنى سېلىۋەت، ھېلىقى سەھرالىق داڭگال كىرىپ قالمىسۇن.

قاۋۇز ئۇن ئالتە ياش قىزلاردەك غۇنچە بوي، ئەمما

مارجاندەك تولغان تەننى ھېچ كۈچىمەيلا دەس كۆتۈردى ـ دە، مېھمانخانىدىن ئاچىقىپ كەتتى. ئۇ كارىدور بويلاپ، ئەينەك پولۇق سەيناغا كەلدى. ئاندىن ئوڭدىكى پەلەمپەي ئارقىلىق خالىغانىنى ئىككىنچى قەۋەتتىكى ئۆزىنىڭ ھۇجرىسىغا ئېلىپ كىردى.

قاۋۇز خالىغانىنى سۆسۈن گۈللۈك، قاپقارا يۈك ئەدىيال بىلەن ئورالغان كارىۋاتقا يانتۇزدى ـ دە، كىيىملىرىنى ئالدىراپ ـ تېنەپ سالدۇرۇشقا باشلىدى. خالىغانىڭ كۆڭلەك، رۇباشكا، لىپتىك ۋە ئىچ كىيىملىرى بىر ـ بىرلەپ پولغا چۈشۈپ دۆۋىلەنمەكتە ئىدى... مانا شۇ چاغدىلا ئاللانىڭ سېھرىي كارامىتىنى ناماياں قىلىدىغان بۇ نەپىس تەن قارا يۈك ئەدىيالدا تىپىرلاپ يارقىن جىلۋىلىنىپ ئالماستەك ژىلىقلىدى!... ئۇنىڭ تىترەپ تۇرغان بىر جۈپ كۆكسى... ئاق بېلىقتەك يوتىلىرى... ئىنچىكە بەللىرى... تولغان ساغرىسى... قاپقارا چاچلار، تولغىنىپ تۇرغان نازۇك بويۇن، يۇمىلاق مۇرىلەر ئايدىلەك نامايان بولدى... قاۋۇز تۆكۈرۈكىنى غۇرتتىدە يۇتتى، قولى ئىشتانىبېغىغا يۈگۈردى... ئۇنىڭ پەيلى بۇزۇلغان ئىدى. ئەمما بىردىنلا قاتتىق ۋارقىرىغان، تىللىغان، تاش ـ داشقاللار بىلەن ئىشكىنى ئۇرغان شىددەتلىك بىر ئاۋاز ئۇنى چۆچۈتۈپ قورقۇتۇۋەتتى. ئۇنىڭ ئۆزۈندىن بېرى قورسىقىغا پۈكۈپ كەلگەن بىر پىلانى بار ئىدى... بۇ پىلان بىلەن ھەممە توسالغۇلارنى يوق قىلىش خۇددى پايپاقنىڭ يېپىنى سۇغارغاندەك ئاسانغا چۈشەتتى... بۇنداق «ئۇلۇغ»، «كاتتا» پىلاننى مۇشۇنداق ئەپلىك پۈرسەتتە ئورۇنلالمىسا، پۈرسەتنى قولدىن بېرىپ قويىدۇ، ئەلۋەتتە!

— ئىشىكنى ئاچ دەيمەن، ھەي مۇناپىقلار! بولمىسا چېقىۋېتىمەن، گۆرىڭگە ئوت قويۇۋېتىمەن...

كۆتۈرۈلۈۋاتقان دەھشەتلىك غەلىياندىن تەمتىرەپ قالغان قاۋۇز تىترەپ تۇرغان قوللىرىدا ئالىي ئاپپاراتنىڭ قاپقاق

ئېغىزىنى ئاچتى. ئۇ قايسىدۇر دېرىزىلەرنىڭ ئەينەكلىرى جاراڭلاپ سۇنغان ئاۋازى ئاڭلانغاندا چۆچۈپ كەتتى. شۇنداقتىمۇ ئاپپاراتنى خالىغانچە توغرىلىغان قاۋۇز بىر ياقتىن تىللىغاچ، بىر ياقتىن ھەر خىل شەكىللەردە رەسىمگە تارتىشنى باشلىۋەتتى...

— ۋۇي پاسكىنا جالاپ، ئەمدى تىللىمامسەن؟ قېنى تىللا دەيمەن؟! قاۋۇز تىل ئىشىتىپ سۆكۈت قىلىدىغان لاتىلاردىن ئەمەس... بىلەمسەن، قوچقارنىڭ ئەنت - قىساسى مۆڭگۈزلىكىدە قالىدىغان زامان ئۆتۈپ كەتتى. «سەندەك تەلۈگە قىز ئەمەس، ئىتنىڭ كۆچۈكىنىمۇ بەرمەيمەن» دېگەنىدىڭغۇ؟! مانا ئەمدى قىزىڭنى ئۆز قولۇڭ بىلەن قوينۇمغا سېلىپ بېرىسەن... بولمىسا بۇ رەسىملەرنى ھەممىگە تارقىتىپ رەسۋايىئالەم قىلىمەن...

ئالىي ئاپپارات بىر ياقتىن تىرسىلداپ، بىر ياقتىن يالت - يۇلت نۇر چاچاتتى.

— قاۋۇز دېگەن ھەزىلەك، مەن سېنى بوغۇزلىۋېتىمەن! — قاۋۇزنىڭ قولىدىكى ئاپپارات چۈشۈپ كەتتى...

داچا بىنا ئىشكىنى ئاچالمىغان ئاياز يەنە باغ ئورمانلىقىغا كىرىپ ھەممە دېرىزىلەرگە قاراپ چىقتى. بايىقى خىزمەت ئۆيىدىمۇ قاۋۇز كۆرۈنمەيتتى. ئايازنىڭ يۈرىكى بوغۇزىغا تىقىلىپ قالغاندەك نەپىسى تېزلەپ ئېغىر ھاسىرىدى! ئۇ تۇردى ھەسەندىن قورقۇپ قالمىدى. پەقەت پەرىشتىدەك بىر ئايالنىڭ قاۋۇزدەك قاباھەتلىك مەلئۇن قولىدا بۇلغىنىشىدىن دەھشەتلىك ئىزتىراپقا چۈشكەنىدى. ئۇ يەنە باغ ئورمانىدىن ئۇچقاندەك چىقىپ بىنا ئالدىغا يېتىپ كەلدى. تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز غەزەپ ھەم نەپرەت ئۇنى شۇنچىلىك غالجىرلاشتۇرۇۋەتتى. ئۇ ئارقىغا ئون نەچچە قەدەم چېكىنىپ يۈگۈرۈپ كەلگىنىچە ئىشىككە زەرب بىلەن تەپكەنىدى، ئىشىك - رامنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى پۈتۈن تاختاي ئاجراپ، ئەينەك

سەيناغا كىرىپ كەتتى... ئايال قۇيۇندەك مېھمانخانىغا كىرگەن بولسىمۇ خالىغانچە تاپالمىدى. شۇڭا كەينىگە ياندى ـ دە، كارىدور بويلاپ يۈگۈرۈپ ئەينەك پوللۇق سەيناغا كېلىشىگە پەلەمپەيدىن ئوغرىلىقچە چۈشۈۋاتقان چېقىر كۆز چوكان بىلىقىنى كۆرۈپ قالدى. بىلىقنى ئايالنىڭ ئەلپازىدىن قورقۇپ قېچىشىگە ئايال نەچچە پەلەمپەينى بىر تاقلاپ يېتىپ بارىدى ـ دە، ئۇنىڭ ياقىسىدىن بوغۇپ، پەلەمپەي سالاسۇنىغا قاتتىق نەقتىغانىدى، ئۇنىڭ قارىمۇتۇق يۈزى تېخىمۇ قارىداپ چېقىر كۆزلىرى چىقىپ كېتەي دەپدى.

— تېخى قاچماقچىمىدىڭ جالاپ، ئېيتە، خالىغاي نەدە؟

چېقىر كۆز بىلىقنى زۇۋان سۈرمىدى. ئايال قولىنىڭ ئارقىسىدا بىر ھامپا سىلىپ قويۇۋەتكەنىدى، ئۇ پەلەمپەيلەردىن دومىلاپ ئەينەك سەيناغا چۈشتى. ئايال ئۇنى پولغا نەقتاپ تۇرۇپ پىچىقىنى بوينىغا پاتۇردى. ئايال بەك جىددىيلىشىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن بويۇن تېرىسى يېرىم سانتىمېتىردەك كېسىلىپ ئىسسىق قان يامراپ چىقتى. قورقۇپ كەتكەن چوكان ئىككىنچى قەۋەت ئوڭ تەرەپتىكى بىرىنچى ئۆينى قولىدا كۆرسەتتى... ئايال يۈگۈرۈپ چىقىقانچە پۈتۈن بەدىنى بىلەن ئىشىككە بىر ئۇرۇلغانىدى، ئىشىك كېشەكىدىكى كىلتاڭ تۆشۈكى سۇنۇپ، ئىشىك قانىتى ئېچىلىپ كەتتى. ئايالنىڭ قولىدىكى قانلىق پىچاقنى كۆرگەن قاۋۇز قورقۇپ كەتكىنىدىن نېمە قىلارىنى بىلمەي قولىدىكى ئاپپاراتنى ئاتتى. تۇيۇقسىز ئۇچۇپ كەلگەن رەسىم ئاپپاراتى ئايالنىڭ قاڭشىرىغا كېلىپ تەگدى. يامراپ چىققان قان بىردەمدىلا ئۇنىڭ يۈزلىرىنى ھەم ئاپئاق كۆڭلىكىنى قىپقىزىل بويىۋەتتى. بىراق ئايال كارىۋاتتا قىپىالىڭاچ ئوڭدىسىغا ياتقان خالىغانىنى كۆردى ـ دە، غەزىپىدە پىچاقنى بىر شىلتىش بىلەن قاۋۇزنىڭ مۇرىسىنى تىلىۋەتتى... ئاڭغىچە قاۋۇز قولاق

تۇڭگە تەككەن بىر مۇشتتىن ئارقىچە سەنتۇرۇلۇپ ھەم پۇلاڭلاپ كاربىدورغا يىقىلدى. ئاچچىقى ئوغىغا ئايلىنىپ كەتكەن ئايال ئۇنى قارىقويۇق قوغلاپ يۈرۈپ بىرنەچچىنى سېلىشى بىلەن ئاغزى - بۇرنى قان يالىغان ئىتتەك بويۇلۇپ كەتتى. كاربىدور ئوتتۇرىدا ئەلەڭلەپ تۇرغان خام سېمىز قاۋۇز ئۆزىنىڭ ئامان قالمايدىغانلىقىنى ئويلاپ يىغلىۋەتتى:

— جېنىم ئاكا، بىر قوشۇق قېنىمنى تىلەي... مەن... مەن خالىغىنى ھېچنېمە قىلمىدىم... نان دەسسەپ بېرەي... تۇزغا سېسىپ بېرەي، قۇرئان... قۇرئان تۇتۇپ قەسەم قىلىپ بېرەي... پەقەت بىرنەچچە پارچە...

قاۋۇزنىڭ قىلىۋاتقان قەسەملىرى ئاياغلاشمايلا ھاۋادىن ئۇچۇپ كەلگەن بىر پەشۋا نەق سول يۇزىگە «قارس» قىلىپ تەگدى - دە، ئۇ ئىككى غۇلاچ قاڭقىپ پەلەمپەي گىرۋىكىگە يىقىلىپ قوپالمىدى. ئايال ھۇجرىغا كىرىپلا پولدىكى ھەممە كىيىم - كېچەكنى پۈرلاپ ئېلىپ خالىغىنىڭ ئۈستىگە تاشلىدى. ئاندىن چوڭ كارىۋات ئۈستىگە يېپىلغان سۆسۈن گۈللۈك قارا يۈڭ ئەدىيالدا خالىغىنى ئورىدى. مانا شۇ چاغدا خالىغاي بېشىنى ئىككى تەرەپكە ئېتىپ كۆزلىرىنى ئاچماقچى بولدىيۇ، قاپاقلىرىنى كۆتۈرەلمىدى. ئەمما زەئىپ ئىڭراپ:

— ئايال... ئايال... جېنىم ئايال... مېنى... مېنى قۇتقۇزۇۋېلىڭ، — دېيەلىدى.

— خالىغاي خانىم، مەن قېشىڭىزدا، قورقماڭ... مەنلا بولىدىكەنمەن، سىزنى ھېچكىمگە تاڭ ئەتكۈزمەيمەن...

ئايال ئەدىيالغا ھىم ئورالغان خالىغىنى دەس كۆتۈرۈپ كاربىدورغا چىقتى. ئۇ پەلەمپەي ئالدىغا كەلگەندە قوللىرىنى تاشلاپ ئوڭدىسىغا ياتقان قاۋۇز بېشىنى كۆتۈردىيۇ، لېكىن ئورنىدىن تۇرالمىدى. ئايال ئۇنى ئاتلاپ چۈشۈپ كېتىۋاتقاندا

كۆزى لەپپىدە ئېچىلغان خالئاي بولسا ئايازنىڭ مۇرىسىدىن قانغا بويالغان قاۋۇزنى خىرە ـ شىرە كۆردى...

ئاياز ماشىنىنىڭ جۇپ ياستۇقىنى قويۇپ، ئەدىيالغا ئورالغان خالئاينى ئارقا دىۋانغا ياتقۇزدى. بىھوش قىلىش دورىسىنىڭ تەسىرى بولسا كېرەك، خالئاينىڭ پۇتۇن تېنىدە مىسقالچە ماغدۇرى بولمىغاچقا كىيىملىرىنى ئۆزى كىيەلمەيتتى. «بىرئاز ئەسلىگە كېلىۋالسۇن» دەپ ئويلىغان ئايا ئەدىيالنى قايتىدىن يۆگەۋاتقاندا، قانداقتۇر بىر ئىشنى كەم قىلغاندەك تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى...

— خالئاي... خالئاي خانىم، — ئايا ئۇنلۇكرەك چاقىرغاندىلا خالئاي كۆزىنى ئارانلا ئاچتى، — ئازراق تەخىر قىلىڭ، مەن بايىقى ئۆيگە كىرىپ چىقاي.

— ئەمدى... ئەمدى بولدى قىلىڭ، — ئايازنىڭ قانغا بويالغان ئوستۇبشىنى خالئاي ئەمدىلا كۆردى، — ئۇ... توڭگۇز ئۆلۈپ... قالمىسۇن...

— ئۇنى ئۆلتۈرۈپ قولۇمنى پاسكىنا قىلمايمەن. مەن ئەڭ مۇھىم بىرنەرسىنى تاشلاپ چىقىپتىمەن.

ئايا كىرىپ كېتىپ هايال بولمايلا چىقتى. لېكىن ئۇنىڭ قولىدا رەسىم ئاپپاراتى بار ئىدى. ئۇ ئاپپاراتنى يېنىدىكى ئورۇنغا قويغاندىن كېيىن ماشىنىنى ئوت ئالدۇردى.

— خالئاي خانىم، ئەمىسە يۈرتىمىز چىلانلىققا كەتتۇق، — ماشىنا ئاستا قوزغالدى، — بىئارام بولسىڭىز مېنى نوقۇپ قويۇڭ بولامدۇ؟

— هازىر قايسى ۋاق بولدى؟— خالئاي يېغلامسىراپ سورىدى.

— كەچ سائەت تۆتتىن ئاشتى، ئەمما كۈن ئولتۇرۇشقا خېلى بار.

خۇددى ئالۋاستى ـ جىنلار ئۇۋىسىدەك قورقۇنچلۇق، تەنلەر شۇركەنگۈدەك مېھرى سوغۇق، بىر قەپەس قانلىق ئېلىشىشتىن كېيىن تېخىمۇ سۇرلۇك تىمتاسچىلىققا چۆكۈۋاتقان دوزاخ — ئەغزەم تۆرە داچىسى ئارقىدا قالدى... قاپقارا يالتىراپ تۇرغان سانتانا شەھەرگە قاراپ ئۇچقاندەك ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى.

— ئايباز... ئايباز...، — خالئاينىڭ ئاۋازى ئارانلا چىقتى، شۇنداقتىمۇ سەگەك ئولتۇرغان ئايباز ئېنىق ئاڭلىدى.

— خوش، خانىم.

— مېنى ئۇدۇل ئۆيگە ئەكىرمەڭ، ھېلىقى ئايەتبۇ دېگەن نازىرىنىڭ قۇلىقى بار. بۇ سەتچىلىك تالا ـ تۈزلەرگە چىقىپ كەتمىسۇن...

— مەنمۇ شۇنداق ئويلىغان. سىزنى ئېرەن دەريا ساھىلىدىكى ئەڭ پىنھان، ئەمما ئەڭ چىرايلىق بىر توقايلىققا ئاپارسام مەندىن قورقمايدىغانسىز؟

— قارا‌ڭ گېپىنى، سىز... سىز مېنىڭ ھاياتىمدىكى ئەڭ قەدىرلىك ئادىمىم!

خالىئاي يېغىلىۋەتتى. ئۇنىڭ ئېسىدەپ ـ ئېسىدەپ، يۇقىرى ـ تۆۋەن تىنغانلىرى ئايازنىڭ ئىچ ـ باغرىنى ئۆرتىۋەتتى. نېمە دېگۈلۈك؟ بۇ ئالەم ئاشۇنداق تەڭشەلمىگەن ئالەم ئىكەن. ئوتى بار يەرنىڭ سۈيى يوق، سۈيى بار يەرنىڭ ئوتى يوق! خالئاينىڭ ئالدىنقى ئېرى مەسئۇد ياش، چىرايلىق، سۈباتلىق يىگىت بولسىمۇ، پەزىلەتسىز ئەر ئىدى. ئۇنىڭ ئاشۇ پەزىلەتسىزلىكى ئاخىرى بېرىپ بېشىغا چىقتى. ئەمدى ئىككىنچى ئېرى — ئۆزىدىن ئون بەش، ئون ئالتە ياش چوڭ تۇردى ھەسەن بولسا خالئاينى جاندىن ئەزىز ياخشى كۆرىدۇ. ئەڭ مۇھىمى، نەئىمە ئۇنىڭ قىزى بولمىسىمۇ، ئۆز پۇشتىدىن بولغان بالىدىنمۇ چارە كۆرۈپ ئەزىزلەيدۇ. شۇڭا قىزى ئۇچۇن ئۆزىنى قۇربان

قىلغان خالئاي — چىرايلىق، ياش ئاياللارغا ھېرىسمەن قېرى ئېرىنى ئەخلاق يۈزىسىدىنلا ياخشى كۆرىدۇ. ئەپسۇس تۇردى ھەسەنئىڭ بىردىنبىر ئاجىزلىقى «پۇل ھەم ئەمەل» ئۇچۇن ھەرقانداق پەسكەشلىكنى قىلىشتىن يانمايدۇ.

كونىلار: «چىرايلىقلار ئۆز بەختسىزلىكى بىلەن تەڭ تۇغۇلىدۇ» دەپتىكەن. ھۆسن ـ جامالدا بەرقارار بۇ ئايال ھاياتىدىكى ئىككى ئەردىن ئۆزى ئارزۇ قىلغان بەختكە ئېرىشەلمىدى. قىسقىسى، ئۇلاردا خالئاي ئۇچۇن ئۆزىنى قۇربان قىلالىغۇدەك شىجائەت ھەم ئەرلىك غۇرۇر يوق ئىدى. مانا بۇگۇن ئاياز ئۇنىڭ ئۇچۇن نېمىلەرنى قىلمىدى، ئۆزىنىڭ باغرىغا تاڭغان خوتۇنى، ياخشى كۆرگەن ئادىمى ياكى ئاشنىسى بولمىسمۇ، ئەرلىك شىجائىتى، ۋىجدانى، غۇرۇرى، ئەڭ مۇھىمى پەزىلىتى بىر ئاجىزەنى قۇتقۇزۇشقا دەۋەت قىلدى. شۇنداق، ئاياز سۆيۈشكە، سۆيۈلۈشكە لايىق ئەر!

دورىنىڭ زەھەرلىك كۇچىدىن ئۆزىگە بىر كېلىپ، بىر كېتىپ تۇرغان خالئاي ئاياز ئەكەلگەن ئاپپاراتنى كۆرگەندىن كېيىنلا ئۆزىنىڭ قانداقراق قورقۇنچلۇق پاجىئەگە يولۇققانلىقىنى غۇۋا ھېس قىلدى. ئەگەر ئاياز بولمىغان بولسا، ئۇنىڭ سۈيىقەستى چوقۇم رويابقا چىققان بولاتتى. ئۇنداقتا خالئايغا ئۆلۈمدىن باشقا ھېچقانداق چىقىش يولى قالمايتتى. ئاياز گەرچە كۆپ ئوقۇمىغان چالا ساۋات دېھقان بولسىمۇ، ئاپپاراتنىڭ ھايات ـ ماماتلىق پاجىئەگە مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىنى چۈشەندى. خالئاينىڭ ھاياتىنى قۇتقۇزىدىغان بىردىنبىر ئاچقۇچ ئىكەنلىكىگە كۆزى يەتتى.

— خالئاي خانىم، قانداقراق بولۇپ قالدىڭىز؟— ئاياز بولسا خالئاينىڭ چوڭقۇر تىنغانلىقىدىن ئۇنىڭ ئويغاق ئىكەنلىكىنى بىلگەندى، — بېشىڭىزنىڭ ئاغرىقى بىرئاز قويۇپ بەردىمۇ؟

— بىرئاز ياخشى، لېكىن تاماقلىرىم قۇرۇپ كەتتى.

— ھېلىمۇ ياخشى ئىككى يۈتۈمدەك ئىچىپسىز، ئەگەر ھەممىنى ئىچكەن بولسىڭىز، ئەتىگىچىمۇ ئويغىنالمايدىغان ئوخشايسىز.

ئايباز ماشىنىنى يول چېتىگە توختىتىپ سوغۇق ئىچىملىك سېتىۋاتقان بوتكىچى ئايالغا ۋارقىرىدى:

— ماڭا ئانار سۈيىدە قىلغان سوغۇق ئىچىملىكتىن تۆت قۇتا، مىنېرال سۈدىن ئىككى بوتۇلكا ئەكەۋېتىڭ!

ئايال سوغۇق ئىچىملىكنى ماشىنا دېرىزىسىدىن سۇنۇپ بېرىۋېتىپ: «ۋايجان ماۋۇ ئادەمنى!» دەپ ۋارقىرىۋەتتى. چۈنكى ئايازنىڭ يۈزىدىكى قېتىشىپ قالغان قاپقارا قانلارنى ھەم قىپقىزىل بويىلىپ كەتكەن كۆڭلىكىنى كۆرۈپ قورقۇپ كەتكەنىدى.

— بولدى، قورقماڭ، — ئايباز كۈلۈپ قويدى، — دەريا بويىغا ئوينىغىلى چىققان بىر گۈي بىلەن مۇشتلىشىپ قالدىم... بۇ تۇرقۇمدا ماشىنىدىن قانداق چۈشىمەن.

— خوتۇنىڭىز بەك چىرايلىقكەن ئەمەسمۇ، — دېدى بوتكىچى ئايال خالىغانغا كۆز تاشلاپ، — بىرىكىم ساقال تاشلىغاندۇ تاينىلىق، سىزمۇ قاراپ تۇرمىدىڭىز - دە...

— راست دەيسىز، خوتۇن چىرايلىق بولسىمۇ بولمايدىكەن دەڭا.

— ھەي... مۇشۇ كەمدىكى ئەرلەر خوتۇن دېسە مانتىسىغا دۇم چۈشكەن...

— ۋاي - ۋۇي! نېمانداق ئاغزىڭىزنى بۇزىسىز، بوتكىڭىزدا يېگۈدەك بىرنېمە باردۇ؟

— يوقسۇ، ھەممىسى ئىچكۈلۈك...

— ئۇنداق بولسا ئاۋۇ ماگىزىندىن بولكىمۇ، پېچىنىمۇ، ئىشقىلىپ، يېگۈدەك بىرنېمە ئەكېلىپ بەرسىڭىزچۇ.

— ژىيەي، دۇكىنىمچۇ؟
— مانا مەن قاراپ تۇرمامدىم...
بوتكىچى ئايال كېتىشى بىلەن ئايال ھۇپپىدە قىزىرىپ كەتكەن خالىغا قاراپ كۈلۈپ قويدى. ئەجەب ئىش! بوتكىچى ئايال گەرچە بەكمۇ سەت گەپ قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ بىر كىشى قوقاس چېچىۋەتكەندەك ھەر ئىككىسىنىڭ ۋۇجۇدىنى قىزىق بىر ئېقىن كۆيدۈرۈپ ئۆتتى. ئايال تۇنجۇقۇپ كەتتى. خالىغانىڭ بېشى چىرايلىق كۆكسىگە ئېگىلدى.
ئولتۇرۇۋاتقان قۇياشنىڭ تەپتىدە ئېرەن دەريانى قان ئۇيۇتمىسىدەك قىزارغاندى. ئەتراپتىكى توقايلىق، ئېرەن ئورمانلىقى، دەريا قىرلىرىدىكى قومۇشلۇق ھەم يېكەنلىكلەر جىمجىت سۈكۈتكە چۆمگەن شەپەق گۈگۈملىقىدا ماشىنا ئېرەن دەريا ساھىلىگە كىرىپ كەلدى. ئۇ بارغانسېرى سۈرئىتىنى ئاستىلىتىپ سېرىقيۆگەي، يۆگىمەش گۈللەر چىرمىۋالغان قىرچىن تاللار پىنھانىغا كىرىپ ئاستا توختىدى. ئايال خالىغانى كۆتۈرۈپ كىرىپ ئەدىيال بىلەنلا بىر توپ تۇخۇمەك دەرىخىگە يۆلەپ ئولتۇرغۇزدى. ئوشۇققا كەلگۈدەك كۆپكۆك چىمەنزار ھەم مامكاپ، يەنە قانداقتۇر ئۇششاق ئاق گۈللەر بىلەن قاپلانغان بۇ يەردىن ئېرەن دەريانىڭ ئېقىنى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئەمما ئەتراپ پۈتۈنلەي بۇك ئورمان ھەم چاتقال بىلەن ئورالغاندى. بىر قۇتا ئانار شەربىتى ئىچكەن خالىغانىڭ چىرايىغا قان يۈگۈرۈپ خىلىلا ئوڭلىنىپ قالغاندەك قىلاتتى.
— خالىغاي خانىم، مەن دەريا بويىغا بېرىپ يۈز ـ قوللىرىمنى يۇيۇپ كېلەي، — ئايال «كىيىملىرىڭىزنى كىيىۋېلىڭ» دېيىشكە پېتىنالمىدى، — سىزمۇ ئۆزىڭىزنى تۇزەشتۇرۇۋالمىسىز؟
— ماقۇل، سىز كېتىۋېرىڭ، ئاپىراتنى نەگە ئاپىرىسىز؟
— دەريانىڭ تاشلىۋېتىمەن.

ئـايـاز دەريـا بـويـيـدىكى قويۇق چاتقاللىق ئىچىدە غايىب بولغاندىن كېيىنلا خالىغان ئەدىيالدىن بوشاندى. ئەمما ئۇزىنىڭ يالىڭاچ تۇرقىدىن قورقۇپ كەتتى. بىراق ئۇزىگە چېقىلغانلىق ئالامىتى يوق ئىدى. ئايازمۇ: «قاۋۇز ئىشخانىدىن چىقىپ كېتىپ، مەن ئۆيگە بېسىپ كىرگەن ئارىلىقتا ئون بەش مىنۇتمۇ ئۆتمىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ۋارقىراپ - جارقىراپ تىللاپ ئۇنى ھودۇقتۇرۇۋەتتىم. قاۋۇزنىڭ مەقسىتى رەسىملەر ئارقىلىق نەئىمەنى قولغا كەلتۈرۈش ئەمەسمۇ...» دەپ يولدا كەلگىچە تەسەللى بەردى، يەنە بىر تەرەپتىن، بۇ قاباھەتلىك مەلئۇننىڭ گارىڭ - گۇرۇڭ ئاۋازىدا قىلغان قەسىمىنى خالىغاي غۇۋا ئاڭلىغانىدى.

ئايار دەريا بويىدىن قايتىپ كەلگەندە خالىغاي كىيىملىرىنى كىيىۋالغان بولۇپ، ئەدىيالنى كۆپكۆك ئوتلاققا سېلىپ قويغانىدى. ئەدىيال ئۇستىدە ئۇچ قۇتا ئانار شەربىتى ئىچىملىكى، ئىككى قۇتا مىنېرال سۇ ھەم بولكا - پېچىنىلەر تۇراتتى. ئايار ئىچىملىك ھەم يېمەكلىكنى كۆرگەندىلا قورسىقىنىڭ ئاچقانلىقىنى ھېس قىلدى. ئۇلار «ئېلىك، بېقىڭ، قېنى ئىچۈۋېلىڭ» دېيىشىپ قورسىقىنى تويغۇزغىچە كەچكى گۈگۈم ئورمانغا قاراڭغۇ تورلىرىنى يېيىشقا ئۇلگۇردى.

ئۇلار ماشىنىنىڭ چىرىغىنى ياندۇرۇپ قويۇپ ئەدىيال ئۇستىدە پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتى. ئايار خالىغاينىڭ سوئاللىرىغا قىسقا - قىسقا جاۋاب بېرەتتى. دېمىسىمۇ ئۇنىڭ ھاياجانغا سالغۇدەك ھايات كەچمىشلىرى يوق ئىدى.

ئـايـاز يـەتتىنچى سىنىپتا ئوقۇۋاتقان يىللىرى دادىسىدىن ئايرىلىپ قالدى. ئاپىسى نۇربانۇم، ھەدىسى ساياداەتلەر بىلەن يىغلا - قاخشا مەرھۇمنى باقىغا ئۇزىتىپ قويۇشتى. «كەتكەنلەر كېلەر، كەتمەنلەنگەنلەر كەلمەس» دېيىشىدىكەن، بەرھەق، بوۋاي

شۇ كەتكەنچە كەتتى! خەۋىرى بولمىدى... ھەتتا بارا - بارا ئۇلارنىڭ چۈشلىرىگىمۇ ئانچە كىرمەس بولدى. دېھقانچىلىق، ئاپىسىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش زېمىسىگە ئارتىلغان ئاياز مەكتەپتىن چىقىپ كەتتى. ئۇ دادىسىنىڭ ئۆلۈمىنى ئۇزىتىش، نەزىر - چىراغلىرىنى ئۆتكۈزۈش، ھەدىسىنى قاينۇققا ياتلىق قىلىش جەريانلىرىدا ئەتىرەتكە خېلىلا كۆپ قەرزدار بولۇپ قالدى. شۇڭا ئوتتۇز ياشقىچە ئۆيلۈك - ئوچاقلىق بولالمىدى.

— قايسى يىلىكى، ئەيتاۋۇر بىر يىلى، — ئاياز ئايسىمەگە ئائىت گەپ باشلاندىيۇ ھاياجانلىنىپ ھەممىنى ئۇنتۇپ قالاتتى، — قاينۇقتىكى قۇدىلار قىزىنىڭ تويىنى قىلدى. ئاپام ئىككىمىز باردۇق. توي كاتتا بىر باغنىڭ ئىچىدە بولدى. نەغمە - ناۋا، ناخشا - پاخشا دېگەن تالقان تۆكتى بويكەتتى دېمەمسىز. قارىسام جۇغى سىزچىلىكلا بىر قىز ئوسۇل ئويناپ كەتتىكى خۇدۇيۇم بولۇك، ئاغزىم كاككۇك بالىسىدەك ئېچىلىپلا قاپتۇ... ئۇ قىز قاش - كۆزىنى ئوينىتىپ، مۇرىلىرىنى سىلكىپ، ئويماقتەك ئېغىزلىرى تاتلىققىنە كۈلۈپ تېخى... پىرقىرغىلى تۇرۇپتى، «خۇدايا توۋا، ماۋۇ سەت ئادەم بالىسىمۇ ياكى جىنمۇ...» دەپلا قاپتىمەن... قارىسىڭىز ئۆزى جەينەكتەك، قارىقۇمچاق، كۆزلىرى چوك بولغىنى بىلەن بۇرنىنىڭ ئېگىرى پەس، ئاغزى ئويماقتەك خويمۇ چىرايلىقكىنە دەپ قالمىزۇ، بىراق قاش - كىرپىكىنىڭ تايىنى يوقلا بىر قىز... ئۇھ، ئالە شەرىكنى، ئۇدۇل كېلىپ مېنى ئوسۇلغا تارتۋاتامدا... تۆگىنى ئوسۇلغا تارتساڭ بىر ئېتىز سەۋزىگە زىيان دېگەندەك، چۈشكىلى ئونىمىدىم. بىراقزە، ھېلىقى پۇچۇقنىڭ مەرىنىڭ ئىسسىقلىقىنى دېمەيلا قويۇك، بىر ئوت، راست دەۋاتىمەن، ئوت... ۋاي دەپ كەتكۈدەك چىرايلىقلاردىن بولمىغنى بىلەن قىلىقى تاتلىق دېمەمسىز... ناخشىچىلارنىڭ:

قىلىقىڭنى دېمىسەم،
چىرايلىقلىقىڭ چاغلىق...

دەپ ئېيتقىنى بىكار ئەمەسكەن. مانا ئاشۇ قىز ئايسىمە... مېنىڭ ئايسىمەمنىڭ كۆڭلى بەك ياخشى ئىدى...

ئاياز جىمىپ قالدى... خالئاي ئۇنىڭ ساددا، سەمىمىي گەپلىرىدىن نە كۈلۈشنى، نە يىغلاشنى بىلەلمىدى. شۇنداق! ئەسلىدە مۇھەببەت ئەنە شۇنداق پاك، ئاددىي، پاكىز روھ ئىدى. كۆڭلىدە كىر ھەم ھەسەت بولمىغان ئاۋام ئىچىدە ئۇ تېخىمۇ جىلۋىلىنىپ شولا چاچىدۇ. بىراق، شەھەرلىكلەر، ئېسىلزادە خېنىم - بېگىملەر، توقلۇقتىن شوخلۇق قىلىدىغان قىز - يىگىتلەر، چىرايلىق ئايالىنى ياسىماي، چىرايلىق ياسانغان سەتلەرنىڭ ئارقىسىدىن سوكۇلدايدىغان ئەرلەر، بالا - نەۋرىلىرى تۇرۇقلۇق قوش خوتۇنلۇق بولۇۋاتقان سودىگەرلەردىكى مۇھەببەت خۇددى خىمىيە ئوغۇتتا ياشىنىغان يېسۈملەكتەك ئاسانلا سېسىيدىغان مۇھەببەتتۇر!

— شۇنداق قىلىپ قارىڭ، بىز پۈتۈن جاھاننى ئاپئاق ئۆرۈك چېچەكلىرى قاپلاپ كەتكەن چىرايلىق كۈنلەرنىڭ بىرىدە توي قىلدۇق، — دېدى ئاياز ئەمدىلا كۆتۈرۈلگەن ئايغا قاراپ، — تولىمۇ خۇشاللىقنىڭ ئاقىۋىتى خەيرلىك بولمايدىكەن. ئايسىمە تۇغالماي، ئۇنىڭ قورسىقىنى يېرىپ بالىنى ئالدى. لېكىن ئوغلۇم ئارانلا بىر كۈن ياشىيالىدى... دوختۇرلار: «ئەمدى تۇغسا خەتەرلىك بولىدۇ» دەپ تۇغماسلىقنىڭ ئامالىنى قىلىۋەتكەنىكەن. شۇنداق بولسىمۇ ئايسىمە مەن ئۈچۈن بەكمۇ قىممەتلىك ئىدى!

ھەيھات! مۇھەببەت توغرۇلۇق داستان، رومانلارنى كۆرمىگەن، ئىزگۈ تىلەكلەر، گۈزەل ئارزۇ - ئارمانلار ھەققىدە

مەدداھلىق قىلمىغان، چىن مۇھەببەت، ۋىجدان، ۋاپا توغرۇلۇق ئەھدۇ قەسەملەرنى ئىچمىگەن... بىر دېھقانلىق مۇھەببەتتىكى ساددا ئەمما ئۇلۇغ مىزانىنى، دۇرۇس! ئۇنىڭ خۇددى ئېچىقلىق تۇرغان خاتىرىدەك يۇرىكىنى كۆرۈڭ!...

بىر تەرىپى داغلاشقان ئاي كۆكتە سەيلانە ئۈزگەچ ئېرەن دەريا بويىدىكى ئىككى دەردەمەنگە قىيا باقتى... گويا ئۇ ئايازغا خەيرىخاھلىق قىلىۋاتقاندەك سۇكۇت ئىچىدە قاراپ تۇراتتى. ھەم خالىغا «نېمە قېلىسەن دەرد - پىغانلارنى ئىچىڭدە ساقلاپ... سېنىڭ بۇ ھەمراھىڭ سىرلىرىڭنى ساقلاشتا بىباھا گۆھەردۇر...» دېگەندەك مەدەت بېرەتتى...

— خالىغاي، تىترەۋاتسىزغۇ؟— سورىدى ئايباز، — ئەدىيالنى يېپىپ قويايمۇ؟

— ياق، بىرئاز جۇغجۇغ ئولىشىپ قالدى...

— مەن سىزنى يۆلەپ ئولتۇراي بولامدۇ؟

— ما... ماقۇل.

ئايباز ئېرەن دەريىگە، خالىغاي ئايازغا يۆلەندى. شۇ بويىچە ئۇلار ئايغا تىكىلىپ قالدى. ئەرنىڭ كۆچلۈك بىلەكلىرى مەسۇم سىمۇنەمنىڭ بوينىدا ئىدى. مانا ئاشۇ دەقىقىدە خالىغانىڭ كۆز ئالدىدا ئايسىمە پەيدا بولدى: ... «ئۇنىڭ راسا قىران ۋاقتى دەڭا... قىرىق ئالتە ياش ئەرلەرنىڭ بۇرە ۋاقتىمىش... ئۇ، ئۆزىنى ئازابلاش بەدىلىگە مېنى ئايايدۇ... ئايباز بەكمۇ ياخشى... قول ئىلكىمدە بولغان بولسا ئۇنىڭغا ئىككىلەنمەي بىر توقالنى چېتىپ قويغان بولاردىم...»

شۇنداق، خالىغاي ھازىر ئاشۇ بۆرىنىڭ قۇچىقىدا يېتىپتۇ... ئۇنىڭ كۆكرەكلىرىدىن ئۇرغۇغان سىرلىق ھارارەت خالىغانىڭ يۇرىكىنى سىمابتەك ئېرىتىپ، بىھوشلۇق بۆشۈكىدە تەۋرەتمەكتە ئىدى. ئەرنىڭ تومۇرلىرىدا چاپچىۋاتقان شوخ قان خالىغانىڭ

يۇرىكىگە شۇرلايتتى... شۇرلىغانسېرى شېرىن ئازاب قېينايتتى... ئىرادىسى، كۈچ - قۇدرىتى، ئەقىل - ئىدرىكى، ھېس - تۇيغۇلىرى قانچە پىشقان ھەم مۇستەھكەم بولسىمۇ، ئەمما ئەزەلدىن زۇۋۇلىسى ئاياللىق لېيىدىن ئېلىنغان خالئاي ئىگىسى ئاتا قىلغان چىن ھېسسىيات ئالدىدا بەرداشلىق بېرەلمىدى...

— ئاياز...، — تولىمۇ تاتلىق شۇرلىدى خالئاي ھەم يۇمشاق بىلەكلەر قاتتىق بويۇنلارغا يىلاندەك چىرماشتى... نېمە قىلارىنى بىلمىگەن ئاياز غۇرتتىدە قىلىپ بىر يۇتۇندى. ئۇنىڭغا بىراۋلار نېمىلەرنىدۇر دەۋاتاتتى...

... «بېلىق، بەئەينى بېلىق... بېلىق دەڭا... ئەمچەكلىرى پىيالىدەك دۇپدۇگىلەك، تېرىسىدە تۇرىدۇ. مەن ئۇنىڭ دۇمبە، ئىنچىكە بەللىرىنى يۇيۇپ كېلىپ ساغرىسىغا كەلگەندە قورقتۇم...»

مانا ئايسىمە دېگەن ئاشۇ بەدەنلىرى ئاقلىقتىن سۇس ھال رەڭدە پارقىرايدىغان بېلىقنى ئاياز ئۆز كۆزى بىلەن كۆردى ھەم دەس كۆتۈردى... مانا ئاشۇ بېلىق ئۇنىڭ قوينىدا پىلتىڭلاپ تولغىنىپ تۇرۇپتۇ! خالئاي كۆزلىرىنى يۇمۇپ نېمىنىدۇر كۈتمەكتە... يىرىك لەۋلەرمۇ ئاستا - ئاستا يېقىنلاشتى... شۇنداق، يېقىنلاشتى - دە، ئۇچراشتى... ھەم بىرھازا جانلىرىغا جان قوشۇۋاتقاندەك تۇرۇپ قېلىشتى... بىراق ئاياز بېشىنى شارتلا تارتتى - دە، قاتتىق ھاسىراپ نەپەس يېتىشتۇرەلمەي قالدى...

— ياق، ياق... ئايسىمە ماڭا قاراپ تۇرىدۇ... لەھەت ئىچىدە ئۇنىڭ كىرپىكلىرىگە توپا قونماي تۇرۇپ گۇناھقا پاتتىم... گۇناھقا پاتتىم...

خالئاي ئالقانلىرىدا يۈزلىرىنى قامالاپ يىغلىۋەتتى...

10

شەھەرلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى خالئاي ئۇچ ياشلىق قىزى نەئىمەنى يېتىلەپ ماڭارىپ ئىدارىسىغا كەلدى. باشلىق تۇردى ھەسەن نېمە ئۈچۈنكىن خالئاي بىر كۈندە ئون قېتىم كەلسىمۇ قاپىقى تۇرۇلۇپ قالمايتتى. ئەكسىچە تولىمۇ قىزغىن، سەمىمىي كۈتۈۋالاتتى. ھەتتا ئۇچ ياشلىق نەئىمەگە ئۇستەل تارتمىسىدىن كەمپۈت، پېچىنە، شاكىلات دېگەندەك نەرسىلەرنى ئېلىپ بېرەتتى. بىر كۈنى خالئاي ھەيران بولۇپ:

— جۇيجاڭ، كىچىك بالىدەك تاتلىق نەرسىلەرگە ئامراقكەنسىز، — دېگەندى، تۇردى ھەسەن قىزارغىنىچە:

— بەزى ئوقۇتقۇچىلار بالىلىرىنى باشلاپ كىرىدۇ، ئۇلار خاپا قىلسا دەپ ئەكىرىپ قويىمەن، — دېگەندى.

خالئاي باشلىقنىڭ ئىشىكىنى ئەيمىنىپكىنە چەكتى. ئىچكىرىدىن «كىرىڭ» دېگەن ئىجازەت بېرىلگەندىن كېيىن ئۇ قىزىنى يېتىلەپ كىرىپ، داۋاملىق ئولتۇرىدىغان دېرىزە تۈۋىدىكى ئورۇندۇقىغا كېلىپ ئولتۇردى - دە، جۇيجاڭغا قىزارغىنىچە لاپپىدە قاراپ قويدى.

— خالئاي، بىر ئايدىن بېرى كېلىپلاۋاتىسىز، شوپۇرلىرىمىز تولۇق تۇرسا مەسئۇدنى قەيەرگىمۇ قويارمىز، بۇ بىر راسا تەڭلىك بولدى دەڭا.

— ئىدارىنىڭ ماشىنا رېمونتخانىسىغا كىرگۈزۈپ قويسىڭىزمۇ بولىدىغۇ.

— ئەسلىدە رېمونتخانىغا ئىككى - ئۈچ ئادەم بولسا بولاتتى، ئوقۇتقۇچىلار بالىلىرىنى تەڭلەپ تۇرۇۋېلىپ يەتتە ئادەم بولۇپ كەتتى.

— قانداقمۇ قىلارمەن، بىكارچىلىقتىن يەنە بىرەر ئىش تېرىپ قويارمىكىن دەپ يۈرىكىم ئېغىپلا تۇرىدۇ.

— خالئاي، خالئاي، ھەي خالئاي، سىز نېمىدېگەن ئاق كۆڭۈل، ساددا ئايالسىز، مانا بىر ئايدىن بىرى بوسۇغىنى تېشىۋەتكەندەك قىلدىڭىز، — تۇردى ھەسەن ئىشخانا ئىچىدە مېڭىپ يۈرۈپ گەپ قىلىۋاتاتتى، — باشقا ئوقۇتقۇچىلار بولسا مەنمۇ زېرىككەن بولاردىم. سىز ئۇچۇن قائىدىگە خىلاپ ئىشلارنى قىلىپ سالدىم. باشقىلارنىڭ تاپا ـ تەنىسىنى بولدى دېگۈچە ئاڭلىدىم.

— مەن قانداق قىلىمەن جۇيجاڭ، مەسئۇد تۇرمىدىن چىققاندىن كېيىن، — خالئاي يىغلىۋەتتى، — ئۇنى ھېچقانداق ئورۇن ئالغىلى ئۇنىمىدى. شۇڭا تۆت مىڭ سوم بېرىپ، كازىۋەن شوپۇرلۇق مەكتىپىگە كىرگۈزدۈم. ئۇچ ئاي ئوقۇپ پراۋا بىلەن چىقتى. ماشىنا ئېلىپ بېرەي دېسەم ئۇنچىلىك كۆپ پۇل مەندە بولمىسا... شەخسلەرنىڭ كىرا سالىدىغان ماشىنىلىرى بولسىمۇ، تۇرمىدىن چىققانلاردىن قورقىدىكەن.

— خالئاي، مۇنداق بولسۇن، رېمونتخانىدىكى بەكرى ئىش ھەققىنى ئاز كۆرۈپ دۇكان ئاچىمەن دېگۈدەك، ئەگەر شۇ كېتىپ قالسا ئېرىڭىز مەسئۇدنى ئويلىشىپ كۆرەيلى. ھە، ھەي، بولدى يىغلىمايلا... ئۆمچەيسىڭىز بىر چىرايلىق يۈزىڭىز قۇيماقتەك قورۇلۇپ كېتىدىكەن.

خالئاي بىلىنەر ـ بىلىنمەس جىلمىيىپ تەتۇر قارىۋالدى.

— مانا، مانا كۈلۈپتىڭىز، ھەشقىپىچەك گۈلدەك ئېچىلىپلا كەتتىڭىز.

خالئاي قىزى نەئىمەنى يېتىلەپ چىقىپ كەتتى.

... ئاتا ـ ئانىسى ئىككى ئوغلىنى ئېلىپ چەت ئەلگە چىقىپ كەتكەندە بەش ياشلىق خالئاينى مومىسى بەرمىگەنىدى. مانا شۇنىڭدىن بېرى قىرىق يىل ئۆتۈپ كەتتى. مومىسى ئاللىبۇرۇنلا

قازا قىلغانىدى. چەت ئەلدىكى ئاتا ـ ئانىسىمۇ ئىلگىرى ـ كېيىن كېتىشتى. ئەممۇ ئىككى ئاكىسى قۇمغا چۈشكەن تامچىدەك ئىز ـ دېرەكسىز يوقالدى. خالئاي مەسئۇد بىلەن بىر مەھەللىدە بىللە چوڭ بولۇپ بىللە ئۆسكەن، بالىلىقى چىگىش دوستلۇقتا ئۆتكەن قەدىناسلاردىن ئىدى. ئۇلار باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپلەردە بىللە ئوقۇدى. ئىمتىھانلارنى بىللە بېرىپ ماۋارىپ ئىنستىتۇتىغىمۇ بىللە كىردى. ئىككىنچى يىلىنىڭ بېشى ئۇلار بىر ـ بىرىنىڭ مۇھەببىتىنى قوبۇل قىلىشتى. بىراق ئوقۇش پۈتتۈرىدىغان يىلى مەسئۇد كوچا بالىلىرى بىلەن ئارىلىشىپ غەيرىي ئىشلارنى ئۆزىگە يۈقتۇرۇۋالدى. ئۇ بىر توپ ئاغىنىلىرى بىلەن چوڭ ماگىزىن، قاتناش بېكىتى، پويىز ئىستانسىسى، كىنوخانا ئالدىلىرىدا يانچۇقچىلىق قىلاتتى. ھەتتا ئۇنىڭ بەزى شېرىكلىرى شۇنچىلىك دەرىجىگە يەتتىكى، بەزى كادىر ئائىلىلىرىنىڭ خىزمەتكە كەتكەن پۇرستىدىن پايدىلىنىپ ئۆيىگە ئوغرىلىققا كىرىشتى. ئۇنىڭ ساۋاقداشلىرى بىرنەچچە يىغىۋېلىش ئورۇنلىرى ھەم ساقچىخانىلاردىن كېپىل بولۇپ ئېلىپ چىقتى. بىر كۈنى خالئاي ئۇنىڭ بىلەن ئەستايىدىل سۆزلىشىدىغانلىقىنى ئېيتتى. مەسئۇد بۇ نازىنىن قىزنىڭ ئۆزىدىن ئايرىلىپ كەتمەكچى بولۇپ قالغانلىقىنى ئاللىقاچان سەزگەن ئىدى. شۇڭا ئۇ: «ئەتە شەنبە ياشلار باغچىسىغا بېرىپ سۆزلىشەيلى...» دېدى.

ئەتىسى كەچكە يېقىن ئۇلار ياشلار باغچىسىنىڭ ئەڭ چېتىدىكى خىلۋەت بىر جايغا بېرىپ ئولتۇرۇشتى. بۇ يەرنى ئېگىز ئۆسكەن ئوتلار ھەم قارىياغاچ كۆچەتلىرى قاپلاپ، چاتقاللىشىپ كەتكەچكە ھېچكىممۇ كەلمەيتتى. شۇنداقلا كۈن ئولتۇرىدىغان چاغ بولغاچقا ساياھەتچىلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلگەن بولۇپ، يېقىن ئەتراپتا ھېچكىم كۆرۈنمەيتتى...

— مەسئۇد، نېمانداق يەر بۇ، —خالئاي ئەتراپىغا

ئەنسىزلىك بىلەن قاراپ قويدى، — مەن قورقۇدىكەنمەن.

— كەچ تەرەپتە مۇئەللىملەر دەرستىن چۈشۈپ، تاماق سىگدۇرگەچ باغ ئايلىنىدۇ، — دېدى مەسئۇد بىپەرۋا ھالدا، — ئۇلار كۆرۈپ قالسا مەيلىما؟

ئۇلار يازدىن بېرى سۇ كۆرمىگەن سېمونت ئېرىقتا پۈت ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇپ بىرھازا جىمىپ كەتتى. مەسئۇد يانچۇقىدىن ئىككى يۈز ئەللىك گراملىق «شىنيۇەن» ھارىقىنى ئېلىپ بىر يۈتۈم- بىر يۈتۈمدىن ئىچىشكە باشلىدى. مەسئۇدتىن بۇگۈن ئۇزۇل- كېسىل ئايرىلىپ كەتمەكچى بولغان خالىئاي ئۇنى چەكلەپمۇ ئولتۇرمىدى.

— مەسئۇد، ئويلاپ باقسام ئىككىمىزنىڭ مىجەز- خاراكتېرىمىز، دۇنيا قارىشىمىز زادىلا ئوخشاشمايدىكەن، — دېدى خالىئاي تېلىققاندەك بولۇپ، — سىزمۇ تاللىغان يولىڭىزدا مېڭىڭ، مەنمۇ ئۆز يولۇمنى تېپىۋالاي...

— ھە، يەنىچۇ، — مەسئۇد بىر كۆتۈرگەنچە بوتۇلكىنى يېرىملاشتۇردى، — قېنى سۆزلەۋېرىڭ، قۇلىقىم سىزدە...

— مەن، بىزنىڭ مۇھەببىتىمىز بالىلىق، ئۆسمۈرلۈك، ياشلىق دەۋرلەرنى بېشىدىن كەچۈرگەن ھەقىقىي چىن مۇھەببەت دەپ ئويلىغان ئىدىم، ئەمما...

— قېنى ئۇزۇلۇكسىز سۆزلەۋېرىڭ...، — مەسئۇد بۇ قېتىم قالغان ھاراقنىڭ ھەممىنى ئىچىۋەتتى، بوتۇلكىنى قايافقىدۇر ئېتىۋەتتى. ئۇنىڭ پەيلى بۇزۇلغاندى...

— شۇڭا بىز...

— نېمە شۇڭا ئۇ؟ ئوچۇق دېمەمسەن؟ ۋۇي ۋىجدانسىز، مۇھەببەتنىڭ خائىنى...

— مەسئۇد سىز!...

قەھرى- غەزەپ بىلەن چېكىسىگە تەگكەن بىر مۇشت خالىئاينىڭ كۆزلىرىنى قاراڭغۇلاشتۇرۇپ، ئىلەڭ-

سىلەك بولدى ـ دە، ئولتۇرغان يېرىدىن سىيرىلغانچە سېمونت ئېرىق ئىچىگە يىقىلدى... مەستلىكتە خۇددىنى يوقاتقان مەسئۇد ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆزىنى ئاتتى ھەم يوپكا ئىچىگە قولىنى ئۇزاتتى...

خالئاي هوشىنى يىغىپ كۆزىنى ئاچقاندا، ئۇنىڭ ئىپپەت گۈلى ئاللىقاچان توزۇپ كەتكەنىدى...

— ھەي مۇناپىق لۇكچەك سەن... سەن مېنى نېمە قىلدىڭ ـ ھە؟ — خالئاي يىغلىغانچە ئۇنى سىلكىمەكتە ئىدى، — مەن... مەن سېنى مەكتەپ قوغداش بۆلۈمىگە دەيمەن... سېنى تۈرمىدە چىرىتىۋېتىمەن...

— ئۆزۈڭنى سازايى قىلمەن دېسەڭ بېرىپ دېگىن، مەنغۇ بىرنەچچە يىل يېتىپ چىقارمەن، لېكىن سەن ئۆمۈر بويى بىر پارچە سېسىق لاتا بولۇپ قالىسەن.

مەسئۇدنىڭ دېگەنلىرى راست ئىدى. ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك؟ بۇ ياۋاش قىز كۆزىگە زورلىدى.

— خالئاي، خاپا بولماي مېنى كەچۈر، مەن سېنى ياخشى كۆرگەنلىكىمدىن ئاشۇنداق ئىش يۈز بەردى. چۈنكى سەن ئايرىلىمەن دەۋاتساڭ...

— مەن... مەن ئەمدى قانداق قىلىمەن؟

— «قانداق قىلىمەن» دېگىنىڭ نېمىسى، ئىككىمىز توي قىلىدىغان تۇرساق...

شۇنداق قىلىپ خالئاي مەسئۇدقا يېپىسىز باغلىنىپ قالدى. ئاردىدىن بىر ئايمۇ ئۆتمىدى بولغاي، مەسئۇد «قىزلارنى ئالداش، جەمئىيەت ئامانلىقىنى بۇزۇش، دەرس قالدۇرۇش» قاتارلىق خاتالىقلىرى تۈپەيلىدىن مەكتەپتىن ھەيدەلدى، خالئاي ئوقۇش پۈتتۈرۈپ شەھەرلىك 3 ـ ئوتتۇرا مەكتەپكە تەقسىم قىلىندى. كوچىدا لاغايلاپ يۈرگەن مەسئۇد خالئايىنى ئىزدەپ باردى. ئۇ ئۆزىنىڭ تۆھمەت قۇربانى ئىكەنلىكى، ئەسلىدە مەكتەپ

مۇدىرىنىڭ قىزى داۋاملىق خەت يازغانلىقى، لېكىن مەسئۇد: «مېنىڭ سۆيگۈنۈم بار» دەپ ئۇنىمىغانلىقى، ھەتتا بۇ توغرۇلۇق مەكتەپ مۇدىرى ئۇنى چاقىرىپ: «خالئايدىن ئايرىلىپ، مېنىڭ قىزىمنىڭ مۇھەببىتىنى قوبۇل قىلمىساڭ، ياخشى ئاقىۋەت كۆرمەيسەن...» دەپ بېسىم ئىشلەتكەنلىكى قاتارلىق بىرمۇنچە گەپلەر بىلەن خالئاينى ئېرىتىپ قويدى. دېمىسىمۇ مەكتەپتە ئېلىپ بېرىلغان بىر - ئىككى قېتىملىق كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرىدە مۇدىرنىڭ شاللاق قىزى بىلەن مەسئۇدنىڭ تانسا ئويناشلىقىنى خالئاي كۆرگەنىدى. خالئاي ئويلىنىپ قالدى. دۇنيادا ئازمايدىغان ئادەم يوق، يەنە بىر تەرەپتىن ئىككىسى بىر مەھەللىدە چوڭ بولۇپ بالىلىقى، ياشلىقى بىرگە ئۆتكەن يېقىن دوستلاردىن ئىدى. ئەگەر خالئاي ئۇنىڭ بىلەن ئۆتمىگەن تەقدىردە ئۆمۇر بويى ئاشۇنداق سالتاك ئۆتۈپ كەتسە بولاتتى.

بىر كۈنى خالئاي مەسئۇدنى باشلاپ شەھەرلىك مائارىپ ئىدارىسىنىڭ جۇيجاڭى تۇردى ھەسەننىڭ ئۆيىگە باردى. باشلىقنىڭ ئايالى پەخىرنىسا بىكتۇەن (دېۋنزىيە) سەنئەت ئۆمىكىنىڭ ئارتىسى بولۇپ، يېشى خالئايدىن ئانچە پەرق قىلمايتتى. جۇيجاڭنىڭ ئالدىنقى ئايالىمۇ ئۆزىدىن ئون نەچچە ياش كىچىك ئىدى. خالئاي مەسئۇدنىڭ تۆھمەت قۇربانى بولۇپ ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرالمىغانلىقى قاتارلىق ئالدىن تەييارلىۋالغان گەپلىرىنى بىر - بىرلەپ ئوتتۇرىغا قويدى. ئاندىن مەسئۇدنى بىرەر مەكتەپكە قارا ئىشچى قىلىپ بولسىمۇ ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇشنى ئۆتۈندى. قىزىق ئىش، خالئاي نېمىلىكى دېسە تۇردى ھەسەن باشلىقلىق كىبىرى بىلەن كېسىپلا «ياق...» دېيەلمەيتتى. ئۇ ئوقۇش پۈتتۈرۈپ كەلگەندىمۇ بىرىنچى قېتىم 3 - ئوتتۇرا مەكتەپكە تەقسىم قىلىنىدى. قالغانلار ئالدى ئۇچ ئاي، كەينى بىر يىل مېڭىشتى. مانا ھازىرمۇ مەكتەپتىن «قوغلاندى» قىلىنغان بىر ئەخلاقسىز بالىنى كېسىپ رەت

قىلالماي بوشىشىپ ئولتۇرۇپ كەتتى. گىرىم ئۇستىلى ئالدىدا ئۆزىنى تۇزەشتۇرۇۋاتقان پەخرىنسا پات - پاتلا ئىچكەركى ھۇجرا ئىشىكىدىن قىيا بېقىپ مەسئۇدىنىڭ قاپقارا، يىرىك چاچلىرىغا، قويۇق توم قاشلىرىغا، كۆكۈچ تولغان ئېڭەكلىرىگە، قاڭشارلىق ئېگىز بۇرنىغا، قىسقىسى، قاملاشقان بەستىگە يوشۇرۇن قاراپ قوياتتى...

— جۇيجاڭ، — دېدى خالئاي يېلىنغان تەلەپپۇزدا، — بىرەر باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ قاراۋۇللۇقى بولسىمۇ بولاتتى.

— قاراۋۇللۇق دېگەن نېمە ئۇ؟ — پەخرىنسا قاپاقلىرىنى سوزۇپ بوسۇغىدا پەيدا بولدى، — ئالىي مەكتەپتە ئوقۇغان بالا بولغاندىن كېيىن، بىرەر مەكتەپنىڭ ۋاقتلىق (دەيكې) ئوقۇتقۇچىسى قىلىپ قويسا بولمىدىمۇ؟

مەسئۇد مىننەتدارلىق يۇزىسىدىن پەخرىنساغا لەپپىدە قاراپ كۈلۈمسىرىدى.

— ھازىر مەكتەپلەردە شتات كۆپىيىپ كەتتى، — تۇردى ھەسەن باش چايقىدى، — يۇقىرىنىڭ كۆرسەتمىسىدىن كۆپ ئارتۇق.

— بۇ سىزگە موللامنىڭ سۇرىسىدەك ياد بولۇپ كەتكەن گەپلەر، ئاشۇنداق دەپ تۇرۇپمۇ خېلى - خېلىلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بولدىڭىز، — پەخرىنسا بوينىنى تولغاپ كىرىپ كەتتى.

— مۇنداق بولسۇن، مەن مەكتەپلەر بىلەن ئالاقىلىشىپ جاۋابىنى بېرەي بولامدۇ، خالئاي...، — تۇردى ھەسەن خالئاينىڭ دولىسىغا ئەيمىنىپكىنە بوش ئۇرۇپ قويدى. ئەمما ئەتىسى خالئاينى ئىشخانىسىغا چاقىرىپ: «مەسئۇد سىزنىڭ خېلىڭىز ئەمەس، ئۆزىڭىزنى خار قىلماڭ» دېگەن بىر نۇقتىدا كۆپ تەربىيە قىلغان بولسىمۇ خالئاي يىغلىسا - يىغلىدىكى، ئۇندىمەي جىم ئولتۇرۇۋالدى.

مەسئۇد شەھەرلىك «بەخت» باشلانغۇچ مەكتىپىگە ۋاقىتلىق ئوقۇتقۇچى بولۇپ بەلگىلىنىپ ئاردىدىن ئۇچ ئاي ئۆتكەندە خالئاي بىلەن توي قىلدى. ئۇلار توي قىلغان ئون بىرىنچى كۈنى ئۈنى ساقچىلار تۇتۇپ كېتىشتى. «بەخت» باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرى دالا سايامىتىگە چىققاندا مەسئۇد يېڭىلا توي قىلغان ياش بىر ئوقۇتقۇچىنى ئورمانلىققا ئالداپ ئاپىرىپ باسقۇنچىلىق قىلغانىدى.

تۆت يىللىق كېسىلگەن مەسئۇد ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانىغا ئېلىپ كېتىلىپ توققۇز ئايدىن ئاشقاندا خالئاي قىز تۇغدى. ئۇ قىزىنى بىرەر - ئىككى يىل كۆتۈرۈپ، ئاندىن يېتىلەپ دېگەندەك يەسلىگە — خىزمەت ئورنىغا قاتنايتتى. تۇرمىگە بېرىپ ئېرىنى يوقلايتتى. قىسقىسى، بۇ تۆت يىلنى بەكمۇ تەستە توشقازدى. ئۇنىڭ تارتقان جاپا - مۇشەققىتىگە قارىغاندا مەسئۇدنىڭ كەلتۇرگەن خورلۇقى، دەپسەندە قىلىشى خالئايىنى ئىچىدىن تۆگەشتۈرۈۋەتتى. ئەمما ئاردىدا بىر بالا بولغانىكەن. يەنىلا سەۋر قىلىشى كېرەك. ئەمدى تۇرمىگە كىرگەن بۇ قاشقىلىق بۆرىنى ھېچكىم قوتىنىغا يېقىن يولاتمايدىغانلىقى ئېنىق. ئالىي مەكتەپلەرنى پۈتتۈرگەن بالىلار ئىش تاپالماي يۈرۈۋاتسا ئۇنىڭغا نەدە تۇرۇپتۇ؟ شۇڭا خالئاي قىزى ئۈچۈن يىغىپ قويغان تۆت مىڭ سومنى تۆلەپ، ئېرىنى شوپۇرلۇقتا ئوقۇتقان ئىدى. مانا ئەمدى ماڭارىپ ئىدارىسىنىڭ رەھمۇنتخانىسىدىنمۇ ئورۇن تەگمەيۋاتىدۇ...

«يېتىمنىڭ بېشىنى خۇدا ئوڭلايدۇ» دەپ بىكار ئېيتماپتىكەن. بىر ئاجىزەنىڭ تارتقان دەرد - ئەلەملىرى، كۆرگەن خورلۇقلىرى، شامۇ سەھەرلەردە تۆككەن ياشلىرى، قىلغان ناله - پىغانلىرى خۇداغا يەتكەن چېغى، بىر كۈنى تۇردى ھەسەن خالئاينىڭ مەكتىپىگە تېلېفون بېرىپ، مەسئۇد بىلەن بىللە كېلىشىنى ئېيتتى. ئۇلار كەچتە بىرمۇنچە سوۋغاتلارنى

ئېلىپ كېلىشتى. پەخرىنسا مەسئۇدنى كۆرۈپ بۆلەكچىلا مېھماندوستلۇق قىلدى. تاتلىق - تۇرۇملەرنى تىزىپ، ئاۋۇال سىنچاي قىلدى. ئاندىن ئىككى تەخسە گۆش قورۇمىسى قورۇپ كىردى.

— خالئاي، تەلىيىڭىز بارىكەن جۇمۇ، — دېدى تۇردى ھەسەن خالئايىنىڭ گۈلدەك چىرايىدىن بەھرىلىنىپ، — مېنىڭ ماشىنامنى ھەيدەيدىغان ئابىت ئۆمەر ئەمگەك ئىدارىسىگە يۆتكىلىپ كەتتى. شۇڭا مەسئۇد سىناق تەرىقىسىدە ھەيدەپ باقسا، ئەگەر ئىدارىدىكىلەرگە ياراپ قالسا، كېيىنچە رەسمىيلەشتۈرۈپ ئالمايمزمۇ!

— رەھمەت، جۇيجاڭ... مەن... مەن چوقۇم ياخشى ئىشلەيمەن، — مەسئۇد ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

— ھۇيت، يېگىت، — پەخرىنسا كۆزلىرىنى ئوينايتتى، — مەن دېمىگەن بولسام نەدىكەن بۇنداق ياخشى ئىش؟ ئەمدى رەھمەت باشقىلارغا تەئەللۇق بوپقالدا...

— رەھمەت، سىزگىمۇ رەھمەت، — مەسئۇد پەخرىنسانىڭ كۆزلىرىدىن ئەيمىنىپ يەرگە قارىدى.

— پەخرىنسا، ئۆيگە كەلگەن مېھماننى خىجىل قىلىش ئەخلاق مىزانىغا خىلاپ، — دەپ قويدى تۇردى ھەسەن سىپايىگەرلىك بىلەن، — خاپا بولماڭ مەسئۇد، پەخرىنسانىڭ كۆڭلى تۇز، بەزى گەپلەرنى ئويلاشمايلا قىلىپ قويدى.

تۇۋا! خالئاي تۇردى ھەسەننىڭ شەھۋەتكە تولغان كۆزلىرىدىن ئۆزىنى قاچۇرسا، مەسئۇد پەخرىنسانىڭ ھاياسىز قاراشلىرىدىن ئەيمىنىپ يەرگە قارايتتى. بىراق كۆڭلىدە شەيتىنى ۋەسۋەسىگە سالاتتى... مۇشۇ زامانىنىڭ ئادەملىرىگە ھەسسىنە دەيمىزۇ، ئەمما ئامالسىز! قاراڭ، تۇردى ھەسەننىڭ خالئايغا خام تەمەدە بولۇۋاتقانلىقى خوتۇنىغا ئايان! ... پەخرىنسا مەسئۇدقا كۆرسىتىۋاتقان نازلىرىنىڭ تېگىگە جۇيجاڭ بۇرۇنلا يېتىپ قالغان

... خالئاي تۇردى ھەسەننىڭ ئۆزىنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى بەش قولىدەك بىلىدۇ... ئېرى مەسئۇدنىڭمۇ پەخرىنساغا يوشۇرۇن قاراشلىرىدىن يۇرىكى سۇ... قىسقىسى، ئۇلار كېيىنكى پەردىدە نېمە ئويناۋاتقانلىرى بىر - بىرىگە ئايان بولغان بىر سەھنىدىكى ئارتىسلار! ...

خەيرىيەت! مەسئۇد ئىشقا چۈشۈپ كەتتى... ئۇ تۇردى ھەسەننى يېراق - يېقىن كاماندىروپكىلارغا ئاپىراتتى. يىغىنلارغا قاتنىشىپ قالسا زېرىكمەي - تېرىكمەي ساقلايتتى. ھەرقايسى ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپلەر، شەھەرگە قاراشلىق تېخنىكومىلارنىڭ خىزمەتلىرىنى تەكشۈرۈپ بېرىپ قالسا مەسئۇد كابىنكىسىنىڭ دېرىزىسىدىن قىز - چوكان ئوقۇتقۇچىلارنى «باھالاپ» ھەر خىل يالاڭ يوتىلارغا ئاچ كۆزلۈك بىلەن قاراپ، كۆزىنىڭ پىتىنى ئۆلتۈرۈپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭغا ئەڭ كۆڭۈللۈك تۇيۇلىدىغىنى ھەپتىدە بىرەر - ئىككى قېتىم شەھەر سىرتىدىكى دېڭىزىيە سەنئەت ئۆمىكىدىن پەخرىنسانى ئەكېلىش ئىدى...

«— ۋىيەي، مەسئۇد، ئۆيگە نېمانچە ئالدىرايسىز؟— دەيتتى پەخرىنسا ماشىنا ھەيدەپ كېتىۋاتقان مەسئۇدنىڭ بوينىغا گىرە سېلىپ،— شەھەرنى يەنە بىر ئايلىنايلىچۇ... ئۆيگە بارسىڭىزمۇ خوتۇنىڭىز دېگەن جادى بالىڭىزنى قولتۇقلىتىپ قويىدۇ شۇ...»

«— مەسئۇد، ئاۋۇ دەرەخلىك ئەجەب قاراڭغۇ ئىكەن... ئەشەگە ھەيدىڭا... توختاڭ تۇگمىڭىزنى ئۆزۈم يېشەي...»

«— ئۇھ يېنىكلا بولۇپ قالدىما، خۇددى قانات چىقىرىپ ئۇچىدىغاندەك،— دەيتتى مەسئۇدنىڭ قۇچىقىغا بېشىنى قويۇۋالغان پەخرىنسا،— خويمۇ سەسكەندىمغۇ ھېلىقى قېرى چوشقىدىن...»

بىر كۈنى مەسئۇد:

— ئۆزىڭىز ياخشى كۆرمىگەن بىر چوڭ ئادەمگە نېمىشقا تەگدىڭىز؟— دەپ سورىدى. پەخرىنسا ھېچ تەپتارتمايلا:

— ئۇنساڭ دېگەن پۇلى جىق ئۇقتىڭزما؟— دېگىنىچە كۆزلىرىنى قىستى.

— ناھايىتى شۇ مائارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلىقىغۇ، — دېدى مەسئۇد مەنسىتمىگەندەك قىلىپ، — ئۇ چوڭ ئەمەلدار ياكى كاتتا سودىگەر بولمىسا!

— سىز ئۇقمايسىز، ئۇنىڭغا تەرەپ ـ تەرەپتىن كىرىپ تۇرىدۇ، — پەخىرلىنىپ كۆزلىرى چەكچەيدى، — ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ خىزمەتكە كىرەلمىگەنلەر، ئىش كۈتۈپ تۇرغان زىيالىي ياشلار، كەسپىي ئىمتىھاندىن ئۆتەلمىگەن ئوقۇتقۇچىلار، ئۇ مەكتەپتىن بۇ مەكتەپكە يۆتكەلمەكچى بولغانلار، ئۆستۈرۈلۈش ئالدىدا تۇرغانلار، ئۆزي تەلەپ قىلىپ ئىلتىماس يازغانلار، ئۇنۇڭ ئالماقچى بولغانلار، شىياگاڭ ئوبىيېكتلىرى، قىسقىسى، مائاش باھالاش پەيتلىرى دېگەندەك باھانە ـ سەۋەبلەر بىلەن كىرىدىغان نەق پۇل، ھەر خىل بۇيۇملار ساماندەك، تېخى يېمەك ـ ئىچمەكتەك نەرسىلەرغۇ بىر سېسىمچىلىق...

— مۇنداق دەڭ!

— ھەي مەسئۇد، مەن ئاۋۇ قېرىندىن ئاجراشسام مېنى ئالامسىز؟

— مېنىڭ پۇلۇم بولمىسا، جۇيجاڭنىڭ خوتۇنىنى تارتىۋالسام ئۇ مەندىن ماشىنىنى تارتىۋېلىپ كۆتۈمگە تەپسە، سىزمۇ مەندەك دۆاننىڭ مەيدىسىگە تېپەرسىز...

— ھەي، غۇرۇرسىز ئەبلەخ، — پەخىرلىنىپ ھېچكىمدىن تەپتارتمايتتى، — ئۇ قېرى سىزدەك مەھبۇسنى بىكارغا قوبۇل قىلمىدى...

— بولدى، بەس! — مەسئۇد غەزەپتىن قىزىرىپ كەتتى، — مەن ئۇنى تۆت يىل بۇرۇنلا بىلىپ بولغان... ئۇ مېنىڭ خوتۇنۇم بىلەن ئويناپسا، مەنمۇ ئۇنىڭ خوتۇنى بىلەن كۆڭۈل

ئېچىۋاتىمەنغۇ... تېخى مەن ئۇ ئىككىسىنىڭ سايىسىدا سايىدايمەن... ماشىنىسىنى ئۆزۈمنىڭكىدەك ئىشلىتىمەن... بۇ ئەنە شۇنداق ئۆتىنگە لايقۇت ئالەم، ئۇقتىڭىزما؟!...

ئاجايىپ سىرلىق بىر ئىش! پەخرىنسا قەيەرگە بارمىسۇن، نېمە ئىش قىلمىسۇن، تۇردى ھەسەن خۇددى پال سالغاندەك بىلىپ بولاتتى... ھەم «كۆرگەن چۈشۈم» دەپ پەخرىنسانىڭ يۈرىكىنى سىرقىرىتىۋەتتى...

«— قاراڭ، پەخرىنسا، كېچىدىن بىر چۈش كۆرۈپتىمەن... سىز بىر ئاق سېرىق، ئېگىز يىگىت بىلەن تانسىخانىغا كىرگۈدەكسىز... بىر چاغدا قارا، سېمىز، چىشلىرى ئالتۇن بىلەن قاپلانغان بىرسى سىزنى تانسىغا تارتقاندى. سىز تۇرغىلى ئۇنىمىدىڭىز، ھېلىقى قارا ئادەم سىزنى بىر كاچات سالغۇدەك... ئاڭغىچە ئويغىنىپ كەتتىم...»

«— توۋا دەيمەن، سەھەردە بىر چۈش كۆرۈپتىمەن، سىز قوللىرى، پۇتلىرى، بويۇنلىرى، توغرىسى ھەممە يېرى دىققاق بىر ئادەم بىلەن خۇشچىەنچى كۆلىدە سۈغا چۆمۈلۈۋېتىپ، ئالتۇن زەنجىرىڭىز ئۇزۇلۇپ چۈشۈپ كەتكۈدەك... ھېلىقى ئادەم: «بولدى، مەن ئېسىلىپ ئۇزۇۋەتكەندىن كېيىن، ئۆزۈم ئېلىپ بېرىمەن» دەپ مەيدىسىگە ئۇرۇۋاتقۇدەك...»

پەخرىنسا شۇنىڭدىن بېرى نەگە بارسۇن، كىم بىلەن ئويناسۇن، ئەتراپىغا بەكمۇ زەن سالىدىغان بولۇپ قالدى. كىمدۇر بىرى، قانداقتۇر يات كۆزلەر ئۇنىڭغا تىكىلىپ تۇرغاندەك، يوشۇرۇن كۆزىتىۋاتقاندەك بىلىنەتتى. چۈنكى ئېرىنىڭ كۆرۈۋاتقان «چۈش»لىرى خۇددى ئۇستىدە قاراپ تۇرغاندەك سۈرەتلەپ بېرەلەيتتى... ئەمدى ماشىنا ئىچىدىكى ئىش بولسىغۇ بىرەر يەرگە بېكىتىپ قويغان تىڭشىغۇچتىن گۇمان قىلىشقا بولاتتى. بىراق تۇردى ھەسەن يىراق - يېقىن، ئاشكارا - پىنھان، تالا - تۈز دېمەي «چۈش» كۆرۈۋېرەتتى.

خۇدا ئىككى «ئاشىق ـ مەشۇق» نىڭ دەردىگە يەتتىمۇ قانداق، مەسئۇد بىلەن پەخرىنسانىڭ ئىشلىرى باشلىنىپ تاكى قىيامىغا يەتكىچە بولغان ئارىلىقتا تۇردى ھەسەن چۇش كۆرمىدى. كۆرگەن تەقدىردىمۇ دېگىسى كەلمىدى، پەخرىنساغا تاپا ـ تەنىمۇ قىلمىدى. پەقەت سىرلىق كۇلۇمسىرەپ، بېشىنى سالاپەتلىك گىلدىڭلىتىپ قويۇپ جىمجىت يۇردى. ئەمما ئۇ بېيجىڭغا يېغىنغا كېتىپ بەشىنچى كۇنى بىر ساقچى ماشىنىسى مەكتەپكە كىرىپ كەلدى. ساقچى باشلىقى بولسا كېرەك، شوپۇرلۇق پراۋا، رەسمىيەت تۆلەش كىنىشكىلىرىنى خالىغا كۆرسىتىپ: «بۇ سىزنىڭ ئېرىڭىزمۇ؟» دەپ سورىدى. يۇرىكى ئەنسىز سېلىپ، چىرايى ئاقىرىپ كەتكەن خالىغاي بېشىنى ئارانلا لىڭشىتتى. ئارقىدىن جۇيجاڭنىڭ ئايالى پەخرىنسانىڭ خىزمەت كىنىشكىسىنى كۆرسەتتى. خالىغاينىڭ نەپسى بوغۇلۇپ، تىزلىرىدا جان قالمىدى. ئۇنىڭ نازۇك بەدىنى دىر ـ دىر تىترەيتتى. چۇنكى ئۇنىڭ كۆڭلىگە: «مەسئۇد بىلەن پەخرىنسا بۇزۇقچىلىق ئۇستىدە تۇتۇلغان ئوخشايدۇ...» دېگەن ئوي كەلگەنىدى. لېكىن ۋەقە ئۇنداق ئاددىي ئەمەس ئىدى. شەھەر سىرتىدىكى «قارىياغاچلىق» دەپ ئاتىلىدىغان چوڭ ئورماندا بىر كىچىك ماشىنا پارتلاپ ئىچىدىكى ئىككى جەسەت قاپقارا كۆيۈندىگە ئايلىنىپ قالغانىدى. كىنىشكا ھەم پراۋا دەل ـ دەرەخلەرگە ئېلىشىپ قالغان كىيىم ـ كېچەكلەرنىڭ يانچۇقلىرىدىن تېپىلغاندەك قىلاتتى...

ساقچى ماشىنىسى خالىغاينى نەق مەيدانغا ئېلىپ كەلدى. خالىغاي ئىنتايىن ئۇياتلىق مەنزىرىگە بىرلا قاراپ، ئايلىنىپ يىقىلغىلى تاسلا قالدى. دۇنيادا ئايال كىشى ئۇچۇن بۇنداق شەرمەندە خورلۇق، نادامەت ئىسكەنجىلىرى بولمىسا كېرەك. خۇدا بۇنداق قاباھەتلىك كۆرۇنۇشنى كۆرسەتكۇچە، دورىدا قىينىپ، سۇدا تۇنجۇقتۇرۇپ، ئەڭ بولمىسا زەھەرده ئازابلاب

جهننى ئېلىپ كەتكىنى مىڭ مەرتەم تۆزۈك ئىدى! قاراڭ، ئاشۇ قۇچاقلىشىپ ياتقان قاپقارا ئىككى جەسەتنىڭ بىرى ئۇنىڭ باغرىغا تاڭغان ئېرى ئىدى!... جىگدە، سۆگەت، قارىياغاچ شاخلىرىغا ئىلىنىپ قالغان بېغىرتاق، ئەر ـ ئاياللارنىڭ ھەر رەڭدىكى ئىچكى كىيىملىرى... پايپاقلار خۇددى خالىغانچە مەسخىرە قىلغاندەك ئىزغىرىن شامالدا يېنىك ھىلپىرلىمەكتە ئىدى!

— ئاھ، خۇدا! بۇنداق خورلىغىچە مېنى ئېلىپ كەت!... خورلۇقنىڭ چەك ـ چېگرىسى، تارازا ـ مىزانلىرىڭ زادى قانچىلىك؟!...—، خالىغاي كۆك ئاسمانغا قارىدى. ئەمما قۇياش ئۇنىڭغا:

«— ئەي، مىسكىن ئاجىزە، بىر مەلئۇندىن قۇتۇلدۇرغان ئاللاغا شۈكرى ـ سانا ئېيت!... مانا بۇ زىناخورلارنىڭ شەرمەندە ئاقىۋىتىدۇر!...»، — دېگەندەك چاقناپ تۇراتتى...

ماشىنىنىڭ پارتلىشىدا ھەر خىل پەرەزلەر بولدى. «ماي تەڭنىسى ئېقىپ تۇرغاندا تاماكا ئوتى چۈشۈپ ۋەقە سادىر بولغان...»، «ماشىنا سائىتىگە چېتىلغان پارتلاتقۇچ بولۇشى مۇمكىن...»، «توك يولى كۆيۈپ سىملار يالىڭاچلىنىپ قالغاچقا، بېنزىن پارتلاپ كەتكەن...» دېگەندەك ھەر خىل گەپلەر تارقالدى. بۇلارنىڭ قايسىسى راست، قايسىسى يالغان ھېچكىم بىلەلمىدى. بىراق ساقچى دائىرلىرىنىڭ تەكشۈرۈشچە، ماشىنا قويۇش ئۆيىنىڭ قۇلۇپىدا، تۆمۈر ئىشىك تۇتقۇلىرىدا، ياكى يەردە بارماق ئىزى ھەم ئاياغ ئىزى بايقالمىغان. ماشىنىغا مۇددەتلىك پارتلاتقۇچ ئورۇنلاشتۇرۇلغان دېگەن تەقدىردىمۇ قاتىل ئىنتايىن تەجرىبىلىك، قۇۋۇ، ھىيلىگەر ئادەملىكى ئېنىقلا ئىدى. كىشىلەر كېيىنچە: «بۇ چوقۇم پەخىرنىسانىڭ بىرەر ئاشىنىسى كەلتۈرگەن پاجىئە» دېگەن خۇلاسىگە كېلىشتى.

خالىغاي مەسئۇدنىڭ يىل نەزىرىسىنى بېرىپ بولغاندىن كېيىن تۇردى ھەسەن ئەلچى كىرگۈزدى. بېشىغا كەلگەن كۈلپەتلەرنىڭ

ئـزى ئۆچمەي تۇرۇپ، ئەلچىلەرنىڭ كىرىپ كېلىشى خۇددى تـامـدىن تاراش چۈشكەندەك بىر ئىش بولدى. خالئاي ئۇلارنى چېچىلغان ھالدا ئۇزىتىپ قويدى. لېكىن ئەلچىلەرنىڭ ئايىغى ئۇزۇلمىدى. يەنە كېلىپ ساپلا نازىر دەربجىلىك چوڭ كادىرلار، ھەتتا شەھەر بويىچە ھۆرمەتكە سازاۋەر مۆتىۋەر زاتلارمۇ كىردى. ئـەمـمـا خالئاي ئۇلارغا قىرىچە ـ يېنىچە تېگەلمىدى. پەقەت: «سىلەر مېنى ئەپۇ قىلىڭلار، بىر قىزىم بار، ئۇنى ئۆگەي ئاتا قـولـىغا قاراتقۇم يوق...» دەپ تۇرۇۋالدى. بىر كۈنى تۇردى ھەسەن خالئاي بىلەن يۈزتۇرانە سۆزلەشتى...

— خالئاي، مەن سىزنى تا ھازىرغىچە ئائۇمىد قويغان يېرىم بـارمـۇ؟— تـۇردى ھەسـەنىنىڭ تەلەپپۇزى تەمكىن ئىدى، — ھـەرقانداق تەلەپلىرىڭىز بولسا ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلدىم... مەكتەپتىن ھەيدەلگەن بالىنى باشلاپ كېلىپ «ئورۇنلاشتۇرۇپ بـېـرىڭ» دەپ تۇرۇۋالدىڭىز، خەقلەرنىڭ پىتنىلىرىنى ئاڭلاپ تـۇرۇپ تەلىپىڭىزنى ئورۇنلىدىم. كېيىن يۈزىڭىزگە نىجاسەت سۈۋاپ، مېنىڭ تىلىمنى قىسقا قىلىپ تۇرمىگە كىرىپ كەتتى. تـۇرمـىـدىن چىققاندىن كېيىن «مەھبۇس» دېمەي شوپۇرلۇققا ئورۇنلاشتۇردۇم. ئەمما ماڭا ئاجايىپ سەت گەپلەر توقۇلدى... ئـۇلارنـىـمۇ ئىچىمگە سىڭىرىپ سىزگە دادلىمىدىم ياكى يامان نـەزەردە قارىمىدىم. بۇلار كىم ھەم نېمە ئۈچۈن؟ زادى نېمە ئـۈچـۈن؟! بـۇنىڭ ھەممىسى سىزنى ياخشى كۆرگەنلىكىمدىن بولدى!...

تـۇردى ھـەسـەن ئـىـشـخـانـىـدىكى ئـەينەكلىك كىتاب جـاھـازىـلـىـرىـغا، ئۇنىڭدىكى رەتمۇرەت تىزىلغان كىتابلارغا، بـۇلۇڭدىكى كىيىم ئاسقۇغا، دېرىزە تەكچىلىرىدىكى گۈللەرگە قارىغىنىچە بىرھازا جىمىپ كەتتى. ئۇنىڭ ئۆپكىسى ئۆرۈلگەندەك بولدىمۇ نېمە، ئاۋازى غاراڭ ـ غۇرۇڭ چىقىشقا باشلىدى:

— ئـىـرىـڭـىـز ئـايـالىم بىلەن ناشايان ئىشلارنى قىلىپ

يۇرگەنلىكىنى بىلدىم، ئاڭلىدىم، ھەتتا كۆردۈم... ئۇنى بىر ئېغىز گەپ بىلەنلا يەنە سولىتىۋېتىلەيتتىم. لېكىن بۇ زىناخور ئادەم مەن ياخشى كۆرگەن، ئۆمرۈمدە تۇنجى قېتىم ھەقىقىي مۇھەببەتنى تونۇتقان بىر پەرىشتىنىڭ ئېرى ئىدى! شۇڭا ئېرىڭنىڭ ياغلىق ئارتىپ قويسا ئارتىپ يۈرۈۋەردىمكى سىزگە، سىزنىڭ تۇرمۇشىڭىزغا قارا سانىمىدىم...، — تۇردى ھەسەن ئادەمنىڭ ئىچى ئاغرىغۇدەك مۇلايىملىشىپ كەتكەندى، — بىر چاغلاردا «خالىغاي يۈرت ئارىلاپ، يۆتكىلىپ كەتسە قانداق قىلارمەن، دېگەن نادامەت يۈكىنى يۈدۈپ يۈرگەن كۇنلىرىمۇ بولدى...، ئۇنداقتا مەنمۇ خىزمىتىمنى يۆتكەپ، ئۇنىڭغا يېقىنراق يەرگە بېرىۋالمەن...» دەپ ئۆزۈمگە ئەھدۇ ـ پەيمان قىلدىم. چۈنكى سىزنىڭ رۇخسارىڭىزنى كۆرۈش، ئاۋازىڭىزنى ئاڭلاش ئەمەس بەلكى يىراقتىن بولسىمۇ سېيمايىڭىزنى كۆرسەم، قاغجىراپ كەتكەن قەلب بوستانلىرىم تەشنالىقتا قانغۇدەك بولاتتى. مانا شۇنداق قىلىپ، شۇ يىللاردىن بېرى سىز نېمە دېسىڭىز گويا پەيغەمبەر ۋەھىيسىدەك ئۇن ـ تىنسىز ئورۇنلاپ كەلدىم. زىنھار ئۆزۈمنىڭ تەقدىرىنى ئويلىمىدىم. كۆرۈپ تۇرۇپسىزكى، مېنىڭ ياخشى كۆرۈشۈم غەرەزسىز ياخشى كۆرۈش... سىلەر ياشلارنىڭ سۆزى بويىچە ئېيتقاندا «روھىي مۇھەببەت» ئىدى!

تۇردى ھەسەن تىزلىرىغا جەينەكلىرىنى قويغىنىچە يادەك ئېگىلىپ، يەنە بىرھازا جىمىپ كەتتى...

— ئويلاپ كۆرۈڭ، بىر چاغدا ماڭا: «كىچىك بالىدەك تاتلىق ـ تۇرۇمغا ئامراق ئىكەنسىز...» دېگەن ئىدىڭىز. مەن: «بەزى مۇئەللىملەر بالىلىرىنى ئېلىپ كىرىدۇ، خاپا قىلسا، دەپ ئەكىرىپ قويدۇم» دېگىنىم ئېسىمدە، سىز گاھ ئىشىنىڭ، گاھ ئىشەنمەڭ، مەن ھەر قېتىم مائاشىم چىققاندا نەئىمە ئۇچۇنلا تاتلىقلارنى سېتىۋېلىپ تارتمىغا تىقىپ قويۇاتتىم. بىلىڭىز، نەئىمە بۇ يىل تۆت ياشقا كىرىپ ئەللىك ئالتە كۇن ئاشتى... ئۇنى

هازىرغىچە ئۆز قىزىم دەپ بىلىمەن. بۇنىڭدىن كېيىن مەن ئەلچى كىرگۈزۈپ، سىزنى تەكلىكتە قويىدىغان ئىشنى ھەرگىز قىلمايمەن... شۇنداقتىمۇ ئادىمىيلىك پەزىلىتىڭىز، ئادىمىيلىك ۋىجدانىڭىز بىلەن ئويلاپ كۆرۈشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن...

تۇردى ھەسەنئالى ئىيتقانلىرىدا قىلچە ياسالمىلىق يوق، چىن ھەقىقەت ئىدى!... توغرا خالئايىنى تا ھازىرغىچە نائۈمىد قويۇپ باققىنى يوق! ئۇنى خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇپلا قالماي، خالئاينىڭ لەۋزى ئۇچۇن بىر قاباھەتنى ئوقۇتقۇچىلىق، شوپۇرلۇق قاتارلىق خىزمەتلەرگە قويدى. بۇ ھەقتە خەقلەرنىڭ سۆز - چۆچەكلىرىگە قالدى... ھەتتاكى باغرىدىكى خوتۇنىنى تارتىۋالسا، خالئاي ئۇچۇن ئۆز غۇرۇرىنى يوندا ئەۋرەزلىرىدە بۇلغىدى! بۇ بىر ئەر ئۇچۇن ئىيتقۇسىز... دەپ ئىيتقۇسىز خورلۇق ئىدى!... بۇلارنىڭ ھەممىسى پەقەت خالئاينى ياخشى كۆرگەنلىكى ئۇچۇن بېرىلگەن قۇربانلىق ئەلۋەتتە!...

خالئاي «نەئىمە بۇ يىل تۆت ياشقا كىرىپ ئەللىك ئالتە كۇن ئاشتى...» دېگەن بۇ بىر جۇملە سۆزنىڭ ۋەزىنىنى ھېچنېمىگە تەڭ قىلمىدى. توۋا، ئۆز ئانىسى تۇرۇپ بۇنچىلىك ئىنچىكە بىلمەيدىكىنا... بۇ ئادەمنىڭ شۇنچە يىللار سەۋر - تاقەت قىلىپ كۇتكىنى زادى نېمە؟! بىر جانانىڭ، ياق! ئۆزى ياخشى كۆرگەن ئاددىي بىر قىزنىڭ كۆڭۇل بېغىدىن گۇل ئۇزۇش ئىدى! ئەمما ئۇ، بۇ بەختكە مەڭگۇ ئېرىشەلمەيدىغانلىقىغا كۆزى يەتكەندىن كېيىن ياخشى كۆرۈشتىن ئىبارەت روھىي تۇيغۇسىنى قەلبىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر پىنھانلىرىغا دەپنە قىلىۋەتكەنىدى!... بىراق خۇدا ئۇنىڭ ئەجىر - ساخاۋىتىنى مەقبۇل ئەتتى... ئىككى شەرىسار گۇناھكارنى بىر يولىلا دوزاخقا رەھلەت قىلدۇرۇپ، ئوتتىدا كۆيگەن، سۇيىدە ئاققان نازىنىنىڭ مەھرەم بېغىنىڭ ئىشكىنى ئاچتى!... جەننەت گۇللىرىنى پۇراشقا نائىل بولدى...

مانا بۇ ئېستېتىك تىلەكلەرگە ھېرىسمەن، ھېسسىياتلارغا

باي خالئاينىڭ ئەقلىگە مەسلىھەت سالماي، يۈرىكىدىن ئېتىلىپ چىققان كۆڭۈل خۇلاسىسى! يارانقان ئىگىسى خالئاينى داغدا قويمىسۇن! ئۇنىڭ ئويلىغانلىرىنىڭ بەرھەق بولۇپ چىقىشىنى تىلەيمىز... ئۇ سۆيۈنگەن ئاشۇ ئادەملەرنىڭ ئىنسابىنى تىلەيمىز... خورلۇق ھەم نادامەتنىڭ قۇربانى بولغان بۇ مەزلۇمەگە ھىدايەت يار بولسۇن، ئۆتكەن كۈنلىرى قايتا تەكرارلانمىسۇن! پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇچ يۈز خىل ھۈنەر ـ كەسىپنىڭ ئەڭ ئۇلۇغى — ناتىقلىق» دېگەنىكەن. تۇردى ھەسەنىنىڭ ئېيتقانلىرى ئاشۇ «ناتىقلىق»نىڭ سېھرىي كۈچى بولۇپ قالمىسۇن!...

بۇ چەرخى پەلەك ئاجايىپ قىسمەتلەرگە تولغان بولىدىكەن. نەئىمە تۆت ياشتىن تۆت ئاي تۆت كۈن ئاشقاندا، خالئاي تۇردى ھەسەن بىلەن توي قىلدى. ئۇلار توي قىلىپ ياندۇرقى يىلى جۇپ خۇشاللىققا نائىل بولۇشتى. تۇردى ھەسەن مۇئاۋىن نازىرلىققا كۆتۈرۈلدى. ئېرىنىڭ ئەمىلىنىڭ ئۆسكەنلىكىنى تەبرىكلىگەندەك خالئاي ئۇنىڭغا بىر قىز تۇغۇپ بەردى. تۇردى ھەسەن خۇشاللىقىدا ئالقانلىرىنى ئىشقىلاپ:

— توۋا، توۋا، ئۆمرۈمنىڭ ئاخىرىغىچە پەرزەنت كۆرەلمەي ئۆلۈپ كېتىدىغان ئوخشايمەن، دەيتتىم. مانا ئاخىرى خۇدايىم بەردى. قىزىمنىڭ ئىسمى سىزنىڭ ھەم ھەدىسىنىڭ ئىسمىغا يېقىنراق «خەمىدە» بولسا قانداق؟— دەپ كۆزىدىن ياش چىقىپ كەتتى. باشقىلارمۇ «خالئاينىڭ ئايىغى ياراشتى» دېيىشىپ ئۇلارغا خەيرلىك تىلەشتى. شۇنداقتىمۇ تۇردى ھەسەنىنىڭ كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر بىر يەرلىرىدە: «ھەتتىگىنەي! ئوغۇل بولۇپ كەتكەن بولسىچۇ كاشكى» دېگەن بىر ئوي خىرە ـ شىرە يېنىپ ئۆچتى...

ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىدا ئۇششاق ـ چۈشەك گەپ تالىشىشلارنى ھېسابقا ئالمىغاندا چوڭ جېدەل ـ ماجىرالار يوق ئىدى. پەقەت

ئۆيگه پات - پات كېلىۋاتقان، سويۇلغان پۇتۇن قوي، باكلاپ ماي، يەشكەلەپ ئالىي هاراق، يەل - يېمىشلەرنى كۆرگەن خالئاي ئېرى بىلەن تاكاللىشىپ قالاتتى:

— قانداق قىلىسىز خالئاي، هازىر بۇ ئىش ئادەتكە ئايلىنىپ قېلىۋاتىدۇ، ئالمىسىڭىز خاپا بولىدۇ، — دەيتتى تۇردى مۇئاۋىن نازىر قىزىنى ئوينىتىۋېتىپ، — مەنمۇ ئۇلارنىڭ هاجىتىدىن چىقىمەنغۇ، ئەلۋەتتە بىكارغا كەلمەيدۇ - دە!

— ئۇ سىزنىڭ خىزمىتىڭىز تۇرسا.

— بۇ... بۇ، قارىڭ، خىزمەتنىڭ سىرتىدىكى پەۋقۇلئاددە ئىش...

تۇرمۇشتىكى بۇنداق بىنورمال كېلىۋاتقان مەئىشەتكە خالئاي بارا - بارا كۆنۈپ قالدى هەم تاكاللاشمايدىغان بولدى. لېكىن خەمسىز بىر ياش، نەئمە بەش يېرىم ياشقا كىرگەن يېلى ئەر - خوتۇن ئىككىسى خالئاينىڭ خىزمەت ئىشىدا خېلى ئوبدانلا تاكاللىشىپ قالدى.

— مەن يىگىرمە ئالتە ياشقا كىرەلا پېنسىيگە چىقىمەنما؟ ياق، بولمايدۇ!

— بۇ دېگەن ئىچكى جەهەتتىن بېجىرىلىدىغان پېنسىيە تۇزۇمى، — چۈشەندۈردى تۇردى هەسەن، — مەن يەنىلا سىزنى ئويلاۋاتىمەن، بىر ياقتىن ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ تۈگىمەس - پۈتمەس ئوقۇتۇش ئىشلىرى، يەسلىگە يۈگۈرۈۋاتقان... تاماق ئېتىپ هالىڭىزدىن كېتىۋاتقان، شۇڭا...

— ياق بولمايدۇ، مەن سىزگە ۋايسىمسىلا بولىدىغۇ.

— سىز شۇنداق دېگەن بىلەن مەن تەڭلىكتە قالىدىكەن، — تۇردى هەسەن سەل تېرىكتى، — ئەمىسە مۇنداق بولسۇن، مەن مەكتەپتىكىلەرگە ئېيتاي، سىزنى مەلۇم مۇددەتلىك دەم ئېلىشقا چىقارسۇن.

— بۇ... بۇ قانداق دەم ئېلىش؟ — خالئاي هەيران بولۇپ

قاردى، — ئوچۇقراق دەپبېقىڭا.

— بۇنى خەنزۇلار «چى لاۋبۇ» دېيىشىدۇ. بۇ تۈزۈم ئاستا خاراكتېرلىك كېسەللەرگە باب كېلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، بەزى ئىجتىمائىي قىيىنچىلىقلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، — دېدى تۇردى ھەسەن خالئايغا، — قانچە يىل دەم ئالسىڭىز بولىۋېرىدۇ. ماۋاشىڭىزنىڭ سەكسەن پىرسەنتى بېرىلىدۇ. لېكىن قايتا ئىشقا چىۋىشسىڭىز، دەم ئالغان يىللىرىڭىز خىزمەت ستاژىغا ھېساب بولمايدۇ.

— بۇ... بۇ... قانداق بولار ئەمدى؟

خالئاي ئىككىلىنىپ قالدى. ھازىر مەكتەپ تۈزۈمى بارغانسېرى چىڭىپ كېتىۋاتاتتى. ھەر كۈنلۈكى خىلمۇخىل ئانىكىت، جەدۋەللەرنى تولدۇراتتى. خىزمەتتىن سىرت قىسقا كۇرسلارغا ئەۋەتەتتى. دۆلەت خىزمەتچىلىرى ئىمتىھانى، كەسپىي ئىمتىھان، ئوچۇق دەرس سىنىقى دېگەندەك خىزمەتتىن سىرت قوشۇمچە ئىشلار ئوقۇتقۇچىلارنى ئىككى قوشۇقتا ئاش ئىچكۈدەك ئالدىراش قىلىۋەتكەنىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە خالئاي ئىككى بالىسىدىن خەۋەر ئېلىشى، ئۆي ئىشلىرىنى قىلىشى كېرەك ـ دە! ھازىرقى ژاقىتتا كۆڭۈلدىكىدەك ئۆي خىزمەتچىسى تاپماق تەس ئىدى. مانا شۇنىڭدىن ئېتىبارەن خالئاي ئۆي ئايالى بولۇپ قالدى. ئۇ ئېرىنىڭ كۆپ ئىشلىرىنى كۆرسىمۇ كۆرمەسكە سېلىپ، ئاڭلىسىمۇ قۇلاق يوپۇرۇۋېلىپ نەچچە يىللار ئۆتۈپ كەتكىنىنى بىلمەيلا قالدى.

نەئىمە ئوتتۇرا مەكتەپتە، ئون ياشلىق خەمىدە باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان يىللىرى تۇردى ھەسەن «مۇئاۋىن» لىق چاپىنىنى سېلىپ تاشلاپ، «نازىر» دېگەن «شاھانە» تونىنى كىيىدى. بۇ تون ئۇنى ھەر خىل دوقال، پۇتلىكاشاڭلاردىن ئازاد قىلىپ، مۇستەقىل ھەرىكەت قىلالايدىغان، چوڭ ـ چوڭ ئىشلارنى ھېچكىمگە سالماي تەستىق سالالايدىغان، «ئۇنداق قىلىڭلار،

بۇنداق قىلساڭلار قەتئىي بولمايدۇ...» دەپ ھۆكۈم چىقىرالايدىغان ئىمتىيازغا ئىگە قىلدى. بۇ ئىمتىياز خالىغاي بىلەن تۇردى ھەسەن ئوتتۇرىسىدا جېدەل - ماجىرالارغا سەۋەب بولدى.

«يېكەنشور» غا سېلىنماقچى بولغان بىر ئالىي تېخنىكومنىڭ بىر يۇرۇش ئۆيى - ئىمارەتلىرى نەچچە يۈز مىليونلۇق قۇرۇلۇش ئىدى. بۇنى تالىشۇاتقان شىركەتلەرمۇ كۆپ بولۇپ، ئۇلارنىڭ تولۇق ھوقۇقلۇق ۋاكالەتچىلىرى، خوجايىن، خوجىدارلىرى چاماداناللىرىغا پۇل قاچىلاپ تۇردى ھەسەننىڭ بوسۇغىسىنى تېشىۋەتكۈدەك قىلىشتى. بىراق تۇردى ھەسەن ئۇ پۇللارغا نەزەر كۆزىنىمۇ سالمىدى. ئەلۋەتتە پۇل دېگەن پىشىق ئاش، ئاسانلا پۈرىقى سىرتقا چىقىپ كېتىدۇ. ھازىرغۇ بۇنداق ئىشلار ھېچقانچە ھېسابلانمايدۇ. بولۇپمۇ ئىچكىرى ئۆلكىلەردە شېرىنكانە ھەققى ئوچۇق - ئاشكارا باھا تالىشىپ بىرلىككە كېلىدۇ.

بىر كۈنى ئۇنىڭ ئىشخانىسىغا خۇددى يۈزىنى ئىشىك قىسىۋالغاندەك بىر تەرىپى ئىششىق، بىر تەرىپى سىدام چىراي، گۈللۈك چىمەندوپپا كىيگەن، بۇرنى پاناق بىر ئادەم كىرىپ كېلىپ ئۆزىنى: «ئاسىيا مېمارلىقى قۇرۇلۇش شىركىتى» نىڭ خوجايىنى شېرۋاجى، دەپ تونۇشتۇردى. بىراق ئۇنىڭ قولىدا چامادانمۇ، سومكىمۇ يوق ئىدى. تۇردى ھەسەن ئىچىدە: «بۇ غەلىتە بەندىمۇ يەنە شۇ قۇرۇلۇش ئۇچۇن ۋەز ئوقۇغىلى كەلدى» دەپ ئويلىدى. ئەمما شېرۋاجى ئۆزىگە ئىشەنگەن ھالدا گېپىنى رۇسلاپ، بىر يۆتىلىپ قويدى - دە، گېپىنى باشلىدى:

— تۇردى نازىر ھەزرەتلىرى، مۇشۇ ئىلىخونىڭ ئېرەن دەريا ساھىللىرى ئەجەبمۇ بەلەن كۆكۈلمەيدانلىق يەرلەركەن دېسىلە، — شېرۋاجى «ئاخۇنۇم قاپ بەلدىن» دېگەندەكلا گەپ باشلىدى، — تېخى چىلانلىق دېگەن بىر كەنتى بار ئىكەن، ھاۋاسى ساپ، سۈيى مول، يەرلىرى قارا چىلان تۇپراق،

مەنزىرلىرى بېھىشسىياق، تولىمۇ چىرايلىق يەركىنا... خۇدانىڭ قۇدرەت كامالىنى كۆرسەتكەن ئادەم شۇ يەرگە بارسا بولغۇدەك... ئۆزلىرى بېرىپ باققانمۇ؟

شېئىرخان تۇيۇقسىزلا ئەسكى ئىشتاندىن بىرنېمە چىققاندەك سورىغان سوئالى خىيالى توزان بولۇپ كەتكەن تۇردى ھەسەننى چۆچۈتۈۋەتتى...

— ھە... ھە، بارغان... بارغان...

— ھەبەللى، مانا ئاشۇ چىلانلىقتا ئايلاز دېگەن بىر ياش دېھقاننىڭ ئون بەش مو يېرى، ھەرقايسىلىرىدەك ئەھلى ئىلىم بىلەن مېڭىلىرى چاراسلاپ، سۆڭەكلىرى غاراسلاپ چارچىغان ئادەملەر ئۇچۇن چاققانراق داچا سېلىپ قويسا بولغۇدەك ئوبدان يەر ئىكەن.

تۇردى ھەسەن بۇ مايماق يۇز بەندىگە تىكىلىپلا قالدى. توغرا ئۇنىڭ ئەمەلدار بۇرادەرلىرى يۇرتىدا قاڭالتىرلىق ئۆيلەرنى سالدۇردى. بەزى پېنسىيىگە چىققانلىرى ئەڭ چىرايلىق يېزىلارغا داچا سېلىپ كۆپ كۈنلىرىنى شۇ يەردە ئۆتكۈزەتتى. ئۇلار بىرقانچە قېتىم تۇردى ھەسەننى قىزىقتۇرغانىدى. ئۇ: «غۇلجىنىڭ ئېرەن دەريا ساھىلىدىكى چىلانلىق دېگەن كەنتتە بىر تەرىپى دەريا، ئۈچ تەرىپى ئېرەن ئورمانلىقى بىلەن ئورالغان ئون بەش مودەك تېرىلغۇ يەرنىڭ بارلىقى، ئەگەر شۇ يەرگە داچا سالسا ئەرزىيدىغانلىقى» نى دېگەندە، ئاغىنىلىرى: «ئۇ يەرنى چۈشۈگدە كۆرگەنمىدىڭ؟» دەپ چاقچاق قىلىشتى. ئەما تۇردى ھەسەن: «مەن غۇلجا يېزىلىرىدا نۇقتىدا تۇرغان چاغلىرىمدا ئۇ يەرگە كۆپ بارغان...» دېگەن گەپنى بىرقانچە سورۇندا دېگەنلىكى راست. لېكىن بۇ شېئىرخاجى ئۇلارنى نەدىن ئاڭلىغاندۇ؟! ياڭاللا! پۇل ئۇچۇن جېنىڭ قىلىۋاتقانلار ئۇۋ ئىتلىرىدەك ھىدلىمايدىغان يەرلىرى يوقكەن ـ دە!

— خوش تۇ نازىر، تېڭىرقاپ قالدىلا، مېنىڭ گېپىم تازا

ئىسسىق باسماي تۇرامدۇ يە؟

— يا، ياق... قېنى سۆزلەۋەرسىلە.

— مانا ئاشۇ ئون بەش مو يەرگە ئۆزلىرى ئۇچۇن چىرايلىق ھەم كۆركەم قىلىپ داچا سېلىپ بېرىشنى كۆڭلۇمگە پۈكۈپ ھۆزۈرلىرىغا كېلىشىم.

— نېمىشقا ئەمدى؟

— مانا، نېمىشقا دېگەنمۇ ئۆزى، — شېرۋاجى ھەجايدى، — ھەرقايسىلىرى بىز ئاۋام ئۇچۇن كۆيۈپ ـ پىشىپ خىزمەت قىلدىلا... ھە، مانا، ئەمدى بىزمۇ قول قولنى يۇيسا، قول قوپۇپ يۈزنى يۇيغاندەك كىچىككىنە ئىش قىلىپ بەرسەك «نېمىشقا» دېگەنلىرى قىزىق.

تۇردى ھەسەن بۇ «يۈزىنى ئىشىك قىسۋالغان» ئاداشقا گەپ تېپىپ بېرەلمەيدىغاندەك قىلاتتى. شۇڭا گەپنىڭ پوسكاللىسىنى ئۇقۇش نىيىتىدە تۇپتۇزلا سورىدى:

— سىلى چىلانلىقتىكى يەرنى، ئۇنىڭ ئىگىسى ئايازنى نەدىن بىلدىلا؟ — سورىدى تۇردى ھەسەن شېرۋاجىنىڭ ئىششىق يۈزى تەرەپكە قاراپ، — ئاڭلىسام ئۇ يەر ئاتا ـ بوۋىسىدىن قالغان تەۋەررۈك يەرمىش، ساتامدۇ ـ ساتمامدۇ، ئۇنى نەدىن بىلدىلا؟

— بۇنىڭدىن خاۋاتىرلەنمىسىلە دەيمەن، تېلېفونلىرىنى ئىشلىتىۋالسام بولامدۇ، مېنىڭ تېلېفونىمنىڭ توكى قالماپتىكەن.

— قېنى ئىشلەتسىلە.

شېرۋاجى ئون بىر خانىلىق سانىنىڭ ئالدىغا نۆلنى قوشۇپ، تېلېفونىنى ئۇرۇپلا قارشى تەرەپنى ئالدى. ئۇ تۇردى نازىرنى ئاڭلىسۇن دېدىمۇ قانداق، ئۇستەل تېلېفونىنىڭ بىر كۇنۇپكىسىنى بېسىپ قويۇۋېدى، قارشى تەرەپنىڭ ئاۋازى ئېنىق ئاڭلاندى.

— ۋەي شېرۋاجى خوجايىنما؟

— ھە، مەن سۆزلەۋەر، ئىنجىقلىما...

— چىلانلىقتىكى ھېلىقى ئون بەش مو يەرنى يېزا باشلىقى بىلەن كەنت ئاقساقىلى سۆزلىشىپ ئايازنى ماقۇل كەلتۈردى. بىر موسى ئىككى مىڭدىن ئوتتۇز مىڭ سوم بولدى. لېكىن يىگىرمە ئىككى مىڭنى يەر ئىگىسىگە بېرىپ سەككىز مىڭنى يېزا باشلىقى بىلەن كەنت ئاقساقىلى ئالىدىغان بولدى...

— يەر ئىگىلىرى «ساتمايمىز» دەپ بەك جاھىللىق قىلىۋاتىدۇ دەۋاتاتتىڭغۇ؟

— «ئاتا ـ بوۋىمىزدىن قالغان تەۋەررۈك يەر» دەپ بەك ئاۋارە قىلىۋەتتى دەيمەن. يېزا باشلىقى بىلەن كەنت ئاقساقىلى كېچە ـ كۈندۈزلەپ نەسىھەت قىلدى. ئاخىرى ئايال ئەر ـ خوتۇنغا ئىككى ئېغىز ئۆي سېلىپ بېرىش، ئايلىقىغا ئۈچ يۈز سوم مائاش بېرىپ داچىنىڭ توختاملىق ئىشچىلىقىغا ئېلىش شەرتى ئاستىدا ماقۇل بولدى، ئەمدى پۈلنى تاپشۇرامدۇق؟

— مەن نازىر ھەزرەتلىرى بىلەن سۆزلەشتىم، تاپشۇرۇۋەرگىن.

تۈردى ھەسەن شېرۋاجىنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلىپلا قالدى. بىراق ھېچنېمە دېيەلمىدى.

— ۋاي، شېرۋاجىكا، ئەتىلەتىن شەھەردىن توپا تۈرتۈش ماشىنىسىنى ئاچقىپ، ئۆي ـ پۆي، ئېغىل ـ پېغىلنى تۈزلەپ قۇرۇلۇش قىلىشقا لايىق قىلىپ قويياي دەيمەن.

— بىزنى ساقلا، مەن تۇ نازىر ھەزرەتلىرىنى ئاپىرىپ داچىنىڭ خەرىتىسىنى كۆرسىتەي. مۇبارەك مەسلىھەتنى ئاڭلاپ باقمامدۇق.

پاھ، پاھ، پۇل تېپىشنىڭمۇ راسا ئېپىنى بىلىدىغان قاغجالمىكەندە بۇ! ... پۈت ـ قولۇڭنى باغلاپ بولۇپ «باغلىسام بولامدۇ؟» دېگەندەكلا ئىش قىلدىغۇ بۇ قىيىسق يۈز. تۈردى ھەسەن شېرۋاجىنىڭ «ئىككى مىليون خەجلەپ داچىنى كۆڭۈللىرىدىكىدەك سېلىپ بېرىمەن» دېگەن گېپىگە گەرچە

ئىشەنمىگەن بولسىمۇ، ھەر ھالدا شېرۋاجىنىڭ ئۆز كۆڭلىدىكىنى تاپقانلىقىغا خۇش بولدى. ئەگەر ئىككى مىليون خەجلىگەن تەقدىردىمۇ ھېچ ھەيران قالغۇچىلىكى يوق ئىدى. چۈنكى ئۇنىڭغا بېرىلىدىغان نەچچە يۈز مىليونلۇق قۇرۇلۇشتىن نەچچە ئون مىليونلۇق پايدا بار ـ دە! ...

شېرۋاجى شۇ كۈنلا تۇردى ھەسەننى غۇلجىغا ئېلىپ ماڭماقچى بولۇپ ماشىنىسىنى ئەكەلدى. نازىر خۇشلىقىدا خالىغىنى ئېلىۋالدى. تېخى خوتۇنىغا «كەلگۈسى داچىنىڭ خانىشى ئەقىللىگە لايىق مەسلىھەت بەرمىسە بولامدۇ!» دەپ ھەزىلمۇ قىلدى. ئۇلار ئەتىسى سائەت ئونلار بىلەن چىلانلىققا يېتىپ كەلگەندە ئايازنىڭ ئۆيى ئەتراپىغا كەنت دېھقانلىرى دۆۋىلىنىپ كەتكەنىدى. كىمدۇر بىرىنىڭ يىغلىغان ھەم ۋارقىرىغان ئاۋازى كېلەتتى. شېرۋاجى، تۇردى ھەسەن، خالىيلار ھويلىغا قارىپلا چۆچۈپ كەتتى. يەتمىشكە ئۇلاشقان، ئاپئاق چاچلىق بىر موماي ھويلا ئوتتۇرىسىدا پۈت ھەم غۇلاچلىرىنى كېرىپ يەر باغاشلاپ ياتاتتى. ئۇنىڭ يۈزلىرى توپا ھەم ياشتىن بۇلغىنىپ لاي بولۇپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ قېشىدا چاچلىرى چۈۋۈلغان ئايسىمە تىزلانغىنىچە ئۇن سېلىپ يىغلىماقتا ئىدى. ھەر ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئۆرە تۇرغان ئاياز يەڭلىرىدە يېشىنى سۈرتۈپ قويياتتى...

— يۇرتداشلىرىم... قېرىنداشلىرىم... بۇ ئون بەش مو يەرنىڭ ئاتا ـ بوۋامدىن قالغان يەرلىكىنى بىلىسىلەرغۇ، — موماي يۈزلىرىنى يەرگە سۈۋىماقتا ئىدى، — كوپېراتسىيە ۋاقتىدا بىر قېتىم تارتىۋېلىشتى... كېيىن يېڭى پادىشاھ كېلىپ يەنە قايتۇرۇپ بەردى. مانا ئەمدى كاتتا باشلىققا لازىم دەپ تارتىۋالسىڭلار بولامدۇ؟... ئۇ باشلىق پادىشاھنىڭ بوۋىسىمىكەن!

قاراپ تۇرغان دېھقانلار غۇدۇراشماقتا ئىدى. بۇ چاغدا توپنىڭ ئالدىدا ھاسىسىغا تايىنىپ تۇرغان توقسان نەچچە ياشلىق

بوۋاي سارغيپ كەتكەن ئاق ساقىلىنى تۇتاملىغان ھالدا يەر قۇچاقلاپ يانقان مومايغا مەدەت بەردى:

— باغاشلا، نۇرۋانخان، باغاشلا، سەن باغاشلىماي كىم باغاشلىسۇن، يەر سېنىڭ!... ماكان سېنىڭ!!... زېمىن سېنىڭ!!!... قانچە باغاشلىساڭ يارىشىدۇ... قانغۇچە باغاشلا!!...

— جېنىم ئاپا!...— ئايسىمە بوۋاينىڭ گېپىنى ئاخىرلاشمايلا نۇربانۇمخاننىڭ ئۇستىگە ئۆزىنى تاشلىدى، — دېھقانىڭ جېنى يەر ئەمەسمۇ... ئۇ جېنىدىن ئايرىلسا ئۆلگىنى شۇغۇ!

— ئاپا، ئايسىمە، سەۋر قىلىڭلارچۇ،— ئاياز ئۇلارغا ئېگىشتى، — ئۇرۇمچىلىك ئەمەلدارغا توختاملىق ئىشچى بولغاندىن كېيىن ئاشتىن ئۆلۈپ قالماسمىز، يېزا باشلىقى بۇ بىر سىياسەت دەۋاتسا قانداق قىلىمىز؟

خالىئاي بۇ ئازابلىق كۆرۈنۈشتىن چىدالمىدى. ئۇ توپ ئارىسىغا كىرىۋالدى. بۇ چاغدا دېھقانلار ئىچىدە ھەر خىل غۇلغۇلا بولۇۋاتاتتى...

— توختاملىق ئىشچى دېگەن ھېسابتا بار ھەمدەمدە يوق ئىش! كېيىنچە قوغلىۋەتسە، يېرىدىن ئايرىلىپ قالغان ئاياز قانداقمۇ قىلار؟

— شۇ ئەمەسمۇ! ئانىسى ياشىنىپ قالدى. ئايسىمە بولسا ئاغرىنچان...

— ھەي، بىچارە ئاياز ئەجەب شور پېشانىدە سەن...

دېھقانلارنىڭ گەپلىرىدىن يۈرىكى ئېزىلگەن خالئاي ئارقىچە چېكىنىپ، كەنت ئاقساقىلىنىڭ يېڭىدىن تارتتى ھەم ئۇنى خالىي جايغا ئېلىپ كەتتى... ئەمما شۇ كۈنى كەچتە ئۇرۇمچىدىن جىددىي تېلېفون كېلىپ ئۇلار دەرھال قايتىشتى. «بىر خۇشاللىنقىنىڭ بىر قايغۇسى بولىدۇ» دېگەنمۇ تۇزۇك، لېكىن بىگۇناھ ئۇچ دېھقانىنىڭ زار - زار يىغلاپ، تۆككەن ئاچچىق كۆز ياشلىرى خۇداغا يەتكەن

چېغى، ئون بىر ياشلىق خەمىدە چاقلىق كانكى بىلەن ماشىنا تېگىگە كىرىپ كېتىپ قازاغا ئۇچرىغانىدى...

.....

— شۇنداق قىلىپ كىچىك قىزنىڭ خەمىدە ئۆلۈپ كېتىپتۇ - دە، — ئايال ئېرەن دەريا بويلىرىغا ئولتۇرۇپ كېتىۋاتقان ئايغا قاراپ ئېغىر خۇرسىندى، — ھەقىقەتەن بېشىڭزغا بەكمۇ ئېغىر كۈنلەر كەپتۇ... ئەمما مەن «ئۇچ مو يەر، ئۇچ ئېغىز ئۆي سېلىپ بېرىش...» دېگەن بۇ ئىشنىڭ تېگىگە يېتەلمەي يۈرەتتىم. مانا ئەمدى ئايدىڭ بولدى. ئەسلىي سىز ئىكەنسىز - دە، لېكىن كەنت ئاقساقىلى ھازىرغىچە بۇ توغرۇلۇق ئېغىز ئاچمىدى.

— مەن ئۇنىڭغا: «بۇ گەپ ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولۇندى. ئەگەر بىرەر پۇرىقى چىقىپ قالسا، بەرگەن پۇلۇمغا ئىچىم ئاغرىمايدۇ. پەقەت سىلىنى «ماڭا تۆھمەت قىلدى» دەپ سولىتىۋېتىمەن. چۈنكى بۇ يەردە ئىككىمىزدىن باشقا كىشى يوق» دەپ قورقاق سالغانىدىم.

ئايالزىنىڭ يېرىنى سېتىشقا مەھلىيا بولۇپ كەتكەن كەنت ئاقساقىلىنىڭ بىردىن شەپقەتچىگە ئۆزگىرىپ: «ئەگەر داچىنىڭ خىزمەتچىلىكىدىن قالدۇرۇلسا ئون بەش مو يەردىن ئۇچ مو يەر ئاجرىتىپ ئۇچ ئېغىز ئۆي سېلىپ بېرىش، دېگەن شەرتتە چىڭ تۇرۇۋال، بۇ سەن ئۇچۇن ياخشى...» دېيىشى ئايال ئۇچۇن بىر سىر بولۇپ قالغانىدى...

— ئۇ تىلخەت بەك مۇھىم جۇمۇڭ، — دېدى خالىئاي جىددىي قىياپەتتە، — ئىلاجى بار ئۆيدە قويماڭ. ئىشەنچلىك تۇغقانلار ساقلاپ بەرسۇن.

— بولىدۇ خانىم، گېپىڭزنىڭ تېگىگە يەتتىم. مەن بارغانسېرى نازىرىنىڭ كۆزىگە سىغمايى قېلىۋاتىمەن... ئايسىمە كەتتى... ئەمدى تېخىمۇ سەت كۆرۈنۈشۈم ئېنىق...

— ئاياز، مەن سىزگە دەيدىغان، دېمەيدىغانلىقىمنى ھەممىسىنى دېدىم، — دېدى خالئاي ئېغىر تىنىپ، — ئاغزىڭىزنى پاكىز تۇتارسىز...

— نېمە دېگىنىڭىز خانىم، مەن ئۇنداق نادانلاردىن ئەمەس، — ئاياز مۇ چوڭقۇر خۇرسىندى، — سىزنىڭ تارتقان خورلۇق ئازابلىرىڭىزنى ئاڭلاپ، ھېلىمۇ ھايات يۈرۈپتۇ، دەپ ئويلاپ قالدىم.

— ئۇ قانچىلىك ئازابلار بولسۇن، — خالئاي ئاچچىق كۈلۈمسىرىدى، — تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز ئازاب، تۇردى ھەسەن «كان ئىشلىرى ئىدارىسى»نىڭ باشلىقى بولغاندىن كېيىن شەرمەندىچىلىكلەر...

— نېمە، تۇردى نازىر ئۇ؟!

— مېھمانخانا، سائۇنا مۇنچىلىرى، «ئۇۋۇلاپ ھۇزۇرلاندۇرۇش» پارخانلىرىدا نەچچە كۈنلەپ قونۇپ قېلىشلىرىنى دېمەيلا قويايلى، — ئاينىڭ ئاخىرقى نۇرىدا خالئاينىڭ غەزەپلىك چىرايى كۆرۈندى، — ئەتىگەنلىكلىرى يۇز ـ بويۇنلىرىدا ھەتتا كۆڭلەكلىرىمۇ لەۋسۇرۇق ئىزلىرى بىلەن بويالغان ھالدا ئۆيگە مەست كىرىپ كېلەتتى. بولدىلا ئۇ ئىشلار ئېسىمگە كەلسىلا يۈرىكىم سىقىلىپ ئاغرىيدۇ...

ئاي ئولتۇرۇپ، ئورمانلار تېخىمۇ قاراڭغۇلۇققا چۆمدى. پەقەت بارغانسېرى ئېرىپ يوقىلىۋاتقان يۇلتۇزلارنىڭ نۇرى يورۇق تۇمانغا ئايلاندى. بۇ سەھەر جىمجىتچىلىقىدا ئېرەن دەرياسىنىڭ شاۋقۇنى يېقىنلا يەردىن ئاڭلانغاندەك قىلاتتى. ناگان ـ ناگاندا ئوت ئارىسىدىكى چېكەتكىلەر ئۇيقۇلۇق چىرىلداپ قويسا، قەيەردىدۇر ئۇۋۇسىدا ئويغىنىپ كەتكەن قىرغاۋۇل «قى... قى... قى...» قىلىشى بىلەن خورىزى «قى ـ قۇ، قى ـ قۇ...» دەپ جاۋاب بېرەتتى... ئېرەن دەريا ئورمانلىقىدىكى تاڭ سەھەر قاراڭغۇلۇقى روشەن بولمىغان ئاۋازلار بىلەن ئاستا ـ ئاستا

يورۇماقتا ئىدى. دەريا بويىنىڭ سەھەر شامىلىدا تېنىگە جۇغ ـ جۇغ ئولاشقان خالئاي ئايازنى مەھكەم قۇچاقلىدى. ئايازمۇ ئۇنى كۆچلۈك بىلەكلىرى بىلەن كەڭ كۆكرەكلىرىگە باستى... خالئايىنىڭ كەچمىشلىرىنى ئاڭلىغان ئايازخېلىلا يۇرەكلىك بولۇپ قالغانىدى...

— ئايازقايتايلى.

— خېلى ياخشى بولۇپ قالغانەڭ تۇرامسىز؟

— سىزلا ماڭا كۇلۇپ قارىسىڭىز...، — خالئاي ھۇپپىدە قىزىرىپ يەرگە قارىدى، — ساغلام ياشلىقىمغا قايتقانەڭ بولىمەن...

ئاياز تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز قايغۇ ـ ئەلەم، خورلۇقلار بېشىغا كەلگەن خالئايىنى ماشىنىغا يۆلەپ چىقىرىپ قويدى.

11

تۇغلۇقنىڭ تۇگمىلىرى ئۇزۇلۇپ، ياقىلىرى يىرتىلىپ بۇ قورۇدىن چىقىپ كەتكىنىگە بۇگۈن تۆت كۈن بولدى. دادىسىنىڭ بۇنداق يولسىزلىق قىلغىنىغا خالئايىمۇ ئۆتكۈدەك ئىككى ئېغىز گەپ قىلالمىدى. شۇڭا تۇنۇگۈن ئاپىسى بىلەن ئاياز ئەغزەم تۆرىنىڭ داچىسىغا ماڭغاندا نەئىمە ئانچە ئوچۇق چىراي ئاچمىدى. بىراق تۆت كۈندىن بېرى ئۇ يەنە ۋىجدان ئازابىدا ئۆرتىلىپ يىغلاپلا يۈردى. مانا بۇگۈن كېچىمۇ قوش ياستۇققا يۆلىنىپ مىچىلداپ يىغلاش بىلەن تاڭنى كۇتۇۋالدى. «بايلىقمۇ، كەمبەغەللىكمۇ ئوخشاشلا مۇھەببەتنىڭ دۇشمىنىكەن» دېگەن خۇلاسىگە كەلدى. تۇغلۇقنىڭ «بۇنىڭدىن كېيىن كېلەلمەيمەن» دېگەن سۆزى تۇنجى ياخشى كۆرۈشنىڭ يوشۇرۇن، مەخپىي ھۇزۇرىنى تېتىپ قالغان بۇ قىزنى چوڭقۇر ھاڭغا تاشلىۋەتكەندەك بىلىندى! ئەمما «سىزنى تۇنجى كۆرگەن كۈنۈم بىر كېچە ئايغا ھەمراھ بولۇپ

يىغلىغانلىرىم سىز ئۇچۇن ئىدى!» دېگەن بۇ بىر ئېغىز سۆز نەئىمەنى قانچىلىك روھلاندۇرۇپ، قانداق ھاياجانغا سېلىۋەتكەنلىكىنى بىر خۇدا بىلىدۇ، بىر ئۆزى! كۆرۈك، بۇ رومانتىك قىزنىڭ روھىي دۇنياسىنى! ئۇرۇمچىدە نى ـ نى يىگىتلەرنى «لاتا قونچاق»، «كاۋاك قومۇش»، «ئالىچىپار كېپىنەك»، «ئۆزى بىر غېرىچ، سۆلىتى ئون غېرىچ» دېگەندەك گەپلەر بىلەن ئۇلارنى غېرىب مويىغىمۇ ئالمىغانىدى. مانا ئەمدىلىكتە بىر كۆمۈرچى بالىغا مەيلىنىڭ چۈشۈپ قالغىنىنى كۆرۈك! بىراق كۆمۈرچى بالا «باي ئەمەلدارنىڭ قىزىغا باغلىنىپ قالسام ئۆمۈر بويى پىستە كۆچۈكلەردەك قۇيرۇق شىپاڭلىتىپ، ئايالىمنىڭ قۇلى بولۇپ قالىمەن» دەپ ئويلىغانلىقى ئېنىقلا تۇرمامدۇ! «ئەزەلدىن زۇۋۇلىمىز مۇشۇنداق يارالغان ئىكەنمىز، شۇ تۇرمۇشقا كۆنمەكتىن باشقا ئامالىمىز يوق...» دېگىنى سەنمۇ شەھەردىن ئېسىلزادە يىگىت تاپ، مەن بولسام سەھرالىق قىزلارنىڭ خىلى دېگىنىدە. تېخى: «يەنە كۆرۈشمىسەم ئازابلىرىم تېخىمۇ چوڭقۇرلىشىدۇ، يۈرەك يارىلىرىم قاناىدۇ...» بۇ خىتابلاردىن نەئىمەنى چىن سۆيىدىغانلىقى چىقىپ تۇرمامدۇ! بىراق قورقىدۇ! ئۇ تۇردى ئازىردىن قورقۇمدۇ؟... ياق ئۇ، ئۇنداق ئادەملەردەك نەچچىسىگە تېتىغۇچىلىكى بار يىگىت. بىراق تۇردى ھەسەنىڭ نەئىمەنىڭ دادىسى بولۇپ قالغانلىقىدىن ئېھتىيات قىلىدۇ. بۇ يەنىلا نەئىمەنى سۆيگەنلىك، ھۆرمەتلىگەنلىك ئىدى. بولمىسا ھېلىقى كۈنلا ئۇنى يەر چىشلىتىپ قويمامدۇ... ۋاي ئىسىت، دادىسى نېمىدېگەن يۇزسىز، ئۆكتەم ھەم تۆھمەتخور. قاراپ تۇرۇپ كۆمۈر سېتىپ جېنىنى جان ئېتىۋاتقان بىر ھالال بالىنى: «نېمانداق قېلىن نېمىسەن، پاسكىنا قىلمىغان مېنىڭ قورۇيۇم قالدىمۇ؟» دەپ كەمسىتىپ ھاقارەتلىسە، «ئوغرىمۇ، بۇلاڭچىمۇ، بۇزۇق ئەبلەخمۇ؟» دەپ تۆھمەت قىلسا، بۇ ئادىمىيلىك خىسلەتمۇ؟ ياكى «بىز ئەمەلدارلار

ئاۋام پۇقرانى نېمىدەپ تىللىساق، كەمستىسەك يوللۇق بولۇپبرىدۇ» دەپ ئويلامدىغاندۇ... ئەگەر باشقا ئادەم شۇنداق قىلغىنىدا تۇغلۇق ئۇنىڭ تۇمشۇقىنى ئۇچۇرۇۋېتەر! بىراق تۇردى ھەسەن ئەئىمەنىڭ دادىسى ـ دە!...

ئەئىمەدە بىردىنلا تۇغلۇق بىلەن كۆرۈشۈش ئىستىكى تۇغۇلدى. «دوست» بولۇپ ئۆتۈشكىمۇ ئۇنىمىغان بالا كۆرۈشۈشكە قوشۇلارمۇ؟ «سىز بولسىڭىز ئاسماندىكى چولپان يولتۇز، مەن بولسام يەردىكى پارقىراق قوڭغۇزمەن...» دېگەن سۆزدىن: «ئەمەلگە ئاشماس ھېس ـ تۇيغۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلىشىپ، ئوشۇقچە ئاۋارە بولمايلى» دېگەن ئۇمىدسىزلىك چىقىپ تۇرمامدۇ. ھەي ئىسىت، رەھمەتلىك ئايسىمە بولغان بولسا، بۇنداق ئىشلارنى ئېپى ـ جېپى بىلەن ئەرەختەن ـ پەرەختەن قىلىۋەتكەن بولاتتى. ئۇ دېگەن ئايىغى چاققان، ئاغزى ئىتتىك، زېھنى ئۆتكۈر، زۇۋاندار پەملىك ئايال ئىدى. ئەگەر ئۇ ئاڭلاپ قالسا: «ھوي قارىۋاي، نېمەڭگە نېمە يېتىشمىدى؟ تۇڭلۇكىڭدىن پەرىشتە چۈشسە ئەركە كېلىنىدەك نىزىقايسىنا... مەن سەندەك قارا يۈز... قارىۋاتقۇ، قارا باتۇرنى كۆرمىگەن ...ۋۇي، ئىززىتىنى بىلمىگەن قارا مەدەك...» دەپ تىللاپ كېتىشى ساتىراشنىڭ ئېينىكىدەك ئېنىقلا ئىدى...

نەئىمە ئايسىمەنى ياد ئېتىپ، كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز ياش تۆكۈلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۆز خىيالىلىرىدىن پوسۇققىنە كۈلۈۋەتتى. توغرا ئۇ ھايات بولغان بولسا تارسۇغا بارغان بولاتتى. ئادەملەر ھەرگىز گۇمان قىلمايتتى. ئەگەر ئۆزى ئىزدەپ بارسا، ھەممىسى مۇلۇن مۇشۇكتەك مارىشىپ، تارسۇلۇق ئاچ كۆز ئالىقاپلار نەئىمەنى تىرىك يەپ كېتەر!

دەرۋازىنىڭ تاراقلاپ ئېچىلىشى ۋە ماشىنىنىڭ گۈركىرىشىنى ئاڭلىغان نەئىمە ئورنىدىن تۇرۇپ، يۈز يۇيۇش ئۈيگە كىردى ـ دە، ئابى دەستىدە يۈزىنى يۇيۇپ، چاچلىرىنى

بىرقۇر رەتلىۋالدى. ئاندىن ئېگىز پەلەمپەيلەردىن پەسلەپ، ئەمدىلا ماشىنىدىن چۈشكەن ئاپىسىنى قۇچاقلاپ سۆيدى. خالئاي نېمە ئۈچۈندۇر قىزىدىن يۇزىنى قاچۇرۇپ تۇرۇشىغا ئەئىمە ئۇنىڭغا تېخىمۇ زەن سېلىپ قارىدى.

— ۋىيەي، ئاپا، مىجەزىڭىز يوقمۇ نېمە؟ چىرايىڭىز سارغىيىپ، كۆزلىرىڭىز ئولتۇرۇشۇپ قاپتۇ.

— شەھەرنىڭ ھاۋاسى خېل كەلمىدىمۇ نېمە، تۇنۇگۈندىن بېرى تۈمۈ تېگىپ قالدى، — دېدى ئايال نەگىدۇر قارىۋېلىپ، — شۇڭا تۇنۇگۈن كەچتە دوستلۇق دوختۇرخانىسىغا ئەكىرگەنىدىم. ئاسما ئوكۇل سالدى...

— ۋىيەي، ئاپا، راستتىنلا چىرايىڭ بىرقىسىلا تۇرىدۇ، جۈمۇ، — نەئىمە ئاپىسىنى قولتۇقلاپ، پەلەمپەيگە قەدەم ئالدى، — ھېلىمۇ ياخشى ئايال ئاكام بار ئىكەن، بولمىسا قانداقمۇ قىلارىدىڭ؟

— شۇنى دېمەمسىز، — خالئاي كارىۋاتقا كېلىپلا ئۆزىنى تاشلىغان ئىدى، نەئىمە ئارقىسىغا ئىككى ياستۇقنى يۆلەپ بەردى، — نەئىمە قىزىم، كىيىملىرىمنى سېلىشقا يارەملىشىڭ، ھېچ مادارىم يوق. مەن مۇنچىغا چۈشۈۋېلىپ ئاندىن بىرەەم يېتىپ ئارام ئالاي...

— ئاپا سىزگە دەيدىغان مۇھىم بىر گەپ بار ئىدى.

— كېيىن دېسىڭىز بولمامدۇ، مەن بەكمۇ چارچاپ كەتتىم.

— بولىدۇ ئاپا، ئەمىسە مەن ھوجرامغا چىقىپ كەتتىم.

خالئاي مۇنچىغا چۈشۈپ سەل يېنىكلەپ قالغاندەك بولدى. ئۇ ئەمدىلا ياتاي دەپ تۇرۇشىغا ئىشىك چېكىلدى. ئۇنىڭ ئاۋازىدىن ئايال ئىكەنلىكىنى بىلگەن خالئاي ئۈچىسىغا ئۇزۇن ئۇخلاش كىيىمىنى كىيىۋېلىپ ئاندىن «كىرىڭ» دەپ ئىجازەت بەردى. ئايال ئۆيگە ئالاقزادىلىك بىلەن ئالدىراپ كىرىپ كەلدى ـ دە، ھودۇققىنىدىن دۇدۇقلاپ كەتتى.

— خالئاي... خا... خانىم... چا... چاتاق بولدى، ھېلىقى تىلخەت يوق تۇرىدۇ...

— نەگە قويغانتىڭىز؟

— يەر ساتقان قەغەزلەر بىلەن قوشۇپ تورۇس ئارىلىقىغا قىستۇرۇپ قويغان.

— تۇۋا، تۇۋا، نېمانداق بىخۇدلۇق قىلغانسىز. مۇھىم ھۆججەتلەرنىمۇ شۇنداق يەرگە قويغان بارمۇ؟ ئوغرى ئەمەس، چاشقانمۇ يەپ كېتىدىغۇ، ئۆيىڭىزگە كىملەر كىرگەن؟

— ھېچكىم، ھە، راست، — ئاياز يەنە دۇدۇقلىدى، — بىرەر... ئاي... ئالدىدا نازىر مېنى ئىزدەپ كىرىپ تام-تورۇسلارغا قارىغانىدى.

— قۇلۇپىڭىز چېقىلىپتىمۇ؟ — خالئايغا ھەممە چۈشىنىشلىك ئىدى...

— ياق، ساق تۇرىدۇ. تۇنۇگۈن شەھەرگە مېڭىش ئالدىدا نازىر ماڭا: «پىچىقىڭنى ئېلىۋال، قاۋۇزنىڭ پەيلى يامان» دەپ ئاچقۇچۇمنى ئېلىپ ئايەتبۇگە بەرگەنىدى. ئۇ پىچىقىمنى ئاچىقىپ بەرگەن.

— ئايەتبۇ؟!

خالئاي بۇ ئىشنىڭ پىلانلىق، مەقسەتلىك بولغانلىقىنى ھېس قىلدى. بويتاق ئايازدىن پاتراق قۇتۇلۇش ئۈچۈن تۇردى ھەسەن ئايەتبۇدىن پايدىلانغان. پۇللا بەرسە ئۆزىنىڭ بالىسىنىمۇ سېتىۋېتىدىغان بۇ خوتۇن قەستەن ماشىنا تازىلىغان بولۇپ تۇرۇۋېلىپ تۇردى ھەسەننىڭ بۇيرۇقىنى كۈتكەن. ئۇ ئاچقۇچىنى ئېلىپ ئۆيگە كىرىپ كەتكەندىن كېيىن، قايتىپ چىققاندا قۇلۇپنى باسماي ئېلىپ قويغان...

— بىرەر كىمدىن گۇمانىڭىز بارمۇ؟ — خالئاينىڭ غەزىپى يۇزىگە تەپكەنىدى، — قورقماڭ، بۇ يەردە ئىككىمىزلا بار...

— ئەمدى خالئاي خانىم، — ئاياز يەرگە قارىدى، —

ئۆزىڭىزگە ئايدىڭ، بۇ تىلخەت پەقەت بىرلا كىشىگە لازىم...
— چۈشەندىم...، — خالئاي باش چايقىدى، — هازىرچە بىرىكمىگە تىنماڭ. ئەگەر ئۇ سىزنى داچىدىن هەيدىمەكچى بولسا مەن، يېنىزا باشلىقى، كەنت ئاقساقىلى هەم دېهقانلار سىزگە گۇۋاهچى بولالايمىز.
— رەهمەت خانىم، — ئاياز ئارقىچىلاپ مېڭىپ چىقىپ كەتتى.
تۇنۇگۈن خالئاي بىلەن بولغان سۆھبەتتىن كېيىن ئىچىگە جىن كىرگەن تۇردى هەسەن تىلخەتنى ئوغرىلاپ چىقىش پىلانىنى تۈزۈپ چىققان. شۇڭا ئۇ «ئۇرۇمچىدىن كەلگەن بىر بۇجاق ئاغىنەم داچىغا كېلىۋېتىپتۇ» دېگەن يالغاننى توقۇپ چىقىپ، شەھەرگە بىللە كىرىشتىن قەستەن قېچىپقالغان، قاراڭ، بۇنىڭ ئۇستاتلىقىنى!
خالئاي تۇردى هەسەننىڭ سېلىپ تاشلاپ قويغان ئىشتان ـ كۆڭلەكلىرىنى ئاختۇرۇپ چىقتى. لېكىن تىلخەت يوق ئىدى. ئەگەر ئۇنى يىرتىپ تاشلىۋەتكەن ياكى كۆيدۈرۈۋەتكەن بولسا، كىيىمنىكى ۋاقىتلاردا كۆپ ئاۋارىچىلىكلەر پەيدا بولاتتى. كىم بىلىدۇ، تۇردى هەسەن ئالدىراشلىقتا ئۇ تىلخەتنى بىرەر يەرگە تىقىپ قويغان بولۇشىمۇ مۇمكىن. چۈنكى ئۇنى ئابزەر خوجىنىڭ ئۆيىدە شەھەر مۆتىۋەرلىرى ساقلاپ تۇرۇۋاتسا...
خالئاي هۇجرا ئۆيىدىكى تام ئىشكاپ، گىرىم ئۈستىلى، گۈل لوڭقىلىرىنىڭ ئىچى، كارىۋاتتىكى پۈرژىنلىق ماتراس تېگىلىرى قاتارلىق يەرلەرنى ئىزدەپ تۇرغىنىدا نەئىمە كىرىپ كەلدى. ئۇ ئاپىسىنىڭ تەرلەپ كەتكەن يۈزلىرىگە قاراپ سەل هەيران بولدى.
— ئاپا، بىرنېمىگىز يوق تۇرامدۇ؟ نېمىتى ئۇ، مەنمۇ ئىزدىشىپ بېرەيمۇ؟
— ياقەي، ئەرزىمەسلا بىرنېمە، — خالئاي نەئىمەگە قارىمىدى، — هە، يەنە كىرىپ قاپسىزغۇ، هە، راست، بىر

مۇھىم گەپىم بار دېگەندەك قىلىۋېدىڭىز، نېمە گەپتى ئۇ؟

تۇنۇگۇن چۈشتە ئايال بىلەن خالئايىنى ئۇزىتىپ قويغان ئەسىمە ھۇجرىسىغا كىرىپ بىردەم كىتاب كۆردى. لېكىن بىردىنلا شامال چىقىپ يىپەك پەردىلەر لەپىلەپ ئۇچۇپ دېرىزە تەكچىلىرىدىكى تەشتەك گۈللەرگە ئۇرۇلغىلى تۇردى. ئەسمە دېرىزە قاپقىقىنى يېپىپ تۇرۇشىغا، ئايالنىڭ ئۆيىدىن ئالدىراپ چىقىپ ئىشىككە قۇلۇپ سېلىۋاتقان دادىسىنى كۆرۈپ قالدى. ئۇ قۇلۇپىنى سېلىپ بولۇپ ئەتراپىغا بىر قارىۋەتكەندىن كېيىن قولىدىكى بىرنەرسىنى ئىشتانىنىڭ ئارقا يانچۇقىغا سېلىۋاتقاندا يانفونى سىگنال بەردى، ئۇ بىرنەچچە ئېغىز سۆزلىشىپ بېشىنى گىلدىڭلاتتى. ئاندىن نەچچە پەلەمپەينى بىر تاقلاپ ھۇجرىغا كىرىپ كېتىپ ھايال ئۆتمەيلا كىيىملىرىنى ئالماشتۇرۇپ چىقتى - دە، يۈگۈرگىنىچە سىرتقا چىقىپ كەتتى.

— مەسىلە ئايدىڭ بولدى، — دېدى خالئاي قىزىغا تىكىلىپ، — تېخى ئالدىڭىزدا مۇھىم بىر تىلخەتنىڭ يوقالغانلىقىنى ئېيتىپ ئايال ئاكىڭىز كىرىپتىكەن.

— ئۇ مەندە، — نەسىمە كىتاب قېتىدىن تىلخەتنى چىقاردى، — دادام كەتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ ئىشتىنىنىڭ ئارقا يانچۇقىدىن تېپىۋالدىم.

— بەك ياخشى قىپسىز قىزىم، — خالئاي خۇشاللىقىدا قىزىرىپ كەتتى، — بۇ خەت ساددا، ئاق كۆڭۈل، دىيانەتلىك دېھقانىنىڭ تەقدىرىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋېتەلەيدۇ.

خالئاي قىزىغا تىلخەتنىڭ قانداق شارائىتتا يېزىلغانلىقىنى، نۇربانۇمخان مومايى، ئايسىمە، ئايازلارنىڭ ئېچىنىشلىق پاجىئەلىرىنى، توقسەندىن ئاشقان بىر بوۋاينىڭ دېگەن گەپلىرىنى، لېكىن ئاشۇ يەرنىڭ ئىگىسى ئايازنى دادىسىنىڭ ھازىر ھەيدىۋەتمەكچى بولغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىۋىدى، ئەسمە يىغلاپ سالدى.

— توۋا، ئاشۇ بىچارىلەرنى قاڭغىر قاقشىتىپ تارتىۋالغان يەركەندە بۇ؟ — نەئىمە بىر چېكىتكە تىكىلىپ قالغانىدى، — دادام نېمانچە تاش يۈرەك، قارا كۆڭۈل بولۇپ كەتكەن.

— تۇغرا دەيسىز قىزىم، ئۇنى بۇنداق ئۆزگەرتىۋەتكەن نەرسە ئەمەل ھەم پۇل، — خالئاي ئىسىت ئەيلىگەندەك بېشىنى چايقىدى، — ئەمەل، پۇلنى ئات قىلىپ ئۇستىگە مىنگەندە، ئۇ ئەمەل ئاۋامغا نۇسرەت ئەمەس، بەلكى ئاپەت ئەكېلىدۇ. ئەمەلدارلارنىڭ ئۆزىنىمۇ پالاكەت دوزىخىغا سۆرەپ ئاپىرىدۇ!

— ئاچا، تىلخەتنى ئايازكامغا ئەكىرىپ بېرەيمۇ؟

— قىزىقكەنسىز، دادىڭىز ئىككىسىزنى نېمىلەرنى قىلىۋېتەر؟ بولۇپمۇ مېنى...

— راست، ئۇ سىزنى ئايازكامدىن كۇنلەپ يۇرۇۋاتسا... ئەمىسە قانداق قىلارمىز؟

— قىزىم، ئەتە يەكشەنبە شەھەرگە كىرىپ، بۇ تىلخەتنى كۆپەيتىش ماشىنىسىدا بىرنەچچە نۇسخا كۆپەيتىپ چىقىڭ... ئاندىن ئەسلىسىنى يەنە ئىشتان يانچۇقىغا سېلىپ قويۇڭ بولامدۇ؟ ئۆزىڭىزمۇ زېرىكىپ قالدىڭىزغۇ دەيمەن.

— ھازىر ئايازكام تىلخەتنى يىتتۇرۇپ قويدۇم، دەپ راسا بىئارام بولۇۋاتقاندۇ ھە؟

— سىز كىرىپ ئەھۋالنى دەپ قويۇپ چىقىڭ، ھە، راست، ئايەتبۇ كۆرۈنمەيدىغۇ.

— يېزا بازىرىدىكى بىر دۇكانچى بىلەن چىقىشىپ قىلغاندەك قىلىدۇ. بىكار بولۇپ قالسىلا شۇ ياقتا قاتىرايدۇ... بىر كۆڭلىكىمنى بەرگەن ئىدىم، شۇنى كىيگەنچە چىقىپ كەتتىغۇ.

— بوپتۇ چاتىقىڭىز بولمىسۇن، ئۇنىڭ كۆزىدىن يىراق تۇرغىنىمۇ بىر ھېسابتا ياخشى.

— ئاپا، — نەئىمە خالئاينىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قارىدى، — راستتىنلا دوستلۇق دوختۇرخانىسىدا بىر كېچە ئاسما ئوكۇل

سالدۇردىڭىزمۇ؟

— پاھ... پاھ، سىزنىڭ نەزىرىڭىزدىن ھېچنېمە قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ، — خالئاي قىزارغىنىچە كۈلۈمسىرىدى، — مەن سىزگە كېيىن ھەممىنى سۆزلەپ بېرىمەن... ئەمما ھازىر ئۇخلايمەن.

— خوش، ئاپا، مېنىڭمۇ سىزگە دەيدىغان گەپلىرىم بار... ئەمسە مەن ئايازكامنىڭ ئۆيلىرىنى تازىلىشىپ بەرگەچ ھېلىقى گەپنى دەپ قوياي، — ئىشىك تۈۋىگە كەلگەن نەئىمە ئاپىسىنىڭ ئىشارىتىدىن كەينىگە قايرىلدى.

— قىزىم، ئايال ئاكىڭىزنى خىجىل قىلىپ، ھەر قىسما سوئاللارنى سورىماڭ، مەن خاپا بولۇپ قالىمەن.

— خاتىرجەم بولۇڭ ئاپا...

ئون بەش مو دائىرىنى ئىگىلىگەن داچىنىڭ كەڭلىكىمۇ ئاتمىش مېتىردىن ئاشاتتى. كىتابخانلىرىمىزغا ئايان بولغىنىدەك ھەيۋەتلىك دەرۋازىدىن كىرىپ سول تەرەپ ئەڭ چەت بۇلۇڭدىكى ئىككى ئېغىز ئاددىي ئۆي ئايازنىڭ غەمخانىسى ئىدى. بۇ ئۆيگە بېرىش ئۈچۈن ھەر خىل ئېچىلىپ كەتكەن گۈللۈكلەر، ئانارلىق ئېتىزلار، كۈدە، پىدىگەن، يېسۈملەك، كۆكمۇش، كەرەپشە، شوخلا قاتارلىق كىچىك ـ كىچىك چۆنەكلەر ئارىلىقىدىكى قىزىل رەڭلىك چاقچۇق يېيىتىلغان چىغىر يوللار بىلەن باراتتى. نەئىمە دېرىزە تۈۋىگە كېلىپ ئىچىگە قارىۋېدى، ئايال چىنە ـ قاچا قويۇلغان ئەينەك جاۋەنىنىڭ ئىچىنى سۈرتۈۋاتاتتى. چېۋەر چوكانىنىڭ ئىشچان قوللىرىمىز قالغان بۇ ئۆينى توپا ـ توزان، ئەخلەت باسقانلىقى ئېنىقلا ئىدى. كۆڭلى سۇنۇق ئايال مېھرىبان ئايالىنىڭ قولى تەگكەن قازان ـ قۇمۇچ، كىگىز ـ گىلەملەرنى تازىلاۋېتىپ مېڭىلداپ يىغلىدى. يىغلىغانسېرى ئۆپكىسى ئۆرۈلۈپ ئۆزىنى زادىلا توتۇۋالالمىدى. شۇڭا ئۇ نەئىمەنىڭ ئۆيگە كىرگەنلىكىنىمۇ سەزمەي قالدى.

— ۋسيەي، ئايازكا، مىچىللداپلا كېتىپسىزغۇ، يىغلىدىڭىزما؟

چۆچۈپ قايىلىغان ئايازنىڭ زورمۇزور كۈلدى.

— قىزىقكەنسىز نەئىمە بىكاردىن - بىكار نېمىشقا يىغلىغۇدەكمەن، — ئايازنىڭ سىرتقا چىقىپ يۈز - قوللىرىنى يۇيۇپ كىردى، — ئىشكاپلارنى تازىلاۋاتسام تورۇستىن چۈشتىمكىن، كۆزۈمگە بىرنېمە كىرىپ كېتىپ ئېچىشتۇرۇۋەتتى... ھە، كىرىپ قاپسىزغۇ ئايقىز.

— قۇلىقىمغا بەك يېقىملىق، بەك تاتلىق ئاڭلانغان «ئاي-قىز...» دېگەن گېپىڭىزنى ئاڭلىغىلى كىردىم...

— چاقچاق قىلماڭ، — ئايازنەئىمەنىڭ بۇرنىنى بوشقىنا ئېلىپ قويدى، — سىزنىڭ گەپ قىلىشنى بىلمىغان كۆزلىرىڭىزدىن بىلدىم. چوقۇم بىر ئىش بار.

— ئۆيلىرىڭىزنى تازىلىشىپ بەرگەچ سىزگە دەيمىغان گەپ بار ئىدى.

— ئۆينى تازىلاپ بولدۇم، رەھمەت ياخشى كۆڭلىڭىزگە، ئەمىسە گەپ بولسا ئاڭلايلۇق.

نەئىمە تىلخەت توغرۇلۇق ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى دەپ بەردى. ئاندىن بۇ ئىشقا ئاپىسىنىڭ كۆزقاراشلىرىنى، ھەتتا شەھەرگە كىرىپ كۆپەيتىپ ئاچقىمىغانلىقىغا قەدەر چۈشەندۈردى.

— ئايازكا، بىر كۈنى ئىككىمىز شەھەرگە بىللە كىرىپ، كۆپەيتىلگەن تىلخەتنى جامائەت گۈۋاھلىقىدىن ئۆتكۈزۈپ بىر ئىسپات ئېلىۋالايلى. سىزنىڭ ۋاقتىڭىز يەتمىسە ئۆزۈم بېجىرىپ بېرەي.

— رەھمەت سىلەرگە، ئانا - بالا ئىككىڭلار بولمىساڭلار مەنمۇ بۇ داۋىدىن ئاللىبۇرۇن كەتكەن بولاتتىم، — ئايياز كىگىزدە ئولتۇرۇپ ئاستا سۆزلەۋاتاتتى، — مەن ئەسلىي بەزى

ئىشلارنى دېمىسەم بولاتتى، لېكىن سىزنى ئەسكەرتىپ قويمىسام بولمىغۇدەك...

— قېنى دەڭ، ئايازكا، پەقەت يۈز ـ خاتىر قىلماڭ، مېنىڭ مىجەزىم سىزگە ئايانغۇ.

كۆمۈرچى بالا تۇغلۇق بىرىنچى قېتىم كۆمۈر ئەكىرىپ بېرىپ، يەر ئاستى ئۆيىدە نەئىمە بىلەن چاقچاقلاشقانلىقىدىن غەزەپلەنگەن تۇردى ھەمدە قىزىنىڭ غۇرۇرىغا تېگىپلا قالماي، خالئاينىڭمۇ دىلىنى رەنجىتكەن ئىدى. بۇنىڭلىق بىلەن ئۇنىڭ ئىچىگە ئۈيۈپ قالغان ئوغا تىنجىمىدى. ئۇ ئايازنى «داچىغا ئوبدان قارىمىدىڭ» دېگەننى باھانە قىلىپ بىر قېتىم ئۆيىدە، يەنە بىر قېتىم دوختۇرخانىغا بېرىپ زەمچىگە باستى: «ئەگەر قىلالمايمەن دېسەڭ داچىدىن كەشكىنى توغرىلا، ساڭا ئوخشاش پايتەختىنى تەتۇر ئورايدىغانلار كۆرمىسۇن» دەپ ئىچىدىكىنى ئاشكارىلىغانىدى.

— بۇ ئىشلاردىن ئاپام ئىككىمىزنىڭ خەۋىرى يوق، — نەئىمە يەرگە قارىدى، — كەچۈرۈڭ، ئايباز ئاكا.

— ئۇنى بىلىمەن، — ئايباز ئەيىنىپكىنە سورىدى، — ئېيتىڭا ئايقىز، تۇغلۇق بىلەن كۆرۈشۈپ تۇردىڭىزمۇ؟

— تۆت كۈننىڭ ئالدىدا كۆرۈشكەن، لېكىن دادام بەك قاتتىق تىللىۋەتتى، — نەئىمە قىزىرىپ كەتتى، — ھەتتا بىر كاچات سالغانلىنى ئاز دەپ ياقىلىرىنى سىقىپ، تۇگمىلىرىنى ئۈزۈپ، كۆڭلىكىنى يىرتىۋەتتى.

— مەن بەزى ئىشلارنى بىلىمەن، لېكىن سىزگە دېيىشكە تىلىم بارمىدى، — ئايباز بىردەم جىمىپ قالدى، — سىز پىداغا: «تۇغلۇق مېنىڭ پۇلۇمنى ئېقاچتى» دېگەندىن كېيىن، تۇغلۇق ئەتىسى مېنى دوختۇرخانىغا كىرىپ تاپالماپتۇ. چۈنكى ئۇ چاغدا ئايسىمەنىڭ مېيىتىنى ئاچىقىپ كەتكەن. شۇڭا ئۇ مېنى ئىزدەپ قاينۇقىغا چىقىپتۇ. مەن ئۆلۈملۈك بولغاچقا كۆپمۇ سۆزلىشەلمىدۇق.

ئايال ئۇ چاغدا تۇغلۇقىنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ دەسلەپتە سەل ھەيرانلىق ھېس قىلدى. بىراق يېگىتنىڭ قاملاشقان سىن - سىپاتىغا، گەپ - سۆزلىرىدىكى مەنە ۋە سالمىقىغا قاراپ نەئىمەنىڭ كۆزى چۈشۈپ قالغۇدەك بالا ئىكەن، دەپ ئويلىدى. بىراق ئۇلار نەسەب جەھەتتىن يېقىنمۇ كەلمەيتتى. يېگىتنىڭ دېگىنىمۇ نەق شۇ ئىدى. ئەلۋەتتە چۈش دېگەن چۈش... رېئاللىق دېگەن ئەلۋەتتە ھەممىگە رەھىمسىز كېلىدۇ. ھەتتا ئۇ رومانتىك خىياللار، روھىي ئىنتىلىشلەر، ئارزۇ - ئۇمىدلەرنىمۇ تەرك ئېتىدۇ. شۇنداق ئىكەن، ئالتۇن ئۇزۇككە ياقۇت كۆز بولماي قالىدۇ! نەسەب ئوتتۇرىسىدىكى ھاڭ شۇنچە چوڭقۇر ئىكەن، ئۇلارنىڭ بىرىكمىسى تەس، ياتلىشىشى تېز ھەم چوڭقۇر بولىدۇ... شۇڭا ئىنسان بالىسى ئەمەلگە ئاشماس خىياللارنىڭ قۇلى بولماسلىقى كېرەك!

ئايال تۇغلۇقىنىڭ كۆڭلىدىكىنى چۈشەندى. شۇڭا ئۇنىڭغا نەئىمەنىڭ قانداق قەلب ئىگىسى ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ ئادەملەرگە باھا بېرىشتىكى كۆزقاراشلىرىنى ئاددىي تىل بىلەن سۆزلەپ بەردى.

— يەنە نېمە دېيىشتىڭلار؟ — سورىدى نەئىمە چوڭقۇر تىنىپ قويۇپ، — ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ بۇنچە زىل ئىكەنلىكىنى پەقەتلا ئويلىماپتىمەن.

— ئۇ سىزنىڭ «پۇلۇمنى ئەپقاچتى» دېگەن سۆزىڭىزنىڭ تېگىگە يېتىپ بارايمۇ، بارمايمۇ؟ بارسام قانداق بولار، بارمىسامچۇ؟ دەپ ئىككىلىنىپ قىلىپ مېنى ئىزلىگەن ئىكەن. مەن: «سىلەرنىڭ ئىشىڭلار چۈشكە ئوخشاپ كېتىدۇ. ئۇنى راستقا ئايلاندۇرۇش ئۆزۈڭلارنىڭ غەيرەت - شىجائىتىڭلارغا، ئەقىل - پاراسىتىڭلارغا باغلىق... لېكىن نەئىمە بىلەن چوقۇم كۆرۈشۈشۈڭ كېرەك» دېدىم. شۇڭا سىز پىدا بىلەن كۆرۈشۈپ ئۇچىنچى كۈنى تۇغلۇق كۆمۈر ئەكەلدى.

نەئمەنى چىگىش ئويلار چىرمىۋالدى. «‹چۇشنى راستقا ئايلاندۇرۇش غەيرەت ـ شىجائەت، ئەقىل ـ پاراسەتكە باغلىق، پاھ، بۇ نېمىدېگەن پاساھەتلىك گەپ ھە؟! بۇ گەپنى دېھقان ئايال قىلدى دېسە كىم ئىشىنەر؟ ياق، ئۇ بۇ گەپنى قىلغانىكەن ئەمدى يېشىپ بېرىشى كېرەك...»

— مېنى يېشىپ بەر دەمسىز ئايقىز؟ بۇ... قارىغۇنى ياردا قىستىغاندەك ئىش بولدىغۇ، — ئايال كۈلۈپ كەتتى، — بوپتۇ، «قاغىمۇ ئۆز ئېتىنى چاقىرىدۇ» دېگەندەك بىلگىنىمچە بىلجىرلاپ باقاي.

— قېنى دەك، — نەئمە ئايالغا يېقىن كەلدى.

— سىلەر ئىككىڭلار ئىلاجى بار ئوتتۇرىدىكى چوڭقۇر ھاڭنى تىندۇرۇڭلار!

— تىندۇرۇڭلار؟! — نەئمەنىڭ كۆزلىرى قىسىلدى، — قانداق قىلىپ؟

— تۇغلۇقنىڭ كۆمۈر ھارۋىسى — كىچىك ماشىنىغا ئۆزگەرسە... ساتىدىغان كۆمۈرى دۇكانلاردىكى مالغا ئالماشسا... كۆمۈر ئۇستىدە ئولتۇرۇپ ئوقۇيدىغان كىتابلىرى سىنىپ ھەم پارتىلارغا ئايلانسا... ئوتتۇرىدىكى ھاڭ بارا ـ بارا تىنىپ كېتىدۇ. ئۆزىنى كەمستىپ، جورىسىدىن يىراقلىشىش تۇگەيدۇ...

— ۋىيەي، ئايازكا، سىز بىر پەيلاسوپكەنسىز...، — نەئمە غەرەزسىزلا ئايازنىڭ قوللىرىنى تۇتتى، — سىز دېگەن گەپلەرنىڭ بەزىلىرىنى مەن ئويلىغان. مەسىلەن، تۆت مىڭ سوم بىلەن ئۇچ ئاي شوپۇرلۇقنى ئوقۇپ، پراۋا بىلەن چىققىلى بولىدۇ. مەن ماشىنا ئېلىپ بەرسەملا ئىش پۈتىمەيدۇ. لېكىن سىز دېگەندەك كۇرسىلاردا ئوقۇتۇپ سەۋىيىسىنى پەيدىنپەي ئۆستۈرۈش... دۇكانلارغا دىرېكتور، خوجايىن قىلىش بۇلارنى راستلا ئويلىمىغان ئىكەنمەن.

— ئويلاپ كۆرۈڭ، دادىڭىزنىڭ كاللىسىدىن ئۆتمەي

تۇرغىنىمۇ نەق شۇ «كۆمۈرچى بالا».

— بىراق، — نەگىمە بىردىنلا سولتىيىپ قالدى، — تۇغلۇقنى ئۇرۇمچىگە ئەكەتسەم قېرى دادىسى تۇرسا؟

— ھەي نادان قىز، ئەمرۇللاكامنى مەن ئەكىلىۋالمامدىم. ھازىر بىر قورسىقىمغا تاماق ئېتىمەن، — ئايال نەگىمەنىڭ قاپقارا چاچلىق بېشىنى سىلىدى، — ئۆزۈممۇ يالغۇزلۇق تارتىپ قالدىم. «بۇ مېنىڭ كىچىك دادام بولىدۇ» دېسەم ھەممە خەق ئىشىنىدۇ.

— مەن چىقاي ئايازكا، سىزگە رەھمەت، — نەگىمە ئورنىدىن تۇردى.

— تۇختاڭ ئايقىز، ئەتە تىلخەتنى كۆپەيتكىلى شەھەرگە كىرىمەن دەۋاتىسىز، ماشىنىدا ئەكىرىپ قويايمۇ؟

— رەھمەت، چوڭ يولدىن تاكسى توسۇپ كىرەي، — دېدى نەگىمە ئىشىك تۇۋىگە كېلىپ، — دادام ئۇچ كۈنلۈك ئالا سايىاھىتىگە چىقىپ كەتتى. ئەتە تۈيۇقسىز تېلېفون بېرىپ: «ماشىنىنى پالانى يەرگە ئەپكەل» دەپ قالسا سىزنى بىكاردىن - بىكار تەڭلىكتە قويماي.

— بەك ئەتراپلىق ئويلايسىز ھە؟ — ئايال قىزغا سۆيۈنۈپ قارىدى، — مېنىڭمۇ سىزدەك قىزىم بولغان بولسا، ئۆزۈمنى دۇنيادا ئەڭ ئامەتلىك ئاتا ھېسابلايتتىم.

— مېنىڭمۇ سىزدەك دادام بولغان بولسا، ئۆزۈمنى دۇنيادا ئەڭ بەختلىك قىز ھېسابلىغان بولاردىم...

ئايال نەگىمەنى ئۇزىتىپ قويغاندىن كېيىن ئىشىككە قۇلۇپنى سالدى - دە، چوڭ يولغا چىقتى. ئاندىن بىر مېنىۋىسنى توختىتىپ تارسۇغا يۈرۈپ كەتتى. ئۇ كۈن قىيىلىش بىلەن تۇغلۇقنىڭ ئۆيىگە يېتىپ باردى. ئايال ئۆزىنىڭ كىم ئىكەنلىكى، نېمە ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى سۆزلەپ بەرگەندىن كېيىن ئەمرۇللا ئورنىدىن تۇرۇپ، باشقىدىن كۆرۈشۈپ، تۆرگە تەكلىپ قىلدى. ئۇلار تۇغلۇق دەملەپ كەلگەن چاينى ئىچىپ بىردەم پاراڭلاشتى. ئاندىن

بـــوۋاي ئوغـلـــنىڭ بىرنەچچە كۈنلەردىن بېرى غەلىتە بولۇپ قالغانلىقى ھەققىدە بىرئاز ھال تۇكتى. ئايازمۇ داچا خوجايىنىنىڭ قىزى بىلەن بولغان ئىشلارنى ئاددىيراق قىلىپ چۈشەندۈردى ھەم ئـەيىبنى تۈغلۇققا ئارتىپ قىزنى ئاقلىدى. ئايازنىڭ گەپلىرى ئـەمـرۈلـلا بـوۋاينى قايىل قىلىپ قويغاچقا ئوغلىغا ئوبدانراق نەسىھەت قىلىپ قويۇشنى ھەم يول كۆرسىتىشنى ئۈتۈندى. شۇڭا ئايار تۈغلۇقنى «بەگئۆستەك» بويىدىكى بۇك سۆگەتلىك ئىچىگە باشلاپ كىردى. ئاندىن نەئىمە بىلەن بولغان سۆھبىتىنى يېپـدىن ـ يېڭىنسىغچە سۆزلەپ بەردى. تۈغلۇق ئاڭلىغانسېرى نە يىغلاشنى، نە كۈلۈشنى بىلمەي ئولتۇرۇپ كەتتى. ئۇ بىر ئوغۇل بالا تۇرۇقلۇق قىزغا مەدەت ھەم ئىلھام بەرمەي، بەل قويۇۋەتكىنى نـېـمـىسى! تېخى ئۆزىنمۇ، قىزنىمۇ ئۆمىدسىزلىك پاتقىقىغا پـاتـۇرىـدىـغان، چـۈشـكـۈنلەشتۇرىدىغان گەپلەرنى قىلغىنىنى كۆرمەمدىغان!

— ھەي گـۈيـنـىڭ بـالـىـسى،— دېدى ئـايـاز سـەل ئاچچىقلىغاندەك قىلىپ،— ئەر دېگەن ئەر بىلەمسەن؟ ئۇ تاز بولسۇن ياكى قېرى، مېيىپ، نامرات بولسۇن ئالىمەن دېگىنىنى ئالالايدۇ. زادى بىر ئامال قىلىپ ئالىدۇ. لېكىن قىز «تېگىمەن» دېگىنىگە تېگەلەمدۇ؟ قىسقىسى، مۇرىتى كەلسە سەكسەن ياشلىق قېرى پوتا باغلاپ يىگىت بولالايدۇ. ئـەمـما ئوتتـۇز ياشـلىق چوكان — قىز بولالمايدۇ، ئۇقتۇڭمۇ؟

— يـائاللا، ئـايـازكـا، نـەلەردىـن تـاپـىدىغـانسىز بۇنداق گەپلەرنى،— دېدى تۈغلۇق قىزىرىپ،— ئەمما بۇ گەپلىرىڭىز ئادەمگە يۇرەك پەيدا قىلىدىكەن.

— ھەي قاپاق باش، پادىشاھنىڭ خانىشلىرى نېمە ئۈچۈن قـاپـقـارا زەڭـگـى قۇللار بىلەن ئويناىدۇ. خانىڭ مەلىكزادە قـىـزلـىـرى بولسا كەيمۇاش پادىچى تازلارغا كۆيۈپ قالىدۇ؟ مۇشۇنىڭمۇ تېگىگە يېتەلمىدىڭمۇ پوق... ئۇلار ئۆزىگە كۆڭلىنى

ئاتا قىلغان قىز - چوكانلارغا ژاپاسىزلىق قىلمايدۇ... خورلىمايدۇ... چۈنكى ئۇلار بۇنداق ئۇلۇغ «ئىشىقى نېمەت» نىڭ قەدرىگە يېتىدۇ. ھەقىقىي چىن ئەقىدە ئاشۇ ئاددىي ئادەملەردە! بۇنى خوتۇن خەق ھەممىدىن ئوبدان بىلىدۇ.

ئاياز تۇغلۇققا نەئىمەنى قولدىن بېرىپ قويماسلىق ھەققىدە يەنە بىرمۇنچە تاقىقا - تۇقىقا سۆزلىگەندىن كېيىن ئورنىدىن تۇردى ھەم نەئىمەنىڭ ئەتە شەھەرگە كىرىپ نە - نەلەرگە بارىدىغانلىقى، بۇ پۇرسەتنى چىڭ تۇتمىسا ئۆمۈرلۈك پۇشايماندا قالىدىغانلىقىنى تاپىلىدى:

— ھەي بەغرەز، — دېدى ئاياز تۇغلۇقنىڭ دولىسىغا ئۇرۇپ، — ئەتە نەچچە توقاچسوپۇن كەتسىمۇ پاكىز يۇيۇنغىن، ھېيتلىق ھاي - ھاي كىيىملىرىڭنى كىيىپ ئاندىن كىرگىن بولامدۇ؟

تۇغلۇق ئاق كۆڭۈل، ساددا دېھقاندىن سۆيۈنگەن ھالدا باش لىڭشىتتى.

12

نەئىمە ياشلار مەيدانى يېنىدىكى بىر نۇسخا كۆپەيتىش دۇكىنىدا تىلخەتنى بەش نۇسخا كۆپەيتكەندىن كېيىن سومكىسىغا ئىككى قاتلاپ سالدى. ئۇ ئەمدى كىرىم دۇكانلىرىدىكى گىرىم بۇيۇملىرىنىڭ ئوبوروت بولۇش ئەھۋالىنى بىلىپ بېقىش ئويىدا بىرقانچە دۇكانلارنى ئارىلىدى. چۈنكى ئۇ ئاخشام تور ئارقىلىق ئۆزىنىڭ دۇكانلىرىدىكى ھەرقايسى گىرىم بۇيۇملىرىنىڭ سېتىلىش، بېسىلىپ قېلىش تەكشى بولماسلىقتەك بەزى ئەھۋاللارنى ئۇققانىدى. ئۇنىڭدىن باشقا شىنجاڭنىڭ جەنۇب ھەم شىمالى، شۇنداقلا شەرقىي شىنجاڭدىكى گىرىم بۇيۇملىرى دۇكانلىرىغا توپ ژە پارچە سېتىلغان ئەتىر، يۇز مېيى شۇنداقلا

بەدەن يۈيۈش سۈيۈقلۇقىنىڭ بىرقانچە خىل تۈرلىرىنىڭ ئوبوروت بولۇش ئەھۋالىنى ئۇقماقچى ئىدى. بۇ مەھسۇلاتلار جۈملىدىن فرانسىيە، گېرمانىيە، كورىيە، سىنگاپورلارنىڭ بولۇپ، قايسى ئورۇننىڭ مەھسۇلاتلىرىنىڭ ئوبوروتى تېز، مىقدارىنىڭ كۆپ بولۇشى سوداسىدىكى ئۇچۇرداً ئىنتايىن مۇھىم ئورۇندا تۇراتتى. نەئىمە «رەيھان گىرىم بۇيۇملىرى مەركىزى» دېگەن ۋىۋىسكا ئېسىلغان دۇكانغا كىردى. ئۇ بىرقانچىلىغان مەھسۇلاتلارنىڭ سېتىلىش ئەھۋالىنى سورىغاندى، مال ساتقۇچى قىز خۇشال ھالدا: «ئۇلار ياخشى مېڭىۋاتىدۇ ھەم خېرىدارلارنىڭ ئىنكاسلىرىمۇ ياخشى!» دەپ جاۋاب بەردى. نەئىمە ياخشى سېتىلىۋاتقان، توختاپ قېلىۋاتقان، سېتىلىشى تەكشى بولمايۋاتقان مەھسۇلاتلار ئىسىملىرىنى خاتىرىلىۋالدى.

— سىلەر مالنى قايسى يەردىن ئېلىۋاتىسىلەر؟ — نەئىمە مال ساتقۇچى قىزنى گەپكە سالدى، — قارىسام يېڭى مەھسۇلاتلىرىڭلار خېلىلا كۆپ تۇرىدۇ.

— دىرېكتورنىڭ دېيىشىچە، — دېدى مال ساتقۇچى قىز، — ئۇرۇمچىدىكى «نەئىمە ئاياللار دۇنياسى» گىرىم بۇيۇملىرىنى توپ ھەم پارچە سېتىش مەركىزىدىن ئاپتۇ.

— داۋاملىق شۇ يەردىن ئالامدىكەن؟

— شۇنداق ئوخشايدۇ. دىرېكتورنىڭ دېيىشىچە، نەئىمە خانىمنىڭ مەھسۇلاتلىرى ئىشەنچلىككەن ھەم باھاسىمۇ نورمال ئوخشايدۇ.

بۇ ئەسنادا دۇكاننىڭ ئىچكەركى بۆلۈمىدىن چىققان دىرېكتور رەيھان كېلىگەنچە نەئىمەنى قۇچاقلىۋالدى. ئۇلار قىزغىن ئەھۋاللاشقاندىن كېيىن رەيھان مال ساتقۇچىلار ھەم خادىملارغا قاراپ سۆزلەپلا كەتتى:

— مەن سىلەرگە داۋاملىق گېپىنى قىلىدىغان دىرېكتور نەئىمە شۇ بولىدۇ، قېنى بىر تەبرىكلەيلى.

كۆپچىلىك بىردەك چاۋاك چىلىشتى.

— بۇ قېتىم مالغا بارسام سىزنى ھەممە ئىشلارنى شۆھرەتتايغا تاپشۇرۇپ ئۆزى غۇلجىدىكى داچىسىدا دەم ئېلىۋاتىدۇ دېيىشتى، — دېدى رەيھان نەئىمەنى ئىشخانىسىغا باشلاپ، — داچىكىزنىڭ قەيەردىلىكىنى بىلمىگەندىن كېيىن ئىزدەپ بارالمىدىم.

— نەدە بولاتتى سەھرادا، دادام ئەشەگە سالدۇرۇپتىكەن.

— ئۇرۇمچىگە قاچان قايتىسىز؟

— بىر مەزگىل دەم ئالاي دەيمەن، — دېدى نەئىمە، — ئىچكىرىگە، چەت ئەلگە قاتناپ بەك تالجىقىپ كېتىپتىمەن، دۇكانلارمۇ كۆزۈمگە غەلىتە كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالدى.

— غۇلجىلىق يىگىتلەردىن بىرەرىنى قولىكىزغا قوندۇرۇۋالدىكىزمۇ يە؟

— قويىڭە سىزنى.

رەيھان «نەئىمەنى مېھمان قىلىمەن» دەپ تۇرۇۋالغانىدى، نەئىمە بېجىرىدىغان مۇھىم ئىشىنىڭ بارلىقىنى ئېيتىپ ئۆزرە سورىدى. ئۇ بەكمۇ تەسلىكتە رەيھان بىلەن خوشلىشىپ، تەشلەپكىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە تۇيۇقسىزلا بىر كىمنىڭ «نەئىمە» دەپ چاقىرغىنىنى ئاڭلاپ تۇرۇپلا قالدى. بۇ چاغدا يولنىڭ ئۇ تەرىپىدىن توغرا كېسىپ ئېگىز، قامەتلىك بىر يىگىت بۇياقتا قاراپ كۈلۈپ كەلمەكتە ئىدى.

— نېمە، مېنى تونۇمىدىكىزما؟ — يىگىت كۈلۈۋېدى ئۇنىڭ ئاپئاق نەم چىشلىرى كۆرۈندى، — نېمانداق ئادەمنى قورقۇتۇپ چەكچىيىپلا تۇرىسىز؟

— تۇۋا، تۇغلۇققۇسىز؟ ئەجەب ئۆزگىرىپلا كېتىپسىز...

قىز بولسا يىگىتنىڭ تۆت تەرىپىگە كەشتە قوندۇرۇلغان بېغىر رەڭ مانچىستىر دوپپىسىغا، سۇس يېشىل چاقماق كالتە يەڭ كۆڭلىكىگە، قىر چىقىرىلغان ئىشتىنىغا، مېغىز رەڭ

شىبلىتىغا قاراپ ھەيرانلا قالدى. بولۇپمۇ ئۇنىڭ پاكىز بۇغداي ئۆڭ چىرايىغا خوپمۇ ھۆسن قوشقان كاپكازچە بۇرۇتى، يېنىپ تۇرغان چوڭ كۆزلىرى، قىرلىق بۇرۇن، كەڭ پېشانىلىرى ھەرقانداق قىزنىڭ مەيلىنى تارتىپ يۇرىكىگە ئوت ياقاتتى...

— شەھەر يىگىتلىرىگە ئوخشاپ قالغانلىقىمغا ئۆچلۇكىنىز كېلىۋاتامدۇ؟

— تولا بىلجىرلىماڭ، سىز ئۇلارغا ئوخشىمايسىز.

— ئارىمىزدىكى ھاڭغا بىرنەچچە كەتمەن توپا تاشلىيالاپتىمەنمۇ؟

— نېمە، نېمە دېدىڭىز؟ — نەئىمەنىڭ كۆز ئالدىغا دەرھاللا ئايال كەلگەنىدى.

— بولدى، بولدى ژارقىرىماڭ، بۇ دېگەن كوچا، ئۇنىڭ ئۈستىگە شەھەر!

— ئەمىسە بايىقى گەپنى چۈشەندۈرۈڭ، قارىۋاي...

— مېنىڭ كوكۇلامغا تولا ئېسىلىۋالماڭ بولامدۇ جاپجاب! بولمىسا يامانلاپ قالىمەن.

— خوتۇن كىشىدەك يامانلىسىڭىز يامانلاڭ، ئەمدى قورقمايمەن.

— ھەي ماۋۇ زۇۋاندارنىڭ ئاغزىنىڭ ئەسكىلىكىنى قارا، ھېلى بىكار...

— ئەمىسە ئۇرۇڭە قېنى...

— بولدى، بولدى نەئىمە، خەقلەر قارىشىۋاتىدۇ. كۆرۈشسەكلا ئارانلا تۇرىسىز ئۇرۇشقىلى.

— ئەمىسە ئۆتكەندە داچىدا نېمە دېدىڭىز؟— نەئىمەنىڭ كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈلدى،— «سىز بىلەن كۆرۈشمەيمەن، يۈرەكلىرىم قاناپ كېتىدۇ...» دېگەن ئادەم چىرايلىق ياسىنىپ شەھەردە نېمىش قىلىسىز؟ بىرەر پاخپايغان خوتۇن سوۋۇتۇپ قويۇپتىما؟

— توۋا، توۋا، سۆزلەپ قاپتۇ، بۇ هازاز ۇل...
— راست سۆزلەپ قالدىم.
— هەي قىز، — دېدى تۇغلۇق قەھرى بىلەن، — مەن سىزنى ئىزدەپ شەھەرگە ئىز قوغلاپ كەلدىم. يۇرۇڭ، ئاۋۋال قورساقنى تويغۇزۇپ ئاندىن سىزنى ئوينىتىمەن بولامدۇ؟ ئەمدى سوقۇشمايدىغانسىز؟
— راستلا مېنى ئىزدەپ كىرگەنمۇ؟
— ئەزبىرايى خۇدا.
— ئەمدى سوقۇشمايمەن، بىراق...
— هە، يەنە نېمە بىراق؟
— سوقۇشسا، — نەئىمە كۆزلىرى ياش يۇقى كۇلدى، — سوقۇشسا بەك پەيزى بولمىدىكەن... خۇددى ئۇزۇن يىللىق قەدىناسلاردەك... شۇڭا سىز بىلەن سوقۇشقۇم كېلىپلا تۇرىدۇ.
— ئۇنداقتا تاماق يەۋېلىپ، مەن سىزنى سوقۇشۇشقا راسا ئەپلىك ئاسمىنى كەڭ بىر يەرگە ئاپىراي بولامدۇ؟ هە دەڭا، نېمە يەيسىز؟
— پېتىر مانتا.
— پاھ، پاھ، — تۇغلۇق تاماقلىرىنى چاكىلدىتىپ، كالپۇكلىرىنى تامشىپ كەتتى، — ئۇستىگە قارىمۇچ سېپىلگەن دەڭا... تېخى شورپىلىرى تېمىپ تۇرغان...
ئۇلار بەيتۇللا ئالدىدىكى بىر ئاشخانىغا كىرىپ پېتىر مانتا يېيىشتى. ئاندىن ئىككىسى هەر خىل قۇتىلىق سوغۇق ئىچىملىك، مىنېرال سۇ، مايلىق توقاچ، ئىككى كاكچا نان ئارىلىقىغا يىگىرمە زىخ كاۋاپ ئالدى. تۇغلۇق بىرلا ئىسقىرتىپ قول ئىشارىسى قىلىۋېدى، بىر تاكسى ئايلىنىپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا كەلدى.
— «كىچىك چوقۇر، ئاق قۇ ئارامگاهى» غا ئاپىرىپ قويۇڭ، — دېدى تۇغلۇق شوپۇرغا ئېگىشىپ.

«كىچىك چوقۇر» ، «چوڭ چوقۇر»لار ئىلى دەريا‌سىنىڭ ئۇ قانىتىدىكى ھادىس گۇزەل مەنزىرىلىك سايا‌ھەت رايونلىرى بولۇپ، كۆز يەتكۈسىز ئورمان ئىلى دەريا ۋادىلىرىنى قاپلاپ تۇرىدۇ. خۇددى يېشىل مەخمەل ئوتتۇرىسىغا قارا يىپەك يىپ ئۆتكۈزگەندەك، چەكسىز ئورمان ئوتتۇرىسىدىن كېسىپ ئۆتكەن ئاسفالت يول، چاپچالنىڭ قوغۇنچى، قاينۇق، جاغىستاي قاتارلىق يېزا ـ سەھرالىرىغا ئۇزاپ كېتىدۇ.

«كىچىك چوقۇر» ، «چوڭ چوقۇر»لار يولنىڭ ئىككى قانىتىدىكى پەسلىكتە بولۇپ، سېلىنىپ كەتكەن قىزىل، يېشىل، ئاق، سېرىق راۋاقلار، شىپاخانا، ئاشخانا، رېستوران بىنالىرى، سۇ ئۈستىگە سېلىنغان ئارامگاھلار... قويۇق ئورمان ئارىسىدىن خۇددى كىچىك بالىلارنىڭ ئالىيېشىل تىزما ئويۇنچۇقلىرىغا ئوخشاش كۆرۈنەتتى. ئىلى دەريا‌سىنىڭ دەرەخ يىلتىزىدەك ئايرىلغان تارامىلىرى قېلىن ئوتلار، چاتقاللار، توقايلىقلار، ياۋا گۈللەر ھۆپپىدە ئېچىلغان قىرلارنى ئايلىنىپ ئورمان ئىچىگە كىرىپ غايىب بولاتتى.

ئىلى خەلقى توي ـ تۆكۈن، مەرىكە، قاتار چاي، خاتىرە كۈنلەرنى ئىلى دەريا‌سىنىڭ كىچىك چوقۇر، چوڭ چوقۇر سايا‌ھەت رايونلىرىدا ئۆتكۈزەتتى. بۇ يەرلەرنىڭ مەنزىرىلىرى رومانتىك خىياللارغا مەپتۇن ياشلارنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلاتتى. شۇڭا يېڭىدىن توي قىلغان، توي قىلىش ئالدىدا تۇرغان ئاشىق ـ مەشۇقلار كىچىك چوقۇر، چوڭ چوقۇر مەنزىلگاھلىرىدىكى ئىلى ناخشىلىرى ئۈزۈلمەي ئاڭلىنىپ تۇرغان، بۇلبۇللار سايراپ ھارمىغان ئىپتىدائىي ئورمانلىرىغا سىڭىپ كېتەتتى.

تاكسى «كىچىك چوقۇر، ئاق قۇ ئارامگاھى»نىڭ ئۈدۈلىدىكى چوڭ يول چېتىدە توختىدى. تۇغلۇق بىلەن نەئىمە ماشىنىدىن چۈشۈپ ئەتراپىغا نەزەر تاشلىدى.

— ئاق قۇ ئارامگاھىدىن بىرەر راۋاقمۇ كىرەمدۇق؟ —

سوربدی تۇغلۇق، — قالدىسى ئۆزىڭىز بىرنېمە دەڭ.

— ئوتلار يەلپۇنۇپ تۇرغان، مەجنۇنتاللار ئۇسسۇل ئويناۋاتقان، سۇلار شۇرلىشىۋاتقان، بۇلبۇللار سايرىشىۋاتقان توقايلىققا بارايلى.

— بولىدۇ، بىراق ئۇ يەردە سوقۇشقىلى بولمايدۇ، ئادەم سۇغا چۈشۈپ كېتىدۇ.

— بوپتۇ، ئەدەپ بىلەن سوقۇشايلى...

ئىككىسى تەڭلا كۈلۈپ كېتىشتى. ئۇلار قېلىن ئوتلاردا ئارانلا قەدەم ئېلىپ ئورمان ئىچىگە بارغانسېرى ئىچكىرىلىمەكتە ئىدى. قەيەردىندۇر دۇتار، تەمبۇرنىڭ مۇڭلۇق ئاۋازى ئاڭلانسا، يەنە نەدىندۇر سادىر پالۋاننىڭ ناخشىلىرى ياڭرايتتى. تېخى بەزى چوڭ شىپاڭلاردىن يىگىت ـ قىزلارنىڭ شوخ جىرلاشلىرى ھەم تاقىلداپ ئويىنىغان ئادۇنۇشكىلار ئورمان ئىچىنى چاڭ كەلتۈرگەنىدى. ئۇلار بىرەر مەكتەپنىڭ دالا سايا‌ھىتىگە چىققان ئوقۇتقۇچىلىرى بولۇشى مۇمكىن ئىدى.

تۇغلۇق بىلەن نەئىمە چىغىر يولىنى تاشلاپ، پۈتۈنلەي چىغىرتماق، لويلا، بۇيا، شۇڭاق ھەم قىرچىن تاللار قاپلاپ كەتكەن بۇككىدە بىر سايغا كېلىپ ئولتۇرۇشتى. ئۇلارنىڭ ئالدىدا بىر تارام سۇ لۈمشۇپ ئېقىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا خۇددى مانچىستىر دوپپىدەك دۆپدۆگىلەك بىر ئارالچاق بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈستى سۆسۈن رەڭ ئېچىلغان تىلقانات، ياۋا بېدىلەر، قىزغۇچ چېچەكلىرىنى داستىخاندەك يايغان يۆگىمەچلەر، يەنە قانداقتۇر ئۇششاق، لېكىن ئاق ئېچىلىپ كەتكەن ياۋا گۈللەر قاپلاپ تۇراتتى.

تۇغلۇق بىلەن نەئىمە قېلىن ئوت ئۈستىگىلا ئولتۇرۇپ، ئالدىغا گېزىتىنى يايدى. ئاندىن سوغۇق ئىچىملىكلەرنى تىزىۋەتتى. ئۇلارنىڭ تېخى قورسىقى ئاچمىغاچقا، نان بىلەن كاۋاپنى سۇلياۋ خالتىغا يۆگەپ قويدى. نەئىمەنىڭ كۈلۈپ تۇرغان

كۆزلىرى، گۈلدەك ئېچىلغان چېھرىدىن ئۇنىڭ بۇگۈنكى بۇ تاسادىپىي سايامەتتىن بەكمۇ مەمنۇن ئىكەنلىكى چىقىپ تۇراتتى. تۇغلۇق ئۇنىڭغا ئاناناس شەربىتى قۇتىسىنى ئېچىپ بېرىپ، ئۆزىمۇ بىرنى ئالدى.

— ھەي، تۇغلۇق، بايا سىز ھاڭنىڭ گېپىنى قىلدىڭىز، — نەئىمە ھەيران بولۇپ سورىدى، — مەن تۇنۈگۈنلا «ھاڭ» توغرۇلۇق دەرس ئاڭلىغان...

— كىمدىن؟

— ئايازكامدىن.

— مەنمۇ شۇ، — تۇغلۇق ئايازنىڭ بىلەن بولغان سۆھبەتنى قىسقىلا بايان قىلدى، — تۇنۈگۈن ئايازكام سىز بىلەن پاراڭلىشىپ بولغاندىن كېيىن بىزنىڭ ئۆيگە چىقىپتىكەن. ئۇ مېنى بىرمۇنچە ئەيىبلەپ تىللاپ كەتتى. دادامغىمۇ دېگەندى، ئۇمۇ ئاچچىقلاپ قالدى. شۇڭا بۈگۈن مەن سىزدىن كەچۈرۈم سورىغىلى ئارقىڭىزدىن قوغلاپ كەلدىم.

نەئىمە بىردىنلا ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ، كۆزلىرىنى قاچۇردى.

— تۇغلۇق، مېنىڭ قانچىلىك قۇربان بېرىپ، قايسى دەرىجىدە بەدەل تۆلەيدىغانلىقىمنى بىلەمسىز؟— نەئىمە ئېغىر تىندى، — ئەگەر مەن سىز بىلەن توي قىلسام جەمئىيىتىمىز، ئادەملىرىمىز نېمىلەرنى دېمەيدۇ؟ مەن ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئويلىشىپ بىر قارارغا كېلىپ بولدۇم. شۇڭا ئاشۇ خەقلەرنىڭ بېسىقماس زۇۋۇانىنى بېسىش ئۈچۈن، ئايازكام دېگەندەك ھاڭنى تارايتىش ئۈچۈن كۈرەش قىلىمەن. سىز ماڭا ماسلىشىپ بېرىشىڭىز كېرەك. ئايازكام ھاڭنى تارايتىشنىڭ ئامالىنى دېگەندۇ؟

— دېدى، — تۇغلۇق ئېغىر خىيالدا ئىدى، — مەنمۇ قوشۇلمەن... مېنىڭمۇ ئەمدى باشقا تاللاش يولۇم قالمىدى.

— مەن پۈلدىن قىسىلمايمەن، پەقەت ماسلاشماسلىقدىن، يېرىم يولدا بەل قويۇپ بېرىشىڭىزدىن قورقىمەن.

— سىز بىر قىز تۇرۇپ شۇنچىلىك ئىرادىگە كېلىۋاتقان يەردە مەن بەل قويۇپ بەرسەم، يىگىت دېگەن ناممىنى ئىتقا تاشلاپ بەرسەم بولىدۇ!

— بىز توي قىلىپ بولغاندىن كېيىنمۇ ئوقۇيسىز، بولامدۇ؟

— بولىدۇ.

— سىزنى ئوقۇتۇپ چوڭ كادىر، ئەمەلدار قىلغۇم يوق، سەۋىيىلىك ھەم زامانغا لايىق ئادەم بولسىڭىزلا كۈيىپە، پەقەت ئات ھارۋىڭىزنى كىچىك ماشىنىغا ئالماشتۇرۇپ بېرىمەن خالاس.

— مەنمۇ شۇنى خالايمەن.

— مېنىڭ نېمە ئۈچۈن سىزدەك بىر كۆمۈرچى بالىنى ھايات سەپىرىمدە ئۆمۈرلۈك ھەمراھ قىلىپ تاللىشىم، بەلكىم سىزنىمۇ ھەيران قالدۇرار! بىلىشىنى خالىسىڭىز مەن سىزگە سۆزلەپ بېرەي...

.....

نەئىمە ئىككىنچى سىنىپتا ئوقۇۋاتقان يىلى ئۈچىنچى سىنىپتىن چۈشۈرۈۋەتكەن ئىكرام ئىسىملىك بىر بالىنى ئۇلارنىڭ سىنىپىغا كىرگۈزۈپ قويىدى. نەئىمەنىڭ يېنىدا ئولتۇرىدىغان بالىنى ئاتا ـ ئانىسى باشقا مەكتەپكە يۆتكەپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن ئىكرام نەئىمە بىلەن بىر پارتىدا ئولتۇردى. ئىكرامنىڭ كىيىم ـ كېچىكى بەكمۇ كونا ھەم يىرتىق بولۇپ، تەر پۇراپ يېنىدا ئولتۇرغىلى بولمايتتى. بىر كۈنى نەئىمە ئۇنىڭغا:

— كۆڭلەك، ئىشتانلىرىڭنى ئاپاڭ يۇيۇپ، ياماپ بەرسە بولمامدۇ؟ — دېگەنىدى، ئۇ:

— ئاپام يوق، ئۆلۈپ كەتكەن...، — دەپ جاۋاب بەردى.

— ئەمىسە داداڭچۇ؟ — ياندۇرۇپلا سورىدى نەئىمە.

— دادام دۆڭكۆۋرۈكتە ياماقچىلىق قىلىدۇ. پۇل بولمىسا

قورسقىمىز ئاچ قالدۇ، — دېدى ئىكرام بوش ئاۋازدا.

مانا شۇنىڭدىن باشلاپ ئەتىمە مەكتەپكە ماڭدىيۇ بوپكىسىغا نان، پېچىنە، بولكا، باقالى قاتارلىق يېمەكلىكلەرنى سېلىۋېلىپ ئۇ بالىغا بېرەتتى. ئىكرام داۋاملىق قورساق، دەپتەر، قېرىنداش، يازنىڭ ھەم قىشنىڭ غېمىدە يۈرگەچكىمۇ دەرستىمۇ ياخشى ئەمەس ئىدى. شۇڭا ئەتىمە بالىلار دەرستىن چۈشكەندە ئىكرامغا دەرسلەرنى چۈشەندۈرەتتى. تاپشۇرۇقلارنى ئىشلەشكە يارەملىشەتتى. بىر كۈنى مەكتەپتىكى كەچلىك پائالىيەتتىن كېيىن ئەتىمە دوستلىرى بىلەن بىرگە ئۆيىگە كېتىۋاتاتتى، ئۇ تاسادىپىيلا ئىكرامنىڭ خوددى يوغان ساندۇققىلا ئوخشايدىغان بىر ھارۋىنى ئارغامچا بىلەن تىرەجەپ سۆرەپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى. ئوتتۇرا ياشلاردىن ئاشقان چىرايلى ساپسېرىق بىر ئادەم ھارۋىنىڭ ئارقىسىدىن ئىتتىرىپ ماڭغاچ توختىماي يۆتىلەتتى. شۇ كۈنى ئەتىمە ئۆيىگە كېلىپلا پاكىتىدە يېغلىۋەتتى. ئۇ ئېسىدەپ، ئۆپكىدەپ جىقلا بىرنېمىلەرنى دەپلا كەتتى. قىزنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلىغان خالىئاي ئۇنى جىملەپ:

— جېنىم قىزىم، ئۇنداقلار كۆرمەڭ... سىز ئۇلارنى يۆلەپ بولالمايسىز... ئەگەر ئۇ بالا بىلەن يېقىن ئۆتىدىغىنىڭىزنى دادىڭىز ئۇقۇپ قالسا، كۆرگۈلۈكىڭىزنى كۆرىسىز.

— ئاپا، دادام نېمە ئۈچۈن ئاشۇنداق بىچارىلەرگە ئۆچ.

— ئۇلار نامرات، پۇرايدۇ... كىيىم ـ كېچەكدە پىت ـ سىركە بار...

— ئاپا، پىت ـ سىركە دېگەن نېمە ئۇ؟

— ئۇ پاسكىنىچىلىقتىن بولىدىغان زىيانلىق ھاشارات.

— لېكىن ئۇ بالا شۇنداق بىچارە تۇرسا...

مانا شۇنىڭدىن باشلاپ ئىكرامنىڭ ئوقۇش بەدەل پۇلى، كىتاب، دەپتەر، قەلەملىرىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىپ كېتىۋاتقان ئەتىمە ئاپىسىغا كۈچى يېتەتتىكى، دادىسىغا ھەرگىز

ئۇقتۇرمايتتى. ھەتتا ئاتا ـ ئانىلار يىغىنىغىمۇ ئاپىسىنى قاتناشتۇراتتى. نەئىمە ئىكرامنىڭ بارلىق ئوقۇش چىقىملىرىنى كۆتۈرۈشتىن سىرت، ھەر يىلى بىر قېتىم تارقىتىدىغان مەكتەپ فورمىسىنى ئېلىپ بېرەتتى. ئۇنىڭدىن باشقا، خالئاي بالىلار بايرىمى، قۇربان ھېيت، روزى ھېيتلاردا كىيىم ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن بازارغا چىقسا نەئىمە ئالدى بىلەن ئىكرامغا ئالدۇراتتى. ئۇ چاغلار تۇردى ھەسەن يېڭىدىن مۇئاۋىن نازىرلىققا كۆتۈرۈلگەنلىكى ئۈچۈن خىزمىتى بەكمۇ ئالدىراش بولۇپ نەئىمە ھەم خەمدەنىڭ ئوقۇش، تۇرمۇش ئىشلىرى بىلەن كارى بولمايتتى. نەئىمە ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئالتىنچى سىنىپىدا ئوقۇۋاتقان چاغلىرى ئىدى، بىر كۈنى مۇئەللىمى ماڭارىپ نازارىتىگە خىزمەت بىلەن بېرىپ قېلىپ، تاسادىپىيلا تۇردى مۇئاۋىن نازىر بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى. ئۇ نەئىمەنى شۇنچىلىك ماختاپ كەتتىكى، ئۇنىڭ نەچچە يىللاردىن بېرى بىر نامرات ئوقۇغۇچىنى يۆلەپ كېلىۋاتقانلىقىنى، مەكتەپ گېزىتلىرىدە، رادىئولىرىدا تەشۋىق قىلىنغانلىقى، ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۇنى «ھايات لېي فىڭ» دەپىدىغانلىقى قاتارلىق ياخشى ئىش، ئىلغار پائالىيەتلىرىنى سۆزلەپ بەردى، لېكىن شۇ كۈنى كەچتە تۇردى مۇئاۋىن نازىر خالئاي بىلەن نەئىمەگە خېلىلا چېچىلىپ قالدى:

— بالىنى يامان ئۆگىتىپ قويغان سىز، — دېدى تۇردى ھەسەن خالئايغا قولىنى شىلتىپ، — ئەلۋەتتە ئاتا بولغۇچى بالىغا كىملەر بىلەن دوست بولۇش، كىملەردىن يىراق تۇرۇش، كىملەرگە خەيرىخاھلىق قىلىش، كىملەرگە قىلماسلىقنى ئۆگىتىش كېرەك. بالا، ئۇنداق كېلىش ـ پەخەس، يالىڭاچلار بىلەن ئارىلاشسا پەيلى بۇزۇلىدۇ. يامان ئىدىيە، يامان خاراكتېرنى يېتىلدۇرۇۋالىدۇ. قورسىقى نانغا، قولى پۇلغا، ئۇچىسى كىيىمگە زار ئۆتكەن بالىلار چوڭ بولغاندا كۆزى ئاچ،

كۆڭلى پەس، نەزەر دائىرىسى تار، پىكىر قىلىشى يۇزە، كالىكومشار ئادەملەردىن بولۇپ يېتىشىدۇ! ئۇلارغا ھەرقانچە ياخشىلىق قىلساڭمۇ كىچىككىنە مەنپەئەت ئالدىدا سېنى ھېچ ئايانمايلا سېتىۋېتىدۇ... خۇددى قارغۇغا سەدىقە بەرسە قىيامەت كۈنى «مەن ئۇنى كۆرمىگەن» دەپ تىنىۋالغاندەك تۇزكور نېمىلەر ئۇ!

خەيرىيەت، ئىكرامنىڭ بارلىق چىقىملىرىنى ئۇستىگە ئالغان نەئىمە بىچارە ئاپىسىنى يۇنۇپ، غاجاپ دېگەندەك تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە چىقتى. بۇ چاغدا ئىكرامنىڭ دادىسى ئۆلۈپ كەتكەچكە بىر تاغىسىنىڭ ئۆيىدە تۇرۇۋاتاتتى. ئۇ كىچىك چاغلىردا نەئىمە نېمە بەرسە ئېلىۋەرگىنى بىلەن ياشلىققا قەدەم قويۇش بىلەن ئىزا تارتىدىغان، خىجىل بولىدىغان بولۇپ قالدى. ئەمدى ئالماي ـ ئىشلەتمەي دېسە ئوقۇشقا بولغان مەستانىلىق ئۇنى يەنىلا قول سوزۇشقا زورلايتتى. شۇڭا دەرس تەكرارلاش، دەم ئېلىش، تاپشۇرۇق ئىشلەش جەريانلىرىدا، ھەتتا ئويىنغىلى چىققان يەرلەردىمۇ ئىكرامنىڭ قىلغان ئەھدۇ ـ ۋاپالىرى، يىغلاپ تۇرۇپ ئىچكەن قەسەملىرىنى نەئىمە ساناپ بېرەلمەيدۇ... توغرا، ئۇلارنىڭ مۇھەببىتى بالىلىق، ئۆسمۈرلۈك، ياشلىقتىن ئىبارەت ئۇچ دەۋرنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن ساپ قانلىق مۇھەببەتتۇر!...

ئالىي مەكتەپكە ئىمتىھان بېرىش تەييارلىقى جىددىي كېتىۋاتقاندا ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىردىنلا ئىختىلاپ پەيدا بولدى. ئىكرامنىڭ ئالىي مەكتەپنى پوتتۇرۇشكە كۆزى يەتمەيتتى. دۆلەت چىقىمى ئارقىلىق ئوقۇدى دېگەن تەقدىردىمۇ، يەنىلا ھەر خىل چىقىملار كۆپ ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ھازىر دۆلەت چىقىمى بىلەن ئۆزى پۇل تۆلەپ ئوقۇشنىڭ پەرقى قالمايۋاتىدۇ.

— راستىنلا ئىمتىھانغا قاتناشمامسىز؟— سورىدى نەئىمە.

— شۇنداق، ئالىي مەكتەپنىڭ چىقىمى ئاز بولمايدۇ.

— ئۇنداقتا مەن قاتناشماي بولامدۇ؟ — دېدى نەئىمە.
— ئاتا ـ ئانىڭىزغا نېمىدەپ جاۋاب بېرىسىز؟
— مېنىڭ كۆڭلۈمگە پۈككىنىم بار، سىز خاتىرجەم بولۇڭ، ئەمما سىز چوقۇم ئوقۇشىڭىز كېرەك. ھەممە چىقىملىرىڭىزنى مەن تۆلەيمەن.

نەئىمەنىڭ «كۆڭلۈمگە پۈككىنىم بار» دېگەن سۆزىنىڭ ئاساسى بار ئىدى. ئۇنىڭ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ بىرىنچى يىللىقىدا بىللە ئوقۇپ مەكتەپتىن قېچىپقالغان ئىككى دوستى بىرلىشىپ گىرىم بۇيۇملىرى دۇكىنى ئاچقانىدى. سودىسى يۇرۇشۇپ خېلىلا ئەتلىنىپ قالدى. تېخى ئۇلار: «بىزنىڭ سالغان دەسمايىمىز بەك ئاز، دەسمايە كۆپرەك بولغان بولسا، ئاسانلا بېيىپ كېتەتتۇق» دەپ ئارمان قىلىشتى. ئەگەر ئاشۇنداق تىجارەتنىڭ بىرەر ئېپىنى قىلىۋالسا دوستلىرى ئېيتقاندەك «ئۆز بەگ، ئۆز خان» بولۇپ ئەركىن ـ ئازادە ئۆتەمدۇ! باشقىلار ئۇنى «نەئىمە دىرېكتور» دەپ چاقىرسا نېمىدېگەن پەيزى ـ ھە! ئەمما ئىكرام ئوقۇمىسا ئۇلارنىڭ كەلگۈسىدە قوشۇلۇشى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس... تۇردى نازىر خىزمىتى، نە ئوقىتى بولمىغان بىر يالاڭ تۆشكە قىز بېرەمدۇ؟!...

— لېكىن سىزنىڭ بۇ پىلانىڭىزغا ئاتا ـ ئانىڭىز قېتىلمايدۇ، — دېدى ئىكرام.

— مۇنداق بولسۇن، ئىككىمىز ئىمتىھانغا بىللە قاتنىشايلى، قايسىمىز ئۆتىمىز، قايسىمىز ئۆتەيمىز، تەلىيىمىزنى سىنايلى. ئەگەر مەن ئۆتەلمىسەم، ئاتا ـ ئانام مېنىڭ تەلىپىمگە چوقۇم قوشۇلىدۇ.

دېگەندەك نەئىمە ئىمتىھاندىن ئۆتەلمىدى. بۇنىڭغا ئاتا ـ ئانىسى تۇرماق، مەكتەپتىكى ئۇستازلىرىمۇ ھەيران قالدى. بەزىلەر: «ھەي... ئىمتىھان دېگەن تەلەيگە باغلىق ئىشكەن، نەئىمەنى ئىمتىھاندىن ئۆتەلمەيدۇ، دەپ كىم ئويلىغان» دېيىشتى.

نەئمە ئاتا ـ ئانىسىغا ئۆزىنىڭ پىلانىنى دېگەندى، تۇردى ھەسەن چېچاڭشىپ كەتتى:

— پوق يېمەك، مەن تۇرسام، سىزنى ئوقۇشقا بارالمايدۇ، دەپ كىم ئېيتتىدۇ؟ ساقلاڭ، پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىدىن چوقۇم چاقىرىق كېلىدۇ.

دادىسىنىڭ ئىشەنچ بىلەن ئېيتقان سۆزى نەئمەنى ئويلاندۇرۇپ قويدى. ئۇ، ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ئۇچۇن بەلگىلەنگەن ئوقۇنتۇچىلار، ئاندىن ئارخىپ چىقىرىپ بېرىدىغان مەسئۇل خادىملار بىلەن ئالاقىلەشتى. نەئمە خىلىلا نۇرغۇن ئەگىرى ـ توقاي مۇناسىۋەت تورلىرى ئارقىلىق ئۇرۇمچى ناھىيىسىدىكى بىر قىزنىڭ ئىمتىھان ئارخىپى بىلەن پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىغا كەلگەنلىك ئۇچۇرىنى ئىگىلىدى. نەئمە شۇ كۇنلا ئۇرۇمچى ناھىيىسىدىكى قىزنى تېپىپ ھەقىقىي ئەھۋالنى ئېيتماي: «ئىككىمىزنىڭ ئىسىملىرى ئوخشاپ كەتكەنلىكتىن ئارخىپىلىرىمىز ئالمىشىپ كېتىپتۇ... سىز پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىغا بېرىپ ئالاقىلىشىڭ...» دەپلا يېنىپ كەلدى. ئەمما تۇردى ھەسەن ھېچ كۆرۈلمىگەن غەزەپ بىلەن ئاچچىقلاپ كەتكەندى. نەئمە تەمكىنلىك بىلەن دادىسىنى ماختىدى...

— دادا، سىز ئۇزۇن يىل پاك ـ دىيانەتلىك بىلەن رەھبەرلىك خىزمىتىنى ئىشلەپ كېلىۋاتىسىز...، — نەئمە دادىسىنى ئورۇنسىز مەدھىيىلىمەكتە ئىدى، — توغرا، مەن قىزىڭىز بولغانلىقىم ئۇچۇن ماڭا كۆيۈندىڭىز... رەھمەت سىزگە دادا، لېكىن مېنى دەپ ئاخىرقى ھېسابتا ئۆزىڭىزنى بۇلغىۋالماڭ...

خالىغاي كېچىچە ئىرىگە يېلىنىپ ـ يالۋۇرۇپ ئاخىرى تۇردى ھەسەننى ئەيۋەشكە كەلتۇردى. ئۇ ئەللىك مىڭ سوم دەسمايە سېلىپ نەئمەگە ئۇرۇمچىنىڭ ئەڭ ئاۋات يېرىگە گىرىم دۇكىنى ئېچىپ بەرمەكچى بولدى.

ئون سەككىز يېشىدا تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ گىرىم بۇيۇملىرى دۇكىنى ئاچقان نەئىمە ئىكرامنىڭ ئالىي مەكتەپ چىقمىنى كۆتۈرۈشتىن سىرت، ئۇچ يىل ئىچىدە دۇكاننى ئىككىگە كۆپەيتىپ، خادىملارنى ئالتە قىلىپ بېكىتتى. ئۇ دادىسىنىڭ ياردىمى بىلەن چەت ئەلگە بېرىپ - كېلىپ تۇرىدىغان پاسپورت ھەل قىلىۋالدى. ئۇنىڭ ئىككى دۇكىنى دۆلەت ئېتىراپ قىلغان، سودا باشقۇرۇش ئىدارىسى ھەم باج تارماقلىرى ئەنگە ئالغان نامى يوللۇق دۇكانلاردىن بولۇپ قالدى.

نەئىمە يىگىرمە ئۈچ ياشقا كىرگەن يىلى ئىكرام ئوقۇش پۈتتۈردى. نەئىمە دادىسىغا يېلىنىپ ئۇنى شەھەر ئىچىدىكى سودا بانكىسىغا ئورۇنلاشتۇردى. چۈنكى ئۇ خەلقئارالىق مالىيە - بوغالتىرلىق كەسپىدە ئوقۇغان ئىدى. ئىكرام خىزمەتكە چۈشۈپ يېرىم يىل بولا - بولماي توي تەييارلىقى باشلاندى. ئەمما توي بەزمىسى رېستوراندا راسا قىزىۋاتقان، كادىر - زىيالىيلار، كاتتا ئەربابلار ھەم رەھبەرلەر تۇردى نازىر بىلەن خالئاينى مۇبارەكلەۋاتقان پەيتتە، ئىكرام يىگىت - قىزلارنى ھەم توي ئەھلىنى ھەيرانۇھەس قالدۇرۇپ يوقاپ كەتتى... نەئىمە ھوشىدىن كېتىپ يىقىلدى. تۇردى نازىر، خالئايلار رەسۇايىئالەم بولۇپ باش كۆتۈرەلمىدى! كېيىن مەلۇم بولدىكى ئىكرام «تاشكەنتچىلەر» دەپ نام ئالغان كاتتا سودىگەر خالجانىڭ توكۇر قىزىنى ئېلىش بەدىلىگە چەت ئەلدىكى شىركەتنىڭ مۇئاۋىن باش دىرېكتورى بولغانىدى...

ھەپتىدىن كېيىن ئادەم تونۇيالمىغىدەك بولغان نەئىمە ئاستا پىچىرلاپ مۇنداق دېدى:

— دادام ئەۋلىيادەك گەپ قىلىپتىكەن. ئەسلىي تەبىئىتى پەس بۇنداق نائەھلىلەر كۆپ ئوقۇغانسېرى ھىيلە - مىكىرلىرى پىشىپ يېتىلىپ تېخىمۇ رەزىللىشىپ كېتىدىكەن. ئۇ، راستىنلا كىچىككىنە مەنپەئەت ئۈچۈن مېنى سېتىۋەتتى.

.....

«كىچىك چوقۇر» بويلىرى چەرخى پەلەكنىڭ قىسمەتلىرىگە ھەيران بولغاندەك جىمىپ قالدى. لۆمشۇپ ئېغىزاتقان بىر تارام ئېغىن ئېغىر پۇشۇلداپ، قاينامىلىرى بۇلدۇقلىدى... ئورمانىنى چاڭ كەلتۈرۈپ سايراۋاتقان بۇلبۇللارنىڭ ئاۋازى ئۆچتى... نەدىندۇر يىراقلاردىن كېلىۋاتقان كاككۇكنىڭ غېرىب ئاۋازى بىر ناتىۋانىنىڭ نالىسىنى ئەسلىتەتتى... قېلىن ئوتلار ئارىسىدىكى چېكەتكىلەر «چىر... چىر» لىرىنى توختىتىپ بىر - بىرىگە ھەيران بولۇپ قاراشسا، گۈل شىرنىلىرى يىغىۋاتقان ھەرىلەر: «قو... يۇ... ك...» دېگەندەك ئۇچۇپ كېتىشتى. ئېھتىمال ئۇلار: «دۇنيادا مۇنداقمۇ تۇزكورلار باركىنا...» دەپ ئادەملەردىن بىزار بولۇشقاندۇر!

نەئىمەنىڭ گۈل يۇزلىرىنى سۆيۈپ تۆكۈلۈۋاتقان ياشلار ئېڭەكلىرىدە مونچاق - مونچاق ئېسىلىپ تۇراتتى. تۇغلۇق بولسا كۆموش رەڭ تاغ چوققىلىرىغا قارىغانچە كۆز قارىچۇقلىرى قېتىپ قالغاندى.

— نەئىمە، مەنمۇ بىر نامرات، مېنىڭدىن قورقمامسىز؟

— ياق! سىز ئۇنداق ئىشلارنى قىلمەن دەپمۇ قاملاشتۇرالمايسىز... چۈنكى سىزدە رەزىللىك بىلەن يۇغۇرۇلغان بىلىم يوق! — دېدى نەئىمە باش چايقاپ، — بىلەمسىز تۇغلۇق، ئادەملەرنى بۇزۇدىغان ھاۋا نەق شەھەرنىڭ رەڭگارەڭ، ھەشەمەتلىك تۇرمۇشى ھەم ئويۇن - تاماشىلىرى ئىكەن! توقلۇقتىن شوخلۇق چىقىدىكەن، مەن سىزنى ئوقۇتۇپ، ئۆزۈمنىڭ تۇرمۇش مىزانىغا لايىق قىلىۋالسام بولدى... ئاندىن مۇشۇنداق سەھرا - يېزىلاردا ياشايمىز...

ئۇلارنىڭ قورساقلىرى ئاچقان بولسا كېرەك، ئالدىدىكى سۇدا يۈز - قوللىرىنى يۇيغاندىن كېيىن زېرە، لازا، تۇز سىڭىپ مەززىلىك بولۇپ قالغان نان بىلەن كاۋاپ يېيىشتى.

شاپتۇل شەربىتىنى سۇلياۋ نەيچە بىلەن ئىچىۋاتقان نەئىمەنى سەل مۇگدەك باستى بولغاي ئاستا سىجىپ كېلىپ، تۇغلۇقنىڭ يوتىسىغا بېشىنى قويۇپ كۆزىنى ئاستا يۇمدى.

— شۇنىڭدىن كېيىن بىرەر يىگىت بىلەن يۈرۈپ باقمىدىڭىزمۇ؟ — سورىدى تۇغلۇق.

— يۈرۈپ باقتىم، — نەئىمە كۈلۈۋەتتى، — مەن ئىكرام بىلەن يۈرۈۋاتقان يىللاردىن تارتىپ ئارقامغا كىرىۋالغان مالىك دەيدىغان بىر يىگىت بار ئىدى. دادام بىلەن ئاپامغا ئۇنىڭ نەلىرى يېقىپ قالدىكىنتاڭ، ماڭا سايە قىلىپ تۇرۇۋالدى. بوپتىلا دەپ بىرنەچچە ۋاقىت بېرىش ـ كېلىش قىلىپلا خۇددى ھەرە كېپىكى يېگەندەك سەسكىنىپ كەتتىم.

— نېمىشقا؟

— ئويلاپ كۆرۈڭ، سىزدەك بىر كۆمۈرچىگە نېمىشقا دەرھاللا قايىل بولۇپ قالدىم؟ — نەئىمە پاللىدە كۆزىنى ئېچىپ تۇغلۇققا قارىدى، — چۈنكى سىز بىرىنچى قېتىملىق كۆرۈشۈشتىلا ماڭا ئادەمدەك مۇئامىلە قىلدىڭىز... مەندىن قورقۇپ، ھېيىقىپ، قورۇنۇپ قالمىدىڭىز. تېخى ئىككىمىز ئازادە تىللىشالىدۇق... ئەمما مالىكچۇ؟ «ۋىيەي، جېنىم نەئىمە...»، «جېنىم تاتلىقىم...»، «پەرىشتە ئامرىقىم...»، «ئانۇش ـ ئانۇش...»، «چوكا ناۋىتىم...» دەپ ئالدىمدا غىلجىڭلاپ كەتسە غىدىقلىرىم كېلىپ كېتىدۇ. تېخى بىر كۈنى كۆزۈم ئۇيقۇغا كېتىپتىكەن، بىر كىم كالتە پاپىقىمنى سالدۇرۇۋاتىدۇ... ئويغىنىپ، پۇتلىرىمنى شارتلا تارتىۋالدىم. ئۇ تېخى ئىزا تارتماي... «پۇتىڭىزنى يۇيۇپ قويايى دېگەنتىم جانانىم...» دەۋاتمامدا، «ئۆتەپ بارە ئەزمايلا موت ـ موت» دەپ تىللىۋەتتىم.

— شۇنىڭ بىلەن ئايرىلىپ كەتتىڭىزمۇ؟

— «ئايرىلىپ كەتتىم» دېگىلى ئۇنىڭ بىلەن يۈرۈپ

باققىنىم يوق. پەقەت دادام، ئاپامنىڭ زورى بىلەن ئارىلىشىپ باقتىم، — نەئىمە قىزىرىپ كەتتى، — ئەر كىشى دېگەن ئىسمىغا لايىق بولۇشى كېرەك. ئەمەلىيەتتىمۇ ئۇلار جىسمانىي جەھەتتىن بولىشۇن، ئەقلىي تەرەپلەردىن بولسۇن ئاياللاردىن ئۈستۈن تۇرىدىغانلىقى راست! بۇنى فىزىئولوگىيە ئىلمىمۇ ئىسپاتلىغان. ئەمما مالىكتەك بېلىنى تولغاپ، ساغرىسىنى ئوينىتىپ، غەلىتە قىلىقلارنى قىلىپ يۈرسە ئۇنى قانداقمۇ ئەر دېگىلى بولسۇن... بۇنداق ئەرلەر مۆرىتى كەلسە خوتۇننى بۇلاڭچىغا تاشلاپ بېرىپ: «مەن سىلىگە ئورۇن سېلىپ بېرەي» دېيىشتىن يانمايدۇ...

تۇغلۇق كۈچلۈك بىلەكلىرىنى نەئىمەنىڭ بوينىغا سېلىپ ئۇنىڭ بېشىنى دەس كۆتۈرۈپ يۈزىگە يېقىن ئەكەلدى...

— دەپبېقىڭا، ئۇنداقتا مەنچۇ؟

— سىز... سىز ئەسكى...

— شۇنداق مەن ئەسكى، ئەسكى دېگەن مۇنداق بولىدۇ.

تۇغلۇق نەئىمەنى شۇنداق سۆيدىكى، خېلى بىر ۋاقىتچە قويۇپ بەرمىدى. نەپەس يېتىشتۇرەلمەي قالغان قىز ئاجىز ئىڭراپ، بېشىنى ھەر تەرەپكە ئېتىپ ئاجرىتالمىدى. تۇغلۇق قويۇپ بەرگەندىن كېيىنلا قاتتىق ھاسىرىغىنىچە تۇغلۇقنى تىللىدى:

— سارائ، ئاشۇنداقمۇ سۆيەمدىكىنە، — نەئىمە دومسايدى، — ئادەمنى ئۆلتۈرۈپ قويغىلى تاسلا قالدى.

— تېخى سىزنى باغرىمغا چىڭ تېڭىپ، بەللىرىڭىزنى ئۇشتۇۋەتمىگىنىمگە خۇش بولۇڭ...

تۇيۇقسىز نەئىمەنىڭ پۇتۇن ۋۇجۇدىنى زەپمۇ تاتلىق بىر قىزىق ئېقىن كۆيدۈرۈپ ئۆتتى. نەپەسلىرى تېزلىشىپ، يۈزلىرى قىزاردى... تاماقلىرى قۇرۇپ بىر شېرىن تەشنالىق يۈرەكلىرىنى دۇپۇلدىتىۋەتتى... چۈنكى ئۇنىڭ كۆڭۈل ئېكرانىدا مۇنداق ئۇياتلىق كۆرۈنۈشلەر پەيدا بولغانىدى:

... «ئىلى دەرياسىنىڭ سۈپسۈزۈك بىر ئېقىنى! تۈغلۇق بىلەن نەئىمە قىپيالىڭاچ سۈغا چۆمۈلۈپ، سۇ چېچىشىپ يۇرۇشىدۇ. بەردەم يىگىت ئاق بېلىقتەك يالىڭاچ قىزنى دەس كۆتۈرۈپ سۇنىڭ چوڭقۇر يېرىگە تاشلۇۋېتىپ قاقاقلاپ كۈلمەكتە... سۈدىن شاپپىدە كۆتۈرۈلۈپ چىققان نەئىمە: «تۈغلۇق، مەن سۇ ئۈزۈشنى بىلمەيمەن...» دېگىنىچە يىگىتنىڭ بوينىنى چىڭ قۇچاقلاپ، يالىڭاچ چىرايلىق پۇتلىرىدا تۈغلۇقنىڭ بەللىرىگە چىرماق سېلىۋالدى. ئىككى يالىڭاچ بەدەن ئىرمەشىپ - چىرمىشىپ كەتتى... كۈن كۆرمىگەن بىر جۈپ ئاپئاق، يۇمران كۆكسى كەڭ كۆكرەكلىرىگە چاپلىشىپ، خۇددى شاپتۇلدەك مىجىلدى... كۈچلۈك بىلەكلەر تال چۈشتەك نازۇك، ئەۋرىشىم بەلنى چىڭ قۇچاقلاپ ئۆزىگە تارتتى... تۇنجى قېتىم يىگىتنىڭ يالىڭاچ تېنىدىن تارقىغان ئوتلۇق هارارەت قىزغا ئالەمشۇمۇل هۇزۇر ئاتا قىلىپ، بىهوشلۇق گىردابىغا ئېلىپ كەلدى. نەئىمە زەئىپ ئەمما تاتلىق توۋلىۋەتتى: «جېنىم تۈغلۇق، بوشراق... بەللىرىم ئۈشتۈلۈپ كېتىدۇ...»

... مانا بۇ نەئىمەنىڭ بۇرۇن كۆرگەن چۈشى! هازىر بولۇنغان «باغرىمغا چىڭ تېڭىپ بەللىرىڭنى ئۈشتۈۋەتمىگىنىمگە خۇش بولۇڭ» دېگەن سۆز نەئىمەنىڭ هېلىقى سىرلىق چۈشىدە سۆرگەن شېئىرىن ئازابلىرىنى يەنە بىر قېتىم ئۇنىڭ نازۇك بەدىنىگە قايتۇرۇپ بېرىپ يۇرىكىنى تېپىچەكلىتىۋەتتى... تۈغلۇق ئۇنىڭ قۇلىقىغا تەجەللىنىڭ ئىككى مىسرالىق قەسىدىسىنى پىچىرلاپ دېگۈدەك ئوقۇدى:

لۇتف قىل شېئىرىن لەبىڭدىن بىر ئەسەل يەڭلىغ خىتاب،
كىم ئايارەج پەيقارا[1]دەك بولدى ئاچچىغ ئىنتىزار.

① ئايارەج پەيقارا— سەۋدا كېسەللىكلىرىگە بېرىلىدىغان ئەك ئاچچىق بىر خىل دورا.

— يەشمەسنى دەڭ، — نەئىمە پەس ئەمما مۇڭلۇق شۇنرلىدى.

— ئەي، سۆيۇملۇكۇم، شېرىن لېۋىڭدىن ھەسەلدەك بىر خىتاب قىلىپ «نەدە سەن؟» دەپ سوراپ قوي، چۈنكى ئىنتىزار كۆنلىرى ئايارەج پەيقارادەك ئاچچىق بولۇپ كەتتى...

نەئىمەنىڭ كۆزلىرى خۇمارلىشىپ، قېلىن كىرپىكلەر قارا چۇمپەردىدەك يېپىلدى... نېمىدۇر كۈتكەندەك تەرەددۇتلەندى... تولىمۇ پەس ھەم لەرزىز ئاھاڭدا ئىڭرىغاندەك قىلدى:

— نەدە سەن؟!!

كۆچلۈك ھاياجان، تومۇرلار پاتماي سەكرەۋاتقان قان... تەرتىپسىز ئۇرۇۋاتقان يۈرەك شوخلۇقىدىن ھاسىراپ تۇرغان تۇغلۇق:

— مانا مەن!!...، — دېدى ـ دە، ئۇنىڭ يېرىك ئەمما پارقىراق بۇرۇتلىرى يۇمران لەۋلەرگە قايتا سانجىلدى... قۇياش تەڭرىتاغلىرى ھەم ئۇنىڭ كەڭ باغرىدىكى ئېدىر ـ قاپتاللارغا سۆسۈن رەڭ سايىلارنى تاشلاپ ماكانغا ئالدىراۋاتقاندەك قىلاتتى. ئىلى دەريا سىنىڭ ئاخىرقى ئېقىنلىرى ئالماستەك يالتىراپ كۆزلەرنى چاقاتتى... قېلىن چىملىق ئۇستىدە كۆزلىرىنى يۇمغان ھالدا كۆك ئاسمانغا قاراپ ياتقان تۇغلۇق بىلەن نەئىمە جىمجىت ئۇيقىغا كەتكەندەك قىلاتتى. لېكىن ئۇلار بىر ـ بىرىنىڭ يۈزلىرىگە قاراشقا پېتىنالمايۋاتقاندەك كۆزلىرىنى خىلىغچە ئاچالمىدى. ئەمما بۇ چاغدا ئورمان ئىچىدىن دۇتار، تەمبۇر ھەم ئىسكىرىپكىنىڭ بىر يۈرۈش مۇڭلۇق ئاۋازى بىلەن ئاجايىپ مىسكىن «ۋادەرىغا...» ئاڭلاندى. ناخشىچى گويا يۈرىكىدىكى ھەممە نادامەت داغلىرىنى ناخشىسى بىلەن يۇيۇۋاتقاندەك قىلاتتى...

— نەئىمە، — دېدى تۇغلۇق بېشىنى يېرىم قايرىپ، — نېمىدېگەن مۇڭلۇق ناخشا ـ ھە؟ ئاۋازىدىن تونۇيالمىدىڭىزمۇ؟

— تونۇشلا تۇرىدۇ... توغرا، دادام قاتارچاي قىلغاندا شەھەردىن ئاچىققان، ئۆزى ۋىجىككىنە، بۇرۇنلىرى ئېگىز، يۇزلىرى قۇيماقتەك ئادەم شۇ. ئىسمى يادىمدىن كۆتۈرۈلۈپتۇ.

— ئىسمى ئىنام بەرا!

— توغرا، توغرا دەل شۇ ئادەم! — نەئىمە كۆزىنى ئېچىپ قىيپاش تىكلەنگەن قۇياشقا قارىدى، — سىزمۇ تونۇيدىكەنسىز.

— مەن نوغايتۇدىكى تۇغقانلارنىڭكىگە بارغاندا، ئۇ ئادەم بىر ئىما بىلەن ناخشا ئېيتقان. ئىنام بەرا باغۇ قاراڭ، قەدىمكى تېكىستلەرگە بەك ئۇستا، بېرىپ ئاڭلاپ باقامدۇق.

— بولىدۇ، بىرنەرسىلەرنى ئەمدى يىغىشتۇرايلى، قايتىدىغان ۋاقتىمىزمۇ بولۇپ قالدى.

ئۇلار بىكار بولغان قۇتا، سۇلياۋ بوتۇلكىلارنى بىر سۇلياۋ خالتىغا سېلىپ چىغىر يول بويىغا قويۇپ قويدى. ئۇ يەردىن ئەسكى - تۇسكى يىغقۇچىلار يىغىپ كېتەتتى.

تۇغلۇق بىلەن نەئىمە بۇككىدە جىغان، قارىقاتالاردىن ئۆتۈپ، ياپيېشىل ئوت بىلەن قاپلانغان مەجنۇنتاللىق يالاڭلىققا چىقىپ قالدى. ئىنام بەرا ناخشا ئېيتىۋاتقان سورۇن ئەتراپىغا ناخشىخۇمارلار، سايا‌ھەتكە چىققان تاماشىبىنلار ھەم يولوچىلار توپلىشىۋالغاندى. تۇغلۇق بىلەن نەئىمە سورۇنغا سېلىنىپ كەتكەن گىلەملەر، قوش ياستۇقلارغا جەينەكلىگەن كاتتا بايلاردىن ئەزەمباي، ئابزەر خوجا، نەزەر خەلپەتلەرنى ياندىن كۆردى. ئۇلار مەكتەپ سالغان، يول ياسىغان، چەت ئەلگە ئوقۇشقا چىققان ئوقۇغۇچىلارنى يۆلىگەن مەرىپەتپەرۋەر، خەلق سۆيگەن بايلار ئىدى. تۇغلۇق بىلەن نەئىمە داستىخانلاردىكى تونۇر كاۋاپ، زىخ كاۋاپ، پەرمۇدە، سامسا، قورداق ھەم ھەر خىل ئېسىل قورۇمىلارنى كۆرۈپ سەل ئەيمەندى. لېكىن ئۇلار خەقلەرنىڭ ئارقىسىدا تۇرغاچقا ناخشىچىنى كۆرەلمىدى. شۇڭا ئۇلار سورۇننى ئايلىنىپ ئالدىغا ئۆتۈشى بىلەن ساقچى باشلىقى مەخمۇت

زىيا، ئاندىن ئابزەر خوجا، ئەغزەم تۆرىلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئولتۇرغان تۇردى ھەسەن بولسا تۇغلۇق بىلەن نەئمەگە خەنجەر دەك قادالدى. پۇت ـ قوللىرى تىترەپ يىقىلىپ چۈشكىلى تاسلا قالغان نەئمە ئارقىسىغا بۇرۇلۇپلا كېتىپ قالدى. ئۇلار شۇ كەتكەنچە شەھەرگە كىرىپ، ئاندىن چىلانلىققا يۈرۈپ كەتتى. بىراق ئۇلارنى سورۇندا ئولتۇرغانلار ئاشكارا كۆرۈپ قېلىشتى.

— تۇ نازىر، بۇ... بۇ... بىئەمدۇللا، سىلىنىڭ قىزلىرىغا زەپمۇ ئوخشايدىكەنا...، — دېدى «توكۇر» لەقەملىك سودىگەر شەھىدۇللا چاپاناۋاتقان نەرسىلىرىنى چاچرىتىپ، — يا مەن خاتا كۆرۈپ قالدىممۇ ئۆزى...

— تۇۋا دېسىلە، — تۇردى ھەسەنىڭ يۈزى پوكاندەك ئېسىلدى، — سىلىنى تۇياقتىن كېتىپ قالدىمكىن دېسەك، كۆزلىرىدىنمۇ كەتكەن ئوخشىمامىلا...

ئەغزەم تۆرە بىر چاغلاردا مۇزلاپ قالغان يۈرىكىگە ئوت سالغان نەئمەنى ئېنىق كۆردى. ئۇنى توقاللىققا سۈرتۈپ، خام تەمەدە ئاچ كېكىرىپ يۈرگەن ئەغزەم تۆرە قىزنىڭ قېشىدىكى ئېگىز، قامەتلىك، كېلىشكەن يىگىتنى كۆرۈپ ئىچى تارتىلدى. شۇڭا ئۇ زەھىرىنى تۆيدۈرماي تۇردى ھەسەنگە تىقتى.

— تۇ نازىر، ھەدىس شىرىپتا بىر رىۋايەت بار ئىكەن. بىر سورۇندا مۇھەممەد پەيغەمبىرىمىز ئولتۇرغىنىدا تاسادىپىي ھەزرىتى ئەلى كىرىپ قاپتۇ، روسۇلىللا ئورنىدىن تۇرۇپ ھەزرىتى ئەلىگە سالام قىلىپ تۆرنى بوشتىپتۇ، — دېدى ئەغزەم تۆرە ئاغزىنى تامشىپ قويۇپ، — ساھابىلەر ھەيران بولۇپ: «يا روسۇلىللا ئۆزلىرى ئاتا، ئۇ كۆيئوغۇل تۇرسا، ئۇنىڭغا سالام قىلىپ، تۆردىن ئورۇن بەرگەنلىرى نېمىسى؟» دەپ سورىغانىكەن، روسۇلىللا: «قىز بالا دېگەن بىر پارچە گۆش، ئۇنى سېستىماي ساقلىغانىكەن كۆيئوغۇلدىن ھۆرمەتلىك ئادەم يوق» دەپتۇ...

تۇردى نازىر غىققىلا بولۇپ قالدى. ئەغزەم تۆرىنىڭ تىلىنىڭ ئاستىدا تىلى، كۆزىنىڭ ئارقىسىدا كۆزى بار ئىچى قارا ئادەم ئىدى. ئۇ كىچىككىنە رىۋايەتنى دېيىش ئارقىلىق «قىزىڭنى سېيىتىپ بوپسەن» دەپ نەشتىرىنى ئايمايلا سانجىپ بىر پۇخادىن چىقتى. ئۇنىڭسىزمۇ خۇددى ئاق تىكەندە ئولتۇرغاندەك، ئاچچىقىغا ھاي بېرەلمەيۋاتقان تۇردى ھەسەن ئەمەلدارلىق كىبىرى بىلەن توڭلا تەگدى.

— ئەغزەم تۆرە، مەن ھەدىس، قۇرئانلارنى ئوقۇيالمايمەن ھەم چۈشەنمەيمەن، ئۇنداق رىۋايەتلەرنى ئاخشاملىقتا يونتانغا كىرگەندە قۇشناچىلىرىغا سۆزلەپ بەرسىلە...، — دېدى تۇردى ھەسەن دىمىقىنى قېقىپ.

ئابزەر خوجىنىڭ كىچىك چوقۇر، چوڭ چوقۇرلاردا ئۆتكۈزۈپ بەرمەكچى بولغان ئۇچ كۈنلۈك چېيى بۇگۈن ئاخىرلاشماقچى ئىدى. شۇڭا تۇردى ھەسەن ئايازغا «ماشىنىنى كىچىك چوقۇر، ئاق قۇ ئارامگاھىغا ئېلىپ كەل» دەپ تېلېفون بېرىۋەتكەچكە پات ـ پات چوڭ يولغا قاراپ قويياتتى. قىزى نەئىمە بىلەن ھېلىقى كۆمۈرچىنىڭ بۇ يەردە پەيدا بولۇشى، ئەغزەم تۆرىنىڭ سېيىق گېپى — خۇددى ئوتتۇز كۈن روزا تۇتۇپ پوقتا ئېغىز ئاچتىم، دېگەندەك ئۇچ كۈنلۈك تاماشانىڭ پەيزىنى ئۇچۇرۇۋەتكەندى.

ھازىر ئالتۇن دۈكىنى ئېچىپ بېرىش ئىشىدا ئەغزەم تۆرىنىڭ ۋەدىلىرى لىڭگىرتاقتاق ئويناۋاتىدۇ. تۇردى ھەسەن ئۇنىڭغا ئىشىنىشنى ياكى ئىشەنمەسلىكنى بىلمەي قالدى... ئەگەر راستىنلا بۇ ھېيلىگەر تۈلكە قۇيرۇقىنى تۇتقۇزمىسا تۇردى ھەسەن ئۆگەي قىزى نەئىمەنى يەمچۈك قىلىپ قاۋۇزنىڭ تەلىپىنى ئاسانلا ئىندەككە كەلتۈرەلەيتتى. ئەزەلدىن تەبىئىتى ياۋۇز يارالغان بۇ سارىڭ نەئىمەگە ئېرىشىدىغانلىكى بولسا ماۋۇ دادامكەن، بۇ بولسا ئانامكەن دەپ ئولتۇرمايلا تالاۋېرەتتى... ھازىر

تۇردى ھەسەننىڭ ئەمەلدارلىق تاجىسى بېشىدا توختماي غىلدىرلاپ قالدى. بۇ تاج چۈشۈپ كەتسە ھەشەم ـ دەرەملىك تۇرمۇشقا كۆنۈپ قالغان تۇردى ھەسەن ئازغىنە پېنسىيە مائاشى بىلەن قانداقمۇ جان ئەتسۇن... بىخەتەر ئىشكاپتىكى ھېلىقى پۇللارنى خالىغانىڭ بىلمىگىنى ياخشى، خوتۇن كىشى دېگەن بىر تۇخۇ، ھەممىنى چېچىپ تۈگمىتىدۇ، كونىلار: «يېتىپ يېسە تاغمۇ توشماس» دەپ بىكار ئېيتمىغان. شۇڭا ئۇزلۇكسىز بۇلدۇقلاپ چىقىپ تۇرىدىغان بىر بۇلاق بولمىسا قانداق بولغىنى؟ تۇردى ھەسەننىڭ ئېسىگە ئالتۇن دۈكىنى كەلسىلا ئىچىدە: «خەپ نەئىمە، خەپ... سېنى بېقىپ چوڭ قىلىپ، شۇنچە نۇرغۇن پۇللارنى دەسمايە قىلىپ مۇشۇ كۈنگە ئۈلاشتۇرغانىدىم. ئەمما مەن ئاش بەرسەم، سەن ماڭا مۇشت بەردىڭ... بۇ دۇنيانىڭ مىزانى ياخشىلىققا يامانلىقمۇ ھە؟...» دەپ شۇڭىرلايتتى.

بۇ ئەسنادا بىرسى تۇردى ھەسەننىڭ مۇرىسىنى سىلىغاندەك شەپە بەردى. ئۇ قايرىلىپلا كۆزلىرىنى چەكچەيتتى. چۈنكى ئارقىسىدا ئايال ئېڭىشىپ تۇراتتى.

— ئەمدى كەلدىڭما، سۆرەلمە پالاس...

— خېلى بولدى، ناخشا ئاڭلاۋېتىپتىكەنلا، پەيزىلىرىنى قاچۇرماي دېدىم.

ساز، ناخشا توختاپ، سورۇندا چاقچاق ـ ھەزىل باشلانغاندى. ئېگىز ـ پەس كۈلكىلەر راسا ئەۋجىگە كۆتۈرۈلۈپ، ھەركىم سورۇن قىزىقچىلىقى بىلەن بولۇپ قالغاندا تۇردى ھەسەن غىپىدە تىكىۋەتتى. ئۇ چوڭ يولنىڭ چېتىگە توختىتىپ قويغان ماشىنىسىغا چىقتى ـ دە، «ھەيدە» دەپ قوپاللا تەگدى.

ماشىنا ئىلى دەريالىسىنىڭ ھەيۋەتلىك ئۇزۇن كۆۋرۈكىدىن ئۆتكەندىن كېيىن سۈرئىتىنى تېزلەتتى. تۇردى ھەسەن ماشىنىنىڭ ئارقا دىۋانىدا ئۇزىنى تاشلاپ كەڭ ـ كۇشادە ئولتۇراتتى. ئايال ئالدىدىكى ئەينەكتىن ئۇنىڭ تۇتۇلۇپ كەتكەن

چىرايىغا پات - پاتلا كۆز تاشلاپ قويياتتى. ئادەتتە ئۇ كۆڭۈللۈك ئوينىسا ياكى ئىشلىرى ئوڭۇشلۇق بولسا گەپنى تولا قىلاتتى ھەم چاقچاق قىلغان بولۇپ ياسما تىللايتتى. ئۇنىڭ ھازىرقى ئەلپازىدىن كۆڭلىنىڭ غەشلىكى چىقىپلا تۇراتتى. ئايال ھەر خىل پەرەزلەرنى قىلىپ ھېچ تېگىگە يېتەلمىدى. ھېلىقى تىلخەتنى مېڭ بىر ھېيىلە - مىكىر، جاپادا ئوغرىلاپ، ئىشتان يانچۇقىدا ئۇنتۇلۇپ قالغانلىقىدىن ئەنسىرەۋاتقان بولۇشىمۇ مۇمكىن، ياق، ئۇنىڭغا ئۇنچىلىك قورقۇپ، ئەنسىرەپ كېتىدىغان نازىر ھازىرچە تۇغۇلمىدى... ھەي چاتاق... چاتاق... قاۋۇز دېگەن خام كاللا تاياق ئاچچىقىدا ھەممە ئەھۋالنى دادىسىغا دېگەن بولسا، ئەغزىم تۆرە بىلەن نازىر بىرنېمە دېيىشىپ قالدىمۇ - يە؟ ياق، بۇ پەرەز قاملاشمىدى. ئەگەر قاۋۇز ئۇ كۈنكى ئىشنى دېسە، ئۆزىنى ساقچىغا تۇتۇپ بەرگەنلىك بولمامدۇ؟ بىر نازىرنىڭ ئايالىغا ئۇيقۇ دورىسىنى ئىچكۈزۈپ، ئۇنى يالىڭاچلاپ رەسىمگە تارتىش بۇ دېگەن قانۇنغا خىلاپ - دە! ئۇنداقتا قاۋۇز ئىششىغان، قانغان يۈزلىرىنى، چېقىر كۆز چوكان بېلىقنىڭ كېسىلگەن بوينىنى، سۇنغان ئىشىك، چېقىلغان ئەينەكلەرنى نېمىدەپ چۈشەندۈرگەندۇ؟

ئايال ئالدىدىكى سوقىچاق ئەينەككە قاراپلا كۆزلىرىنى قاچۇردى. تۇردى ھەسەنىڭ يۈزى بارغانسېرى كۆكىرىپ، كۆزلىرىدىن زەھەرەڭ ئۇچقۇنلار چاچرىماقتا ئىدى. بۇ ئادەمنىڭ يۈزىگە سوقۇلغان بۇلۇت ھەرگىز بوران - چاپقۇنسىز ئۆتمەيتتى. داچىغا بارا - بارمايلا: «ئېرەن دەريا بويىدىكى ئورماندا بىر كېچە نېمە قىلىشتىڭ؟...» دەپ ئايازنىڭ كانىيىنى بوغۇپ، خالىغانىنى سۆر - توقاي قىلىۋېتەرمۇ!...

بىر - بىرىدىن ۋەھىمىلىك خىياللار كاللىسىغا كىرىۋالغان ئايال ھېچبىر خۇلاسىگە كېلەلمەي كېتىۋاتقىنىدا تۇردى ھەسەنىڭ: «ئايال!...» دەپ چاقىرىشىدىن چۆچۈپ كېتىپ

قولىدىكى رول قالايمىقان پىرقىراپ كەتتى.

— ھەي كالۋا، كۆزۈڭ يوقمۇ، ستولىنىغا ئۇسكىلى تاسلا قالدىڭا!

— كەچۈرسىلە، تۇ نازىر، ئايسىمە ئېسىمگە كېلىپ قېلىپ...

— بولدى ئەمدى، ئۆلگەننىڭ ئارقىسىدىن ئۆلگىلى بولمايدۇ... ئايسىمەنى دەپ مېنى ئۆلتۈرەمسەن - يە؟

— خوش، تۇ نازىر، چاقىرغاندەك قىلىۋىدىلە، بىرەر گەپ بارمىدى؟

— ئۆتكەندە ئەغزىم تۆرىنىڭ ئۆيىدىن قاچان قايتتىڭلار؟ ھەي، ئاياز ئېپلاس رولنى راۋۇرۈس تۇت! خۇدايا توۋا، بۇ خۇمسىغا نېمە بولغاندۇ - ھە! بايا تاس قالدى ستولىنىغا ئۇسكىلى! ئەمدى بولسا ئۇدۇل چوڭ ماشىنىنىڭ ئاستىغا كىرىپ كېتىۋاتىدۇ دېسە... ئايسىمە ئۆلۈپ بۇ ئەركەك ھايۋاننىڭ بىر يەرلىرى قۇتراپ، كاللىسىغا خوتۇن ئاتلىق جىن كىرىۋالغانمۇ نېمە!...

— تۇ نازىر، خاپا بولمىسىلا، ئايسىمە كېچىدىن چۈشۈمگە كىرىپ قاپتىكەن.

— دېمىدىمۇ، ئالىقاندەك يەرنىڭ خاپىلىقىدا ساراڭ بوپتۇ بۇ ئەۋرەز پاقىسى، — تۇردى ھەسەن سەل پەسكويغا چۈشتى، — ھە، نېمە دېمەكچىدىم، پەركايمىنى ئۇچۇرۇپلاۋەتتى بۇ چالما! توغرا، ئۆتكەندە ئەغزىم تۆرىنىڭ ئۆيىدىن قاچانراق قايتتىڭلار؟

— كۆپ... كۆپ ئولتۇرمىدۇق، — ئاياز ئۆزىنى تەستە تۇتۇۋالدى، — زەرىپىخان ئاغىچا نەزىرگە كېتىپتىكەن... ھېلىقى چېقىر كۆز چوكان كۆتۈۋالدى. شۇڭا خالئاي خانىم قويىدىغان ئادىمەتچىلىكىنى قويۇپ بىردەمدىلا يېنىپ چىقتى.

— بالدۇر قايتقىنىڭلار ئوبدان بوپتۇ، — دېدى تۇردى ھەسەن گارتتىدا كېكىرىپ قويۇپ، — سىلەر كەتكەندىن كېيىن ھېلىقى چوكاننىڭ ئاجرىشىپ كەتكەن ئېرى مەست كىرىپ

ئىشكىلەرنى سۈندۇرۇپ، دېرىزىلەرنى چىقىپ چوكانىنى بوغۇزلىۋەتكىلى تاسلا قاپتۇ. قاۋۇز توسقانىكەن، ئۇنىمۇ قاتتىق ئۇرۇپ ھوشىدىن كەتكۈزۈۋېتىپتۇ... ئۇنىڭ ئىككى چىشى سۇنۇپ، بىر كۆزى قان ئۇيۇپ كېتىپتۇ... ھازىر يوتىسىنى كۆتۈرەلمەي ھاسا تاياقتا دىڭگۈسلاپ يۈرگۈدەك...

ئايازنىڭ كۆڭلى جايىغا چۈشۈپ يېنىككىنە تىن ئالدى. نەچچە كۈندىن بېرى خالئاي بىلەن ئىككىسىنىڭ ئەندىشىسى، ئىغىر تاياق يەپ كەتكەن قاۋۇزنىڭ ئاتا - ئانىسىغا بۇ ئىشنى قانداق چۈشەندۈرۈشى مۇھىم ئىدى. دېگەنبىلەن ئۇ خىيالا ئەقلىنى جورىغاندەك قىلاتتى. ئەلۋەتتە خالئايمۇ ئىززەت - ئابرۇيىنى ساقلاش ئۈچۈن داۋراڭ كۆتۈرمەيدىغانلىقىغا ئۇنىڭمۇ كۆزى يەتكەن بولۇشى كېرەك.

قاپقارا پارقىراپ شولا چېچىپ تۇرغان سانتانا سەھرالغا قاراپ جېدەللەپ چاپماقتا. تۇردى ھەسەن كۆزلىرىنى يۇمۇپ ئارقا دىۋانغا يۆلەنگىنىچە ئۈيقۇغا كەتكەنىدى... كۆڭلى جايىغا چۈشۈپ خىيالا ئەمىلىك تاپقان ئايازمۇ تۇردى ھەسەننى ئويغىتىۋەتمەسلىك ئۈچۈن يولنىڭ ئەركەك - چىشىسىغا قاراپ، ماشىنىنىڭ سۈرئىتىنى گاھ ئاستىلىتىپ، گاھ تېزلىتىپ ھەيدەيتتى. ئەمما تۇردى ھەسەننىڭ كۆزلىرى يۇمۇلۇپ تۇرغىنى بىلەن ئۇخلىمىغانىدى. ئۇ ئەسلىمە بىلەن خالئاينىڭ ئەدىبىنى قانداق بېرىش ھەققىدە قورسىقىدا چوت سوقۇۋاتاتتى...

13

قىزى ئەسمەنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغان خالئاينىڭ كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش تۆكۈلدى. ھەقىقاتالا بۇ ئانا - بالىنىڭ تەقدىر - قىسمەتلىرىنى شۇنچىۋالامۇ ئوخشاش ھەم شور پېشانە قىلىپ يارانقان بارمۇ! مەسئۇد خالئاينىڭ يۈزىگە نىجاسەت سۈۋاپ قىلمىغان خورلۇقى قالمىدى. ئاخىرى خۇدا ئۇنىڭ جازاسىنى

بىرىپ قاپقارا كۆيۈندىگە ئايلاندۇرۇپ شەرمسار قىلدى. نەئىمە كىچىكىدىن تارتىپ بېشىنى سىلاپ، شاپائەت نۇرلىرى بىلەن ھاياتلىق بېرىپ، دۇئانىلىرىدىن سۆرەپ ئېلىپ چىققان ئىكرامچۇ؟ بۇ تۇزكورنىڭ خۇدا جاجىسىنى بەردى. ئۇنى چەت ئەلدە بۇلاڭچىلار ئۆلتۈرۈپ جەسىتىنى ئون نەچچە پارچە قىلىپ دېڭىزغا تاشلىۋەتتى. ئەمما ئاشۇ نىجىسلارنىڭ ئەلەم - خورلۇقلىرىنى بولدى دېگۈچە تارتقان خالئاي بىلەن نەئىمە تەقدىرنىڭ ئىلتىپاتى بىلەن ھېلىھەم ياشاۋاتقان بولسىمۇ لېكىن يۈرىكىدىكى داغلار تامامەن يوقالغىنى يوق! ئانا - بالىنىڭ باغرى نومۇسلۇق نادامەتلەر تىغلىرىدىن لەختە - لەختە قانغا ئايلانغان. شۇڭا ئۇلار ئاشۇ «مەدەنىيەتلىك ھايۋان» لاردىن قورقىدۇ... يۈرەكئالدى بولۇپ كەتكەن! مانا قاراڭ، خالئاي ئاددىي دېھقان ئايازنى ياخشى كۆرۈپ قالغان بولسا، نەئىمە كۆمۈرچى بالىنى ئۆمۈرلۈك جورى قىلىپ تاللىدى. ئۇلارنىڭ باسقان يوللىرى خەيرلىك بولارمۇ؟! بىرنېمە دېمەك تەس! ئىگىسى بىلمىسە، بەندە بىلىپ بولماس!... خالئايغۇ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغچە ئايازنى غايىۋانە ياخشى كۆرۈپ، مۇھەببىتىنى ئۇ دۇنياغا ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ كېتىشى مۇمكىن... ئەمما نەئىمە بىلەن تۇغلۇقچۇ؟ ئۇلارنىڭ قوشۇلۇشى ئۆزلىرىگە باغلىققۇ! ئېيتىلىشقا شۇنداق ئېيتىلىدۇ. ئەمما رېئاللىق ھەم ئادەملەر ئۇلارنىڭ ئارزۇ - تىلەكلىرىگە باقمايدۇ! گويا نەئىمەنىڭ يۈرىكىنى ئۇلار ياساپ بەرگەندەك، بۇ قىزنىڭ ھېس - تۇيغۇلىرىنى، سۆيگۈ - مۇھەببىتى، ئۇمىد - تىلەكلىرىنى ئۆزلىرى بىلگەنچە باشقۇرغۇسى ھەم تەقدىرگە چاڭگال سالغۇسى كېلىدۇ! شۇنداق ئادەملەر بارکىن، خۇددى قوتۇر ئېشەكتەك سۇركەلمەيدىغان يېرى يوق... بىزدىكى نەسەب شەجەرىسى، پۇل - دۇنيا كۆزقارىشى، يۈرتۇزلىق تار مەھكىمىلىكى، ئەمەل - مەنسەپ ھۆكۈمرانلىقى قاتارلىقلار قاچانغىچە ئادەملەر ئوتتۇرىسىدىكى تۇغقانچىلىق، مېھىر -

مۇھەببەت، دوستلۇق ھەم بۇرچ مۇناسىۋەتلىرىنى تەرك ئېتەر؟!

خالىئاي دېۋاندا باش سېلىپ ئولتۇرغان قىزى نەئىمەگە قارىغانسېرى يوغان - يوغان ياش تامچىلىرى دومىلاپ چۈشمەكتە ئىدى. ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق؟ شان - شۆھرەت، نام - ئاتاق، ئابرۇي - نەسەب ئۈچۈن جېنىنى سېلىپ بېرىشتىن يانمايدىغان نازىر ئۇلارنى كۆرۈپ قاپتۇ. يەنە كېلىپ شۇنچە مۆتىۋەر زاتلار، ئابرۇيلۇق بايلار، ئەمەلدارلىق تاجىسىغا توپا قوندۇرمايدىغان مەنسەپدارلار بار سورۇندا ھەممىسى كۆرۈپتۇ! ئۇلار نېمىلەرنى دېيىشكەندۇ؟ بۇ ئادەملەر كۆرۈنۈشتە سالاپەتلىك، بىر - بىرىنىڭ نام - ئەمىلىگە بەيئەت قىلغانىدەك، ئىسىق سالامىلىشىپ يۈرگەنىدەك قىلغىنى بىلەن ئىچى قوتۇر، كۆزى كىچىك، قورسىقى تار كۆرەلمەس ئادەملەر! كىمنىڭ كىچىككىنە ئەيىبى كۆرۈلسە «ھۇيت - ھۇيت» دەپ ۋارقىرىشىدىغان، بولسا ئەڭ يېقىن بۇرادىرىنىڭ بىر يەرلىرى ئېچىلىپ قېلىپ خەقنىڭ ئالدىدا قانغۇچە بىر كۈلۈشۈۋالسا... ئۇنى مەسخىرە قىلىپ خەس - تۇپراق بىلەن تەڭ قىلىۋەتسە شادلىنىدىغان قارا نىيەتلەر! بۇ كۆرەلمەس مەسخىرىۋازلارنىڭ ئەڭ ئالدىدا يول باشلاپ ماڭىدىغان سەركىسى ھېلىقى ئىشقىۋاز دوك ئەغزەم تۆرە! ئۇنىڭ سېپىدىن ئاغزىدىن ھەرگىز ياخشى گەپ چىقمايدۇ. تۇردى ھەسەن مانا ئاشۇ ئادەملەر ئالدىدا يۈزى تۆكۈلگەنىكەن، ئائىلىدە بىرەر بوران چىقارماي قالارمۇ؟

— نەئىمە قىزىم، — دېدى خالىئاي يەر باققان پېتى، — ئۇرۇمچىگە كەتسەڭىز بولارمىكىن؟

— ئۆزۈمنىڭمۇ بېرىپ - كېلىش بىر ئويۇم بار ئىدى، — نەئىمە ئاپىسىغا تىكىلىپ قارىيالمىدى، — ئەمما بېرىشنىڭ ئالدىدا تۇغلۇق بىلەن بىر كۆرۈشمىسەم بولمايدۇ.

— يەنە نېمە دەپ جۆيلۇۋاتىسىز؟ — خالىئاي ۋارقىرىۋەتـ

تى، — مېنى ياشغىلى قويامسىز يوق؟ دادىڭىز كېلىپ قالسا تېخى نېمە ئىشلار بولۇپ كېتەر؟

— ئاپا، سىز بىر بۇردا ناندىن ئەنسىرەۋاتىسىز، — نەئىمە ئاچچىقىدا نېمە دەۋاتقانلىقىنى بىلمەي قالدى، — خىزمىتىڭىزدىن قەستەن قالدۇرۇۋەتكەن دادامنىڭ مەقسىتىمۇ سىزنى مۇشۇنداق بىنەزەر قىلىپ قويۇش ئىدى.

— ئۇ گەرچە ئۆز ئاتىڭىز بولمىسىمۇ، ئۇنىڭ ئەجرى ئىزچىل سەممىي بولدى، — خالئاي دېرىزە ئالدىغا كەلدى، — تۆت يېشىڭىزدىن تارتىپ باقتى. بوينىڭىزنى قىسلىدۇرماي توقۇزۇڭىزنى تەل قىلىپ بەردى. ھەتتا ئالنى مەكتەپكە ئۆتەلمىسىڭىز ئۇنىڭ ئامالىنى قىلدى. بىراق ئىكرامەك بىر رەزىل مەلئۇن ئۇچۇن، ئوقۇشىڭىزنى تاشلاپ دۇكان ئېچىپ ئۇنى ئوقۇتتىڭىز، ئاقىۋەت نېمە بولدى؟

— سىزدەك گۇزەللىكتە تەڭداشسىز، ئۆزىنىڭ قىزىدەك بىر كىچىك ئاتىۋانىنى ئېلىۋالغانكەن، بەدەل تۆلىمىسە بولامدىكەن! — نەئىمەمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، — بۇگۇن ئۇ ئىشلارنى ئېسىمگە سېلىپ ئوبدان قىلدىڭىز، ھەرقانداق ئادەمنىڭ، بولۇپمۇ ياشلارنىڭ ئازىدىغان، قايمۇقۇدىغان، تۇرمۇش ئاچلىغا دۇچ كەلگەندە يولنى توغرا تاللىيالماي تېڭىرقاپ قالىدىغان چاغلىرى بولىدۇ... سىزمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس!

خالئاي نېمە دېيەرىنى بىلمەي قالدى. چۇنكى نەئىمە ئۇنىڭ ئەڭ ئاجىز تەرىپىگە قول سالغان ئىدى. راست ئەمەسمۇ؟ مەسئۇد مەكتەپتە قانداق بالا ئىدى؟ قانچىلاپ تەنقىد ئاڭلاپ، تەكشۈرۈشنامىلەرنى يازمىغان، شۇنداق تۇرۇقلۇق، خالئاي ئۇنىڭ قۇرغان توزىقىغا چۈشۈپ قالمىدىمۇ.

— بولدى قىزىم، تاكاللاشمايلى، مەن سىزگە تەڭ بولالمايمەن، — خالئاينىڭ يىغلىغانلىقى ئاۋازىدىن بىلىندى، —

ئـــككمـز خاپا بولۇشۇپ قالساق، بىر - بىرىمىزنىڭ يۈرەك يارىلىرىنى تاتىلاپ قويمىدىكەنمىز.

— خـــاپا بولماڭ ئاپا، — نەئمە خالئاينىڭ ئارقىسىدىن قۇچاقلىدى، — مېنىڭ مۇشۇ ئاغزىمنىزە، بەزىدە كاكىل لايدا چاپلىۋەتكۈم كېلىدۇ.

— ياۋاللا، قىزىم، بىر گېپىڭىز يېغلىتىدۇ، بىر گېپىڭىز كۈلدۈرىدۇ، ئاغزىڭىز ئەجەبمۇ ئىتتىكقۇ سىزنىڭ...

— بۇگۈنكى ئىش توغرۇلۇق دادامغا ئۆزۈم جاۋاب بېرەي.

— «جېنىم دادا ئەمدى بۇ ئىشلار تەكرارلانمايدۇ» دەپ ۋەدە بېرىڭكى، ئاغزىڭىزنى ھەرگىز قاتتىق قىلماڭ.

— مەن ئۆز بەختىمگە توپا چاچمىدىغان گەپلەرنى قىلمايمەن. گەپنىڭ راستىنى دەيمەن.

— پـــوق يېمەڭ، دادىڭىز سىزنى ياخشى بولسۇن ئۈچۈن شۇنداق قىلىدۇ. ئۇنىڭ يامان نىيىتى يوق.

— «يامـــان نىيـــتى يوق»؟ — نەئـــمە ئاســـتا تەكرارلىدى، — بۇنى ۋاقىت بەلگىلەيدۇ، قېنى كۆرەرمىز.

ئۇلار يەنە مۇنازىرىلەشكەن بولاتتى، لېكىن ھويلىغا ماشىنا كىرىپ كەلدى. خالئاي دېرىزىدىن ئېرىنىڭ ئالدىراپ ماشىنىدىن چۈشكەنلىكىنى كۆردى - دە، ئۈستەلدىكى نەرسىلەرنى ئىشارەت قـــلـــدى. نـەئـمە تىلخەتنىڭ ئەسلىي نۇسخىسىنى دادىسىنىڭ ئىشتىنىنىڭ ئارقا يانچۇقىغا، قالغان كۆپەيتىلگەن نۇسخىلىرىنى سومكىسىغا ئالدىراپ سېلىپ بولۇشى بىلەنلا تۇردى ھەمدە قارا بـــورانـــدەك ئېتىلىپ كىردى. ئۇنىڭ يۈزى ھۇپپىدە ئېسىلىپ كـــەتكەن بولۇپ، كۆزلىرى نەچچە كېچە ئۇخلىمىغان ئادەمدەك قىزارغان ئىدى. ئەتىلىك كالپۇكلىرى بولسا تىنىمسىز مىتىلداپ سوغۇق تەلەتتىدن ۋەھشىيلىك چىقىپ تۇراتتى... ئۇنىڭ ياۋۇزلۇق يېغىپ تۇرغان چىرايىدىن ئەيمەنگەن خالئاي دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ نەئمەگە قارىدى.

— قىزىم، دادىڭىزغا چاي دەملەپ كىرىڭ، ئۇسساپمۇ قالغاندۇ؟

— لازىمى يوق، ئۇسسىمىدىم، — تۇردى ھەسەن قاتلانما ئورۇندۇقنى جاقلا قويۇپ ئىشىك ئالدىنى توسۇپ ئولتۇردى، — ئۇسسۇغان تەقدىردىمۇ بۇنداق تۇزكورنىڭ چېيىنى ئىچمەسمىنا...

خالئاينىڭ كۆزلىرى غىلپىلاپ قىزىغا پاللىدە قاراپ قويدى. نەئىمەنىڭ بىردىنلا جەھلى قاتتى بولغاي، ئۇمۇ پېتىنى بۇزماي، قوللىرىنى ئارقىسىغا قىلىپ تامغا يۆلەندى ھەم ھېچ ھېيىقماي تۇردى ھەسەنگە كۆزلىرىنى قادىدى. ئۇ مۇشۇ ياشلىق بولغۇچە دادىسىغا بۇنداق سوغۇق نەزەردە قارىمىغانىدى. دۇرۇس، نەئىمە تۆت ياشتىن ئاشقاندا ئۆگەي دادىلىق بولۇپ قالدى. بىراق ئۇنىڭ تۇردى ھەسەننى «ئۆگەي دادا» دەپ ئويلاشقىلى تىلى كۆيەتتى. نېمە ئۈچۈن؟ خالئاينىڭ ھۆسن ـ رۇخسارىغا مىڭ بالالىقتا ئېرىشكەن تۇردى ھەسەن نەئىمەنى ئۆز پۇشتىدىن تامغان قىزى خەمىدەدىنمۇ چارى كۆرەتتى. «ئۆگەي» دېگەن بۇ كۆڭۈلسىز ئاتالغۇنى ھېچكىمنىڭ تىلغا ئېلىشىغا رۇخسەت قىلمايتتى ھەم شۇنىڭغا ئائىت ھەرقانداق دارتىمىلاش، سوغۇق نەزەر، سېسىق گەپ قىلىشلارنى قەتئىي چەكلەيتتى. ھەتتا ئۇ بىر قېتىم: «خالئاي، ئەگەر بىرەرسىدىن نەئىمە ئۆگەيكەن دېگەن سۆزنى ئاڭلاپ قالسام سىزدىن كۆرىمەن» دېگەنىدى. شۇڭا داچا سېلىنغان شۇ يىللاردىن بېرى ئايال بىلەن ئايسىمەمۇ نەئىمەنىڭ تۇردى ھەسەنگە ئۆگەي ئىكەنلىكىنى بىلمەي ئۆتۈپ كەتتى. ھەتتا بالىلىقىدىن بىرگە ئۆسۈپ چوڭ بولغان ئىكرامۇ بۇ ئىشتىن خەۋىرى يوق ئىكەن.

خوش! شۇنداق ئىكەن، تۇردى ھەسەن بۇگۈنكى كۈندە نەئىمەنى «تۇزكور» دەپ تىللاش ئارقىلىق ئۆزى تۇزگەن قائىدە ـ نىزاملار قەلئەسىنى ئۆز قولى بىلەن بۇزغانىدى. ئۇ زادى نېمە دېمەكچى؟ «سېنىڭدەك ياتلار پۇشتىدىن بولغان بىر يېتىم

ئوغلاقنى بېقىپ چوڭ قىلمىغىم ئاسانغا چۈشكەنمۇ؟ سېنىڭ شۇ دېمەتلىك بولمىقىڭ كىمنىڭ ساخاۋىتى؟! مېنىڭ بۇ جان كۆيەرلىكىم بەدىلىگە بىر كۆمۈرچى بالىغا تەقدىرىكنى باغلاپ، مېنىڭ يۈز - ئابرۇيىمنى، شان - شۆھرىتىمنى خەس - تۆپراق قىلدىڭ... بۇ تۈزكورلۇق بولماي نېمە؟!» دېگەن يالىكاچ بېشارەت ئىدى! بۇ سۆز نەئىمەنىڭ يۈزىگە خورلۇق يۈندىسىنى چاچقاندەك بولدى. شۇڭا ئۇنىڭ چىرايى غەزەپتىن قىزىرىپ كەتتى.

— دادا، گېپىمىزنى مەن تولۇقلاپ قويسام خاپا بولمايدىغانسىز؟— مۇلايىم نەئىمەنى نېمىدۇر قورقماس قىلىۋەتكەنىدى، — «تۈزكور» نىڭ ئارقىسىغا «خائىن»، «ئاسىي» دېگەن ئاتالغۇلارنى قوشۇۋەتكەن بولسىكىز، قورساق كۆپۈكىكىز بىر يولىلا بوشايتتى... چۈنكى مەندەك بىر ئاتىسىز قىز تۈزىكىزنى يەپ، تۈزلۇقىكىزنى چاقتىم ئەمەسمۇ! بۇ خائىنلىق ھەم «ئاسىيلىق» بولماي نېمە؟!

— نەئىمە!...، — خالىئاي چىرايى سۈپسۈر تاتىرىپ كەتكەن تۇردى ھەسەنگە قاردى، — ئاغزىكىزنى تېيىڭ، ئۇ... ئۇ سىزنىڭ دادىكىز...

— شۇنداق! مەن تا ھازىرغىچە نازىر دادامغا قارا! سانمای كەلگەنىدىم ھەم سىزغان سىزىقىدىن پەقەتلا چىقمىدىم، — نەئىمەنىڭ كۆزلىرىدىن ئىككى تامچە ياش ئارقا - ئارقىدىن دومىلاپ چۈشتى، — بىراق، دادام ئۆز ئاغزى بىلەن «سەن بولسىڭ مېنىڭ پۈشتۈم ئەمەس...» دېگەن بىر نۇقتىنى ئىسپاتلاپ بەردى. شۇنداققۇ؟!

— بۇ... بۇ... خال... خالىئاي... زادى... زادى نېمە بولۇپ كەتتى ئۆزى، — تۇردى ھەسەن كەتكۈزۈپ قويغانلىقىغا ئۆرتىنىپ كەتتى، — مەن... مەن شۇنداق دېدىممۇ؟ مېھ... مېنىڭ سۆزۈمدىن شۇنداق مەنە چىقامدۇ ھە؟!...

— نەئىمە، نېمانداق تەتۈرلۈك قىلىدىغانسىز؟— دېدى خالىغاي كۆزلىرىدىكى ياشنى سۈرتمەي، — ئەلۋەتتە دادىڭىز سىزنى يامان بولسۇن دېمەيدىغۇ... غېمىڭىزنى يەپ، جاپايىڭىزنى تارتىپ كېلىۋاتىدۇ.

— راست دەيسىز ئاپا، ئالىي مەكتەپكە ئۆتەلمىسەم، كىملەرنىڭدۇر ئارخىپلىرىنى تەييار قىلىپ بەردى، — نەئىمەنىڭ تەلەپپۇزى تەئەددى بىلەن چىقىۋاتاتتى، — ئەللىك مىڭ سوم خەجلەپ گىرىم دۇكىنىنىڭ خوجايىنى قىلىپ قويدى... مۇشۇنداق غېمىمنى يەپ، جاپايىمنى تارتقان يەردە مەن تۈزكورلۇق قىلمىسام بولاتتى...

— بولدى، بولدى! مەن يامان... ئەسكى!... مەن ياخشى ئاتا ئەمەس!!... «ئاتا ئۆگەيلىمەس، بالا ئۆگەيلەر» دېگەن گەپكە ئەمدى ئىشەندىم. مېنىڭ شۇنچىلىك گېپىم تاش ـ توقماقتەك بىللىنگەن بولسا... مۇشۇ ئاغزىم... ھەممىنى قىلغان مۇشۇ ئاغزىم!...، — تۈردى ھەسەن ئاغزىغا بىرنەچچە شاپىلاق سېلىۋېدى، كالپۇكلىرى قاناپ كەتتى،— بىلىپ قويۇڭ، سىز سېسىسىڭىز ئازغىنە دوستلىرىڭىزنىڭ ئالدىدا سېسىيسىز، مەنچۇ؟ پۈتۈن جەمئىيەت ئالدىدا سېسىيمەن!... مېنى بىلمەيدىغان ئادەم يوق!!... ماڭا يۈز كېرەك ئەمەسمۇ! بۈگۈن شەھەردىكى ئەڭ مۆتىۋەر زاتلار، بايلار، چوڭ ئەمەلدارلار، جامائەت ئەربابلىرى ئالدىدا يۈزۈم تاپلىما تېزەك بولدى... بەزى دىلى زەھەر، تىلى نەشتەر مەلئۇنلار نەق مەيداندىلا نام ـ شەرىپىمگە نىجاسەت سۈۋېدى!...

ئورنىدىن تۇرۇپ، قوللىرىنى شىلتىپ، مۈرىلىرىنى سىلكىپ قاتتىق ھاياجان بىلەن ۋارقىراۋاتقان تۇردى ھەسەن زوكىدا ئولتۇرۇپ، تىزلىرىغا جەينەكلىگەنچە چېكىلىرىنى قامالىدى.

— نەئىمە، ھەي نەئىمە!— يۇمشاق كارىۋاتقا قوللىرى

چۆكۈپ كەتكەن خالئاي ېېشىنى ئىسىت ئەيلىگەندەك چايقىماقتا ئىدى، — يۈرىكىڭىزگە قولىڭىزنى سېلىپ ېېقىڭ، دادىڭىزنىڭ قىلغانلىرىنى ئون جېنىڭىز بولسىمۇ قايتۇرۇپ بولالمايسىز.

— خاپا بولماڭە دادا...، — نەئىمە تۇردى ھەسەنئىڭ بېچارە ھالىتىنى كۆرۈپ ئىچى ئاغرىپ قالدى، — مەن... مەندىن ئۆتكەن بولسا... ئەپۇ قىلىڭ...

دۇرۇس، نەئىمە ئىزا تارتتى. «تۇزكور» دېگەن بىر ئېغىز گەپكە بۇنچىۋالا ئېسىلىۋالمىسا بولاتتى. دادىسىنىڭ نېيىتى بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرمىسامۇ، نەئىمەنى شۇ بويلۇق بولغۇچە خۇددى قۇلۇلە قارىغىدەك مەرۋايىتتەك ئەتىۋارلاپ باققىنى راستىغۇ! شۇ تۇرقىدا بۇ باغرى يۇمشاق قىز دادىسىنىڭ ئاغزىدىكى قانىنى كۆرۈپ بىردىنلا ئېرىپ قالدى ـ ده، ئۇنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ كالپۇكلىرىنى سۈرتتى. بولۇپمۇ تۇردى ھەسەنئىڭ: «ئاتا ئۆگەيلىمەس، بالا ئۆگەيلەر»، «مېنىڭ شۇنچىلىك گېپىم تاش ـ توقماقتەك بىلىنگەن بولسا...»، «مەن پۈتۈن جەمئىيەت ئالدىدا سېسىيمەن»، «ماڭا يۈز كېرەك ئەمەسمۇ»، «نەق مەيدانىدىلا نام ـ شەرىپىمگە نىجاسەت سۈۋىدى...» دېگەن سۆزلىرى نەئىمەنىڭ قەلب رىشتىلىرىنى چېكىپ، ئىزا ـ نومۇس كۆللىرىنى تەۋرىتىۋەتكەن بولسا، ئاپىسى خالئاي: «يۈرىكىڭىزگە قول سېلىپ ېېقىڭ، ئون جېنىڭىز بولسىمۇ دادىڭىزنىڭ قىلغانلىرىنى قايتۇرۇپ بولالمايسىز» دېيىش ئارقىلىق ئېرىنىڭ نۇرغۇنلىغان ساخاۋەت ھەم شاپائەتلىرىنى ئېسىگە سالغانىدى.

«توۋا، ئاجايىپ ئۇستىلىق!...» تۇردى ھەسەن بىر ئېغىز گەپنى ئارتۇق قىلىپ كەتكۈزۈپ قويغانلىقىنى قىزىنىڭ ئەزۋەيلەشلىرىدىن بىلىپ قالدى ـ ده، خوتنى يۆتكىدى. ئەمدى كۆمۈرچى بالىنىڭ گېپىنى چىقىرىپ نەپ ئالالمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى. ئەكسىچە نەئىمەنىڭ جەھلىنى قاتۇرۇپ كېيىنكى نازۇك

پـلانلىرىنىڭ قۇيرۇقىنى قۇم بېسىپ قېلىشىدىن ئەنسىرىدى. ئۇنداقتا ئەڭ توغرا ھەم ئاسايىشلىق يول زادى قايسى؟ مىجەزى تۇپتۇز، كۆڭلى ئاق، باغرى يۇمشاق، ئاسان ھاياجانلىنىدىغان بۇ ئانا ـ بالىلارنى ئەڭ ياخشىسى تەسىرلەندۈرۈش كېرەك. ھەتتا ئۇلار ئىچ ئاغرىتىشتىن يۈرەكلىرى ئېزىلىپ كۆز يېشى تۆكۈپ ئەپۇ سورىسۇن! بۇنىڭ ئۈچۈن بۇرۇنقى ھېممەت ـ ساخاۋەتلىرىنى مىنىنەت قىلماي، بەلكىم ئۆزىنىڭ ئۇۋالچىلىققا ئۇچرىغانلىقلىرىنى دېيىش كېرەك. ھەتتا بۇ ناھەقچىلىققا چىدىيالماي ئۆزىنى ئۆزى كاچاتلىسا نېمە بوپتۇ... ئۆتمۈشتىكى خان ـ پادىشاھلارمۇ كىچىككىنە نۇسرەت ئۈچۈن خوتۇن ـ قىزلىرىنى دوغا تىككەن ئەمەسمىدى؟ ئۇنىڭغا قارىغاندا تۈمشۇقى ئازغىنا قاناپ كەتسە كارايىتى چاغلىققۇ!

شىددەت بىلەن بېسىپ كەلگەن بىر پارچە قارا بۇلۇت چاقمىقىنى چىقىپ، ھەيۋەتلىك گۈلدۈرلەپ ئۆتۈپ كەتتى. بىراق ئۇنىڭ يوشۇرۇن ۋەھىمىسى نەچچە كۈنلەرگىچە خالىغانىڭ كۆڭلىدىن كۆتۈرۈلمەي ئۇنى ئەندىشىگە سېلىپ قويىدى. گەرچە تۇردى ھەسەن گېلىنى قىرىپ قويۇپ، سۇس تەبەسسۇم ئىچىدە گىدىيىپ يۇرگەندەك قىلغىنى بىلەن چۈشىنىڭ قانىتىدەك كۆڭۈل ئاغرىقىنى ئون يىللاپ ئونتۇمايدىغان ئاداۋەتخور ئادەم ئىدى. ئۇ قانداقتۇر مۇقاملارغا كەلتۈرۈپ ئۆچ ئالاتتى ياكى نەشتىرىسى بىر ـ ئىككى قېتىم سانجۈۋېلىپ پۈخادىن چىقاتتى.

بىر كېچىسى ئەمدىلا يانقان خالىغاي قىزى نەئىمە ئۈچۈن كەچۈرۈم سورىۋېدى، تۇردى ھەسەنىڭ بۇرنىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى چوڭقۇر قورۇق بولسا مەڭزى تەرەپكە سەللا تارتىشتى ... بۇ ئەلۋەتتە كۈلۈمسىرىگەن ئىپادە ئىدى. بىراق كۆزلىرىنىڭ قارىچۇقى پىلدىرلىماي بىر يەردە قېتىپ تۇرغىنىچە چېقىن چېقىۋاتاتتى... شۇنداقتىمۇ تۇردى ھەسەن ئاۋازىغا مۇلايىملىق، چىرايىغا سەمىمىيلىك تۈسىنى بېرىپ كۆڭلىدىكىنى دەپ باقماقچى

بولدى. چۈنكى ئۇچ كۈننىڭ ئالدىدا ئايازنىڭ قولىدىكى تىلخەتنى قولغا چۈشۈرۈش ۋەسۋەسىگە چۈشۈپ قالغان تۇردى ھەسەن ئابزەر خوجىنىڭ چېيىغا كېچىكىپ قالغانلىقى ئۈچۈن ئۇدۇللا كىچىك چوقۇرغا بارغانىدى. ساقچى باشلىقى مەخمۇت زىيا ئۇنىڭغا قاتىلانغان بىر كونۇبرتنى بېرىپ: «قاۋۇزنىڭ تاۋى بولمىغاچقا مەن ئالغاچ كەلدىم» دېدى. ئۇلار ئىككىسى مەركىزىي پارتىيە مەكتىپىدە بىللە ئوقۇغان ساۋاقداشلاردىن ئىدى. تۇردى ھەسەن دالدا بىر يەردە كونۇبرتنى ئاچتى. زەھەرلىك سۇيىقەستى بەربات بولغان قاۋۇز ئاخىرقى ئۇمىدىنى تۇردى ھەسەنگە باغلىغانىدى. ئۇ خېتىدە «دادىسىنىڭ ئالتۇن دۇكىنى ئېچىپ بەرمەيدىغانلىقى» ھەققىدە توختىلىپ ئەغزەم تۆرىنى بىرمۇنچە يامانلاپ بەرگەنىدى. ئۇ خەتنىڭ ئاخىرىدا: «ئەگەر نەئىمەنى توي قىلىشقا ماقۇل كەلتۇرەلمىسلە بىر ھەپتىنىڭ ئىچىدە ئۇچ يۈز مىڭ سومىلۇق ئالتۇن دۇكىنى ئېچىپ بېرىمەن...» دەپ ۋەدە قىلغانىدى. قىسقىسى، قاۋۇز خېتىدە ئاساندىكى يۇلتۇزنى قوينىلىرىغا سېلىپ بېرىمەن دېمىگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭدىن باشقىنى ۋەدە قىلغانىدى. دېمىسىمۇ قاۋۇز ھەرقانداق ئىشتا كۆڭلى خۇش بولدىمۇ، مەردلىكى تۇتۇپ ھېچنېمىنى ئايمايتتى. مانا ئەمدىلىكتە سۆلىتى يۈز غېرىچ، خورىكى مىڭ غېرىچ خالىغاي بولسا قىزى ئۇچۇن كەچۈرۈم سوراۋاتىدۇ. بۇنداق ئەپلىك پۇرسەتتە ئۇنى بىر چېكىپ كۆرمىسە بولمايدۇ ـ دە!

— خالىغاي، — دېدى تۇردى ھەسەن پەس ئاۋازدا، — نەئىمەگە خىزمەت ئىشلەپ باقسىڭىز بوپتىكەن، قاۋۇز بەكمۇ تەڭلىككە سېلىۋاتىدۇ. ئەلۋەتتە ئۇمۇ ئۇرۇمچى، غۇلجىلاردا كۆزگە كۆرۈنگەن بايلاردىن بولۇپ قالدى.

— نېمە؟ — خالىغاي غەزەپلەندىيۇ، بىراق شۇ ھامان ئۆزىنى تۇتۇۋالدى، — قاۋۇز بولمىغۇر ئادەم... ئۇنىڭ قولىدىن ھەممە ئەسكىلىك كېلىدۇ... ئەگ ياخشىسى نەئىمەنىڭ خائىشىغا باقمىساق بولماس.

— «خاھىشىغا باقمىساق» دېگەن قانداق گەپ ئۇ؟ — تۇردى

هەسەننىڭ كۆز جىيەكلىرى يىرتىلىپ ئېچىلدى، — سىزمۇ ھېلىقى كۆمۈرچى زەڭگىگە مايىل بولۇپ قالغان ئوخشىمامسىز؟

— مەن ئۇنداق دېمىدىمغۇ، — خالئايىنىڭ ئاۋازىدىن ئامالسىزلىق چىقىپ تۇراتتى، — مەنمۇ سىزدىن بەتتەر خاپا بولۇۋاتىمەن.

— بىلىمەن، سىز قاۋۇزغا ئۆچ، — تۇردى ھەسەن خالئايغا كۆز قۇيرۇقىدا قاراپ قويدى، — بىراق دادىسىنىڭ ئەسكىلىكى ئۈزىگە، ئوغلىدا نېمە گۇناھ. خەقلەرنىڭ يالغان ـ ياۋداق گەپلىرىگە ئىشەنمەك... ھەممىسى قاۋۇزنى كۆرەلمىگەنلەرنىڭ تاپقان پىتنە ـ ئىغۋالىرى.

— شۇنداقمۇ؟

خالئايىنىڭ ئاۋازىدىن قانتتىق تەئەددى، قىنقىماس دۇشمەنلىك پۇرىقى كېلىپ تۇراتتى. لېكىن تۇردى ھەسەن بۇنىڭغا ئانچە دىققەت قىلمىدى بولغاي «شۇنداقمۇ» سۆزىدىن مەنۇن بولغاندەك بولدى. خالئاي بولسا: «ئۇ مەلئۇننىڭ ئىسمىنى ئەمدى ئاڭلىماي» دېگەندەك سۆز كارۇنىنى باشقا ياقتا بۇردى:

— نەئىمە ئۇرۇمچىگە ماڭماقچى، — دېدى خالئاي ئېرىنىڭ چىرايىغا قارىمايلا، — بىرنەچچە كۈندىن بېرى سىزدىن خىجىل بولۇپ دېيەلمىدى. ئەتە ـ ئۆگۈن مېڭىپ قالارمىكىن.

— قايتىپ كېلىدىغاندۇ؟ — تۇردى ھەسەننىڭ قاپاقلىرى مۆژرىدە تۇرۇلدى، — ئالايلى، دۇكىنىنىڭ ئىشلىرىنى بىرقۇر رەتكە سېلىۋېلىپ دەيمىنا.

— ئەلۋەتتە كېلىدۇ، — كۆزلىرى يۇمۇلۇپ كېتىۋاتقان خالئاي سوزۇپ ئەسىندى، — نەچچە يىللاردىن بېرى خېلىلا چارچىغاندەك قىلىدۇ. بۇ يىل يازنى مەشەدە ئۆتكۈزمەن دېگەندەك قىلىدىغۇ.

«قارا، بۇ ئانا ـ بالا ھازاز ۋللارنىڭ نىيىتىنىڭ يامانلىقىنى! ئۇرۇمچىگە بېرىش نېمىگە زۆرۈر بولۇپ قالغاندۇ، ھە؟ تايىنلىق ئىككى دۇكاننىڭ بانكىدىكى ھېساباتىنىڭ مەخپىي نومۇرىنى ئۈزگەرتىش، بانكا نومۇرىنى ئالماشتۇرۇش، توغرا، پۇلنى

يۆتكەش... كىمنىڭدۇر نامىدا يۆتكەش... چۈنكى ئۇ قانجۇق ھېلىقى زەڭگىگە ئاشىق! مېنىڭ ئۆلسەممۇ قوشۇلمايدىغانلىقىم ئۈلارغا ئايان...»

تۇردى ھەسەنىنىڭ كاللىسىدىن ئەنە شۇنداق خىيال كېچىۋاتقىنىدا تۈيۈقسىزلا بۇگۈن كەچلىك تاماق ئالدىدىكى بىر سىرلىق ئىش كۆز ئالدىدا ئايان بولدى: «بۈككىدە ئانار كۆچەتلىرى يېنىدىكى چىغىر يولدا نەئىمە ئايازغا ئېمىدۇر دېدى بولغاي ئۇمۇ بېشىنى گىلدىڭلاتتى ھەم ئۈلار تولىمۇ قىسقا بىرنەرسە دېيىشىپ ئايرىلىشتى. ئۇ ئىككىسىنى نېمە مەجبۇرىيەت ئۈچراشتۇرغاندۇ، نېمىلەرنى دېيىشكەندۇ؟ ياكى نەئىمە— خالئاي بىلەن ئاياز ئوتتۇرىسىدا دەللاللىق قىلىۋاتامدۇ؟ ياق، بۇ قىز ئۇنداق كېلىش ـ پەخەش بالىلاردىن ئەمەس! مانا مۇشۇنداق تاقا ـ تۇقا سوئاللار بىلەن تېڭىرقاپ قالغان تۇردى ھەسەنىنىڭ بىردىنلا كۆز ئالدى يورۇپ سىرلىق ئۇچرىشىشنىڭ تېگىگە يەتكەندەك بولدى،— توغرا، نەئىمە ئۇرۇمچىگە مېڭىش ئالدىدا ھېلىقى كۆمۈرچى زەڭگى بىلەن ئۇچرىشىش كېرەك!»

— خالئاي...،— تۇردى ھەسەن ئۇنلۇكرەك توۋلىدى،— ھەي، خالئاي!

ئايالىنىڭ يېنىدا پۇشۇلداپ ئۇخلاۋاتقانلىقىدىن كۆڭلى ئەمىن تاپقان تۇردى ھەسەن يەنە بىردەم ياتقاندىن كېيىن ئورنىدىن ئاستا تۇردى. ئاندىن شىپىلداپ كارىدورغا چىقتى ـ دە، چەتتىكى ھۇجرا ئالدىغا شەپە چىقارماي يېتىپ كەلدى. ئىشىك قىيا ئوچۇق بولۇپ، دېرىزىدىن چۈشكەن ئاي نۇرىدا ئۆي ئىچى سۇس يورۇپ تۇراتتى. تۇردى ھەسەنىنىڭ قېلىن قاپاقلىرى دەھشەتلىك تۇتۇلۇپ چىشلىرى غۇچۇرلىدى. ئۇ ئويلىغاندەكلا نەئىمە ھۇجرىسىدا يوق ئىدى.

تۇردى ھەسەن پەلەمپەيلەردىن چۈشكەن ئاي نۇرىدا گىرىمسەن ھاۋا رەڭ تاۋلىنىپ تۇرغان ھويلا ـ باغلارغا زەن سالماقتا ئىدى. داچا گويا يەر تىڭشاۋاتقاندەك جىمجىت ئۇيقۇدا بولۇپ، كۆل بويىدىكى راۋاق ھەم شادا ئورۇندۇقلار قارىيىپ

تۇراتتى. يۇلتۇز تۇدىلىرى قاپلىغان نىل رەڭلىك ئاسمان شۇنچىلىك گۈزەل ھەم ماتا تەنلىك ئىدىكى، كىشى بۇ سىرلىق دۇنيانىڭ ئاجايىپ كارامەتلىرىگە تەسەننا ئوقۇيتتى. ئەمما بۇ گۈرىستان جىمجىتلىقىغا چۆمگەن تۇن كېچىدە ئايازنىڭ ئىككىلا دېرىزىسى خۇددى پارقىراق قوڭغۇزدەك يورۇپ تۇراتتى. بۇنىڭدىن گۇمانى كۇچەيگەن تۇردى ھەسەننىڭ قارىچۇقلىرى گويا قۇشقاچ چاڭگىسىغا قادالغان ئوغرى مۇشۇكنىڭ كۆزلىرىدەك يالتىراپ كەتتى. ئۇ ئايازنىڭ ئۆيىگە ئاستا يېقىنلاشتىيۇ، دەرھاللا ئانار كۆچەتلىرى دالدىسىغا زوڭزىيىپ ئولتۇرۇۋالدى. چۈنكى ئىشىك ئېچىلىپ ئايازنىڭ قامەتلىك، كېلىشكەن گەۋدىسى كۆرۈندى. ئۇ ئەتراپقا نەزەر سالغاندىن كېيىن ئىمدۇر دەپ شۇبرلىغانىدى، كەڭ كۆكرەكلىك، ئېگىز بوي بىرسى بىلەن سەۋرى بەدەن نازۇك بىر كۆلەڭگە ئۆيدىن چىقتى. تۇردى ھەسەن ئانار كۆچەتلىرى ئارىسىدىن ئۇلارنىڭ بىرسى نەئىمە، يەنە بىرسى كۆمۈرچى بالا ئىكەنلىكىنى ئېنىق تونىدى.

— ۋۇي، رەسۋا سولامچى، — شۇبرلىدى تۇردى ھەسەن، تۇغلۇق بىلەن نەئىمەگە ئىمدۇر دەۋاتقان ئايازنى تىللاپ، — توقسىنىڭ تولدى مۇناپىق! تېۋىنىدىغان پاكىت ـ ئىسپاتلىرىڭمۇ كۆيۈپ كۇل بولدى! قېنى ئىمەڭ بىلەن سەكرەيسەنكىن ئەمدى!

تۇردى ھەسەننىڭ ئېچىگە ئۆيۈپ كەتكەن ئوغا بىردىنلا ئۆرلەشكە باشلىدى. ئۇ ئېتىلىپ چىقىپ ئۇچىلىسىنى رەسۋا قىلغۇسى كەلدى. بىراق ئۇنىڭ تۇتەۋاتقان غەزەپ يالقۇنىنى، كېيىنكى يەتمەكچى بولغان ئارزۇلىرى چۆلدىكى يېشىندەك ۋاشىدا ئۆچۈردى! قىسقىسى، مۇھەببەت ئوت ـ پىراقىدا كۆيۈپ، شېرىن ئازابىدىن لەزەتلىنىۋاتقان قىزنىڭ ھېچنىمىدىن يانمايدىغانلىقى ئېنىق ئىدى. شۇنداقلا ئۇنىڭ غەزەپ ئوتىنى تۇتاشتۇرۇپ جەننەتى رىزۋانغا يېتەلمەيدىغانلىقىنى بىلەتتى. شۇڭا ئۇ، ئايا بىلەن نەئىمەنىڭ تۇغلۇقىنى شوتىغا ياماشتۇرۇپ، تامدىن ئارتىلىدۇرۇپ چۈشۈرۈۋەتكەنگە قەدەر سۈكۈت قىلىپ جىم ئولتۇردى.

14

دۇمباق ئاخىرى يېرىلدى. نەئمە ئۇرۇمچىگە مېڭىپ ھەپتە بولمايلا تۇردى ھەسەننىڭ پېنسىيىگە چىققانلىق خەۋىرى كەلدى. ئۇ قۇلاقلىرىغا، خەۋەرنىڭ راست ـ يالغانلىقىغا ئىشىنەلمەيلا قالدى. ھەتتا «بۇرادەرلىرىمدىن بىرەرسى چاقچاق قىلىۋاتقان بولۇشى مۇمكىن» دېگەن ئۈمىدتە: «ۋەي... ۋەي، كاتىپ، ئېنىقراق سۆزلە... ئاڭلىيالمىدىم...» دەپ بەكمۇ زەئىپ غۇڭشىدى. بىراق «پېنسىيىگە چىقىرىش رەسمىيەتلىرىڭىز يۇقىرىدىن تەستىقلىنىپ چۈشتى...» دېگەن سۆز ئۇنىڭ مېڭىسىدىن كىرىپ، تاپىنىدىن چىقىپ كەتكەنلىكى راست! شۇڭا تۇردى ھەسەن ھېلىقى كېچىسى داچىغا ئەيمەنمەي كىرگەن «كۆمۈرچى زەڭگى» نىڭ ئەدىبىنى بېرىش نىيىتىدىن ۋاقتىنچە يانىدى. ئەلۋەتتە بۇ شۇم خەۋەر ئەغزەم تۆرىنىڭ قۇلىقىغا كىرىپ قالسا بۇ ئىسكەتسىز دوك خۇشاللىقىدا چاسۇدا ئۇسسۇل ئويناشتىن يانمايدۇ. تېخى ئالتۇن دۇكىنى ئېچىپ بېرىش ئۈياقتا تۇرسۇن، «مەن سېنى نەدە كۆردۇم، مۇتتەھەم...!» دەپ تىللىشى تۇرغانلا گەپ! شۇڭا ئۇ دەرھاللا شەھەرگە كىردى. لېكىن ئەغزەم تۆرە ھېلىقى سۇر باسقان داچىدا بولماي بەلكى ئالتۇن كانىغا كەتكەنىدى. تۇردى ھەسەن «ھۇزۇرى جەننەت» سائۇنا مۇنچىسىغا باردى. نازىرنى تونۇيدىغان لىك تاسما باش مۇلازىم ئۇنى ئىچكىرى ـ تاشقىرى بۆلۈملەردىن ئۆتكۈزۈپ ئايرىم خانىغا ئاپاردى. ئۇ ئالدىدىكى غەلىتە «مەنزىرە»نى كۆرۈپ كۆزلىرىگە ئىشەنمەيلا قالدى. خۇددى قاياقتا سۇدا پاتلاش ئۈچۈن تاختىپۇشقا ئېلىپ قويغان توڭگۇزدەك قاپقارا بىر ئادەم كارىۋاتتا لېغىرلاپ دۇم ياتاتتى. ئۇنىڭ ئۈچىسىدا كىيىمگە تالىق بەرەر تال

يـــپمۇ بولمىغاچقا، بۇقا بويىندىن تارتىپ سۆگەت كۆتىكىدەك دۇمبىسىنى، بىر داس لەڭپۇڭدەك ساغرىسىنى، جۇۋاز ئوقىدەك بـــلەك - يوتىلىرىنى سۇۋارى چۈپۈر قاپلاپ كەتكەچكە، گويا ئالامـــەت زور تـــۆكـــلـــۈك قۇرتقىلا ئوخشايتتى. ئەمما بەللىرى ئىنچىكە، ئاپئاق بەدەنلىك، نازۇك بىر قىز بۇ قارا قۇرتنىڭ ئۈستىگە مىنىۋېلىپ، يۈمران ئالىقانلىرىدا ئۇنى ئۇۋۇلاۋاتاتتى. تۇردى ھەسەن قىزنىڭ قىپيالىڭاچ تۇرقىدىن ئەيمىنىپ كەينىگە يانماقچى بولىۋېدى، قىز لىككىدە ئىرغىپ پەسكە چۈشتى. شۇ چاغدىلا ئايان بولدىكى، قىز ھەر ھالدا پۇتۇنلەي يالىڭاچ ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ دۇپدۇگلەك قوش كۆكسىنىڭ توپچىلىرىنى يېپىپ تـــۇرغان قۇتا ئاغزىدەك بېغىرتاق، ئۇياتلىق يېرىگە تارتىۋالغان تـــورســـمـــان قـــزىل «گۈل ياپقۇ...»لار ئىنچىكە يىپ بىلەن تارتىلغاچقا ئارقا تەرىپى يالىڭاچ كۆرۈنەتتى...

— قاۋۇز بېگىم، — باش مۇلازىم بەچچىلەردەك تولغىنىپ، مـــۇڭـــلـــۇق خـــڭلىدى، — ھاي قاۋۇز بېگىم... نازىر غوجام كەپتىكەن... ئۆزلىرى بىرنېمە دېگەندەك قىلىۋېدىلە...

— تۇ... تۇ نازىر كەلدىمۇ؟ — قاۋۇز قايرىلىپ ئەسىۋېدى ھاراقنىڭ سېسىق بۇسى گۈپلا ئۇرۇلدى، — مەرھابا، تۇ نازىر، كىيىملىرىنى سالسىلا... مېـ... مېنىڭ كەلگۈسى قېينىتام... قېنى سىلىمۇ «ھۇزۇرى جەننەت» نىڭ پەيزىنى بىر تېتىپ باقسىلا...

— بولدى... بولدى... مەن... مەن باشقا چاغدا كېلەي...

— ھـــەي قـــانجۇق، ئاختا ئاتنىڭ كاكىسىدەك گىلدىڭلاپ تۇرغۇچە، نازىر بېگىمنى يېشىندۇرمەمسەن...، — قاۋۇز يېرىم يالىڭاچ قىزغا ۋارقىرىدى، — تېز بول، مادا ئېشەك...

— قـــاۋۇز بـــېـــگـــىمـــنىڭ نېمـــە دېـــگـــىنـــى سەمىڭگە ئـــالالـــمـــدىڭما؟ — باش مۇلازىم بويىنىنى قېقىپ، قاشلىرىنى ئېتىپ، ئاۋازلىرىنى سازلاپ، كۆزلىرىنى ئويناتتى، — خۇدايىم ئالىقاندەك يەرنى سەنلەرگە بەرگىچە ماڭا بەرسىچۇ كاشكى، ۋۇي

قەدىمگە يەتمىگەن ئەقىلسىز پوقلار!...

«ئاپئاق قىز» تەرەببالا تۇردى ھەسەننىڭ بەل تاسمىسىغا ئېسىلدى، نازىر ئۇنىڭ قولىنى ئىتتىرىۋەتكەنىدى، ئۇ ئىشتاننىڭ تۇگمىسىگە قول ئۇزاتتى. ئىشىنىڭ چاتاقلىقىنى ھېس قىلغان تۇردى ھەسەن چۈمۈلىگە يەم بولۇش ئالدىدا تۇرغان كەسلەنچۇكتەك غىلدىرلاپ چىقىپ كەتتى. ئۇ كارىدورغا چىققاندىن كېيىن پېشانىسىدىكى تەرلىرىنى سۈرتۈپ «ئۇھ» دەپ چوڭقۇر تىندى. ئەلۋەتتە ئۇ ئىنتايىن قورقۇنچلۇق بىر «پاجىئە» دىن قۇتۇلغانىدى. ھېلىقى يىللاردا نەق مۇشۇنداق چۈمۈلە بەل نازىنىنلار ناز ـ كەرەشمىلىرى ئارقىلىق خىلمۇخىل دورىلارنى يېگۈزۈپ ئۇنى كاردىن چىقارغان ئەمەسمىدى. بايا، قاۋۇز ئاپئاق قىزنى ئاختا ئاتنىڭ بىرنېمىسىگە ئوخشىتىپ تىللىغاندا تۇردى ھەسەن خۇدۇكسىنىپ ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قالدى.

خەيرىيەت، پېنسىيە خەۋىرىنىڭ ئاتا ـ بالا مىليونېرلارنىڭ قۇلىقىغا يېتىپ قېلىشىدىن ئەنسىرىگەن تۇردى ھەسەن دەسلەپ قېرى چايان ئەغزەم دوكنى ئىزدەپ ئالتۇن كانىغا بەش كۇنگىچە باردى. لېكىن تاپالمىدى. بەزىلەر ئۇنى: «تاغدىكى ماللاردىن ئىككى مىڭ تۇياق قوي ـ كالىنى بىر چارۋىچىلىق مەيدانىغا ئۆتكۈزمەن» دېگەندەك قىلغان دېسە، يەنە بەزىلەر: «بانكىغا سېتىلغان ئالتۇندىن مەسىلە كۆرۈلۈپتۇدەك، تايىنلىق ئۇرۇمچىدىكى باش ئاپپاراتقا كەتتىمكىن» دېيىشتى. ئالتۇن كاندىكى تېخنىك بۆلۈم باشلىقى بولسا: «تاغلىقلار يەنە قۇتراپ قالدى. شۇڭا يۇقىرى رەھبەرلىك بىلەن سۆزلەشكىلى كەتكەن ئوخشايدۇ» دەپ مۇجمەل جاۋاب بەردى. لېكىن بۇ گەپلەرنىڭ ھەممىسى قۇرۇق پەرەزلەر ئىدى. دۆلەت بانكىلىرى ئۆتكۈزۈۋالغان ئالتۇنلار يۇقىرى تېخنىكىلىق تەكشۈرۈشلەردىن ئۆتكۈزۈلگەچكە ئۇنىڭدىن مەسىلە چىقىشى ئەقىلگە سىغمايتتى. تاغلىقلارغا يېڭى يايلاق كۆرسىتىپ بېرىلگەنگە تېخى ئۇزۇن

بولمىدى. ئۇلارنىڭ جېدەل چىقىرىشىغا تۇردى ھەسەن ھەرگىز ئېشەنمەيتتى. ئەمدى تاغدىكى ماللارنى ھەر يىلى بىر تەرەپ قىلىدىغان مەخسۇس خادىملار بار بولۇپ، ئەغزەم ئۇنداق جاپالىق ئىشلار بىلەن ئۆزىنى ئۇپرىتىدىغان ئادەم ئەمەس ئىدى.

تۇردى ھەسەن پېنسىيە شۇم خەۋىرىدىن ئۇلارنىڭ خەۋەر تاپقان - تاپمىغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن قاۋۇزنى ئىككىنچى قېتىم ئېزدەپ بېرىپ ئۇنىمۇ تاپالمىدى. بۇ ئاتا - بالا ھېيلىگەرلەر مەسلىھەتلىشىۋالغاندەكلا قارىسىنى كۆرسەتمەي ئون نەچچە كۈن ئۆتۈپ كەتتى. تاقىتى تاق بولغان تۇردى ھەسەن بۇگۈن سەھەردىلا ماشىنىسىنى ئۆزى ھەيدەپ يولغا چىقتى. ئۇ «ھۇزۇرى جەننەت» سائۇنا مۇنچىسىنىڭ باشقۇرۇش ئىشخانىسىغا بېرىپ ساقلىماقچى ئىدى. ئەمما ئېرەن دەريا ساھىللىرىنى قاپلاپ كەتكەن قىزىل يوپۇرماقلىق ئېرەن ئورمانلىقىدىن ئۆتۈپ ئوق يولغا قايرىلىشىغىلا، ئالدىدىن بىر كىچىك ماشىنا قۇيۇندەك يېتىپ كەلدى. تۇردى ھەسەن ماشىنىنى ياندىپ ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا تونۇشلا بىر ئاۋاز ئۇنى چاقىرىپ قالدى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، تۇ نازىر! — ماشىنا دېرىزىسىدىن قاۋۇزنىڭ يوغان يالپا يۈزى كۆرۈندى، — قاچ سەھەردىلا سەپەر قايافقا؟

تۇردى ھەسەن ئېرەن ئورمانلىقىنى ئىشارە قىلىپ نېمىلەرنىدۇر ئۇقتۇرغانىدى، قاۋۇز ماشىنىسىنى سولغا قايرىپ، پەسلەپ ئورمان ئىچىگە كىردى. ئارقىدىن تۇردى ھەسەنىڭ ماشىنىسىمۇ يېتىپ كەلدى. ئۇلار ماشىنىلىرىدىن چۈشۈپ، ئېرەن دەريا بويىدىكى كۆپكۆك چىملىققا كېلىپ ئولتۇرۇشتى. قاۋۇز «قىزىل مۇنار» ماركىلىق تاماكىسىنى چىقىرىپ تۇتاشتۇردى. تۇردى ھەسەنىڭ تاماكا چەكمەيدىغانلىقىنى بىلگەچكە ئۇنىڭغا تەڭلىمىدى.

تۇردى ھەسەن كىچىك چوقۇردا قاۋۇزنىڭ خېتىنى

تاپشۇرۇۋالغىنىغا يىگىرمە كۈندىن ئاشقانىدى. قاۋۇز ئەتمە تۇغرۇلۇق خۇش خەۋەرنى ساقلاپ شۇنچە كۈنلەرنىڭ ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى بىلمەيلا قالدى. ئەمما ئۆتكەندە تۇردى ھەسەن ئۇنى ئىزدەپ بارغاندا ئېغىر مەستلىك ھەم ھېلىقى نازىنىنىڭ سىلاپ - سىيپاشلىرىدىن خۇددى يوقىتىپ قويغان قاۋۇز بولسا، ئەتمىنى ئۇنتۇغانىدى. شۇڭا ئۇ بۇگۈن تۇردى ھەسەنىڭ ئۆتكەندە نېمە ۋەجىدىن ئىزدىگەنلىكىنى بىلىش نىيىتىدە ئەتىگەندىلا داچىغا قاراپ يولغا چىققانىدى. لېكىن ئۇ ئەتمىنىڭ ئۇرۇمچىگە كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ لەسسىدە بولۇپ قالدى.

— نەچچە كۈن بولدى؟— سورىدى قاۋۇز ئاغزىدىكى تۈتۈننى پۈۋلەۋېتىپ،— ئەجەب ئۇقماي قاپتىمەنا.

— ئون سەككىز كۈن بولدى، — تۇردى ھەسەن قوپاللا تەگدى،— ئۆتكەندە كىرسەم مەي بولۇپ كېتىپتىكەنسىز.

— ئۇ كۈنى پىغانىم ئۆرلەپ، شۇنداق بولۇپ قالدى، — دېدى قاۋۇز نەگىدۇر تىكىلىپ، — خەپ قېرى... خەپ قېرى... يوشۇرۇن ئۆيۈڭنى تېپىۋالسام... ئۆزۈڭ بىلەن قوشۇپ كۆسەيگە ئايلاندۇرۇپ قويايتتىم.

— زادى نېمە ئىش يۈز بەردى بايۋەچچە؟

— سورىمايلا قويۇڭ نازىر، — قاۋۇز سۇغا شالاقتىدە تۇكۇردى، — دادام دېگەن قېرى ھاڭگا ئون يەتتە ياشلىق بىر قىزنى نىكاھلاپ ئېلىپ، شەھەردىن ئۆي تۇتۇپ بېرىپتۇ. مانا شۇنىڭدىن بېرى قارىسىنى كۆرسەتمەي يۇرىدۇ. ئون نەچچە كۈندىن بېرى بىرتوقاي ئادىمىم شۇنىڭ پېيىدا.

— خاتا ئاڭلاپ قالغانسىز بايۋەچچە، — دېدى تۇردى ھەسەن گەپ ئېلىش نىيىتىدە، — بۇ، تۆرەمنىڭ كۈشەندىلىرىنىڭ تاپقان ئىغۋاسى بولۇپ قالمىسۇن يەنە.

— سىز ئۇ مەيدىۋاز پەسەندىنى تولۇق چۈشەنمەيسىز،— قاۋۇز تاماكا قالدۇقىنى پىرقىرىتىپ دەريا‌غا

ناشلىدى، — مەن بىكاردىن ـ بىكار كۆكلەۋاتقىنىم يوق. ئاشۇ نىكاھقا قاتناشقان تۆلەندى مەخسۇمنىڭ كانىيىنى بوغۇپ، يەرگە بىرلا نىقتاپ تۇرۇۋالسام جان ئاچچىقىدا «جارتتىدا» بىرنى قويۇۋېتىپ، ئاندىن دەپ بەردى.

— مۇنداق دەڭ، تۆرەم بىرەر پايدا ـ كۇنەم يەتكۇزمىسە، — تۇردى ھەسەن قاۋۇزنىڭ ئېچىشقان جاراھىتىگە تۇز سەپتى، — كىچىككىنە بىر قىزنى بوۋىسىدەك ئادەمگە بېرەمتى!

— شۇ ئەمەسمۇ، — قاۋۇزنىڭ چىرايى پۇرۇشۇپ كەتتى، — قىزنىڭ ئاتا ـ ئانىسى تونۇر ياساپ ساتىدىغان كۆك نامراتلار ئىكەن. ئۇلار توققۇز بالىنى باقالماي، قىزىنى سودىلىشىپ دادامغا بېرىپتۇ. بۇ ئىشقىۋاز دوك ئاخىرى روزغارىمىزنى قىز ـ چوكانلارنىڭ جىگدىلىك باغلىرىدا ۋەيران قىلىدىغان بولدى...

بىر ـ بىرىنىڭ پېيىدە يۇرگەن بۇ ئاتا ـ بالىنىڭ ئون نەچچە كۇندىن بېرى يوقاپ كەتكەنلىكىنىڭ تېگىگە يەتكەن تۇردى ھەسەن ئىختىيارسىز خالئاينى ئەسلەپ قالدى. ئەغزەم تۆرە نەئىمەگە ئەلچى كىرگۇزۇپ بۇرنىغا يېگەندىن كېيىن، خوتۇنباز قاۋۇز قانات سۆرەپ داچىدا پەيدا بولدى. شۇ چاغدا خالئاي: «بەزىلىرى باي بولسا ماڭارىپقا يارەم قىلىپ نامراتلارنى يۆلەيدىكەن، ئەمما بىزنىڭ بەزى بايلىرىمىز پۇلى كۆپەيگەنسېرى خوتۇن ئۇستىگە خوتۇن ئېلىپ، شەھۋەتخورلۇققا بېرىلىدىكەن» دېگەنىدى. مانا ئاۋۇ دوك قېرىنىڭ ئىككىلا پۇتى گۆرگە ساڭگىلاپ قالسىمۇ، يەنىلا ياش قىزلارنىڭ تەپتى ـ ھارارىتىگە مەيدىسىنى قاقلاپ يۇرۇپتۇ... قاۋۇز بولسا ئاتىسىنىڭ يىلىكىنى شوراپ، سائۇنا سەتەڭلىرىنى سەمرىتىۋاتىدۇ... ئانىسىنىڭ غىرى نېمە بولسا بولمامدۇ! ئۇنىڭ بىلەن تۇردى ھەسەننىڭ نېمە ئىشى! ئۇلار پاھىشە خوتۇنلارنىڭ يۇندا ئەۋرەزلىرىگە چىلىشىپ قالامدۇ ياكى

بىر — بىرىنى تالاپ قان چىچىشامدۇ، ئۆزلىرىنىڭ شورى! ئۇلارنىڭ بۇنداق چىشلىشىشلىرى تۈردى ھەسەن ئۇچۇن زىيىنى يوق. مانا ئون نەچچە كۈندىن بېرى ئۇلار بىر - بىرىگە خىرىس قىلىپ، بىر - بىرىنىڭ پېيىدە يۇرۇپ، پېنسىيىدىن ئىبارەت شۇم خەۋەردىن خەۋەرسىز قالدى... ئاتا - بالىنى بىر - بىرىگە كىرىشتۇرۇپ قويسا، بەزىدە ئوتتۇرىدىن پايدا ئالغىلىمۇ بولىدۇ تېخى...

تۈردى ھەسەن «ئالتۇن دۇكان» ھەققىدە گەپ باشلاپ، ئۆزىنىڭ قىلغان سېخىي ساخاۋەتلىرىنى، ئالتۇن كان ئېچىش ئىشلىرىنى تەستىقلاش، مەركەزنىڭ رۇخسىتىنى ئېلىش، ھەر خىل رەسمىيەتلەرنى ھەل قىلىش جەھەتلەردىكى تارتقان جاپا - ئەجرىلىرىنى سۆزلەپ، ئاخىرىدا ئەغزىم تۆرىنىڭ ئىككى يۈز مىڭ سوملۇق ئالتۇن دۇكان ئېچىپ بېرىش ۋەدىسىدە تۇرمايۋاتقانلىقىنى پۇرىتىپ ئۆتتى. ئەمما قاۋۇز ئىچىدىن قىستاپ كەلگەن مەسخىرە كۈلكىسىنى ئارانلا تۇتۇۋالدى. چۈنكى ئۇ نەئىمەگە ئېرىشكۈچە تۈردى ھەسەننى «كۈچۈكۈم، كۈچۈكۈم، ئوماق كۈچۈكۈم...» دەپ ئەركىلەتمىسە بولمايتتى. مانا شۇ تۈرقىدىمۇ ئۇچ يىل ئىلگىرى ئۆزى شېرىكلىرى بىلەن نىقابلىنىپ بۇلاپ كەتكەن ئىسپاتنى ئەسلىتىپ تۈردى ھەسەننى تۈيدۇرماي كولدۇرلاتتى:

— قولىڭىزدا دادام قىلىپ بەرگەن ئىسپات بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ بىلەن ئەستايىدىل سۆزلىشىڭ، بۇ قېتىم تونۇرچىغىلا قىزنىڭ سۈت ھەققى ئۈچۈن ئەللىك مىڭ سوم بېرىپتۇ، خوتۇنلارغا خەجلىسە بولىدىكەنۇ، ئۆزى ھۆججەتلەشكەن سودىغا ئىگە بولمىسا بولامدىكەن، — دېدى قاۋۇز مەسخىرىلىك بىلەن ھىجىيىپ، — بولمىسا سوتقا ئەرز قىلىڭ... ئۇچ يىل ئالدىدىكى ھېلىقى ئىسپات قولىڭىزدا باردۇ ھە؟! لېكىنزە...

— لېكىن دەيسىزغۇ بايۋەچچە؟

— ئۇمىد ئاز دېمەكچىمەن، ئەگەر شۇنداق بولۇپ قالسا، ئالتۇن دۇكىنىنى مەنلا ئېچىپ بېرەي. ھېلىقى خېتىمنى ئوقۇغانسىز، — قاۋۇزنىڭ تەلەپپۇزى تەمكىن ئىدى، — مەن ئەگەر ئاشۇ خېتىمدە دېگىنىمدەك قىلمىسام، ئادەم بولماي كېتەي.

— ئىشىنىمەن، ئىشىنىمەن، — تۇردى ھەسەن دادىلاشتى، — سىز قولىڭىز ئوچۇق، ھىممەتلىك ئادەمسىز.

قاۋۇز كىچىك چىڭ چاسا، ئەمما ئاجايىپ نەپىس ياسالغان قىپقىزىل مەخمەل قۇتىنى يانچۇقىدىن ئېلىپ، ئاغزىنى ئاچتى - دە، تۇردى ھەسەنگە تۇنتقۇزدى. قۇتا ئىچىدە مەخمەلگە پاتۇرۇلغان ئاجايىپ زىننەتلەنگەن بىر ئۇزۇك تۇراتتى. ئۇنىڭ ھەممىلا يېرى ئاپئاق پارقىرايتتى. بولۇپمۇ سەككىز قىرلىق ئاق كۆزى يالت - يۇلت چاقناپ كۆزلەرنى قاماشتۇراتتى.

— سىز بۇنداق ئۇزۇكنى كۆرۈپ باققانمۇ؟ — دېدى قاۋۇز مەغرۇر قىياپەتتە، — بۇ دېگەن «ئالماس كۆزلۈك، ئاق ئالتۇن ئۇزۇك!»

— «ئالماس كۆزلۈك، ئاق ئالتۇن ئۇزۇك؟»، — تۇردى ھەسەننىڭ كۆزلىرى چەكچەيدى، — بۇنىڭ باھاسىمۇ بەلكىم قىممەتتۇ؟

— ئون ئىككى تۇمەن!

— نېمە، مۇشۇ بىر ئۇزۇك بىر يۇز يىگىرمە مىڭ سومما؟ — تۇردى ھەسەن ئاچچىقىنى كۆلدى، — بۇنى كىملەر ئالار؟

— بۇ ئۇزۇكنىڭ خېرىدارلىرى بانكىرلار، لېدىر، دىرېكتورلار ھەم شىركەت، زاۋۇت، فابرىكا خوجايىنلىرى! ئۇلار توي - مەرىكە، بايرام، خاتىرە كۈنلەردە بىر - بىرىگە تەقدىم قىلىشىدۇ. بولۇپمۇ ئەمەلدارلارنىڭ ئايالىرىغا سوۋغا قىلىش ئارقىلىق كۆپ ئىشلارنى راۋانلاشتۇرغىلى بولىدۇ. گېپىمدىن

رەنجىپ قالمىغانسىز، تۇ نازىر...

— يوقسۇ، يوقسۇ، — تۇردى ھەسەن غەلىتىلا كۈلۈپ قويىدى، — مېنىڭ خوتۇنۇم ھېلىغۇ ئون ئىككى تۇمەنلىك ئۇزۇككەن، ئون ئىككى مىليونلۇق گۆھەر بولسىمۇ كۆز قىرىنى سالمايدۇ...

قاۋۇزنىڭ كالپۇكلىرى تىترەپ، غۇرتتىدە يۇتۇندى. چۈنكى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا قاپقارا يۇڭ ئەدىيال ئۈستىدە ياتقان سۈس ھال رەڭ بەدەنلىك ھېلىقى گۈزەل پەيدا بولغانىدى: «خەپ، شۇ چاغدا ئايال دېگەن داڭگال ئىلەشتۇرمىگەن بولسا بۇ نازىنىنىڭ مېغىزىنى چېقىپلا قالماي، بەلكى ئالىقىنىدا ياڭاقتەك ئوينىتاتتى. ھازىرقىدەك قىممەت باھالىق ئۇزۇكنى سوۋغا قىلىش ئەمەس، بەلكى يالىڭاچ بەدەنلىك سۈرىتىنى كۆرسىتىپ مايمۇنەك ئوينىتىۋەتكىلى بولاردى... توۋا، سەھرالىق تومپاينىڭ ئاپپاراتىنى ئاچقىپ كەتكىنىنى كۆرمەمدىغان! بۇ كۈندە ئەخمەق ئادەم قالماپتۇ...»

— تۇ نازىر، — قاۋۇز قايرىلىپ بېشىنى كۆتۈردى، — بۇ ئۇزۇكنى قىزىڭىز نەئىمەگە سوۋغا قىلدىم. بۇنى چوقۇم بېرىشىڭىز كېرەك... ئۆزىڭىزنى ئايرىم تارتۇقلايمەن...

— بولىدۇ، بولىدۇ، چوقۇم بېرىمەن...، — تۇردى ھەسەن قىزىنىڭ كەينىگە كىرىۋالغان كۆمۈرچى بالا ھەققىدە بىرنېمە دېمەكچى بولدىيۇ، لېكىن نېمە ئۈچۈندۇر تىلىنى تىيدى.

— ئەگەر ئۇزۇكىكە كۆڭۈل توختىتالمىسىڭىز ئەتىلا شەھەردىكى بىرەر بانكىغا ئەكىرىپ تەكشۈرتۈپ، جىڭ ـ جالىقى ھەم باھاسىنى ئۇقۇپ باقسىڭىز بولىدۇ.

— يوقسۇ، يوقسۇ، — تۇردى ھەسەن ھىجايدى، — سىزگە ئىشىنىمەن، مالىنىڭ تۇرقىدىنلا بىلىنىپ تۇرمامدۇ.

— ئەمىسە مەن قايتاي، — قاۋۇز ئورنىدىن تۇردى، — شەھەردە نۇرغۇن ئىشلار مېنى ساقلاپ تۇرۇپتۇ.

قاۋۇز ماشىنىسىنى ئوت ئالدۇرۇپ ئارقىغا قايدۇردى ـ دە، دېرىزىدىن قولىنى كۆتۈرۈپ قويۇپ كېتىپ قالدى. تۇردى ھەسەن ماشىنىسىغا چىقىپ ئۆزۈكنى قايتا قولىغا ئېلىپ، ئۆرۈپ ـ چۆرۈپ خېلى ئۇزۇن قاراپ كەتتى. ئۇ كۆڭلىدە ئۇزۈكنى بانكىغا سېتىپ، ئاچماقچى بولغان ئالتۇن دۇكانىنىڭ دەسمايىسى ئۇچۇن ئېلىپ قويماقچى بولدىيۇ، لېكىن بۇ نىيىتىدىن دەرھاللا يانىدى. ئەلۋەتتە قاۋۇز ئۇزۈكنى سۇرۇشتۇرمەي قالمايتتى. ئۇنداقتا ئۇزۈك تۇرماق «ئايرىم تارتۇق» تىنمۇ قۇرۇق قالاتتى.

تۇردى ھەسەن ماشىنىسىنى ئارقىغا يانداۋرۇپ ئورمان ئىچىدىكى يىلان باغرى تار ئاسفالت يولدا ئاستا كېتىۋاتاتتى. ئېرەن دەرياسىنىڭ ئەگرى ـ بۇگرى ئېقىنلىرىنى بويلاپ يۇقىرىغا ئۆرلىگەنسېرى قىزىل يوپۇرماقلىق ئېرەن ئورمانلىقى خۇددى بويىاقچىنىڭ تۇڭلىرى ئۆرۈلۈپ كەتكەندەك كۆك، يېشىل، قىزىل، سېرىق، ئاق، بىنەپشە رەڭلەرگە ئۆزگىرىپ بۆلەكچىلا ئۆزلىشىپ ھۆسنىگە تولاتتى ھەم بارا ـ بارا ئارچا، قېيىن، دۇب، تۇخۇمەك، مۇشا قاتارلىق دەرەخلەر بىلەن قاپلانغان چەكسىز ئورمان بەلۋېغىنى ھاسىل قىلاتتى. ئورمان ئىچىدە قارىقات، ئالمىقات، مارجان ئالما، ئاچچىق ئۆرۈككە ئوخشاش تىكەنلىك ھەم تىكەنسىز ياۋا مېۋىلەردىن تەركىب تاپقان توقايلىقلارمۇ كۆپ ئىدى. بولۇپمۇ ئىيۇلنىڭ ئوتتۇرىلىرى ئورمان تۇپرىقىنى باغاشلاپ ئۆسكەن قولۇپنىك، مالىنا، بۆلجۇرگەنلەرنىڭ مەززىلىك پۇرىقى پۇتۇن دەريا ساھىلىنى قاپلاپ كېتەتتى.

تۇردى ھەسەن قىزىل مەخمەل قۇتىنى ئېچىپ ئاپتاپقا تۇتۇپ كۆرۈۋېدى، ئۇزۈكنىڭ ئالماس كۆزى بۆلەكچىلا چاقناپ ئۇنىڭ كۆزلىرىنى ئاچۇرمايلا قويدى. بۇ قىممەت باھالىق نەپىس بۇيۇم نازىرنىڭ كۆڭلىنى شادلىققا تولدۇرغاندىن كۆرە، ئۇنىڭ يەلكىسىگە تۇگمەن تېشىنى ئارتىپ قويغاندەك كۆڭلىنى خىرە قىلىپ قويدى. بىر قارىسا ئادەمنىڭ بەھرى ئېچىلغۇدەك، بىراق

تۇتۇپلا قويساڭ قولۇڭ كۆيۈپ كۈل بولغۇدەك بۇ ئوتنى نەئىمەگە قانداق بېرىش كېرەك؟ راست گەپنى قىلساڭ، ئۇ بۇ نەرسىنى پىرقىرىتىپ ئەۋرەزگە تاشلىۋېتىشى تۇرغانلا گەپ. ئەلۋەتتە ئۇ، ھېلىقى كۆمۈرچى زەڭگى زەھەر تۇتسا قوش قوللاپ ئالىدىكىن، قاۋۇز سۇنغان ئەنقا[1] سۇتىنى تۇغلۇقنىڭ بىر تال غېرىب مويىغىمۇ تەڭ قىلمايدۇ.

تېز كېتىۋاتقان ماشىنىنىڭ سۈرئىتى بىردىنلا ئاستىلاپ، خۇددى غازاڭنى كۆپ يەۋالغان ئېشەكتەك ئېغاڭلاپ مېڭىشقا باشلىدى. چۈنكى تۇردى ھەسەننىڭ تاقىر كاللىسىغا تۆيۈقسىزلا نازۇك بىر پىلان كەلگەنىدى. ئەلۋەتتە بۇ ئالماس كۆزلۈك، ئاق ئالتۇن ئۈزۈكنى نەئىمەنىڭ قولىغا سېلىپ قويۇش كېرەك. ئۇ ئاسماقچىلاپ سوراپ قالسا: «قىزىم ئۈزۈمىنى يە، ساپقىنى سورىما، دېگەن گەپ بارغۇ» دەپ ھەزىل قىلىپ قويسا، نەئىمە تۇز كۆڭلى بىلەن «دادامنىڭ سوۋغىتى» دەپ بىلىدۇ. ئەمما بۇ ئۈزۈكنى «يىتمەيدۇ» دەپ كىم ئېيتالايدۇ. تەمسىلان ئالغاندا، مۇنچىدا، يېتىپ ئۇخلىغاندا، قولياغلىق، پايپاقلىرىنى يۇغاندا... دېگەندەك... ئۇ چاغدا «ئاپلا! ياماڭ قېپسىز قىزىم، بۇ ئۈزۈك پالانىنىڭ ئەمەسمىدى...» دېسىمۇ ئۇلگۈرىدۇ. ئىشقىلىپ، گىرىم دۇكانلىرى، بانكىدىكى پۇل ھەم ئۈزۈكلەرنىڭ ھەممىسى نەئىمەنىڭ پۈت ـ قولىنى باغلايدىغان ئىسكەنجە بولالايدۇ. لېكىن ھېلىقى قارا كۆسەينى قانداق قىلغاندا ئۆز مەيلى بىلەن تەزدۈرگىلى بولا؟! تېخى تۇردى نازىرنىڭ بېشىغا دەسسەپ كېچىلىرى داڭچىغا كېلىۋاتسا، ئاياز دېگەن خۇمسى ئۇلارغا يېشىل چىراغ يېقىپ سولامچىلىق قىلىپ يۈرسە... كىم بىلىدۇ، خالىئايمۇ ئۇلارنىڭ دۇمباقچىسىمۇ؟

تۇردى ھەسەندە بىردىنلا كۆمۈرچى بالا بىلەن كۆرۈشۈش ئىستىكى تۇغۇلدى. «نامرات بىر بالىدا نەئىمەنى رام

① ئەنقا: — رىۋايەتتىكى جەننەت قۇشى، ئۇنىڭ سۈتى ئادەمگە جان ئاتا قىلىدۇ.

قىلىۋالغۇدەك قانداق خىسلەت باردۇ؟» دېگەن قىزىقىش شۇنداقلا تەۋەككۇل دەريا‌سىغا كېمە سېلىپ تەلىيىنى بىر سىناپ بېقىش ئارزۇسى تۇغۇلدى. شۇڭا ئۇ ئوق يولغا چىقىپ بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن «چوكانتال» كوچىسىنىڭ دوقمۇشىدا ئىككى ئويلۇق بولۇپ توختاپ قالدى. بۇ يەردە كۆپ توختاشقا بولمايتتى. سۆگەت تاللىرى ساڭگىلىشىپ تۇرغان مۇشۇ ئىككى يۇز قەدەمدەك كوچىنىڭ ئۇ بېشىدا داچىنىڭ ھەيۋەتلىك چوڭ دەرۋازىسى ئۇدۇلمۇئۇدۇل تۇردى نازىرغا قاراپ تۇراتتى... ئەلۋەتتە قورۇدىن خالىغاي، ئايال، نەغمە، ئايەتبۇلەرنىڭ بىرەرسى چىقىپ قېلىش ئېھتىمالى بار ئىدى. يەنە بىر تەرەپتىن ئۇنىڭ شەيتىنى: «ماشىنىغا ماينى بېرىپ، بىرلا ئوت ئالدۇرساڭ (تارسۇ) غا بىر ئاش پىشىمغا قالماي يېتىپ بارىسەن... تۇغلۇق بىلەن سودىلاشقىن، ئۇ دۇئانە پۇلنى كۆرسە ھېلىغۇ نەغمەكەن، جەننەتنىڭ ھۆرلىرىنمۇ تاشلايدۇ...» دەپ دەيدىگە سالاتتى...

تۇردى ھەسەن ماشىنىسىنى ئوت ئالدۇرۇپ، ئالدىغا ئونتۇز قەدەمچە ماڭە ـ ماڭمايلا چاقلار گويا ماڭغۇسى كەلمىگەندەك، خۇشياقماي ئايلىنىپ يول چېتىدە توختاپ قالدى. تۇردى ھەسەن نېمە ئۈچۈندۇر تارسۇغا بېرىشنى خالىمايتتى. خالىمايتتى ئەمەس بەلكىم قورقاتتى... نېمىدىن قورقاتتى؟ ياشلىق چاغلىرى... ياشلىق چاغلاردىكى تاتلىق ـ ئاچچىق ئەسلىمىلەر... تونۇش دەريا بويلىرى... ھە، راست، ھېلىقى جىلغا غولىدىكى يالغۇز ئېرەن دەرىخىچۇ، ئۇ بارمىدۇ؟!... بولغان تەقدىردىمۇ قېرىپ كەتكەندۇ! ئۇنىڭ ئاستىدىكى يۇمشاق مىسىللار بەلكىم ھەر يىلى ئۆسۈپ چىقىدىغاندۇ... خەيرىيەت، ئەنە شۇنداق ئۇنتۇلغۇسىز خاتىرىلەرنىڭ قايتا ئەسكە چۈشۈشىدىن يۈرىكى سىرقىرايتتى! دەرۋەقە جىلغا غولىدىكى يالغۇز ئېرەن ناگان ـ ناگاندا تۇردى ھەسەننىڭ چۈشىدە ئايان بولاتتى. يۇمشاق مىسىلغا چۆكۈپ يانقان بىر قىز بولسا يىگىتنىڭ سول قولىقىنىڭ ئاستىدىكى بادامەك

قـــزىـــل خـــالـــنى سىلىغىنىچە: «قىزىلگۈلگە ئوخشايدىكەن»! دەيتتى. يىگىت سەھرا ئاتا قىلغان بېجىرىم رۇخسارغا تويماي قارايتتى... قاپقارا مۇلايىم كۆزلەر... شەبنەم قونغان مايسىدەك نەم كىرپىكلەر... بىر جۈپ جېنىستىدەك ھال رەڭ كېچىك لەۋلەر... شاكىلىدىن ئەمدىلا ئايرىلغان چۈجىدەك يۈمران قوش ئېڭەكلەر... سەھرا توقىچىدەك قىزارغان ئاي يۈزلەر... تۇۋا!... ئۇ... ئۇ ئازغان ھۆر بۇ دۇنيادا بولۇپ ئۆتكەنمىدى؟... ياش قۇرۇمسىغان كۆزلىرى بىلەن ژاپاسىزلىققا تولغان بۇ ئالەمنى گىرىمسەن كۆرگەن بولغىيتتى... ياق! بەلكىم بۇ چۈشتۇر! چۈش بولغاندىمۇ بۇنىڭدىن ئۆزۈن يىللار مۇقەددەم غىل ـ پاللا كۆرۈنگەن مەۋھۇم بىر چۈشتۇر... تۇردى ھەسەن بۇنى ئۆزىمۇ چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەيدۇ... چۈشەندۈرۈشنى ھەم خالىمايدۇ... بۇ سىر ئۇنىڭ قاپقاراڭغۇ قەلب ھەپسىلىرىگە بەند قىلىپ باغلانغان! ... ئۇ، بۇ سىرى مەھكۇمنى ئەسلەشتىنمۇ قورقىدۇ... شۇڭا ئۇنىڭغا سېلىنغان قۇلۇپ، ھەتتا ۋىجدان قەسىرلىرىنىڭ قۇۋۇقلىرىمۇ داتلىشىپ كەتكەن!!...

كابىنكا ئىچىدە تۇنجۇقۇپ ئولتۇرغان تۇردى ھەسەن ئۇيان ئويلا، بۇيان ئويلا، ئاخىرى تۇغلۇقنى ئايال ئارقىلىق چاقىرتىپ كەلمەكچى بولدى. لېكىن بۇ ئويدىن شۇ ھامانلا ياندى. چۈنكى ئايالغا ئىشەنگىلى بولمايتتى. ئۇ دەرھاللا خالىغايغا يەتكۈزسە، خالىغاي نەئىمەگە خەۋەر قىلاتتى. شۇڭا تارسۇغا ئۆزى بېرىشى كېرەك. بارغاندىمۇ كەنت ئىچىگە كىرمەي ھېلىقى... ھېلىقى ئىسمى نېمىدى؟ توغرا توپ سۆگەت ئىچىدىكى «بەگئۆستەك» قېشىدا توختاپ بىرەر دېھقاننى ئەۋەتىپ چاقىرتىپ كېلىش كېرەك. تېخى ئۇ يەرلەر ئوتتۇز يىللاردىن بېرى بارمۇ يوق؟

تۇغلۇقنى پۇل ئارقىلىق نىيىتىدىن ياندۇرۇشقا ئىشەنگەن تۇردى ھەسەن تارسۇغا قاراپ ماشىنىسىنى قۇيۇندەك قويۇۋەتتى. ئەگەر تۇغلۇقنى ئۆزلۇكىدىن چېكىنىشكە مەجبۇر قىلالىسا

ئايازنىڭ كۆتىگە تەپمەك ئاسان ئىدى. بوي - بەستى بولغىنى بىلەن ئەقلى چولتا بۇ دېھقان بەلكىم ھېلىقى «ھۆججەت»نى تورۇس يوچىقىدا بەخىرامان ئۇخلاۋاتىدۇ...» دەپ ئويلاۋاتقاندۇ. ئۇ نېمە دەپ ئويلىسا ئويلاۋەرمەمدۇ! ئەمدى داچىدىن ئۇچ مو يەر، ئۇچ ئېغىز ئۆي تەلەپ قىلىشى تىكەستە بەنى... (ئۇخلاپ چۈشى، يوق گەپ)، ئۇ «ھۆججەت»نى چىقىرىپ بېرەلمىگەنىكەن، بارلىق دەۋا - دەستىرلىرى، سۈرەن - چۈقان كۆتۈرۈشلىرى، تەرەپ - تەرەپتە ۋايساشلىرى ئىغۋا، تۆھمەت، پىتنە - پاسات بولۇپ قېلىۋېرىدۇ! خالئايمۇ لېۋىنى چىشلەشكە مەجبۇر بولىدۇكى، زۇۋان - ئەكبەر قىلالمايدۇ. پاھ! ئائىلىنى تەرتىپكە سېلىشتا بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق ئىسلاھات بولامدۇ! ئاياز، تۇغلۇقتەك پۇتلىكاشاڭلار سۈپۈرۈپ تازىلىنىدۇ... كۆمۈرچى زەڭگىدىن ئۈمىدى ئۈزۈلگەن نەئىمە نازىرنىڭ ئىنچىكە پىلانلىغان ئىسكەنجىلىرى ئالدىدا ئائىلاج تەسلىم بولىدۇ! شۇ چاغدىلا تۇردى ھەسەن ھاردۇقى چىقىپ چۆكۈر تىن ئالىدۇ، ئەلۋەتتە! تومۇرلىرىدا قانداقتۇر بىر لۇكچەكنىڭ قېنى ئېقىۋاتقان ئۆگەي قىزنى يىگىرمە يىل باققانىنىڭ ئەجرىنىنى كۆرمىسە بولماس!... ئەگەر نازىرنىڭ سىزنىپ بەرگەن سىزىقىغا كۆنمەيدىكەن، ئۇنىڭ گىرىم دۇكانلىرىدىن، بانكىدىكى پۇللىرىدىن، ئائىلىدىكى ئىمتىيازلىرىدىن مەھرۇم قىلىپ، رەھىمسىزلىك ئىسكەنجىسىدە چىرقىرىتىۋېتىش كېرەك... شۇ چاغدىلا ياشاشنىڭ ئۆلۈمدىن ئاسان بولمايدىغانلىقىنى چۈشىنىپ ياۋاشلايدۇ... پەسكويغا چۈشىدۇ... ئالدىڭدا چۆكۈلدايدۇ... دېمىسىمۇ تۇردى ھەسەننىڭ «ئىسكەنجىگە ئېلىش» ئامال - چارىلىرى ئىنتايىن كۆپ!

ئەمدى تۇردى ھەسەن بىر ئۇندە، بىر تۇندە ياشاپ كېلىۋاتقان ئايالىدىن ئانچە ۋايىم يەپ قالمايدۇ. بۇ چاغقىچە ئېرىنىڭ كۆزىگە قاراپ ئالمىغىنىغا تەلمۈرۈپ كەلگەن خالئاي ھەشەمەتلىك تۇرمۇشتىن ئايرىلىپ قېلىشقا كۆزى قىيارمۇ؟ مۇمكىن ئەمەس!

ئەدناسى نەچچە يىللاردىن بېرى ئايالىلىق «رىزقى ـ نېسىۋىسى» گىمۇ ئېرىشەلمىگەن بۇ ناتىۋان بىرەر قېتىم ئېرىگە قاش كۆتۈرۈپ قاراپ باققىنى يوققۇ! ئەگەر قىسىر كېيىكتەك چاپچىپ تۇرغان مۇشۇ ياشلىق چوكانلار بۇنداق بەختسىزلىككە دۇچ كەلسە: «بىر چۆگۈن سۇ ئىشلەتمىگىلى مۇنچە يىللار بولدى...»، «ئىككى ئايال بىر ئۆيگە كىرىپ قاپتىمىز...»، «بىلىنىك ئاستىغا سۇيۇقئاش بارمىغان...» دېگەندەك ھاياسىز گەپلەر بىلەن ئېرىنىڭ يۈزىنى تاپلىما تېزەك قىلىۋېتەر!... دەرۋەقە خالىغانىنى كېچىككە كىرگۈزمەك پايپاقنىڭ يېپىنى سۇغارغاندەك ئاسان!

خىياللار تۈگۈچىگە چىرمىلىپ قالغان تۇردى ھەسەن تارسۇ كەنتىگە كىرىپ قالغانلىقىنى سەزمەي قالدى. شۇڭا ماشىنىسىنىڭ سۈرئىتىنى ئاستىلىتىپ ئەتراپقا قاراپ ماڭدى. ئەمما كەنت ئىچىگە خېلىلا ئىچكىرىلەپ كىرىپ كەتكەچكە، ماشىنىنى ئارقىغا يانداردى. شۇنداقتىمۇ «بەگئۆستەك» كۆرۈنمىدى. ئۇ مۆسەللىگەن جايدا بىرقانچە تۈپ سۆگەت ئەمەس، قويۇق بىر ئورمان پەيدا بولۇپ قالغاندى. ئۇنىڭ ئىچىدىن شارقىرغان بىر ئاۋاز كېلىۋاتاتتى. تۇردى ھەسەن ئورمان ئىچىگە كىرىپ ھايال بولمايلا يېنىپ چىقتى. چۈنكى ئۇ نىشانلىغان جاينى تاپقانىدى.

— ھەي، ئۇكاموي، — تۇردى ھەسەن كەتمەن كۆتۈرۈپ كېتىۋاتقان ياش بالىغا يېقىنلاشتى، — مۇشۇ كەنتتىكى تۇغلۇق دېگەن بالىنى تونۇمسىز؟

— دادىسى كىم بولىدىكىن، — دېدى ياش دېھقان كەتمىنىنى يەرگە قويۇپ، — تارسۇدا چوڭ ـ كىچىك بولۇپ ئۈچ تۇغلۇق بار.

— دادىسىنىڭ ئىسمىنى بىلمەيمەن، لېكىن خالتا كۆمۈر ساتىدۇ.

— ھە، بىلدىم، تۇغلۇقكامكەن ـ دە، ئۆزى ئېگىز،

گەۋدىلىك، كۆكرەكلىرى كەك، چاسا يۇزلۇك، قاملاشقان يىگىتتۇ؟

— شۇ، شۇ، — تۇردى ھەسەن ئىچىدە «قاملاشقىنى قۇرۇسۇن» دەپ غودۇڭشىدى، — نەق شۇ، ئۇنى مەشەگە چاقىرىپ بېرەلەمسىز؟

— چاتاق يوق، — ياش دېھقان پارقىراپ تۇرغان ماشىنىغا، تۇردى ھەسەنگە زەن سالدى، — دەپ قويسام بىردەمدىلا يېنىپ كېلىدۇ.

دېھقان يىگىت كېتىپ قالدى. تۇردى ھەسەن سۆگەت ئورمانلىقىغا كىرىپ، بەگئۆستەك شارقىراتمىسىنىك توسمىسىدا ئولتۇردى. ئىككى قاسىنقىنى يالپۇز، ياۋا بېدە، تىلقانات قاپلاپ كەتكەن بۇ ئۆستەك ئوتتۇز يىل ئىلگىرىمۇ ئەنە شۇنداق تىنچ - تىنچسىز ئاقاتتى. ئۇنىڭدىن بىر خىل يالپۇز بىلەن ئەمەن پۇرىقى كېلىپ تۇراتتى. بىر قارىساك ھېچقانچە ئۆزگىرىش بولمىغاندەك ئىسىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ چاغدىكى ئىت بېلىقلىرى سەكرىشىپ ئويناپدىغان ياغاچ كوركىرام ھازىر سېمونت ئازمىغا ئۆزگىرىپ، بىرنەچچە تۇپ دوڭغاق سۆگەت كۆچىتى ئالقاندەك كۇن نۇرى چۈشمەيدىغان قېلىن ئورمانلىق بولۇپ كەتكەنىدى. ئورمانىنىك پەس تەرىپىدىكى تۇگمەن بۇرۇنقىدەكلا گۇركىرەپ تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ ئۆگزىسىدە پالاقلىرى ئاجرىغان چاقپەلەك، سۇنۇق خامپا، يەنە قانداقتۇ قاغجىرىغان جاھازىلار دۆۋىلىنىپ ياتاتتى. بىر چاغلاردا سۇغا تاقاق سالغىلى كەلگەن تۇگمەنچى ياكى ئۇگۇت يۇتكەن دېھقانلار مۇشۇ كوركىرامغا توغرا قويۇلغان ياغاچتىن ئۇياقتىن - بۇياقتا ئۆتىشەتتى. ئايدىك كېچىلەردە بۇ يەرلەر تولىمۇ جىمجىت سالقىلىققا چۆمۈپ، تۇگمەننىك گۇركىرىشىدىن بۆلەك ھېچنېمە ئاڭلانمايتتى. ئەنە شۇ كوركىرامدىن قويۇلغان ياغاچتا ئولتۇرغان سەھرا قىزى پۈتلىرىدا سۇنى شالاپلاتقاچ يىگىتىگە قىيا بېقىپ سورىدى:

— تۇردى ئاكا، بېلىقلار نېمە ئۈچۈن پەستىن ئېگىزدىكى شارقىراتمىغا سەكرىشىدۇ؟

— چۈنكى ھەممە نەرسە ئېگىزگە ئۆرلەشنى ياخشى كۆرىدۇ...

— سىزمۇ شۇنداقمۇ؟

... تۇردى ھەسەنئاك خىياللىرى بەگئۆستەك كوركىرامىدا يەنە قانچىلىك پىرقىرايتتىكى بىلگىلى بولمايدۇ. لېكىن ماشىنا ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈرگەن بىر يىگىتنى كۆرۈپ دەرھال ئورنىدىن تۇردى. ئۇ سۆھبەتنىڭ نەتىجىسىدىن ئەنسىرەپ تۇرغاچقىمۇ تېلىقىپقىنا ماشىنا ئالدىغا كەلدى ھەم قامەتلىك يىگىتكە بويۇنداپ قارىدى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم نازىر ئاتا، ئوبدان تۇردىلىمىكىن؟

تۇردى ھەسەن بىلىنەر - بىلىنمەس بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى. ئۇنىڭ تەكەببۇرلۇق، مەنمەنلىك ھەم دىمىقىدا پىننە سۈرۈيدىغان يوغانچىلىق سالاپىتىنى كۆرگەن تۇغلۇق قول ئۇزىتىشنى خالىمىدى.

ئۇلار سۆگەت ئورمانلىقىغا كىرىپ كۆپكۆك ئۆستەڭ بويىدا توختاشتى. تۇردى ھەسەن يىقىلغان دەرەخ غولىدا، تۇغلۇق ئوتلاققىلا بەدەشقاننى قۇرۇپ ئولتۇردى. كۆڭلىدىن ھەر خىل پەرەزلەرنى ئۆتكۈزۈۋاتقان كۆمۈرچى بالا بىر تال ئوتنى چىشلەپ ئۈزگەچ يەر بېقىپ تۇراتتى. تۇردى ھەسەن ئۇنىڭ ياۋاش، مۇلايىم تۇرقىنى كۆرۈپ «مەندىن قورقۇۋاتىدۇ...» دەپ ئويلىدى.

— مەن گەپنى ئەگىتىپ، سۇلكەت قىلىشنى ئانچە ياقتۇرمايمەن، — تۇردى ھەسەن نوپۇزلۇق ئەربابلار پەدىسىدە گېپىنى قىرىپ قويدى، — شۇڭا گەپنى تۈزلا قىلاي.

— بۇ جەھەتتە ئىككىمىز ئوخشاشكەنمىز.

تۇردى ھەسەنئاك بىردىنلا ئاچچىقى تۇتتى. «ئىككىمىز

ئوخشاشكەنمىز» دېگەن قانداق بىمەنىلىك ئۇ؟ بىر كۆمۈرچى ئۆزىنى چاغلىماي «نازىر» بىلەن «ئوخشاشمەن» دېسە، بۇ خۇددى پاقىنىڭ پىل بىلەن مەنمەنلىك تالاشقىنىدەك كۈلكىلىك گەپتۇ!؟

— قېنى دەپ باقە، نەچچە پۇل ئالىسەن؟

تەرەببا دېيىلگەن بۇ گەپنى ئاڭقىرالماي قالغان تۇغلۇق دەمالىلىقا بىرنېمە دېيەلمەي قالدى. ئۇ كۆزلىرىنى چىمچىقلاتقىنىچە تۇردى ھەسەنگە قارىدى.

— نېمىگە چەكچىيىسەن؟ پۇلنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، ھوشۇڭنى يوقىتىپ قويىۋاتامسەن نېمە؟

— نازىر ئاتا!

تۇردى ھەسەنىنىڭ ئوغىسى قاينىدى: «بايىمۇ كۆرۈشە - كۆرۈشمەيلا «نازىر ئاتا» دەۋاتىدۇ بۇ ئەبگار. قانداق ئۆزىنى چاغلىمايدىغان دېۋانە بۇ... كىم سېنىڭ ئاتاڭكەن؟ خىيالىڭدا: «قىزىڭنى بەربىر ئالمەنغۇ» دەيدىكەنسەن - دە! سەندەك كۆمۈرچىنىڭ ئاتىسى بولغۇچە، ئۆلۈۋالارمىنا...»

— سەن تولا «ئاتا، ئاتا» دەۋەرمە ئادەمنىڭ نومۇسىنى كەلتۈرۈپ! كۆڭلۈڭدىكىنى دېگىن.

«ئادەمنىڭ نومۇسىنى كەلتۈرۈپ» دېگەن سۆز تۇغلۇقنىڭ غۇرۇرىغا خۇددى يۇندا چاچقاندەك تەسىر قىلدى. شۇڭا ئۇ يۇز - خاتىر قىلىپ ئولتۇرمىدى.

— ئۆزلىرى ئاتا يوللۇق ئادەمكەنلا، شۇڭا ھۆرمەتلەپ «ئاتا» دەپ ساپتىمەن، — تۇغلۇق ئاچچىقىدا قىزىرىپ كەتتى، — مۇسۇلمانچىلىقتا چوڭلارنى «بوۋا»، «چوڭ دادا»، «تاغا»، «ئاكا» دەپ ھۆرمەتلىنى قىلىمىز... بولمىسا سىلىدەك كاتتا ئەمەلدارنى مەندەك كۆمۈرچىنىڭ «ئاتا» دېيىشكە ھەددىمۇ!

تۇغلۇق ئەسلىدە «سىلىنى ئاتا دېيىشكە مەنمۇ خۇشتار ئەمەس» دېمەكچىدى، لېكىن ئۇ نەئىمەنى ئويلىدى. تۇردى

هەسەن هەرقانچە نوپۇزلۇق ئەرباباار كىبىرىنى ئىشلىتىپ مەمەدانلىق، مەنمەنلىك قىلسىمۇ، ئۇ بەربىر يەنىلا نەئىمەنىڭ دادىسى ئىدى. ئۇنىڭسىزمۇ ئۆزىنىڭ كەتكۈزۈپ قويغانلىقىدىن ئوسال ھالەتتە دىمىقىپ كەتكەن تۇردى ھەسەننىڭ كۆزلىرى غىل - پاللاپ، ئۆزىنى قويار جاي تاپالماي قالدى.

— بولدى، بولدى، — تۇردى ھەسەن قاياقتىدۇر قاراپ قول سىلكىدى، — كۆڭلۈڭدىكىنى دە، قانچە پۇل ئالىسەن؟

— تۇردى، مەن...

— نېمە، نېمە! نېمە دېدىڭا؟ — تۇردى ھەسەننىڭ كۆزلىرى قىسىلىپ، كالپۇكلىرى مىتىلداپ بىرقىسمىلا بولۇپ كەتتى، — مې... مېنى نېمە دېدىڭا؟...

— «تۇردى» دېدىم، — «نومۇسۇمنى كەلتۈرۈپ» دېگەن سۆز يۈرىكىدىن كۆچمىگەن تۇغلۇق ئۇنىڭ ئىسمىنى قەستەن ئاتىغان ئىدى، — «نازىر ئاتا» دېگەنگە ئاچچىقلاپ قالغان يەردە، «ئاكا» دېسەم يەنە سىلىنى خاپا قىلىپ قويغۇدەكمەن، «تۇردى ئاخۇن» دەي دېسەم ھەرقايسىلىرى ئاخۇنغا تېخىمۇ ئۆچ.

— ئەستاغپۇرۇللا، — تۇردى ھەسەن بوشىشىپ كەتتى، — ئەجەب قورسىقىڭدا ئىلمىكىڭ تولا نېمىكەنسىنا، ھە، بوپتۇ...، — نېمە دېسەڭ دېگىنە، قېنى نەچچە پۇل ئالىسەن؟

— مەن ھېچ چۈشىنەلمىدىم، — تۇغلۇق راستىنلا چۈشىنەلمەي قالغاندى، — ماڭا... ماڭا نېمە ئۈچۈن پۇل بەرمەكچى بولۇپ قالدىلا؟ ئارىمىزدا ھېچقانداق پۇل ئېلىم - بېرىم بولمىغان تۇرسا.

— راست چۈشىنەلمىدىڭمۇ ياكى خۇپسەنلىك قىلىۋاتامسەن؟

— راستىنلا ئۇقالمىدىم...

— ئەمىسە قۇلىقىڭنى دىك تۇتۇپ ئاڭلا، — تۇردى ھەسەننىڭ كۆزلىرى ئالايدى، — مەن ساڭا ئون مىڭنى، بوپتۇ، ئون بەش مىڭنى بېرەي، بىرلا شەرت نەئىمەدىن ئۆزۈل - كېسىل

ئۇمىدىڭنى ئۈزمىسەن!

تۇغلۇق گاراڭلا بولۇپ قالدى. ئالدىدا تۇرغان بۇ ئادەم راستتىنلا نازىرمىدۇ؟! ئۆلكىدە ئەڭ مۇھىم خىزمەتلەرنى زېممىسىگە ئالغان، دۆلەتنىڭ مۇھىم ھۆججەتلىرىنى كۆرۈپ، خىلمۇخىل مۇرەككەپ مەسىلىلەرنى ھەل قىلىپ، يولىۇرۇق بېرىپ تۇرىدىغان، ئاۋامنىڭ مۇشكۈلاتلىرىنى ئاسانلاشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ماڭار يوللىرىغا شولا چاچىدىغان، قانۇن - نىزاملارنى تۈزەيدىغان سىياسىئونغا ھېچ ئوخشىماي تۇرىدىغۇ! ئۇ... ئۇ نېمانچە چۈپەي! ئاددىي بىر كۆمۈرچىنىڭ كۆڭلىنى پۈلغا سېتىۋالماقچى بولۇۋاتقىنى قىزىق...

تۇغلۇق — تۇردى ھەسەنئالنىڭ ئۈزۈن - ئۈزۈن چار چاچلار تولغىشىپ تۇرغان تاقىر چوققىسىغا، جىيەكلىرىنى قات - قات قورۇق باسقان يايما قاپاقلىرىغا، سالپىيىپ چۈشكەن ئىككى ئېڭىكىگە، قۇلاق ئاستىدىكى بادامدەك قىزىل خالىغا بىرھازا تىكىلىپ قالدى.

— ھە، دېمىڭ ئىچىڭگە چۈشۈپ كەتتىغۇ، — دېدى تۇردى ھەسەن كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ، — بۇنداق كۆپ پۈلنى تۇتۇش ئەمەس، كۆرۈپمۇ باقمىغانسەن؟ ئەمما شۇ نەرسە ئېسىڭدە بولسۇنكى، ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بۇ كېلىشىم مەڭگۈ مەخپىي بولىدۇ... شۇنداقلا نەئىمەگە ئۆزلۇكىڭدىن: «ئىككىمىز بىر - بىرىمىزگە ماس كەلمەيدىكەنمىز...» دەپ گەپنى ئۇزۇڭۇتىسەن... چىلانلىقتا ئىككىنچىلەپ قەدەم باسمايسەن.

— ئەگەر مەن ئۇنداق قىلالمىسامچۇ؟

— نېمە؟ پۈلنى ئاز كۆرۈڭاتامسەن؟

— سىلى پۈلنى شۇنچە چوڭ بىلەملا؟

— بۇ نېمە دېگىنىڭ، قارىغاندا خورىكىڭ خېلىلا يوغان نېمىدەك قىلىسەن، — تۇردى ھەسەن بولسا تۇغلۇقنىڭ چوڭ كۆزلىرىگە تىكىلدى، — مەن ساڭا پۈل بەرمەيمۇ سېنى نەئىمەدىن

تەزدۇرەلەيمەن.

— ئۇنداقتا نېمە ئۈچۈن ماڭا پۇل بەرمەكچى بولۇپ قالدىلا؟ — تۇغلۇقنىڭ قوشۇمىلىرى تۇرۇلدى، — سىلى قىزلىرىنىڭ مەندىن كەچمەيدىغانلىقىنى بىلگەچكە مېنى سىنىتىۋالماقچى بولدىلا، لېكىن شۇنى دەپ قويايى، ئۆزۈم كۆمۈرچى يىگىت بولساممۇ، ماڭا كۆڭۈل بەرگەن قىزغا خائىنلىق قىلىشنى، يۇرىكىم ئىككىلا دۇنيا كۆتۈرمەيدۇ.

— قارا، يىگىت، هالىڭغا بېقىپ سۆزلە، ئاسمانغا مىخ قاقىدىغان يوغانچىلىق ساڭا ياراشمايدۇ، — تۇردى هەسەن قولىنى شىلتىدى، — ساڭا كىم قويۇپتۇ بىر نازىرىنىڭ قىزىنىڭ ئارقىسىدىن قوغلىشىشنى! قوغلىغان تەقدىرىڭدىمۇ، بۇ ئىش ئۇقتامىسىغا كېلەرمۇ؟ سەن نەدە، قىز نەدە؟! بۇ بىر كۈلكىلىك كومېدىيەغۇ! ئەگەر ۋاقتىدا هوشۇڭنى يىغىپ ئېتىڭنىڭ تىزگىنىنى تارتمىساڭ، بۇ كومېدىيە مۇقەررەركى تراگېدىيەگە ئايلىنىدۇ.

— ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىمدا مۇئەللىم: «تۇرمۇشتا كومېدىيە تۇسىنى ئالغان بەزى ئىشلار ئاقىۋەتتە تراگېدىيە بىلەن ئاخىرلىشىدۇ...» دېگەنىدى، — تۇغلۇق ئىپادىسىزلا كۈلۈپ قويدى، — سىلىنىڭ سېلىۋاتقان قورقاقلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىنلا بۇ سۆزنىڭ تېگىگە يەتكەندەك بولدۇم. قوللىرىدا هوقۇق - ئىمتىياز كالتىكى بولغاندىن كېيىن مېنى سولاملا، ئاتاملا مانا ئالدىلىرىدا تۇرۇپتىمەن. بىراق پۇللىرىنى ئالمايمەن.

تۇردى هەسەن تۇغلۇقنىڭ قاغا پېيىدەك توم قارا قاشلىرىغا، روشەن چاقناپ تۇرغان چوڭ كۆزلىرىگە، قىرلىق بۇرنىغا، تومۇرلىرى كۆپكۆك پۇلتىيىپ چىققان بويۇنلىرىغا، قىسقىسى، مەرمەر تاشتىن ئويۇلغان هەيكەلدەك مەزمۇت هەم نۇرانە سىيماسىغا قارىغىنىچە: «توۋا، ماۋۇ كۆمۈرچىنى كۆرۈڭ...

مۇنازىرىدە مېنى توساپ قويغۇدەك ئەقىل - پاراسەت نەدىن كەلگەن بۇنىڭغا! قارا، تىلىنىڭ ئاچچىقلىقىنى! بىر گېپى زەخ، بىر گېپى مىخقۇ بۇ زەڭگىنىڭ...» دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى. ئۇ، بۇنىڭدىنمۇ بەتتەر لەت بولۇپ قالماي دېدىمۇ ئەيتاۋۇر ئورنىدىن تۇردى. بىراق «بېتىپ قالغۇچە، ئېتىپ قال» دېگەندەك تۇغلۇقىنى ئاخىرقى قېتىم يەنە بىر چېكىپ كۆرمەكچى بولدى:

— بىز تولا دەتالاش قىلمايلى، — دېدى تۇردى ھەسەن يەر بىلەن تۇرغان تۇغلۇققا قاراپ، — مەن ساڭا يېگىرمە مىڭ سوم بېرەي. ئەمدىغۇ بولغاندۇ؟ سەن بۇ پۇلغا ئۆي سالامسەن، خوتۇن ئالامسەن، ئات - ھارۋا سېتىۋالامسەن، بۇ ئۆزۇڭنىڭ مەيلى. ئەمما بۇ ئامەتنى قولدىن بېرىپ قويغان ئادەمنى ئانچە ئەقىللىق دېگىلى بولمايدۇ!

— تۇ نازىر، مەن ئۆزلىرىدەك رەھبەرلەرنى، «ئەس - يادى ئاۋام خەلقىتە بولىدۇ،» دەپ بەكمۇ چوڭ بىلەتتىم، بىراق ئۆزلىرى پۇل، پۇللا دەپ تۇرىدىكەنلا، — تۇغلۇق خىجىللىق ئىلكىدە ئارانلا سۆزلەۋاتاتتى، — بىز دېھقانلار قورسىقىمىز ئاچ، ئۇچىمىز يېلىڭ - يوپۇڭ قالمىسلا شۇكرى - قانائەت قىلىمىز. ھەرگىز پۇل، پۇل، يەنە پۇل دېمەيمىز. سىلى پۇلنى شۇنچە چوڭ بىلگەن ئىكەنلا، مەن سەككىز مو يېرىمنى، ئات - ھارۋامنى، ھويلا - ئارامىلىرىمنى، ھەتتا قوي - كەپتەرلىرىمنى سېتىپ پۇلنىڭ ھەممىسىنى بېرەي... نەئىمەنى تەڭلىككە سالمىغان بولسىلىرى!

تۇردى ھەسەن تۇغلۇققا باشتىن - ئاياغ چەكچىيىپ بىر قارىۋەتكەندىن كېيىن «تۇفى!» دەپ يەرگە تۇكۈردى. ئاندىن لوڭ - لوڭ چامداپ ئورماندىن چىقتى. ئۇنىڭ كېلەڭسىز بەستى سۇس تىترەۋاتاتتى. تېخى بېشىنى كابىنكا ئۈستىگە ئۇرۇۋېلىپ نېمىدۇر دەپ غودۇڭشىدى ھەم ماشىنىنى ئوت

ئالدۇرۇپ، يانغا قېيىۋاتقاندا كابىنكا دېرىزىسىدىن: «سەن، يوتقانغا قاراپ پۈت سۈنمىگىڭ كېرەك ئىدى. كېيىنكى كۈنلەردە پۈشايمان قىلىپمۇ ئۇلگۈرەلمەيسەن...» دەپ خىرقىرىدى ـ دە، كېتىپ قالدى.

سانتانا سەھرا يولىدا ئوي ـ كاتاڭلارغا قارىماي چاپماقتا ئىدى. خۇددى بازارغا ئالدىرىغان ئوتۇنچى «قېخە قوتا...» دەپ ئېشەكنى ھەدەپ قامچىلىغىنىدەك تۇردى ھەسەنمۇ ماينى توختىماي بېرىپ، ئاچچىقىنى ماشىنىدىن ئالماقتا ئىدى. دېمىسىمۇ شۇ كەمگىچە بىرەرسى ئۇنىڭ گېپىنى ئىلىك ئالمايدىغان، تاكاللىشىدىغان ياكى گەپتە توساپ قويىدىغان ئىشلار بولۇپ باقمىغان! ئاددىيسى ھېچكىم ئالدىدا توغرا تۇرالمايتتى! «قارا، ماۋۇ شۇمنى، خەپ كۆزۈڭگە كۆرسەتمىسەم... سەن دېگەن تۇخۇمنىڭ ئىچىدە چۈكۈلداۋاتقان بىر چۈجە... تۇردى نازىر بولسا ئاسماندا پەرۋاز قىلىۋاتقان بىر بۇركۇت! سەن ئۇنىڭ ئۆتكۈر تىرناقلىق پەنجىلىرىنىڭ تەمىنى تېتىپ كۆرمىگىچە سۈت ئۈيقۇڭدا ئۇخلاۋېرىدىغان ئوخشايسەن. بىراق، نازىر ساڭا قول سىلىپ ئۆزىنى بۇلغىمايدۇ... ئەڭ ئەپلىك چارە قاۋۇز بەتبەشىرە ئارقىلىق توۋاڭغا تاياندۇرۇپ، ئادەم بولغىنىڭغا مىڭ توۋا قىلىسەن!»

تۇردى ھەسەنىڭ توختىماي لىپىلداۋاتقان زاڭاقلىرى، غۇچۇرلاۋاتقان چىشلىرى بىردىنلا توختاپ، ماشىنىنى يول چېتىگە تارتتى. چۈنكى يانفون تۈيۇقسىزلا سايراپ كەتكەنىدى.

— ۋەي، ۋەي، ۋەئەلەيكۇم، ھە، كاتىپما؟ بۇ مەن ھە، مەن، بولىدۇ. بىرنەچچە كۈن ئىچىدە يولغا چىقاي... نېمە، شۇنچە جىددىيمىكەن؟، بۇ، لى نازىرنىڭ پىكرى دېدىڭما؟ بولىدۇ، بولىدۇ... مەن بۇگۈنلا يولغا چىقاي!

تۇردى نازىرنىڭ چىرايى بىردىنلا ئوغا ئىچىپ، يېڭىنە يۇتقاندەك سارغىيىپ كەتتى. ئۇ ماشىنىنى چوڭ يولغا سالغاندا مادارى كەتكەن قوللىرى رولنى ئارانلا قايرىدى. ئەتىلىك

شاپتۇلدەك قېلىن كالپۇكلىرىمۇ توختىماي نېمىلەرنىدۇر دەپ مىتىلدايتتى: «يېڭى نازىر، ھەيۋەتلىك بېزەلگەن ئىشخانامغا، قوڭۇر رەڭلىك خىزمەت ئۈستىلىمگە، نازىرلىق ئورۇندۇقۇمغا، مەخسۇس ماشىنامغا شۇنچىۋالامۇ ئالدىراپ كەتكەن بارمۇ؟ تېخى ‹خىزمەتلەرنى ئۆتكۈزۈپ بېرىش ھەم ئۇزىتىش مۇراسىمى ئېچىلماقچى!› قارا، گېپىنىڭ چىرايلىقلىقىنى!... ئۇنىڭدىن كۆرە، ‹كۆتۈڭگە تېپىش مۇراسىمى› دېسىلا بولمامدىمۇ! تايىنلىق ئورنىمغا كەلگەن يېڭى نازىرچاق لى نازىرنىڭ ئالدىدا كۇچۇكلىنىپ، ئوت قويغان گەپ. ھەي... دەرىخا، ‹ئادەمنىڭ ئالدى گۈل، كەينى تىكەن› دېگىنى راستكەن ئەمەسمۇ، ھەرقانداق چوڭ كادىر ھوقۇقتىن قېپقالغاندەقىقىدىن باشلاپ، ھەممە ئادەم ئۇنىڭدىن ھېيىقمايدىغان بولۇپ قالىدىكەن. بۇرۇنلاردا تىرناق تاتلاپ، ئۇنلۇكرەكمۇ كېكىرەلمەيدىغان كاتىپنىڭ ئاۋازى چېغىدا خۇددى بايرامدا چالىدىغان دۇمباقتەك ‹بوڭ - بوڭ› چىقىدا... خەير، بۇ ئېچىنىشلىق تەقدىرگە ئەلھۆكمىللا دېمەي نېمە چارە!...»

ئىچى ھەسرەتلىك پىغانغا تولغان تۇردى ھەسەن كابىنكا دېرىزىسىدىن ئەتراپقا قارىماقتا ئىدى. بۇغداي ئېكىزلىقلىرى، ئوتلاۋاتقان قوي - كالىلار، ئاددىي دېھقان ھويلىلىرى، قاتار كەتكەن سۇۋادان تېرەكلەر، ئورۇسگۈل، تاجى خوراز پىلىپلگۈللەر ھۆپپىدە ئېچىلىپ كەتكەن كۆزلەكلەر سۇۋارى تۇتۇشۇپ ئۆتمەكتە ئىدى. تۇردى ھەسەننىڭ قوناقتا سۇ تۇتۇۋاتقان بىر دېھقانغا كۆزى چۈشۈپ قالدى. دېھقان يوغان كەتمىنى يالتىرىتىپ گۈپلا قىلىپ يەرگە پاتۇردى - دە، بىر پاتمان توپىنى ئېلىپ ئېرىق ئېچىقىغا تاشلىدى. ئېتىزغا شۇرقىراپ شۇنچە تېز كىرىۋاتقان سۇ شۇ ھامان چىپلا توختىدى. بۇ مەنزىرە ئۇنى چوڭقۇر ئويغا سالدى. راست ئەمەسمۇ، پېنسىيىدىن ئىبارەت ئىتتىنىڭ كەتمەن ئۇنىڭ كۆلىگە نەچچە تەرەپتىن كىرىۋاتقان سۇنىڭ

يىلتىزىنى چورتلا ئۇزۇۋەتتى! ئەمدىلىكتە كۆلىنىڭ سۈيى بارا - بارا ئازلاپ يوقايدۇكى، ئۇنى تولدۇرىدىغان مەنبە بولمايدۇ. ئەلۋەتتە ماشىنىنىڭ يۇمشاق دېۋانىغا كۆنگەن قوڭلار سەھرانىڭ ئات - ئېشەكلىرىگە ھەرگىز كۆنەلمەيدۇ... ھەر كۈنلىكى ئۇچ - تۆت ۋاخلىق ھەر خىل قورۇما، قىيمىلىق تائاملارغا ھەم ئوزۇقلۇق ماددىسى يۇقىرى بولغان يېمەكلىكلەرگە دەندەپ قالغان ئېغىزغا ئاددىي ئاۋامنىڭ ئادەتتىكى ئەتكەنچېيى بىلەن تونۇر نانلىرى تېتىمايدۇ... توڭلاتقۇلاردا ساقلانغان خىلمۇخىل سوغۇق ئىچىملىك، قوغۇن - تاۋۇز، يەل - يېمىشلەر تومۇز ئىسسىقلاردا جاننىڭ راھىتى! ۋاقتى - قەرەلسىز زامانىۋى ئەسلىھەلىرى تولۇق مۇنچىلارغا چۈشۈپ تۇرۇش نېمىدېگەن ھۇزۇر!... كۈلدە كۆمەچ بولۇپ خىزمىتىڭنى قىلىۋاتقان چاكارلىرىڭ «خوجايىن» دەپ قويسا روھىي چىنارىڭ مىڭ گەز ئۆرلەيدۇ... كونىلار: «ھايۋان تۇياقتىن، ئادەم قۇلاقتىن سەمىرەر» دەپ بىكار ئېيتمىغان - دە! ئەدناسى ھەشەمەتلىك بېزەلگەن كاتتا - ئېسىل ئۆيلەردە ياشاش، تېلېۋىزور، سىنئالغۇ، VCD پلاستىنكىلىرىنى كۆرۈپ، كۆڭۈللەرنى كۆكەرتىش ئەلۋەتتە ئادەمنىڭ ئۆمرىنى ئۇزارتىدۇ. توغرا، راھىتىدىن جاپاسى، شادلىقىدىن خاپىلىقى تولا بۇ كونا رابانقا كىم تويۇپ ئۆتۈپتۇ! قارچىغىنىڭ پەنجىلىرىدە جېنى تۇمشۇقىغا كېلىپ قالغان توشقان چېغىدا ئادەم چىشلەيدۇ... خۇلاسە كالام نېمە بولدى؟ ئەگەر مەئىشەت بۇلاقلىرىڭ ئۇزۇلمەي ئېقىپ تۇرىدىغان ئەنە شۇنداق توققۇزۇڭ تەل، باي - غەنىلەردىن بولساڭ جەننەت دېگەن مۇشۇ دۇنيادا!... ھەرگىز رىۋايەتلەردە ئېيتىلغىنىدەك نېسى ئەمەس!... نەق!!... بىراق ئۇلار ئۇچۇن يەنىلا دۇمبىسى قىزىل سەلىياخۇن - پۇل كېرەك! توغرا پۇل، يەنىلا پۇل!...

سانتانا چىلانلىققا كىرىپ كېلىشى بىلەن تۇردى ھەسەننىڭ كاللىسىدا كۆتۈرۈلگەن قۇيۇن قۇتراشقا باشلىدى. بۇ قېتىم

ئىدارە ماشىنىنى تارتىۋېلىشى ئېنىق. تاغدىكى يۇز دانە تۆمۈر ساغلىق ھازىر ئۈچ يۈزدىن ئاشتى. چوڭ ـ كىچىك دانىسىنى ئۈچ يۈز سومدىن ساتقاندىمۇ ئارانلا يۈز مىڭ سوم ئەتراپىدا بولىدۇ... بۇ «سانتانا 2000» ماركىلىق ئەمەس، بەلكى ئادەتتىكى سانتانانىڭ پۇلى. بىراق تاغدىكى تۆمۈر ساغلىقتىن ئىبارەت بۇلاقنى قۇرۇتۇۋەتسە سۇنۇق كۆڭۈلنى ياشارتىپ تۇرغان كىچىككىنە مەنبە توزۇپ كەتمەمدۇ! ئىشەنچ قىلغۇدەك ھېچنېمە قالمايدۇ ـ دە! ئەمدى بىخەتەرلىك ئىشكاپتىكى پۇلغا ھەرگىز چېقىلماسلىق كېرەك... ئۇنىڭغا قوشۇشقا بولىدۇكى، تىرناقداپ يۇنۇشقا بولمايدۇ... خالئاي بىلەن نەئىمە ئانا ـ بالا ئىككىسى بىر كۈنى بولمىسا بىر كۈنى جۈۋىسىنى تەتۈر كىيىشى مۇمكىن. مانا شۇ چاغلاردا بىخەتەرلىك ئىشكاپتىكى گۈھەر ئۆزىنىڭ ساخاۋەتلىك نۇرلىرى بىلەن تۇردى ھەسەننى يەنىلا ئاسماندىكى زۇھەل يۇلتۇزىدەك چاقنىتىدۇ...

بىراق ھازىرچە «ئالتۇن دۇكان» ئۇقتاسىغا كەلگەن بولسا، گېپى چوڭ، يۈرىكى پۈتۈن بولغان بولاردى. ئۆزىنى چاغلىماي ئون يەتتە ياشلىق قىزنىڭ جىگدىلىك باغچىسىغا كىرىپ قالغان ئەغزەم دوك تۇمشۇقىدا چۈن قورۇپ نەلەردە يۈرۈيدىكىن؟ ئەگەر ئۇ «پېنسىيە» شۇم خەۋىرىنى ئاڭلاپ قالسا ئالتۇن دۇكان ئىچىپ بېرىش ئەمەس، بەلكى ساغرىسىنىڭ تېرىسىنى ئېلىپ يۈزىگە چاپلاشتىن يانمايدۇ...

— ئۇھ ۋاي، تەتۈر پەلەك!...، — تۇردى ھەسەن مەھەللىگە كىرىپ كېلىش بىلەن ئېغىر ئۇھسىندى، — ئەجەب يامان ۋاقىتتا ئېلان قىلىندا بۇ دەردىسەر!... ئەمدى ئائىلىگە كېتىدىغان ئىقتىسادنى ئويلاشمىسام بولمىغۇدەك. نەئىمەنىڭ دۇكان كىرىم ـ پايدىسىنى ئۆزۈمنىڭ كارتۇچكامغا كىرگۈزۈۋېلىشىم كېرەك! توغرا، باغنىڭ بارلىق مېۋىلىرىنى باققاللارغا سېتىپ، ئىگىدارچىلىق ھوقۇقى ئۆز ئىلكىمدە بولغىنى

ياخشى. بۇ چاغقىچە ئايار بىلەن ئايسىمەنىڭ يىللىق ئىش ھەققىگە ھېساب قىلىپ بەرگىنىمىزنى ئېيتەر. بۇنىڭ ئۈچۈن ئايازنى قوغلاش كېرەك، بۇگۈنلا كۆتىگە تەپىسە بولمايدۇ...

تۇردى ھەسەن ماشىنىنىڭ تۇمشۇقىنى دەرۋازىغا تاقاپ، سوزۇپ سىگنال بېرىشى بىلەنلا، ئايار ھايال بولمايلا دەرۋازىنى چوڭ ئاچتى ھەم نازىرغا ئېگىلىپ سالام قىلدى. ئەمما تۇردى ھەسەن ئۇنىڭغا قاراپمۇ قويماي، سانتانانى رەڭلىك چاقچۇق يېيىتىلغان يولدىن ئايلاندۇرۇپ، ماشىنا ئۆيى ئالدىدىكى سېمونت سەينا‌غا توختاتتى.

— تۇ نازىر، ماشىنىنى ماشىنا ئۆيىگە ئەكىرىۋېتەيمۇ؟ — سورىدى ئايار قايا‌قلارغىدۇر قارىۋالغان نازىردىن، — ياكى يەنە بىرەر يەرگە بېرىشنى ئويلاۋاتامدىلا؟

— بولدى، ماشىنىنى ئەكىرمەي جايىدىلا پاكىز يۇيۇۋەت، — تۇردى ھەسەن يەنىلا ئايازنىڭ چىرايىغا قارىمىدى، — مەن سالقىن چۈشكەندىرەك ئۇرۇمچىگە ماڭىدىغاندەك تۇرىمەن. ماشىنىنى يۇيۇپ بولۇپ مېنىڭ قېشىمغا كىر...

— پاھ، خالىئاي نېمىدېگەن ھوشيار ئايال، — دەپ پىچىرلىدى ئايار تۇردى ھەسەننىڭ ئارقىسىدىن، — بۇ ئادەمنىڭ ئەلپازىدىن مېنى بۇگۈنلا قوغلايدىغانلىقى چىقىپ تۇرمامدۇ...

15

تۇردى ھەسەننىڭ پېنسىيىگە چىققانلىقىدىن ئۆز ۋاقتىدىلا خەۋەر تاپقان خالىئاي بولسا ئېرىنىڭ ئۇرۇمچىگە چاقىرتىلغانلىقى، ئىشخانا، ئۇستەل، تېگىشلىك ھۆججەت ـ ماتېرىياللارنى ھەم ماشىنىنى تاپشۇرۇش ۋاقتىنىڭ بولغانلىقى ھەققىدىكى ئۇقتۇرۇشتىن ئانچە ھەيرانلىق ھېس قىلمىدى. تۇردى ھەسەننىڭ دېگەنلىرى ئەلۋەتتە ھەقلىق ئىدى. «قوشۇمچە كىرىم» لەر

مەنبەسىنىڭ ئۇزۇلگەنلىكى، شۇڭا بۇنىڭدىن كېيىن يوتقانغا قاراپ پۈت سۇنمىسا بولمايدىغانلىقى، ئوشۇقچە چىقىملارنى ئىلاجى بار قىسقارتىش ھەققىدىكى مەسلىھەت ھەم نەسىھەتلىرى خالئاينى تەبئىي ھالدا قايىل قىلدى. ئەمما باغنىڭ مېۋىسىنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن ئايازنى كەتكۈزۈۋېتىپ ئاشپەز ئايەتبۇنى ئېلىپ قېلىش ھەققىدىكى قارارىدىن ئۇنىڭ ئىچى تارتىلدى. خالئاي ئوچۇق - ئاشكارا ئايازنىڭ تەرىپىنى ئالالمايتتى. ئۇنىڭسىزمۇ تۇردى ھەسەن ھەر خىل گۇمانلاردىن خالىي ئەمەس ئىدى.

ئۇرۇمچىدىكى كاتىپ تۇردى ھەسەنگە بۇ ئاستە تېلېفون بېرىش ئالدىدا داچىدىكى ئۆيگە تېلېفون بەرگەنىدى. خالئاي تېلېفوندا ئېرىنىڭ ئۇرۇمچىگە چاقىرتىلغانلىقىنى ئاڭلاپ، شۇ ھامانلا ئايازدىن ئەنسىرىدى. ئۇ دەرھاللا ئايازنى چاقىرىپ بەزى ئېھتىماللارنى چۈشەندۈرۈپ، ۋاقتى كەلگەندە ئۆزىگە ماسلىشىپ بېرىشنى تاپىلىغانىدى. مانا ھازىر خالئاي بولسا ئايازنى بىلەن ئالدىن كېلىشىۋالغان پىلان بويىچە ئىنتايىن ئەپلىك بىر ھېكايىنى توقۇغانىدى، تۇردى ھەسەننىڭ كۆزلىرى ئالا چەكمەن بولۇپ كەتتى.

— راستتىنلا ئۇنىڭدا تىلخەتنىڭ كۆپەيتىلمىسى بارمىكەن؟

— ئىشەنمىسىڭىز، ئايازنى چاقىرىپ ئۆز كۆزىڭىز بىلەن كۆرۈپ باقمامسىز، — دېدى خالئاي تەمكىن تەلەپپۇزدا، — ئۆتكەندىمۇ بىر كىرىپتىكەن، مەن ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىپ چىقىرىۋەتكەن. بۇگۈن چۈشتە يەنە كىرىپ مېنى بىرمۇنچە تەڭلىكتە قويدى.

— ئۇ نېمە دېدى؟

— «نازىرىنىڭ ئالدىدا نېمە گۇناھ قىلغىنىمنى بىلمەيمەن. مېنى كۆرەر كۆزى يوق. شۇڭا ئۇچ ئېغىز ئۆڭ سېلىپ بېرىمەن، دەپ ئاۋارە بولمىسۇن، ھازىرقى ئىككى ئېغىز ئۆيۈمنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھالدا ئۇچ مو يەر ئاجرىتىپ بەرسىلا بولدى.

سەي ـ كۆكتات تېرىپ جېنىمنى باقاي...» دېگەندەك بىرمۇنچە كۆڭۈل ئاغرىقلىرىنى دېدى.

— قولىدىكى ئىسپاتنامىنى راستتىنلا كۆردىڭىزمۇ؟

— مەندىن سوراۋەرگىچە، ھازىرلا ئۆزىڭىز چىقىپ كۆرسىڭىز بولىدىغۇ. تېخى سىز ئۆز قولىڭىز بىلەن يېزىپ بەرگەن تىلخەتنىڭ كۆپەيتىلمىسىدىن سىرت، ئەدلىيە ئىدارىسى، جامائەت گۇۋاھلىقى باشقارمىسىنىڭ تامغىسى بېسىلغان «جامائەت گۇۋاھلىقى» ئىسپاتنامىسىمۇ بار ئىكەن.

— نېمە؟! — تۇردى ھەسەن خېلى ئۇزۇنغىچە تۇنجۇقۇپ كەتتى، — پاھ، بۇگۈنكى زامانىدا ئەخمەق، گول، نادان، ساددا ئادەم قالماپتۇ... تېخى «جامائەت گۇۋاھلىقى» ئىسپاتنامىمۇ قىلدۇرۇۋالغىنىنى كۆرمەمدىغان...

— «نەدە يېتىۋرۇپ قويغىنىمنى بىلمەيمەن، ئەسلىي نۇسخىسىنى تاپالمىدىم، لېكىن بۇ كۆپەيتىلمە نۇسخىسى بىلەن «جامائەت گۇۋاھلىقى» نۇسخىسىنى ئايىسمە كونا كۆڭلىكىگە يۆگەپ يوشۇرۇپ قويۇپتىكەن» دەپ ئەكىرىپتۇ...

— توۋا، بۇنداق قىلىش بۇ كالۋالارنىڭ ئاددىي كاللىسىغا قانداق كەلگەندۇ؟

— ئۆز ۋاقتىدا ئايىسمەنىڭ مۇئەللىم ئوكىسى شۇنداق قىلدۇرۇپتىكەن، — خالئاي قىزى نەئىمەنىڭ «جامائەت گۇۋاھلىقى» نىڭ يىلىنى ئالدىغا سۇرۇۋەتكەنلىكىگە ھازىرغىچە ھەيران ئىدى، — دەسلەپتە مەنمۇ سىزگە ئوخشاش ئىشەنمىگەن ئىدىم... لېكىن ئەدلىيە ئىدارىسىنىڭ تامغىسىغا قاراپ ئاغزىم ئوچۇقلا قالدى.

— مۇنداق دەڭ، — تۇردى ھەسەن باش چايقىدى، — مۇئەللىم دېگەن ئاشۇنداق لالما ئىتتەك تۇمشۇقىنى تىقمايدىغان يېرى يوق. بولمىسا ئۇ قاپاق باشلارنىڭ نەدىن خىيالىغا كەلسۇن.

تۇردى ھەسەن يەنە نېمىدۇر سورىماقچى بولۇپ ئاغزىنى

ئۆمەللىشىگە، ئىشىك چېكىلىپ ئايازنىڭ قامەتلىك گەۋدىسى بوسۇغىدا كۆرۈندى.

— تۇ نازىر، ماشىننى يۇيۇپ، ماي تولۇقلاپ قويدۇم، يەنە بىرەر يولىورۇقلىرى بارمىكىن؟

— ھە، بار، پا، يوق، بولدى ئىشىڭنى قىلىۋەر...

— توختا، — خالئاينىڭ خوجايىنلارچە تەلەپپۇزىدىن ئايباز كەينىگە قايرىلدى، — ئايباز، بۇ ئائىلىنىڭ بېشىغا كەلگەن ئوڭۇشسىزلىقلاردىن سەنمۇ خەۋەر تېپىپ قال. ئەلۋەتتە ئالتە يىلدىن بېرى مۇشۇ ئائىلىنىڭ تۇز ـ تائامىنى يەپ كەلدىڭ، مۇنداقچە ئېيتقاندا ئۆز ئادەمسەن!

— خوش، خانىم، — ئايباز يەردىن ئۈستۈن قارىماي ئېڭىشىپ تۇراتتى. خالئاينىڭ تەكەببۇرانە تەلەپپۇزى ھەم ئېغىر ۋەزىنلىك بۇيرۇقلىرى تۇردى ھەسەننى خۇش قىلىۋەتتى. ھەتتا بۇ چاغقىچە كۆڭلىنى خىرە قىلىپ تۇرغان تۇمانلار بىردىن تارقىلىپ كەتكەندەك بولدى.

خالئاي ئېرىنىڭ پېنسىيىگە چىققاندىن كېيىنكى دۇچ كېلىۋاتقان تەڭلىك ـ قىيىنچىلىقلارنى تۇپتۇزلا دېدى. شۇنداقلا ئايباز ھەم مەرھۇم ئايسىمەنىڭ بۇ داچا ئۈچۈن جان كۆيدۇرۇپ كەلگەنلىكىنى ماختىدى. سۆزىنىڭ ئاخىرىدا ئۇنىڭدىن كۆتىدىغان ئۈمىد ـ تەلەپلىرىنى تۇزۇت قىلمايلا دەۋەردى.

— خالئاي خانىم، بۇ باغنىڭ ھەر يىلقى كىرىمى بەش ـ ئالتە مىڭ سومغا باراتتى. ھەرقايسىلىرىغا مەلۇم بىرنەچچە يىل سوغۇق ئۇرۇپ كېتىپ ھېچنېمە بولمىدى، — ئايباز يەردىن ئۈستۈن قارىماي سۆزلەۋاتاتتى، — بۇ يىل ئۇزۇم، شاپتۇل، ئالمىلار قىلىقسىز بولۇپ كەتتى. ھېلىتىن باققاللار كېلىپ ئون يەتتە ـ ئون سەككىز مىڭ سوم قىلدى. لېكىن مەن ئوتتۇز مىڭدىن چۈشمىدىم. ئەلۋەتتە تۇ نازىر ماشىنىسىز قېپقالسا بۇ قانداق بولغىنى. مەن باغنىڭ مېۋىسىدىن قىلغان كىرىمنى

شۇنداقلا تاپشۇراي... ھەرقايسىلىرىدىن تۇرمۇش پۇلىمۇ تەمە قىلمايمەن. قورسىقىم تويسىلا بولدى. تۇ نازىرنىڭ ھازىرغىچە بېشىمنى سىلاپ ئاتىدارچىلىق قىلىپ كەلگەنلىكىنى مۇشۇنداق چاغدا ياندۇرمىسام قارا يۈز بولۇپ كەتمەمدىم.

— ياخشى، ئىشقىلىپ، نازىر ئاكاڭنىڭ شاپائىتىنى ئۇنتۇمىساڭلا بولدى، — خالئاينىڭ چىرايى ئىنتايىن تەمكىن ئىدى، — شۇ تۇرقىدىمۇ سېنىڭ غېمىڭنى قىلىپ سۆزلىشىپ تۇراتتۇق...

— بولدى، مېنىڭ غېمىمنى قىلىشمىسىلا، — دېدى ئايباز مۇلايىملىق بىلەن، — باغدىكى ئۆرۈكلەردىن ئىككى تۇپنى ئېلىپ قېلىپ قالغىنىنى قاق سېلىۋەتتىم. قورۇسا سېتىپ ئاش ـ تۇزغا ئىشلىتىمەن...

— نازىر ئاكاڭ بىلەن مەسلىھەتلەشتۇق، بۇنىڭدىن كېيىن ئايەتبۇ بىر كىشىلىك تاماقنى ئۇشۇق ئېتىدىغان بولدى. يالغۇز جېنىڭغا قازان ئېسىپ يۈرمە، — خالئاي ئېرىگە مەنىلىك قاراپ قويدى، — بۇنداق يالغۇز ئۆتىۋېرەمسەن، داچىنىڭ ئىشلىرىغىمۇ ئۇلگۈرەلمەيدىكەنسەن. قانداق بىرەر پۇتۇشكەن يېرىڭ بارمۇ؟

— تۇغقانلار بىرقانچە يەرنى سايە قىلىپ باقتى، — ئايباز قىزىرىپ يەرگە قارىدى، — لېكىن ئايسىمەنىڭ يىلى توشماي تۇرۇپ توي قىلىشقا زادىلا رايىم يوق... شۇڭا توختىغاچ تۇردۇم.

— ئەگەر شۇنداق ئىشنىڭ شەپسى بولسا، — دېدى تۇردى ھەسەن چىرايى ۋىللىدە ئېچىلىپ، — بىزنى خەۋەرلەندۇرۇپ قوي، قولىمىزدىن كېلىشىچە قىلىمىز...

— تۇ نازىرغا رەھمەت، خالئاي خانىمغا رەھمەت...

ئايباز چىقىپ كەتتى. تۇردى ھەسەن خالئايغا ھېچ كۆرۈلمىگەن بىر خىل مېھىر ھەم سۆيۈنۈش بىلەن قارىدى ـ دە، ئاستا قۇچاقلىدى. بۇرۇنقى جەڭنامىلەردە «ئايال كىشىنىڭ بىر ئېغىز لەۋزى، بىر قارىشى — جەڭنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلەيدۇ»

دەپ يېزىلغانىكەن. مانا خالئاي بىرنەچچە ئېغىز سۆزى ھەم ئاددىي تەدبىرى بىلەن داچىنىڭ پۈتۈنلۈكىنى ساقلاپ قېلىشتىن سىرت، تۇردى ھەسەن يەتمەكچى بولغان رىجىمغا نائىل قىلدى. تېخى ئايال ھەقسىز ئىشلىمەكچى بولدى. ئۇنى ھەيدىۋەتكەن تەقدىردە يەنە بىر ئادەم يالالمىسا بولمايتتى. ئۇنىڭ ئىش ھەققى يەنىلا تۇردى ھەسەننىڭ زېمىسىگە چۈشەتتى. مانا ئەمدىلىكتە تۇردى ھەسەننىڭ چىرايى يامغۇردىن كېيىنكى ئاپتاپتەك لاپپىدە ئېچىلدى. ئۇ، خوتۇنىدىن سۆيۈنۈپ ئاستا ئېڭىشتى... ئاندىن خالئاينىڭ پېشانە، مەڭزىلىرىگە، ھال رەڭ جېنەستىدەك لەۋلىرىگە ئىشتىياق بىلەن سۆيدى... سۆيگەنسېرى خالئاينىڭ بەدەنلىرى تىكەنلىشىپ ئارانلا تاقەت قىلىپ تۇردى... بۇ سۆيۈش ئېرەن دەريا بويىدىكى بىر قېتىملىق قانتىق سۆيۈشكە ھەرگىز ئوخشىمايتتى. ئۇ سۆيۈش خالئاينىڭ گۈل بەدىنىنى سىمابتەك ئېرىتىپ، چەكسىز لەرزىگە سالغانىدى...

— ئۇرۇمچىگە ماڭىمەن دەۋاتىسىز... ۋاقىت ئۆتۈپ كەتمىسۇن، — دېدى خالئاي ھاسىرىغىنىچە، — ئۇزۇن تۇرۇپ قالمايدىغانسىز؟

— ياق، كۆپ بولسا بىر ھەپتە تۇرىمەن ـ دە، قايتىمەن. بۇ يەردە بېجىرىدىغان مۇھىم ئىشلىرىم بار.

— پىنسىيىگە چىقىپ بارلىق خىزمەت بېسىمىدىن ئازاد بولدىڭىز، — دېدى خالئاي ئېچىنغان قىياپەتتە، — ئەمدى دەم ئالماي يەنە قانداق مۇھىم ئىش ئىكەن ئۇ؟

— ئەغىزەم تۆرە دېگەن دوك ئۈچ يىل ئالدىدا «ئالتۇن دۇكىنى ئېچىپ بېرىمەن» دەپ مەندىن ئىككى يۈز مىڭ سوم قەرز ئالغانىدى، — تۇردى ھەسەننىڭ قىياق كۆزلىرى قىسىلدى، — بۇ قېتىم ئۇ قېرى ئالتۇن دۇكىنى ئېچىپ بېرىدۇ ياكى پۇلنى قايتۇرىدۇ.

— ئەجەب مەن ئۇقمايدىكەنمەن؟

— سىزنى كوتۈلداپ كەتمىسۇن دەپ، دېمىگەن ئىدىم.

— سىززە ئاجايىپ ئادەم - دە! — خالئاي يالغان - راستلاردىن ئالىيىپ قويدى، — مەن نېمىمۇ دەيتتىم، ھە، راست، ئۇرۇمچىگە بېرىپلا نەئىمەنى ئىزدەك. ئۇنىڭ ئىشلىرى تۈگىگەن بولسا ئۆزىڭىز بىلەن بىللە قايتۇرۇپ كېلىڭ.

— گىرىم بۇيۇملىرى ئالغىلى سىنگاپورغا كېتىپتۇ دەۋاتامتىڭىز؟

— بۇ چاغقىچە قايتىپمۇ كەلگەندۇر؟...

خالئاي تۇردى ھەسەنىڭ بىرنەچچە قۇر كىيىم ھەم تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىنى سەپەر چامادانىغا قاچىلاپ بەرگەندىن كېيىن ئۆيدىن چىقتى. ئۇلار ئېگىز پەلەمپەيدىن چۈشۈۋاتىپ ئانارلىق ئېتىزىدا ئىشلەۋاتقان ئايازنى غىل - پال كۆرۈپ قالدى. ئۇ ئانار تۈۋىلىرىنى كەتمەن بىلەن يۇمشىتىۋاتقاچقا بۇككىدە ئانارلىق ئىچىدە بەزىدە كۆرۈنۈپ، بەزىدە كۆرۈنمەيتتى.

— ئاياز! — ۋاقىرىدى تۇردى ھەسەن، — ماشىنىنى دەرۋازا ئالدىغا ئاچىق!

— خوپ، نازىر، — ئايناز كەتمىنىنى تاشلاپ ئاۋۇال دەرۋازىنىڭ ئىككىلا قانىتىنى چوڭ ئېچىۋەتتى، ئاندىن ماشىنا قويۇلغان سەيناغا يۈگۈرۈپ كەتتى. ئۇ ماشىنىنى گۈللۈك، ئانارلىقلارنىڭ ئارىلىقىدىكى چاقچۇق يېيىتىلغان يوللاردىن سىلىق ئايلاندۇرۇپ ئېلىپ كەلگەندە نازىر بىلەن خالئاي ئۇنى ساقلاپ تۇراتتى.

— ئايناز، داچىنىڭ بارلىق ئامانلىقى ساڭا قالدى، — تۇردى ھەسەنىڭ تەلەپپۇزى قاتتىق ئىدى، — بىرەر كېلىشمەسلىك بولۇپ قالسا، مېنىڭ مىجەزىمنى ئوبدان بىلىسەن.

— خاتىرجەم بولسىلا، نازىر، ھويلا ئوتتۇرىسىدا ياتسامۇ بولىدۇ، — دېدى ئايناز جىددىي قىياپەتتە، — ئۇيقۇم ئىنتايىن سەگەك، بوسۇغىدىن ئۆملەپ كىرگەن قوڭغۇزنىڭ شەپىسىنىمۇ

ئاڭلاپ ياتىمەن. ئەگەر تامدىن سەكرەپ چۈشۈشكە جۈرئەت قىلغان قانچىكى ئادەم بولسا، بىر ئۆزۈم تېتىيالايمەن.

— توغرا، سەندە قارا كۆچمۇ بار، پەممۇ بار، — تۇردى ھەسەن كۈلۈپ قويدى، — شۇنداقتىمۇ دەرۋازىنى مەزمۇت تاقاپ ياتقىن. كېچىلەردە قولچىراغنىڭ ئېلىپ داچا ئەتراپىنى پات - پات ئايلان. ھەي، ھەي، مۇشۇنداق چاغلاردا بىر ئوغلۇم بولغان بولسا - ھە؟! خۇدايىم ئەجەبمۇ ئېيتماپتىكەن.

خالىئاي ئېرىنىڭ داۋاملىق ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدىغان بۇ قۇرۇق ئارمانىنى ئايازنىڭ يېنىدا دېگەنلىكى ئۈچۈن بۆلەكچىلا ئىزا تارتىپ نەگىدۇر قارىۋالدى. ئۇنىڭ بۇنداق ئوڭايسىز ھالىتىنى ئايان دەرھاللا گەپتە پۈتلىۋەتتى:

— داچىدىن تامامەن خاتىرجەم بولسىلا نازىر، تاپشۇرۇقلىرىنى بىجاندىل ئورۇنلايمەن.

— ئايەتبۇنىڭ نارەسىدە بىر يېتىم بالىسى ھەم قېرى ئانىسى بولغاچقا كەچ تەرەپلەردە داچىدا بولالمايدۇ، — دېدى تۇردى ھەسەن كابىنكىغا جايلىشىپ ئولتۇرۇۋېتىپ، — شۇڭا ئايال خوجايىننىڭ يېراق - يېقىن ئىشلىرىغا ھەمدەمدە بول.

— خوپ نازىر، ئاقيول بولسۇن.

— سىزگە دەيمەن، دەپ ئۇنتۇپ قاپتىمەن، — دېدى خالىئاي كابىنكا دېرىزىسىگە ئېگىشىپ، — بايا ھېلىقى قاۋۇز دېگەن قارا توڭگۇزدىن تېلېفون كەپتىكەن، «يوق» دەپلا قويۇۋەتتىم.

— سىزنىڭ مۇشۇ پەيلىڭىز زە! تەپپىنەم زامانىسىدىكى كۆڭۈل ئاغرىقلىرىغا ئېسىلىۋېلىپ بىر ئادەمنى يامان دەۋېرىدىكەنسىز... قاۋۇز سىز ئويلىغاندەك...

— بولدىلا، شۇنىڭ ئېتىنى زادىلا ئاڭلىغۇم يوق، سۈيىقەستچى ئوغرىنىڭ!

— سۈيىقەستچى؟ — تۇردى ھەسەننىڭ كۆزلىرى يوغان ئېچىلدى. بۇ چاغدا ئايان تۈيدۇرماي خالىئايغا كۆزىنى

چىمچىقلىتىپ شەپە بەردى، — نېمە دېگىنىڭىز بۇ ھە؟

— ئىشقىلىپ ياخشى نەرسە ئەمەسمىكى دەپ ئويلايمەن...

— ئۇنداق قاپقارىسىغا گەپ قىلماڭ، مەن ھازىر شۇنىڭ قېشىغا بارىمەن.

— ئۇنى ئىزدىگۈدەك قانداق مۇھىم ئىشىڭىز بار ئىدى، — خالئاي قىزى نەئىمەدىن ئەنسىرەپ قالغانىدى، — قېنى دەڭا، نېمە ۋەجىدىن ئىزدىمەكچى؟

— بۇ... بۇ...

ئالدىن ئويلىنىۋالمىغان تۇردى ھەسەن دەرھاللا جاۋاب بېرەلمىدى. ئەلۋەتتە قاۋۇز ئارقىلىق تۇغلۇقنىڭ ئەدىبىنى بەرمەكچى ئىكەنلىكىنى ئۇلارغا دېگىلى بولمايتتى. شۇڭا ئۇنىڭ دۇدۇقلاشلىرىدىن گۇمانلىنىپ قالغان خالئاي ئەندىكىپ سورىدى:

— ئۇنى نېمىگە ئىزدىمەكچى بولۇپ قالدىڭىز؟ چوقۇم بىر سەۋەب بار.

— ئۆزىڭىز بايا تېلېفون كەلدى دېدىڭىزغۇ، نېمە ئىشى بارلىقىنى ئوقۇپ باقمامدىم. خوش، مەن كەتتىم.

تۇردى ھەسەن ماشىنىنى ئىككى يۇز قەدەمدەك چوكانتال كوچىسىدىن ئاستا ئىغاڭلىتىپ، چوڭ يولغا چىققۇچىلىك قاراپ تۇرغان خالئاي بىلەن ئايال ماشىنىنىڭ قارىسى يوقالغاندىن كېيىنلا ھويلىغا كىرىپ كەتتى. ئايال دەرۋازىنىڭ چوڭ ـ كىچىك كىلىتاڭلىرىنى سېلىپ ئانار ئېتىزلىقىغا باردى. ئۇ ئەمدىلا كەتمىنى قولىغا ئېلىپ تۇرۇشىغا خالئاي ئانار كۆچەتلىرى ئارىسىدىن ئېڭىشىپ، تىكەنلىك شاخلاردىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ كەلگىچە تەرلەپ كەتكەنىدى.

— بايا ماڭا ماسلىشىپ بېرىپ ئوبدان قىلدىڭىز، — دېدى خالئاي پېشانىسىدىكى تەرلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ، — چاندۇرۇپ قويارمىكىن دەپ ئەنسىرىگەن ئىدىم، لېكىن مېنىڭ كۆڭلۈمدە ئويلىغانلىرىمدەك جاۋاب بەردىڭىز.

— سىزنىڭ چىرايىڭىز، تەلەپپۇزىڭىز، چۈشەندۈرۈشلىرىڭىزنىڭ ئۇرانىدىنلا ئاراڭلاردا قانداق ئىشلارنىڭ يۈز بەرگەنلىكىنى ھېس قىلىپ بولغانىدىم، — دېدى ئايباز ئانار تۇڭنى يۇمشىتىۋېتىپ، — شۇنداقتىمۇ قورققىنىمدىن تەرلەپ كەتتىم.

— سىزمۇ قورقۇمسىز؟ — خالىئاي قىيا بېقىپ كۈلۈمسىرىدى، — ھېلىقى چاغدا چېقىر كۆز چوكان بېلىقىز بىلەن قاۋۇزنى ئۇرغاندىكى ئەلپازىڭىزدىن ھەزەر ئەيلىگەن سىزدىن... تاسلا قاپتىكەنسىز، ئىككىلىسىنى بىر يولىلا جەھەننەمگە يوللىغىلى.

— ئۇ... ئەلۋەتتە سىز ئۈچۈن ئىدى...

خالىئاي قىزىرىپ كەتتى. مۇشۇ قامەتلىك ئەر ئۇنىڭ يالىڭاچ ھالىتىنى كۆرگەن! ئەدىيالغا ئورىغان... ئېرەن دەريا بويىدىكى پىنھانغا ئېلىپ كەلگەن... ئەمما تاغۇ تاشلارنى غولىتىپ كەلگەن قىيانىدەك تومۇرلىرىغا ئۇرۇلۇۋاتقان قان — يۈرەكلىرىنى ئوينىتىۋەتكەن ۋەھشى تۈيغۇلىرىنى زۇلۇم بىلەن بېسىپ، دەريا بويىغا كەتكەن... ھەم كېچىنىڭ مۇزدەك سۈيىدە ئۆزىنى سەگىتكەنىدى...

— بايا قورقىنىمغۇ يەنىلا سىز ئۈچۈن بولدى، — ئايباز خالىئاينىڭ قىزارغان چېھرىگە، چىرايلىق نومۇسچان كۆزلىرىگە قاراپ بىرقەسىملا بولۇپ قالدى، — ئەگەر نازىر سەللا گۇمانلىنىپ قالدىمۇ سىزگە كۆڭۈل ئاغرىق تېپىپ بېرەتتىم...

— ماڭا... سىز ماڭا...، — خالىئاينىڭ كەڭ بادام قاپاقلىرى لەپپىدە چۈشۈش بىلەن، قېلىن كىرپىكلەر مۇلايىم چوڭ كۆزلەرنى چۈمپەردەك يېپىۋالدى، — نېمانچىلا كۆيۈنىسىز؟

— سىزمۇ ماڭا...، — ئايازنىڭ نەپىسى بۇغۇلدى، — قانات يېپىپ كېلىۋاتىسىزغۇ... بۇ... نېمە ئۈچۈن؟

— چۈنكى سىز... سىز كەتسىڭىز بولمايدۇ، — خالىئاينىڭ

كۆزلىرى نېمىدۇر دەۋاتاتتى...
— نېمىشقا ئەمدى؟
— بۇ... بۇ...، — خالىئاي كۆڭلىدىكىنى دېيەلمىدى، — سىز مۇشۇ داچىنىڭ ئىگىسى تۇرسىڭىز...
— داچىنىڭ ئىگىلىرى خالىئاي خانىم بىلەن تۇردى نازىرده!
— يەر سىزنىڭده...
ئايىاز ھېچ كۆرۈلمىگەن جۇرئەت بىلەن خالىئاينىڭ مۇرىلىرىدىن ئاستا قۇچاقلىدى. سىلىققىنا باغرىغا باستى. يۈمران ئېڭەكلىرىدىن كۆتۈرۈپ ئۆزىگە قارىتتى... ئەمما خالىئاي ئۆزۈن كىرپىكلەر يوشۇرۇۋالغان ئۇياتچان كۆزلىرىنى ئاچمىدى...
— راست گېپىڭىزنى قىلمىدىڭىز...، — ئايىاز خالىئاينىڭ يۈزلىرىگە يۈزلىرىنى سۈۋاۋېتىپ ئاستا شۇڭىلىدى... ھەم بىردىنلا بويۇن، مەڭزى، كۆز، لەۋلىرىگە ئاچ كۆزلەرچە سۆيۈپ كەتتى... ئۇ ھاسىرايتتى...، تىترەيتتى... بىر ۋەھشي، شېرىن كۈچ ئۇنى لەرزىگە سالاتتى... ئەمما پۈتۈن بەدىنى بوشىشىپ، بىھوش سىياق بولۇپ قالغان خالىئايدا ھېچقانداق قارشىلىق يوق ئىدى! ئۇ ئىختىيارىنى ئاشۇ كۈچلۈك بىلەكلەرگە تاپشۇرۇۋەتكەندەك قىلاتتى... ئايىاز خالىئاينى دەس كۆتۈردى ـ دە، ئانارلىقتىن ئاۋايلاپ مېڭىپ ئېتىز قىرىغا چىققاندىلا خالىئاي كۆزلىرىنى ۋاللىدە ئاچتى:
— ئايىاز... ئايىاز مېنى قويۇۋېتىڭ... ئۇنداق قىلماڭ... ياق، ياق... مېنى ئۆيىڭىزگە ئەكىرمەڭ... ئايەتبۇ كېلىپ قالىدۇ... مەن... مەن سىزدىن خۇش بولۇپ قالاي...
ئايىاز ئانارده‌ك قىزىرىپ كۆزلىرىدىن نۇر چېقىن چېقىۋاتقان خالىئاينى قىرغا قويىدى. خالىئاي ئەتراپىقا ئالاق ـ جالاق قارىدى ـ دە، كۆڭلەك ئېتەكلىرىنى كۆتۈرگىنىچە تىك پەلەمپەيگە يۈگۈرۈپ چىقىپ كەتتى...

خالئاي هۇجرىسىغا كىرىپلا ئۆزىنى كارىۋىتىغا ئېتىۋەتتى. ئۇنىڭ يۈرىكى ئېتىلىپ چىقىدىغاندەك تەرتىپسىز سوقۇۋاتاتتى. نەچچە يىللاردىن بېرى ئەر زاتىنىڭ قولى تەگمىگەن سەرۇى بويى چاقماق ئۇرغاندەك سىلكىنەتتى. ھۆسنى ـ بەدىنى كامالىغا يەتكەن، ئايالىق زۇۋۇلىسى گۈل ياقىلىرىنى شەربەتكە تولدۇرغانۇ، بىراق تۆكۈلمىگەن... ئۇنىڭ بەرنا سېيماسى بىردىنلا قىزىلىقىغا يانغاندەك بولدى... شۇنداق، ئەرنىڭ سىرلىق باغرى، ئوتلۇق سۆيۈشلىرى ئۇنىڭغا ئۆزۈن يىللار ئايرىلغان، لېكىن ئۇنتۇيالمىغان شېرىن ـ لەزىز جەننەت ھۇزۇرىنى ئاتا قىلغانىدى.

خالئاي ئوت بولۇپ يېنىۋاتقان يۈزلىرىنى سىلىدى، يىرىك ئېڭىزلىغان قاپقارا ساقال ـ بۇرۇتلار تىكەندەك سانجىلىپ ئېچىشتۇرۇۋەتكەن بولسىمۇ، يۈرىكى شادلىقتىن كۈلۈۋاتاتتى. ئۇ دېرىزە پەردىسىنى قايرىپ مارايتتى. ئايازنىڭ قامىتى ئانار شاخلىرى ئارىسىدىن كۆرۈنگەن ھامان يۈزىنى قاچۇراتتى. ئەگەر كۆرۈنمەي قالسا تەقەززا بولۇپ ئۆزاق تەلمۈرۈپ قارايتتى... ئۇ مۇشۇنداق بىتاقەتلىك ئىچىدە سىرتقىمۇ چىقماي كەچمۇ كىردى. ئايەتبۇ ئىشىكنى چېكىپ بوسۇغىدا پەيدا بولدى ـ دە، ئۆزىگە تەتۇر قاراپ دېرىزە تۈۋىدە تۇرغان ئايال خوجايىنغا قارىدى. ئوتتۇز ئالتە ياشلارنىڭ قارىسىنى ئالغان بۇ چوكان كېيىنكى كۈنلەردە ياسىنىپ ـ تارىنىپ يۈرۈيدىغان، ئاش ـ تاماق ئېتىۋېتىپ ئايازنىڭ ئۆيىگە پات ـ پاتلا قارايدىغان، ئەگەر ئايازغا ئۇچراپ قالغۇدەك بولسا قىزىرىپ ـ تولغىنىپ قىلغىلى قىلىق تاپالمايدىغان بولۇپ قالغانىدى.

— خالئاي ھەدە، كەچلىك تاماقنا كۆڭلىڭىز نېمە تارتىدىكىن؟

— ئاچچىق ـ چۈچۈك قورۇما بىلەن ھورنان يېسەك قانداق؟ چاينى قويۇقراق دەملەڭ، — خالئاي ئايەتبۇگە تىكىلىپ قارىمىدى، — ھە، راست، بۇگۈندىن باشلاپ ئايازغا سىز ئەتكەن

تاماقنى يەيدۇ، ئوشۇقراق قىلارسىز.

— ۋىيەي، خويمارا، بەك ئوبدان بوپتۇ خالئاي ھەدە، — ئايەتبۇنىڭ چېيىنىڭ چىچەكلىگەنلىكى ئاق پوسمىلاق يۇزىدىن بىلىندى، — ئايازكام يالغۇز جېنىغا قازان ئېسىپ نېمە كەپتۇ. شۇنچە داچىنىڭ ئىش - كۇشىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقسىمۇ چوڭ گەپ. كۆكتاتلىق، ئانارلىق، گۈل تەكچىلەر، مېۋىلىكلەر، يەنە...

— بولدى، بېرىڭ، — خالئاي قولىنى كۆتۈرۈشى بىلەن ئايەتبۇ چىقىپ كەتتى، — ۋاي - ۋۇي! نېمانداق تولا گەپ بۇ، ئادەمنىڭ ئىچىنى سىقىپ... ياش تۇل قالسا، ئەر خاپىلىقىدا سۆزلەپ قالامدۇ نېمە...

ئايەتبۇنىڭ تۇيۇقسىز پەيدا بولۇشى ھەم ئۇنىڭ ۋىت - ۋىت گەپلىرى خالئاينىڭ كەيپىنى ئۇچۇرۇۋەتتى. بايىقى قىيامىغا يەتكەن ھېس - تۇيغۇلار ھۇزۇرى ئەمدىلىكتە پەسكويغا چۈشكەن ئىدى. بىراق كەچلىك تاماقلار يېيىلىپ گۈگۈم پەردىسى قاپلاش بىلەن، ھېچقاچان بولۇپ باقمىغان بىر خىل بۇرۇقتۇرمىلىق، تەقەززالىق، قىزغىنىش زەھەر - زوقۇملىرى ئارىلاشقان كۈندەشلىك خالئاينىڭ يۈرىكىنى ئالىقانلىرىغا ئېلىۋالدى. مانا ئۇ دېرىزىدىن سىرتقا تىكىلىپ ئولتۇرغىنى نېكەم؟ لېكىن تاماق سۈنۈپ بېرىش ئۈچۈن ئايازنىڭ ئۆيگە كىرىپ كەتكەن ئايەتبۇ تېخىچىلا چىقمىدى. ئەگەر تامىقىنى يەپ بولغۇچە ساقلىغان تەقدىردىمۇ يېرىم سائەت كەتمەس. ئايازتاماق يېسە ئايەتبۇ چاينىشىپ بەرمىگەندىن كېيىن! بىر بويتاقنىڭ ئۆيىدە نومۇس قىلماي شۇنچىۋالا ئولتۇرغان بارمۇ؟ ۋۇي جىگدە چېچىكى پۇراپ قالغان ئېنەك.

قاراڭغۇ چۈشتى. خالئاي تىت - تىت بولغىنىدىن ھۇجرا ئىچىدە توختىماي مېڭىۋاتاتتى. ئۇنىڭ كۆزىگە ئانارلىقتىكىگە ئوخشاپ كېتىدىغان ئىرمىشىپ - چىرمىشىپ كېتىشلەر، ھەتتا

قىپيالىسكاچ بىر چوكانىڭ قاۋۇل ئەر قوينىدا بېلىقتەك تولغىنىشلىرى دېگەندەك كۆرۈنۈشلەر ئايدىلەك كۆرۈنۈشكە باشلىدى. تاقىتى تاق بولغان خالىئاي ئۇ ئىككىسىنىڭ زادى نېمە قىلىۋاتقانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن ھۇجرىدىن ئەمدىلا چىقىشغا، ئايازنىڭ ئىشكى ئېچىلىپ ئايەتبۇ چىقتى. ئارقىدىن ئۇنى ئۇزىتىپ چىققان ئايازنىڭ ئېگىز گەۋدىسى كۆرۈندى. ئىككىلا قولىدا چىنە ـ تەخسە، چاي چۆگۈنى بار ئايەتبۇ گۈللۈكلەر ئىچىدىكى تار يول بىلەن تاكاسلاپ كېلىشكە باشلىدى. ئۇ خالىئاينى كۆرۈپلا ھودۇققاندەك بولدى ـ دە، «ئايازكامغا تاماق ئاپىرىپ بەرگەنىدىم» دەپلا ئاشخانىغا ماڭدى. بىراق خالىئاينىڭ «توختاڭ» دېگەن ئاۋازى ئۇنى تۇرغان يېرىگە مىخلاپ قويدى.

— سىز تاماقنى ئايازغا چاينىاپ يېگۈزۈپ قويمىغانسىز، — خالىئاينىڭ تەئەددىسى ئايەتبۇنى تەمتىرىتىپ قويدى، — قانداق دېگەن گەپ بۇ، بىر بويتاقنىڭ ئۆيىدە شۇنچىۋالا ئولتۇرۇۋالغان بارمۇ؟

— ئايازكام تاماق يەپ بولغۇچە قاراپ تۇردۇم شۇ.

— ئايازنىڭ سېۋەت ھەلەپ يېمىگەندۇ؟

— ئۇ... ئۇ تامىقىنى يەپ بولغاندىن كېيىن، ئازراق مۇڭداشتۇق شۇ...

— مۇڭداشتۇق؟! — خالىئاينىڭ ئىچىدە بىر يەرلىرى مۇز چۈشكەندەك سەسكىنىپ كەتتى، — ھىم، ماقۇل... مۇڭداشتۇق دەڭ... قالتىسقۇ... مۇڭلىرىڭلار يېغىلىپ قاپتىكەن ـ دە؟!

— خالىئاي خانىم، باشقىچە ئويلاپ قالماڭ، — «مۇڭداشتۇق» دېگەن بىر ئېغىز سۆز بىلەن كەتكۈزۈپ قويغان ئايەتبۇ ئاخىرىدا نېمە دېيىشنى بىلەلمىدى، — ئەمدى شۇ زېرىكسىپ...

مانا كۆرۈڭ! «تېرىق پاتمىغان گېلىمغا، ئات كاللىسى غولدۇرغوپ» دېگەندەكلا ئىش بولدى. «مۇڭداشتۇق»نىڭ

هېسابىنى بېرەلمەيۋاتقان ئايەتبۇ «زېرىكمەك» تىن ئىبارەت نەشتەر بىلەن بالانىڭ قېپىنى يارىدى. خالىئاي چۈشۈن يۇتۇۋالغاندەك سەسكىنىپ كەتتى.

— بۇ تۇردى نازىرنىڭ داچىسى، — خالىئاي غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى، — مۇڭدىشىدىغان، زېرىكمەك ئېچ پۇشۇقىنى چىقىرىدىغان جاي ئەمەس. ئۇنداق ئىشلارنى ئاسمىنى كەڭ قوناقلىق، خامانلىرىڭىزدا قىلىڭ!

خالىئاي ھۇجرىسىغا كىرىپ كەتتى. ئۇنى ئاچچىق تۇتۇۋالدى بولغاي، جالاقلاپ تىترەيتتى، ھاسىرايتتى، كۆزلىرىنى نېپىز پەردە قاپلىۋالغاچقا ھەممە نېمە گىرىمسەن كۆرۈنەتتى. ئايازنىڭ ئۆيىدىن ئۇزۇنغىچە چىقمىغان ئايەتبۇ ئۇنىڭ كۈندەشلىكىنى قوزغاپ قويغانىدى. ئەمدى، «كۆتۈرەلمىسەڭ ساڭگىلىتىۋال» دېگەندەك «مۇڭداشتۇق»، «زېرىكمەك» كە ئوخشاش گۈمان پەيدا قىلىدىغان ئىككى بىسلىق سۆزلەر ياۋاش، مۇلايىم، سەممىي خالىئاينى ئەسەبىيلەشتۈرۈپ قويدى. ئۇ بۇرۇقتۇرمىلىق ئىچىدە ئولتۇرغىنىدا كارىدوردىن ئايەتبۇنىڭ: «خالىئاي ھەدە، چاينى دەملەپ، پىلىتىنىڭ ئۈستىگە قويۇپ قويدۇم» دېگەن سۆزى، ئاندىن پەلەمپەيلەردىن تاقىلداپ چۈشكەن شەپە ئاڭلاندى. خالىئاي ئايەتبۇنىڭ ھېچ ئىش يۈز بەرمىگەندەك تەبىئىي ئاۋازىدىن كېيىن سەل ئەسلىگە كەلدى. توختا! خالىئاي سۇنى كۆرمەيلا ئىشتان سالغاندەك ئىش قىلدىمۇ قانداق؟ ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى مۇشۇ داچىنىڭ خىزمەتچىلىرى، مۇنداقچە ئېيتقاندا كەسىپداشلار، ئەلۋەتتە ئۇلارنىڭ دېيىشىدىغان گەپلىرى بولىدىغاندۇ، بولمىغان تەقدىردىمۇ خالىئاينىڭ ئۇلار بىلەن نېمە ئىلا ـ تەتۈرى! ئۇنىڭ ئېرى تۈرسا! ئەردىن ئىبارەت قولىدا كويزا، پۇتىدا ئىشكەل، بويىنىدا زەنجىر تۈرۈقلۇق يەنە باشقىلارغا بويۇندىسا بۇ... ئەخلاق — پەزىلەتنى تەرك ئەتكەنلىكتۇ! ئەمدى ئايال بىلەن ئايەتبۇلەردە بۇنداق ئىسكەنجىلەر يوق، ئۇلارنىڭ بىرسى

بويتاق، بىرسى تۇل… ئۆزئارا مۇڭداشسا، ئىچ پۇشۇقىنى چىقارسا نىمە بوپتۇ؟

«ئۆزئارا مۇڭداشسا، ئىچ پۇشۇقىنى چىقارسا نىمە بوپتۇ!» بۇ سۆز خالىئاينىڭ ئېغىزىغا رەسمىيەت ئۈچۈنلا كەلگەندەك قىلامدۇ، قانداق؟! بولمىسا يۈرىكى نىمە ئۈچۈن: «ياق… ياق! زىنھار بولمايدۇ!» دەپ نالە قىلىدۇ. ھەي، ھەي… نىمە دېگۈلۈك، يەنىلا ئايال كىشى ـ دە! ھەرقانچە لاتاپەتلىك ھەم سالاپەتلىك، ئەقىل ـ ئىدراكلىق بولغىنى بىلەن يۈرەككە تالىق ئىشلارغا كەلگەندە ھېچكىمگە شەپقەت قىلغۇسى كەلمەيدۇ… مانا كۆڭۈلنىڭ ئۇلۇغلۇقى ھەم ساراڭلىقى مۇشۇنداق نازۇك ئىشلاردا ئاسانلا چانىدۇ…

خالىئاينىڭ گېلى قۇرۇپ ئۇسساپ قالغانىدى. ئۇ ئايەتبۇ دەملەپ قويغان چاينى ئەكىرىش ئۈچۈن كارىدورغا چىقىپلا چۆچۈپ كەتتى. چۈنكى ھويلىدىكى گۈل تەكچىسى يېنىدا بىركىم پۈتلىرىنى ئۇزۇن سۇنۇپ ياتقاندەك قىلاتتى. خالىئاي پەلەمپەي چىرىغىنى ياقتى ـ دە، «ئۇھ» دەپ ياقىسىنى تۇتتى. كېچىدە قورقۇنچلۇق كۆرۈنگەن بۇ غەلىتە نەرسە يالغۇز قالغان خالىئايىنى قوغداش ئۈچۈن ئايازنىڭ سېلىپ قويغان ئورۇنى ئىدى. خالىئاي چەينەكنى ئەكىرىپ دېرىزە ئالدىدا چاي ئىچكەچ، بىر پارچە كىگىز، كونا كۆرپە ھەم بىر دانە يىپ ئەدىيال بىلەن تەييارلانغان ئاددىي ئورۇنغا قاراپ قوياتتى. بىر چاغدىلا قولچىرىغىنى كۆتۈرگەن ئاياز باغ تەرەپتىن كەلدى. ئۇ، پەلەمپەي چىرىغىنى ئۆچۈرگەندىن كېيىن، چاك ياقىلىق ئاق كۆڭلىكىنى بېشىدىن سۇغۇرۇپ ياستۇق يېنىغا قويدى. ئاندىن تامبىلىنى سېلىپ ئاياغ ئاستى تەرەپكە تاشلىدى. گەرچە قاراڭغۇدا ئايازنىڭ كۈچلۈك بىلەك، توم يوتا، كەڭ كۆكرەكلىرىنىڭ ئىزناسى غۇۋا كۆرۈنگەن بولسىمۇ، خالىئاينىڭ گۈل تېنى جىمىرلاپ، يۈرىكى دۈپۈلدەپ كەتتى… ھەم شۇ ھامان ئايسىمە بىلەن مۇنچىدا دېيىشكەن

گەپلىرى ئېسىگە كېلىپ قالدى:

«— ئەر خەق دېگەن بەك ئاچ كۆز كېلىدۇ... بىللە ياتقاندىن كېيىن ئايال كىشىنى بىكار قويامدا... تېخى سىز شۇنچە چىرايلىق تۇرسىڭىز...

— ئېرىڭىز ئايال بەك ئاچ كۆز ئوخشىمامدۇ؟

— ۋىيەي، ئۇنى بىر دېمەك، ئۇنىڭ راسا قىران ۋاقتى دەڭا... قىرىق ئالتە ياش ئەرلەرنىڭ بۆرە ۋاقتىمىش...»

... ئايازنىڭ كېچىدىكى گىرىمسەن سېيماسىغا قاراپ ئولتۇرغان خالئاينىڭ كۆڭلىگە بايىقى ئىش يەنە كىرىۋالدى. توغرا، ئۇلار شۇنچە ئۇزاق زادى نېمىش قىلىشقاندۇ؟ ئاياز قىرانغا يەتكەن بۆرە... ئايەتبۇ بولسا قىسىر قالغان ئىنەكتەك بۇقىنىڭ غېمىدە... ئۇنداقتا ئۇلار «هە» دەپ بولغۇچە «هۇ...» دەپ يەملىشىپ كەتكەندۇر... چوقۇم شۇنداق! ئايەتبۇ ياش هەم شوخ چوكان... ئايازدەك قامەتلىك ئەرنى تاپقاندا كىچىك تىللىرىمۇ سايراپ كېتەر!

خالئاينىڭ كۆز ئالدىغا ئەسەبىيلەرچە سۆيۈشۈش، پوملاقلىشىۋاتقان قىپيالىڭاچ ئاياز بىلەن ئايەتبۇ كېلىۋالدى... ئۇلار نېمىلەرنىدۇر دەپ شۇڭىرلىشاتتى... تاتلىق كۈلەتتى... ئايەتبۇ ئىڭرايتتى... كۆچلۈك بىلەكلەر نازۇك بەللەردىن قامالىلىۋالغاندى.

بارغانسېرى بېئارامىلىق ئىچىدە قالغان خالئاي كىيىملىرىنى سېلىپ يېتىپ قالدى. ئەمما ئۇيقۇ كېلىدىغانداك ئەمەس ئىدى... خىيالىدىكى ھېلىقى ئىككى يالىڭاچنىڭ ھەربىكەتلىرى، لەزىز سۆخەن تىللىرى قىيامغا يېتىپ خالئاينى شېرىن ئازاب ئىچىدە قىينايتتى... شۇنداق تۇرۇقلۇق ئۇ، كۆڭۈل ئېكرانىدا ئۇنىڭغا تىكىلىپ تۇرغان يەنە قانداقتۇر بىر خالئاي بىلەن تاكاللاشماقتا ئىدى...

— ئاياز، مېنى ياخشى كۆرمەيدىكەن - دە... شۇڭا دەريا

بويىدا... ئانارلىقتا... بۆره بولالمىدىغۇ...

— ياخشى كۆرسۈن - كۆرمىسۈن، سېنىڭ ئېرىڭ تۇرسا...

— ئۇ... ئەر ئەمەس. ئۇ، ئەرلىكىنى شالتاقلارنىڭ يۇندا ئەۋرەزلىرىدە يوقاتقان بىر بۇزۇق!

— شۇنداقتىمۇ ياۋايى نەپسىڭنى يېغ!

— بىلەمسەن، مەن ئادەم!... خۇدا مېنى نەپسىم بىلەن تەڭ ياراتقان... بۇ دۇنيادىكى ئاللا ئاتا قىلغان نېمەتلەردىن بەھرىمەن بولۇشۇم كېرەك... ھېلىمۇ پەزىلەت بابىدىن چىقماي ياشاپ كەلدىم، ئەمدى!...

— ھە، ئەمدى نېمە قىلماقچىسەن؟

— ئاللا «يارىلىش ئۆزۈڭدىن» دېگەنىكەن، شۇڭا ئازغىنە غەنىيمەت ئۆمرۈمدە مۇشۇ دۇنيادىن ئۆز نېسىۋەمنى ئالماقچىمەن...

— بۇ سېنىڭ قارارىڭمۇ؟ نېمانداق بۇ خىياللارغا كېلىپ قالغانسەن؟

— مەن ئۆمۈر بويى سادىق بولغان ئەرلەرنىڭ ھەممىسى مېنى خورلىدى، دەپسەندە قىلدى، ئازابلىدى... خورلۇقنىڭ تەمىنى ئۇلارمۇ تېتىپ باقسا دەيمەن...

— ھەي بەندە... قىساسخور بەندە... يەنە شۇ بەندىچىلىكىڭنى قويماپسەن - دە!!...

... ئاي تۇغدى. ئۇنىڭ سىرلىق كۆكۈچ نۇرى دېرىزىلەردىن ماراپ كىرىپ ھۇجرا ئىچىنى غۇۋا يورۇتتى. خالىئاي نېپىز يېپەك رۇباشكىسى بىلەنلا ئورنىدىن تۇردى. ئۇ، پۈتىغا ساپما كەشنى كىيمەيلا گىلەمدە يۈمشاق ماڭغىنىچە ئىشكىنى ئاۋايلاپ ئاچتى - دە، لىپىدە كاربىدورغا چىقىۋالدى. ئاندىن پەلەمپەيلەردىن شەپە چىقارماي شىپىلداپ چۈشتى. ئايال رىۋايەتلەردىكى پالۋانلاردەك قوللىرىنى تاشلاپ ئوڭدىسىغا ياتاتتى. يېپ ئەدىيال سىيرىلىپ پەسكە چۈشۈپ كەتكەچكىمۇ، ئۇنىڭ كەتمەن يۇزىدەك كەڭ

كۆكرەكلىرى ئاي نۇردا ئېگىز - پەس دۆڭ - ئېدىرلاردەك كۆرۈنەتتى. خالىئاي ئۇنىڭ قېشىغىلا چوقىچايدى... ئۇ تىترەيتتى... نەپەسلىرى تېزلىشىپ ھاسىرايتتى... تاماقلىرى قۇرۇغاندەك بولۇپ، كۆزلىرى بېسەرەمجان يالتىرايتتى. ئۇنىڭدىكى قورقۇش، ئەندىشە ئايازنى كۆرۈش بىلەن ھاياجان ئىزتىراپىغا ئايلانغاندەك قىلاتتى... ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن يېنىۋاتقان نۇر - چېقىنلاردىن بىر تەشنالىق تەرەددۇتىنى كۆرۈۋېلىش تەس ئەمەس ئىدى... خالىئاي نازۇك بارماقلىرى بىلەن سوغۇق تەرلىگەن كۆكرەكنى ئاستا سىلىدى...

— سىز؟! — ئايا كۆزىنى پاللىدە ئېچىپ خالىئاينىڭ يالاڭ بىلەكلىرىنى ئۇشلىدى، — بۇ... راستتىنلا...

— تىنچ... چ، — خالىئاي ئايازنىڭ ئېغىزىنى بارماقلىرىدا توستى، — ئىشەنمەيۋاتامسىز؟

— خالىئاي!!...، — ئايا خالىئاينىڭ بېلىدىن قامالىلغانچە ئاستىغا بېسىۋالدى، — بۇ... بۇ... تۇۋا... چۈش ئەمەستۇ ھە؟!...

— ئەدىيالنى يېپىڭ... تېز بولۇڭ... نېمانداق رۇباشكامنى سالدۇرۇۋېتىسىز؟... ھەي، ھەي، ئۇنداق قوپاللىق قىلماڭ... تۇۋا، ماۋۇ ئادەمنىڭ ئەسكىلىكىنى... نېمانچە قوپالسىز؟... ئەمدى... ئۇنى، ئۇنى تارتماڭ... ۋايجان... ئاستا...

ئەدىيال ئىچىدىكى ئىككى تەن يالىڭاچ ئىدى. بازغاندەك چىڭ قوللار ئۇقادەك ئاق ھەم يۇمران قولتۇقلار ئاستىدىن ئۆتۈكۈزۈلگەن بولۇپ، خالىئاينىڭ قۇندۇزدەك قاپقارا چاچلار قاپلىغان مۇبارەك بېشى كەڭ ئالىقانلاردا ئىدى!

— ساقاللىرىڭىزنى ئالسىڭىز بولمامدۇ؟—... ھاسىراپ شۇرلىدى خالىئاي، ئۇ مەرمەردەك سىلىق بىلەكلىرىدە ئايازنىڭ بوينىغا گىرە سېلىۋالغانىدى، — يۈزلىرىم ئېچىشىپ كەتتى...

— ئۇنتۇمايدىغان بولىسىز...

— ئاستىمىز قاتتىقكەن...

— قاتتىق بولغىنى ياخشى، شۇڭا كەمبەغەللىكنىڭ بالىلىرى كۆپ...

كۆپكۆك نىل رەڭلىك ئاسمان گۈمبىزى چاراقلىغان يۇلتۇزلار بىلەن تولغاندى! گويا كېنىزەكلەر ئارا سەيلانە ئۇزۇۋاتقان پەرىزاتتەك بىر تەرىپى داغلاشقان ئاي تەرەببا باغقا نەزەر تاشلىدى... نەزەر تاشلىدىيۇ ئۆزىنى ئەپقېچىپ، نېپىز بۇلۇت پەردىلىرى ئىچىگە يوشۇرۇندى... شۇنداقتىمۇ تولىمۇ مۇڭلۇق ھەم تاتلىق ئىگراش بىرپەس ئاڭلىنىپ تۇردى، ئاندىن ئاستا ـ ئاستا پەسىيىپ كەتتى...

— تۇۋا مەن... مەن بۇگۈن نېمە بولدۇم، — خالىغاي بىلەكلىرىدە كۆزلىرىنى توسۇۋالدى، — ئەر زاتىنىڭ تىنىقلىرىنىمۇ ئۇنتۇپ كېتىپتىمەن... ئەمدى...

— نېمە؟ پۇشايمان قىلمۇاتامسىز؟ — سورىدى ئايباز بىلەكلىرىگە بېشىنى قويغان ھالدا، — ھېلىمۇ شۇنچە يىللار سەۋر ـ تاقەت قىلىپ كەلدىڭىز... بۇ بىر ئايال كىشى ئۈچۈن ئاسانمۇ؟

— سىز... سىز نەدىن بىلىسىز؟

— رەھمەتلىك ئايسىمە دەپ بەرگەن...

— ئاياللار ئوتتۇرىسىدا بولۇنغان گەپلەرنىمۇ ئېرىگە دەپ يۈرگەن بارمۇ؟

— سىز ئەر ـ خوتۇنچىلىقنى چۈشەنمەيدىكەنسىز، ھەقىقىي بىر ـ بىرىنى ياخشى كۆرگەن ئەر ـ خوتۇنلار ئارىسىدا سىر بولمايدۇ.

— ئۇنداقتا سىز مېنى ياخشى كۆرەمسىز؟

— سىزنى كۆرگەندىن بېرى يوشۇرۇن ياخشى كۆرۈپ كەلدىم، — ئايباز خالىغانىڭ يالاڭ دۈمبە ـ بىلەكلىرىنى سىلىدى، — ئەمما مەندە نېمە ئامال؟ سىز بەربىر باشقىلارنىڭ

ـ دە!

— ئەگەر ئۆيلىنىپ قالسىڭىز ئۇنتۇپ كېتەرسىزمۇ؟

— مۇشۇ ئايدىڭ كېچىدىكى «بەندىچىلىك» يۇز بەرمىگەن بولسا بەلكىم ئۇنتۇپ كېتەر ئىدىم، — ئاياز ئايغا قاراپ ئېغىر ئۇھسىنىدى، — ئەمدى... باشقا ئاياللار ھەرگىز سىزنىڭ ئورنىڭىزنى باسالمايدۇ... كۆڭلۈمدىكىنى دېسەم سىز ئاتا قىلغان لەززەتنى بېرەلمەيدۇ!...

— ئايەتبۇچۇ؟

— ئايەتبۇ؟— ئاياز ئاچچىقىنا كۈلۈمسىرىدى، — سىزمۇ سېزىپ قاپسىز ـ دە!

بىز يۈقىرىدا قەيت قىلىپ ئۆتكەنىدۇق. ئايەتبۇنىڭ ئايسىمە قازا قىلغاندىن كېيىن ئۆزىنى تۇزەپ، ئەپچىل ياسىنىپ، پات ـ پات ئوسما قويۇپ، چاچلىرىنى يېلىملاپ تاراپ يۈرۈشىمۇ يەنىلا شۇ ئاياز ئۈچۈن ئىدى. ئۇنىڭ «ۋاي ئايازكا، ئۇسسىمىدىڭىزمۇ؟»، «ئايازكا، چارچاپ قالغان ئوخشىمامسىز؟»، «ئايازكا، ئۆيىڭىزگە كىرىپ تاماق ئېتىپ بېرەيمۇ؟...» دېگەندەك ئۆچكە ياغلىرىنى ئېرىتىپ كېتىشلىرىنىڭ تېگىگە يەتكەن ئاياز ئۇنىڭغا سوغۇقمۇ ئەمەس، ئىسسىقمۇ ئەمەس مۇئامىلە قىلدى. ھەتتا ئايەتبۇ بىر قېتىم توي قىلىش تەكلىپىنى قويۇۋېدى. ئاياز كۈلۈپ تۇرۇپ:

— ئايەتبۇ، ئايسىمەنىڭ يىلى بولمىغۇچە مەن بۇنداق ئىشلارنى ئويلاشنىمۇ ئۆزۈمگە راۋا كۆرمەيمەن...، — دەپ جاۋاب بەردى. بۇ ئەلۋەتتە كاۋاپمۇ كۆيمەيدىغان، زىخمۇ كۆيمەيدىغان مۆتىدىل جاۋاب ئىدى.

ئېرەن دەريا بويلىرىدىكى ئورغان سالقىن شامال خالىغانىڭ يالاڭ بېلەكلىرىنى، يۇمىلاق مۇرىلىرىنى مۇزلىتىپ قويىدى بولغاي، ئۇ ئەدىيالنى يۇقىرى تارتىپ، ئايازنىڭ ئىسسىق باغرىغا تېخىمۇ سىڭىپ كىردى. ئايازمۇ ئۇنىڭ ئارقىلىرىنى قىپچىپ

يۆگەپ، نازۇك بەللىرىدىن سىلىققىنا ئۆزىگە تارتتى.

— ياخشى كۆرمىگەن ئىكەنسىز، ئوچۇقلا جاۋاب بەرسىڭىز بولمامدۇ؟ ئۇ چوكانىنى ئومىدسىزلەندۈرۈپ قويغۇچە، — خالئاي يۈزىنى چىڭ كۆكرەكلەرگە ياقتى، — تاينىلىق «مېنىڭمۇ مەيلىم بار» دەڭا؟

— قىزىقكەنسىز خالئاي، ئايەتبۇ تۇردى نازىرىنىڭ كۆز ـ قۇلىقى تۈرسا... ئەگەر مەن ئۇنى ئۈمىدسىزلەندۈرۈپ قويغۇدەك بولسام، ئۇ يەنە قانچىلىك شۇملۇقلارنى قىلار؟ تىلخەتنى ئوغرىلاشتا ئۇنىڭ ئىشلەتكەن ھىيلىسى سىزگە ئايانغۇ.

ئايازنىڭ دېگەنلىرى ھەقلىق ئىدى. داچا سېلىنغان ئالتە يىلدىن بېرى قانچىلىغان ئاشپەز چوكانلار كەلدىيۇ ـ كەتتى. تۇردى ھەسەن ئۇلارنىڭ بىرسىنى تاز، بىرسىنى بەز، ئۇ چوقۇپ يەيدىكەن، بۇ غاجىلاپ... دېگەندەك سەۋەبلەر بىلەن كۆتىگە تەپتى. بىراق چىلانلىق كەتمەنىڭ ئاقساقىلى تېپىپ بەرگەن ئايەتبۇ گەرچە بۇ يىل باھاردا كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن سۇغا چۆككەن تاشتەك تۇردى ھەسەننىڭ كۆڭلىگە سىڭىپلا كەتتى. تۇردى ھەسەن بىرنەچچە كۈنلەر يوقاپ كېتىپ، قايتىپ كەلگۈدەك بولسا، بۇ چوكان ئايال بىلەن ئايسىمە ئەمەس ھەتتا خالئاي، نەئىمەلەرنىڭمۇ ماڭغان ـ تۇرغان، يۆتەلگەن، كېكەرگەنلىرىدىن تارتىپ گەپ ـ سۆزلىرىگىچە دوكلات قىلاتتى. شۇڭا تۇردى ھەسەن ئۇنىڭغا ئىشەنگەچكە، ئايازنىڭ قولىدىكى «تىلخەت»نى ئوغرىلاش ئىشىنى قورقمايلا دېگەندى.

— خالئاي، جىمىپ كەتتىڭىزغۇ؟ — ئايال ئۇنىڭ سىلىق مۇرىلىرىدىن تۇرتۈپ قويدى، — مەن خاتا قىپتىمەنمۇ؟

— ياق، سىز بەك ھىيلىگەر ئىكەنسىز...

— نېمە ھىيلىگەر، مانا ئەمىسە! — ئايال ئەدىيالنى يۇقىرىغا بىرلا تارتىشى بىلەن ئۇلار پۈتۈنلەي كۆرۈنمەي قېلىشتى. ئەدىيال ئىچىدىن چىرقىراش، تاتلىق كۈلۈشلەر... زەئىپ ئىڭراشلار

...تېپىرلاشلار يەنە ئاڭلىنىشقا باشلىدى...

ئۇلار ئەتىسىدىن باشلاپ باغدا بىللە ئىشلىدى. ئۇزۇن ۋاقىتلاردىن بىرى ئېرى بىلەن بىللە ئىشلەيدىغان ئايسىمەگە ھەۋەس قىلىدىغان خالئاي تۇنجى قېتىم ئارزۇسىغا يەتكەنىدى. ئۇ ئايباز بىلەن ئانارلىقلارنىڭ تۇۋىنى يۇمشىتىپ، ئوتنى ئېلىش، ئۇزۇملەرنىڭ ھارام شۇڭلىرىنى قىرقىپ شالاڭلىتىش، تۇۋىگە چۇشكەن ئالمىلارنى يايما قاق سېلىشتەك ئىشلارغا شۇنداق كىرىشىپ كەتتىكى، ئۇ ئۆزىنىڭ ئاددىي دېھقان ئايالى بولۇپ قالمىغىنىغا ئىچى - ئىچىدىن ئۆكۈندى، ئىشتىھاسى ئېچىلىپ ئادەتتىكى تاماقمۇ شۇنچە مەززىلىك تېتىيدىغان بولدى. مانا بۇگۈنمۇ ئۇلار بىر كۈن كەچكىچە ئالما قىيامىنى ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈپ، شىرە ھەم تاختايلارنى مايلاپ، يايما قاق سېلىشتى. كەچتە بولسا ئىككىسى نازىرىنىڭ ھەيۋەتلىك ھۇجرىسىدا بىللە يېتىپ قېلىشتى.

لېكىن، «خۇشاللىقنىڭ ئۆمرى قىسقا بولىدۇ» دېگەندەك تۇردى ھەسەن ئۇرۇمچىگە ماڭغانىنىڭ بەشىنچى كۈنى چوڭ دەرۋازا قاتتىق ئۇرۇلدى. ئايباز باغدىن چىققانچە ئالدىراپ بېرىپ دەرۋازىنى ئېچىشىغا تۇغلۇقنىڭ دادىسى ئەمرۇللا تەمبۇر چىرايلىرى ئۆمسۇرۇن ھالدا كىرىپ كەلدى. ئايباز تۇغلۇق بىلەن كۆرۈشكەلى تارسۇغا بارغاندا، بۇ ئادەم بىلەن خېلى ئۇزاق ھەمسۆھبەتتە بولغانلىقى كىتابخانلارنىڭ يادىدا بولسا كېرەك.

ئەمرۇللا تەمبۇر ھويلىغا كىرە - كىرمەيلا ۋارقىراپ كەتتى:

— ھوي، ئايباز! ئاۋۇ بوبى خوجايىنىڭنى چاقىر، — دېدى ئەمرۇللا داچا بىناسىغا قول شىلتىپ، — ھەرقانچە نازىر - پازىر بولۇپ كەتسىمۇ بىر بېشى باردۇ ئۇ خۇمسىنىڭ! مەن ئۇنىڭ يەتمىش پۇشتىنى قويغىلى كەلدىم... قېنى مېنىڭ ئالدىمدا دەللىڭ تۇرۇپ جاۋاب بېرىپ باقسۇن!

بۇ ئەسنادا ئۇزۇمنىڭ ھارام شۇڭلىرىنى پۇتاشقا

يارده‌مله‌شكه‌ن خالئاي باغدن چىقىپ ئۇلارنىڭ قېشىغا يېتىپ كەلدى. ئۇ، يوچۇنلا بىر بوۋاينىڭ كىرگەنچە ۋارقىراپ - جارقىراپ كېتىشلىرىگە قاراپ ھېچ ئىشنى ئاڭقىرالمىدى. شۇنداقتىمۇ «نازىر - پازىر» دېگەن گەپتىن يۇرىكى ئېغىپ دادىللەشتى.

— بولدى قىل ئەمرۇلكا، ھەرقانچە ۋارقىرىغىنىڭ بىلەن تۇ نازىر يوق. ئۇ ئۇرۇمچىگە كەتكەن، — ئاياز بوۋاينىڭ ئالدىنى توسۇپ ۋارقىرىدى، — نېمىگە بۇنداق جۇدۇنۇڭ ئۆرلەپ، سەپرالىق قىلىسەن؟ گېپىڭ بولسا يولىدا قىل، مانا نازىرنىڭ ئايالى يېنىڭدا تۇرمامدۇ.

بوۋاينىڭ قويۇق ئاپئاق قاشلىرى ئاستىغا يوشۇرۇنغان روشەن چوڭ كۆزلىرى خالئايغا تىكەندەك قادالدى ھەم قولىنى شىلتىغىنىچە يېتىپ كەلدى.

— ھوي، خان ئاغىچا، ئوغلۇم قىزىڭىز بىلەن ئىچ - پەش تارتىشىپ قاپتۇمۇ دەيلى ماقۇل، — ئەمرۇللا ئاپئاق ساقاللىرىنى تۇتاملىدى، — بۇنىڭ نېمە يامىنى ھە؟! خېرىدارى بولمىغان قىزنىڭ نېمە ئەتىۋارلىقى ھە؟!...، ئوغلۇم خېرىدارلىقنى قىلىپ يامان قىپتۇما؟... ئەمما زە، بېرىش - بەرمەسلىك ھەرقايسىڭلارنىڭ ئىنساپىغا باغلىق...

— چوڭ دادا، نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى زادىلا ئاڭقىرالمىدىم، — دېدى خالئاي مۇلايىملىق بىلەن، — ئېيتىلىق قىلىپ سۆزلەپ باققان بولسىلا.

— ئەمىسە ئاڭلاپ قويۇڭ، ئېسىلزادە خانىم، — ئەمرۇللا ئاچچىقىدىن پۇشۇلداپ، رەڭگى تاتىرىپ، يىقىلىپ چۈشكىدەك بولۇپ كەتتى، — ئېرىڭىز ئوغلۇم تۇغلۇقىنى لۇكچەكلەرگە ئۇردۇرۇپ، مانا ھازىر يېزىلىق دوختۇرخانىدا بىھوش ياتىدۇ...

— چوڭ دادا، ئېنىقراق دېسىلە، — خالئاينىڭ يۇرىكى دەرھاللا بىر ئىشنى سەزگەندەك قىلدى، — قاچان، قەيەردە

بولغان ئىش ئىكەن بۇ؟

— ئاخشام خاك يولىدا ئالتە- يەتتە لۇكچەك تاياق- توقماق، قامچىلار بىلەن ئۇرۇپتۇ، — بوۋاينىڭ قورۇق باسقان يۈزىدىن تارام- تارام ياش ئېقىپ چۈشتى، — ھازىر بالىنىڭ ئەھۋالى تولىمۇ تۆۋەن.

— ئەمىرۇلكا، — دېدى ئايال بوۋاينىڭ دولىسىنى پەپلەپ، — نازىرىنىڭ ئۇرۇمچىگە كەتكىنىگە بۈگۈن بەش كۈن بولدى، زادى تۈغلۇقنى نازىرىنىڭ ئۇرغانلىقىنى كىم كۆرۈپتۇ؟ ئىسپاتىڭ بارمۇ؟

— مەن... مەن، — بوۋاي ئارىسالدىلىق ئىچىدە دۈدۈقلىدى، — تۈغلۇقنىڭ ئاغىنىلىرىدىن سورىسام ئۇلار «چوقۇم نازىرىنىڭ ئىشى» دېيىشتى...

— تۈغلۇق ئۆزى نېمە دەيدۇ؟

— ئۇرغانلارنىڭ ھېچقايسىسىنى تونۇمايمەن ھەم «ماڭا ھېچنېمە دېمىدى» دېگەن گەپنىلا تەكرارلايدۇ، — بوۋاينىڭ كۆزلىرىدىن ئۇششاق ياش تامچىلىرى دومىلاپ چۈشمەكتە ئىدى، — تۈغلۇق ئاشۇنداق ئاق كۆڭۈل بالا، بەلكىم قىزنىڭ ئاتا- ئانىسىغا گەپ كېلىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەۋاتقان چېغى.

خالئاينىڭ بىردىنلا يۈرىكى ئاغدى. چۈنكى تۈردى ھەسەن ئۇرۇمچىگە ماڭىدىغان كۈنى قاۋۇز بىلەن كۆرۈشمەكچى ئىكەنلىكى ئاغزىدىن پوسۇققىدە چىقىپ كەتكەنىدى. خالئاي سۇرۇشتە قىلىپ تۈرۈۋالغاندا ئۇ دۈدۈقلاپ ئاچچىقلاپ قالدى. ئەلۋەتتە تۈردى ھەسەن ئۇرۇمچىگە كېتىپ بەش كۈندىن كېيىن يۈز بەرگەن بۇ ئىش ئايال بىلەن ئەمرۇللا بوۋاينى ئارىسالدى قىلىپ قويغىنى بىلەن، خالئاينىڭ كۆڭلىگە ئۇزۇن يىللار مۇقەددەم يۈز بەرگەن بىر پاجىئە سايە سېلىپ ئۆتتى...

— ئايال، بۇ مويسىپىت بوۋاي يولدا چاڭقاپمۇ قالغاندۇر، باغقا باشلاپ مېھمان قىلىڭ، — دېدى خالئاي ئالدىرىغان

قىياپەتتە، — مەن ئۆيگە كىرىپلا چىقمەن.

خالىغاي يۈگۈرۈپ دېگۈدەك ئۆيگە كىرىپ كەتتى. ئايال بوۋاينى تال بوستانغا ئەكىرىپ ھەر خىل چېكىلگەن ئۇزۇملەردىن ئالدىغا قويدى. ئۆزى بىردەمدىلا ھەر خىل ئالما، ئارگىلات، شاپتۇللاردىن قېقىپ تەييارلىدى. ئاڭغىچە خالىغاي ئالدىراپ يېتىپ كەلدى ـ دە، قولىدىكى سومكىنى ئايالغا تۇتقۇزدى.

— يەل ـ يېمىشلەرنىڭ ياخشىلىرىدىن قاچىلايلى، — خالىغاي ئۆزىمۇ ئالدىراپ ئالمىلارنى سومكىغا سېلىشقا باشلىدى، — چوڭ دادىمىزنىڭ دېيىشىگە قارىغاندا، تۇغلۇقنىڭ جاراھىتى ئېغىرەدەك قىلىدۇ، شۇڭا دەرھال ناھىيىلىك دوختۇرخانىغا، بولدى، ئەڭ ياخشىسى شەھەرگە يۆتكەيلى.

— خانىم، — ئەمرۇللا بوۋاي خىجىل بولۇپ قالغاندى، — ئۆزلىرى پەرىشتىدەك چوكان ئىكەنلا، مەن ئاچچىقىمدا سەل بىمەسەل ئىش قىلىپ قويغاندەك قىلىمەن. كۆڭۈللىرىگە ئالمىغان بولسىلا؟

— ھازىر بۇ گەپلەرنى دەيدىغان چاغ ئەمەس، قېنى تېز ماڭايلى.

ئۇلار تاكسى ياكى مېنىبۇس توسۇش ئۈچۈن دەرھال چوڭ يولغا چىقىپ كېتىشتى.

16

ئۇرۇمچىدىن پالتا ـ كەكسىنى قاقتۇرۇپ يېنىپ كەلگەن تۇردى ھەسەن داچىغا كېلىپلا خالىغاي بىلەن «سەن ـ پەن» دېيىشىپ قالدى. نېمە كەلگۈلۈك، قانداق تارتقۇلۇق بۇ؟ پىشانىسىدە چاققانغىنە نازىرلىق تاجىسىدىن، ئەيمىنىپ كىرگىلى بولمايدىغان سۇرلۇك ئىشخانىسىدىن، ئەمەل ئورۇندۇقىدىن، ئەڭ ئېچىنىشلىقى بىر قەدەم ئۈيان، بىر قەدەم بۇيان پىيادە

ماڭغۇزمايدىغان قۇلىقى يۇمشاق ماشىنىسىدىن ئايرىلىپ قېلىپ، خۇددى بېشى ئۈزۈلگەن يىلاندەك بولۇپ قالغان تۇردى ھەسەن ئەمدى خەقلەر ئالدىدا، بولۇپمۇ ئەغزەم تۆرىدەك كۆشەندىلىرىنىڭ ئالدىدا قانداقمۇ باش كۆتۈرۈپ يۈرەر... بۇلار يەتمىگەندەك ھېلىقى لى نازىرىنىڭ سالغان قورقاقلىرىچۇ؟! ئۇ مۇشۇنداق مۇساپىرنىڭ كۆچۈكىدەك ئانىكوم - مۇنىكوم بولۇپ قايتىپ كەلسە خوتۇنى دېگەن ئۇندىمەس «ھالىڭ نېچۈك؟» دېمەي، «قاۋۇز دېگەن توڭگۈز بىلەن نېمە ئېلا تەتۈرىڭىز بار؟»، «سىزنىڭ قولىڭىز بولمىسا ئۇ قارىۋاتقۇ چوقۇر تۇغلۇقنى نەدىن بىلىدۇ؟»، «ئەگەر تۇغلۇققا بىرەر ئىش بولۇپ قالسا نەئىمەگە قانداق جاۋاب بېرىسىز...» دەپ سوئال - سوراقنى ياغدۇرۇۋەتتى دېسە! تېخى ئۇ زەڭگى دۇئانىنى نۇرغۇن پۇل خەجلەپ شەھەردە داۋالانقىنىنى كۆرمەمدىغان! بۇ نېمىدېگەن تەتۈر جاھان - ھە؟! مەن قىلارمەن ئوتتۇز، خۇدايىم قىلار توققۇز دېگەندەكلا گەپ بولىدىغۇ بۇ! تۇۋا، كۆمۈرچى دېگەن نائەھلىنى كۆزدىن يىتتۈرەلمەي ھەلەك بولۇۋاتسام، خوتۇن دېگەن ئەقىلسىزنىڭ ئۇنى پۇل خەجلەپ قۇتقۇزۇۋالغىنى نېمىسى؟

مانا شۇ تۇرقىدىمۇ، ئوغرىلىقچە گەپ تېڭىشىقا ئامراق ئايەتبۇ چوڭ ھۇجرىدا بولۇنۇۋاتقان گەپ - سۆزلەرگە ئېغىزىنى تۇتقان ھالدا قۇلاق ياقماقتا ئىدى. راستلا ئۆي ئىچىدە غەزەپتىن جاقىلداپ تىترەۋاتقان خالىئاي قوللىرىنى شىلتىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى:

— سىز ئۇرۇمچىگە ماڭىدىغان كۈنىڭىز ئەتىگەندە تارسۇغا نېمە دەپ بارىدىڭىز؟— خالىئاي ئاپئاق تاتىرىپ كەتكەنىدى، — ئاشۇ سالاپىتىڭىزنى تاختىۋېشىغا ئېلىپ قويۇپ، بىر ئاددىي كۆمۈرچى بالا بىلەن سودىلاشتىڭىزما؟ ۋىيەي، ۋىيەي، نومۇستىن ئۆلىي دەۋاتىمەن. سىزنى قانداق كۈچ، قانداق مەنپەئەت مۇشۇنداق پەس، چۈپەي قىلىۋەتتى؟...

— خالئاي، ئاغزىم بار دەپلا دەۋەرمەك، — تۇردى ھەسەن مەخپىيەتلىكنىڭ ئاشكارا بولۇپ قالغانلىقىدىن ئوسال ھالەتتە قالغاندى، — راست، نەئىمەنىڭ كەلگۈسى ئىقبالى ئۈچۈن تارسۇغا باردىم. لېكىن بۇنىڭ كۆمۈرچى بالىنىڭ ھادىسىگە ئۇچرىغانلىقى بىلەن نېمە مۇناسىۋىتى بار؟

— مۇناسىۋىتى بارمۇ يوقمۇ ئۆزىڭىز دەڭسەپ بېقىڭ، — خالئاي يۈز ـ خاتىر قىلمىدى، — «ئەگەر ۋاقتىدا ھوشۇڭنى يىغىپ ئېتىڭىنىڭ تىزگىنىنى تارتمىساڭ بۇ كومېدىيە، مۇقەررەركى تراگېدىيەگە ئايلىنىدۇ...»، «سەن يوتقانغا قاراپ پۈت سۇنمىقىڭ كېرەك ئىدى. كېيىنكى كۈنلەردە پۈشايمان قىلىپمۇ ئۇلگۈرەلمەيسەن!» قېنى، بۇ گەپلىرىڭىزنى ماڭا چۈشەندۈرۈپ بېرەلەمسىز؟

— تۇغرا، مەن نەئىمەنىڭ كەلگۈسى ئۈچۈن ئۇ دۇئانغا قورقماق سالدىم. بۇ پۈتۈنلەي نورمال ئىش، — تۇردى ھەسەنمۇ بوش سىياسىئون ئەمەس ئىدى، — بىراق مەن ئۇرۇمچىگە مېڭىپ بەش كۈندىن كېيىن ئۇ خاڭ يولىدا تاياق يېگەن تۇرسا، قانداقمۇ بۇ ئىشتا مېنىڭ قولۇم بولسۇن؟

خالئاي بالىستتا بىر كېچە تۇغلۇق بىلەن پاراڭلىشىپ ئېرىنىڭ قاۋۇز ئارقىلىق تۇغلۇقنى ئۇردۇرغانلىقىغا ئىشەندى. شۇندىلا ئۇ، بۇنىڭدىن يىگىرمە يىللار ئىلگىرى مەسئۇدنى نېمە مەقسەتتە ئۆزىنىڭ شوپۇرى قىلغانلىقى ھەم خوتۇنى پەخرىنىسا بىلەن ئىككىسىگە شارائىت يارىتىپ بەرگەنلىكى، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ ناشايان ئىشلىرىنى بىلىپ تۇرۇپ سۈكۈت قىلغانلىقى، بولۇپمۇ بېيجىڭغا ماڭغاندا ماشىنا ئاچقۇچىنى مەسئۇدقا قەستەن قالدۇرغانلىقىنىڭ تېگىگە يەتكەندەك بولدى. شۇڭا غەزەپ ئاچچىقىدا دېيىشكە تېگىشلىك بولمىغان بەزى سىرلار ئاغزىدىن پوسۇققىدە چىقىپ كەتتى:

— سىز بۇنداق ئىشلارنىڭ پىركامىلى! — خالئاينىڭ پۈتۈن

ژۇجۇدى لەرزىگە كەلگەندى، — ئېسىڭىزدىدۇر، يىگىرمە يىل ئىلگىرى سىز بېيجىڭغا كېتىپ بەش كۈن بولغاندا ئىككى ياش ماشىنىڭىزدا پارتلاپ، قاپقارا كۆسەيگە ئايلانغان...

تۇردى ھەسەن خوتۇنىغا خەنجەردەك قادالدى. ئۇنىڭ قارىچۇقلىرى گويا ئوغا ئىچىپ ئۆلگەن ئادەمنىڭ قارىچۇقلىرىدەك قېتىپ قالغاندى. نەپىسىمۇ توختاپ قالغاندەك تىنغىنىنى بىلگىلى بولمايتتى. ئەمما بارغانسېرى بۇزۇپ، تاتىرىپ، كۆكىرىۋاتقان چىرايىدىن، يېرىم قىسىلغان قىياق كۆزلىرىدىن ئادەمنىڭ تېنى ئەيمەنگىدەك سۇرلۇك بىر چېقىن دەمۇدەم ئۇچقۇنداياتتى... چۈنكى تۇردى ھەسەنىنىڭ ئىچىدە ئۇزۇن يىللاردىن بېرى ئۇخلاپ ياتقان بىر چايان بارلىق پۈتلىرى بىلەن ئۆمىلەشكە باشلىغانىدى...

«ئايال كىشى شېرىن دۇشمەن» دېگىنى بەرھەقكەن! شۇنچە يىللار ئۆتۈپ كەتتى. قانۇن ئۇچۇنمۇ مەڭگۇ يېشىلمەس سىر بولۇپ قالغان ئاشۇ مەخپىيەتلىك كىشىلەر كۆڭلىدىن كۆتۈرۈلدى، ئۇنتۇلدى، ئۇنتۇپ كېتىشتى... خەيرىيەت، ئۆزىنىڭ باغرىدا ياتقان ئۆمۈرلۈك ھەمراھى، بىر ياستۇققا باش قويغان سىردىشى، مۇڭدىشى، مەسلەكدىشى ياشلىقىدىكى ۋاپاسىز ئېرىنى ئۇنتۇيالماي ئۇنىڭ ئۇچۇن قىساس پەيتىنى كۈتۈۋېتىپتۇ - دە! بەلكىم ئۇ: «ھېچبىر يامانلىق ئىنتىقامسىز بولمايدۇ» دېگەن بۇ سۆزنى ئۆمۈر بويى زىكرى قىلىپ كەلگەن بولۇشمۇ مۇمكىن! مەسئۇد بىلەن پەخرىنسانىڭ پارتلاپ ئۆلۈشىنى دەسلەپتە «پەۋقۇلئادده ھادىسە» دەپ چۈشەنگەن بولسىمۇ، لېكىن يىللار ئۆتكەنسېرى تۇرمۇش ئۇنىڭغا ساۋاق بەرگەن. بولۇپمۇ بۇ قېتىمقى «بەش كۈن» بىلەن ئەينى يىللاردىكى «بەش كۈن» ئۇنىڭ كۆزىنى ئاچقان! ... ياخشى، بەك ياخشى بولدى. بۇ خوتۇن ئۆزىنى ئاشكارىلاپ تۇردى ھەسەننى سەگەكلەشتۇردى! بولمىسا كۈنلەرنىڭ بىرىدە گۈپپىدە يىقىلىپ چۈشكىنىنى ئۆزىمۇ سەزمەي

قالارسدى! خوددى دېگىز قەھرىدىكى قۇلۇله بولسا قارىدىكى تاشىنى پىنھان تۇتۇپ مەرۋايىتقا ئايلاندۇرغىنىدەك، شۇنچه يىللاردىن بېرى ئاشۇ قورقۇنچلۇق سىرنى ئىچىده خۇپيانه ساقلاپ هەم يېتىلدۇرۇپ «قىساس» قا ئايلاندۇرغان بۇ خوتۇن ئادەتتىكى شېرىن دۇشمەنلەردىن ئەمەس! ... شۇڭا بۇنىڭدىن كېيىن، ياق، ئۇلۇگىچه ئۇنىڭ ئۇچىسىنى سىلاپ پەپلەش كېرەككى، ئاچچىقلىتىپ قويماسلىق كېرەك! ئۇنداقتا ئۇ قاچان ئۆلىدۇ؟ بەللى، خۇدايىمنىڭ بالا - قازالىرى ئازمىدى! كىيىملەرگه دەزمال سېلىۋېتىپ توك تۇتۇۋالىدۇ... پەلەمپەيدىن چۈشۈۋېتىپ كۆڭلى ئاينىپ يۇمۇلىنىپ، بېشى سېمونت قىرغا قاتتىق ئۇرۇلۇشى مۇمكىن... هەتتا كۆلده چۆمۈلۈۋېتىپ پېيى تارتىشىپ تۇنجۇقۇپ قالىدۇ...

— نېمە، جىمىپ كەتتىڭىزغۇ؟ — دېدى خالئاي ئېرىگه لەپپىده قاراپ قويۇپ، — دېگەنلىرىم كاللىڭىزدىن ئۆتمىگەن ئوخشىمامدۇ؟

— هە؟ — تۇردى هەسەن چۆچۈپ بېشىنى كۆتۈردى - ده، بىرقىسمىلا كۈلۈپ قويدى، — ئەمدى خالئاي ئويلاپ باقسام سىزنىڭ خاپا بولۇشىڭىز يوللۇقكەن... قاۋۇز نەئىمەنىڭ گېپىنى قىلمۇەرگەچكه «قىزىم هازىر تۇغلۇق دېگەن كۆمۈرچى بالىنى تېپىۋاپتۇ» دەپ قويغانىدىم، لېكىن ئۇ ئىپلاسنىڭ بۇنداق قىلارىنى پەقەتلا ئويلىماپتىمەن...

— زادى شۇنىڭ بىلەن دادى - مۇئامىله قىلمىسىڭىز بولمامدۇ؟

— قىزىكەنسىز، مەندىن قەرز ئالغان پۇلنى تىرىلدۇرۇپ ئالمىسام بولامدۇ؟ — تۇردى هەسەن بىرده‌مدىلا بىچاره قىياپەتكه كىرىۋالدى، — ئىككى يۈز مىڭ سوم ئاز پۇلمۇ... قاۋۇز دادىسىدىن هەل قىلىپ بەرمەكچى بولغانىدى.

— قاچان كىرىسىز؟

— بۇگۈن ئەتىگەن قاتناش بېكىتىدىن ئۇدۇللا سائۇناغا بارغان ئىدىم، — تۇردى ھەسەن ئېغىر تىنىپ قويدى، — قاۋۇز ئەتە ماڭا بىر يولۇقۇڭ دېگەندى.

— ئاشۇ ئىپلاسنىڭ گېپىگە ئىشەندىڭىزما؟

— ئۇ بەرسۇن - بەرمىسۇن، ئالدىسۇن - ئالدىمىسۇن سۇرۇشتە قىلمىسام بولامدۇ؟— ئۇ بىرئاز چېچىلىپ قالدى، — ياكى ئىككى يۈز مىڭ سوم مازارغا ياڭاق ئاتقاندەك ئىز - دېرەكسىز يوقالسۇنمۇ؟

بۇگۈن ئەتىگەن تۇردى ھەسەننىڭ ماشىنىدىن چۈشۈپلا سائۇناغا بارغانلىقى راست ئىدى. خۇددى «ئۆرەكنى يېسەڭ، غازنىڭ پېيىدە بول دېگەندەك» ئۇ بىرنېچىدىن، تۇغلۇقنىڭ ئەدىبىنى بېرەلمىدىمۇ يوق؟ بۇنى بىلىش بولسا؛ ئىككىنچىدىن، «پېنسىيە» دىن ئىبارەت شۇم خەۋەرنى ئاتا - بالىنىڭ ئاڭلىغان - ئاڭلىمىغانلىقىنى تەڭ تېڭلاپ كۆرمەكچى بولدى. لېكىن قاۋۇز سوئال - سوراقلارنى ياغدۇرۇۋەتتى. ئۇ نەئىمەنىڭ ئون ئىككى تۇمەنلىك ئۇزۇكنى قوبۇل قىلغانلىقىنى ئاڭلاپ، ئۆزىنى قويار جاي تاپالمايلا قالدى. بۇ خۇشاللىقتا تۇردى ھەسەننىڭ داد خۇلقىلىرىغا ئاغزىنىڭ ئۇچىدىلا: «ئەتە دادام بىلەن چوقۇم كۆرۈشۈڭ، مەن سىزنى سىرتتا ساقلايمەن. سىزگە مۇكاپاتىم بار» دېدى - دە، ئالىپچىپار ياسىنىۋالغان، ئۇزۇن چاچ بىر ئەر بىلەن سائۇناغا كىرىپ كەتتى. تۇغلۇق توغرۇلۇق ياكى «پېنسىيە» ھەققىدە ھېچقانداق ئۇقۇمغا ئىگە بولالمىغان تۇردى ھەسەن خاموش ھالدا ئېرەن يېزىسىغا كېتىدىغان بېكەتكە ئالدىراپ مېڭىپ كەتتى.

— بوپتۇ، بېرىپ سۇرۇشتە قىلسىڭىز قىلىڭ، بۇ ئاز پۇل ئەمەسكەن، — دېدى خالىغاي چېكىسىنى ئۇۋىلاپ، — نەئىمە توغرۇلۇق گەپ قىلمايسىزغۇ، ئۇ قاچان كەلمەكچى؟

— ئۇلار جىددىي ھالدا ئىككى دۇكاننىڭ ھېسابىنى

تەكشۈرۈۋاتىدۇ، بىرەر ھەپتىلەردىن كېيىن كېلىپ قالارمىكىن...

تۇردى ھەسەن ئەسلىدىمۇ ئىچىدىكىنى بىلگىلى بولمايدىغان تىلسىملىق ئۆڭكۈرەك ئادەم بولۇپ، ئۇنىڭ كۆزىنىڭ ئارقىسىدا كۆزى، يۈزىنىڭ ئارقىسىدا يەنە بىر يۈزى بارەك سىرلىق ھەم سۇرلۇك ئىدى. خالئاي شۇنچە يىللار بىخۇدلۇق بۆشۈكىدە ئۇخلاپ ئۆتۈپ كېتىپتۇ. تۇردى ھەسەن نېمىدېگەن سۈيىقەستچى، رەزىل، قارا كۆڭۈل ئادەم ھە؟ قىزى ياخشى كۆرۈپ قالغان بىر يىگىتنى شۇنچىۋالامۇ ئۇردۇرۇۋەتكەن بارمۇ؟ خالئاي بۇرۇنلاردا پەقەت ئۇنىڭ «پارا» يېيىشتەك ئەيىبىلا بار، دەپ يۈرگەچكىمۇ ئانچە سىنەكەپ كەتمىگەنىدى. مانا ئەمدى تۇردى ھەسەننىڭ ئەغزەم تۆرە، بولۇپمۇ قاۋۇزەك لۇكچەكنىڭ قولچوماقچىسىغا ئايلىنىپ قالغانلىقى خالئايىنى پۈتۈنلەي ئۈمىدسىزلەندۈرۈپ قويدى...

ئەتىسى ئەتىگەنلىكى ئازراقلا ناشتا قىلغان تۇردى ھەسەن چوڭ يولغا چىقىپ ماشىنا كۈتتى. يۇقىرىدىكى «توپتېرەك»، «قارغوجا»، «تارسۇ»، ئاندىن «چىلانلىق» قاتارلىق ئېرەن دەريا ياقىلاپ جايلاشقان يېزا ـ كەنتلەرنى ئايلىنىپ شەھەرگە يانىدىغان ھەر خىل كىرا ماشىنىلىرى ناگان ـ ناگاندا ئۆتۈشۈپ تۇراتتى. لېكىن تاكسى شوپۇرلىرى ماشىنىسىغا تۆت ئادەمنى تولدۇرۇپ ماڭغاچقا، ئۇلار ئادەتتە توختىمايتتى. چوڭ ـ كىچىك بولكىۋايلار بولسا قاتناش نازارەتچىلىرى بولمىغان بۇ سەھرالاردا يولدا ئۇچرىغانلىكى يولوچىنى نەقتاپ ـ قىستاپ سالىۋېرەتتى. تەرلەپ پىشىپ تولغىنىپ ئېشىلىپ كەتكەن ئادەملەر شەھەرگە كىرگۈچە «مومىسى»نى كۆرەتتى. مانا تۇردى ھەسەنمۇ خۇددى پانا قاقىلانغان يولوچىلار ئوتتۇرىسىدا چوقچايدى. بىرنەچچە سەھرالىق ئالىقاپلار چاقچاقنى باشلىۋەتتى:

— ھەي ئاغىنىلەر، چىلانلىقتىكى مىڭ يىللىق پور

قارىياغاچنى ماشىناڭغا كۆچۈرۈۋالدىڭمۇ نېمە؟...

— پاھ، پاھ، ئاقئۆستەڭگە تاقاق بولغۇدەك نېمىلەر بار جۇمۇ...

— ھوي ماشىناڭ ئىگراۋاتامدۇ قانداق؟

— تۇغۇۋەتمىسۇن يەنە...

تۇردى ھەسەن ئۆزىگە دارتمىلاپ قىلىۋاتقان ھەزىل ـ چاقچاقلارنى ئاڭلىمىغانغا سېلىپ تۇرۇۋەردى. ئەمما قاپىقىنى شۇنداق تۇردىكى، ئىككى قېشى بىر يەرگە يىغىلىپ خۇددى شىرنىگە چاپلىشىپ قالغان بىر توپ چۈشىنگىلا ئوخشاپ قالدى. بۇنىڭدىن باشقىلارنىڭ زۇۋانىمۇ ئۆچتى. تۇردى ھەسەننىڭ بۇنداق غەزەپكە كېلىشى چاقچاقچى ئالىقاپلار ئۇچۇن بولماي بەلكى نازارەتتىكى لى نازىر ئۇچۇن ئىدى.

تۇردى ھەسەننى ئۇزىتىش يىغىنى ئادەتتىكىدەكلا ئۆتتى. ئۇنىڭ خىزمەتلىرىنى، ئىش ـ ئىزلىرىنى مەدھىيىلەپ سۆزلەيدىغانلارمۇ بولمىدى. تۇردى ھەسەن ئىشخانا، ئورۇندۇق، ماشىنا، ھەر خىل ھۆججەت ـ ماتېرىياللارنى ئۆتكۈزۈپ، ئەتىسى لى نازىر ئۇنىڭ بىلەن سۆھبەتلەشتى. سۆھبەت بەكمۇ سوغۇق ھەم سىرلىق بولدى. قانداقتۇر ئادەملەر ئۇنىڭ ئۇستىدىن رېۋىزىيە ئىشخانىلىرىغا «چېقىم» يوللىغانلىقى ئېنىق ئىدى. شۇڭا لى نازىر ئالتۇن كان، مىس كان، كۆمۈر كان ھەم كان ئاچقۇچىلار بىلەن بولغان ئىقتىسادىي مۇئامىلىلەر بولسا، تەشكىلگە ئىشەنگەن ھالدا تاپشۇرۇش ھەققىدە نەسىھەت قىلدى، ھەتتا ماۋارىپتا ئىشلىگەن چاغلىرىدىكى بەزى ئالغان «سوۋغات» لىرىنىمۇ پۈرتىپ ئۆتتى. ئۇ سۆزىنىڭ ئاخىرىدا:

— ئەگەر رېۋىزىيە ئورۇنلىرى تەكشۈرۈپ ئېنىقلىسا، بۇنىڭ خاراكتېرى ئېغىرراق بولىدۇ، — دەپ ئەسكەرتىپ قويدى.

تۇردى ھەسەن ئىدارىسىدىن چۈشۈن يۇتۇۋالغاندەك قايتىپ چىقتى. «بىر ئاي روزا تۇتۇپ، پوقتا ئېغىز ئاچتىم» دېگىنى

شۇكەندە! شۇنچە يىللار جاپالىق ئىشلەپ ئاخىرىغا كەلگەندە ئۇنىڭ پارىخور، خىيانەتچى بولۇپ قالغىنى قىزىق... ناھايىتى شۇ ئۆزىنىڭ چەككەن رىيازىتىگە چۈشلۈق ئەجرىنى كۆرگەن يېرى بار. بۇنىڭ نېمىسى يامانكەن؟ ھازىرقى زامانداكى كىملەر قىلمىغان ئىش بۇ! تېخى سىياسەت سۆزلەپ، تەرىبىيە بېرىپ، نەسىھەت قىلىپ كەتكىنىنى كۆرەيمۇ!

تۇردى ھەسەن گەرچە ئۆزىنى ئۆزى ئالداپ ھەم بەزلەپ، بەڭگىنىڭ خىياللىرىنى قىلغان بولسىمۇ، بىراق «ئىشتانغا چىققان كۆڭۈلگەن تايىنلىق» دېگەندەك قانداقتۇر ۋەھىمە ۋە ئەنسىزلىك ئۇنى ئەندىشىگە سېلىپ قويىدى. پەقەت ئۇ، قىزى نەئىمە ئۇزۇكنى خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىپ، دادىسىنىڭ مەڭزىگە سۆيگەن چېغىدىلا ئۇ ئۆزىنى سەل يېنىك ھېس قىلدى... شۇڭا ئۇ، ئۇرۇمچىدىن غۇلجىغا يولغا چىققان چېغىدا: «بىر ئۇششۇك سوغۇقنىڭ شەپىسى بارمۇ قانداق؟» دېگەن ئويى ئاستا سۇرۇلۇپ ئۆتتى...

بولكىۋاي شەھەرگە كىردى. بىراق قاتناش بېكىتىگە بارمايلا ھەممىنى چۈشۈرۈۋېتىشتى. يولۇچىلارنىڭ بەزىلىرى غودۇڭشىپ، بەزىلىرى يوشۇرۇن تىللاپ ئۆز يوللىرىغا مېڭىشتى. تۇردى ھەسەن كوچا ئاپتوبۇسىغا چىقىپ دەريا بويى— «ئايدىڭسايى» مەنزىلگاھىغا يۈرۈپ كەتتى.

*

غەزەپ ھەم ئاچچىقتىن يېرىلىپ كېتەيلا دەپ قالغان تۇردى ھەسەن ئەغزىدىكى تۆرە بىلەن بىر سائەتتەك تاكاللىشىپ ھاردى بولغاي، ھەر ئىككىلىسى خۇددى تەرەپبا ئولتۇرغاندەك جىمىپ قېلىشتى. ئەغزىدىكى تۆرە پېشانىسىگە چاپلانغان تۆت چاسا داكا ھەم كۆز قۇيرۇقى، ئېڭەكلىرىدىكى قان ئۈيۈپ ئىششىغان قاپقارا،

كۆپكۆك جاراھەتلىرىنى يوشۇرماقچى بولغاندەك دېرىزە تۈۋىگە بېرىپ داچا بېغىغا قاراپ تۇراتتى. ئۇ كەلگەن - كەتكەن ھەقسەمسايىلىرىگە ماشىنىنىڭ ئۆرۈلۈپ كەتكەنلىكىنى بىرھازا چۈشەندۈرەتتى.

دىۋانغا چۆكۈپ ئولتۇرغان تۇردى ھەسەن «ماشىنىنىڭ تېگىدە مىجىلىپ ئۆلسەڭچۇ!» دەپ ئىچىدە قاغاپ، ئېغىر تىنىپ قويدى. ئۇنىڭ بۇ چاغقىچە تاقەتسىزلىنىپ كېلىۋاتقىنى «ئالتۇن دۈكىنى ئىشقا چۈشۈپ بولغۇچە ئاشۇ (پېنسىيە) دېگەن لەنىتىنىڭ خەۋىرى ئەغزىم دوكىنىڭ سالپاڭ قۇلىقىغا چۈشۈپ قالمىسىكەن» دېگەن ئەنسىرەش ئىدى. ھازىرغىچە «ئەنە - مانا» دەپ تىلىنى چاينىپ تۆگىدەك ئارقىغا سىيىپ كېلىۋاتقان ئەغزىم تۆرە ئاڭلاپلا قالسا ئىككى يۈز مىڭ سوملۇق ئالتۇن دۈكىنى ئىتقا مانتا تاشلاپ بەرگەندەك قەدىرسىزلا يوقايدۇ... شۇڭا بۇ خەۋەرنى ئەغزىم تۆرە ئاڭلاپ بولغۇچە نازىرلىق ھوقۇقىنى پەش قىلىپ، ئالتۇن دۈكىنىغا مال سېلىشنى قولغا كەلتۈرمىسە بولمايدۇ، ئەلۋەتتە! ئەمما تۇردى ھەسەن كۆردىكى، ئەغزىم تۆرە بىر ئاينىڭ ئالدىدىكى ئەغزىم تۆرە ئەمەس ئىدى. ئۇ چاغدىكى سەرىقمايدەك سىلىق ھەم يۇمشاق مۇئامىلىلەر قايافقىدۇر چۆرۈۋېتىلگەن بولۇپ، تۇردى ھەسەنگە تاراڭ - تۇرۇڭ تەگمەكتە ئىدى. شۇنداقلا ئۇنىڭ قاتاڭغۇر چىرايىدا بىر خىل مەنىستەمسلىك، مەسخىرە ھەم خورلاشتەك كۆلەڭگىلەر ئەلەڭلەپ تۇراتتى... سودا دېگەن شۇنچىلىك نازۇك ئىشكى، مۆرىتى كەلگەندە ئاناڭ بىلەن دادانىڭنىمۇ ئالدىيالمىساڭ ئاندىن خەقنىڭ يانچۇقىدىكى بىر تەڭگىنى يۇلۇپ ئالالايسەن! ئىككى تەڭگىلىك نەرسىنى بىر تەڭگىگە بېرىۋېتىدىغان ئۇنداق سۈپۈرگە زىيانكەش سودىگەر بولمىسا كېرەك... خوش، خۇلاسە كالام نېمە بولدى؟! باشقىلار تاش سانىغان يەردە ئۇلار قۇم سانايدۇ... ئالايلى، تۇردى ھەسەن ئۆتكەن ئاي بۇ داچىدىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئەغزىم تۆرە

هەر ئىككى كۈندە بىر ئۈرۈمچىدىكى ئايغاقچىلىرىغا تېلېفون بېرىپ تۇردى ھەسەنئالى پېنسىيىگە چىقىش مەسىلىسىنى سۆزلەشتە قىلدى. قىزىق ئىش، پېنسىيىگە چىققان تۇردى ھەسەن بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغىلى ئون ئالتە كۈن بولغان بولسا، ئەغزەم تۆرە يىگىرمە بىر كۈن ئالدىدا خەۋەر تاپتى. شۇ چاغدا ئۇ ئوغلىغا:

— بالام قاۋۇز، ھازىر تۇردى قورساقنىڭ لازىمى قالمىدى... ئۇ يۇندا ئەۋرىزىدىكى كارغا كەلمەس پاقا بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ئورنىغا ياش بىرنېمە چىقىپتۇدەك... شۇڭا بىرەر - ئىككى يۈز مىڭنى تەييارلا، — دېدى. لېكىن قاۋۇز ئىرەنشىمىگەن ھالدا:

— دادا، ئۇنى سەل پىرىنسىپال دېيىشىدىغۇ، — دېۋىدى، ئەغزەم تۆرە كۈلۈپ كېتىپ:

— يۈز گەز قېلىنلىقىدىكى مۇزمۇ باھار ئاپتېپىغا بەرداشلىق بېرەلمىگەندەك پۇلنى كۆرسە ئىرىمەيدىغان پىرىنسىپالچى يوق...، — دەپ ئاتا - بالا ئىككىسى مەسخىرە بىلەن ھىجايغانىدى...

مانا ھازىر بولسا مۇنۇ سوغۇق زەللە نازىر ئالىجۇقا سۆزلەپ ئەغزەم تۆرىنىڭ قولتۇقىنى تەرلەتمەكتە ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسى ئالدىدىكى سوۋۇپ قالغان چايغا قاراپ ئىغىر پۇشۇلدايتتى.

— ئەلۋەتتە ئۆزلىرىدەك دۇنياغا تونۇلۇۋاتقان بىر مۆتىۋەر باي لەۋزىدە تۇرمىسا خەلقئالەم نېمىلەرنى دېمەس، — تۇردى ھەسەنئالى سۆزلىرىدە ھەم خۇشامەت ھەم بېسىم بار ئىدى.

— مېنىڭ ھۆرمەت تۆھپەمنى، نام - نىشانەمنى ئېسىمگە سالغانلىرىغا مىڭ مەرتەم رەھمەت، ھى، ھى، ھى...، — ئەغزەم تۆرە خىرقىراپ كۈلگىنىچە ئىچكىرىگە قاراپ ۋارقىرىدى، — ھاي قايىسىڭلار بارۇي، چېيىڭلار مۇزلاپ كەتتى دەيمەن... شۇ چاغقىچە قارىسىنى كۆرسەتمىگىنىنى قارىمامدىغان بۇ مۇتتەھەملەرنىڭ...

بوينىدا قىپقىزىل، ئىنچىكە ئايسىمان تارتۇق پەيدا بولۇپ قالغان چېقىر كۆز چوكان بېلىقنىڭ شىپىلداپ كىرىپ كەلدى. ئۇ چەينەكنى كۆتۈرۈپ ئاچىقىپ كەتكىچە ئەغزەم تۆرە ئۇنىڭغا قارچىغىدەك تىكىلىپ تۇردى.

— بايا نېمە گەپلەر بولۇنۇۋاتاتتى ھە؟ ئەجەبمۇ ئىلەشتۇردىغۇ بۇ رودۇپاي، — ئەغزەم تۆرە چوكانىڭ ئارقىسىدىن ئالىيىپ قويدى، — ھە، توغرا، «ئۆز لەۋزىدە تۇرمىسا، خەلقىئالەم نېمىلەرنى دېمەس...» دېگەندەك بىرقىسىملا گەپلەر بولۇنغاندەك قىلىنىۋېدى...

ئەغزەم تۆرە «قىزىم ساڭا ئېيتاي، كېلىنىم سەن ئاڭلا» دېگەندەك ئۆي خىزمەتچىسىنى «مۇتتەھەم»، «رودۇپاي» دېيىش ئارقىلىق تۇردى ھەسەننى تىللاپ بىر پۇخادىن چىقتى. ئەلۋەتتە تاغدىكى ئوچ يۇزدىن ئارتۇق مالغا قانائەت قىلماي يەنە ئالتۇن دۇكىنى ھەققىدە جۆيلۇپ يۇرسە، ئەغزەم تۆرە: «ھەي مۇتتەھەم، ماڭا رۇدۇپايەدەك نېمانچە ئېسىلىۋالىسەن» دېمەي نېمە دەيدۇ. لېكىن مال ـ دۇنيا كويىدا بېشى چۆرگىلەپ قالغان پاراسەتسىز تۇردى ھەسەن بۇ تەئەددىنى چۈشەنمەي ئولتۇراتتى.

— تەئەسسۇپكى، ئوچ يىل ئالدىدا شۇنداق لەۋزە قىلغانمىدىم؟...، — ئەغزەم تۆرىنىڭ بۇ گېپىدىن تۇردى ھەسەننىڭ گەجگىسى قورۇدى، — بويتۇ لەۋزى قىلغانمۇ بولاي، ئەمما لەۋزى دېگەن ئېغىزدىكى گەپ، قانۇن ھەرگىز ئىلىك ئالمايدۇ...

— تۆرەم ئۇ... ئۇ چاغدا لەۋزىلا ئەمەس بەلكى ئالتۇن دۇكىنىنى ئېچىپ بېرىش ئۈچۈن مەندىن يىگىرمە تۈمەن سوم ئالغانلىق ھەققىدە ھۆججەتمۇ يېزىپ بەرگەن. تېخى «بۇ ھۆججەت قانۇنىي كۈچكە ئىگە» دەپ مۆھۈرلىرىنى باسقان...

— نېمە؟... مەن سىلىدىن يىگىرمە تۈمەن سوم پۇل ئالغانما؟! سىلى مۇشۇ قوللىرى بىلەن پۇلنى ماڭا بېرىپتىلا ـ

ده؟ — ئەغزەم تۆرە تۇردى ھەسەننىڭ تىزلىرىغا قويۇپ ئولتۇرغان ئىككى قوللىنى ئېگىز كۆتۈردى، — مۇشۇ قوللىرى بىلەن...

— ئەغزەم تۆرە! — تۇردى ھەسەن قوللىرىنى شارتلا تارتىۋېلىپ قاتتىق ۋارقىرىۋەتتى، — سىلى تولا خۇپسەنلىك قىلمىسىلا بولامسىن. ئەگەر ئۇ ھۆججەتنى سونقا ئاپارساملا كارامەتلىرى ئاشكارا بولىدۇ.

— توغرا، قانۇن مېنىڭ گەجگەمگە دەسسەپ تۇرۇپ ئىككى يۈز مىڭ سومنى سىلىگە ئېلىپ بېرىدۇ، لېكىن، — ئەغزەم تۆرە تەنىلەر شۇركەنگىدەك غەلىتىلا ھىجايدى، — ئۇ ھۆججەتنى ئۆزلىرى ياسىۋالمىغانلا؟ ياق - ياق! بۇنداق ئەخمەقچىلىقنى سىلى ھەرگىز قىلمايلا، چۈنكى ھازىرقى قانۇنلار ئەسكى قەغەزگە يېزىلغان مىڭ يىللىق نەرسىلەرنى دوريغا چىلاپلا بىرەمدىلا ئېنىقلاپ چىقىدۇ...

— خۇدايا تو... توۋا دېسىلە، — تۇردى ھەسەن دۇدۇقلاپ كەتتى.

— ئۇنداقتا راستلا ھۆججەت قىلىپ بېرىپتىمەن - دە؟ — ئەغزەم تۆرە تۇردى ھەسەننى كولدۇرلاتماقتا ئىدى، — مانا قارا، سودا دېشۇارچىلىقىدىن ئېسىمدىن كۆتۈرۈلۈپ قاپتۇ - دە... ئۇنداق ھۆججەت بولسا راستلا قانۇنلۇق بولىدۇ. تېخى مۆھۈرۈم بېسىلغانمىكەن دېسىلە؟

— ئەلۋەتتە شۇنداق...

— ئاشۇ ھۆججەت راستلا بار دېسىلە؟ توۋا، توۋا، «ئېشىمدا يوق پۇرچاق، پوقۇمدا نېمىش قىلسۇن» دېگەندەكلا بىر ئىشقۇ بۇ... بوپتۇ، سىلىمۇ چوڭ ئەمەلدار، ھەرگىز يالغان ئېيتمايلا، ئەگەر ئاشۇ ھۆججەت بولسىلا مەن ۋەدەمدە تۇرىمەن.

ئۆي خىزمەتچىسى چېقىر كۆز چوكان چىنىلارغا چاي قۇيۇپ چىقىپ كەتتى. بىراق بېشى پىرقىراپ، گاراڭلا بولۇپ قالغان

تۇردى ھەسەن چاي ئىچىشنىمۇ ئۇنتۇپ قالدى...

ھەيھات! كاتتا سودىگەرلەر بىلەن بۇرادەر بولۇش، دادى مۇئامىلە قىلىش خۇددى شىرنىڭ ئۇستىگە مىنىۋېلىپ چۈشەلمىگەندەكلا بىر ئىش ئىكەن ئەمەسمۇ! بۇ لەنىتى دوكنىڭ قايسى گېپى راست، قايسىسىغا ئىشىنىپ، قايسىسىغا ئىشەنمەسلىك كېرەك. تېخى بىر ئاي ئىلگىرىلا «دۆڭكۆۋرۈكتىن دۈكان ئېلىپ» ئالتۇن دۈكىنىغا كايىش قىلغىنى راستمۇ ياكى ئۆز قولى بىلەن قىلغان ھۆججەتنى ئۇنتۇپ قالغىنى راستمۇ؟! ئەگەر ئۇنتۇپ قالغان بولسا ئۆز ۋاقتىدا نېمە ۋەجدىن ئالتۇن دۈكىنى ئېچىپ بەرمەكچى بولغان؟!...

تۇردى ھەسەننىڭ كەكرى يۇتۇۋالغاندەك تۇرۇلۇپ كەتكەن چىرايىغا، سالپىيىپ قالغان ئېغىز گەۋدىسىگە مەنسىتمەسلىك نەزىرىدە قاراپ تۇرغان ئەغزىم تۆرىنىڭ كۆڭلىدىن: «سېنىڭ يۈرىكىڭنى توم قىلىپ سەكرەتكەن نەرسە يىگىرمە تۆمەنلىك ھۆججەتتۇ؟... مېنى بىلمەيدۇ دەپ خىلىلا ئويۇنلارنى ئويناپ باقتىڭا ھەي بايقۇش! ئۆپكەڭنى ئىچىڭدىن قېقىۋەتكىنىمنى تېخىچە بىلمەي يۈرەمسەن؟!...» دېگەن ئوي لاي سۈدەك ئېقىپ ئۆتتى.

تۇردى ھەسەن ئورنىدىن تۇردى ـ دە، گەپ قىلمايلا چىقىپ كەتتى. ئۇ پەلەمپەيگە ئەمدىلا قەدەم ئېلىشى بىلەن ئەغزىم تۆرە سىڭايان دەسسەپ كەلدى ـ دە، غالىب بولغان سەركەردىدەك دۈمچەك مەيدىسىنى كېرىپ تەئەددى بىلەن گەپ باشلىدى:

— تۇ نازىر، ئەلۋەتتە ھەممە ئىشلار قائىدە ـ تۈزۈم بويىچە بولغىنى ياخشى، — ئەغزىم تۆرىنىڭ كۆزلىرىدىن ئۇچقۇنلار چاچرىدى، — دۈكانغا مال سېلىشتىن بۇرۇن قوللىرىدىن يىگىرمە تۆمەنلىك ھۆججەتنى ماڭا تاپشۇرۇشلىرى ئەقەللىي ساۋاتقۇ دەيمەن! ئەگەر تاپشۇرمىسلا ماڭا راستلا تۆھمەت قىلغان بولۇپ قالىلا! ئۇ چاغدا مەنمۇ يۈز ـ خاتىر قىلىپ ئولتۇرمايـ

مەن... سىلى بارغان قانۇنغا مەنمۇ بارالايمەن جۇمۇسلا!

كىنايە، تەئىددى ھەم زەھەردەك ئاچچىق گەپلەردىن گىلدىڭلاپلا قالغان تۇردى ھەسەن ئىككى تەرىپى يېشىل توپتەك سېدىلەر بىلەن قاپلانغان ئۇزۇن يولدا ئىلگىرى - سىلگىرى كېتىۋاتاتتى. ئۇ ھۆسنى بەرقارار، ئەمما سۇرلۇك بۇ داچىدىن پاتراق چىقىپ كېتىشنى ئويلايتتى. بىراق ئارقىسىدىن ئەغزەم تۆرىنىڭ دەز كەتكەن تەشتەكتەك خىرقىراق ئاۋازى ئاڭلاندى:

— تۇ نازىر، يولدا سالتاڭ قالغانلىرى بولماپتۇ... ئەڭ بولمىسا يارام ئېشەكتىن بىرنى ئېلىۋالغان بولسىلىرى بوپتىكەن...

«— ئۇ... ئۇ... مېنىڭ پېنسىيەگە چىققانلىقىمنى بىلىپ بوپتۇ، — دېدى تۇردى ھەسەن ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم ئاھ ئۇرۇپ، — ئەمدى مەن كېرەكسىز جابدۇقتا ئايلىنىپتىمەن... پاھ، ھوقۇقنىڭ ئىمتىيازى نېمىدېگەن چوڭ... تۇنۇگۈنلا شاھ ئىدىم، بۈگۈن ئەرزىمەس بىر سايامقا ئايلاندىم!...»

ئەي! تۇردى ھەسەن ھەم ھەسەن تۇردىلار! كۇن ئولتۇرۇپ كەچ بولغاندا، ئۆمرۇڭلار ئاخشام قاراڭغۇلۇقىغا كىلىپ قالغاندا ئاھ ئۇرغىنىڭلار نېمىسى؟... پېشانەڭلەردە زۇھەل يۇلتۇزى چاقنىغان شۇ چاغلاردا بىرەر ساۋابلىق ئىش قىلماي، «مېنىڭمۇ مېنىڭ، سېنىڭمۇ مېنىڭ» دەپ جاھانغا پاتمىدىڭلار. ئەمدى جان تۇمشۇقىڭلارغا كەلگەندە ئاھ ئۇرغىنىڭلار نېمىسى؟... شۇڭا ئاتا - بوۋىلىرىمىز: «تاج - تەخت بىلەن ۋاپاسىز خوتۇن ئوتتۇرىسىدا پەرق يوق...» دېگەن بېشارەتنى نەق سىلەردەكلەرگە قالدۇرغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالماڭلار!

تۇردى ھەسەن داچا دەرۋازىسىدىن چىقىپلا يىغلۇۋەتتى. تۇغرا، ئۇ بۇگۈنكىدەك خورلانغان ئەمەس! ئەگەر مۇشۇنداق ئەھۋالغا چۇشۇپ قالمىغان بولسا، بەلكىم ئۆمۇر بويى خورلۇقنىڭ تەمىنى بىلمەي ئۆتۈپ كەتكەن بولاردى. بۇمۇ ياخشى بولدى،

يىغا دېگەن ئەجەب خاسىيەتلىك نەمىكىنا، مانا ئۇ يېنىككىنە بولۇپ قالدى.

تۇردى ھەسەن ئالدىدىكى چوڭ يول ئېغىزىدا بىر كۈمۈش رەڭ ھەيۋەتلىك ماشىنىنىڭ يولنى توسۇپ تۇرغانلىقىنى كۆردى ـ دە، چاندۇرماي كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈۋېلىپ بۇرنىنى قاقتى. ئۇ ماشىنىنى يانداپ ئۆتۈپ كەتمەكچى بولغاندى، كابىنكا دېرىزىسىدىن قاۋۇزنىڭ ئىشىپ قالغانىدەك چوقۇر يۈزى كۆرۈندى.

— ۋۇي، بۇ قاۋۇز بايۋەچچىغۇ، — تۇردى ھەسەن ئۇنىڭغا ئېڭىشتى، — ھە، بۇ يەردە بىركىمنى ساقلاۋاتامسىز؟

— شۇنداق، سىزنى ساقلاپ تۇرغان.

— نېمە، مېنىما؟

— شۇنداق، قېنى ماشىنىغا چىقىڭ.

— پاھ، قالتىس ماشىنىكەنغۇ بۇ، — تۇردى ھەسەن ماشىنىغا چىقىپلا ماشىنىنىڭ بارلىق زامانىۋى ئەسلىھەلىرىگە زەن سېلىشقا باشلىدى، — يېڭىدىن ئالدىڭىزمۇ؟

— شۇنداق!

— ئۆزىڭىزنىڭ بىر ئوبدان ماشىنىسى بار ئىدىغۇ.

— ئۇمۇ بار، بۇنى سىزگە ئالدىم...

— نېمە، ماڭا؟...، — تۇردى ھەسەننىڭ كۆزلىرى غىل ـ پاللىدى، — تولا چاقچاق قىلماڭا...

— ئۆزىڭىز بىلمەسىز نازىر، مەن چاقچاقنى ئانچە ياقتۇرمايمەن، — قاۋۇزنىڭ چىرايى جىددىي تۈس ئالغاندى، — بۇ بىر يۈز سەكسەن مىڭ سوملۇق «نىسسان» ماركىلىق ماشىنا، قاراڭ، ھاۋا تەڭشىگۈچ، ناخشا ـ مۇزىكا ئاڭلايدىغان CD لىرىمۇ بار.

ئەسلىدە بۇ ماشىنا بىر شىركەت باشلىقىنىڭ بولۇپ، قىمارداڭ قاۋۇزغا قىرىق مىڭ سومغا تەۋە قىلىپ ئۇتتۇرۇۋەتتى. ماشىنىنى

ئىككى يىلدىن كۆپرەك ئىشلەتكەنلىكتىن بەزى يەرلىرىنىڭ سىرلىرى ئۆچكەن بولسىمۇ سېنىدىن كەتمىگەنىدى. قاۋۇز ئۇنى رېمونت قىلدۇرۇپ قايتىدىن سىر پۈركۈپ يېڭى ھالغا كەلتۈردى. مانا ئەمدى ئۇنى «پىچەت» ماشىنا قاتارىدا تۇردى ھەسەنگە سوۋغا قىلماقچى بولۇۋاتىدۇ.

— تۇ نازىر، قورسىقىڭزمۇ ئېچىپ قالغاندۇ،— دېدى قاۋۇز ماشىنىنى ئوت ئالدۇرۇۋېتىپ،— يۈرۈڭ، ئەمەت ھاجى قەشقەرلىقنىڭ مانتىسى داڭلىق، بېرىپ يەپ كېلەيلى.

قاۋۇز ھەيۋەتلىك بېزەلگەن «نىسسان»نى ھەيدەپ دەريا بويىدىكى بىر كۆتۈرمە ئاشپۇزۇلغا باردى. ئۇلار قىپقىزىل پايانداز سېلىنغان تىك ھەم ئېگىز پەلەمپەيلەر ئارقىلىق ئىككىنچى قەۋەتكە چىقتى. قاياقتىندۇر كۆرۈپ قالغان ئەمەت ھاجى يۈگۈرۈپ كەلگىنىچە قاۋۇزغا بۆلەكچىلا مېھماندوستلۇق قىلىپ كەتتى. ئاشخانىنىڭ يېرىمى دېگۈدەك دەريادا ئۈسۈپ كىرگەنىدى. ئەمەت ھاجى ئۇلارنى ئاستىدا سۇنۇق شارقىراشلىرى ئاڭلىنىۋاتقان، سالاسۇندىن دەريانىڭ ئۇ قانىتىدىكى مەنزىرىلەر كۆرۈنۈپ تۇرغان ئەپلىك يەرگە ئورۇنلاشتۇردى ھەم بىر لېگەن پېتىر مانتا بىلەن ئىككى تەخسە خام سەي كەلتۈرۈلدى.

ئەمەت ھاجى ئۇلارنى «ئېلىشسىلا ـ بېقىشسىلا» دېگىنىچە پەلەمپەيدىن چۈشۈپ كېتىۋېتىپ پەسكە قاراپ: «ھاي بالىلار دەيمەن، ئىككى ئەزىر مېھمانغا چاينى قويۇق ـ قويۇق بېرىپ تۇرايلى، ماقۇلمۇ...» دەپ ۋارقىرىدى. قاۋۇز پېتىر مانتىنى شوپۇلاپ، ھەدەپ ئاغزىغا تىقماقتا ئىدى. لېكىن تۇردى ھەسەن ماشىنا توختىتىش مەيدانىدىكى «نىسسان»غا پات ـ پاتلا كۆز تاشلايتتى. دېمىسىمۇ ئۇ ماشىنىلار ئىچىدىكى «بەگزادە» گىلا ئوخشايتتى.

— تۇ نازىر، «نىسسان»غا تېخىچىلا كۆڭۈل توختىتالماي تۇرۇۋاتامسىز قانداق؟ — قاۋۇز خام سەيدىن ئاغزىغا تولغىچە

سالدى، — بۇرادەرلىك كەمسىنى باغلىغان ئاغىنىلەر ئۇچۇن ئۇ قانچىلىك ئىشتى... تېخى بۇمۇ بار.

قاۋۇز سۇنغان ئىككى يۇز مىڭ سوملۇق چەكنى كۆرگەن تۇردى ھەسەنىنىڭ كۆزلىرى يالتىراپ غۇرتتىدە يۇتۇندى! ئۇ كۆڭلىدە «بايۇەچچە نەئىمە ئۇچۇن جېنىنىمۇ ئايمايدىكەن — دە!» دېگەن ئوي لىپىدە قىلىپ ئۆتتى.

— قاچانكى نەئىمە بىلەن بولغان ئىشىم ئۇقتاسىغا كەلگەندە، — دېدى قاۋۇز تاماكا تۇتاشتۇرۇۋېتىپ، — چەكنىڭ مەخپىي نومۇرىنى دەپ بېرىمەن. بولدى، بولدى خىجىل بولماڭ دەيمەن، دادام دېگەن نائەھلى سىزنى قانداق يولغا سالغانلىقى غەمكىن چىرايىڭىزدىن بىلىنىپ تۇرمامدۇ. مۇشۇ پۇل بىلەن ئالتۇن دۇكىنىنى ئۆزۈم ئېچىپ بېرىمەن.

ئىككى يۇز مىڭ سوملۇق چەكنىڭ راستلىقىدا گەپ يوق ئىدى. ئەمما تۇردى ھەسەن ئۇنىڭغا قاراپ ئاغزىنى تامشىپ، كۆزلىرىنى ھېيتلاتسا بولىدۇكى، تامدىكى جاناننىڭ سۈرىتىدەك ئەسقاتمايتتى. قاۋۇز ۋاقتانى — ۋاق كەلگەندە بانكىغا بېرىپ: «ئىككى يۇز مىڭ سوملۇق چېكىم يوقالدى» دەپ چەكنىڭ نومۇرى ھەم مەخپىي نومۇرىنى دەپ بەرسە، بۇ چەك تۇردى ھەسەنىنىڭ يانچۇقىدا ئاغرىماي — سىلىماي تۇرۇپلا قازا قىلاتتى... ئەمدى قىرىق مىڭ سوملۇق كونا نىسانىمۇ ۋاقتى كەلگەندە بىر يۇز سەكسەن مىڭ سوملۇق يېڭى ماشىنىغا ئايلىنىپ ئۇچ ھەسسە پايدىسىغا ماڭاتتى. قاۋۇزنىڭ پىلانى ئىنتايىن ۋەھشىي بولۇپ، نەئىمەنىلا قولغا كىرگۈزۈش بولماي بەلكى ئۇنىڭ ئۇرۇمچىدىكى ئىككى گىرىم دۇكىنى ئاساسىي نىشان ئىدى. بۇنىڭ ئۈچۇن پۇل — دۇنياغا ھېرىسمەن تۇردى ھەسەننى قارماقتا ئىلىندۇرۇپ، تاسادىپىي يۇز بەرگەن قانۇنىي جاۋابكارلىقلارنى شۇنىڭغا ئارتمىسا بولمايتتى.

شۇڭا بىر يۇز يىگىرمە مىڭ سوملۇق ئۇزۇك، ئىككى يۇز

مىڭ سوملۇق چەك، بىر يۈز سەكسەن مىڭ سوملۇق ماشىنا ئەملىيەتتە تۇردى ھەسەننى گۆرگە سۆرەپ باردىغان يەمچۈك ئىدى. لېكىن ئۇ كۆڭلىدە: «پاھ، قاۋۇز بايۇەچچە نەئىمەنى ئالماي تۇرۇپ بەش يۈز مىڭ سومدەك خەجلەپ بولدى» دەپ تولىمۇ مەمنۇن ئىدى. ئەمما نەئىمەنىڭ رازىلىقى مەسلىسىدە راسا كۆڭۈل توختىتالماي تۇراتتى...

— بۇ... قاۋۇز بايۇەچچە، بەك... بەك كايىپ كېتىپ-سىز، — تۇردى ھەسەن ھاياجان شادلىقىدا نېمە دېيەرنى بىلمەي قالدى، — بىراق مەن سىزنىڭ دېگەن يېرىڭىزدىن چىقالماي قالارمەنمىكىن دەپ ئەنسىرەيمەن... ھەممىنى قىلىۋاتقىنى خوتۇن دېگەن ھازاز ۇل...

— بىلىمەن، سىز ئۆگەي قىزىڭىزنىڭ ئۆزىڭىزنى لەت قىلىپ قويۇشىدىن ئەنسىرەۋاتىسىز، — قاۋۇز ئۇنىڭ مۇرىسىنى پەپىلىدى، — نەئىمە ئۇزۇكنى قوبۇل قىلىپ بارمىقىغا سالدىمۇ، بولدى، قالدىسدا مېنىڭ ئويلىغانلىرىم بار. لېكىن ۋاقتى كەلگەندە مەندىن ئالغان نەرسىلەرگە تېنىۋالمىسىڭىزلا بولىدۇ.

— توۋا دەڭ، بايۇەچچە، شۇنداقمۇ قىلارمەنمۇ؟...

— چاقچاق، ھە، چاقچاق، — قاۋۇز غەلىتىلا ھىجايدى. ئۇنىڭ ھىجىيىشىغا ھىيلە - مىكىر بىلەن يۇغۇرۇلغان شۇملۇق يوشۇرۇنغانىدى. قاۋۇزنىڭ پۇرسەت يېتىلگەن ھامان نەئىمەنى بۇلاپ كېتىپ نومۇسىنى بۇلغاش ئارقىلىق ئۇنى بويسۇندۇرۇش ئويى بار ئىدى. ئەگەر نەئىمە يۈزىنىڭ تۆكۈلۈشىدىن قورقماي داۋراڭ كۆتۈرۈپ قالسا، قاۋۇز: «تېگىمەن دەپ مۇنچىلىك پۇلۇمنى خەجلىدى، لېكىن باشقا بىرسىنى تېپىۋېلىپ مەندىن يۈز ئۆرىدى. بۇنىڭغا دادىسى گۇۋاھ...» دېيىش ئارقىلىق ئاتا - بالىنىڭ يۈزىنى تۆكمەكچى ئىدى. تۇردى ھەسەن دەسلەپتە قاۋۇزنىڭ مەقسىتىنى ئاڭقىرالماي ۋەھىمگە چۈشتى. لېكىن ئۇنىڭ ھىجىيىپ تۇرغان چىرايىدىن: «ساڭا گەپ كەلمەيدۇ،

ئۆگەي قىزىڭمۇ زۇۋانىنى ئاچالمايدۇ. ئەگەر ئۇ پوپاڭ كۆتۈرسە، يۈزى كېتىدۇ... چۈنكى ئۇزۇكنى قولىغا سالغان تۇرسا...» دېگەن سۆيىقەست بىلەن قېزىلغان ئورنىنى كۆرگەندەك بولدى. شۇنداللا ئۇ، ئۆگەي قىزى ئەسمەنىڭ نومۇسىنى بۇلغاپ ئاندىن نىكاھىغا ئالماقچى ئىكەنلىكىنىڭ تېگىگە يەتكەن تۇردى ھەمدە بېشىنى گىلدىڭلاتتى.

— ئۇقتۇم!

ئۇلار ئاشخانىدىن چىقىپ ماشىنا قېشىغا كەلگەندە كۆمۈرچى بالا ھەققىدە خىلمۇخچە كۈسۈرلاشتى. تۇردى ھەمدە بىرنېمىنى ئويلىدى بولغاي، خالئاينىڭ ئۇنى داۋالاتقانلىقىنى دېمىدى.

— ئەمدى ئۇ قەلەندەر ھوربىدىن چۈشتى، — دېدى قاۋۇز ئاچچىقىدا، — بۇنىڭدىن كېيىن ئەسمەنىڭ ئارقىسىغا كىرىۋالمايدۇ. ئەگەر يەنىلا بۇرنىغا سۇ كىرمىسە ماڭا دەرھال خەۋەر قىلىڭ، ئۇنى بىر يوللا جەھەننەمگە يوللايمەن...

— بولىدۇ، چوقۇم شۇنداق قىلىمەن. خاتىرجەم بولۇڭ، — تۇردى ھەمدەن ماشىنىنىڭ خۈشلۈقىدا خۈشامەتنى ھەقدادىغا يەتكۈزمەكتە ئىدى، — ھە، راست، دادىڭىزنىڭ ئون يەتتە ياشلىق قىزغا ئۆيلىنىۋالغىنى قانداق بولدى؟

— كۆمۈرچىنىڭ ئەدىبىنى بەرگەن يىگىتلەر بىر ھەپتە تىڭ تىڭلاپ يۈرۈپ، دادام دېگەن زىناخورنىڭ تۇتقان ئۆيىنى تاپتى، — دېدى قاۋۇز گارتتىدە كېكىرىپ، — ئاندىن بىر كېچىدە بېسىپ كىرىپ، ئىككىسىنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويغىلى تاسلا قاپتۇ، ھازىر ھېلىقى پاسكىنا جالاپ دوختۇرخانىدا...

— نېمە؟... ئەغزىم تۆرىنىمۇ ئۇردى دەمسىز؟

— شۇنداق قىلمىساق مەندىن گۇمانلىنىپ قالمامدۇ، شۇڭا ساقچىلار: «قىزنى ياخشى كۆرگەن يىگىتنىڭ قىلغان ئىشى» دەپ خۇلاسە چىقىرىشتى.

— مۇنداق دەڭ، — تۇردى ھەمدەن ئەغزىم تۆرىنىڭ يۇز -

پىشانىلىرىدىكى جاراھەت ئىزلىرىنىڭ ھەرگىز ماشىنا ھادىسىسىدە بولمىغانلىقىنى، شۇنداقلا قاۋۇزنىڭ دادىسىغىمۇ رەھىم قىلماسلىقتەك ياۋۇزلۇقىنى چۈشەنگەندەك بولدى.

— قېنى، ماشىنىغا چىقىڭ، يوللاردا ئاۋايلاپ ھەيدەڭ، مەن تاكسى يالاپ كېتىمەن.

تۇردى ھەسەن قاۋۇزنىڭ ئىككى قولىنى قاتتىق سىقىپ بىر چاغقىچە سىلكىدى. ئاندىن ماشىنىغا چىقتى. شۇ چاغدىلا ئۇ ئەتىگەنكى بولكىۋاينى ئەسكە ئالدى. دېھقانلار ئۇنىڭغا «قاسقان» دەپ بىكارغىلا ئات قويماپتىكەن. تىنجىقلىقىدىن نەپەس بوغۇلۇپ سىيسىق تەر ھىدىدىن كۆزلىرىڭدىن ياش قۇيۇلۇپ، قىسىلىپ، ئېشىلىپ ... خۇدا ساقلىسۇن ئۇنداق كۈننى.

تۇردى ھەسەن چوڭ يولغا چىقىپ شەھەر ئىچىگە قاراپ يۈرۈپ كەتتى. بۇ يەرلەرنىڭ يوللىرى كەڭ ـ ئازادە بولغىنى بىلەن ماشىنا ھەم ئادەم شالاڭ بولغاچقىلا خىلىلا تېز ھەيدىگىلى بولاتتى. تۇردى ھەسەن ئەمدىلا شەھەر بوسۇغىسىغا كىرىپ كېلىشى بىلەن يول چېتىدىكى ماشىنا بېكىتىدە تۇرغان ساقچى باشلىقى مەخمۇت زىيانى كۆرۈپ قالدى. ئۇ ماشىنىسىنى ياندىغاچ كابىنكا ئىشىكىنى ئېچىپ ئىشارەت قىلىشى بىلەن مەخمۇت زىيا دەرھاللا چىقىۋالدى. تۇردى ھەسەن ماشىنىنى ھەيدىگەچ كونا ساۋاقدىشى بىلەن ئەھۋاللاشتى.

— پاھ، پاھ، جاھانغا ئوت كېتەمدۇ نېمە؟ — دېدى مەخمۇت زىيا گەپدىلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ، — مەشھەدە ياشىنىپ قالغان بىر ھەدەم بار، شۇنى يوقلاپ كېلىشىم.

— ساقچى باشلىقى، بېكەتتە ماشىنا ساقلىسا غەلىتىلا تۇرىدىكەن، — تۇردى ھەسەن كۈلۈپ قويدى، — ھە، ماشىنائېچۇ؟

— ماشىنىنىڭ ماتورىدىن چاتاق چىقىپ ئىدارە رېمونتخانىسىدا.

— هازىر ئۆيگە كېتەمسەن، ئىدارىگىمۇ؟
— ئۆيگە، — مەخمۇت زىيا سائىتىگە قارىدى، — چۈش بولۇپ قاپتۇ، ئەمدى بىزنىڭ ئۆيدە تاماق يەپ ماڭارسەن؟
— تاماقنى باشقا بىر كۈنى يەي، هازىر چىلانلىققا قايتمىسام بولمايدۇ.
— ياڭاللا، قاچانلا بولسا ئاشۇنداق ئالدىراشلا يۈرىدىكەنسەن. ئەمدىغۇ ئەل - ئاغىنىلەر بىلەن ئارىلىشىپ ئۆتەرسەن... پېنسىيىگە چىقىپسەن مانا.
— كىمدىن ئاڭلىدىڭ، — تۇردى هەسەن ئىتتىكلا قارىدى.
— ئەغزەم تۆرىدىن.
— ئەغزەم تۆرىدىن دەمسەن؟ قاچان؟...
— ئۇنىڭغا، — دېدى مەخمۇت زىيا چېكىسىنى تاتىلاپ، — ئون بەش - يىگىرمە كۈندەك بولۇپ قالدى. هەي... بۇ ئادەم يەتمىشكە ئۇلىشىپ قالدى، قاچانغىچە ئىشقىۋازلىقنى تاشلىمايدىكىنتاڭ... يېقىندا بولغان بىر ئىشنى ئاڭلىدىڭمىكىن؟
— قايسى ئىش ئۇ؟
— ئون يەتتە ياشلىق بىر قىزنى نىكاهلاپ ئېلىپ، شەهەر سىرتىدىن ئۆي تۇتۇپ بەرگەن ئىشچۇ؟
— هە، هە، ئازراق ئاڭلىغان.
— قاۋۇز تىمىسقلاپ يۈرۈپ ئۆينى تېپىۋالغاندىن كېيىن، بىرنەچچە نىقابلانغان ئادەملىرىنى كىرگۈزۈپ شۇنداق ئۇرۇپتىكى، هېلىقى قىز ئۆلۈپ قالغىلى تاسلا قاپتۇ. ئەغزەم تۆرە قوڭىدا ئىشتان يوق ئۆزىنى دېرىزىدىن تاشلاپتۇ... ئەمما ئۇمۇ تاياقنى ئۆلگىدەكلا يەپتۇ.
— خوپ بوپتۇ، — تۇردى نازىرىنىڭ هاردۇقى چىققاندەك بولدى، — ئۆلتۈرۈپلاۋەتسىچۇ بۇزۇق قەبرىنى.
— ئەغزەم تۆرە: «بۇ قاۋۇز دېگەن تەلۋىنىڭ ئىشى، ئۇنى ئون يىللىق سولاپ بېرىڭلار» دەپ كېلىدۇ. قاۋۇز بولسا: «بۇ

قېرى پاھىشۇازنى قوش نكاھلىق بولغانلىقى ئۈچۈن قولغا ئېلىشلار» دەپ بېسىم ئىشلىتىدۇ... ۋاي - ۋاي! بۇ ئامراق ئاتا - بالىلارنىڭ ئىشىنى دېمەيلا قوي.

— ئاتا - بالا ئىككىسى بىر - بىرىنى يانپاشقا ئېلىپ يىقىتىش ئۈچۈن قۇرۇق كەلمەيدۇ دېگىنە.

— قوي بۇنداق گەپنىڭنى، بىز ساقچى ئورۇنلىرى ئۇنداق ئىشلاردىن خالىي.

ماشىنا ھەرەمباغ كوچىسىغا كىرىپ ئۇزۇن ماڭمايلا يېشىل دەرۋازا ئالدىدا توختىدى. مەخمۇت زىيا تاماقتا تەكلىپ قىلغان بولسىمۇ ئۇ ئۆزىرە ئېيتىپ كېتىپ قالدى. بايانتىن بېرى بولۇنغان گەپلەر، ئەغزەم تۆرە بىلەن بولغان زېرىكىشلىك سۆھبەت كاللىسىغا كىرىۋالغان تۇردى ھەسەن سەھرا يولىغا چىققاندىن كېيىن ئۇنى چىگىش خىياللار ئۆز ئىلكىگە ئالدى...

خۇدايا توۋا، بۇگۈن ئەغزەم تۆرە نېمىلەرنى دەپ كەتتى - ھە؟! نېمىدېگەن يۈزسىز دوك ئۇ! كونىلار: «قاساپ مالنى پىچاق بىلەن سويار، سودىگەر ئادەمنى پىچاقسىز سويار...» دەپ بىكار ئېيتماپتىكەن - دە! يىگىرمە تۆمەنلىك «قەرز» ھۆججىتى راستتىنلا ئەغزەم تۆرىنىڭ ئېسىدە يوقمىدۇ؟ ئەسلا مۇمكىن ئەمەس. سودىگەر دېگەن ئون يىل ئالدىدىكى تورۇس يوچىقىغا قىستۇرۇپ قويغان ئون تىيىننى ئۇنتۇمايدۇ دەپ بىكار دېمىگەن. ئۇنداقتا «لەۋزى قىلغانمۇ بولاي»، دېگىنى «قەرز» ھۆججىتىدىن ئۇزۇل - كېسىل تانغانلىقى! «لەۋزى دېگەن ئېغىزدىكى گەپ» دېيىش ئارقىلىق «ساڭا ئالتۇن دۈكىنى ئېچىپ بېرىش مەجبۇرىيىتىم يوق» دېگىنى ئەلۋەتتە. ئەمىسە «ئۇنداق ھۆججەت بولسا، راستتىنلا قانۇنلۇق بولىدۇ...» دېگىنىچۇ؟

تۇردى ھەسەننىڭ بېشىغا تۈيۈقسىز بىر كالتەك چۈشكەندەك قالتىراپ كەتتى... چۈنكى دەھشەتلىك بىر گۇمان ئەغزەم تۆرىنىڭ

سۆيىقەستلىك ئىنچىكە پىلانىنى يالتاچلاپ كۆرسىتىپ تۇراتتى.

... ئۈچ يىل ئىلگىرى ئالتۇن كان ئېچىش رەسمىيەتلىرى مەركەزدىن تەستىقلىنىپ كەلگەندىن كېيىن تۇردى ھەسەن ئۇنى پولات ئىشكاپىغا سېلىۋېلىپ قەستەن ئارقىغا سۈردى. يۈز ساغلىق — يوغان چاپىناپ ئۆگىنىپ قالغان چىشلارنىڭ كامىرىغا كىرىپ كەتكەنلىكىنى ھېس قىلغان ئەغزەم تۇرە: «كان ئىشقا كىرىشتۇرۇلۇپ ئىككى يىل بولغاندا يىگىرمە تۆمەنلىك بىر ئالتۇن دۇكىنى ئېچىپ بېرىش»نى ۋەدە قىلدى. بۇ ھۆججەت ئەينەن يېزىلسا ئوچۇق - ئاشكارا پارا بولۇپ قالاتتى. كېيىنچە قارشى تەرەپ تېنىۋالسا قانۇن ئورۇنلىرىغا كۆرسەتكىلى بولمايتتى. شۇڭا تۇردى ھەسەن ھۆججەتنى: «مەن ئالتۇن دۇكىنى ئېچىپ بېرىش ئۈچۈن، تۇردى نازىردىن يىگىرمە تۆمەن سوم ئالدىم. بۇ ھۆججەت قانۇنىي كۇچكە ئىگە» دەپ يازدۇرۇپ، ئەغزەم تۇرنىڭ مۇھۇرىنى باستۇرۇۋالدى.

شۇ كۈنى ئۇلار بۇ توختامنى ھەم كان رەسمىيەتلىرىنى تەبرىكلەپ ئاشخاندا تاماق يېيىشىپ ئازراقتىن مۇسەللەس ئىچىشتى. كەچتە تۇردى ھەسەن يەنئەن يولىدىكى ئۆيى ئالدىغا بېرىپ ماشىنىنى ئەمدىلا توختىتىشىغا دەرەخ ئارقىسىدىن پىچاق كۆتۈرگەن ئىككى نىقابلىق ئادەم ئېتىلىپ چىقىپ، ئۇنىڭ يانچۇقىدىكى پۇللارنى ھۆججەت بىلەن قوشۇپ ئېلىشتىن سىرت، قول سائىتى ھەم كاستۇم - بۇرۇلكىلىرىنى سالدۇرۇپ يالتاچلاپ قويدى... ئەغزەم تۇرنىڭ «ھۆججەتنى تاپشۇرمىسلا راستلا ماڭا تۆھمەت قىلغان بولىدىلا» دېيىشى بىكار ئەمەس ئىكەن - دە! ئەسلىدە ھېلىقى بۇلاڭچىلار ئاشۇ قېرى دوكنىڭ ئادەملىرى ئىكەنلىكى ئېنىقلا تۇرمامدۇ! ئەگەر مەن ھۆججەتنى چىقىرىۋالمىسام «ماڭا تۆھمەت قىلدى» دەپ ئۇستۇمدىن ئەرز قىلىشى مۇمكىن... ئۇنداقتا زەھەرلىك يىلاننى ئويغاتماي، سىڭگەن نېنىمنى يەپ يۇرۇشۇم كېرەكمۇ!

— ۋا! ! ...

كۆزلىرى چەكچىيىپ، چىرايى كەسلەنچۈكتەك بەدرەڭ بولۇپ كەتكەن تۇردى ھەسەن قاتتىق ۋارقىرىغىنىچە ماشىنىسى بىر پىرقىرتىپ يول چېتىدىكى كىچىك ئورمانغا كىرىپ كەتتى. ئۇ ۋەھىمىلىك خىياللار ئىلكىدە كۆزلىرى تورلىشىپ ئالامەت چوڭ بىر يۈك ماشىنىسىنىڭ ئاستىغا كىرىپ كەتكىلى تاسلا قالغانىدى. ساقاللىق شوپۇر كابىنكا دېرىزىسىدىن بېشىنى چىقىرىپ:

— ئۆلگۈڭ كەلدىمۇ، پور قورساق ئەبلەخ، — دېگىنىچە شالاقىدە تۈكۈرۈپ كېتىپ قالدى.

— ئەستاغپۇرۇللا، ماۋۇ پىشكەللىكنى كۆرۈڭ... ھېلىمۇ ياخشى ئۆرۈلۈپ كەتمىدى، بولمىسا ماشىنا كاردىن چىقاتتى.

تۇردى ھەسەن «بەگزادە» سىنىڭ جاراھەتلەنگەن ياكى جاراھەتلەنمىگەنلىكىنى بىلىش ئۈچۈن ماشىنىنى چۆرگىلەپ سىلاشقا باشلىدى...

17

سايىلار قىسقىراپ، چىقىچۇش بولۇپ قالغانىدى. ئەمرۇللا تەمبۇر كاۋا باراڭ تېگىدىكى سۇپىدا ھاسىسىغا ئېڭەك تېرەپ، بېغىدىن كېلىۋاتقان بوش تەمبۇر ئاۋازىغا قۇلاق سالماقتا ئىدى. پەس، لېكىن مۇڭ - زار بىلەن ئاڭلىنىۋاتقان بۇ مىسكىن جاراھەتلەنگەن يۈرەكتىن ئېتىلىپ چىققان پىغانلىق بىر نىدا ئىدى! ئەمرۇللا تەمبۇر ياشقا تولغان گۈنسىز كۆزلىرى بىلەن تۇنۇر كاۋۇسى، مانتا كاۋىلىرى يۇمىلىنىپ ياتقان ئۆگزىگە قارىدى. مانا ئاشۇ چوقچىيىپ تۇرغان كەپتەرخانىنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى باغدىن ھېلىقى ھەسرەتلىك مۇڭ يۈرەكلەرنى ئەلەمزادە قىلىپ سالقىن تارىماقتا ئىدى. غۇلجىنىڭ ئەڭ قەدىمىي

ئالمىلىرىدىن سارىمئالما، مەنپەزە، لىمون، ئىستولۇۋۇي، ئىستاكان ئالمىلىرىنىڭ خۇش پۇراقلىرى بۇ باغنى مۇشك ـ ئەنبەر ھىدلىرىغا تولدۇرغان... باغنىڭ ئوتتۇرىسىدا قۇچاق يەتكۈسىز بىر تۈپ ئاق ئۈزۈك بار. ئۇنىڭغا يۆلەپلا سېلىنغان ياغاچ سۇپىدا باش ھەم جەينەكلىرى تېڭىلغان، يۈزلىرىدىكى جاراھەت ئىزلىرىدىن يادنامە بولۇپ كۆكۈچ، قىزغۇچ داغلار سۇس كۆرۈنۈپ تۇرغان تۇغلۇق ئۈزۈككە يۆلەنگىنىچە دادىسىنىڭ تەمبۇرىنى چىرتىپ ئولتۇراتتى. ئۇنى خالئاي بىلەن ئايباز ئىككىسى ئۈچ كۈننىڭ ئالدىدا دوختۇرخانىدىن ئاچىقىپ باغدىكى مۇشۇ سۇپىغا ئورۇن سېلىپ بەردى. ئۇلار تۈنۈگۈن يەنە يوقلاپ كەلدى. ئەكەلگەن دورىلىرىنى قانداق ئىچۈرۈش ھەققىدە ئەمرۇللا بوۋايغا چۈشەندۈردى. قاينىق سۇ ساقلاش ئۈچۈن خالئاي چايدانمۇ ئېلىپ چىققانىدى. تۇغلۇقنىڭ نەئىمە توغرۇلۇق بىرەر خەۋەر ئاڭلىغۇسى بارلىقى كۆزلىرىدىن بىلىنىپ تۇراتتى. چۈنكى ئاشۇ مېھرىبان قىزنى كۆرمىگەنگە ئوتتۇز ئالتە كۈن بولغانىدى. خالئاي ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلگەندەك: «نەئىمە بۇگۈن ـ ئەتىنىڭ ئىچىدە كېلىپ قالارمىكىن...» دېيىشى بىلەن تۇغلۇقنىڭ چوڭ كۆزلىرى شۇ ھامان لىپمۇلىق ياشلارغا تولدى. ئەلۋەتتە بۇ يۈرەكتىن ئېتىلىپ چىققان شادلىق شەربەتلىرى ئىدى.

خالئاي ئەمرۇللا بوۋاي بىلەن خېلى ئۇزۇن مۇڭداشتى. بوۋاي خالئايغا مىننەتدارلىقىنى ئېيتىپ يىغلىۋەتتى. دېمىسىمۇ دەسلەپكى كۈنلەردە تۇغلۇقنى كۆرگەنلىكى ئادەم بېشىنى چايقايتتى. ھەتتا دوختۇرمۇ ئۈمىدسىزلىنىپ:

— قېنى ئامالسىنى قىلىپ باقايلى، لېكىن بىز خۇدا ئەمەس، — دېگەنىدى.

باغ ئىچىدىن گۈدۈك ـ گۈدۈك ئاۋازلار كېلىش بىلەن تۇغلۇق تەمبۇرىنى ئۆرۈككە يۆلەپ قويۇپ قاردى. ئۇنىڭ

كۆمۈرچى ئاغىنىلىرىدىن مۇنۇر، پىدا ھەم ھاراقكەش بۇرادىرى زىكرى ئوراكۆزلەر ئۈنى يوقلاپ كەلگەنىدى. تۈغلۇقنى ئېلىپ كەلگەن كۈنى ئۇلار ئوتتۇرا كېچىگىچە ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ ئاغىنىدارچىلىقنى يەتكۈزدى. بۇگۈن نېمە ئۈچۈندۇر مۇنۇر بىلەن پىدانىڭ چىرايىنى قارا بۇلۇت قاپلىغانىدى.

— تۇغلۇق، ئۇلۇشكۇن سېنى دوختۇرخانىدىن ئەمدىلا ئاچىققاچقا ئۇندىمەي چىقىپ كەتتۇق، — دېدى مۇنۇر يۇمۇق ئېغىر تەلەپپۇزدا، — بىز تارسۇلۇق ئاغىنىلەردىن ئىسراپىل، دانى، پەقرۇل، ئابۇكلار بىلەن مەسلىھەتلەشتۇق. سېنى ئۇرغان ھەزىلەكلەردىن قىساس ئالىمىز...

— راست گەپنى قىلسام، — پىدا كىرپە قوللىرىنى شىلتىدى، — ئاچچىقىمىزنى چىقارمىساق خاپىچىلىقتا قورسىقىمىز تاراسسىدە ئېتىلىپ كېتىدۇ دېگىنە.

— ھەي، مۇنۇر، — زىكرىنىڭ ئوراكۆزلىرى چىمچىقلىدى، — سېنىمۇ ئاغىنە دەپ يۈرۈپتۇق، بايىقىلارنىڭ ئىچىدە مېنىڭ ئىسمىم چىقمىدا؟

— ئەمدى قارا، ھېلىقى گۈيلار ئىككى رومكا ھاراق بېرىپ قويسىلا، ئۆزىمىزنىڭ ئادەملىرىگە پەشۋا ئېتىپ قويارمىكىن دەپ ئەنسىرىدۇق دېگىنە.

مۇنۇرنىڭ چاقچىقى ھەممىنى كۈلدۈرۈۋەتتى.

— نېمە دەۋاتىسەنوي مۇنۇر، كۆزۈڭنى يۇمۇۋېلىپلا گېپىم بار دەپ قىلىۋېرىدىكەنسىنا، — ھەممىسى كۈلۈشتى. چۈنكى زىكرى مۇنۇرنىڭ «يۇمۇق» لەقىمىنى چىشلەپ تارتقانىدى، — مەنچۇ قارا، بىر ـ ئىككى رومكا قېقىۋېلىپ مۇشتلىشىدىغان بولسام، ۋۇسۇڭ پىيەنچۇكنىڭ ئۆزىلا بولىمەن دېگىنە.

— ۋۇسۇڭ ئەمەس، شىر بولۇپ كېتىسەن ـ دە، شىر! — دېدى پىدا مەسخىرە بىلەن.

— ئاغىنىلەر چاقچاقمۇ قىلىشتۇق، لېكىن كۆڭلۈڭلار ماڭا

تېگىل بولدى، — دېدى تۇغلۇق تەمكىن ھالدا، — ئۇلارنى تونۇمساق نەدىن تاپمىز؟

— بىرەرسىنىڭ چىراي شەكلىنى دەپلا بەرسەك، شەھەردىن ئىزدەپ يۈرۈپ تاپاتتۇق، — دېدى مۇنۇر كەسكىن ھالدا، — شۇ ئارقىلىق باشقىلارنىڭ بىر - بىرلەپ ئەدىبىنى بەرگىلى بولاتتى. زادى بىرەرسىنى تونۇۋالالمىدىڭما؟

— ھەممىسى نىقابلىق، ئۇنىڭ ئۈستىگە كېچە تۇرسا، — تۇغلۇق بەزى ئىشلارنى يوشۇرغاندەك قىلاتتى، — قانداقمۇ تونۇغىلى بولسۇن.

— ھەي، «ئۇنداق قازانغا، مۇنداق چۆمۈچ» قىلمايلىمۇ؟ — مۇنۇر ئاغىنىلىرىگە ئېگىشتى، — بىزمۇ نىقابلىنىپ تۇردى نازىرنى ھۇجرىسىدىلا بېسۋېلىپ، كانىيغا پىچاقنى بىرلا تاقايدىغان بولساق چوقۇم بىرەر يېپ ئۇچىغا ئىگە بولىمىز.

— مۇنۇر، تولا ساراڭلىق قىلما، — تۇغلۇق ئالايدى، — بۇ ئىشتا تۇردى نازىرنىڭ شىپىگەرچىلىكى بارمۇ يوق بىلمىسەك، قولىمىزدا ئىسپات بولمىسا بىكاردىن - بىكار يولسىزلىق قىلساق بولامدۇ؟

— ئەمىسە مۇشۇنداقلا بولدى قىلىمىزمۇ؟ — پىدا ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، — راست گەپنى قىلسام، تارسۇلۇقلارنىڭ گاڭگۇڭلىقىنى بىر تونۇتۇپ قويساق بولاتتى.

— سەۋر قىلايلى، نەئىمەنىڭ ئايىسى خالئاي، ئايازكاملار شەھەرلىك ساقچىغا مەلۇم قىلدى، — ئاغىنىلىرىنىڭ بىرەر قارامۇلۇق قىلىپ قويۇشىدىن ئەنسىرىگەن تۇغلۇق يالغان ئېيتتى، — ئۇلار تەكشۈرۈۋاتىدۇ. بۇنداق چاغدا قالايمىقان ھەرىكەت قىلساق بولماس.

— ئەمدى خالئاي خانىمغۇ خېلىلا ئىنساپلىق ئايالدەك قىلىدۇ، — دېدى مۇنۇر ئىككى ئويلۇق بولۇپ، — لېكىنزە يەنىلا

شۇ ھېلىقى پور قورساقنىڭ خوتۇنى ـ دە!

— ھەي زىكرى، — دېدى تۇغلۇق ئاغىنىلىرىنىڭ دىققىتىنى بۇراپ، — سەن قاچانغىچە يەپ قاچا بىكار قىلىپ يۈرىدىغانسەن، ئاپاڭ بىچارىنى قاقشاتمىساڭ بولمامدۇ؟

— شايىكام بوتكىچى: «سېنىڭ نېسىگە ئىچكەن ھارىقىڭنى ئۇچ يۈز سومدىن ئاشتى» دەيدىغۇ، — مۇنۇر ئۇنىڭغا گۆلەيدى، — نېمانداق ئادەم بولمايدىغان نېمىسەن.

— مەن دوختۇرخانىغا كىرىپ قېلىشنىڭ ئالدىدا «ئوقەت قىلمەن» دەپ ئىككى يۈز سوم ئالغانىدىڭ، ئۇنى قانداق قىلدىڭ؟ — تۇغلۇق زىكرىگە مىختەك قادالدى، — ئاڭلىسام شايىكامغا بېرىپسەنغۇ؟

— قەرز بەش يۈز سومدىن ئېشىپ كەتكەچكە، شايىكام نېسى ھاراق بەرمىگەن گەپ، — دېدى مۇنۇر ئالىقانلىرىغا ئۇرۇپ، — شۇڭا سەن بەرگەن ئىككى يۈز سومنى بېرىپ ئاران قۇتۇلدى.

ئاغىنىلەر زىكرىگە كۆيۈنگەن ھەم ئېچىنغان ھالدا بىرھازا تەرىپىە ۋە تەنبىھ بەرگەندىن كېيىن مۇنۇر بىلەن پىدا خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى. تۇغلۇق زىكرىنى ئېلىپ قېلىپ، قىلمىغان ياخشى گېپى قالمىدى. زىكرى مىچىلداپ يىغلىۋەتتى. باغرى يۇمشاق تۇغلۇق بولسا، خالىغاي «خەجلەڭ» دەپ، ئۇنىمسا ـ ئۇنىماي يانچۇقىغا سېلىپ قويغان بىر يۈز ئەللىك سومنىڭ ھەممىسىنى زىكرىنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى.

— قارا، زىكرى، ۋېلىسىپىتىڭ بىلەن يېزا ـ كەنتلەرنى ئارىلىساڭ بىر كۈندىلا ئون ـ يىگىرمە تېرە يىغۋالىسەن، خەنزۇ بازىرىغا ئەكىرىپ تېرە يىغۋاتقان جاللاپ بالىلارغا ئۇتكۈزۈپ بەرسەڭ ئەڭ ئاز دېگەندىمۇ يەتمىش ـ سەكسەن سوم، بولمىسا بىرەر يۈز سومغا ئىشلەيسەن. تىرىكچىلىك تۇرمۇشنىڭ زىننىتى دېگەن شۇ، — تۇغلۇق زىكرىنىڭ مۇرىسىگە ئۇرۇپ قويدى، — ئويلاپ باقە، پىدادىنمۇ پۇل ئاپسەن، ئىشلىمەيدىغان قانداق كاللا

بۇ! ساڭا كۆيۈغۇل بولۇش ئالدىدا تۇرغان ئادەمدىن پۇل سوراشقا نومۇس قىلمىدىڭما؟... كىيىنچە سىڭلىمنىڭ يۇزىگە چىپىق بولۇپ قالمىسۇن دەپ بېشىرئايىنى ئايىساڭ بولمامدۇ؟...

زىكرى كۆزلىرىنى سۇرتكەچ باغدىن چىقىپ كەتتى. يالغۇز قالغان تۇغلۇق ئۇرۇككە يۆلەندى. ئاندىن تەمبۇرنى ئېلىپ ئاستا چېلىشقا باشلىدى.

ئەمرۇللا بوۋايغا تەمبۇر دېگەن لەقەمنىڭ قاچان سىڭىپ قالغانلىقى نامەلۇم. بىراق ياشلىقىدىن تارتىپلا توي - مەرىكە، بولۇپمۇ مەشرەپلەردە ئىلى ناخشىلىرىغا تەمبۇرنى تەڭكەش قىلىپ ئېيتىپ داڭ چىقارغانىدى. دانەم مومايى ئۇلۇپ كەتكەندىن كېيىن ئەمرۇللا كىچىك تۇغلۇقنى ئارقىسىغا سېلىۋېلىپ نە - نەلەردىكى مەشرەپلەرگە ئېلىپ كېتەتتى. خۇددى «ئالتۇنغا يېقىن يۇرسەڭ چېكى يوقىدۇ» دېگەندەك تۇغلۇقمۇ بارا - بارا تەمبۇرگە ئىشتىياق باغلاپ قالدى. مانا ئەمدى ئۇ تەمبۇرنى چالدىيۇ، بوۋاي ھاسىسىغا ئىبىكىنى تىرەپ، كۆزنى يۇمغان ھالدا ئىلى ناخشىلىرىنىڭ پەيزىنى سۇرەتتى. مانا شۇ تۇرقىدىمۇ ئۇ ئالقىنىنى تىزىغا ئۇرۇپ بوش ئېيتىلغان سادىر پالۋان ناخشىسىنى زوق - ئىشتىياق بىلەن ئاڭلىماقتا ئىدى...

تەمبۇر چېلىۋاتقان تۇغلۇقنىڭ بىردىنلا كۆز ئالدىدا نەئىمە پەيدا بولدى. ئۇ تۇغلۇققا كۆلۈپ تۇرۇپ: «ئۇرۇشساق بەك پەيزى بولىدىكەن» دەۋاتاتتى. تۇرۇپلا بۇ ئاق كۆڭۈل قىزنىڭ كىچىك چوقۇردىكى سېيماسى پەيدا بولاتتى - دە، تۇغلۇقنىڭ ياش قاپلىغان كۆزلىرىدە ئېرىپ يوقاپ كېتەتتى. تۇغلۇق بىردىنلا غوڭۇلدىغان ئاۋازنى ئاڭلاپ ئاسمانغا قارىدى. ئۇرۇك، ئالمىلارنىڭ شاخلىرى ئارىلىرىدىن كۆكتە پەرۋاز قىلىۋاتقان كەپتەرلىرىنى كۆرۈپ قالدى. بۇ دادىسىنىڭ ئوغلىنى ھەسرەتلىك خىيالىدىن خالاس قىلىش ئۈچۈن كەپتەرلەرنى كۆككە قويۇۋېتىش چارىسى ئىدى. دېگەندەك كەپتەرلەر ئۇنىڭ كۆز

ياشلىرىنى، ھەسرەت - پىغانلىرىنى نەئمە تامان ئېلىپ كېتىۋاتقاندەك قىلاتتى. كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز تۆكۈلۈۋاتقان ياشلىرىنى ئۆز مەيلىگە قويۇۋەتكەن تۇغلۇق سۈزۈك ئاسماندىكى كەپتەرلىرىگە قارىغىنىچە تەمبۇرنى قايتا سازلىدى. بۇ چاغدا ئەمرۇللا بوۋاي دەرۋازىنىڭ تاراقلاپ ئېچىلىشىدىن چۆچۈپ كۆزلىرىنى ئاچتى. ئۇنىڭ ئالدىدا سومكا كۆتۈرگەن ئاجايىپ نازىنىن بىر قىز تۇراتتى. باشتىن - ئاياغ ئاپئاق كىيىنىۋالغان بۇ قىز بەئەينى جەننەتتىن ئۇچۇپ چىققان پەرىزاتقىلا ئوخشايتتى.

— چوڭ دادا! — نەئمە بوۋايغا ئېسىلىپ يىغلىۋەتتى، — تۇغلۇق... ئۇ قېنى؟...

نەئمە بوۋاينىڭ جاۋابىنى كۈتمەيلا ئۆي تەرەپكە مېڭىۋېدى، بوۋاي ئۇنى تۇتۇۋالدى - دە، باغدىن كېلىۋاتقان پىغانلىق ناخشا ھەم مىسكىن تەمبۇر ئاۋازىنى ئىشارە قىلدى...

...كەپتىرىم قاقما قانات،
كۆڭلۈم پاراكەندە مېنىڭ...

— ئاڭلىدىڭمۇ قىزىم، — بوۋايمۇ يىغلىۋەتتى، — سىزدەك ئاق كەپتىرىنى يىتتۈرۈپ قويغان ئۇ ناتىۋان يىگىت كەپتەرلىرىگە ئىلتىجا قىلىۋاتىدۇ...

نەئمە سامانخانا بىلەن ئات ئېغىلى ئوتتۇرىسىدىكى كىچىك باغ ئىشىكىگە قەدەم ئالدى. بوۋاي «مېڭىۋېرىڭ» دېگەندەك باش ئىشارىسى قىلدى. نەئمە باغدىكى ئالما تۈپلىرىنى دالدا قىلىپ، ئۆرۈكنىڭ ئارقىسىغا بېرىۋالدى. شۇندىلا ئۇ ناخشىنى ئېنىق ئاڭلاشقا مۇيەسسەر بولدى...

ئايرىلىپ ياردىن ئەزىز،
يالغۇز بېشىم غەمدە مېنىڭ...

نەئىمە ئۇنسىز يىغلىۋەتتى... تۇغلۇق كۆزلىرىنى يۇمغان هالدا كىم بىلەندۇر مۇڭداشماقتا ئىدى...

كەپتىرىم كەتمە ئۇچۇپ،
سالما جۇدالىققا مېنى.
بۇ جۇدالىق زۇلمىدىن،
كەتتى چىرايىمنىڭ خۇنى...

تۇغلۇقنىڭ يۇمۇلغان كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياشلار يۇمىلاپ چۈشمەكتە ئىدى. ئۇنىڭ تەمبۇر مۇڭلىرى بىلەن بىرلىشىپ كەتكەن ئاھ ـ زارلىرى خۇددى بورانلىق دەشتتە تېنەپ قالغان بوتىلاقنىڭ نالىسىغا، قوزىسىدىن ئايرىلغان ئاھۇنىڭ پەريادىغا ئوخشاپ كېتەتتى.

كەپتىرىم، ئۇچما ئېگىز،
ئاسمانىنى كەزمە، پەستىمەن.
تاڭلا كۆرسەڭ خار ئەمەس،
مەيدەڭدىكى گۈلدەستىمەن...

تۇغلۇق هاردۇق يەتكەندەك چوڭقۇر تىندى... ئاندىن تەمبۇرىنى ئۆرۈك شېخىغا ئىلدى. ئەمما تاقەت قىلالمىغان نەئىمە ئۆرۈك ئارقىسىدىن ئېتىلىپ چىقتى.

— تۇغلۇق!!...

— نەئىمە!!!...

ئۇلار سۇپا ئۈستىدىلا قۇچاقلاشتى... قىز كۆزلىرىدىكى قىيانەدەك يامراپ كەلگەن ياشلىرىنى سۈرتمەي، يىگىتنىڭ جاراھەت ئىزلىرىنى سۆيمەكتە ئىدى... يۇمشاق ئالقانلىرىدا بويۇن — يۈزلىرىنى سىلايتتى... ئۇلار جانلىرىغا جان

قوشۇۋاتقاندەك قېتىپ قېلىشتى... يېگىت ھەم قىزنىڭ ياشلىرى بىر - بىرىگە قوشۇلۇپ، ئېچىك يۈزلىرىدىن تامچىلايتتى. قىزنىڭ كىرپىكلىرىدە ئېسىلىپ تۇرغان قەترىلەر خۇددى گۈل بەرگىلىرىدىكى شەبنەمگە ئوخشايتتى...

— ھەممىنى ئاڭلىدىم، — دېدى نەئىمە تۇغلۇقنىڭ يۈزلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ، — لېكىن ئائىلىمىزنى ئاياپ ھېچنېمە دېمەپسىز، سىز... سىز نېمىدېگەن ئاق كۆڭۈل...

— بولدى، يىغلىماڭ، — تۇغلۇقمۇ قىزنىڭ مەڭزىلىرىنى سۈرتتى، — مانا مەن بىر ئوبدان تۇرمامدىم.

— ساقچىلارغا ئۇلارنىڭ بىر ئېغىز گېپىنىمۇ ئاڭلىمىدىم ھەم تونۇمىدىم دەپسىز، بۇ راستمۇ؟

— ئۇ ئىشلار توغرۇلۇق پەقەت خالئاي ھەدەم قىستاپ تۇرۇۋالغاچقا شۇنىڭغىلا دېدىم، — تۇغلۇق پېشانىسىدىكى جاراھەتنى سىلاپ قويدى، — ئەمما دادامغىمۇ تىنمىدىم...

— نېمىشقا ئەمدى؟

— سىز بىلمەيسىز، دادامنىڭ ئىچى كۆچلۈك ئادەم، ئۇ بىلىپلا قالسا تۇردى نازىرنى ئىزدەشتىن يانمايدۇ.

— مەن سىزنىڭ ئەھۋالىڭىزنى ئۇقۇپلا بۇ تەرەپكە ماڭغاچقا، ئاپام بىلەن كۆپ سۆزلىشەلمىدىم.

تۇغلۇق بىلەن نەئىمەنىڭ قىزغىن پاراڭلىشۇاتقانلىقىنى باغ ئىشىكىدىن كۆرگەن ئەمرۇللا بوۋاي بىر لەھەنگە راسا مەي باغلاپ پىشقان ئالما، شاپتۇل، ئارگىلاتلاردىن ئېلىپ باغقا كىردى. ئۆرۈكنىڭ غولى بەكمۇ يوغان بولغاچقا، بوۋاينىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى مۇڭدىشۇاتقان قىز - يېگىت كۆرمەي قالدى. لېكىن بوۋاي ئوغلىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئۆزىنى ئۆرۈكنىڭ دالدىسىغا ئالدى.

— مېنى ئۇرغانلار سەككىزدەك ئادەم، ئۇلارنىڭ قوللىرىدا توك كالتەكى، تاياق ھەم بەل تاسمىلىرى بار...

— نېمە شۇنچە كۆپما؟ ۋاي خۇدايىم، ھېلىمۇ ياخشى ئاشۇ غالجىر ئىتلاردىن جېنىڭىز ئامان قاپتۇ.

— يوغان، گەۋدىلىك، توغرا، تاماكا تۈتاشتۇرۇۋاتقاندا ئۇنىڭ يالپا يۈزىنىڭ چوقۇر ئىكەنلىكىنى كۆردۈم. ئۇ مەيدەمگە دەسسەپ تۇرۇپ: «بىلىپ قوي دېۋانە، نازىر ئاللىبۇرۇن نەئىمەنى ماڭا بەخشەندە قىلىۋەتكەن...» دەپ بېقىنمىغا بىرنەچچىنى تەپتى...

— يالغان! تېخى بەدەل تۆلەپتىمىش... پوق يەپتۇ ئۇ قارا توڭگۇز...

— تېخى ئۇ، «بۇنىڭدىن كېيىن نەئىمەنىڭ ئارقىسىغا يەنە كىرىۋالساڭ، سېنىڭ جېنىڭنى ئالماق خۇددى چىشمىنىڭ ئارىسىدىكى چىرىندىنى ئېلىپ تاشلىۋەتكەنچىلىكلا ئىش ئۇقتۇڭمۇ؟» دەپ ئاغزىدىكى تاماكا ئوتىنى يۈزۈمگە ياقتى. ئەگەر ئۇلارنىڭ قولىدا توك كالتىكى بولمىغان بولسا مېنى ئۇنچىلىك بوزەك قىلالمايتتى. شۇنداقتىمۇ بىرنەچچىسىنىڭ چىشىنى تۆكۈپ، قاپاقلىرىنى يېرىۋەتتىم.

بولۇنغان گەپلەرنى ئۆرۈك ئارقىسىدا تۇرۇپ ئاڭلىغان بوۋاينىڭ پاخما قاشلىرى تۇرۇلۇپ، كۆزلىرىدىن غەزەپلىك ئۇچقۇنلار چاچرىدى.

— نەئىمە، ئۇ زادى كىم؟ — تۇغلۇقنىڭ تەلەپپۇزى قاتتىق ئىدى.

— قاۋۇز سەتەڭ دېگەن خوتۇنپەرەس، ئۇ ئالتۇن كان خوجايىنى ئەغزەم تۆرىنىڭ ئوغلى.

— ئۇقتۇم، ئەسلىدە سىزنى شۇنىڭغا بەرمەكچى ئىكەن ـ دە؟

— ياق، ئاپام ئۇنى تىللاپ رەسۋاسىنى چىقىرىپ قوغلىۋەتكەن. لېكىن دادام نېمە ئۈچۈندۇر ئۇنىڭغا يېقىنچىلىق قىلىدۇ.

— ئۇنداقتا دادىڭىز مېنى قاۋۇز ئارقىلىق ئۇردۇرۇپتۇ ـ ده! بولمىسا ئۇ ئەبلەخ مېنى نەدىن بىلسۇن؟

— پەرىزىڭىز توغرا، ئاپام دادامنى قىيىن ـ قىستاققا ئالغاندا، ئاخىرى ئۇ ئىقرار قىلىپتۇ.

ئۆرۈك دالدىسىدا تۇرغان بوۋاي قولىدىكى لېگەننى ئۆلارنىڭ ئالدىغا قويۇشتىنمۇ ئۇنتۇپ ئارقىغا ياندى. ئۇ ئىچىدىكى غەزىپىنىڭ بىردىنلا پارتلاپ كېتىشىدىن ئېھتىيات قىلدى. نېمىلا دېگەنبىلەن نەئىمە ئاشۇ ئائىلىنىڭ قىزى ـ ده...

— نەئىمە، بولدى، ئۇ ئىشلارنى تەگمەيلى، — دېدى تۇغلۇق قىزنىڭ قولىنى ئالىقانلىرىغا ئېلىپ، — ئۆزىڭىز قانداق تۇردىڭىز، ئىش ـ ئۇقەتلىرىڭىز خېلى سەرەمجان تاپقاندۇ؟

— سىزگە بىر خۇش خەۋەر، مەن ئۇرۇمچى كازىۇەندىكى شوپۇرلۇق مەكتىپىگە بېرىپ سىزنى تىزىملىتىپ، ئوقۇش پۇللىرىنى تۆلىۋەتتىم، — نەئىمە تۇغلۇقنىڭ بوينىغا گىرە سالدى، — بىراق ئوقۇش باشلاشقا يەنە بىر ئايدەك ۋاقىت بار ئىكەن.

— دادام، ئايازكامنىڭ ئۆيىدە تۇرۇشقا ئۇنارمۇ؟ ئۇنىڭ ئۇستىگە دادىڭىز بىلىپ قالسا...

— خاتىرجەم بولۇڭ، دادىڭىز ئايازكامنىڭ تاغىسى ياكى كىچىك دادىسى بولۇپ باردۇ... ئاپام: «ئەمرۇللاكام مېنىڭ گېپىمنى يىرمايدۇ» دەيدۇ.

— ئاپىڭىز خالئاي ھەدەم باھاسىز ئايال ـ ده! دۇنيادا ئۇنداق پەرىشتىدەك ئاياللار كەم ئۇچرايدۇ...

تۇغلۇق بىلەن نەئىمە خالئايىنى چىن دىلىدىن سۆيۈنۈپ تەرىپىنى قىلىۋاتقاندا، ئايال ئۇنى تال بوستان تېگىدە چىڭ قۇچاقلاپ باغرىغا بېسىپ تۇراتتى. خالئاينىڭ كۆزلىرى ياش يۇقى ئىدى.

— ئايال، قانداقمۇ قىلارمەن، — خالئاي قىزىرىپ

كەتتى، — ئادەت كېلىدىغان ۋاقىتتىن ئۆتۈپ كەتتى. قورسىقىمدا قالغان ئوخشايدۇ...

— نېمە، قورسىقىمدا قالغان ئوخشايدۇ؟ — ئايال چۆچۈپ كەتتى، — ئۇنداقتا دوختۇرخانىغا ئەكىرەيمۇ؟

— مېنىڭ... مېنىڭ، — خالئاي يۈزىنى ئەپقاچتىيۇ، مىڭچىدە يىغلىۋەتتى، — زادىلا ئالدۇرۇۋەتكۈم يوق... شۇڭا تەلەي سىناپ باقاي دەيمەن...

— سارالىڭ بوپسىز، بۇ... بۇ تەلەي سىنايدىغان ئىشما؟ ئىرىڭزىنىڭ ئەھۋالى ئۆزىڭزگە ئايان تۇرسا...

— ئەگەر سىز «ئالىمەن» دېسىڭىزلا مەن چوقۇم ئاجرىشىمەن...

— ئاجرىشىمەن؟

— شۇنداق! ھەقىقىي ئەھۋالنى دېسەم، ئۇمۇ مېنى قويۇۋېتىشى مۇمكىن، — خالئاينىڭ ئۆزۈن كىرپىكلىرى ياشتىن ھۆل بولۇپ كەتكەندى، — مېنىڭ... مېنىڭ دېھقان ئايالى بولغۇم بار...

— ئۆمرىڭىز پاراغەتتە ئۆتكەن، دېھقان تۇرمۇشىغا چىدىيالمايسىز.

— سىزلا ۋاپاسىزلىق قىلمىسىڭىز ھەممىگە چىدايتتىم...

— تۇردى نازىر ھەر ئىككىمىزنى بوش قويۇۋەتمەيدۇ...

— ئۇلارمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ... نېمىلەر ئۆتۈپ كەتمىگەن...

ئايال چەكسىز مېھرى بىلەن خالئايغا ئۆزۈن قاراپ كەتتى ھەم جېنەستىدەك سۇس ھال رەڭ لەۋلەرگە لەۋلىرىنى باستى... بىراق ئارقىسىدىن كەلگەن ئاياغ تىۋىشى ھەم گۇللەرنىڭ شالدىرلىشىدىن ئۇلار دەرھال ئايرىلغان بولسىمۇ كېچىككەندى. ئايەتبۇ ئۇلارغا زەھەر تېمىپ تۇرغان كۆزلىرىنى تىكىپ تۇراتتى...

— ئايەتبۇ... سىز...

— چۇشلۇك نېمە تاماق ئېتىشنى سوراي دەپ كەلگەنىدىم. لېكىن سىلەر بۇ يەردە مانتا شوپۇلاپ يەۋېتىپسىلەر...

ئايەتبۇ ئارقىغا قايرىلىپلا نېمىلەرنىدۇر غودۇرىغاچ كېتىپ قالدى...

— ئەگەر بۇ چوكانىنىڭ كۆڭلىگە ئىنساپ بەرمىسە، — دېدى ئايىاز ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ، — داچىدا بىر قارا بوران كۆتۈرۈلىدۇ!

— مەن قورقمايمەن... بېشىمغا كەلگىنىنى كۆرىمەن! — خالئاينىڭ چىرايى بىردەمدىلا سارغىيىپ كەتكەندى، — بولسا پاتراق چىقسۇن... مېنى ئۇچۇرۇپ دەشت ـ چۆللەرگە تاشلىۋەتسە تېخى ياخشى...

خالئاي گۈللۈكلەر ئارىسىدىكى تار چىغىر يوللار بىلەن ئاستا كېتىپ قالدى. ئايار ئۇنىڭ قارىسى يوقالغىچە قاراپ تۇرغان بولسىمۇ، ئۇ ئارقىغا قارىماپمۇ قويمىدى.

ئۇچ كۈن ئۆتۈپ كەتتى، قارا بوران چىقمىدى. تۇردى ھەسەن خالئايغا «قاۋۇز يىگىرمە تۆمەنگە ھېسابلاپ بەردى» دەپ ماختىنىپ بەرگەن «بەگزادە» نىسىنىنى كۆز ـ كۆز قىلىش ئۈچۈن بولسا كېرەك، كۈندىلا شەھەرگە كىرىپ كېتىپ كەچتە چىقاتتى. بەزىدە قونۇپ قالاتتى. ئۇنىڭ ئىخلاسمەن چىرايىدىن ھەرگىز بوران چىقىرىدىغان ئەلپازى يوق ئىدى. ئايەتبۇ يەنە نېمىگە ساقلايدۇ؟... ئۇ ھازىر ھېچكىمگە قارىمايدۇ. خۇددى ئاغزىغا تالقان سېلىۋالغاندەك زۇۋان سۇرمەيتتى. تامىقىنى ئېتىپ، چېيىنى قاينىتىپ بولۇپ خوش دېمەيلا ئۆيگە كەتتى. ئۇ ئايازغا تاماق سۇنۇپ بېرىپ، كېچىكىپ چىققىنىغا خالئاي قانداق ئاھانەتلەرنى قىلىپ، نېمىلەرنى دەپ كەتمىدى!... ئايەتبۇ ئېرى يوق چوكان تۇرسا... خالئايدا بار كۆڭۈل ئۇنىڭدا يوقمىكەن؟! «پىچاقنى ئاۋۇال ئۆزۈڭگە سال، ئاغرىمسا باشقىغا» دېگەن گەپنى نېمىشقىمۇ ئويلىمىغان بولغىيتتى...

هازىر ئاياز كۈنىگە بىرەر قېتىممۇ بۇ تەرەپكە ئۆتمەيدۇ. ئۆيىنىڭ ئالدىدىكى ئوچاق ئەتراپىدا تىمىسقىلاپ يۈرگىنىگە قارىغاندا تاماقنى ئۆزى ئېتىپ يەۋاتقانلىقى مەلۇم. بۇ بۇرۇقتۇرمىلىقتىن خالئاينىڭ كۆڭلى يېرىم بولۇپ، تېخىمۇ چۈشكۈنلىشىپ كەتتى. نەئىمە ئاپىسىدىكى بۇ ئۆزگىرىشتىن تىت ـ تىت بولۇپ قانچىلاپ كوچىلاپ سورىسىمۇ ئاپىسى: «ھېچنېمە بولمىدىم، مىجەزىم يوق» دەيتتى. دوختۇرخانىغا بارايلى دېسە ئۇنىمايتتى.

دەرۋەقە خالئاي راستتىنلا ئۆزگەرگەندى. ئۇ ئاياز بىلەن چىن تۇرمۇش مىزانلىرىدىن بەھرە ئالغاندىن تارتىپ، ئۆزىنىڭ بىر ئايال ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى. ئەلۋەتتە ئۇ قانداقتۇر بىر ئەمەلدارنىڭ ئەينەك جاھازا ئىچىگە تىزىپ قويغان نەپىس بۇيۇمى، كوچا ـ كويىلاردا خەقلەرنىڭ ھەۋىسىنى كەلتۈرىدىغان پىستە كۈچۈكى ياكى كۆز تاشلاپ، ئىگىلەپ بېرىدىغان قونچىقى ئەمەس ـ تە!... گېزى كەلگەندە ئۇ ئۇلۇغ «ئانا» بولالايتتى... بىر ئەرنىڭ خىزمىتىدە بولۇپ، ئاللا يولىدا ساۋاب ئالالايتتى... ئەلۋەتتە ئەر رازى، خۇدا رازى دېگەن گەپ ئەمەسمۇ ... بىراق ھازىر ئۇ نازىرنىڭ گۈناھلىرىغا شاھىت بولۇپ، ھارام مەئىشىتىدىن ئۆزىنى بۇلغاپ مۇشۇ كۈنگىچە بىر ئۇندە، بىر تۇندە يىغا ـ ئاشاپ كەلدى... ئۇنىڭدىن كۆرە، قارا بوران چىقامدۇ، ئون ئىككى بال تەيفىڭ بورىنى كۆتۈرۈلەمدۇ... مەيلى قارار تاپسۇن ... خالئاي يا قاينامدىن چىقار ياكى سايرامدىن...

ئايازمۇ خۇددى خالئايەك سوغۇق بىر جۇدۇننى كۈتمەكتە! پۈتۈن ئۈگە ـ ئۇگىلىرىدىن، بوغۇم ـ بوغۇملىرىدىن قارا كۈچ تېمىپ تۇرغان بۇ بەردەم دېھقان— شەھەردىكى شاخ ـ تاللىرىنى غولىغا باغلاپ قويغان تەتۈر سۆگەتتەك داجىدا ئايقىن ـ سايقىن يۈرەلمەيتتى. تۇردى ھەسەنىڭ چىرايىغا قاراپ يالغان ھىجىيىپ، ئاغزىنى ئاچسا ئاچ كېكىرىپ، خالادىن چىقسا

ئاپتۇۋا ـ چىلاپچا تۇتۇپ دېگەندەك ئەرلىك غۇرۇرىغا يۇندا چېچىپ كەلدى. نازىرنىڭ ئالا كۆچۈكلىرى كېلىپ قالسا: «كۈدە ـ كۆرپەڭنى ئېلىپ يوقال» دەيدىغان يۈزسىزلىكلىرىچۇ تېخى... بۇ داچا تېپىلماسنىڭ خورمىسى ئەمەسقۇ. بولدى خالئايىنى ئېلىپ چىقىپ كەتسە جېنىنى جان ئەتمەمدۇ! «ئۇچ مو يەر، ئۇچ ئېغىز ئۆي» نى چېكىسىگە تاڭسۇن. بولسىغۇ ئاتا ـ بوۋىسىدىن قالغان چىلانلىقتىكى يەردىن ئالمانچىلىك بولسىمۇ تېرىپ، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ چىرىغىنى ياققىنى ساۋابلىق ئىش ئىدى. بىراق تۇردى ھەسەن ئۆزى يېزىپ بەرگەن ھۆججەتنى ئۆزى ئوغرىلاپ، بەرمەسلىكنىڭ قازىنىنى ئېسىۋاتسا بۇنىڭغا نېمە دېگۈلۈك؟... «ئاق قۇشقاچنىڭ تەرگىنى يوق، ئاچتىن ئۆلگىنى يوق» دەپ ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز بىكار دېمىگەن... خۇدايىم رىزقىمىزنى بىر يەردىن ئېيتار! دېھقان دەۋالمىشىپ ئۇتقان نەدە بار؟ يەنە كېلىپ ئەمەلدار بىلەن!... بۇ خۇددى ئۆلگىسى كەلگەن چاشقان مۇشۇكنىڭ قۇيرۇقىنى چىشلىگەندەكلا ھاماقەتلىك ـ دە! شۇڭا زامان ساڭا باقمىسا، سەن زامانغا باق دەپتىكەن. مەيلى خالئايلا ئۇنىڭ باغرىدا بولىدىكەن، پۇتۇن جاھان ئۇنىڭ قوينىدا!...

ئاياز ئەنە شۇنداق تاقما ـ تۇقما خىياللارغا چىرمىلىپ ئولتۇرغىنىدا ئىشىك چېكىلمەيلا بىر تەخسە لەڭمەن كۆتۈرگەن ئايەتبۇ كىرىپ كەلدى. بۇ «تال بوستان» ژەقەسى يۈز بېرىپ تۇتىنچى كۈننىڭ كەچلىكى ئىدى. بوغماق چوكان قولىدىكى تەخسىنى ئۈستەلگە تاقىقىدە قويدى ـ دە، ئۆزى سۇپىغا كېلىپ ئولتۇردى. ئاندىن دۇپىدۇگىلەك كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىككىنىچە تۇمشۇقلىرىنى ئۇچلاپ ئۇزۇنغىچە پۇشۇلداپ جىمىپ كەتتى. ئايازمۇ بۇ تۇل چوكاننىڭ سۈكۈت بىلەن خىرىس قىلىشىغا چىداپ ئۇندىمەي ئولتۇردى. ئايەتبۇ «ئەمىسە مەن گەپ قىلىمەن، قۇلىقىڭنى دىڭ تۇتۇپ ئاڭلا...» دېگەندەك بوشقىنا يۆتىلىپ قويۇپ، گېلىنى رۇسلىدى:

— نەچچە ۋاقىتتىن بېرى «ئايسىمە، ئايسىمە» دېسىڭىز «ئايالىغا بەكمۇ سادىق ئەر ئىكەن» دەپ يۇرۇپتىمەن، — دېدى ئايەتبۇ كۆزلىرىنى ئالايتىپ، — ئەسلىدە خالئاي بىلەن ئاشنىدارچىلىقىڭىز بار ئىكەن ئەمەسمۇ... كۆپكۆندۈزدە قۇچاقلىشىپ، سۆيۈشكەن يەردە نازىر ئۇرۇمچىگە كەتكەن كۈنلەردە نېمىلەرنى قىلىشقىنىڭلار ئاياقتىكى قېتىقتەك ئاپئاشكارا ئىش- دە! شۇڭا مېنى پۇچۇق سەرگە سېلىپ ئالداپ كەپتىكەنسىز ... ئەمدى ئەقلىڭىزنى جورۇپ، ماڭا ئەتە كەچكىچە جاۋاب بەرسىڭىز تەلىيىڭىز، بولمىسا بۇ داچىدا تۇرىمەن دەپ خام خىيال قىلمايسىز...

ئايەتبۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشىك تۈۋىگە كېلىشى بىلەن ئايال بېشىنى كۆتۈردى:

— ئايەتبۇ، ماڭا ئەتە كەچكىچە ساقلاپ ئاۋارە بولمايسىز ...ھازىرلا جاۋابىنى بېرىۋېتەي! قولىڭىزدىن نېمە كەلسە شۇنى قىلىڭ... مەنمۇ بۇ داچىدىن زېرىكتىم، لېكىن سىزمۇ ئەقلىڭىزنى جورۇپ، ماڭا خام تەمەدە بولىدىغان خام خىياللارنى قىلىپ يۈرمەڭ...

ئايال ھېچ كۆرۈلمىگەن تەمكىنلىك بىلەن ئايەتبۇگە تىكىلىپ تۇراتتى. تولۇق ئىشەنچ بىلەن بۇ ئۆيگە كىرگەن بوغماق چوكان «ئايالىنى يوقلاپ يالۋۇرىدۇ، تىزلىرىنى قۇچاقلاپ كۆچۈكلىنىدۇ» دەپ چوت سوققانىدى. ئەمما ھېچ ئويلىمىغان يەردىن بېرىلگەن جاۋاب خۇددى تاش - توقماقتەك كاللىسىغا تەگدى. بىردىنلا دىمىقىپ، غىققىدە بولۇپ قالغان ئايەتبۇنىڭ ئاۋازى ئاڭلانىدى:

— پاھ، قالتىسقۇسىز...

— قالتىسى تېخى ئالدىمىزدا، — دېدى ئايال تەئەددى بىلەن، — سىز نازىرغا چېقىم قىلىپ پۇخادىن چىقىسىز... مەن ئايالىم ئايسىمەنىڭ يۇرتىغا كېتىپ دېھقانچىلىق قىلىمەن. خالئاي

ئاجرىشىپ ئۇمۇ كېتىدۇ، تەنها قالغان نازىرىنىڭ بۇ يەردە ياشىغىنىنىڭ نېمە ئەھمىيىتى، ئۇمۇ بۇ يەردە تۇرمايدۇ... سىزمۇ ئۇچ يۈز سوم مائاش، ئۇچ ژاخ سەرخىل تاماقتىن قۇرۇق قېلىپ بۇز خالتىگىز جىمىيدۇ... كۇندە چولاق كەتمىنگىزنى كۆتۈرۈپ ئېتىزغا قاترايسىز... قانداق قالتىسمىكەن؟!

ئايەتبۇ ئۆيدىن ئوقچۇپ چىقىپ كەتتى... بۇ سىرلىق سۆھبەتتىن كېيىن يەنە تۆت كۇن ئۆتۈپ كەتتى. قارا بوراندىن ھېچ خەۋەر يوق ئىدى. بەشىنچى كۇنى گۇگۇم بىلەن تۇردى ھەسەن قايتىپ كەلدى. ئۇ «بەگزادە»نى ئۆز ئۆيىگە ئەكىرىۋەتكەندىن كېيىن خالئاي، نەئىمە ئۇچى چايخانىدا تاماققا ئولتۇرۇشتى. ئايەتبۇ ئىككى خىل قورۇما بىلەن ھورانىنى تاماق شىرەسىگە قويۇپ بولۇپ، ئۆزى ئاشخانىغا كىرىپ كەتتى. ئەر - خوتۇن، بالا ئۇچى جىمجىت تاماق يېيىشتى. بولۇپمۇ خالئاي بىلەن تۇردى ھەسەن تاكاللىشىپ قالغاندىن بېرى تۇردى ھەسەن زۆرۇرىيەت بولمىسا گەپ قىلمايتتى. ئەمما بەكمۇ سىلىق - سىپايە ئىدى. ئۇنىڭ ئاشۇ سىپايىگەرلىكى قورقۇنچلۇق بولۇپ، ئاداۋەت ئوتىنىڭ شىددەتلىك تۇتۇشۇۋاتقانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى. «ئۇرۇمچىگە كېتىپ بەش كۇن بولغاندا...»، «بېيجىڭغا كېتىپ بەش كۇن بولغاندا...»، «سىز بۇنداق ئىشلارنىڭ پىركامىلى...» دېگەن جۇملىلەر تۇردى ھەسەننىڭ تەقدىرىگە مۇناسىۋەتلىك شۇملۇق بولۇپ ئۇنى قىساس ئېلىشقا ئۇندەيتتىكى، ھەرگىز بوشىمايتتى...

— دادا، مەن مۇنچىغا چۇشۇپ بالدۇرراق يېتىمەن، — دېدى نەئىمە دادىسىنىڭ مەڭزىگە سۆيۇپ قويۇپ، — ئەتە ئاپام بىلەن شەھەرلىك دوختۇرخانىغا بارىمىز...

— ئايال ئەكىرىپ قويسۇنمۇ؟ — سوردى تۇردى ھەسەن.

— ياق بولدى، — خالئاي دەرھاللا رەت قىلدى، — نەئىمە ئىككىمىز دوختۇرخانىدىن چىقىپ بازار ئارىلايمىز، شۇڭا

مېنىۋىس ياكى تاكسىدا كىرگىنىمىز ئەپلىك.

ئۇلار شۇ كۈنى كەچ ئۆز خانىلىرىغا كىرىپ ئۇخلاپ قېلىشتى. لېكىن ئەتىسى ئەتىگەن ئەسىمە ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئىشىكىنى ئەنسىزلىك بىلەن قاقتى.

— ئاپا، ئاخشام ئۇزۇكۇم مۇنچىدا ئۇنتۇلۇپ قاپتىكەن، سىز ئېلىپ قويدىڭىزمۇ؟

— سىز يۇيۇنۇۋاتقاندا بىز يېتىپ قالغان تۇرساق.

بۇ گەپلەر شۇنچە ژارقىراپ دېگۈدەك بولۇنۇۋاتقاندا يۇڭلۇق قۇرتتەك پۈتلىرىنى يوتقان سىرتىغا چىقىرىۋېلىپ، ئوڭدىسىغا ياتقان تۇردى ھەسەن كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇپ ئۇخلاۋاتقاندەك قىلاتتى. چەيدۇنىڭ بىر خىلدا تاقىلدىغان ئاۋازىنى ئاڭلىغان ئەسىمە ئاشخانىغا كىردى. ئالدىغا پەرتۇق تارتىۋالغان ئايەتبۇ ئەتىگەنلىك چايغا قورۇما تەييارلىقىنى قىلىۋاتاتتى.

— ئايەتبۇ ھەدە، مۇنچىدا ئۇزۇكۇم قاپتىكەن كۆردىڭىزمۇ؟— ئەسىمە خىجىللىق بىلەن سورىدى.

— تاماقنى مۇنچىدا ئەتىگەندىن كېيىن كىرىپ ئېمە قىلاي...، — ئايەتبۇ ئەسىمەگە قاراپمۇ قويمىدى.

— ۋىيەي، — ئەسىمە بوسۇغىدا تۇرۇپلا قالدى، — ئىماندىق سېسىق گەپ قىلىسىز؟ كۆرمىدىم دېسىڭىزلا بولمىدىمۇ.

— جېنىم ئەسىمە، خاپا بولماڭ، — ئايازغا بولغان ئاچچىقى يانمىغان ئايەتبۇ ئىمە دېگىنىنى بىلمەي قالغاندى، — ئۆيدە ئاپام بىلەن بىرئىمە دېيىشىپ قالغان، شۇنىڭ خاپىلىقىدا سىزگە قاتتىق تېگىپ ساپتىمەن.

— قارىسام ئەخلەت قاچىسى قۇرۇق تۇرىدۇ، سىزنى تۆككىلى مۇنچىغا كىردىمىكىن دەپتىمەن.

— بولدى، بولدى، تاكاللاشماڭلار، — ھۇجرىدىن چىققان خالىئاي ئەسىمەنى مېھمانخانىغا ئەكىرىپ كەتتى، — سىز ئۇرۇمچىدىن كەلگەندىلا: «قىزىم، بۇ قىممەت باھالىق ئۇزۇكتەك

قىلمدۇ، يەتتۈرۈپ قويماڭ جۇمۇڭ» دېمىگەنمىدىم.

— يۈيۈنۈپ بولۇپلا يېنىپ چىقىپتىمەن.

— ئەمدى دادىڭىز ئاڭلىسا...

خالئايىنىڭ گېپى ئاياغلاشمايلا تۇردى ھەسەن كېچىلىك كىيىمى بىلەنلا كىرىپ كەلدى.

— ھە، نېمە ئىش بولدى؟ ئەتىگەندىلا ھەرىنىڭ ئۇۋىسى چۈۋۈلغاندەك بۇ نېمە ۋاراڭ - چۇرۇڭ؟

خالئاي ئۇزۇكنىڭ مۇنچىدىن يوقاپ كەتكەنلىك جەريانىنى سۆزلەپ بېرىشى بىلەنلا، تۇردى ھەسەننىڭ ئىشىشىپ قالغاندەك سېمىز يۈزى پۈرۈشۈپ، قىياق كۆزلىرى يوغان ئېچىلدى. ئۇ ئانا - بالىغا بىرھازا چەكچەيگەندىن كېيىن لوڭ - لوڭ چامدىغىنىچە بۆلۈڭدىكى ئىشكاپنى ئاچتى. ئاندىن ئۇنىڭدىكى كىچىك ساندۇقتىن بىر پارچە قەغەزنى ئالدى - دە، خالئاينىڭ قولىغا تۇتقۇزدى. خالئاي قەغەزگە سىنچىلاپ قارىغانسېرى چىرايى تاتىرىپ، بۇرۇن ئۇچلىرى تەرلەپ كەتتى...

— ۋاي تووا، نېمانچە قىممەت ئۇزۇك بۇ؟ بىر يۈز يىگىرمە مىڭ سوم! ؟...، — خالئاي يالتىددە ئېرىگە قارىدى، — تۇتقىلى بولمايدىغان ئوتلىغۇ بۇ... نېمىشقىمۇ ئالغانسىز؟

— بىلەمسىز بۇ باشقىلارنىڭ سوۋغىتى! — تۇردى ھەسەن نەئىمەگە قولىنى شىلتىدى، — ئاپىڭىزنىڭ قولىدىكى ئۇ قەغەز ئالتۇننىڭ ساپلىقى، ئالماس كۆزنىڭ جىڭلىقىنى تەكشۈرۈپ باھا قويغان بانكىنىڭ ئىسپاتى! !...

— ئۆز ۋاقتىدا سورىسام، — دېدى نەئىمە قىزىرىپ، — «ئۇزۇمىنى يە، ساپىقىنى سورىما» دەپتىكەن قىزىم، دەپ كۈلۈپ تۇرۇۋالدىڭىز... مانا ئەمدى يىتكەن پىچاقنىڭ سېپى ئالتۇن بولدىمۇ؟

— «مۇنچە پۇللۇق ئۇزۇك دېسەم قىزىم ئوڭايسىزلىنىپ قالمىسۇن» دېگەن ياخشى كۆڭلۈمنى چۈشەنمىدىڭىزمۇ؟...، —

تۇردى ھەسەن سىرتقا قاراپ غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى، — ھاي ئايەتبۇ! ئايەتبۇ بېرى كېلىڭ دەيمەن.

تۇردى ھەسەننىڭ ۋارقىرىشى ئاياغلاشمايلا ئايەتبۇ «مانا مەن نازىر» دېگىنىچە ئالدىراپ كىرىپ كەلدى. ئۇ ھۆل قوللىرىنى پەرتۇقىغا ئېيتقاچ بوسۇغا ئالدىدا توختىدى.

— ئاخشام سىز قايسى ۋاقىتتا ئۆيىڭىزگە قايتتىڭىز — ھە؟ — تۇردى ھەسەن كۆزلىرىنى ئايەتبۇگە تاقىدى، — قېنى سۆزلەڭ!

— ئاخشام قاچا - قۇچىلارنى يۇيۇپ بولۇپ، ئاشخانىنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك تازىلىقىنى قىلدىم. تاماق شىرەسى، ئورۇندۇق، دېرىزىلەرنى سۈرتۈپ بولغۇچە كېچە سائەت ئوندىن ئېشىپ قاپتىكەن.

— ئۇ چاغدا نەئىمە مۇنچىدىن چىققانمىدى؟

— مەن ئىش بىلەن بولۇپ كېتىپ، خانىزىنىڭ قاچانلاردا ھۇجرىسىغا كىرىپ كەتكىنىگە دىققەت قىلماپتىمەن، — ئايەتبۇ بىردىنلا جانلاندى، — ھە، راست، مەن ئۆيگە قايتقاندا ئاياز كامنىڭ مۇنچا ئەتراپىدا تىمسىقلاپ يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ قالدىم، — ئايەتبۇ خالىغانچە لەپپىدە قاراپ سۆس كۈلۈمسىرىدى. بۇ تۇيدۇرماي نەشتەر ئۇرۇش ئىدى...

— نېمە، ئاياز؟!

مېھمانخانىنى گۈرىستان جىمجىتلىقى باستى. خالىغاي ئېغىر خۇرسىندى. چۈنكى ئايەتبۇ ئايازدىن ئاشكارا ئۆچ ئېلىپ، ئىنتىقام لەززىتىنى سۈرۈۋاتاتتى. نەئىمە قاتىلانما ئورۇندۇققا، خالىغاي دىۋانغا چۆكۈپ كىرىپ كېتىدىغاندەك تۇگۈلۈپ قالغانىدى. تۇردى ھەسەن ئولتۇرغان ئورۇندۇقىنى جاققىدە ئالدىغا سۈردى - دە، ئايەتبۇگە قولىنى جۈنىدى:

— بېرىڭ، ئاياز دېگەن داڭگالنى چاقىرىپ كېلىڭ، تېز بولۇڭ...

— خوپ نازىر، — ئۇ قايرىلىپلا چىقىپ كەتتى. ئايەتبۇ چايخانىدا تۇرۇپلا ئۆي ئالدىدا قوللىرىنى يۇيۇۋاتقان ئايازغا ۋاقىرىدى:

— ئاياز! نازىر چاقىرىدۇ.

ئاياز قوللىرىنى ئىككى قولتۇقىغا سۇرتۇپلا يۈگۈرۈپ دېگۈدەك مېھمانخانىغا كىرىپ، بوسۇغىدا قول قوشتۇرۇپ ئۆرە تۇردى. ئۇ خالئاي بىلەن نەئىمەنىڭ بىچارە ھالىتىنى كۆرۈپلا «قارا بوران» چىققان چېغى دەپ ئويلىدى ھەم ئاخىرقى «جەڭ» گىچە خالئايىنى قوغداشنى كۆڭلىگە پۈكتى.

— ھە، دېگىنە، كېچىدە مۇنچا ئەتراپىدا نېمىش قىلدىڭ؟

— تۇ نازىر، ئۆزلىرىگە ئايان، مەن ھەر كۈنى كېچە سائەت ئونلاردىن ئاشقاندا داچىنىڭ ئىچىنى بىر ئايلىنىپ بولۇپ، يەر ئاستى ئۆيىدىكى پار قازىنىنى تەكشۈرىمەن. ئاندىن مۇنچا، ئامبار، دەرۋازا، يەر ئاستى ئۆيلىرىنىڭ ئىشىكىنى قۇلۇپلاپ ياتىمەن.

— ئاخشام مۇنچىخانىغا كىردىڭمۇ؟

— كىردىم، ئەخلەت چېلىكى توشۇپ كېتىپتىكەن، ئۇنى ئەخلەتخانىغا تۆكۈۋېتىپ، ئاندىن ئىشىكنى قۇلۇپلاپ قويدۇم.

— خوش، مۇنچىخانىغا كىردىم دېگىن، — تۇردى ھەسەن خالئايغا زەھەرخەندىلىك بىلەن قارىدى، — ئۇنداقتا ئۇزۇكنى سەن ئاپسەن ـ دە؟

— ئۇزۇك؟ — ئاياز تېڭىرقاپ قالدى، — نېمە ئۇزۇككەن ئۇ؟

— تولا خۇپسەنلىك قىلما، ئۇزۇك دېگەن ئۇزۇك بولمامدۇ...

— تۇ نازىر، مۇنچىنىڭ ئىشكى قىيا ئېچىقلىقكەن، مەن بوسۇغا تۈۋىدىكى ئەخلەت چېلىكىنى ئالدىم ـ دە، چىقىپ كەتتىم ... مۇنچا ئىچىگە كىرمىدىم.

— نېمە؟... بايا كىردىم، دەپ ئۆز ئاغزىڭ بىلەن ئىقرار بولۇۋىدىڭ... ئەمدى بۇسۇغىدىن ياندىم دەيسىنا، سېنىڭ زادى قايسى گېپىڭ راست؟

— تۇ نازىر، مەن كۆزلىرىگە سىغماي قالدىم، ھەيدىۋېتەي دېسىلە كىچىككىنە تاقىشىدىغان يېرى بار، — دېدى ئايال ئاچچىقىدا، — بولدى، مەن ئۇچ مو يەر، ئۇچ ئېغىر ئۆيدىن كەچتىم. لېكىن مېنى ئوغرى تۇتمىسىلا، ئەمدى كۆڭۈللىرىدىكىدەك بولغاندۇ؟

— مەن ئۇچ مو يەر، ئۇچ ئېغىز ئۆينى بەرمەسلىكىڭ قازىنىنى ئېسىپ سېنى ئوغرى تۇتۇپتىمەن ـ دە!

— گەپلىرىدىن ئوپئوچۇق چىقىپ تۇرمامدۇ، — ئايالنىڭ قوللىرى تىترەۋاتاتتى، — مەن قىرىق ئالتە يېشىمغىچە بىركىمنىڭ يېڭىسى چاغلىق نەرسىسىگە كۆز قىرىمنى سالغان بەندە ئەمەس! بۇ... بۇ مەن ئۇچۇن ھاقارەت!...

— سەن... سېنىڭ گېپىڭ يوغانغۇ تېخى...، — تۇردى ھەسەنمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

— دادا، بولدى قىلىڭ، — دېدى نەئىمە يىغلامسىراپ، — ئايازكام ئۇنداق قىلمىدىغان ئادەم ئەمەس! ئۇزۇكىنى تۆلەپ بەرسەم بولمىدىغاندۇ!

— تۆلەپ بەرسەم؟! — تۇردى ھەسەنىڭ يۈزى تەنلەر ئەيمەنگىدەك ئۆزگىرىپ كەتتى، — قانداق تۆلىمەكچى؟ تايىنلىق دۇكىنىڭىزنىڭ پۇلىدىنمۇ! پاھ، بۇ قانداق ئۇستاتلىق، ھە! سالغان دەسمايە مېنىڭ ئىكەن، دەسمايىدىن باشقا پايدىنىڭ سەكسەن پىرسەنتى مېنىڭ دېگەن گەپ... ئۇنداقتا سىز ساغرامنىڭ تېرىسىنى شۇلۇۋېلىپ يۈزۈمنى يامىماقچىما؟!...

— دادا سىز؟!...

— بولدى گەپ قىلماڭ! — جەھلى بىلەن ۋارقىردى خالئاي، — نازىر ئەپەندىم بۇ چاغقىچە يۇرىكىدە ساقلاپ كەلگەن

هەقىقىي غەرىزىنى ئاشكارىلىدىغۇ... بۇنىڭغا يەنە گەپ كېتەمدۇ؟ سىزدەك ئۆگەي قىزدىن يىگىرمە يىللىق نان قەرزىنى ئالمىغانغا خۇش بولۇڭ...

تۇردى ھەسەننىڭ قۇلاقلىرى ژاڭشىپ، ئىچىدە بىر يېرى تاراسسىدە ئۇزۇلۇپ كەتكەندەك تولغىنىپ كەتتى. ئۇ نېمە خىياللار بىلەن بەند بولۇپ قېلىپ بۇنداق خاتالىققا يول قويغاندۇ؟ بۇ ھېسابات ئىشى تېخى ژاقتى بار ئەمەسمىدى... نەئىمەنى ئۇزۇڭ ئارقىلىق ئەمدىلا بىرىنچى قاپقانغا دەسسەتكەن تۇرسا... ئايال بولسا كۆڭۈلدىكىنى تاپتى، شۇنىڭ ئۈزى غەنىيمەت!... ئەمما بايىقى تەنتەكلىك قانداق بولۇپ رۇي بەردى!... توغرا، ھەممىنى قىلغان ئەشۇ ئەرسىرەپ قالغان قانجۇق ئايەتبۇ!... ئىككى كۈن ئىلگىرى ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا مۇنداق سىرلىق پاراڭلىشىش بولدى:

« — خالئاي بىلەن ئايال قۇچاقلىشىپ سۆيۈشتى... تېخى سىز ئۇرۇمچىگە كەتكەندە...

— بۇنىڭدىن كېيىن كۆز - قۇلاق بول، ئىش ھەققىڭنى كۆڭلۈڭ تىنغىدەك بېرىمەن...

— ئۇ ئىككىسىنىڭ ئەدىبىنى بەرمىسىڭىز، سىز قانداقمۇ ئەر بولىسىز!...

— ئاغزىڭنى يىغ، ژاقتى ئەمەس... »

... توغرا نازىر ئۆزىنى كونترول قىلالمىدى. نېمە ئۈچۈن؟ ئۇ ئايالىنى كۆرۈش بىلەن ھېلىقى «سۆيۈشۈش» كۆز ئالدىغا كېلىۋالغاندى... شۇڭا ئۇ ئوتقاشتەك قىزارغان كۆزلىرىنى ئايال بىلەن ئايەتبۇگە تىكتى.

— سىلەر... سىلەر چىقىپ كېتىڭلار، — تۇردى ھەسەننىڭ بەكمۇ ئوسال ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقى چۈشكۈن كەيپىياتىدىن بىلىنىپ تۇراتتى، — مەن سىلەرگە گەپ قىلىۋاتىمەن، چىقىپ كېتىڭلار...

ئايال بىلەن ئايەتبۇ چىقىپ كېتىشتى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن

تۇردى ھەسەنمۇ ئېغىرلىشىپ كەتكەن تېنىنى ئارانلا كۆتۈرۈپ ئورنىدىن تۇردى. ئاندىن ئېغىر نەزەر بىلەن خوتۇنى ھەم ئۆگەي قىزىغا قاردى:

— مېنى كەچۈرۈڭلار... مەن، مەن سەل ئاشۇرۇۋەتتىم.

تۇردى ھەسەن بىردىنلا قېرىپ كەتكەندەك دۈمچىيىپ ئۆيدىن چىقىپ كەتتى. ئېرىنىڭ ھەقىقىي قىياپىتىنى تۇنجى قېتىم كۆرۈپ قەلبى نەپرەتكە تولغان خالىئاي قىزىنى باشلاپ ئۆيدىن چىقتى. ئۇ گۈللۈكتە ئىشلەۋاتقان ئايازنى ئاڭلىسۇن دېگەندەك ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ سۆزلىدى:

— نەئىمە، پاتراق ماڭىلى... بولمىسا سائەت بەشكىچە قايتىپ كەلگىلى بولمايدۇ.

دەرۋازىدىن چىقىپ ئالدىدىكى ئىككى يۈز قەدەمدەك چوكانتال كوچىسىدا قولتۇقلىشىپ كېتىۋاتقان ئانا ـ بالىنى مېھمانخانا دېرىزىسىدىن كۆزىتىپ تۇرغان تۇردى ھەسەن بېشىنى چايقىغىنىچە «ۋۇي، بۇزۇقلار!...» دەپ تىللىدى. بىراق ئۇ ئەسلىدە «قارا نىيەتلەر...» دەپ تىللىسا ئەڭ مۇۋاپىق بولىدىغانلىقىنى ئويلاپ قالدى. دېمىسىمۇ ئۇلار تۇردى ھەسەن ئۇرۇمچىگە كېتىپ بەش كۈندىن كېيىن تاياق يېگەن تۇغلۇقنىڭ پەردە ئارقىسىدىكى كۈشەندىسىنى پال سېلىپ بىلىۋالدى... بولۇپمۇ يېگىرمە يىل ئالدىدىكى «بەش كۈن»نى ھازىرغىچە ئۇنتۇماي كېلىشىدىن نىيىتىنىڭ نەقەدەر قارىلىقىنى بىلگىلى بولمامدۇ!

راست، تۇردى ھەسەن ئۇ چاغدا شۇنداق قىلمىسا بولمايتتى. ئۆزىدىن ئون سەككىز ياش چوڭ ئېرىدىن نومۇس قىلىدىغان پەخىرىسا جېنى سۆيۈنگۈدەك مۇھەببەتكە ئېرىشەلمىگەندىن كېيىن كوچىغا قاردى... ئۇ، كوچىغا قارىغانسېرى تۇردى ھەسەن ئۆچكە ياغلىرىنى ئېرىتىپ، ئىچ ـ سىرىنى تۆكۈپ، ئېرىق ـ ئۆستەڭلەردىن مەئىشەت كۆلىگە كىرىۋاتقان بايلىق مەنبەلىرىنى

دەپ قويدى ياكى ئۇنىڭ بىلەن ماختاندى... پەخرىنسا جىق ئىشلارنى بىلىپ كەتكەندىن كېيىن راستتىنلا ئېرىگە تېكە بولدى ... بۇ چاغلاردا تۇردى ھەسەن خالئايغا خۇپيانە كۆيۈپ يۈرگەن چاغلىرى ئىدى. شۇڭا ئۇ پەخرىنساغا ئاجرىشىش تەلىپىنى قويۇۋېدى، بۇ ئىنساپسىز خوتۇن بەش ئېغىز ئۆيدىكى تامغا قاققان مىخنى تەلەپ قىلمىدى، ئۇنىڭدىن باشقىسىنىڭ ھەممىنى ئالمەن، دېيىشتىن سىرت يەنە نەق بەش يۈز مىڭ سوم بەرمىسە بولمايدىغانلىقى، بولمىسا رېۋىزىيە كومىتېتىغا بېرىپ ھەممىنى دەيدىغانلىقىنى جاكارلىدى. تېخى قېرىغا تەگكەن چوكانىڭ خېرىدارى بولمايمىش... شۇڭا ياشلىق باھارىنى نابۇت قىلغان تۇردى ھەسەن چوقۇم تۆلەم تۆلىشى لازىمىش!...

ئاقىۋەت، تۇردى ھەسەن خالئاينىڭ ئېرىنى شوپۇرلۇققا قوبۇل قىلىشتەك كەلگۈسىنىڭ يېڭى پىلانىنى تۇزدى... بۇ تولىمۇ نازۇك ئويۇن ئىدى. شۇڭا ئۇ مەسئۇدنى بىرنەچچە قېتىم قەستەن ئۆيگە باشلاپ كىرىپ ياش خوتۇنىنىڭ يۇرىكىنى ئويناتقۇزىتتى... شۇ ئارقىلىق ئۇلارنى بىر - بىرىگە باغلاپ قويدى. شارائىت يارىتىپ بېرىپ بىلمەسكە سالدى. تېخى بۇ چاغقىچە پەخرىنسانىڭ ئارقىسىغا سېلىپ قويغان ئايغاقچىلارنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئۇلارنىڭ يۈرەكلىك ئوينىشىغا قويۇپ بەردى. ئەگەر ئۇنىڭ بۇ «ئۇلۇغۋار» پىلانى ئەمەلگە ئاشسا، پەخرىنسا ئۆزلۈكىدىن ئاجرىشىپ مەسئۇد بىلەن كېتەتتى. ئۇ چاغدا تۇل قالغان خالئاينى ھەر ئامالالاپ قولىغا قوندۇرۇۋالاتتى. ئەمما مەسئۇدنىڭ خالئايدىن ئاجراشمايدىغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن، تۇردى ھەسەن پىلانىنى قايتا ئويلاشمىسا بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلدى...

تۇردى ھەسەننىڭمۇ ئۆزىگە ئوخشاش ئەمەلدار دوست - يارەنلىرى بار ئىدى. ئۇلار ئانچە - مۇنچە ئولتۇرۇش، چايلارنى قىلىپ تۇراتتى لېكىن ئۇنىڭ بۇ ئويۇنلىرى خوتۇنى پەخرىنسانىڭ ئويۇنلىرىغا ياماق بولالمايتتى. ئۇ ئارا كۇندە بىر قېتىم ئۆزىگە

ئوخشاش مودا ياشلار يىغىلىپ تاڭ ئاتقۇچە ئويناپتتى. يۇقىرى ئاۋازلىق ياڭراتقۇلاردىن چىقىۋاتقان ئالىتاغىل مۇزىكىلارغا كەلىتۇرۇپ ھەر خىل تانسىلارغا، دېسكولارغا چۈشەتتى. ئۇ چاغلاردا تۇردى جۈيجاڭنىڭ ئۆيى بىنادا بولغاچقا، ژاراڭ - چۇرۇڭ، ناخشا - مۇزىكا، قىيقاس - چۇقانىنىڭ دەستىدىن پۈتۈن بىنا تىترەپ كېتەتتى. ئىدارە خىزمەتچىلىرى جۈيجاڭنىڭ يۇزىنى قىلىپ بىرنەمە دېيەلمىگىنى بىلەن پېنسىيىگە چىققان كادىرلار يۇز - خاتىر قىلماي ھايۋانىسىغا تىللايتتى ياكى نازارەتكە ئىنكاس قىلىپ جۈيجاڭنى گەپكە قويمايتتى. شۇڭا تۇردى ھەسەن بىرنەچچە قېتىم بۇنداق «رەڭلىك» ئولتۇرۇشلارنى ئازايتىشنى دېگەن بولسىمۇ، پەخىرنىسا «ساۋاقداشلىرىم»، «ئۆمەكتىكى دوستلىرىم»، «چولپانلار» دېيىش ئارقىلىق تۇردى ھەسەننىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلايتتى.

خەيرىيەت، ئەر - خوتۇن ئىككىسىنىڭ چاي، ئولتۇرۇش، تۇرلۇك خاتىرىلەش يىغىلىشلىرىنىڭ تولىمۇ پەيزى بولغانلىقىنى دۆۋىلىنىپ كەتكەن ھەر خىل ئىچىملىك بوتۇلكا قۇتىلىرىدىن بىلگىلى بولاتتى. ھەپتە قارارىدا بولىدىغان بۇنداق «مەمۇرچىلىق»، «تالقان تۆكىتى» لەرنى ھەتتا بەزى ئەسكى - تۈسكى يىغىدىغانلارمۇ بىلىپ كەتتى. بۇ ئۆيگە بوتۇلكا يىغىدىغان ئاللىك ياشلار چامىسىدىكى چاچلىرى پاخپايغان بىر ئادەم كۆنۈۋالدى. ئۇ ھەر كەلگەندە ھەر خىل بوتۇلكا، سوغۇق ئىچىملىك قۇتىلىرىنى تاغىرىغا توشقۇزۇپ ئەكېتەتتى ھەم تۇردى ھەسەنگە قوش - قوشلاپ ئېگىلىپ، تەزىم قىلىپ، ئۆزىنىڭ ساداقىتىنى ئىزھار قىلاتتى. بىرنەچچە قېتىم ئۇ پىۋا، ھاراق بوتۇلكىلىرىنى، سوغۇق ئىچىملىك قۇتىلىرىنى تاغىرىغا قاچىلاۋاتقاندا شوپۇر مەسئۇد پەخىرنىسانى ئۆمەكتىن ئىلىپ كەلدى. پەخىرنىسا ئۆيگە كىرە - كىرمەيلا مەسئۇدقا ئېسىلىپ، قوللىرىدىن تارتىپ ئاپىرىپ ھەر خىل پاسوندا چۈشكەن رەسىملىرىنى كۆرسىتىپ

رەڭگارەڭ غىلجىڭلىقلارنى ئوخشىتىۋەتتى. بوتۇلكا يىغقۇچى پەخىرنسا بىلەن تۇردى ھەسەنگە سىڭايان قاراپ، مەسئۇدقا غەلىتىلا ئالىيىپ قويايتتى. ئۇ، تۇردى ھەسەنگە «سەن كۆڭلۈڭ ياخشى، ئەما ياۋاش ئىكەنسەن...» دەپ كېتىپ قالاتتى.

بىر كۈنى تۇردى ھەسەن ئۇنىڭ تاغىرىغا بوتۇلكىلارنى سېلىپ بەرگەچ مۇڭدىشىپ قالدى:

— گەپ - سۆزۈڭگە قارىغاندا خېلىلا سەۋىيەڭ باركەن، بۇرۇن نېمىش قىلاتتىڭ؟ — دېدى تۇردى ھەسەن ئۇنىڭ چار بۇرۇتىغا قاراپ.

— بۈنى سوراپ قالدىڭىز باشلىق، — بوتۇلكا يىغقۇچى ھېشىنى چايقاپ كۈلۈپ قويدى، — ئەسلىدە مەنمۇ بىر ئىدارىنىڭ كادىرى ئىدىم. لېكىن مەلۇم خاتالىق سەۋەبىدىن يىگىرمە يىل كېسىلىپ كەتتىم.

— نېمە، يىگىرمە يىل؟ — تۇردى ھەسەن چۆچۈپ كەتتى، — خاتالىقىڭ نېمە ئىدى؟

— مېنىڭ خوتۇنۇم سىزنىڭ خوتۇنىڭىزدىنمۇ ياش ھەم چىرايلىق ئىدى... لېكىن ئۇ باشقارما باشلىقىمىز بىلەن ئاۋۇال يۇشۇرۇن، كېيىن ئاشكارا ناشايان ئىشلارنى قىلدى. ئىدارىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ماڭا خەيرىخاھلىق قىلاتتى، — بوتۇلكا يىغقۇچى مىچىدە يىغلىۋەتتى - دە، قاپقارا يېرىلىپ كەتكەن بارماقلىرىدا كۆزلىرىنى سۈرتتى، — كېيىن غۇرۇرۇمغا تېگىدىغان ئىشلار بولۇۋەرگەندىن كېيىن، مەن ئۇ ئىككىسىنى ماشىنىسى بىلەنلا پارتلىتىۋەتتىم... خوتۇنۇم ئۆلدى. باشلىقىمىز ئۆمۈرلۈك مېيىپ بولۇپ قالدى.

— نېمە بىلەن پارتلىتىۋەتتىڭ؟

— مەن ئەسلىي ئالىي مەكتەپنىڭ خىمىيە فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن... ئۇنداق نەرسىلەرنى ياساش ماڭا سىر ئەمەس...

تۇردى ھەسەن بوتۇلكا يىغقۇچىغا قىزىقسىنىپ ئۇزۇن قاراپ

كەتتى... لېكىن بوتۇلكا يىغقۇچى غەلىتىلا كۈلۈپ قويۇپ:

— «چىرايلىقتا ۋاپا يوق...» دېگەن گەپنى كىملەر دەپتىكىن، ئەجەبمۇ بەلەن گەپكەن، — دەپ قويدى.

بورانلىق بىر كېچىسى تۇردى ھەسەن يامغۇرلۇق چاپىنىنى كىيىپ ئۆيدىن چىقىپ كەتتى. ئۇ ئاستىغا كاھىش يېيىتىلغان تار ھەم ئەگرى - بۈگرى، پاسكىنا كوچىلاردىن ئۆتتى. چېچىلىپ كەتكەن ھەر خىل چىرىندا ئەخلەتلەرنىڭ دەستىدىن يەرگە دەسسىگىلى بولمايتتى. تۇردى ھەسەن شۇنچە ئۇزۇن يىللاردىن بېرى بۇنداق مەھەللە - كوچىلارنى كۆرۈپ باقمىغانلىقىنى ھېس قىلدى. بۇران خۇددى يەر - جاھاننى يالماۋېتىدىغاندەك ھۇۋلايتتى، شىددەتلىك نەرە تارتاتتى. ئارقىدىن يامغۇر تۆكۈۋەتتى. تىغ ئۆتمەيدىغان قاراڭغۇلۇق ئىدى. تۇردى ھەسەن بىر تۈپ قاخشال دەرەخ تۈۋىدە ئۆزىنى ساقلاپ تۇرغان قاپقارا سايىغا بىر بولاق گېزىتكە ئورالغان نەرسىنى بېرىشى بىلەنلا، سايە دەرھاللا قوينىغا تىقتى. ئارقىدىن تۇردى ھەسەن پىچىرلاپ بىر نەرسىنى سۆندى:

— ئۇنىڭ ئىچىدە ماشىنىنىڭ، ماشىنا قويۇش ئۆيىنىڭ ھەم ئىدارە دەرۋازىسىنىڭ ئاچقۇچلىرى بار...

شەھەردىكى قارىياغاچلىقتا مەسئۇد بىلەن پەخرىنسا پارتلاپ كۆسەيگە ئايلانغاندىن كېيىن ھېلىقى بوتۇلكا يىغقۇچمۇ ئىز - دېرەكسىز غايىب بولدى. ئەلۋەتتە خۇدايىم «ئال، قولۇم!» دەۋەتكەن بولسا باي بولۇپ كەتكەندۇر. ئەمدى بوتۇلكا يىغمىسىمۇ بولىدۇ - دە...

... تۇردى ھەسەن ئاشۇ كۆڭۈلسىز ھەم ۋەھىمىگە تولغان ئىشلارنى ئويلىماي دەيتتى. بىراق بۇ قېتىم خوتۇنى خالىغاي ئاشۇ كۆڭۈلسىز جاراھەتنى تاتلاپ قانتىپ قويدى.

تۇردى ھەسەن مېھمانخانىدىكى دىۋانغا چۆكۈپ ئولتۇرۇپ جاھاننى يەنە قانچىلىك تاسقايدىكىن، بىلگىلى بولمايدۇ، ئەمما

هويللدا كىمنىڭدۇر ۋارقىرىغان خىرقىراق ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئىرىنچەكلىك بىلەن ئورنىدىن تۇردى. ئۇ كارىدورغا چىقىپ تىك پەلەمپەيلەرگە قەدەم ئىلىشى بىلەن ئاپئاق كەتمەن ساقال، پاخما قاشلىرى ئاستىدىكى چوڭ روشەن كۆزلىرى ئۆزىگە قادىلىپ تۇرغان تەمبەل بىر بوۋاينى كۆردى.

— ھە، نېمىش، كىمنى ئىزدەپ كەللە، — دېدى تۇردى ھەسەن كىبىرى بىلەن.

— ھوي، كىمنى ئىزدەيتتىم سېنى ئىزدىمەي، ئەجەب ئۆردەكتەك ئۆزۈڭگە سۇ يۇقتۇرمايسىنا، — بوۋاي چىرايلىق ساقلىنى سىيپاپ قويدى، — ئەمما زە، سەن بىر ئوقۇمۇشلۇق كاتتا ئەمەلدار تۇرۇپ بىزدەك دېھقانلارنى بوزەك قىلساڭ خۇدا راۋا كۆرەمدۇ ھە؟

— ھەي، ئاقساقال، مەن كىمنى بوزەك قىپتىمەن، نېماندىق ئالىجۇقا ئادەمسىز.

— ھوي ئۇندىق ئادەم تىللىما... بىراقزە، قىزىڭ بىلەن ئوغلۇم ئىچ - پەش تارتىشىپ قالمىغان بولسا، سېنىڭ بىلەن باشقىچە زوكۇنلىشاتتىم.

بوۋاينىڭ سۆزلىرىدىن تۇردى ھەسەن ئۆزىنى تىكشاپ قالدى. چۈنكى ئۇ تۇغلۇقنىڭ دادىسى ئىكەنلىكىنى بىلىپ قالغانىدى.

— ئۆزلىرى كۆمۈرچى بالىنىڭ دادىسى ئوخشىمامىلا، — تۇردى ھەسەن پەلەمپەيدىن بىرنەچچە بالداق پەسكە چۈشتى، — ئوغۇللىرىغا ئوبدان نەسىھەت قىلسىلا ئاقساقال، ھەركىم ئۆز خىلى بىلەن دېگەن گەپ بار. ئۆزىنى چاغلىماي ئېگىز ئوقۇرغا ئېسىلسا بۇرنى قانايدۇ...

— شۇڭا ئوغلۇمنى لۇكچەكلەرگە ئۇرغۇزۇپسەن - دە! سەن بىر ئەمەلدار تۇرۇپ قانۇن - نىزامنى بىلەمسەن يوق؟

تۇردى ھەسەننىڭ غۇڭۇلا گەجگىسى قورۇدى. ئۇ بوۋايغا تىل

سالماقچى بولدى. ئەمما بۇ چاغدا باغدىكى كۆكتاتلىقنى ئوتاپ قوللىرى كۆكسىرىپ كەتكەن ئايال يۇگۇرۇپ كەلدى ـ دە، تۇردى ھەسەنىڭ ئالدىنى توستى.

— كۆڭۈللىرىگە ئالمىسىلا تۇ نازىر، ياشىنىپ قالغان ئادەم نېمىدەپ قويغىنىنى بىلمەيدۇ.

— سېنىڭ چاتىقىڭ بولمىسۇن، ئۆت بۇياقتا، — تۇردى ھەسەن ئايالنىڭ مەيدىسىدىن ئىتتىرىۋېتىپ پەسكە چۈشتى، — ۋۇي، گەپ قىلمىسام ماڭا قانۇن ـ نىزامدىن گەپ سالمىدىغۇ بۇ قېرى.

— ھوي، نازىر بولساڭ ئۆزۈڭگە، ماڭا نېمە يوغانلىق قىلىسەن، — بوۋايمۇ ئالدىغا ئىككى قەدەم سىلجىدى، — بولغۇسى قۇدامكەن دەپ ئايىغانىنى بىل، ئەگەر قانۇنغا ئەرز قىلسام ئىككى پۇتۇڭنى بىر ئۆتۈككە تىقىدۇ.

— گەپ قىلمىسام ئىنچىكە تىللىرىڭ چىقىۋاتىدا سېنىڭ، — تۇردى ھەسەن ئالدىغا داپشىنىپ كەلدى، — كىم سېنىڭ قۇداڭكەن، ئاغزىڭغا بېقىپ سۆزلە!

— قىزىڭدىن سورا، ئەمەلدار تۇرۇپ خوتۇن ئېلىش، ئەرگە تېگىشىنىڭ يوسۇنلىرىنى بىلمەيدىكىنا بۇ جانۋار، — بوۋاي ئۆزىنى ئارقىغا ئىتتىرىۋاتقان ئايالغا قاراپ ئالايدى، — سەھرالاردا چېغىدا كادىرلار تولا سۆزلەپ قۇلاقلىرىمىز يادىاپ كەتتى... ھازىر قىز ـ يىگىت ئاتا ـ ئانىغا باقامدۇ؟

— ھەي، چاۋاش قېرى، تولا سەپرايىمنى ئۆرلەتمەي داچىدىن چىق، — تۇردى ھەسەن قولىنى شىلتىپ ئالدىغا كېلىشى ئايال ئۇنىڭ ئالدىنى توستى.

— تۇ نازىر، ئاچچىقلىرىغا ھاي بەرسىلە، ئۇ ياشانغان ئادەم ئىكەن.

— گەجگىسىدىن ئىتتىرىپ چىقىرىۋەت ئۇنى... نېمە ئوغامنى قاينىتىدۇ.

— بولىدۇ تۇ نازىر، مەن چىقىرىۋېتەي...

مانا شۇ چاغدىلا ئەمرۇللا بوۋاي تۇردى ھەسەننىڭ سول قۇلىقىنىڭ ئاستىدىكى بادامدەك قىزىل خالغا تىكىلىپ قالدى. تىكىلگەنسېرى كۆز چاناقلىرى يوغىناپ، بۇرۇن تۆشۈكلىرى كېڭىيىپ ئېغىر ـ ئېغىر تىنىشقا باشلىدى. ئۇ ئىچىدە «تۇ نازىر ... تۇ نازىر...» دەپ ئاستا شۇنىرلىدى ھەم ئارقىغا ئىككى قەدەم چېكىندى...

— سەن... سەن...، — ئەمرۇللا بوۋاي تۇردى ھەسەنگە قولىنى جۆنىدى، — سەن تۇردى ھەسەن بولسەنغۇ دەيمەن...

— شۇنداق، مېنى نەدىن بىلىسەن؟ — تۇردى ھەسەن ھەيرانلىق ئىلكىدە بوۋايغا قادىلىپ قالدى.

— سەن ... سەن ئاخىرى پۇشايمان ئازابىدا قان قۇسۇپ ئۆلىسەن، — بوۋاي ئارقىغا چېكىندى، — مەن بۇ يەرگە... كىرمىسەم بوپتىكەن... مەن، مەن... سېنى خاتا تونۇپ قاپتىمەن...

بوۋاي ئىلىكى ـ سىلىكى قەدەم ئېلىپ مېڭىشقا ئايال ئۇنىڭ قولتۇقىدىن يۆلۈۋالدى. لېكىن ئۇ ئايالنى ئىتتىرىۋېتىپ دەرۋازىدىن چىقىپ كەتتى... شۇنداقتىمۇ ئايال ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كوچىغا چىقتى.

18

ئايال ئېرەن دەريا بويىدىكى ھېلىقى پىنھان توقايلىققا يېتىپ كەلگەندە، خالىغاي بىر توپ ئارچىغا يۆلىنىپ ئولتۇراتتى. ئۇ ئورنىدىن تۇردى ـ دە، سىلىق قەدەملەر بىلەن كەلگىنىچە ئايالنى قۇچاقلاپ يىغلىۋەتتى. يىرىك ئالقانلار باشلىرىنى، يۈزلىرىنى سىلىۋېدى، ئۇ تېخىمۇ ئېسىدەپ كەتتى.

— ئەتىگەن «سائەت بەشكىچە» دېگەن گېپىڭنى ئاڭلاپ بالدۇرراق كەلدىم، — دېدى ئايال خالىغانىنى ئوتلاققا ئولتۇرغۇزۇۋېتىپ، — نەئىمەچۇ؟

— مەن ماشىنىدىن چۈشۈپ قالدىم، ئۇ ئۇدۇللا تارسۇغا كەتتى، دوختۇرخانىدىن بىرمۇنچە دورا، ئۇنىڭدىن باشقا قۇۋۋەت بولىدىغان نەرسىلەردىن ئالغاندۇق، تۈگلۈقتا ئاپىرىپ بەرمەكچى.

— بۇگۈن ئەتىگەنكى ئىشتىن بەك ئەنسىرىگەنىدىم، — دېدى ئايال خالئاينىڭ ياشلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ، — دېگەنبىلەن سىزنىڭ سۆزلىرىڭىز ھەممىمىزنى قۇتقۇزۇپ قالدى.

— سىز بىر ئىشقا دىققەت قىلدىڭىزمۇ؟ — خالئاي ئايالنىڭ قوللىرىنى تۇتتى، — سىز ئۆيگە كىرگەن ھامان نازىرنىڭ چىرايى ئاقىرىپ، كۆزلىرى ئېتىلىپ چىقىپ كەتكۈدەك پۇلتىيىپ، تىزىغا قويۇۋالغان قوللىرى پۈتلىرى بىلەن قوشۇلۇپ تىترەپ كەتتى... شۇ چاغدا نازىر بىلەن ئايەتبۇ غەلىتىلا قاراشتى.

— سىز نېمە دېمەكچى؟ — ئايال جىددىيلەشتى، — قېنى ئويلىغىنىڭىزنى دەپ بېقىڭ.

— ئەتىگەن سىزگە بەرگەن ئىشارىتىم مۇشۇ ئىشلار ھەققىدە پاراڭلىشىش ئۈچۈن ئىدى، — خالئاي بىردەم جىمىپ قالدى، — مېنىڭچە ئايەتبۇ ھېلىقى ئىشنى نازىرغا دەپ بولدى. سىز ئايەتبۇنى ئۆيدىن چىقىرىۋەتكەن كۈنىنىڭ ئەتىسى ئۇلار، باغدىن يەل - يېمىش ئاچىقىش باھانىسىدا كىرىپ كېتىپ ئۇزۇندا چىقتى. نازىرنىڭ چىرايى بۆلەكچىلا تاتىرىپ كەتكەنىدى.

— نېمە؟ ! — ئايال چۆچۈپ كەتتى، — دەپ بولدى دەمسىز ... ئۇنداقتا؟

— ئۆزىڭىزنى بېسىۋېلىڭ، ھازىرچە نازىر سۈكۈت قىلىپ تۇرۇۋالدى، — خالئاينىڭ تاۋۇشى بارغانسېرى پەسەيدى، — مېنىڭچە ئۇنىڭ كونا كېسىلى قوزغالدى.

— قانداق كېسەل ئۇ؟

— قىساس ئېلىش كېسىلى! — خالئاي ئېغىر خۇرسىنىدى، — بۇنىڭدىن كېيىن «خالئاينى بىر يەرگە ئاپىرىپ

كېيىلىك» دەپ ماشىنىنى بەرسە، ئامال بار ئۇنمايدۇ، بەك تەڭلىكە سېلىپ تۇرۇۋالسا ياكى بېسىم قىلسا ماشىنىنى تەكشۈرۈك، بولۇپمۇ تورمۇزنى...

— خالىئاي، نېمىلەرنى دەۋاتىسىز، — ئايازنىڭ تېنى شۇركۈنۈپ كەتتى، — ئۇنچىۋالا ئەمەستۇ؟

— سىز كۆپ ئىشلاردىن خەۋەرسىز... مەن ئۇ ئادەمنى ئوبدان بىلىمەن.

ئۇلار ئىرغاي، ئارچا، دۇب، ئېرەن، ھۇشا ھەم كۆك تېرەكلەر بىلەن قاپلانغان ئورمان ئىچىنى ئاستا ئايلانغاچ، ئېرەن دەريا سىنىڭ قومۇش، يېكەن، يۇمشاق مىسىل، چىغىرتماقلار قېلىن ھەم ئېگىز ئۆسۈپ كەتكەن قىرغاقلىرىغا يېتىپ كەلدى. ئېرەن دەريا سى بىر خىلدا شاۋقۇلداپ، لۆمشۈپ ئاقماقتا ئىدى.

ئاياز — خالئاي بىلەن نەئىمە شەھەرگە كىرىپ كەتكەندىن كېيىن داچىدا يۇز بەرگەن ئىشنى ھاياجان بىلەن سۆزلەپ بەردى. ئەمرۇللا بوۋاي ھەم نازىرنىڭ تىللاشقانلىرىدىن تارتىپ، بوۋاينىڭ ئاخىرىدا غەلىتىلا بولۇپ، نېمە دېگەنلىرىگىچە ھەممىنى ئالا قويمىدى. خالئاي ئاڭلىغانسېرى ھەيرانلىقتىن ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. «سەن ئاخىرى پۈشايمان ئازابىدا قان قۇسۇپ ئۆلىسەن»، «مەن بۇ يەرگە كىرمىسەم بوپتىكەن»، «مەن سېنى خاتا تونۇپ قاپتىمەن» دېگەن دەھشەت بىزارلىق ھەم نەپرەتلىك بۇ خىتابلار بوۋاينىڭ «سەن تۇردى ھەسەن بولىسەنغۇ؟» دېگەن تونۇشلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئەلۋەتتە. «بۇرۇن ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىرەر ئىش يۇز بەرمىگەن بولسا، نېمە ئۈچۈن بوۋاي شۇنچىلىك غەزەپلىنىدۇ؟ چىرايى ئۆمسۇرۇن، ھەربىكەتلىرى غەيرىي بولىدۇ؟...» مانا بۇ سىرلىق ھەم مەۋھۇم سوئاللار خۇددى سىكىمگەن تاماقتەك خالئاينى بىئارام قىلىۋەتتى. ئۇنىڭ ئېسىگە ئۇزۇن يىللار ئىلگىرى بولغان بىر ئىش يادىغا كېلىپ قالدى. تۇردى ھەسەن بىلەن خالئاي توي قىلىپ ئۆزۈن ئۆتمەي، تۇردى

ھەسەن مېھمان چاقىردى. خالئاي ئاشخانىدا قورۇما قورۇپ، چاي قۇيۇپ يۈرۈپ قۇلىقىغا مۇنداق گەپلەر كىرىپ قالدى:

— تۇردى، تارسۇغا خىزمەت گۇرۇپپىسى بولۇپ چۈشكەن ۋاقتىدا سىنىپىي كۇرەشنى بەك چىڭ تۇتۇۋەتكەن ئوخشايسەن. سەن قايتىپ كېلىپ ئارقاڭدىن بىرنەچچە دېھقان ئەرز ئەۋەتىپتىكەن. مەن خەت - چەكلەرنى بىر تەرەپ قىلغاندا بېسىپ قويغان...

— بىلىمەن، 1962 - يىلى 29 - ماي ۋەقەسىدە سوۋېتكە قاچقانلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرىنى، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى بىر قېتىمدىن غەلۋىردىن ئۆتكۈزۈشكە توغرا كەلدى. ئۇ چاغدا شۇنداق تۇتمىساق بولمايتتى.

بولۇنغان بۇ گەپلەرنى خالئاي ئۇزۇنغىچە ئۇنتۇيالمىدى. ئۇ ئېرىدىن بىرنەچچە قېتىم كوچىلاپ سورىغان بولسىمۇ، ئۇ: «بولدى، بولدى، كونا ئىشلارنى چوقچىلاپ نېمە قىلىسىز...» دەپلا گەپنى ئۇزۇۋەتتى. ھەتتا «تارسۇ دېگەن قەيەردە؟» دەپ سورىسىمۇ ئاچچىقلاپ قالاتتى...

— ھىم، ئەسلىدە تۇردى نازىر ياشلىقىدا تارسۇدا تۇرۇپتىكەن - دە، — دېدى ئاياز دەريادا قولىنى يۇيۇۋېتىپ، — بىراق ئۇ نېمە ئۈچۈن يوشۇرىدىغاندۇ؟

— ھېلىقى ئاغىنىسىنىڭ گېپىنىڭ ئۇزاندىن قارىغاندا، — خالئاي خىيال بىلەن دەريادا قارىدى، — ئۇ سىنىپىي كۇرەشنى چىڭ تۇتۇۋېتىپ، بىر قىسىم دېھقانلارغا زىيانكەشلىك قىلغان، پەرىزىمچە، ئەمرۇللا بوۋايمۇ زىيانكەشلىككە ئۇچرىغانلارنىڭ بىرسى.

— پەرىزىڭىز يوللۇقتەك قىلىدۇ، ئەمرۇللا بوۋاي نازىرنىڭ قۇلاق ئاستىدىكى قىزىل خالىنى كۆرۈپلا تونۇپ قالغان بولۇشى مۇمكىن.

— ھەببەللى، توغرا دېدىڭىز، — خالئاي قولياغلىقىنى

ئايازغا سۇندى، — دەسلەپتە دىققەت قىلمىغاچقا تاكاللاشمىغان.

سۇزۇك ئاسماندا ئالمىقاندەكمۇ بۇلۇت كۆرۈنمەيتتى. بىر توپ كەپتەرلەر ئورمان ئۈستىنى بىر ئايلاندى ـ دە، كەنت تەرەپكە ئۇچۇپ كېتىشتى. قۇياش ئېرەن دەرياسىنىڭ ئۇ قانىتىدىكى ئىپتىدائىي ئورمانلار ئىزنىلىرىغا باش قويغان بولۇپ، ئۇنىڭ قىيپاش چېچىلغان شوللىرىدا دەريا سۇيى بىنەپشە رەڭ ئۇنچىلەردەك ژىلمىلاشقا باشلىدى. ئورماندىن ھەر خىل گۈل ـ گىياھ، ياۋا مېۋىلەرنىڭ ھىدى گۇپۇلدەپ دىماغلارغا ئۇرۇلاتتى. ئورمانىدىكى ھەسەل ھەرىلىرىنىڭ يىللار بويى چىقارغان ھەسەللىرى قەدىمىي دەرەخ قوۋزاقلىرىدا ئېقىپ «تاش ھەسەل» گە ئايلىنىپ كەتكەچمۇ، دەريانىڭ ئىللىق شامالىرى ناگان ـ ناگاندا بال پۇرىقىنى ئېلىپ كېلەتتى. ئادەمگە ياشلىق ھۇزۇرى بەخشەندە قىلىدىغان بۇ ھادىس گۈزەل مەنزىرىلەرگە پايلىمىغان ئايازنى بىلەن خالئاي ئولتۇرۇۋاتقان غايەت زور ئوتلۇق شارغا قاراپ تۇراتتى.

— ئايا‌ز، بىر ئىش بار ئىدى، دېيىشكە تىلىم بارمايۋاتىدۇ، — خالئاي ئايازنىڭ قوللىرىنى تۇتتى، — قانداق دەيمۇ؟

— قېنى دەڭ، ھەرقانداق ئىش بولسا سىز ئۇچۇن جېنىم قۇربان!

— بۇگۇن مەن دوختۇرخاندا ئۆزۇمنى تەكشۈرتكەندىم، — خالئاي قىزىرىپ تەتۇر قارىۋالدى، — دوختۇر...

— ھە، دېمەمسىز؟ — ئايا‌ز تاقەتسىزلەندى، — چوقۇم ھېلىقى...

— راست دەيسىز، بويۇمدا قاپتۇ...

ئايا‌ز خالئايىنى بىردىنلا باغرىغا بېسىپ قاتتىق قۇچاقلىدى...

— ئۆتكەندە سىزنىڭ «بۇ بالىنى تۇغقۇم بار» دېگەن گېپىڭىزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن كۆپ ئويلاندىم... ئاخىرى مۇنداق

ئويغا كەلدىم. خۇدايىم ھەركىمگە ئۆزى خالىغان نەرسىنى بېرىدىكەن. نازىرغا ئەمەل ھەم ئامەت بەرگەندىن كېيىن، سىزنى ماڭا بېرىۋەتكىنى تۈزۈككەن.

— قاراڭە سىزنىڭ مەنتىقىڭىزنى...

— مەن مەنتىقە، يەنە بىرنېمىلەرنى بىلمەيمەن. ئەمما ياخشى كۆرگەن ئايالىغا چەكسىز مېھرى - ۋاپا كۆرسىتىشنى ئاللانىڭ سۇننىتى دەپ بىلىمەن. سىزنى ئۆمۈر بويى ئاسرايمەن، پەپىلەيمەن، قانات ياپىمەن، قوغدايمەن...

— ئېيتقانلىرىڭىز كەلسۇن، — خالىغاي بىردىنلا ئۆڭۈپ قالدى، — لېكىن ئاشۇ كۇنلەرگە خۇدا يەتكۈزەرمۇ؟ ياكى نازىر قويۇپ بەرمەي گال پىچاقتا جېنىمنى قىينارمۇ؟ ئاساقلا ئېسىپ قويۇپ كۆڭۈل ئاچارمۇ؟

— ئۇنداقتا سىزنى ئېلىپ قاچىمەن - دە، دۇنيانىڭ ئەڭ يىراق يەرلىرىگە ئېلىپ كېتىمەن!

— ماڭا شۇنچىلىك ئەقىدە قىلغان ئىكەنسىز، مەنمۇ سىزگە ئۆمۈرلۈك ھالال جۈپتى ھەمراھ بولالايمەن...

— خالىغاي، بۇنىڭدىن كېيىن نەئىمە بىلەن تۇغلۇقنىڭ ئىشىغا ئىككىمىز بىردەك كۆڭۈل بۆلەيلى، ئۇلار گاڭگىراپ قالمىسۇن!

— رەھمەت ئاياز، كۆڭلىڭىز دەريادەك ئادەمسىز! سىز... سىزگە ياشلىقىمنى ياشلىق ئىشقىمنى بېرەلمىگەن بولسامۇ، ئەمدىكى ئۆمۈر مەنزىلىڭىزدە چىن ۋاپادار ئايالىڭىز بولالايمەن...

كۆپكۆك چىملىقتا يانمۇيان ئولتۇرغان ئىككى تەن بىر - بىرىگە ئاستا يېقىنلاشتى...

دەريا كۇندەشلىك قىلغاندەك شاۋقۇنلىدى، ئۆركەشلەر بىر - بىرىنى قوغلىشىپ يۇگۈرۈشتى... قۇشلار قىن - قىنىغا پاتماي بەس - بەستە سايرىشىپ كېتىشتى. ئېرەن ياپراقلىرى ئۆزىگە ئوخشاش قىزىرىپ كەتكەن يۇزلەرنى كۆرۈپ، چاۋاك

چېلىشتى. ئوتلار ئارىسىدىكى چېكەتكىلەر چىرىلداپ، ياۋا ئۆردەكلەر قانات قاقتى!

— ئۇھ، ۋاي... نەپەس ئالالماي قالدىم، — پىچىرلىدى خالئاي، — ئايال ئەمدى كېتەيلى، نەئىمە بىزدىن بۇرۇن داچىغا كىرسە قاملاشمايدۇ.

— بەلكىم تۇغلۇق بىلەن ئىككىسى بىر ـ بىرىگە پايلىماي مۇڭدىشىۋاتقاندۇر...

ئايال بىلەن خالئاينىڭ ئوتتۇرىسىدا مۇشۇ گەپلەر بولۇنۇۋاتقاندا تۇغلۇق نەئىمەنى «بەگئۆستەك» بويىدا ئۇزىتىپ قويۇۋاتاتتى.

— نەئىمە، ھەرگىز كۆڭلىڭىزگە ئالماڭ، — دېدى تۇغلۇق خىجىللىق ئىلكىدە، — دادام ئۇنداق ئادەم ئەمەس ئىدى، نېمە بولغانلىقىنى مەنمۇ بىلەلمىدىم.

— تۇغلۇق، كۆڭلۈم تۇيۇپ تۇرىدۇ، دادىڭىزدا چوقۇم بىر ئۆزگىرىش بولدى، — نەئىمەنىڭ كۆزلىرى ياش يۇقى ئىدى، — مېنىڭ گۇمانىم دادام بىرنېمە دېدىمىكىن دەيمەن.

— ئېھتىمال، ھە، راست، ئەتىگەن يېزا بازىرىغا بېرىپ كېلەي دەپ يوقاپ كەتكەن. مەن بۇنى ئېنىقلىماي قويمايمەن.

— ھەرگىز قوپاللىق قىلماڭ، خوش!

نەئىمە مېنىۋىسقا چۈشۈپ ئۇزاپ كەتكەندىن كېيىنلا تۇغلۇق قايتىپ كەلدى. ئەمرۇللا بوۋاي كاۋا بارىڭى تېگىدىكى سۇپىدا ھاسىسىغا ئېگىلىپ تىرەپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ چىرايى كەكرى يۇتۇۋالغاندەك تۇتۇلۇپ كەتكەنىدى.

— دادا، بۇ سېنىڭ نېمە قىلغىنىڭ، — تۇغلۇق توپىدىلا ئولتۇردى، — «بۇنىڭدىن كېيىن كەلمەڭ، سىز دېگەن كاتتا ئەمەلدارنىڭ قىزى، بىز بولساق نامرات... ئۆلسەكمۇ قېنىمىز قوشۇلمايدۇ...» بۇ... بۇ سېنىڭ زادى نېمە مەقسىتىڭ بار؟ بۇ گەپلەرنى قىلىپ نومۇستىن ئۆلتۈردۇڭغۇ!

— ئەمسە يالغانمىدى ھە؟ — بوۋاينىڭ پاخما قاشلىرى مۆژدىدە تۇرۇلدى، — سەن ئۆزۈڭنى ھېكمىمبەگ غوجىنىڭ ئوغلى قەيۇمبەگ خوجا چاغلاپ قالدىڭما؟ بىلىپ قوي، كۆمۈرچى بىلەن ئۇرۇمچىلىك ئېسىلزادە خانقىز قانداقمۇ بىر قازاندا قاينىسۇن؟... بۇ خۇددى تاشنى تاياقتا تاڭغاندەكلا ئىشقۇ...

— ئەمسەسە بۇ چاغقىچە نەئىمەنى «قولدا ياسۇالغاندەك ئېسىل قىز...»، «خۇدايىم بەرگەندەكلا قىز...»، «سۇندۇكنىڭ ئۇۋۇسىدىن چىققان كاككۇك بالىسى...» دەپ ماختىغانلىرىڭچۇ؟

— بولدى قىل، — بوۋاي گەپتە تۇتۇلۇپ تېرىكىپ قالدى، — تۇرۇلغىنىڭ بالىسىدەك ۋېچىرلاپ كەتتىڭا...، — بۇنىڭدىن كېيىن ئۇ قىزدىن ئۈمىدىڭنى ئۈز! يا دادا ئۇغا تۇر، يا ئاشۇ قىزغا! مەن كۆزۈم ئوچۇق تۇرۇپ سېنىڭ ئۇ قىزنى ئېلىشىڭغا يول قويمايمەن.

— ۋاي خۇدايىم، دادا ساڭا زادى نېمە بولغاندۇ؟ — تۇغلۇق تېرىككىنىدىن پۇشۇلداپ كەتتى، — بىر كېچىدە جىن تەگكەندەكلا بۇرە جۇۋاڭنى كىيىپلا قوپۇپسەنغۇ!

— بولدى، زۇۋانىڭنى يىغ، — بوۋاي ھاسىسىغا تايىنىپ ئارانلا تۇردى، — بۇنىڭدىن كېيىن چىلانلىققا بارغىنىڭنى بىلىپلا قالسام، ئۆزۈمنى دەريا غا تاشلاپ بىر يولىلا قۇتۇلىمەن بۇ كاكونچىلىقتىن!

بوۋاي ھاسىسىنى توكۇلدىتىپ ئۆيگە كىرىپ كەتتى. تۇغلۇق ئولتۇرغان يېرىگە مىخلاپ قويغاندەك بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئۆزۈڭنىڭچە ئورنىدىن تۇرمىدى. ئۇنىڭ ئەقلى ھېچنېمىگە يەتمىدى. دادىسىنىڭ بۇنداق تاسادىپىي ئۆزگىرىپ باشقىلا بىر ئادەمگە ئايلىنىپ قالغانلىقىدىن ھەيران بولاتتى. ئاخىرى ئۇنىڭ كاللىسىغا تۇيۇقسىز بىر خىيال كېلىش بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشىك تۇۋۈگە كەلدى ھەم ئاستاغىنە توۋلىدى:

— دادا، مەن دۇكان ئالدىغا كەتتىم.

تارسۇ كەنتى ئۇزۇن كەتكەن بىر غول كوچا بولۇپ، «تارسۇ بازىرى» دەپمۇ ئاتىلاتتى. ئادەتتە ئۇ جۇمە كۈنىلا ھەممە نەرسە تېپىلىدىغان قاينام بازار بولغاچقا يىراق - يېقىن يېزا - كەنتلىكلەر «ئازنە بازار» دەپمۇ قويياتتى. مانا شۇ بازارنىڭ ئىككى تەرىپىدە كىچىك تارماق كوچىلار بار ئىدى. شايىكامنىڭ بوتكىسى، يەنە ئۇششاق - چۈششەك، يېمەك - ئىچمەك، تۇرمۇش مۇلازىمەتلىرى ساتىدىغان بىرقانچە دۇكان چوڭ كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىدا خامانىنىڭ مومىسىدەك كۆزگە چېلىقىپ تۇراتتى. مانا بۇ مەھەللىدىكى قېرى - ياش بىكارچىلارنىڭ يىغىلىدىغان ئورنى ئىدى. ئۇلار سورۇن تۈزۈشۈپ قارتا، قاتار ئوينىشاتتى. مۇنۇر دائىم كۆمۈرلىرىنى سېتىپ بولۇپ، دۇكان ئالدىدا ئاق ھەم قارا تاشلارنى تىزىپ قاتار ئوينايتتى.

تۇغلۇق دۇكان ئالدىغا كەلگەندە كۆز باغلانغان چاغ بولۇپ قالغانىدى. دۇكانىنىڭ ئالدىدىكى شاخ - شۇمبىلار بىلەن يېپىۋالغان لەمپىدە چۈرۈن پوقىدىن ئالىچىپار بولۇپ كەتكەن چىراغ غۇۋا يورۇپ تۇراتتى. ئۇنىڭ تېگىدە قارتا ھەم قاتار سورۇنلىرى جىددىيلىشىپ ۋارقىرىشىپ - جارقىرىشىپ ئويۇننىڭ يارىشىغىنى قىلماقتا ئىدى. تۇغلۇق مۇنۇرنى نوقۇپ چەتكە ئېلىپ چىقتى. ئاندىن ئۇنى «بەگئۆستەك» بويىغا ئاپىرىپ بولغان ئىشنى ئاددىيلا چۈشەندۈردى. مۇنۇر يۇمۇق كۆزلىرىنى تېخىمۇ يۇمۇپ بىرھازا تۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن كۆزلىرىنى يېرىم ئاچتى:

— ھەي ئاداش، بۇنداق بۇرۇقتۇرما بولۇپ يۈرگىچە ئۇدۇللا چىلانلىققا بارمامسەن، — مۇنۇر ئاسمانغا ھاڭقىيىپ قاردى، — داچىدىكى ھېلىقى نەسىللىك بۇقىنىڭ ئىسمى نېمىتى؟ ئەجەب ئۇنتۇپ قالدىما ئۇ گۈينىڭ ئىسمىنى؟

— ئايازنى دەمسەن؟ ماۋۇ يۇمۇقنىڭ قويۇۋالغان ئىسمىنى كۆرەيمۇ!

— بەللى، بەللى، شۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىپ كۆرمەمسەن.

بوۋاينىڭ ئۇ يەرگە بارغان - بارمىغانلىقىنى، ھېلىقى پور قورساق بىلەن نېمە دېيىشكەنلىكىنى ئاشۇ چوقۇم بىلىدۇ.

— توغرا، ئەجەبمۇ يادىمغا كەلمەپتا، — تۇغلۇق مۇنۇرنىڭ بېشىغا بوشقىنە ئۇرۇپ قويدى، — يائاللا، سېنىڭ مۇشۇ سوقا باش كاللاڭ ئىشلەيدۇ جۇمۇ.

— ھەي، ببرىشتىغۇ مېنىۋىستا بارارسەن، كېلىشتە قانداق قىلىسەن؟

— ۋۇي راست، بۇ تەرىپىنى ئويلىماپتىمەن.

— داداڭنىڭ گېپىدىن كاللاڭ ئايلىنىپلا كېتىپتۇ - دە بىچارە ئاشىق، — مۇنۇر تۇغلۇقنىڭ دولىسىغا شاقىدە بىرنى ئۇردى، — مېنىڭ ۋېلىسىپىتىم بىلەن بارغىن. خوتۇنۇمغا دېسەڭ ئاچچىقىپ ببرىدۇ. ھەيي، بۇ قول جەزمەن ئۇتاتتىم، ئويۇننى بۇزدۇڭ - دە، دوزاخ شوتىسى.

تۇغلۇق— مۇنۇرنىڭ ۋېلىسىپىتى بىلەن چىلانلىققا قاراپ بورانده‌ك يۇرۇپ كەتتى. ئاسفالت يول ھەم يەر تۆۋىنى بولغاچقىمۇ پىدالنى بىرلا تېپىپ قويسا چاقنىڭ ئىس - پىسلىرى كۆرۈنمەي قالاتتى. تۇغلۇق ئاي تۇغماستىن بۇرۇن چىلانلىقنىڭ چېگرىسىغا كىرىپ بولدى. ئۇ داچىنىڭ سول تەرەپتىكى چېگرا تېمىغا ببرىپ ئايازنىڭ ئۆگزىسىگە چالما تاشلىدى... ئۇ تەرەپتىن ھېچقانداق شەپە بولمىغاندىن كېيىن ئىككىنچى قېتىم يوغانراق چالمىدىن بىرنى تاشلىغاندا، ئايازنىڭ بېشى تامدىن كۆرۈندى. ئەمما مۇشۇ چاغدا تۇغلۇقتىن ئەنسىرەپ قالغان ئەمرۇللا بوۋاي ھاسىسىنى توكۇلدىتىپ دۇكان ئالدىغا كەلدى. بۇ يەردىكىلەر «مۇنۇر ئىككىسى بەگئۆستەڭ تەرەپكە كەتكەن» دېيىشتى. شۇڭا ئۇ مۇنۇرنىڭ ئۆيىگە بارغانىدى، قارىقۇمچاق كېلىن ئېرىنىڭ ئۆگەتكىنى بويىچە: «ئاغىنىلەرنىڭ ئۆيىگە بارمىسز، دەپ تۇغلۇق بىلەن بىللە چىقىپ كەتكەندى، پىدانىڭ ئۆيىدىمىكىن، يە زىكرىنى ئىزدەپ كەتتىمىكىن» دەپ مۇجمەل جاۋاب بەردى.

بوۋاينىڭ بالىلارنىڭ ئۆيلىرىگە بېرىپ ئىزدەشكە ھەپىلىسى يوق ئىدى. شۇڭا ئۇ ئۆيگە قايتىپ كېلىپ سۇپىغا سېلىپ قويغان قۇراق كۆرپىگە يانپاشلاپ يېتىپ يىغلاپ سالدى... راست، بۇ يىغا ئۇنىڭ يۈرەك - باغرىنى ئۆرتەپ، خۇددى قىيانەڭ يامراپ كەلدى - دە، ئۇ ئېسەدەپ - بوغۇلۇپ ئۆزىنى زادىلا توتۇۋالالمىدى.

ۋەللاھى ئەلەم بىسەۋەب ئىش يوقتۇر، ئاشۇ قۇراق كۆرپە بوۋاينىڭ كۆڭلىنى پاراكەندە قىلىۋەتتى. بۇنىڭدىن يىگىرمە سەككىز يىل ئىلگىرى بولسا كېرەك، تاتلىق، مۇلايىم قىزى ئومايقىز ئۆزى يىغقان قۇرۇق لاتىلاردىن تىككەن بۇ قۇراق كۆرپە ئۆڭۈپ، يىرتىلىپ، ياماق ئۈستىگە ياماق چۈشۈپ ھېچ مەسلىھەتى قالمىغان بولسىمۇ بوۋاي ئۇچۇن يەنىلا قەدىرلىك ئىدى! شۇ چاغدا ئۇ رەھمىتى مەرھۇمە: «دادا، قۇراق كۆرپىدە ياتسىڭىز ئۆمرىڭىز ئۇزۇن بولىدۇ...» دېگەنىدى. راست مانا، ئەمرۇللا بوۋاي بۇ يىل يەتمىش بەش ياشىنىڭ قارىسىنى ئالدى. بىراق، ئالمىقانەڭ، قۇلاقتەك پارچە رەختلەردىن بىر يېڭنە، بىر يىپ قىلىپ قۇراق كۆرپىنى تىكىپ چىققان ئومايقىز ئاشۇ قۇراق كۆرپىچىلىكىمۇ ياشىيالمىدى. كىم بىلىدۇ، قۇراق كۆرپىدە ياتىدىغان دادىسىغا ئۆزىنىڭ ياش ھاياتىنى قۇراقلارغا ئايلاندۇرۇپ، قۇراق كۆرپىگە سىڭدۇرۇۋەتكەنمۇ نېمە؟ ئەزرائىل ھازىرچە ئەمرۇللا بوۋاينى ئىزدەيدىغانەڭ ئەمەس!...

بوۋاي دەرەخ يىلتىزىدەك يىرىك ئالمىقانلىرى بىلەن كۆرپىنى سىلىدى... سىلىغانسېرى كۆز ياشلىرى قورۇق باسقان يۈزلىرىدىن سىيرىلىپ تۆكۈلۈپ ئاپئاق ساقاللىرىنى ھۆل قىلىۋەتتى. ئۇنىڭ ياشلىرىغا ئايالى دانەم مومای، قىزى ئومايىنىڭ دەرد - ھەسرەتلىرى، بۇ دۇنيادا يېتەلمىگەن ئارزۇ - ئارمانلىرىنىڭ قان - زەردابلىرى ئارىلىشىپ كەتكەن!... ئەمرۇل بوۋاينىڭ ئون بالىسى يوق! ئاشۇ بىر تاللا جىگىرى بار ئىدى. ھەقتائالا پەرزەنتكە كەلگەندە بۇ ئائىلىگە شۇنچىۋالامۇ بېخىللىق

قىلغان بارمۇ؟ راست بەرمىدى ئەمەس، ئىككى ئوغۇل، بىر قىز بەردى، بىراق ئۆزى بېرىپ بولۇپ پايلىماي يەنە ئېلىپ كەتتى! ئاخىرىدا بەرگەن تاغار قىغىنىدىسى ئوماي تۇغۇلۇپ، بۇ ئائىلىگە خۇددى شۇقەدرى نۇرى چۈشكەندەك ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى قەۋەتلا خۇشال بولۇپ كەتتى. بالىنىڭ «قىرىق سۈيى»دە قىرىق توقاچ يېقىپ، قىرىق بالىغا تارقىتىپ بەردى. بىر تال توقاچ، بىر ئوچۇم تاتلىق ـ تۇرۇم ئالغان بالىلار مەھەللىمۇ مەھەللە يۈگۈرۈشۈپ، ئۆز سېپىگە قېتىلغان دوستىنى بىر خۇدادىن تىلەپ قوشاق ئېيتىشتى:

ئاللا، ئۆزۈڭ قۇدرەتلىك،
بىز نامىڭنى قىلدۇق ياد.
بەردىڭ بىزگە ئوماينى،
بارچە بالا بولدۇق شاد.

*

توشتى بۇگۈن قىرىقى،
«قىرىق سۈيى» قۇيۇلدى.
بىزگە يەنە بىر قانات،
قېتىلغاندەك تۇيۇلدى.

*

ئارىمىزدا ئەي بولسۇن،
ئېلىپ كەتمە ئوماينى.
رەھىمىڭ كەلسۇن ئانىغا،
يېتىم قىلما ئاتىنى...

نەچچە كۈنلەرگىچە ئەتىسى - ئاخشىمى تارسۇ ئاسمىنىدا ياڭرىغان غۇبارسىز نارەسىدىلەرنىڭ تىلىكىنى خۇدايىم مەقبۇل ئەتتى بولغاي، ئومۇمي ئەمرۇللا بىلەن دانەمنىڭ يالغۇز چىرىغى بولۇپ يېنىپ قالدى... ئومۇمي ياۋاش، مۇلايىم، سادىدا قىز ئىدى. ئۇ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئىككىنچى يىللىقىدا ئوقۇۋاتقان چېغىدا قىزىل چىققان باھانە بولدى - دە، قىزىل يانماي، ئوقۇشتىن قېيىقالدى. ئۇ ئاتا - ئانىسىنىڭ بىر تال تەۋەررۈكى بولغاچقا، كۆزىگە قاراپ دېگىنىنى قىلىپ بېرەتتى. قول ئىلكىدە بار دېھقان قىزلىرىمۇ كىيەلمەيدىغان كىيىملەرنى ئومۇمي كىيەتتى... چېھرى سۈت قۇيۇپ ياققان توقاچتەك ئاپئاق ھەم يۇمىلاق، لەۋلىرى ئىككى تال قىزىل مارجاننى پاتۇرۇپ قويغاندەك ئومۇق، بۇرنى ئېنىق چۈشكەن ناۋات سۈيىدەك پاكىز، قايرىلما كىرپىكلىك كۆزلىرى كۆلۈپلا تۇرىدىغان بۇ قىز سەھرانىڭ گۈلى ئىدى! ئەپسۇس، بۇ گۈلنىڭ يىگىرمىنچى باھارى كەچ كۈزنىڭ سوغۇقىدا ئۇششۇككە ئۇچرىدى!

*

1970 - يىلى مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىدىكى قالايمىقانچىلىققا خاتىمە بېرىلىپ ئىنقىلاب جەريانىدا ئۇرۇش - چېقىش، بۇلاش — تالاش، ئوت قويۇش، ئادەم ئۆلتۈرۈش قاتارلىق جىنايەتلەرنى سادىر قىلغان «ئۇچ خىل» ئادەملەرنىڭ ئەدىبىنى بېرىش باسقۇچى — «بىرگە زەربە بېرىش، ئۇچكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى باشلاندى. مەملىكەت بويىچە «ئىنقىلابنى تۇتۇپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرۈش» خىزمىتىگە يارەدەم بېرىش ئۇچۇن جاي - جايلارغا خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتىلدى. يۇقىرىدىن كەلگەن كادىر تۇردى ھەمدە تارسۇغا بەلگىلىنىپ، «سىنىپىي كۈرەش قاپقىنى ئېچىش» خىزمىتىگە

يېتەكچىلىك قىلدى. ھۆججەت، ماتېرىيال ئۆگىنىش، تەھلىل - تەنقىد، ئۆزىگە تەتبىقلاش، قەلب تاپشۇرۇش باسقۇچلىرى ئارقىلىق بىر قىسىم دېھقانلار تارتىپ چىقىرىلىپ ئىنقىلاب پونكىتى بوپقالدى. ئۇلارنىڭ كۆپلىرىگە «ئىككى يۈرەك» دېگەن قالپاق كىيگۈزۈلۈپ ئەدىبى بېرىلدى. شەھەر ياكى سەھرا - يېزىلار بولسۇن خېلىلا كۆپ ئائىلىلەردىن ئەڭ بولمىسا بىر ئادەم 1962 - يىل 29 - ماي ۋەقەسىدىكى «قاچ - قاچ» تا سوۋېت تۇپرىقىغا ئۆتۈپ كەتكەنىدى. ئۆتۈپ كەتمىگەن تەقدىردىمۇ ئۇ تەرەپتە ئۇرۇق - تۇغقان، قوۋم قېرىنداشلىرى بارلار كۆپ ئىدى. مانا ئەمدى «ھالۋا يېگەن قۇتۇلدى، تاۋاق يالىغان تۇتۇلدى» بولۇپ، ۋەتەنگە ئۆزىنىڭ ساداقىتىنى بىلدۈرۈپ قېپقالغانلار تۇردى ھەسەنىنىڭ نەزىرىدە «ئىككى يۈرەك» سىنىپىي دۈشمەنلەر بولۇپ قالغانىدى. تارسۇ باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرىمۇ گۇمانلىق «ئۇنسۇرلار» دەپ قارالغاچقا، كۆرەش قىلىش، تەھلىل - تەنقىد مەيدانلىرىدا خاتىرە يېزىش، ئەنزە تۇرغۇزۇش قاتارلىق ئىشلاردا يېگىرمە ياشلىق ئوماي بولسا تۇردى ھەسەنىنىڭ كاتىپى بولۇپ قالدى...

— تۇردىكا، مەن... بۇ ئىشنى قىلمايمەن، — دېدى ئوماي بىر كۈنى قەلەمنى جاقىدە ئۈستەلگە قويۇپ، — قورقىدىكەنمەن.

— نېمىدىن قورقىدىكەنسىز؟

— سىز «مەسىلە ئېنىقلايمەن» دەپ كېچىلىرى دېھقانلارنى ئەكىرىپ ئۇرۇدىكەنسىز.

— ئەخمەق قىز، بۇ دېگەن ئىنقىلاب، — تۇردى ھەسەن ئوتتۇرىدىن بۆلۈنگەن چېچىنى بارماقلىرىدا تاراپ قويدى، — مۇشۇنداق ئىنقىلابتا ئۆزىڭىزنى چېنىقتۇرمىسىڭىز مەن سىزنى ئۇرۇمچىگە قانداق ئېلىپ كېتىمەن.

— قاس - قۇس، پاق - پۇق ئۇرۇپ كەتسىڭىز، — ئوماي

يىغىلىۋەتتى، — مېنىڭ يۈرۈكۈم سېلىپ ئاغزىمغا تىقىلىپلا قالىدىكەن.

— چۈنكى سىز ئىنقىلاب بورانلىرىدا چېنىقمىغان... مانا بۇ سىزگە پۈرسەت! ئىنقىلاب ئاۋانگارتلىرىدىن بولسىڭىز، ئاندىن ئۇرۇمچىنىڭ سىياسىي ھاۋاسىغا ماسلىشالايسىز.

تۇردى ھەسەن ئىشخاندا بىكار قالسىلا ئومانىنىڭ ھۆسن ـ جامالىدىن بەھرە ئالغاچ ئۇرۇمچىنى ماختاپ بېرەتتى. ئۇ باغچىلار، ئېگىز بىنالار، ئالىي مەكتەپلەر، ئاسفالت يوللار، ئايىغى ئۈزۈلمەي قاتناۋاتقان ھەر خىل ئاپتوموبىللار، مەدەنىيەتلىك تۇرمۇش قاتارلىقلارنى ماختىغىلى تۇرسا، ئومای ئېچىڭەك تىرىگىنچە كېچە بىر ۋاق بولۇپ كەتكىنىنى تۇيماي قالاتتى.

— ۋاي خۇدايىم، تۇردىكا، گېپىڭىزگە قىزىقىپ ئولتۇرۇۋېرىپتىمەن، قاراڭە سائەتنى، — ئومای ئۇستەلدىكى چىكىلداپ تۇرغان سائەتنى ئىما قىلاتتى، — مەن قايتاي، دادام، ئاپام خاپا بولۇپ كېتىدۇ.

— ئەخمەق قىز، تۇردىكام ئەكېلىپ قويدى، دېسىڭىز گەپ قىلالمايدۇ، يۈرۈڭ، مەن سىزنى ئاپىرىپ قويای.

كۈندۈزلىرى ئېشەكلەر ھاڭراپ، ئاتلار كىشنەپ، كاللار مۆرەپ، دېھقانلار ۋارقىرىشىپ ـ جارقىرىشىپ يۈرىدىغان تارسۇ كەنتى كېچىلىرى تولىمۇ جىمجىت بولىدۇ. پەقەت زەئىپ غىڭشىپ قۇلىقىڭغا ئۇرۇلغان پاشا ـ كۈمۈتلارلا ئادەمنى بىزار قىلىدۇ. ناگان ـ ناگاندا يولنى كېسىپ ئۆتكەن كىرپە تىكەنلىرىنى دىڭگايتىپ قوغۇنلۇقلارنىڭ چۆنەكلىرىگە كىرىپ كەتسە، قۇشلار ئۈيىقۇلۇق چۈرۈقلاپ قويىدۇ. نەدىندۇر يىراقلاردىن گاھ ئاڭلىنىپ، گاھ يوقايدىغان مۇڭلۇق ناخشا ئاۋازى يۈرىكىڭدىكى كونا پىراقلارنى ئېسىڭگە سېلىپ، كۆزلىرىڭنى لىپمۇلىق سۇزۇك ياشلارغا تولدۇرىدۇ...

— تۇردىكا، ئۇنداق قىلماڭە، — ئوماي تۇرددىن يىراقلىشىپ ماڭدى، — ئەجەب سەت تۇرىدىكەن.

— سىز قاچانمۇ ئۇرۇمچىنىڭ مەدەنىيىتىنى ئۆگىنەر-سىز، — دېدى تۇردى قىزنىڭ تولغان بىلىكىدىن ئۇچلاپ، — ئۇرۇمچىدە قىز - يىگىتلەرنىڭ ھەممىسى مۇشۇنداق قولتۇقلىشىپ ماڭىدۇ، بۇنى پادرۇشكىلاپ مېڭىش دەيمىز.

— مەن ئۇنداق مەدەنىيەتكە كۆنەلمەيدىكەنمەن.

— كۆنەلمىسىڭىز ئۇرۇمچىگە بارسىڭىز چېنىپ قالىسىز.

— مەن ئۇرۇمچىگە بارالايمەنمۇ؟

— نېمىشقا بارالمايسىز، مانا مەن ئۆزۈم ئاپىرىمەن، — تۇردى ھەسەن قىزنىڭ بەللىرىدىن سىلىققىنە قۇچاقلىدى، — ئوماي مەن... سىزنى ياخشى كۆرۈپ قالدىم...

— مېنى... سەھرالىق تومپاي كۆرمەمسىز؟

تارسۇنىڭ نېرىسىنى كۆرمىگەن بۇ سەھرا قىزى ئۇچۇن ئۇرۇمچى راستتىنلا رىۋايەتلەردىكى جەننەتتەك بىلىنەتتى. ئۇنىڭ بۇ قىزنىڭ، ساددا ئىنتىلىشلىرىنى كۆرگەن تۇردى ھەسەن: «ئۇرۇمچىگە ئېلىپ كېتىمەن»، «ئۇرۇمچىدە ئوقۇتىمەن» دېگەن يەمچۇك بىلەن ئۇنى ئۆزىگە رام قىلىۋالدى ھەم بىرنەچچە قېتىم ئۆيگە كەچ قايتقان ئوماينى «بەگئۆستەڭ» بويىغا ئاپىرىپ «يېڭى مەدەنىيەت» كە كۆندۈرۈشكە باشلىدى...

مارت ئايلىرى ئاخىرلىشىپ، ئاپرىل كىرىش بىلەن دېھقانلار ئالدىراش بولۇپ كەتتى. يەر ئاغدۇرۇش، سۆرەم سېلىش، تېرىش، سۇغىرىش، چۆنەك تارتىش، ئوغۇت يۆتكەشتەك دېھقانچىلىقنىڭ راسا قاتىلاڭچىلىق مەزگىلى باشلاندى. ئىنقىلاب بەزەن - بەزەن كېچىلىرى ئېلىپ بېرىلغان بولسىمۇ ئاساسىي جەھەتتىن ئىشلەپچىقىرىش تۇتۇلدى. ئىنقىلاب ئاۋانگارتلىرى بىر - ئىككىدىن گۇرۇپپا بولۇپ ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىدە دېھقانلارنىڭ تېرىش، سۇغىرىش، ئوغۇت يۆتكەش

ئىشلىرىنى تۇتتى. ئوماي بىلەن تۇردى ھەسەن مەلۇم ئەترەتكە مەسئۇل بولماي، تارسۇنى ئومۇميۈزلۈك نازارەت قىلاتتى. شۇڭا ئۇلارنىڭ قەيەرگە بېرىپ، قەيەردە تۇرۇۋاتقانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيتتى. ئەمرۇللا، دانەملەر قىزنىڭ خىزمەت گۇرۇپپىسىدا ئىشلەۋاتقانلىقىدىن مەمنۇن ئىدى. بەزى دېھقانلار قەنت، چاي، رەخت، گۆشلەرنى كۆتۈرۈپ كېلىپ ئەمرۇللا بىلەن دانەمگە:

— قىزلىرى ئومايغا دېگەن بولسىلا، خىزمەت گۇرۇپپىسىدا بولغاندىن كېيىن، دادامنى ئۆيدە قونۇشقا رۇخسەت قىلغان بولسا، مەيدىسى ئاغرىيدىغان كېسىلى بار ئىدى، — دەپ يالۋۇرسا، بەزىلىرى تۇغقانلىرىنىڭ گۇناھىنى يەڭگىللىتىپ چارە كۆرۈشنى ئۆتۈنەتتى. قىزنىڭ ھۆرمەت ـ ئىناۋىتىدىن خۇددىنى يوقىتىپ قويغان ئەمرۇللا بىلەن دانەم تۇردى ھەسەندىن بەكمۇ مەمنۇن ئىدى.

ماي ئايلىرى كىرىش بىلەن توپتېرەك، قارغوجا، تارسۇلاردىكى قىز ـ يىگىتلەر شەنبە ـ يەكشەنبە كۈنلىرى ژېلىسىپىتلىرىگە مىنىشىپ چىلانلىقتىكى ئېرەن ئورمانلىقىغا قىيقاس ـ چۇقان كۆتۈرۈشۈپ مېڭىشاتتى. ماي ئايلىرىدا ئېرەن ئورمانلىقى بىنەپشەرەڭ، قىزىل، سېرىق تونلارنى كىيىپ بۆلەكچىلا رەڭدار تۇسكە كىرەتتى. قىز ـ يىگىتلەر ئۇنىڭ نازۇك يوپۇرماقلىرىنى مۇھەببىتىنىڭ سىمۋولى قىلىپ بىر ـ بىرىگە تەقدىم قىلىشاتتى. دەريا قىرغاقلىرىدا، بۇلاق باشلىرىدا سۇ چېچىشىپ، قاراڭغۇ سايىلاردا پىچىرلىشىپ، كەلگۈسى بەختلىك تۇرمۇشلىرى ھەققىدە مۇڭدىشىپ دەم ئېلىش كۈنلىرىنى بەكمۇ كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزەتتى. بولۇپمۇ ھېيت ـ بايرام، خاتىرە كۈنلەردە «ئېرەنلىك» بەجايىكى توي تۇسىنى ئالاتتى. بىر كۈنى تۇردى ھەسەن ئومايىنى ژېلىسىپىتىنىڭ ئارقىسىغا ئېلىپ چىلانلىقتىكى «ئېرەنلىك» كە كەلدى. ئۇلار چۈشكىچە ئويناپ كېيىن ئېلىپ كەلگەن نانلىرىنى بۇلاققا چىلاپ

يېيىشتى. ئاندىن ئېرەن ئورمانلىقىدىن يۇقىرىلاپ مېڭىشتى. ئېرەن دەريا قىرغاقلىرىدا قوغلىشىپ تۇيۇقسىزلا جەنىنەتتەك بىر باغقا كىرىپ قالدى. ئارىلىقنى كەڭ قالدۇرۇپ تىكىلگەن ئالما، نەشپۈت، ئالگىرات، شاپتۇللارنىڭ يوپۇرماقلىرى خۇددى مايلاپ قويغاندەك كۆپكۆك پارقىراپ تۇراتتى. يېتىلگەن غورىلىرىمۇ شۇنچىلىك سەرخىل ئىدى. مېۋىلەرنىڭ ئارىلىقلىرىدىكى تاختا ئېتىزلارغا تېرىلغان بۇغداي، قوناقلارنىڭ بېغىشلىرى توم، يېپىراقلىرى قارا بولۇپ، ھېلىتىن باشاقلىرىنى كۆتۈرەلمەي قالغانىدى. بۇ ئەسنادا چار ساقاللىق، ۋۇجىككىنە بىر ئادەم بىلەن ئون يەتتە - ئون سەككىز ياشلاردىكى بىر بالا قوللىرىدا باغۋەن قايچىسى تۇتقان ھالدا پەيدا بولۇپ قالدى. ئۇلارنىڭ مېۋىلەرنىڭ ھارام شۇڭلىرىنى پۈتاش ئۈچۈن كەلگەنلىكى ئېنىقلا تۇراتتى.

— بالام ئايال، — دېدى ۋۇجىك بوۋاي تال بوستانىنى ئىشارە قىلىپ، — سەن تال بوستانىنى تارا، نەشپۈت، ئالمىلارنىڭ ھارام شۇڭلىرىنى ياخشى پەرق ئېتەلمەيسەن.

تۇردى ھەسەن باغنىڭ نۇقسانسىز چىرايلىقلىقىغا، ئەتراپىنىكى مەنزىرىلەرنىڭ ئۇنىڭغا تېخىمۇ ھۆسن قوشقانلىقىغا ئىچىدە ئاپىرىن ئوقىدى. دېمىسىمۇ باغنىڭ ئالدى تەرىپى ئۆركەشلەپ ئېقىۋاتقان ئېرەن دەرياسى... ئەتراپى گويا باغنى جۇدۇن - چاپقۇنلاردىن ئاسرىماقچى بولغان قورغانلاردەك بۇك ئورمان! ئورمان ئىچىنى كېسىپ ئۆتكەن ئەگرى - بۇگرى يول... يول ئەتراپلىرىدا بۆلجۇرگەن، قۇلۇپنىك، مالىنالارنىڭ مەززىلىك ھىدى دىماغلارغا ئۇرۇلۇپ تۇراتتى. يىراقتىن ئاۋرال تېغىنىڭ ئاق باشلىق چوققىلىرى كۆموش رەڭ پارقىرايتتى.

— پاھ، — دېدى تۇردى ھەسەن باغقا تويماي قاراپ، — مۇشۇنداق يەردە ئۆيۈڭ بولسا ئۆمۈر بويى قېرىمايسەن - دە!

تۇردى ھەسەننىڭ ئىچىدىكىنى بىلىۋالغاندەك چار ساقاللىق باغۋەن چىقىۋالغان ئالما ئۈستىدىن ۋارقىرىدى:

— هه، كادىرىمىز قاراپ كەتتۇققۇ، كۈندۈزدە يۇلتۇز كۆرگەندەك.

— زوقۇم كېلىپ! دېمىسىلمۇ كۈندۈزدە يۇلتۇز كۆرگەندەك بولۇۋاتىمەن...

— راست دەيسىز، ئېرەن دەريا بويىدىكى بۇ ئون بەش مو يەر ئاتا - بوۋىمىزدىن قالغان تەۋەررۈك گۆھەر دەڭا! قارىمامسىز، قوڭۇر چىلان تۈپراق، ھاۋاسى ساپ بولغاچقا مېۋىلەرگە قۇرت چۈشمەيدۇ. ئەدناسى بۇ يەرلەر تاش تېرىسىڭىزمۇ ئۈنىدۇ.

— مېۋە ھەم زىرائەتلىرىڭىزدىن بىلىنىپ تۇرمامدۇ.

— تېخى مېۋىلەر يېتىلگەندە بىر كېلىك، باغدىن مېۋە-چېۋىڭىزنى ئۈزەلمەيلا قالىسىز، — باغۋەن ئوغلىغا قاراپ ۋارقىرىدى، — ھاي ئاياز، ئۈزۈمنىڭ پىشقان شۇڭلىرىغا دىققەت قىل - ھە!

— بولىدۇ دادا، — ئاياز غودۇڭشىدى، — تولىمۇ ئەنسىز - دە سەن، ھەر يىلى قىلىۋاتقان ئىشىم تۈرسا بىلمەمدىم.

تۇردى ھەسەن بۇ يەرگە كۆڭلى قېيمىغان ھالدا قايتتى. ئۇ يولدا كېتىۋېتىپ ئومايغا:

— ئەگەر قول ئىلكىڭدە بولسا مۇشۇنداق يەرگە ھەيۋەتلىك بىر ئۆي سالساڭ ئارمانسىز ياشايسەن - دە، — دەپ قويدى. ئۇ كېيىنكى ۋاقىتلاردىمۇ بۇ ئون بەش مو جەننەتنى ئۇنتۇيالماي ئەل - ئاغىنە، يار - بۇرادەرلىرىگە بىرنەچچە يىللارغىچە ماختاپ يۈردى.

— بىزنىڭ ئېرەن دەريا ساھىللىرىدىكى يېزا - سەھرالار ماي ئايلىرىدىن باشلاپ ئاشۇنداق چىرايلىق بولۇپ كېتىدۇ، — دېدى ئومای تارسۇغا قايتىۋېتىپ، — بىزنىڭ تارسۇ كەنتىمىزنىمۇ كۆرگەنسىز؟

— كۆردۇم، — تۇردى ھەسەن ۋېلىسىپىتىنىڭ ئارقىسىدىكى

ئومايغا قايرىلدى، — لېكىن چىرايلىقلىقتا سىزگە يەتمەيدۇ...
— ئەسكى... ئەسكى...، — ئوماي تۇردى ھەسەننىڭ دۇمبىسىگە بوشقىنا مۇشتلىدى.

راست، ماي ئايلىرىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ تارسۇنىڭ ئېدىر قىرلىرى لەيلىقازاق، سىرىقچېچەك، كاككوكگۇللىرى بىلەن پۈركۈنۈپ كېتىدۇ. ھەتتا كۆز يەتكۈسىز كۆپكۆك بۇغدايزارلىقلار ئارىسىدا ئېچىلىپ كەتكەن قىپقىزىل لەيلىقازاق گۈللىرى كۆك ئاسماندىكى يۇلتۇزلارنى ئەسكە سالاتتى... دەريا بويلىرى بەجايىكى بىر سۈرەت ئىدى! مەخمەلدەك ساھىللار تاۋلىنىپ تۇراتتى. ئۆركەشلەپ ئېقىۋاتقان سۇ قۇياش نۇرىدا ئۇنچە - مارجانلاردەك يالتىرايتتى. دەريانىڭ ئۇ قانات ھەم بۇ قانىتىدىكى زىرىق، قارىقات، ئالىقات، جىغان قاتارلىق تىكەنلىك توقايلىقلار، ئورمانلار، ئېرەن كۆچەتلىكلىرى يېيىلىپ ياتاتتى. سۇنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىكى ياپيېشىل ئاراللاردا ئات - كالا، قويلار ئوتلىشىپ يۈرەتتى. تارسۇدىن دەريا بويىغا چۈشۈپ كېتىدىغان چىغىر يول ئوت - چۆپلەر ئارىسىدا يانتاق ئۆلۈك يىلانغىلا ئوخشايتتى... ئېدىر غولىدا بىر تۇپ ئېرەن دەرىخى بولۇپ، تۇردى ھەسەن كۈندۈزلىرى ئوماي بىلەن ئەنە شۇ ئېرەن تۈۋىدە سايىداپ يېتىشاتتى. ئېرەن تۈۋىدىكى يۇمشاق مىسىل قېلىن ھەم ئېگىز ئۆسكەشكىمۇ ئۇلارنى كۆرۈش مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

تۇردى ھەسەن شېشىدەك پاكىز ئاسماندا پەرۋاز قىلىۋاتقان لاچىنغا قاراپ ئوڭدىسىغا ياتاتتى. ئۇنىڭغا قاراپ يانتۇ يانتاق ئوماي بىر تال ئوتنى ئۇنىڭ بۇرۇن تۆشۈكلىرىگە، بويۇنلىرىغا، قۇلاق ئارقىسىغا تەگكۈزۈپ كۈلمەكتە ئىدى. ئۇ تۇردى ھەسەننىڭ سول قۇلىقىنىڭ ئاستىدىكى بادامدەك قىپقىزىل خالىنى كۆرۈپ قالدى - دە، ئاستا سىلىدى.

— تۇردىكا، بۇ خالىڭىز قىزىلگۈلگە ئوخشايدىكەن...

— سىزمۇ قايسى بىر گۈلدىن كەم ئامرىقىم...

كېچىلىرى بەگنۆستەك بويىدىكى سۆگەتلىكتە ئوبدانلا كۆندۇرۇلگەن ئوماي بۇ پىنھان ئىرەن ئاستىدا تۇردى ھەسەننىڭ قانماي سۆيۈشلىرىگە، قۇچاقلاشلىرىغا، ئۇ يەر - بۇ يەرلىرىنى مۇجۇشلىرىغا قارشىلىق قىلالمىدى ھەم شەھۋانىي نەپسىنىڭ ھاياجىنىدا ھاسىراپ كەتكەن تۇردى ھەسەن ئومانىڭ كۆزلىرىگە تەلمۈرۈپ قاردى. يۈزلىرى قىزىرىپ ھەم ھۆپپىدە ئېسىلىپ كەتكەن ئوماي:

— يەنىما؟!— دەپ پىچىرلىدى.

— ھېچنېمە بولمايدۇ، بىر قېتىم...، — دېدى تۇردى ھەسەن ھىجىيىپ...

— سىز مېنى «ئالىمەن، ئۇرۇمچىگە ئاپىرىپ ئوقۇتىمەن» دېگەچكە ئۆزۈمنى بۇلغۇدۇم،— دەپ يىغلىۋەتتى ئوماي،— ئەمما كېيىن يېنىۋالسىڭىز ئالدىڭىزدا ئۆلۈپ بېرىمەن...

— توۋا دەڭا، ئوماي، ئۇنداق ۋاپاسىزلىق قىلسام خۇدامۇ كەچۈرمەس مېنى...

— مېنىڭ شۇنداق ئوقۇغۇم بولغاچقا سىزنى چوڭ كۆرمەي تېگەي دېدىم، بولمىسا ماڭا شەھەردىنمۇ ئەلچى كەلگەن.

كۈنلەر ھەپتىلەرنى، ھەپتىلەر ئايلارنى قوغلىشىپ ئۆتمەكتە ئىدى. بىر كۈنى كېچىسى تۇردى ھەسەن بىلەن ئوماي بەگنۆستەك بويىدا ئۇچراشتى. قىزنىڭ ئوماق چېھرى تاتارغان بولۇپ، كەيپىياتىمۇ چىگىش كۆرۈنەتتى.

— تۇردىكا، قورسىقىمدا قاپتۇ، — قىز يىغلىۋەتتى، — قانداقمۇ قىلارمەن ئەمدى...

— نېمە، قورسىقىمدا قاپتۇ؟ — تۇردى ھەسەننىڭ قوللىرى تۇرماق كالپۇكلىرىمۇ تىترەپ كەتتى، — مەن... مەن سىزگە پۇل بېرەي... مانا تۇنۇڭ، — تۇردى ھەسەن قىزنىڭ قولىغا يىگىرمە سوم تۇتقۇزدى، — شە... ھەرگە كىرىپ ئالدۇرۇۋېتىڭ...

— ئالدۇرۇۋېتىڭ؟! — قىزنىڭ كۆزلىرى يالتىتىدە ئالايدى، — ئالدۇرۇۋەتكەن بىلەنلا ئىش تۈگەمدۇ؟ ئۇنىڭدىن كۆرە ئەلچى كىرگۈزۈڭ، دەرھال توي قىلىۋالايلى.

— توي؟ — تۇردى ھەسەن چۆچۈپ كەتتى، — ھەي ئەخمەق قىز، تەشكىل مېنى خىزمەت گۇرۇپپىسى قىلىپ ئەۋەتكەن، «خوتۇن ئېلىپ، ئۆي تۈت» دەپ ئەۋەتمىگەن.

— ئەمىسە بۇ بالىنى، — ئوماي قورسىقىنى ئىما قىلدى، — قانداق قىلىمەن، سىزمۇ كېتىمەن دەۋاتسىڭىز.

دەرۋەقە بۇ چاغدا مەملىكەت بويىچە جاي ـ جايلارغا چۈشكەن خىزمەت گۇرۇپپىلىرىنى قايتۇرۇپ كېتىش بۇيرۇقى چىققانىدى. تۇردى ھەسەنمۇ ھەر كۈنى خىزمەت گۇرۇپپىسى باش شتابىدىكى بۇرادەرلىرىگە تېلېفون بېرىپ تىڭ تىڭلاپ يۈرۈۋاتاتتى.

— ئوماي، تۈگىمەن تەرەپتىن ئىككى ئادەم كېلىۋاتىدۇ، — تۇردى ھەسەن ئوماينىڭ بىلىكىدىن ئۇشلاپ ماڭدى، — بۇ ھەقتە كېيىن پاراڭلىشايلى.

ئارىدىن ھەپتە ئۆتتى بولغاي، تۇردى ھەسەنگە قايتىش ئۇقتۇرۇشى كېلىپ قالدى. لېكىن ئۇ ئومايدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ يۈرۈۋاتاتتى. بىر كۈنى ئوماي «ئىنقىلابنى تۈتۈش» ئىشخانىسىغا كىرىپلا ئۇنلۇق يىغلىۋەتتى. ئەگەر باشقا تۇرگۇن قىزلار بولغان تەقدىردە: «يۇقىرىغا ئەرز قىلىمەن»، «ئىدارەڭگە بېرىپ باشلىقىڭغا دەيمەن»، «سولىتىۋېتىمەن» دەپ غوۋغا كۆتۈرگەن بولاتتى. لېكىن بۇ ياۋاش، مۇلايىم، ساددا سەھرا قىزى ئۆزىنىڭ يۈزىنىڭ تۆكۈلۈشىدىن ئەنسىرەپ ئۆلۈشكە رازى بولدىكى ئۇنداق بېشىمىلىك قىلالمايتتى. لېكىن تۇردى ھەسەن ئومايىنىڭ يىغىسىدىن قاتتىق ئەنسىرىدى. ئەلۋەتتە باشقىلار كىرىپ قالسا نېمە دەپ چۈشەندۈرەلەيدۇ؟ شۇڭا ئۇ، «بۇگۈن كەچ سائەت ئونلاردا بەگئۆستەك بويىغا چىقىڭ» دەپلا ئۇنى ئىشخانا بوسۇغىسىدا ئۇزىتىپ قويدى.

تۇردى ھەسەن كېتىپ بولغۇچە بىرەر چاتاقنىڭ چىقىپ قېلىشىدىن ئەنسىرىدىمۇ، ئىشقىلىپ، ئۇ دېگەن ۋاقىتتا بەگئۆستەڭ بويىغا يېتىپ كەلدى. قىز تولا يىغلاپ كۆزلىرى قىزىرىپ، قاپاقلىرى ئىششىپ كەتكەنىدى. تۇردى ھەسەن بۇ كىچىە ئىلاجى بار چىرايلىق گەپلەر بىلەن ئومايىنى ئالداپ ئۆتكەلدىن ئۆتۈۋالماقچى بولدى. شۇڭا ئۇ، قىزنى قۇچاقلاپ سۆيدى، ئەركىلەتتى... ھەرگىز چىدىمايدىغانلىقىنى دېدى.

— ئومايى، مەن ئەتە كەتمەكچى، — دېدى تۇردى ھەسەن قىزنىڭ ئېڭىكىدىن كۆتۈرۈپ، — بىرىپلا خىزمىتىمنى قولۇمغا ئالىمەن ـ دە، ئىدارىدىن تويى قىلىش خېتى ئەكېلىمەن. بىرەر ـ ئىككى ئاي سەۋر قىلىڭ.

— كېتىشتىن بۇرۇن نىكاھ قىلىپ قويساق بولمامدۇ، — قىز كۆڭلى تۇيغاندەك تۆكۈلۈپلا تۇراتتى، — مەن خەلقئالەم ئالدىدا ئىشەنچلىك يۈرەلەيمەن.

— ھەي... نېمىلەرنى دەيدىغانسىز، پارتىيە ـ ھۆكۈمەت ئۆستۈرۈدىغان كادىرلارنى تۆۋەنگە چۈشۈرۈپ چېنىقتۇرىدۇ، — دېدى تۇردى ھەسەن مەغرۇر قىياپەتتە، — مەن دېگەن ئۆستۈرۈلىدىغان نامزاتلار تىزىملىكىدە ئىسمىم بار ئادەم. شۇنداق تۇرۇقلۇق، خىزمەتكە چۈشۈرۈلگەن جايدا تويى قىلىۋالسام ئۆسۈش ئەمەس، خىزمەتتىنمۇ ئايرىلىپ قالىمەن... ئۇنىڭ ئۈستىگە قىزىل قەغەز ئالماي نىكاھ قىلساق قانۇنغا خىلاپ!

— ۋاي ـ ۋۇي! نېمانداق جىق گەپلەر بۇ...، — ئومايى يېشىنى ئېرتىپ ئۇلگۈرتەلمەيتتى، — ئەگەر مېنى ئالداپ كەلمەي قويسىڭىز، بالىڭىز بىلەنلا دەريا‌غا ئۆزۈمنى ئاتىمەن.

— بولدى يىغلىماڭ، نېمىدېگەن تۇگىمەيدىغان ياش بۇ.

— ئەمىسە قانداق قىلىمەن؟

— مېنى كۈتۈڭ، قاراڭ بۇ نېمە؟ — تۇردى ھەسەن كۆڭلەك يېقىسىغا قولىنى تىقىپ، يېشىل يىپەك يىپقا

ئۆتكۈزۈلگەن سۈس ھاۋا رەڭ كەھرىۋا تۇمارنى ئېلىپ قىزىنىڭ بوينىغا ئېسىپ قويدى، — بۇ مومامدىن قالغان تەۋەررۈك، ھەرگىز يىتتۈرۈپ قويماڭ...

«مېنى كۆتۈڭ» دېگەن قۇرۇق سوسكىنى ئوماينىڭ ئاغزىغا سېلىپ قويغان تۇردى ھەسەن بىر كەتكەنچە يوقالدى... كۈنلەر يىل، يىللار ئەسىر بولدى... ئۇ باغرى تاشنىڭ خەۋىرى بولمىدى ... ئومايىنىڭ كۆز ياشلىرى يىلتىزسىز بۇلاقلاردەك قۇرۇپ تۈگىدى! كۆزلىرىنىڭ نۇرى ئۆچۈپ، يوللارنى غۇۋا كۆرىدىغان بولدى. ئەجىبا ئومايدەك سەھرا گۈلىنى ھېلىقى قارا كۆڭۈل دوزىخى نېمە قىلىپ قويدى ھە؟!

بارغانسېرى يوغىناۋاتقان قورسقىنى خام خەسە، رومالىلىرىدا تېڭىپ يۈرگەن ئوماي ئاتا ـ ئانىسىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ يۈردى. بىراق «ئاغرىقنى يوشۇرساڭ ئۆلۈم ئاشكارا» دېگەندەك ئۇنىڭ قورسقى تۆت ئايدىن ئېشىپ قالغاندا ئاپىسى دانەم سېزىپ قالدى. ئەمرۇللا كېچىچە ئېتىزغا سۈ ئالغاندا دانەم قىزىنى زەمچىگە باستى. لېكىن ئوماي يىغلاشتىن باشقا ھېچنېمە دېيەلمىدى. دانەم قىزىنى ئۇردى، تىللىدى، قاغىدى، ئۆزىنى ئۆزى كاچاتلىدى. ئەمما چىققان كۆز ئورنىغا كەلمىگەندەك، قانچە قىلغان بىلەن بىكار ئىدى.

بىر كۈنى كېچىسى دانەم ئورۇندا يېتىپ تۇرۇپ ئەمرۇللا تەمبۇرگە بۇ ئىشنى ئېيتتى. كۆزلىرى جامدەك يوغىناپ، چىرايى سۈپسۈر بولۇپ كەتكەن ئەمرۇللا «ئۆلتۈرۈۋېتىمەن» دەپ قولىغا پالتىنى ئېلىۋالدى. دانەم ئۇنىڭ پۇتلىرىغا ئېسىلىپ يالۋۇردى. دۇنيادىكى بارلىق ياخشى گەپلەرنى قىلىپ يېلىندى. ھەتتا: «مېنى ئۆلتۈرۈپ ئاچچىقلىرىنى چىقارسىلا» دېدى. ئۇنىڭ بېچارە، بىقول، مۆمىن، ئانىكوم ھالىتىنى كۆرگەن ئادەم ئەمەس، مالائىكلەرنىڭمۇ ئىچى سىيرىلىپ كېتەر! ھەي!... دەرىخا ئايال كىشى بولماق بولۇپمۇ ئانا بولماق نېمىدېگەن

تەس ـ ھە! ؟ ئەنە قاراڭ! ياندىكى ئۆيدە مۆل ـ مۆل يىغلاپ ياتقان ئوماي دادىسى بىلەن ئاپىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولۇۋاتقان گەپلەرنى ئاڭلاپ، ئۇلۇغ ئوتتا كۆيۈۋاتقاندەك تولغانماقتا ئىدى.

— سەن ئاپىسى تۇرۇپ بۇ ئىشلاردىن خەۋىرىڭ بولماي قالامدۇ؟ — ئەمرۇللا ئېچەككە قاراسلا سالدى، — ئانا دېگەن بويىغا يەتكەن قىزى بىلەن سىرداش، مۇڭداش بولىدىغانغۇ ھەي غورالداي...

— خەۋىرىم بار دادىسى، ئوماينىڭ ئۇ ئادەم بىلەن توي قىلىدىغانلىقىدىن سىلىنىڭمۇ خەۋەرلىرىدە بار...، — دېدى دانەم تىزلانغان پېتى، — ئۆزلىرى: «بوپتىلا ئوقۇتمەن دېگەندىن كېيىن ئۆزىدىن چوڭ بولسىمۇ بېرەيلى» دېگەنىدىلىغۇ.

— ھەي ئۆلەرمەن غورالداي، ئۇ دېگەن مۇسۇلمانچىلىقتا بار ئىش، — ژارقىرىدى ئەمرۇللا، — لېكىن بۇ نىكاھسىز قورساق كۆتۈرۈش مۇسۇلمانچىلىقتا جايىز ئەمەس، ئېغىر گۇناھ بىلەمسەن، ئۇنداق قىزنى ئۆتمۈشتە چالما ـ كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرىدۇ...

— ئەمسە قانداق قىلىمىز؟ — دانەمۇ ئۇن سېلىپ يىغلىماقتا ئىدى، — سىلىمۇ بوپتۇ دېگەچكە ئوماي ئۇ ئادەم بىلەن نەگە بېرىپ، نېمە ئىش قىلغانلىرىنى دەپ بەرسە، مەنمۇ: «بوپتىلا توي قىلغاندىن كېيىن» دەپ سەل قاراپتىمەن... مانا ئەمدى.

— ھەي كالۋا غورالداي، — ئەمرۇللا دانەمنىڭ پېشانىسىدىن نوقۇۋەتتى، — قىزىڭ ھەممە ئىشلارنى ساڭا ماختىنىپ دەپ بەرگەندە، مۇشۇنداق شەرمەندە بولۇشنى ئويلىمىدىڭما؟

ئەمرۇللا بىلەن دانەم دەتالاش قىلىپ تاڭمۇ سۈزۈلۈپ قالغانىدى. ئۇلار گۇڭشىغا، ئۇرۇمچىدىكى چوڭ ئورۇنلارغا ئەرز قىلماقچى بولۇشتى، لېكىن دەرھاللا يالتايدى. رەھبىرى

كادىرلارنى «كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدارلار» دېگەن قالپاق ئاستىدا كۆرەش قىلىپ، سازايى قىچقىرىپ ھالىنى قويمىدى. مۇشۇنداق قالايمىقان ۋەزىيەتتە كىمنىڭ گېپىنى كىم ئاڭلايدۇ؟ ئۇنىڭ ئۇستىگە خەق ئۇقمايدىغان سەتچىلىكنى ئۆزلىرى ئاشكارىلاپ قىزىنى ھەم ئائىلىنى رەسۋايىئالەم قىلغانىنىڭ پايدىسى نېمە؟

ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى ئالدىغا ماڭسا ھارۋا ئۆرۈلىدىغان، ئارقىغا ماڭسا ئات ئۆلىدىغان ئاچالدا گاڭگىراپ قالدى. لېكىن ئۇلار قىزىنىڭ ئىچكەركى ئۆيدە يوق ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ چۆچۈپ كېتىشتى. ئاتا ـ ئانىنىڭ كېچىچە قىلىشقان گەپلىرى، تارقاتقان تەشىلىكلىرىنى ئاڭلىغان ئوماي دېرىزىدىن چۈشۈپ نەگىدۇر كەتكەنىدى. ئەمرۇللا بىلەن دانەم يىغلاپ ـ قاخشاپ ھەپتىگىچە ئىزدەپ دېرىكىنى ئالالمىدى. قولۇم ـ قوشنىلارمۇ ئۇلارغا ھەمقان بولۇشتى. ئاخىرى «ئوماي ئۆزىنى دەريا‌غا تاشلىۋاپتۇ، كۆرگەنلەر بار ئىكەن...» دېگەن گەپ تارقالدى. ئەمرۇللا، دانەم ئەر ـ خوتۇن ئاددىي بولسىمۇ قىزىنىڭ روھىغا ئاتاپ نەزىر بەردى. شۇنداق قىلىپ ئۇلار يالغۇز قىزىدىن ئايرىلغان بولدى.

دەرۋەقە، دۇنيا تاسادىپىي ۋەقەلەرگە باي بولىدۇ. ئۇنىڭسىزمۇ بۇ رابات كۆڭۈلسىز بولغان بولار ئىدى. كەچ كۈزنىڭ سوغۇق بىر كېچىسى دەريا تەرەپتىكى چىغىر يولدىن بىر قارا كۆلەڭگە ئىككى بېقىنىنى قاماللىغان ھالدا ئاجىز ئىكراپ، بەزەن ۋاي ـ ۋايلاپ ھەم تۇيۇقسىزلا ئولتۇرۇپ قېلىپ، يەنە ئۆمىلەپ قويۇپ، ئەمرۇللانىڭ ئۆيىگە يېقىنلاشتى... ئۇ باغدىكى شور تامدىن چۈشۈپ كالا ئېغىلىنىڭ ئارقا تېمىگە كەلدى. ئاندىن باغ ئىشىكىنى ئاستا ئىتتىرىپ ھويلىغا كىردى. مانا بۇ دەريانىڭ ئۇ قانىتىدىكى قازاقلارنىڭ ئاۋۇللىرىدا كالا سېغىپ، يۈك ساۋاپ، يىپ ئېگىرىپ كۆنىنى ئالغان، ئەمما تەۋەللۇتىنىڭ يېقىنلىشىپ قالغانلىقىدىن ئۆز ئۆۋىسىغا قايتىپ كەلگەن ناتىۋان

قۇش — ئومای ئىدى... ئۇ، ئاتا - ئانىسىنىڭ ھىدلىرىنى پۇرىماقچى بولغاندەك، مېھرىبان ئاۋازلىرىنى ئاڭلىماقچى بولغاندەك ئىشىككە يۈزلىرىنى ياقتى. بوۋاي بىلەن مومانىڭ ئاجىز يۆتەلگىنى ئاڭلاندى:

— دادىسى، كۆزۈم ئېلىنىپ كېتىپتىكەن، ئومايىنى چۈشەپتىمەن دېسە، — دېدى مومای يىغلامسىراپ، — شۇنداق ئاشكارا كۆردۈم. ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ: «ئاپا، بالامنى باقالارسەنمۇ؟ كىچىكمىدىن جاپايىمنى تارتىپلا كەلدىڭ، ئەمدى يەنە سېنى جاپاغا سالمىدىغان بولدۇم...» دېگۈدەك.

— ئۇ بالىنىڭ ئۆلۈپ كەتكىنىمۇ بىر سىر، ئوبدان بوپتىكەن. بولمىسا سېنىڭ بىلەن مەن ئەل - مەھەللە ئىچىدە قانداقمۇ باش كۆتۈرۈپ يۈرەر ئىدۇق. تېخى ئومای ئۆزىچۇ؟

— ئەمما بالىسىنى ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ كېتىپ يامان قىلدى، ئۇ نېمىلا دېگەنبىلەن پاك ناھەسىدە - دە...

— راست دەيسەن خوتۇن، بىر بوۋاقنىڭ جېنىغا زامىن بولۇپ گۇناھ قىلدى، گۇناھ...

دادىسى بىلەن ئاپىسىنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلىغان ئومای تېلىقېپقىنا ئارقىغا ياندى. ئۇ نەگىدۇر كەتمەكچى ئىدى. بىراق بىردىنلا تۇتقان تولغاق ئۇنى يەرگە ئولتۇرغۇزۇپ قويدى. بۇ قېتىمقىسى پارچە تولغاق بولمای بەلكى ئارقا - ئارقىدىن مۇجۇپ، ئۇنى قوپالماسلا قىلىپ قويدى. ھەم يوتىسى بويلاپ قىزىق بىرنېمىنىڭ ئاققانلىقىنى سەزدى - دە، ئۆمىلەپ، يەر سىجىلاپ سامانخانىغا كىرىپ كەتتى...

ئەتىگەنلىكى كالىغا ھەلەپ ئېتىش ئۈچۈن دانەم سامانخانىغا كىردى. كىرىدىدە چۆچۈپ ۋارقىرىۋەتكىلى تاسلا قالدى. چۈنكى سامانلار تىلغىنىپ، قان بىلەن بويىلىپ كەتكەن بولۇپ، چېت كۆڭىلەككە چىڭ يۆگەلگەن بىر نەرسە مىدىرلايتتى ھەم بوش مىقىرايتتى... يۆگەك ئۈستىدىن يېشىل يىپەك باغلىق كەھرىۋا

تۇمار ئېسىلىپ تۇراتتى. دانەم چىت كۆڭلەكنى، كەھرىۋا تۇمارنى ھەم يۆگەكنى باغلىغان رومالنى تونۇپ قالدى.

— قىزىم ئوماي!... سەن نەدە؟!...

دانەمنىڭ ئەنسىز ئاۋازىدىن ئەمرۇللا ئۆڭسۈلى يوق ھالدا يۇگۈرۈپ كەلدى. ئۇ ھويلىدىن دەريا تەرەپكە قاراپ كەتكەن قانلىق ئىزلارنى كۆردى. قانتىتىق يەردە قالدۇرغان بەش بارماق ئىزلىرىمۇ بار ئىدى.

— ئوماي كەپتۇ! قىزىم ئوماي كەپتۇ!! تاتلىق قىزىم، قېنى سەن؟...

ئەمرۇللا قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ قاتتىق ۋارقىرىغىنىچە يۇگۈرۈپ چىقىپ كەتتى... ئارقىدىن دانەمۇ چىت كۆڭلەككە يۆگەلگەن بوۋاقنى باغرىغا باسقان پېتى ئېرىنىڭ ئارقىسىدىن يۇگۈرۈپ كەتتى. ئەمما، ئەمما... ھېلىقى قانلىق ئىز تىك يار ئۈستىدە يوقاپ كەتكەن بولۇپ، يارنىڭ ئاستى بۇزغۇن چاچرىتىپ، پىرقىراپ تۇرغان قاينام ئىدى!... ئەمرۇللا بىلەن دانەم ئىككىنچى قېتىم نەزىر بەردى.

ئۇلار بوۋاقنىڭ تەقدىرى ھەققىدە خېلىلا تاقتا - تۇقتا بولۇشتى. ئاخىرى مەسلىھەت بويىچە دانەم بىر كېچىسى بوۋاقنى جاغىستايدىكى سىڭلىسىنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ كەتتى. ئۇ: «ئوماي تۇغۇتىدا ئۆلۈپ كەتتى، ئېرى بالىنى بىزگە تاشلاپ بەردى» دەپ بالىنىڭ يۈزىنى يورۇق قىلدى. تارسۇغا قايتىپ كەلگەندە بولسا: «جاغىستايدىكى سىڭلىم بەدىرىنساخان تۇغۇتىدا ئۆلۈپ كەتتى، بالىسىنى مەن ياندۇرۇپ كەلدىم» دەپ «ھارامدىن بولغان شۇم» دېگەن ئاھانەتلىك تامغىدىن كىچىك تۇغلۇقنى خالاس قىلدى.

بىز دەسلەپتىلا قەيت قىلىپ ئۆتكەنىدۇق. دانەمنىڭ جۇغى كىچىك، ئەمما چاققان بولغاچقا ئېرىنىڭ ئۇنىڭغا ئامراقلىقى كېلەمدۇ، ئەيتاۋۇر ئۇنى «غورالداي...» دەپ قويۇاتتى. شۇڭا تۇغلۇقنىڭمۇ «غورالداي» دەپ تىلى چىقتى. ئۇ، غورالداي

ئاپىسىنىڭ ئېتىكىنى تۇتۇۋېلىپ تاپ باستۇرمايتتى. دېمىسىمۇ دانەم ئۇنىڭغا قەۋەتلا ئامراق ئىدى. ئۇ يالغۇز قىزى دەردىدە بىرەر كۈنمۇ كېسەلدىن خالىي بولالمىدى. ئۇ ئالەمدىن ئۆتكەندە تۇغلۇق ئون تۆت ياشتا بولۇپ، يەتتىنچى سىنىپتا ئوقۇۋاتاتتى...

.....

قۇراق كۆرپىدە يېتىپ كۆڭلى ئەلەمزادە بولغان ئەمرۇللا بوۋاي ياشلىق كۆزلىرى بىلەن باراڭدا ئېسىلىپ كەتكەن كاۋىلارغا قارىدى. ئۆگزىدىكى كەپتەرخانىغا زەن سالدى. هويلىنىڭ شور تېمىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان، ئىشىك ئالدىدىكى كۆكتات ئېتىزلىرىغا ھەۋەس بىلەن تىكىلدى. لېكىن ئۇلار بوۋاينىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرالمىدى. ئۇنىڭ ئۆپكىسى ئۆرۈلۈپ كۆزلىرىگە يىغا يامىشىپلا تۇراتتى. راست، ئەمرۇللا بوۋاي يىغلىماي كىم يىغلىسۇن؟ قارىمامدىغان بۇ جاھاننىڭ تارلىقىنى! ئۇ ئەشەددىي دۇشمىنى بىلەن ئېرەن دەريا ۋادىلىرىدا يەنە ئۇچرىشىپ قالغىنىنى كۆرۈڭ... ئومايىنى خورلۇق ئىچىدە ئۆلتۈرگەن، دانەمنىڭ ھەسرەت يۈتۈپ بۇ ئالەمدىن بالدۇرلا كېتىشىگە سەۋەبچى بولغان ... تۇغلۇقنى قارا يېتىم قىلىپ قويغان زادى كىم؟! ئەمرۇللا ئائىلىسىنى تۇزغاقتەك توزۇتۇپ بېشىغا ئۇنتۇلغۇسىز كۈلپەتلەرنى سالغان قايسى تاش يۈرەك مەخلۇق ئۇ؟! ئۇ ئاشۇ «نازىر» تاجىسىنى كىيىۋالغان مەلئۇن تۇردى ھەسەن!!... توۋا دەپ ياقىنى تۇتماقتىن باشقا چارە يوق! بىر زامانلاردا قارار تاپقان كۆڭۈل زېدىلىرى يەتمىگەندەك، يەنە ئاشۇ نىجىس بىلەن باغلىنىپ قالغىنىنى قارىمامدىغان! ياكى خۇدايىم ئوغلى بىلەن قىزىنى بىر - بىرىگە ئاشىقى - شەيدا قىلىپ قويۇپ، تۇردى ھەسەنىڭ گۇناھلىرىنى كۆزىگە كۆرسىتىۋاتامدۇ - يە؟! ياق، ئەمدى تۇغلۇق ئوتتۇرىدا قۇربانلىق قوي بولسا بولمايدۇ. ئۇنى بۇ دوزاختىن تارتىۋېلىش كېرەك... ئاكىسى بىلەن سىڭلىسى توي قىلسا، قۇياشمۇ قارىيىپ كېتىدۇ... بۇنى ئايازغا دېمىسە

بولمايدۇ. ئۇ، بۇ ئاكا ـ سىڭىللارنى گۈناھ ئۆتكۈزۈشتىن بۇرۇن قۇتقۇزۇپ قېلىشى كېرەك. ئەمما زە تۇغلۇقىنىڭ تۇردى ھەسەنىنىڭ بالىسى ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇرماسلىق كېرەك... مەن... مەن قېرىغان چېغىمدا تۇغلۇقتىن ئايرىلىپ قالسام زادى بولمايدۇ. ئۇنىڭدىن كۆرە ئۆلگۈنۈم تۈزۈك...

بۇۋاي ئۆيگە كىرىپ كېتىپ تورۇس لىمى ئارىسىغا تىقىۋەتكەن، مۈشتۈمدەك بىر تۇگۈچنى كۆتۈرۈپ چىقتى ھەم ئۇنى ئاۋايلاپ ئاچتى. بۇ قاتمۇقات لاتىلارغا ئورالغان نەرسە مەرۋايىت تۇمار ئىدى. بۇۋاينىڭ قايتىدىنلا ئۆپكىسى ئۆرۈلدى:

— بۇ... بۇ لەنەت تەگكۇر تۇمار، — دېدى ئەمرۇللا غاراڭ ـ غۇرۇڭ ئاۋازدا، — قىزىم ئومايىنىڭ بوينىغا چۈشكەن بىر سىرتماق... شۇنداق ئەجەل سىرتمىقى... بۇنىڭغا ئالدىنىپ قانچە كېچىلەر ئۇ نىجىسنىڭ يولىغا قارىمىغان!

بۇۋاي قۇراق كۆرپىگە «بىسمىللا» دەپ قايتا باش قويۇۋاتقاندا تۇردى ھەسەن داچىسىغا ئوغرىلىقچە چۈشكەن تۇغلۇق شوتا ئارقىلىق تامغا چىقىپ پەسكە سەكرەۋاتاتتى. ئۇ قېلىن ئوت ـ چۆپ ئارىسىغا يوشۇرۇپ قويغان ۋېلىسىپىتىنى مىندى ـ دە، تارسۇغا قاراپ شۇنچە تېز قويۇۋەتتى. شۇنداقتىمۇ، ئايازنىڭ ھېلىلا دېگەن گەپلىرى ئۇنى ھەيرانلىق ئىلكىدە قىينايتتى. ئەگەر تۇردى نازىر ياشلىقىدا تارسۇغا خىزمەت گۇرۇپپىسى بولۇپ چۈشكەن تەقدىردىمۇ ئەمرۇللا بۇۋايغا نېمە ئۈچۈن زىيانكەشلىك قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا زادى نېمە توقۇنۇش بولغان! بۇۋاينىڭ چەت ئەلگە قاچقان ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى بولمىسا ...ئەگەر راستىنلا ئەمرۇللا بىلەن تۇردى ھەسەن ئوتتۇرىسىدا كۆڭۈلدە قالغۇدەك ئاداۋەت بولغان بولسا تۇغلۇق ئەلۋەتتە خەۋەرسىز قالماس ئىدى.

— مەن بارغۇچە، — پىچىرلىدى تۇغلۇق، — دادام ئۇخلاپ قالمىسا بولاتتىغۇ.

تۇغلۇق ۋېلىسىپىتنىڭ پىدالىنى جان - جەھلى بىلەن تېپىشقا باشلىدى...

19

داچا دەرۋازىسىدىن «بەگزادە»نى يالت - يۇلت پارقىرىتىپ ھەيدەپ چىققان تۇردى ھەسەن ئىشىك ئالدىدىكى سېدىنىڭ ئارقىسىدا تۇرغان ئەمرۇللا بوۋاينى كۆرگەن بولسىمۇ كۆرمەسكە سالدى. ئۇ: «ئايال بىلەن قىلىشىدىغان بىرەر مۇھىم ئىشى بولمىسا نېمىدەپ كېلىدۇ؟» دەپ ئويلىدى - دە، چوكانتال كوچىسىدىن ئۆتۈپ غول يولغا چىققاندا ئارقىسىغا قارىدى. ئىككىلا قانىتى چوڭ ئېچىلغان دەرۋازىنى تاقاپ بولغان ئايال ئەمرۇللا بىلەن نېمىدۇر دېيىشتى. تۇردى ھەسەن ئۇلارنىڭ قوللىرىنى شىلتىپ باشلىرىنى چايقاپ سۆزلەشكەنلىكىنى، ئاندىن داچىغا كىرىپ كەتكەنلىكىنى كۆرگەندىن كېيىنلا نېمىنىدۇر تىللاپ يولغا راۋان بولدى.

«دېمىسەم بولمايدىغان مۇھىم مەخپىي گېپىم بار، ئىككىمىزلا سۆزلىشەيلى» دېگەن گەپنى ئاڭلاپ ھەيران بولغان ئايال بوۋاينى ئۆيگە باشلاپ كىردى ھەم قوغۇن - تاۋۇز تىلىپ، باغنىڭ ھەر خىل مېۋىلىرىدىن پەتنۇستا ئېلىپ كىردى. بوۋاي تىنجىق ماشىنىدا چاڭقاپ قالغانمۇ، ئىشقىلىپ، تۇزۇت قىلمايلا قوغۇن - تاۋۇزدىن بىرنەچچە تىلىم يەۋەتتى. ئاندىن ئۇ ئاغزىغا تىكىلىپ ئولتۇرغان ئايازغا بۇنىڭدىن يىگىرمە سەككىز يىل ئىلگىرىكى يۈز بەرگەن ئىشلارنى بىر - بىرلەپ سۆزلىدى... ئۇ سۆزلىگەنسىرى ئايازنىڭ ئاغزى ئوچۇقلا قالدى. ئۇ، بۇ ئىشلارنىڭ بۇنچىۋالا چىگىش ھەم مۇرەككەپ بولۇپ كېتىشىنى ئويلىمىغانىدى. ئامال قانچە؟ تۇردى ھەسەن پات - پاتلا: «ھەي، ھەي... بىر ئوغلۇم بولغان بولسا، داچىنىڭ ھەممە ئىشىنى

ئىلكىگە ئالماسمىدى» دەپ ئارمان قىلاتتى. مانا ئەمدى ئۆز ئوغلى بارلىقىنى بىلسە بېشى كۆككە يېتەر! بىراق بۇنداق قىلىشقا بوۋاي ھەرگىز ئۇنىمايتتى. ئەلۋەتتە قېرىغان چېغىدا بالىسىدىن ئايرىلىپ قېلىشنى كىم خالىسۇن!؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە تۇردى ھەسەن ئۇششۇقلۇق، ئۆكتەملىك قىلىپ سوتلارغا ئەرز تۇتسا، بىر دېھقاننىڭ كاتتا بىر ئەمەلدار بىلەن تەڭ بولغىنى نەدە بار؟ بۇ خۇددى قەستەن چىنىنى تاشقا تاشلىغاندەكلا بىر ئىش ـ دە! بوۋاينىڭمۇ ئەنسىرەيدىغان يېرى شۇ ئىدى.

— ئاياز ئىنى، گەپلىرىم روشەن بولغاندۇ؟— دېدى بوۋاي يۆتىلىپ قويۇپ،— ئەمدىكى ئىش، تۇغلۇق بىلەن نەئىمەگە چەك قويمىساق ھەممىمىز گۇناھكار بولۇپ قالىمىز.

— نېمىشقا ئەمدى؟

— ۋۇي، نېمىشقا دېگەنمۇ گەپمۇ، — ئەمرۇللا ئاياز نىڭ كۆزلىرىگە قارىدى، — ئاكا ـ سىكىل توي قىلسا مۇسۇلمانچىلىقتا راۋا بولارمۇ؟

— شۇ ئىشمىدى، مەسىلە ئەمدى روشەنلەشتى،— ئاياز كۈلۈۋەتتى،— ئەمرۇللاكا، خاتىرجەم بولسىلا ئۇنداق ئىش يوق، نەئىمە نازىرنىڭ ئۆز قىزى ئەمەس...

— ئۆگەيما؟

— شۇنداق، ئۇ خالئاينىڭ قىزى...

— ھىم، ماقۇلە. مۇنداق گەپ ئىكەن ـ دە!

— ئەمدى يەنە قانداق گەپلىرى بار؟

— ئۇ ئىككىسىنىڭ ئىشىنى خالئاي بىلەن ئىككىڭلارغا تاپشۇردۇم... ئەمما، تۇردى چوڭامغا تۇغلۇق توغرۇلۇق ھەقىقىي ئەھۋالنى ھەرگىز دېمەسلىككە قەسەم ئىچىپ بەرگەن ئىنى.

— دېمىسەم بولمىدىغۇ، — ئاياز ئىككىلەندى، — خالئايغىمۇ دېمەيمەنما؟

— ياق، دېمىگىن، «ئەر ـ خوتۇن ئارىسىدا سىر بولماس،

پاك كۆڭۈلده كىر» دېگەن گەپ بار. مەن ئۇلارغا ئىشەنمەيمەن.

— بۇ يەردە ئەڭ قورقۇنچلۇق بىر ئىش مەۋجۇت، — دېدى ئاياز پەس ئاۋازدا، — ئەگەر نەئىمە توي قىلىشتا چىڭ تۇرۇۋالسا، تۇردى نازىر تۇغلۇققا ئۆچمەنلىك قىلىپ...

— توغرا، بۇنداق نازۇك يېرىمۇ بار، — دېدى ئەمرۇللا بېشىنى سالغان هالدا، — ئۆتكەندىغۇ خالئاي ئاغىچا ۋاقتىدا سەۋەب قىلىپ قۇتقۇزۇۋالدى، ئەگەر نازىر غەزەپ ئاچچىقىدا...

— مېنىڭمۇ ئەنسىرەيدىغىنىم شۇ...

بۇۋاي بېشىنى سالغان هالدا خېلى ئۇزاق ئۇندىمىدى. كېيىن بىردىنلا مەيدىسىنى كۆتۈرۈپ يانچۇقىدىن كەھرىۋا تۇمارنى ئېلىپ شىرەگە قويدى.

— ناۋادا تۇردى چوڭام ئاشۇنداق قارا كۆڭۈللۈك قىلىپ، قول سېلىش ئېھتىمالى سېزىلسە، — دېدى بۇۋاي بىرپەس جىمىپ قېلىپ، — بۇ تۇمارنى كۆرسەتكىن... ئەگەر ئۇنىڭ باغرىدا ئاتىلىق مېھرى - شەپقەتلىرى ئۆلمىگەن بولسا، يامانلىقتىن دەرهال قول تارتىدۇ...

— ئەمرۇلكا، — ئاياز بۇۋاينىڭ كۆزلىرىگە قارىدى، — بۇ ئىشنى راستىنلا خالئاي خانىمدىن خۇپىيانە تۇتىمىزما؟

— ئا!...، — بۇۋاي تېرىكىپ قالدى، — مەن ئەتىگەندىن بېرى ئېشەكنىڭ قۇلىقىغا سەتە چالمىدىم...

— بولىدۇ، بولىدۇ، خاپا بولمىسىلا.

ئاياز— تۇغلۇق توغرۇلۇق نەئىمەنىڭ پىلانلىرىنى سۆزلەپ بېرىپ، ئەمرۇللانىڭ كۆڭلىگە چىراغ يېقىۋەتتى. بۇۋاي ئەلۋەتتە يالغۇز ئوغلىنىڭ مەڭگۈ كۆمۈرچى بولۇپ ئۆتۈشىنى خالىمايتتى. ئۇ سەھرالاردا قاتناپ پۇل تېپىۋاتقان شوپۇر بالىلارنى كۆرسە پۇتۇن بىساتىنى سېتىپ تۇغلۇقنى ئوقۇتقۇسى، ئەنە شۇنداق زامانغا لايىق ئادەم قىلغۇسى كېلىپ كېتەتتى. نەدىكى تۇكۇاشلار قىلىدىكەنۇ، تۇغلۇقتەك ئەقىللىق، زېھنىياتلىق، پەزىلەتلىك بالا

ئۇلارنى چۆلده قويار... مانا ئەمدى بوۋاينىڭ ئارزۇ - ئىستەكلىرىنى ئاشۇ مۇشتۇمدەك قىز قىلىمەن دېگەنىكەن، ئۇنىڭ سادىغىسى بولسا ئەرزىيدۇ.

— شۇڭا ئەمرۇللا، مەن خالىغاي، ئەئىمە، تۇغلۇقلار بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ئۆزلىرىنى ئۆچ ئايغىچە ئۆيۈمگە ئەكىۋېلىپ، ھاللىرىدىن خەۋەر ئالماقچى ئىدىم، — دېدى ئايباز بوۋايغا ئالما ئاقلاپ بېرىۋېتىپ، — بىراق سىلى ئۆتكەندە كىرىپ جېدەل قىلغانلىرىدا تۇردى نازىر سىلىنى تونۇپ قالدى.

— ئا... شۇ ئىشمىدى، مەندىن ئەنسىرىمە، — ئەمرۇللا قول سىلكىدى، — پۇل بار، ئوتياش كۆكتاتلىقتا، ئۆزۈم تاماق ئېتىپ يېيەلەيمەن. ئېغىر - يېنىك ئىشلارغا تۇغلۇقنىڭ ئاغىنىلىرى «ھە - ھۇ» دېيىشىدۇ. ئايباز ئىنى ئۇلار ئۇرۇمچىگە قاچانراق ماڭماقچى؟

— ئوقۇش باشلاشقا ئۇلگۈرۈپ بارماقچى، — ئايباز بارماقلىرىنى سانىدى، — ئون كۈن ئەتراپىدا قاپتۇ.

— ھە، راست، تۇغلۇق ئاخشام «تۇ نازىر بىلەن ئوتتۇراڭلاردا بۇرۇن نېمە ئىش ئۆتكەن» دەپ قىستاپ تۇرۇۋالدى، — ئەمرۇللا گېپىنى قىرىپ قويدى، — مەن: «ئۇ نەچچە مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا مېنى ئېسىپ ئۇرغان» دەپ يالغان ئېيتتىم. سەنمۇ شۇنداق دەپ قوي. ئۇ، تۇردى نازىرنىڭ دادىسى ئىكەنلىكىنى ھەرگىز بىلىپ - تارتىپ قالمىسۇن.

— بالىدىن ئايرىلىپ قالمەن، دەپ ئەنسىراۋاتىدىلا شۇنداقمۇ؟ — ئايباز بېشىنى چايقىدى، — ھەقىقىي ئەھۋالنى ئۇقسىمۇ، تۇغلۇق سىلىنى تاشلاپ كېتىدىغان بالا ئەمەس.

— ئۇغۇ شۇنداق، لېكىن بالىنىڭ كۆڭلى بۆلۈنۈپ كېتىدۇ.

— بەربىر بىر كۈنى بولمىسا بىر كۈنى ئاڭلايدۇ.

— بۇ سىرنى ئىككىمىز بىلىمىز، ئۇچىنچى ئادەم يوق، — ئەمرۇللا بۇ سۆزنى ئاچچىقى بىلەن دېدى، — خۇدا بولسا ھەرگىز

دەپ قويمايدۇ، سەنلا دېمسەڭ...

— ئۇقتۇم، ئۇقتۇم، سىلىدىن قۇتۇلغىلى بولمىغۇدەك...

— ئۇقساڭلا بولدى، مەن قايتاي، — ئەمرۇللا دۇئا قىلىپ ئورنىدىن تۇردى، — يەنە ھېلىقى تۇ نازىر دېگىنىڭ قورسىقىنى سۇرەپ كېلىپ قالمىسۇن.

— ھازىرچە كېلىشى ناتايىن، يانفونىڭ سايراپ كېتىشى، — دېدى ئايال بوۋايىنى سۇپىدىن يۆلەپ چۇشۇرۇۋېتىپ، — ناھايىتى جىددىيلىشىپ شەھەرگە كىرىپ كەتتى.

— مېنىڭچە، نەئىمەنىڭ كويىدا يۇرگەن ھېلىقى قارا توڭگۇز قاۋۇزدۇر بەلكىم.

— ھېچنېمە دېگىلى بولمايدۇ.

ئەمرۇللا بىلەن ئايال گېپىنى قىلىۋاتقاندا تۇردى ھەسەن بىلەن قاۋۇز سائۇنا مۇنچىسىدىن ئانچە يىراق بولمىغان بىر ئاشخانىدا تاماق يېيىشىپ ئولتۇراتتى. يېپما قاپاقلىرى تۇخۇمدەك پۇلتىيىپ، ئەتلىك كالپۇكلىرى قوش بۇرەكتەك ساڭگىلاپ قالغان، قاپقارا مۇدۇر - چوقۇر يۈزى بولسا زەھەردەك ئۇچقۇنلار بىلەن سۇرلۇكلىشىپ كەتكەن قاۋۇز چوكىنىڭ ئۇچىنى چىشلەپ، كۆزقارىچوقلىرى قېتىپ قالغاندى.

— ھىم تۇ نازىر، ئىككى يۈز مىڭ سوملۇق چەكنى، ئون ئىككى تۇمەنلىك ئۇزۇكنى، بىر يۈز سەكسەن مىڭ سوملۇق «نىسسان»نى قايتۇراي دەمسىز ياكى باشقا دەيدىغانلىرىڭىزمۇ بارمۇ؟

قاۋۇزنىڭ سۆزى تۇردى ھەسەننىڭ كېلەڭسىز ۋۇجۇدىنى تۇلۇق تاشتەك ئېغىرلىتىۋەتتى. شۇ ھامان خام سېمىز تېنىدىن شۇرراپە تەر قۇيۇلدى. ئۇ ھۆل بولۇپ كەتكەن قولياغلىقىدا تاقىر بېشىدىن ساقىۋاتقان ئېرىقچىلارنى، مايلىق گەدەنلىرىنى سۇرتۇپ ئولگۇرتەلمىدى. بىر چاغدىلا يېرىم يۈمۇق كۆزلىرىنى ئارانلا ئېچىپ ئۇدۇلىدا ھومىيىپ ئولتۇرغان قاۋۇزغا قارىدى.

— ئۆتكەندە بەگزادەم: «نەئمە ئۇزۇكنى ئالدىمۇ، بولدى، قالدىسدا مېنىڭ ئويلىغانلىرىم بار. لېكىن ۋاقتى كەلگەندە ئۇزۇك، ماشىنا، چەكنى مەندىن ئالغانلىقىڭىزغا گۇۋاھ بولسۇنلا بولدى...» دېگەندەك قىلىۋېتىڭىز...، — ئامالسىز قالغان تۇردى ھەسەن قاۋۇزنىڭ گېپىنى تەكرارلىدى، — ئەمدى بۇ گەپنى قىلىۋاتىسىز؟

— توغرا، مەن شۇنداق دېگەن، — قاۋۇز سوزۇپ كېكەردى، — لېكىن شۇنىڭ يارىشىقىنى قىلمىسىڭىز.

— يارىشىقى؟ بۇ... بۇ نېمە دېگىنىڭىز ئەمدى؟

— ئېسىڭىزدىمۇ نازىر، بىر چاغدا دادامغا دېگەن گېپىڭىز؟ ئەلۋەتتە مېۋىسىنى كۆرسىتىپ بەرگەن يەردە، شېخىنى ئېگىپ بەرسىڭىز نېمە بوپتۇ... مەنمۇ سىزگە ئاز بەدەل تۆلىمىدىم...

تۇردى ھەسەننىڭ گەجگىسىدىن قورۇدى. قارا، بۇ تۆكلۈك قۇرت: «قىزىڭنى كۆرسىتىپلا قويماي سولاپ بەرگىن، دەمدۇ نېمە؟» دېگەن ئوي كاللىسىغا كېلىشى بىلەن ياندۇرۇپلا سورىدى:

— بايۋەچچە، «مېۋىسىنى كۆرسىتىپ قويماي، شېخىنى ئېگىپ بەر» دېگەن گېپىڭىزنى راسا ئاڭقىرالمىدىم.

— نازىر، زېھنىيىتىڭىز ئۇنچۇالا گال ئەمەستى، نېمە بولدى سىزگە؟ خالىغاي پېرىخوندەك ئويىنتىۋەتتىمۇ يە؟

قاۋۇز گەپلىرىنى يېرىمى يېپىق، يېرىمى ئوچۇق ھالدا چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى. ئەلۋەتتە نازىر قىزىنى بىرەر باھانە ـ سەۋەب بىلەن شەھەرگە ياكى شەھەرنىڭ خالىيراق يېرىگە ئەكېلىپ، تەربىيە قىستاپ قېلىشى، كۆڭلى ئاينىپ چەت ياقىدا قەيەر قىلىپ قىزىنى يالغۇز قويۇشى كېرەك ئىدى... مانا بۇ شېخىنى ئېگىپ بېرىش دېيىلەتتى... قاۋۇزنىڭ ئادەملىرى نەئمەنى ماشىنىدا ئەپقېچىپ ئەكەلگەندىن كېيىن ئۇنى ئوكۇل، سوغۇق ئىچىملىك ياكى دورا پۈرىتىش بىلەن ھوشىدىن

كەتكۈزۈۋېتىش... شۇ ئارقىلىق نەئىمەنى ئىسكەنجىگە ئېلىۋېلىش ... ئۇ يۈزىنىڭ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ قانۇنغا بارالمايدۇ. ئەگەر پوپاڭ كۆتۈرگۈدەك بولسا قاۋۇز:

— «ئۇ مېنىڭ لايىقىم، شۇڭا دادىسىدىن ئون ئىككى تۈمەنلىك ئۈزۈك ئەۋەتسەم موكلا قولىغا سالدى. بىراق بىر كۆمۈرچى بالىنى تېپىۋېلىپ، ئۇنىڭ ياشلىقىغا، ئىسكەتىگە مەھلىيا بولۇپ، مېنىڭدىن يۈز ئۆرىدى...» دەۋېرىدۇ. بۇنىڭغا نازىرمۇ گۇۋاھ بولۇپ مەيدانغا چىقىدۇ. قۇربان قىلسا ناھايىتى بىر ئۆگەي قىزكەنغۇ! ياكى ئۈزىنىڭ پۈشتى بولمىسا!... ئەمما بەش يۈز مىڭ سوم ئاز پۇل ئەمەس ـ تە!...

— بايۋەچچە، نەئىمە سىز بەرگەن ئۈزۈكنى يىتتۇرۇۋەتتى، ئۇ...

— نېمە، يىتتۇرۇۋەتتى؟— قاۋۇز خۇشاللىقىدا نازىرنىڭ گېپىنىڭ كۆتىگە تەپتى، — نېمە ئۈچۈن بايانتىن بېرى دېمەيسىز؟ بىۋ... بۇ تۈمەن سومغا سېتىۋالغىلى بولمايدىغان خۇش خەۋەر ئىكەن ئەمەسمۇ. ئەگەر سوتقا بارغان تەقدىردىمۇ ئوشۇقىمىز ئالچۇ چۈشۈدىغان بولدى!

— كۆڭلۈم پاراكەندە، بايۋەچچە، داچىدا يۈز بەرگەن ئىشلار كاللامنى ئېلەشتۇرۇۋەتتى،— قاۋۇزنىڭ ۋەھشىي چىرايىنىڭ ۋىللىدە ئېچىلغانلىقىنى كۆرگەن تۇردى ھەسەن بىردىنلا جانلاندى، — مۇنداق بولسا، مەن بۇگۈن ئۇلارغا ئاخىرقى قېتىم بىر ئولغۇماش سېلىپ باقاي. چۈنكى قولۇمدا ئۇلارنى رەسۋا قىلغۇدەك، ياۋاشلاتقۇدەك پاكىتىم بار... ئەگەر ئۇنىڭغىمۇ كۆنمىسە، مەندە شېخىنى ئېگىپ بەرگۈدەك ئەپلىك بىر ئامال بار...

— ھەببەللى! سىزنىڭ مۇشۇ گېپىڭىزنى ئاڭلاشقا خۇشتار ئىدىم... قېنى دەپ بېقىڭا؟...

— بۇگۈنكى چارەم ئەمەلگە ئاشمىسا، — تۇردى ھەسەننىڭ

تەلەپپۇزى جىددىيلەشتى، — ئايازغا ماشىنىنى ھەيدىتىپ، خالئاي ئىككىمىز مېھماندارچىلىققا شەھەرگە كىرىپ كېتىمىز... ئۇ چاغدا داچا...

— باركاللا بۇ... بۇ ئەپچىل چارىكەن... بۇرۇنلا شۇنداق قارارغا كەلگۈلۈكدى... باشقىلارنىڭ شالتىقىدىن بولغان يېتىم ئوغلاقنى بېقىپ شۇنچىلا قىلىپ قويسا، نازىرنىڭ كىچىككىنە تەلىپىگە ئۇنماي، يۈزىنى سۆرۈن قىلمۇاتقىنىنى قارا... «ساڭا بېقىپ مەن، ئىشىككە بېقىپ دەم» دەپتىكەن. بۇ قارا يۈزنىڭ ئەدىبىنى بەرمىگۈچە باققان جاپاغا چۈشلۈق ھاردۇقىڭىز چىقمايدۇ...

تۇردى ھەسەن قاۋۇز بىلەن خوشلىشىپ يولغا چىقتى. ئۇ، نىسسان «بەگزادە» سىنى ئايغانلىقى ئۈچۈن شەھەردىن چىقىپ بولغۇچە سالقىن ھەيدەپ، سەھرا يولىغا چۈشۈش بىلەن ئەتراپتىكى نەرسىلەر ئارقا ـ ئارقىدىن يىقىلمۇاتقاندەك تېز ھەيدىدى.

بۇگۈن ئايەم ناغرىسىنىڭ چىلىنىدىغان كۈنى! قېنى، تۇردى ھەسەن ناغرىنى چىلىپ يېرىۋېتەلەمدۇ؟ ياكى يېرىم يولدا قولى تىلىپ ناغرا چوكىسىنى تاشلىۋېتەمدۇ؟ بۇ ئۇنىڭ غەيرەت ـ شىجائىتىگە، يىگىرمە يىللىق پەردىشەپنى بۇزۇۋەتكۈدەك جاسارىتىگە باغلىق! بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە بۇزماق قانچىلىك ئىشتى! خالئاي ھازىر كۆيلەپ قالغان بايتالدەك ئايازنىڭ يۈندىسىنى يالاپ يۈرسە! ئۆزى ئايغىر بولاي دېسە مادارى بولمىسا ... ئۆز ۋاقتىدا ھېلىقى لەنتىيلەر: «ۋاي، نازىر، بۇ دېگەن ئۇنداق قۇۋۇەت، بۇنداق كۈچ» دېسە بەزىلىرىنى قازاقنىڭ قۇرتىدەك سۈمۈۋېرىپتۇ... بەزىلىرىنى كۆزنى يۇمۇۋېلىپ يۇتۇۋەرگىنىنى كۆرمەمدىغان! مانا ھازىر خالئاي بولسا نازىر ئۇچۇن ئارتۇقچە بىر يۈك! يېيىشكە، كىيىشكە، ئىچىشكە، خەجلەشكە، قىسقىسى، كۆرۈك توخۇدەك چېچىشقا ئەسقاتمىدۇ...

هازىر دەم ئېلىشقا چىققان بۇرادەرلىرىنىڭ تولىسى قېرىغان چېغىدا خوتۇنىدىن ئاجرىشىپ، ئۆيىگە ياشقىنا ئۆي خىزمەتچىسى ئەكىرىۋالدى. ئۇلار بەخىرامان كۆڭلىنى ئېچىپ يۇرۇۋاتىدۇ. خوتۇنلىرى ئۆلۈپ كەتكەنلىرىغۇ ئاللىقاچان شۇنداق قىلدى... تۇردى ھەسەنگە ئۇنداق قىلىشمۇ كەتمەيدۇ... ھەيتاڭەي! ياش ھەم يېڭىنى كۆرگەندە سىراڭ كۆڭۈل ئويغىنىپ قالسىمۇ ھېچ گەپ ئەمەس... ئەڭ بولمىسا قاۋۇزنىڭ ھېلىقى چەت ئەل دورىلىرىنى ئىشلەتسىمۇ بولىدىغۇ... شۇڭا بۇگۈن ئانا ـ بالىنىڭ يۈرىكىگە قول سېلىپ باقىدۇ. ئەگەر كۆنۈك بولمىسا شۇنداق قامچىلايدىكى، تۇغۇلغىنىغا مىڭ پۇشايمان قىلدۇرۇۋېتىدۇ. ئەلۋەتتە ئۇنىڭدىكى پاكىتلار خالىغاي، نەئىمە، ئايازلارنى قان سىيدۇرۇۋېتىدۇ. ئايەتبۇنىڭ كۆرگەنلىرى، بىلگەنلىرى ئازمۇ؟ تال بوستان ئاستىدىكى ھېلىقى ئىش يۈز بەرگەندىن بېرى، ئۇ ئۆيىگە ئوتتۇرا كېچىلەردە قايتىدىغان، بەزىدە ئايەتبۇ ئاشخانىدا قونۇپ، ئايازنىڭ ئۆيىنى كۆزىتىدىغان بولدى. ئەگەر ئۇنى «ھۇيت كۇش ـ كۇش ...» دەپلا قويسا يات ـ ئۆز دېمەي پاچىقىدىن ئالىدىغان قانجۇق ئىت!... بىراق ئۇ نەئىمەگە ئامراق، چۈنكى بۇ ئاق كۆڭۈل قىز ئۇنىڭغا: «ئايەتبۇ ھەدە، كونىكەن دەپ قالماڭ، ئۇچامغا بىر قېتىملا ساپقان» دەيدۇ ـ دە، خېلىلا قىممەت باھالىق كىيىملىرىنى بېرىۋېتىدۇ. بەزىدە پۇل ـ پوچەكمۇ تۇنۇقۇرۇپ قويىدۇ. تېخى شەھەرگە كىرىپ قالسا: «ئوغلىڭىزغا ئالغاچ كەلدىم» دەپ بالىلارنىڭ مودا كىيىملىرىنى ئېلىپ چىقىدۇ. شۇڭا ئايەتبۇ نەئىمەگە قارا سانىمايدۇ. مانا داچىدا «كۆمۈرچى بالا» ۋەقەسى تۇغۇلغاندىن بېرى ئايەتبۇ تۇردى ھەسەنگە بىر ئېغىزمۇ نەئىمە توغرۇلۇق ئاقكەن ـ كۆككەن دېمىدى. ۋاي پەلەك! مەنپەئەت دېگەن ئەجەبمۇ شېرىن نېمىكەنغۇ!... ئەقەللىيسى، تۇردى ھەسەنمۇ خالىغاي بىلەن توي قىلغاندا نەئىمەنى كەلگۈسىدە ئۆز ئارزۇلىرىغا يەمچۈك قېلىش ئويى يوق ئەمەس

ئىدى! چۈنكى نەئىمە كىچىك چاغلىرىدىمۇ قەلەندەرچىلىكنىڭ مەنپەزە ئىبرىتىمىسىدەك سۈزۈك، ئەدناسى سۈرەتتەك چىرايلىق قىز بولۇپ، كۆرگەنلا ئادەم تامىقىنى چاكىلدىتاتتى. بىراق ھازىر ئۇ چوڭ بولۇۋېلىپلا ئۆزى بىلگەن سەنەمگە دەسسىۋاتىدۇ. قېنى بۈگۈن بىر يۈز يىگىرمە مىڭ سوملۇق ئۈزۈككە نېمىدەپ جاۋاب قايتۇرارىكىن؟!

تۇردى ھەسەنىڭ تۈيۈقسىز بىر ئىش ئېسىگە كېلىش بىلەن يانفونىنى ئېلىپ نومۇرلىرىنى باستى. ئاندىن قۇلىقىغا تۇتۇپ بىردەم تۇرغاندىن كېيىن: «ھە، سەن مۇئاۋىن دىرېكتور شۆھرەتتايمۇ؟» دەپ سۆزىنى باشلىدى:

— گېپىمگە قۇلاق سال، شۆھرەتتاي، ئىككى گىرىم دۇكىنىنىڭ ھېساباتىدىن ھېچكىم پۇل ئاجراتماي تۇرسۇن! نېمە؟ مەن شۇنى كۆزدە تۇتۇپ دەۋاتىمەن... ھەي، مەن دېگەن ئىككى دۇكانىنىڭ مۇۋاپىقىت دىرېكتورى تۇرسام... مېنىڭ گېپىم بۇيرۇق!... ئەگەر ئۇنىڭ بېسىمىغا چىدىماي پۇل ئاجراتساڭ ئورنىنى ئۆزۈڭ تولدۇرىسەن، ئۇقتۇڭمۇ؟ ھەي، ئەگەر ئۇ تېلېفون بېرىپ قالسا «يۇقىرىدىن بانكىدىكى پۇلنى توڭلىتىۋەتتى» دەپ ئېيت!

تۇردى ھەسەن يانفونىنىڭ قاپقىقىنى ئاچچىقى بىلەن تاقاپ يانچۇقىغا سالدى. ئۇ ئانا ـ بالىغا ئەنە شۇنداق تۇزاق قۇرۇپ، قۇرغان تۇزاقلىرىدىن ئۆزى مەمنۇن بولۇپ كېلىۋاتقاندا، خالىغاي بىلەن نەئىمە «چوڭ ھوجرا»دا ئەنسىزلىك ئىچىدە مۇڭ تۆكۈپ ئولتۇراتتى. ئۆتكەندىكى ماجرادىن كېيىن بۇ ئائىلىدە زادىلا ئاسايىشلىق بولمىدى. شادلىق، خاتىرجەملىك ئورنىغا ئەندىشە ـ تەشۋىش ئالماشتى. بۇ خۇددى قىيان ئېلىش ئالدىدا تۇرغان تىپتىنچ كۆلنى ئەسكە سالاتتى... بولۇپمۇ يىتىپ كەتكەن قىممەت باھالىق ئۈزۈك ئاشۇ كۆلنى قىيان ئالدۇرىدىغان پارتلاتقۇچ دورا ئىدى. بۇ ئىش خالىغانىڭ نەزىرىدىن چەتتە قالمىدى! ئۈزۈك

يـــتـــكـــەن كـــېچىسى خالئاي تۇردى ھەسەننىڭ سىرتقا چىقىپ كەتكىنىنى سەزمىگەن بولسىمۇ، ئەمما كىرگىنىنى خىرە ـ شىرە سىزىپ ياتتى. ئۇ چاغدا تۇردى ھەسەن بوشراق يۆتەلگەنىدى.

نەئىمەنىڭ قولىدا ئاشۇ ئۇزۇكنى كۆرگەن كۆندىن باشلاپ خالئاي خاتىرجەم بولالمىدى. ئەلۋەتتە شۇنچە يىل بىر ياستۇققا باش قويغان ئېرى ئۆزىگە بەش قولدەك ئايان ئىدى. خالئاي ئوتتۇرا مەكتەپتە ئىشلەۋاتقان چاغلىرىدا تۇردى ھەسەن ماۋارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بولۇپ، خوتۇنى پەخرىنىسا سەنئەت ئۆمەكتە ئىشلەيتتى. ئايال ئوقۇتقۇچىلار يېغىلىپ قالدىمۇ غەلىتە پاراڭلا چىقىشقا باشلايتتى:

« — پەخرىنسانىڭ ئىككى نۆۋەت زىبۇ زىننەتلىرى ئۆيدىن يوقاپتۇ...

— جۇيجاڭنىڭ ئالدىنقى خوتۇنىمۇ داۋاملىق زىبۇ زىننەتلىرىم مۇنچىدا يوقايدۇ، دەپ قاقشايدىغان...

— تۇۋا ئەجەب سىرلىق ئىشكىنا بۇ! ئوغرى ئاسماندىن چۈشمىدۇ ـ يە! ...»

بۇنداق ئۇزۇك، ھالقا، ئالتۇن زەنجىر يوقاش خالئاي — تۇردى ھەسەنگە تەگكەندىن كېيىنمۇ يۈز بەرگەنىدى...

— ئاپا، ئۇنداقتا ئۇزۇكنى دادام ئۆزى ئالغانمىدۇ؟ — دېدى نەئىمە قورققان ھالدا، — ئۇنداق قىلىپ نېمىگە ئېرىشمەكچىدۇ؟

— مەن ئۇنىڭ ئالدىراپ شەھەرگە كىرىپ كەتكىنىدىن ئەنسىزلىككە چۈشۈۋاتىمەن قىزىم، — خالئاي مەيدىسىگە قولىنى قويدى، — ئۇ قاۋۇز بىلەن ئېغىز ـ بۇرۇن يالىشىپ يۈرگىنىگە قارىغاندا چوقۇم بىر سەۋەب بار.

— نېمە سەۋەبتۇ ئۇ ئاپا... ئادەمنى قورقۇتمىغىنا...

— ئۇزۇكنىڭ كېلىش مەنبەسى سىرلىق، شۇنىڭغا قارىغاندا ئۇ چوقۇم قاۋۇزنىڭ...

— نېمە، قاۋۇزنىڭ؟!

— توغرا، — خالئاي تەسەۋۋۇر كۆچىگە باي ئىدى، — ئۇلار ئۇزۇكىنى سىزگە قانداق بېرىپ، قانداق ئوغرىلاشنى ئالىلسبۇرۇن ئويلاشقان... شۇڭا ئۇزۇك قولىڭىزغا چىققاندىن تارتىپ ئۇنىڭ كويىدا يۈرگەن ئادەم نەق دادىڭىز!...

— تۇۋا، ئاشۇ ئۇزۇك ئارقىلىق مېنى قاۋۇزغا باغلاپ قويارمۇ؟

— تېخى دادىڭىز ھەيدەپ يۈرگەن ماشىنىمۇ بار. قاۋۇز ئۇنى ئىككى يۈز مىڭغا ھېسابلاپ بەرگىنى پۈتۈنلەي يالغان...

— ۋاي، خۇدايىم، بۇ ئىشلارنىڭ تېگىدە راستلا بىر سۇيىقەست يوشۇرۇنغاندەك قىلىدۇ.

— گەپ مەشەدە قىلىم، ئالدىمىزدا بىر جۇدۇن بار... ئاپەت ئېلىپ كېلەمدۇ ياكى ئامەتمۇ، بۇ بىزگە قاراڭغۇلۇق...

— ئاپەت ـ ئامەت؟! — نەئىمە تېڭىرقاپ قالدى، — ئاپا نېمىنى كۆزدە تۇتىۋاتىسىز؟

— ئۇزۇك ئىگىسى ئەگەر ئەرز قىلىپ قالسا، — خالئاي بىردەم جىمىپ قالدى، — بىز يېڭىلىمىز، چۈنكى قانۇن «يىتىپ كەتتى» گە ئىشەنمەيدۇ. سىزنى ئۇزۇكنى ئېلىۋېلىپ يىگىتنى تاشلىغان دەپ ھۆكۈم چىقىرىدۇ. ئۇزۇكنى سىز قولىڭىزغا سالغان تۇرسىڭىز. ئامەت دېگىنىم بۇ قېتىمقى جۇدۇن بەلكىم مېنى بۇ داچىدىن ئازاد قىلىدۇ. سىزنى ئېلىپ ئەركىن تۇرمۇشقا قەدەم ئالىمىز...

— خاتىرجەم بولۇڭ ئاپا، مەن گىرىم دۇكىنىنىڭ پۇلىدىن تۆلەپ بېرىمەن.

— بالام، سىز نېمىدېگەن ساددا، — خالئاي ئاچچىق كۈلدى، — شۇنچە ئىشلارنى چوڭقۇر پىلانلىغان ئادەم دۇكىنىڭىزنى نەزەردىن چەتتە قالدۇرارما؟ ئۆتكەندە دېگەن گېپى يادىڭىزدا باردۇ؟

— بار، — نەئىمەنىڭ قوشۇمىلىرى تۇرۇلدى، — ئاپا،

ئايازكامدا يۇز مىڭ سوملۇق بىر چەك بار... يامىنى كەلسە شۇنى ئىشلىتىمەن.

— ئۇنداق قىلىسىڭىز تېخىمۇ گۈمانلىق بولۇپ قالىسىز، هازىرچە ئۇ چەكنى قىمىرلاتقۇچى بولماڭ، — خالئاي قىزىنىڭ يۈزىنى سىلىدى، — تۇغلۇق بىلەن ئۇرۇمچىگە قاچان ماڭىسىز؟

— ئالدىمىزدىكى هەپتە ئىچىدە.

— مېڭىش ۋاقىتلىرىنى دادىڭىز هەرگىز ئۇقمىسۇن، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇرۇمچىگە بېرىپلا ئەرزانراق بىر ئېغىز ئۆيىنى ئىجارىگە ئېلىپ ئولتۇرۇڭ، ئۇ يەرنى باشقىلار زىنهار بىلمىسۇن، — مەن ئەتە تارسۇغا بېرىپ تۇغلۇق بىلەن ماڭىدىغان كۈننى بېكىتىپ قويۇپ كېلىمەن.

ئانا ـ بالىنىڭ مەسلىهەت ـ مۇڭلىرىنى ماشىنىنىڭ ئۇزۇن هەم ئۇنلۇك بېرىلگەن سىگنالى بۆلۈپ قويىدى. خالئاي بىلەن نەئىمە دەرهاللا دېرىزىدىن قاراشتى. كۆكتاتلىقتىن ئالدىراپ يېتىپ كەلگەن ئاياز دەرۋازىنى ئاچتى. تۇردى هەسەن داچا هويلىسىغا سىلىق كىرىپ كەلگەندىن كېيىن، ماشىنىسىنى ماشىنا ئۆيى ئالدىدىكى سېمونت مەيدانغا توختىتىپ، ئۆزى تىك پەلەمپەيلەرگە قەدەم ئالدى. ئۇنىڭ نېمىدىنىدۇر هودۇقۇۋاتقانلىقى ئالغان قەدەملىرىدىن بىلىنىپ تۇراتتى. ئاياغ ئۇچىنى پەلەمپەي قىرىغا ئۇرۇۋېلىپ پۇتلىشاتتى... ياكى ئىككى باسقۇچنى بىرلا ئاتلاپ، تىزلىرى مۇدۇرۇپ كېتەتتى. ئۆتكەنكى جېدەلدىن كېيىن خالئاي بىلەن نەئىمە تۇردى هەسەنگە «ۋاي...» دەپ كەتمەيدىغان، بىر يەرلەرگە كېتىپ قايتىپ كەلسە ئالدىغا هاردۇق سوراپ چىقمايدىغان بولۇپ قالغانىدى. قىسقىسى، ئۇلار ئوتتۇرىسىدا ياتلىشىش تەكەللۇپى كۆندىن ـ كۈنگە ئېغىرلىشىپ، خۇددى يات ئادەملەردەك كۆرۈشكەندە بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇشاتتى ياكى «تىنچلىقمۇ؟» دېگەندەك گەپلەر ئادەمنىڭ ئىچىنى سىقاتتى. مانا هازىرمۇ تۇردى هەسەن ئايەتبۇگە «ئاۋۇلار مېهمانخانىغا

كىرسۇن» دەپ قويۇپ، ئۆزى ئاۋۇال كىرىپ كەتتى.

تۇردى ھەسەن چوڭ مېھمانخانىنىڭ ئوتتۇرىدا ئازادە چوقچىيىپ تۇرغان ئۇزۇن ھەم پاكار شىرە ئەتراپىدىكى دۆڭلارغا بىرقۇر نەزەر تاشلىغاندىن كېيىن، قاتلانما بۇلۇت ئورۇندۇقنى دېرىزە تۆۋىگە سۈرۈپ ئولتۇردى. ئاڭغىچە خالىغاي بىلەن نەئىمە ئاستا كىرىپ كەلدى ـ دە، چەتتىكى دىۋاندا يانمۇيان ئولتۇرۇشتى. تۇردى ھەسەن ئۇلارغا خېلى ئۇزاق ھومىيىپ قارىغاندىن كېيىن گېپىنى رۇسلىدى:

— نەئىمە، مەن سىزدىن سەممىيلىك بىلەن بىر ئىشنى سوراپ باقاي، ئاچچىقلاپ قالماي جاۋاب بېرىڭ.

— سوراڭ دادا، مەن ھازىر سىزنى بارغانسېرى چوڭقۇر چۈشىنىۋاتقانىدەك قىلىمەن... نېمىنى سورايدىغانلىقىڭىزنى ھېس قىلىپ بولدۇم...

— ياخشىغۇ! — تۇردى ھەسەن ئەتراپىغا بىسەرامجان قارىدى، — ئۇنداقتا قاۋۇزغا ياتلىق بولۇش ئىشىغا قانداق قارايسىز؟

— قاۋۇزغا؟!...، — ئانا ـ بالا بىر ـ بىرىگە يالتىتىدە قاراشتى، — ئۇنىڭغا تەگكىنىمدىن بىر يوللا يەرگە تەگكىنىم تۇزۇك!

— گەپنى ئۇنداق ئۇزۇۋەتمەڭ، — تۇردى ھەسەن ئېغىر نەزەردە قارىدى، — چېكىنىدىغان ئازراق ئىمكانىيەت قالدۇرۇڭ.

— چېكىنىپ، ئىمكانىيەت قالدۇرۇپ، سىزنى ساقلاتماي دېدىم، — نەئىمە ھۆپپىدە قىزىرىپ كەتكەندى، — سېپىق نامى پۈر كەتكەن ئۇ چوشقىغا ئۆلۈككۈمۇ نېسىپ بولماس!

— ئەمىسە ئالماس كۆزلۈك، ئاق ئالتۇن ئۇزۇكنى قانداق قىلىسىز؟ يەنە كېلىپ بىر يۈز يىگىرمە مىڭ سوم دەڭا...

— ئۇ ئۇزۇكنىڭ مېنىڭ ئۇنىڭغا تېگىش ـ تەگمەسلىكىم

بىلەن نېمە مۇناسىۋىتى؟

— بەللى، بۇ غەلىتە گەپ بولدى ـ دە، — تۇردى ھەسەن زەھەرلىك ھىجايدى، — ئۇزۇك قاۋۇزنىڭ تۇرسا... ھازىر ئۇ تۆلەپ بەرمىسەڭ سونقا ئەرز قىلمەن دەۋاتىدۇ... ئۇ، ئەرز قىلىپ قالسىلا ھەممىمىز رەسۋا بولىمىز. چۈنكى ئۇزۇك يېتىپ كەتكەن تۇرسا...

— نېمە، سىز ئۇنى ماڭا سوۋغا قىلمىغانمىدىڭىز؟ — ئەئىمەنىڭ كۆزلىرىدىن ئەپرەتلىك ئۇچقۇنلار چاچرىدى، — ئەجەب ھازىر قاۋۇزنىڭ بولۇپ قاپتۇ.

— مەن سىلەرگە بۇ قاۋۇزنىڭ سوۋغىتى دېمىگەنمىدىم.

— سىز! — دېدى خالىئاي ئاچچىقىدا، — «قاۋۇز»نىڭ دېمىدىڭىز، «باشقىلار»نىڭ دېدىڭىز شۇنداققۇ.

— مېنىڭغۇ ئۇنداق دېگىنىم ئېسىمدە يوق، بوپتۇ دېگەنمۇ بولاي، — دېدى تۇردى ھەسەن بوشىشىپ، — يەنە بەربىر سوۋغات — دە! بۇنداق قىممەت باھالىق سوۋغاتنى كىملەر كىملەرگە بېرىدۇ؟ بۇ سىلەرگە ئايان!

خالىئاي بولسا تۇردى ھەسەننىڭ گەپلىرىدىن بەكمۇ ئىنچىكىلىك بىلەن قۇرۇلغان قاپقانىنى كۆرگەندەك بولدى. ئەگەر قاۋۇز ئەرز قىلىپ قالغۇدەك بولسا، تۇردى ھەسەن قوڭىنىڭ تېرىسىنى يۇزىگە چاپلاپ: «مەن ئۇزۇكنى قاۋۇزنىڭ سوۋغىتى دەپ نەئىمەگە بەرگەن» دېيىشتىن يانمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن نەئىمە ئەسلىدە قاۋۇزنىڭ لايىقى بولۇپ، كېيىن تۇغلۇققا بۇزۇلغان ئالدامچى بولۇپ قالىدۇ.

— سىز، مايمۇن ئويۇنىڭىزنى يېغىشتۇرۇڭ، — خالىئاينىڭ چوڭ كۆزلىرى چەكچەيدى، — ئۇزۇكنى دەسلەپتە «ئۇزۇمنى يە، ساپقىنى سورىما» دەپ گويا ئۆزىڭىز سوۋغا قىلغاندەك ئۇقۇمنى پەيدا قىلىسىز... ئۇزۇك يېتكەندىن كېيىن قاۋۇزنىڭ بەرگەن سوۋغىتى بولۇپ قالغىنى قىزىق! دەپ بېقىڭا، قاۋۇزنىڭ

نېمانچىلا كەتمىنىنى چاپسىز، ئېرىقىنى ياقىلايسىز؟! سىز ئۇنىڭغا قانچىلىك قەرزدار؟ ئاراڭلاردا قانداق ئىپلاس سودا بار؟...

— سىز تولا بىلجىرلىماڭ... ئاغزىڭىزغا كەلگەننى جۆيلىمەڭ!

— دادا، بولدى ئاچچىقلىماڭ... مەن ئۇزۇكنى تۆلەپ بېرەي، — نەئىمە ئۇن سېلىپ يىغلىمىغان بولسىمۇ، ياشلىرى مۆلدۈرلەپ تۆكۈلمەكتە ئىدى، — ئۆتكەندە يىگىرمە پىرسەنت سىزنىڭ دېگەنتىڭىز، دۇكاندىكى مال، بانكىدىكى پۇلنىڭ پىرسەنتىنى چىقىرىپ، كەملىگەن قىسمىنى مەن دوستلىرىمدىن تولدۇرۇپ بېرەي.

— تولدۇرۇپ بېرەي، — تۇردى ھەسەن غەلىتىلا ھىجايدى، — تېخى سىز تۇخۇمنىڭ ئىچىدە چۈكۈلداۋېتىپسىز، ئىككى دۇكانىنىڭ كىرىم - چىقىم ھېساباتى يوشۇرۇلۇپ، باج ئوغرىلىغانلىقى ئۈچۈن بانكىدىكى پۇلنىڭ توڭلىتۇېتىلگەنلىكىنى تېخى ئۇقمامسىز دېرىكتور قىزچاق!

خالئاي بىلەن نەئىمە بىر - بىرىگە قاراشتى. ئۇلارنىڭ ھېلىلا قىلغان سۆزلىرى بىر - بىرلەپ ئىسپاتلانماقتا ئىدى!... شۇڭا بىردىنلا غەزىپى چېكىگە يەتكەن خالئاي تەقدىر تارازىسىنىڭ قانداق بولۇپ كېتىشىدىن قورقمىدى.

— بولىدۇ، نازىر ئەپەندىم، — دېدى سۇپسۇر ئاقىرىپ كەتكەن خالئاي، — قاۋۇز سوتقا ئەرز قىلسا بەك ئوبدان بوپتۇ... ئەمدى ئۇنىڭ توقسىنى تولدى. ئىشەنمىسىڭىز ئۇنىڭ قولىغا كويزا چۈشكەندە ئاندىن ئىشىنىسىز...

— نېمە، نېمە؟ ماڭا تولا قورقماق سالماڭ!

— سىزدەك نازىرغا قورقماق سالغىلى بولامدۇ؟ قالدىسى قاۋۇزنىڭ كارامىتىنى سوتتا كۆرۈڭ...

تۇردى ھەسەن راستىنلا چۆچۈدى. چۈنكى خالئاينىڭ

چىرايى يېنىكلىك بىلەن قورقماق سېلىۋاتقاندەك ئەمەس ئىدى... غەزەپ ـ نەپرەت، سالاپەت ھەم تەمكىنلىك مۇجەسسەملەنگەن سۈرلۈك چىرايى مانا مەن دەپ بىلىنىپ تۇراتتى. شۇنداقتىمۇ تۇردى ھەسەن ئاتتىن چۈشسە ئۆزەڭگىدىن چۈشمەي تۇراتتى.

— ئەجەب يوغان سۆزلەيسىزغۇ، مەن... مەن ھەرگىز قورقۇپ قالمايمەن. قاۋۇزنىڭ سوتتا كارامىتى ئاشكارا! بولغۇدەك نېمە جىنايىتى بار ئىكەن؟

— سىز بىر چاغدا «ئەغزىم تۆرىنىڭ ئۆيىدىن بالدۇر چىققىنىڭلار ئوبدان بوپتۇ... سىلەر كېتىشىڭلار بىلەن چېقىر كۆز چوكانىنىڭ ئاجرىشىپ كەتكەن ئىرى مەست كىرىپ ئىشكىلەرنى چېقىپ، داچىغا بېسىپ كىرىپ، چېقىر كۆز چوكان ھەم قاۋۇزنى قاتتىق ئۇرۇۋېتىپتۇ» دېگەن گەپنى قىلمىغانمىدىڭىز؟

— شۇنداق، ھە، نېمە بوپتۇ؟

— ئەغزىم تۆرە داچىسىنى ئەرەختەن ـ پەرەختەن قىلىپ جېدەل چىقارغان قاۋۇزنىڭ چىشىنى تۆكۈپ، ھېلىقى چوكانىنىڭ بوينىنى تىلىۋەتكەن لۈكچەك بىلسىڭىز ئايال!...

— نېمە، ئايال؟ بۇ... بۇ قانداقچە مۇمكىن بولسۇن،— تۇردى ھەسەن ئىپادىسىزلا كۈلدى،— ئەغزىم تۆرە ئۇنداق دېمىگەن ئىدىغۇ؟

— قانۇننىڭ جازاسىدىن قورققان قاۋۇز ئەنە شۇنداق دېمىسە بولمايتتى...

— قانۇنغا ياتقۇدەك ئۇ نېمە ئىش قىپتىكەن؟

خالىئاي ئەغزىم تۆرە داچىسىغا بارغاندىن كېيىنكى يۇز بەرگەن ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى دەۋەتتى. تۇردى ھەسەن خۇددى بىركىم مېڭە پاتمان ئوموت بىلەن بېشىغا ئۇرغاندەك گاراڭلا بولۇپ تۇنجۇقۇپ قالدى. نەئىمە بۇ سىرنىڭ ئېچىلىپ كەتكەنلىكىدىن دەسلەپتە ئەنسىرىگەن بولسىمۇ، كېيىن خالىئاينىڭ جان تۇمشۇقىغا كەلگەندە ئامالسىز قالغانلىقىنى ھېس قىلدى.

ئەمما تۇردى ھەسەن قىپيالىڭاچ ئايالىنى ئەدىيالغا ئوراپ كۆتۈرۈپ چىققان ئايازغا دەھشەتلىك كۆندەشلىكى تۇتتى. شۇڭا ئۇ سىرتقا قاراپ ئاچچىقى بىلەن ۋارقىرىدى:

— ھاي ئايەت! ئايەتبۇ دەيمەن!

— ئوۋ، مانا مەن، — ئىشىك ئارقىسىدا گەپ تىڭشاپ تۇرغان ئايەتبۇ دەرھاللا كىردى، — نېمە ئىشلىرى بارىكىن نازىر؟

— تېز بېرىپ ئايال دېگەن داڭگالنى باشلاپ كەل!

ئايەتبۇ «خوپ» دېگىنىچە ئالدىراپ چىقىپ كەتتى.

تۇردى ھەسەن ئۇچۇن ئەغزىم تۆرە داچىسىدىكى ئىش ئۇنچۇالا چوڭ ھەم ئۇياتلىق بىلىنمىدى. چۈنكى ئىككى يۈز مىڭ يۈەنلىك چەك، بىر يۈز يىگىرمە مىڭ سوملۇق ئۇزۇك، بىر يۈز سەكسەن مىڭ سوملۇق نىسانغا سېلىشتۇرغاندا خالىغان قانچىلىك نېمىتى!؟... ئۇنىڭ راسا تولغان چاغلىرىنىڭ پەيزىنى سۈرۈپ بولغان، ئەمدى ئۇنىڭ خۇلقى ـ نازلىرى بولسۇن! «قويغا قىرىق قاداق ئېغىرلىقتىكى قۇيرۇقنىڭ نېمە لازىمى؟ ياكى ئۇنىڭدا چۈتن، كۆكۈيۇنلەرنى قورۇيالمىسا، پەقەت ئۇ قۇيرۇق ئويۇنىنى يېپىپ تۇرۇش ئۈچۈنلا لازىم. خوتۇن مەن ئۈچۈنمۇ ئۇ يېتىمنى يېپىپ تۇرۇشقىلا ئەسقاتىدۇ...» تۇردى ھەسەن بۇ سەھىپىلەرنى قايسىدۇر بىر چەت ئەل رومانىدا كۆرگەنىدەك قىلغان. مانا ھازىرمۇ خالىغانىڭ تۇردى ھەسەن ئۈچۈن «بويتاق» دەيدىغان ئۇ نىيىتىنى يېپىپ تۇرۇش رولىلا قالدى...

ئايازنىڭ كىرىپ كېلىشى بىلەن تۇردى ھەسەننىڭ تۇتۇرۇقسىز خىياللىرى ئۈزۈلدى.

— ھەي بەغەرەز، پېتى قۇلاق، — تۇردى ھەسەن قولىنى شىلتىدى، — سېنىڭ نېمانداق دېنىڭ قېيىق نېمىسەن؟ ئەغزىم تۆرە داچىسىدا شۇنچە ئىشلارنى تېرىۋېتىپ، تېخى ئۈردەككە سۇ يۇقمىغاندەك زۇۋانىڭنى ئېچىپمۇ قويمايسىنا.

— ئەمدى ئۇ ئىشلارنى دەپ كۆڭۈللىرىنى پاراكەندە قىلماي

دېدىم، — ئايال بوسۇغىدا قول باغلاپ تۇراتتى، — قاۋۇز دېگەن مۇناپىق، ئادەم ئەمەسكەن... ئەسلىدە خالئاي خانىم شۇ چاغدىلا قانۇنغا تۇتۇپ بەرمەكچى بولغان، لېكىن سىلىنى ئايىدى.

— بولدى، بولدى، قارا تېخى ياخشىچاق بولۇپ ئالدىغا ئۆتۈۋالغىنىنى، — تۇردى ھەسەن غۇرتتىدا يۇتۇنۇپ، قۇرۇپ كەتكەن كانىيىنى نەمدەپ قويدى، — سەنمۇ ئىنامىڭغا پېتىپ يۈر، تال بوستان كالئاڭغا ئۆرۈلۈپ چۈشمىسۇن... ھە، كېچىلەردە تامغا تولا چىقىپ، شوتىدىن يىقىلىپ توكۇرمۇ بوپقالما ... مەن ھازىرغىچە سەۋر قىلىپ كەلدىم. بولمىسا سەن رودۇپاينىك كۆتىگە تېپىدىغان ۋاقتىمۇ بولۇپ قالغان.

تۇردى ھەسەن ئەسلىدە «ئۇزۇك»تىن ئىبارەت سىرتماق كارغا كەلمىگەندە «تال بوستان» ۋەقەسىنى ئوچۇق كۆتۈرۈپ چىقىپ ئايازنىڭ كۆتىگە تېپىش، ئانا ـ بالىنى قىمىر قىلالمىغاندەك ئىسكەنجىگە ئېلىش ئويى بار ئىدى. ئويلىمىغان يەردىن ئەغزەم تۆرە داچىسىدىكى غەلىتە «ئەنزە» ئاشكارلىنىپ نەئىمەنى يەنە قىستاشقا ئامالسىز قالدى... چۈنكى قاۋۇزنىڭ ئەپت ـ بەشىرىسى ئاشكارلىنىپ قالغانىدى. شۇڭا ئۇ ئايازنى تىللىغان بولۇپ، «تال بوستان»، «شوتا» دېگەندەك مەخپىي «پارول»لار ئارقىلىق ئانا ـ بالىغا ئۆزىنىڭ قولىدا قانداق گۆھەرنىڭ بارلىقىنى بىلدۈرۈپ قويدى. تۇردى ھەسەن ئۇنىڭدىن ئاشۇرۇۋېتىشنى خالىمىدى. چۈنكى قاۋۇزغا «شېخىنى ئېگىپ» بېرىدىغان مۇھىم ئىش ئۇنىڭ بېشىنى قاتۇرۇپ تۇراتتى... شۇڭا بۇ ئانا ـ بالىنى يەنىلا سىلاپ ـ سىيپاپ تۇرمىسا تۇردى ھەسەن ئېغىر زىيان تارتىدۇ. ئەڭ ئېچىنىشلىقى «بەگزادە» دىن ئايرىلىپ قالىدۇ... بۇنىڭ ئۈچۈن خالئاي بىلەن نەئىمە يەنىلا ئۇنىڭ قولىدىكى گۆھەر ھېسابلىناتتى. قانداقتۇر باھانە ـ سەۋەبلەر بىلەن نەئىمەنى شەھەرگە ئەكىرىشتە ياكى داچىدا يالغۇز قالدۇرۇشتا ئۇنىڭ رايى بولمىسا سۆرەپ ياكى باغلاپ ئەكىرگىلى

بولمايدۇ ـ دە! خالىغىنى مېھماندارچىلىققا ئاپىرىمەن دەيدىكەن، ئۇ كۆڭلىدىن خالىشى كېرەك ئەلۋەتتە. شۇڭا ئۇلارغا بىرنەچچە ئېغىز گەپ قىلىپ كۆڭلىنى كۆتۈرۈپ قويۇش مانا بۇ تاكتىكا! ... تۇردى ھەسەن كونا ھۇنىرى بويىچە دەبدەبىلىك گەپلەرنى ئىچىدە سايلاپ ئولگۇرمەيلا چېھرى ـ رۇخسارىنى قارا بۇلۇت قاپلىغان خالىغاي ئېغىز ئاچتى:

— نازىر ئەپەندىم، ئارىمىزدىكى پەردىشەپ يىرتىلدى، سىزمۇ قارىنىڭىزدا ساقلاپ كەلگەن غۇم ھەم ھىيلە ـ مىكىرلىرىڭىزنى ئاشكارىلىدىڭىز، — خالىغاي غەزىپىدە سارغىيىپ كەتكەندى، — مەنمۇ بۇ گۈرى زىنداندا شۇنچە يىللار ئەركىسىز تۇتقۇن، كىشەنسىز مەھبۇستەك ياشاپ كەلدىم... ئەمدى بىزگە ئېسىلمۇالماڭ. بۇ داۋىدىن ئانا ـ بالا ئىككىمىز كېتىمىز...

— خالىغاي... بۇ... بۇ... نېمە دېگىنىڭىز؟ ئا... ئارىمىزدا، كۆ... كۆڭۈل سۆيۈنگىدەك ھېچقانداق ئىش بولمىغاندەك گەپ قىلىسىزغۇ؟

خالىغاينىڭ كەسكىن ھەم بىزارلىق ھېسسىياتى بىلەن بۇنداق دېيىشىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەن تۇردى ھەسەن خىلىغچە ھاڭغىيىپ نېمە دېيەرىنى بىلمەي قالدى. راست، تۇزاققا چۈشۈپ قالغان قۇشقاچ چېغىدا ئادەم چوقۇلايدۇ. ياۋاش، مۇلايىم، سەمىمىي ـ سادىدا، كۆڭلى تۇز خالىغاينىڭ ئاغزىدىن شۇ گەپ چىققانكەن... ئۇ قامچىسىغا تۇكۇرۈپتۇ! سەۋر قاچىسى تولۇپتۇ ... توقۇمنى قارىنغا ئاپتۇ!...

— «ئارىمىزدا كۆڭۈل سۆيۈنگۈدەك ئىشلار بولمىغان» دېسەم سىزنىمۇ، ئۆزۈمنىمۇ ئالدىغان بولىمەن، بىراق ھازىر ئۇلاردىن گۇمان قىلىپ قالدىم، — خالىغاي ئۇزۇل ـ كېسىل سەسكەنگەندى، — سىز نەئىمەنى ئادىمىيلىك خىسلىتى يوق بىر ھايۋانغا سېتىش ئۈچۈن مەقسەتلىك باققان ئىكەنسىز. ئەگەر ئۆز پۇشتىڭىزدىن بولغان بولسا، ئەنە شۇنداق مەلئۇننىڭ قانلىق

پەنجىلىرىگە تاشلاپ بېرەمتىڭىز؟ مەن... مەن سىزنى ئەمدى تونۇدۇم، ئەپسۇس بەكمۇ كېچىكىپ تونۇدۇم... سىزمۇ ھەقىقىي قىياپىتىڭىزنى ئۇزۇن يىل يوشۇردىڭىز...

بەزىدە تەڭرى بېشىڭدا نازىل بولغاندەكلا مەلۇم بولىدىكەن! شۇ تۇرقىدا تۇردى ھەسەن شۇنى ھېس قىلىپ قالدى. ئۇ كۆڭلىدە: «خۇدا خالىسا»، «خۇدايىم بۇيرۇسا»، «ئاللا نېسىپ قىلسا» دېمىگەنلىكىم ئۈچۈن ھەر دائىم ئىزادە قىلغان ئىشىمدا شەرمىسار بولۇۋاتامدىم...» دېگەنلەرنى ئويلىدى. دېمىسمۇ قانچە - قانچىلاپ: «تۇغلۇقنى مۇنداق قىلىمەن»، «ئايازنىڭ ھازىرلا كۆتىگە تېپىمەن»، «خالىغاي ئانا - بالىنى ئىسكەنجىگە ئېلىپ، قىمىر قىلالماس قىلىپ قويىمەن» دەپ ھاپىلداپ كەلدىيۇ، ئەمما ئۆزى لەت بولۇپ قېلىپ كىرىدىغان تۆشۈك تاپالماي قالدى. بۇگۈنچۇ؟ توغرا بۇگۈن جەڭدىكى «غالىب جياڭجۈن» بولۇپ، «ئەسىر» لەرنىڭ تەقدىرىنى رەھىمسىزلىك بىلەن بىر تەرەپ قىلماقچى بولغانىدى. بىراق ئويلىمىغان يەردىن ئۆزى ئاق بايراق چىقىرىپ، ئىككى يېنىغا قاراپ قالدى. شۇنىڭغا قارىغاندا خۇدا ئۇنداقلارغا بىرمەھەل زامان بەرسىمۇ، ئاقىۋەت ئامان بەرمەيدىكەن... شۇڭا تۇردى نازىر ھەم نازىر تۇردىلارغا شۇنداق نەسىھەت قىلىمىزكى، غاپىل بەندە ھەقىتائاللانىڭ ئېختىيارىنى بىلمەكتىن ئاجىزدۇر... ئىنامىڭغا پېتىپ يۈر... مۇدۇرۇپ كەتكىنىڭنى تۇيماي قالىسەن... ئېتىقاد بىلەن ياشا، ئېتىقادسىز ئادەم ھەرقانداق رەزىللىكتىن يانمايدۇ ... مانا قارا! ئۆيگە جاھاننى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋەتكۈدەك قارا بوراننى باشلاپ كىرگەن تۇردى ھەسەن ئەمدىلىكتە قۇيرۇقىنى چىۋىسىگە تىقىۋالغان كۈچۈكتەك شۇمشىيىپ قالدى. ئۇ چىرايىغا بىردىنلا مۇلايىملىق تۇسىنى بېرىپ ئاغزىنى ئۆمىلىدى، لېكىن نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي قالدى. ئەمما قىسمەت ئۇنىڭغا ھەمقان بولدى... ئۇنىڭ يانغونى سايراپ كەتتى.

ئۇ يانفونىنى قولىغا تۇتۇپ: «ھە، راستما؟ قاچان؟ نېمىشقا؟...، چاتاق بوپتۇ... ئەدلىيەنىڭ؟ مەن ھازىرلا باراي...» دېگەن گەپلەر ئارقا-ئارقىدىن تىزلىپ چىقتى. بىراق ئۇنىڭ چىرايىدىن ئېچىنغانلىقى، جىددىيلەشكەنلىكى ياكى خۇشال بولغانلىقىنى بىلگىلى بولمايتتى. تۇردى ھەسەن خۇددى ھېچ ئىش يۈز بەرمىگەندەك خالئاي، نەئىمە، ئايباز، ئايەتبۇلەرگە تەكشى بىر قارىۋېتىپ:

— بولدى، ئىشلىرىڭلارنى قىلىڭلار، ھە، خالئاي، نەئىمە سىلەرمۇ باتناپ يۈرمەڭلار، مەن شەھەرگە كىرىپ چىقاي، — دەپلا چىقىپ كەتتى. ئۇ ماشىنىنى ئوت ئالدۇرۇۋېتىپ ئاستا غودۇڭشىدى:

— تېخى ئەتىگەندىلا قاۋۇز بىلەن كۆرۈشكەنىدىم. ئۇ چاغدا تىنچ ئىدى... نېمە بولغاندۇ ئۇ قېرىغا؟— تۇردى ھەسەنىنىڭ چىرايى مەسخىرىلىك تۇس ئالدى،— خوپ بوپتۇ ئۇ دوكقا! ئەمدى تۇرمىدە چىرىپ ئۆلسۇن!

ئەمما دەقىقە ئۆتمەي تۇردى ھەسەننىڭ چىرايىدىكى شادلىق ئىپادىسى بىردىنلا ئۆچۈپ ۋەھىمىلىك بىر قارا سايە ئىگىلىدى:

— ئىپلاس قېرى مېنىڭ چىشلەپ-تارتىپ يۈرمەس... ھېلىمۇ ياخشى ئىككى يۈز مىڭ سوملۇق ئالتۇن دۇكانىنى ئاچتۇرمىغىنىم ئوبدان بوپتىكەن.

ئەندىشىلىك خىياللاردىن تېنى شۇركىنىپ كەتكەن تۇردى ھەسەن ماشىنىسىنى ھەيدەپ ئەمدىلا ھويلىغا چىقىشىغا ئايەتبۇ يۈگۈرۈپ كەلدى-دە، كابىنكا دېرىزىسىگە ئېڭىشتى.

— تۇ نازىر، ئۆيدە چاي، تۇز، تاماق ھەم قورۇمىغا ئىشلىتىدىغان دورا-دەرمەكلەر ئۆكسۈپ قاپتىكەن، شەھەردىن ئالغاچ چىقامدىلىكىن.

— ئۇ نەرسىلەر كەنت دۇكىنىدا بارمۇ؟

— بار.

— ئەمىسە ئۆزىڭىز ئېلىڭ، — تۇردى ھەسەن ئەللىك سومنى چىقىرىپ بەردى، — مېنىڭ شەھەردە مۇھىم ئىشلىرىم بار، ئۇ نەرسىلەرنى نەدە ئىزدەپ يۈرىمەن.

— ماقۇل ئەمىسە، يول بولسۇن، — تۇردى ھەسەننىڭ ئاچچىقىدا سەنلەش، تاتلىقىدا سىزلەشلىرىگە كۆنۈپ كەتكەن ئايەتبۇ ئەللىك سومدىن خېلىلا تاپان ھەققى قالىدىغانلىقىنى كۆڭلىدە دەڭسەپ بولدى.

تۇردى ھەسەن دەرۋازا قاناتلىرىنى چوڭ ئېچىپ قويۇپ، يول چېتىدە قول قوشتۇرۇپ بوينىنى ئېگىپ تۇرغان ئايازغا قاراپمۇ قويماي چىقىپ كەتتى. ئۇ دەرۋازىنى يېپىپ، كىلتاڭلىرىنى سېلىپ تۇرۇشى بىلەنلا سومكا كۆتۈرگەن ئايەتبۇ مەسخىرىلىك ھەجىيىپ قويۇپ دەرۋازىنىڭ كىچىك قانىتىنى ئاچتى. خورلۇقنىڭ زەھەر - زوقۇملىرىنى تۇنجى قېتىم ئاچچىق ھېس قىلغان ئايال ئانارلىقنىڭ قىرىغا بېرىپ ئولتۇردى. ھازىرقى ۋاقىتتا بىرەر باي ياكى ئەمەلدار ھەم چوڭ خوجايىنلارنىڭ خىزمىتىنى قىلىۋاتقانلارنىڭ كۈنى خۇددى رىۋايەتلەردىكى يولۋاسنىڭ مۇلازىمىتىنى قىلغان قارا قۇلاقنىڭ ھالىدىنمۇ خاراب بولىدىكەن. قارا قۇلاق يولۋاستىن ئاشقان - تاشقانىنى يېگىنى بىلەن ئۆزىنىڭمۇ بىر ۋاخ تاماق بولۇپ كېتىشىدىن ئەنسىرەيدۇ. ئەمما ئايازدەك تىل - ئاھانەت، مەسخىرە، كەمسىتىش، تەئەددى قىلىش، خورلۇقلاردىن خالىي. ئۇنىڭدىن كۆرە، ئاشۇ بايلارنىڭ پىستە كۆچۈك، ئاسلان - مۇشۇكلىرىنىڭ كۈنى مىڭ مەرتەم ياخشى. ئۇلار خورلۇققا ئۇچراش ئەمەس بەلكى مامۇق ياستۇق، يېپەك كۆرپىلەردە جانلىرىنى بەھۇزۇر راھەتتە ئۆتكۈزىدۇ. ئايال ھازىر ئۇچ مو يەر، ئۇچ ئېغىز ئۆيدىنمۇ كېچىپ قالدى. ھەتتا ئۆزى ياخشى كۆرۈپ قالغان خالىئاي، ئاتا - بوۋىسىنىڭ ئىزلىرى چۈشكەن ئون بەش مو يەرگە بولغان مېھرىمۇ كۆزىگە ھېچنېمە بىلىنمىدى. ئادەم دۇنيادا ئازاب - ئوقۇبەت، ھەسرەت -

نادامەت، دەرد - ئەلەم، كىسەللىك، تۇرمە، جۇدالىق، ئېغىر ئەمگەكلەرنىڭ ھەممىسىگە كۆنۈپ كېتىدىكەن. بىرلا خورلۇققا چىدىمايدىكەن... چۈنكى خورلۇق ۋىجدان، غۇرۇر، ئادەمىيلىككە چېچىلغان يۇندا ئىكەن!

— ئايال ئاكا، بۇ يەردە ئەجەب مۆكۈپ ئولتۇرۇپ كېتىپسىزغۇ، — نەئىمە ئۈنىگىغا ئېگىشىپ قاپتۇ، — ۋىيەي، يىغلىدىگىزمۇ نېمە؟ كۆزلىرىگىز ياش تۇرىدۇ.

— نېمىشقا يىغلاي، ئايقىز، — ئايال زورمۇزور كۈلدى، — ھە، نەگە ماڭدىگىز؟

— تارسۇغا بېرىپ كېلەي، تۇغلۇق بىلەن مەسلىھەتلىشىدىغان ئىشلار بار ئىدى.

— ئوبدان قىپسىز، تۇغلۇق ھەم ئەمرۇللاكاملارغا مەندىن سالام ئېيتىڭ.

— بولىدۇ، ئايازكا.

— قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتكىچە قايتىپ كېلىڭ، ئادەم ئەنسىرەپ قالىدىكەن.

— ئايازكا، — نەئىمە دېرىزىنى ئىما قىلىپ بىر تاتلىق كۈلدى، — ئاپام ھۈجرىسىدا يالغۇز ئولتۇرىدۇ... زېرىكىپ قالماس - ھە؟!...

— شۇنداقمۇ؟ — ئايال قىزىرىپ بېشىنى تۆۋەن سالدى.

نەئىمە كېتىپ قالدى. ئايال ئۆزىمۇ خالىغاي بىلەن كۆرۈشمەكچى بولۇپ تۇرانتى. بۇ چاغدا ھۈجرىنىڭ يېپىك پەردىلىرى ئارىسىدىن ئۆزىگە قاراپ تۇرغان خالىغىنى كۆرۈپ قالغان ئايال دەرھال ئورنىدىن تۇردى. ئۇ ئايەتبۇنىڭ كېلىپ قېلىشىدىن، تۇردى ھەسەنگە چېقىشىدىن قورقماي بىنا پەلەمپىيىگە قاراپ مېڭىپ كەتتى. ئايال ھۈجرا ئىشىكىنى چېكىپ كىرىپ كەلگەندە خالىغاي دېرىزە تۈۋىدىكى ئۇستەلدە كىتاب كۆرۈپ ئولتۇراتتى.

— كېلىڭ ئاياز، ئولتۇرۇڭ، — خالىئاي ئورنىدىن تۇردى، — نازىرىنىڭ سىزگە قىلغان سۈيىقەستىگە مەن چىدىيالماي قالدىم. سىزدىن كەچۈرۈم سوراش ئۈچۈن ئالدىڭىزغا چىقماقچى بولۇپ تۇراتتىم.

— ھاجىتى يوق خالىئاي، — ئاياز ئېغىر خۇرسىنىدى، — مەن... مەن كېتەي دەيمەن...

— نېمە، كېتەي؟! — خالىئاي ئايازنىڭ كەڭ دولىسىغا بارماقلىرىنى تەگكۈزۈپ بىردەم تۇردى، — نېمىشقا كەتمەكچى بولۇپ قالدىڭىز؟

— مەن... مەن چىدىيالمىدىم. ماڭا يەر، ئۆيمۇ كېرەك ئەمەس، بۇ چاغقىچە ئاتا ـ بوۋامنىڭ تىنىقلىرى تارقىغان ھاۋا، ئىزلىرى چۈشكەن يەر، دەپ كۆز قىيالمايتتىم. ھازىر ئۇنىڭدىنمۇ مېھرىمنى ئۈزدۈم!

— شۇنداقمۇ؟ — خالىئاي دېرىزىدىن باغلارغا قارىدى، — مېنىڭدىن، قورسىقىمدىكى بالىڭىزدىنمۇ مېھرىڭىزنى ئۈزگەن ئوخشىمامسىز؟

— خالىئاي! — ئاياز خاپىلىقتا قاتتىقراق ۋارقىرىۋەتتى، — سىز بىلمەيسىز، خورلۇق دېگەن بىر ئېكەككەن! ... يۈرىكىم، ۋىجدانىم، غۇرۇرۇم، ئادەمىيلىكىم ئېكەكدىلىپ، جاراھەت ئۈستىگە جاراھەت بولۇپ كەتتى. بۇ نېمە خورلۇق ماڭا! ساغلام بەدىنىم، يېتىلگەن كۆچۈم، ساپ قانلىرىم تۇرۇپ، قانداقتۇر بىر ناچار ئادەمنىڭ كۆزىگە قاراپ ياشاش، ئۇنىڭ تىل ـ ئاھانەتلىرىنى ئاڭلاش... كەمستىشلىرىگە سۈكۈت قىلىش... مۇشۇمۇ كۈنمۇ؟!

— سىز كۆرگەن خورلۇقنى مەن كۆرمىدىممۇ؟ مېنىڭ بىر ئۆمۈر كۆرگەن خورلۇقلىرىم سىزگە سىرمۇ؟ ھەممىدىن خەۋىرىڭىز بار. ئەجەب مەن چىداپ كېلىۋاتمەنغۇ... ، — خالىئاي تۆكۈلۈپلا كەتتى، — توغرا، خۇدايىم بىز ئايالىلارنى ئەنە شۇنداق

چىداملىق يارىتىپ قويۇپتىكەن. قىز ژاقتىمدىن تارتىپ كۆرگەن خورلۇقلىرىم، ھەقدادىغا يەتمىگەندەك تا ھازىرغىچە داۋاملىشىپ، قەلبىمنى خورلۇق دېڭىزىغا ئايلاندۇرۇۋەتتى... مەسئۇد قانچىلىغان پاسكىنا يۇندىلارنى يۇزۇمگە چاچمىدى. ھەتتا ئۇ ئۆلگەندىمۇ پەخرىنسانلىك قىپيالىڭاچ جەسىتىنى قۇچاقلاپ ياتاتتى ... قەدىرىمگە يېتەرمىكىن، دەپ چوڭ بولسىمۇ تەگكەن ئېرىم تۇردى نازىر چېغىدا سائۇنا مۇنچىلىرىدا، ئىشرەت قاۋاقخانىلىرىدا، كېچىلىك بەزمىخانىلاردا كۈنلىرىنى ئۆتكۈزۈپ يۈرەكلىرىمنى لەختە ـ لەختە قان قىلىۋەتتى...

— بولدى سۆزلىمەڭ، — ئايباز چىدىيالمىدى، — مەن... مەن...

— مېنى سۆزلىگىلى قويۇڭ، ئاندىن كەتمەمسىز، — خالىئاينىڭ يۈزلىرى ھۆل بولۇپ كەتكەنىدى، — توغرا، مەن ھاياتىمدا چىن سۆيگۈ، چىن ياخشى كۆرۈشكە نائىل بولالمىدىم. لېكىن، خۇدايىم مەسخىرە قىلغاندەك يېشىم قىرىق بەشكە كەلگەندە يۈرەككە تالىق مۇھەببەتنى كۆڭلۈمگە سېلىپ قويدى... بۇ چاغقىچە لەھەتتەك قاراڭغۇلىشىپ كەتكەن باغرىمنى بىر چىراغ ۋىللىدە يورۇتتى... ئۇ... ئۇ سىز ئىدىڭىز... ئاھ خۇدايىم، ئاھ تەڭرىم! — خالىئاي ئۇن سېلىپ يىغلىۋەتتى، — بۇ دۇنيادا بىرمۇ ئىچ كۆيەر ئادەم قالمىغانمۇ نېمە؟ قەلبىڭدە پارلىغان ئاخىرقى يۇلتۇز چېغىدا سېنى زۇلمەتكە تاشلاپ كەتكىلىۋاتسا...

ئايباز بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ، تىلقىپقىنا كەلدى ـ دە، خالىئاينى قۇچاقلىدى. خالىئاي ئۇنىڭ كەڭ كۆكرىكىگە يۈزلىرىنى يېقىپ ئۆپكىدەيتتى، ئېسەدەيتتى، تىلىقىپ ـ بوغۇلۇپ يىغلىماقتا ئىدى.

— خالىئاي، مېنى كەچۈرۈڭ، — ئايازمۇ يىغلىغانىدى، — مەن كۆپ ئوقۇمىغان ئادەم، بەزى ئىشلارغا كەلگەندە سىرتىنى كۆرۈپ ئىچىنى كۆرەلمەيدىكەنمەن.

— مەن... مەن... ، — خالئاي ئېسەدەپ كەتتى، — ئەسلىدە بۇگۈنكى جېدەلدە ھەممە ئىشلار بىر يولىلا ھەل بولۇپ ئاجرىشىپ كېتىمەن دېگەنىدىم. لېكىن نازىرىنىڭ ئۆچ - ئاداۋەت ئېلىشتىكى خۇمارى تېخى يېشىلمىدى. شۇڭا سىزگە «تال بوستان بېشىگىغا ئۆرۈلۈپ چۈشمىسۇن» ، «شوتالىڭ سۇنۇپ، توكۇرمۇ بوپقالما» دېگەندەك كىنايە سۆزلەپ ھەممىزنى بىر قېتىم ئاگاھلاندۇرغان بولدى... بىلىپ قويۇڭ، بۇ ئاگاھلاندۇرۇش چوقۇم بوران - چاپقۇنسىز ئۆتمەيدۇ...

— مەن سىزنىڭ يېنىڭىزدا خالئاي، — ئايال ئۇنىڭ يۈزلىرىنى سۈرتتى، — مېنىڭ بايىقى خاملىقىمنى ئەپۇ قىلىڭ.

ئايال خالئايىنى باغرىغا چىڭ باستى ھەم ئۇنى دەس كۆتۈردى - دە، چوڭ كارىۋاتقا ئاستا ياتقۇزدى...

... ئايال ئۆيدىن چىقىپ كېتىۋاتقاندا ئاشخاندا كۆكتات ئادالاۋاتقان ئايەتبۇ «ئەخ، تۇفى!» دەپ گېلىنى قىرىپ غەزەپ بىلەن تۈكۈردى...

20

زاۋال ۋاقتى بولۇپ قالغاندى. تۇغلۇق نەئىمەنى يولغا سېلىپ قويۇش ئۈچۈن تارسۇ كەنتىنىڭ چوڭ يول ئېغىزىغا چىقتى. دۇكان ئالدىغا مەھەللىنىڭ پاراڭچىلىرى يىغىلىپ قالغاچقا، نەئىمە ئۇ يەرگە بېرىپ ماشىنا ساقلاشنى بىئەپ كۆردى بولغاي، كوچا دوقمۇشىدا تۇرۇشتى. «توپتېرەك» ، «قارغوجا» لاردىن قايتقان ماشىنىلار دۇكان ئالدىنى بېكەت قىلىۋالغانىدى. لېكىن ئۇلار يول بويى ئادەم سېلىپ ماڭغاچقا، يولوچىلار قەيەردە قول كۆتۈرسە، شۇ يەردە توختاۋېرەتتى. تۇغلۇق بىلەن نەئىمە بۇگۈن كۆڭۈلدىكىدەك مۇڭداشتى. ئۇرۇمچىگە ماڭىدىغان كۇنىنى، قانداق ئۇسۇلدا مېڭىشنى مەسلىھەت قىلىشۋالدى.

ئاندىن كەلگۈسى ئۇرۇمچىدە، غۇلجىدا تۇتماقچى بولغان ئۆيلىرى، قىلماقچى بولغان ئىش - ئوقەتلىرى، ھەتتا بالىلىرىنى قانداق تەربىيىلەش قاتارلىق ئىشلارمۇ قالمىدى. ئەمرۇللا بوۋاي كونا ئۆيلىرىنى چېقىپ ئورنىغا داچىدەك ھەيۋەتلىك ئۆي سالىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ كۈلۈپ كەتتى. بىر ياقتىن كۆزلىرىگە ياش كەلدى. ئۇ نەئىمەنىڭ ئۆمرىگە ئاتاپ دۇئا قىلدى. شۇنداق! تۇغلۇقنىڭ نىيىتى خالىس بولغاچقا، خۇدايىم بۇ پەرىشتىنى ئۆزى يەتكۈزۈپ بەردى. ئوغلى ئىككىسىنىڭ خۇددى قىرىق يىللىق قەدىناسلاردەك سىر تۆكۈشۈپ كېتىشلىرىچۇ! تېخى كىچىك بالىلاردەك غاژ - غۇژلا ژارقىرىشىپ - چىرقىرىشىپ، ئارقىدىن ئىچى - ئىچىدىن تېلىقىپ كۈلۈپ كەتسە، بۇ ئىككى بەڭۈاش سارائىغا مەستلىكى كەلگەن كەپتەرلەر سۈيۈشكەن پېتى تېڭىرقاپ قېلىشاتتى. مانا ئىككىسى بىرلىشىپ لەڭمەن ئەتمەكچى بولۇشۇپ كۆكتاتلىققا كىرىپ كېتىشتى. بىر چاغدىلا ئۇلار قاقاقلىشىپ كۈلۈشۈپ چىقىشىدى. ئەمرۇللا بوۋاي تونۇمايلا قالدى. چۈنكى ھەر ئىككىلىسىنىڭ كۆڭلەكلىرى بويىلىپ، يۇزلىرىدىن قىپقىزىل شوخلا سۈيى ساقىپ تۇراتتى. چاپلىشىپ كەتكەن ئۇرۇق ھەم شوخلا پىسەپلىرىدىن ئۇلارنىڭ كۆز، بۇرۇن، قۇلاقلىرى پۈتۈپلا كەتكەنىدى. تېخى نەئىمە ھېچنېمە بولمىغاندەك:

— ھەي، تۇغلۇق، سىز كۆكتاتلارنى ئادالىغاچ تۇرۇڭ، مەن كۆڭلەك، مايكىڭىزنى يۇيۇۋېتەي، — دەپ يەڭلىرىنى تۇرۇپلا ئىشقا چۈشۈپ كەتتى. «—توۋا! — دەپ ياقىسىنى تۇتتى ئەمرۇللا بوۋاي، — بۇ زامانىنىڭ ياشلىرى ئەجەب ھە؟ توي قىلماي تۇرۇپ ئەر - خوتۇندىن بەتتەر ئىرماش - چىرماش بولۇپ كەتكەن...» ، بولمىسا بوۋاي بەكمۇ يىراقتا قالغان ياشلىقىنى خىرە - شىرە ئەسكە ئالىدۇ... ئۇ زامانەمدە ئەمرۇللا بولسا دانەمنى ھۇجرىغا كىرگەندىلا كۆرگەنىدى. مانا ھازىر نەئىمە ماڭماقچى

بولۇۋېدى، ئۇنىڭ كۆڭلى بىرقىسمىلا بولۇپ قالدى. شۇنداقتىمۇ قولىنى دۇئاغا كۆتۈرۈپ: «يامان سۆز، يامان كۆزدىن نېرى قىل، كۆرۈنە ـ كۆرۈنمەس بالا ـ قازادىن ئۆز پاناھىڭدا ساقلا ... ئىككىسىنىڭ مۇبارەك باشلىرىنى ئامان قىل...» دەپ تىلەك تىلىدى. ئاندىن خىجىل بولغان ھالدا:

— قىزىم، ئۆتكەندە دادىڭىزنىڭ بەزى سۆزلىرى جېنىمدىن ئۆتۈپ كەتكەچكە جەھلىم قېتىپ، سەپرايىم ئۆرلەپ، سەل تەتۈرلۈك قىلىپ قويدۇم، كۆڭلىڭىزگە ئالماسسىز؟...— دەپ ئۆزرە سورىدى.

—... تۇغلۇق، ماشىنا كەلمەيدىغۇ؟ — دېدى نەئىمە سەل جىددىيلىشىپ، — دادام شەھەردىن چىققۇچە ئۈيگە يېتىۋالسام بولاتتى.

— كېلىدۇ، تېخى بالدۇر تۇرسا، بولمىسا سىزنى ئاتقا مىنگەشتۈرۈپ ئاپىرىپ قويىمەن.

— راستما؟— نەئىمە چاۋاك چېلىۋەتتى، — ئات مىنسە قانداق بولىدۇ؟ كېيىن ماڭا چوقۇم ئات مىنىشنى ئۆگىتىپ قويىسىز.

— مەيلى چىدىيالىسا، — تۇغلۇق كۆزلىرىنى ئوينىتىپ ئۆزىنىڭ ساغرىسىغا ئۇرۇپ قويدى.

— بېشىڭنى يەيدىغان قارا مەدەكنىڭ گېپىنىڭ سەتلىكلىنى، — نەئىمە تۇغلۇقنىڭ بۇرنىنى بارماقلىرىدا چىڭ قىسىۋالىدى، — ھە، مانا، ئەسكىلىك قىلامسىز؟

— بولدى، قويۇۋېتىڭ، كوچىدا سەت، — تۇغلۇق بۇرنىنى تارتىۋالدى، — تاس قالدى بۇرنۇمنى ئۇزۇۋالغىلى ماۋۇ كۆكەرمە ئۇششۇق.

— خوپ بوپتۇ، — نەئىمە كۆزلىرىنى ئوينىتتى، — ھە، راست، تۇغلۇق، دادىڭىزنى ئايازكام، ئاپامىلار يوقلاپ تۇرىدۇ. شۇنداقتىمۇ تۇرمۇشىنى ئوبدان ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇڭ. ئاش ـ

تاماقتىن، ئېغىر - يېنىك ئىشلاردىن قېنىنلىپ قالمىسۇن.

— خاتىرجەم بولۇڭ، ئەتە ئاغىنىلىرىمنى چاقىرىپ، دادامنى شۇلارغا تاپشۇرىمەن.

— ئاغىنىلىرىڭىز ئىشەنچلىكتۇ ھە؟

— نېمە دەۋاتىسىز، قىيامەتلىك ئاغىنىلەر دەڭا بىز...

— ئېتىڭە پونى!

— پو ئاتالىغۇدەك دەسمايە بولسا پو ئاتىدۇ...

ئۇلار چۈجە خورازلاردەك ئەمدىلا كىرىشىپ قېلىشى بىلەنلا دۇكان ئالدىدا كىملەردۇر مۇشتلىشىپ كېتىشتى. ئەتراپتىكىلەر ئۇلارغا يېقىن كېلەلمىگەچكە كىمدۇر بىرسى تاياق زەربىدىن ۋارقىرىماقتا ئىدى.

— ۋۇي، بۇ زىكرىنىڭ ئاۋازىغۇ! — تۇغلۇق ئۇچقاندەك يېتىپ بېرىپلا، ئۇرۇۋاتقانلارنىڭ ئارىسىدىكى، بۇرۇتلۇق چوڭراقىنىڭ كانىيىدىن بوغقانچە ئارقىغا ئېتىۋەتتى. يەنە بىرسىنىڭ گەجگىسىدىن قاماللىۋېلىپ قويۇپ بەرمىدى.

— ھەي، قانداق نامەرد نېمىلەر سەنلەر، — ۋارقىرىدى تۇغلۇق، — ئىككىڭ بىرلىشىپ ئاشۇ نىمجان رەزگىنى ئۇرۇشتۇڭما؟

— ھەي ساڭا نېمە ئاتىكارچىلىق، — دېدى بۇرۇتلۇق چوڭ يىگىت تۇغلۇققا قولىنى شىلتىپ، — ئۇنىڭ تاياق يېگۈسى بار، بىزنىڭ ئۇرغۇمىز بار، قانداق؟

— ھەي، قولۇڭنى شىلتىمەي گەپ قىل! — تۇغلۇقنىڭ ئاچچىقى كەلگەنىدى، — بىكار ھېلى ئاغزى - بۇرنۇڭنى ئىزدەپ يۇرمىگىن.

— نېمە دەيدۇ ماۋۇ رەپرەپ، — بۇرۇتلۇق مۇشتۇمىنى چىڭ تۇگۇپ كەلگىنىنى بىلدى، لېكىن پەشۋانىڭ ئۇچۇپ كەلگىنىنى بىلەلمەي نەچچە غۇلاچ يەردە يېتىپ قالدى. بىردەمدىلا ئۇنىڭ قاپىقى مۇشتۇمدەك ئىششىپ چىقتى. بۇ ئەسنادا

ئەتراپتىكىلەر ئۇنى ئەيىبلەپ كېتىشتى.

— تۇغلۇق ھەرقايسىڭنى ئاجرىتىۋاتسا تېخى ئۇنىڭغا مۇشت ئاتماقچى بولۇۋاتىسىنا...

— ھېلىغۇ سەن بىر بۇرۇتلۇقكەن، تۇغلۇققا سەندەكتىن بەشى تەڭ كېلەلمەيدۇ...

— ھە، دېيىشە قېنى، زىكرىنى نېمىشقا ئۇرۇشسەن؟

— جېنىم ئاكا، بىز قارغوجىلىق، مەن خەنزۇ بازىرىدا ئۇقەت قىلىمەن دېگىنە. ئۆيدىكىلەرنى تۇمشۇق تىرەپ ئارانلا باقىمەن، — دېدى جۇغى كىچىك يىگىت، — بۇ ئاداش «ھېلىلا بېرىمەن» دەپ ئەللىك سوم ئالغان. ئەنە ـ مەنە دەپ ئالدىغىلى بىر يىل بولدى.

— زىكرى راستىما؟ — تۇغلۇق مىختەك قادالدى، — راستتىنلا شۇنداق قىلدىڭما؟

— ئەمدى... ئەمدى، — زىكرى دۇدۇقلىدى، — قولۇمغا پۇل كىرگەندە بەرمەمدىم.

— ئۇنداقتا راست ئىكەن ـ دە، تۇتە ئۇكا ما پۇلنى، — تۇغلۇق يانچۇقىدىن ئەللىك سوم چىقىرىپ ھېلىقى بالىغا بەردى، — ھەي ئىنى، ما ئاداش نېمەڭ بولىدۇ؟

— ئۇ... ئۇ مېنىڭ نەۋرە ئاكام بولىدۇ، سەل قېنى قىزىق...

— ھەي، ئادىشەي، — دېدى تۇغلۇق بۇرۇتلۇققا، — ئاق ـ قارىنى پەرق ئېتىپ مۇشت ئاتارسەن بولامدۇ؟ تارسۇ دېگەن يامان يەر، بىرەمدىلا ئاغزى ـ بۇرنۇڭنى يىتتۇرۇپ قويىسەن...

دۇكان ئالدىدىكىلەر پاراققىدە كۈلۈشۈپ كېتىشتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى زىكرىنى ئەيىبلەپ:

— ئۆتكەن ئايدىمۇ شايىكامنىڭ قەرزىنى بەرمەي ئوغلىدىن تاياق يېدىڭ، ھېلىمۇ ياخشى تۇغلۇق ئارقاڭدىن دۇرۇت ئوقۇپ تۇرغىنى، — دېيىشسە، يەنە بەزىلىرى بۇرۇتلۇققا:

— چاشقان، مۇشۇكنىڭ بۇرۇتىنى يۇلغاندەك، تۇغلۇققا مۇشت ئېتىپ يۇرگىنىنى كۆرۈڭلا ماۋۇ چالا كۆرەڭ ئاداشنىڭ، — دېيىشەتتى.

— تۇغلۇق، ئۆتۈڭە بۇياققا، — نەئىمە ئاچچىقى بىلەن ۋارقىرىدى، — نەدىكى ئىشلارغا چېپىلىپ يۈرىدىكەن!

— مانا، مانا، — قۇلاقلىرىنىچە قىزىرىپ كەتكەن تۇغلۇق قىز تەرەپكە ماڭدى، — نېمانچىلا ۋارقىرايدىغانسىز؟

— ئۇھ... قاراڭلار، — دېدى تاقىر باش بىر دېھقان، — تۇغلۇقنىڭمۇ قورقىدىغان ئادىمى بار ئىكەن ئەمەسمۇ!

— قورقمىسا بولامتى، — دېدى يەنە بىر كەكە ساقال ياش دېھقان چاقچاققا كۆز چىقىرىپ، — سەنمۇ ھېلىقى يېڭناغۇچتەك خوتۇنۇڭغا يەتمەش تەزىم قىلىپ، پۇچۇق چىشلىرىڭنى كۆرسىتىپ، كەچتە يوتقانغا ئاران كىرىسەن...

دېھقانلار پاراققىدە كۈلۈشتى. لېكىن ئۇلار تۇغلۇقنىڭ قايرىلىپ ئۆزلىرىگە قاراۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ جىمىپ قېلىشتى.

— خاپا بولماڭا، — تۇغلۇق ئاستا پېچىرلىدى، — ماشىنا كەلمىسە سىزنى ھاياش قىلىپ بولسىمۇ ئاپىرىپ قويسام بولىدىغاندۇ!

— ئىككى ماشىنا كېلىپ ـ كېتىپ بولدى، مانا ئەمدى...

تۇغلۇقنىڭ ھۆرمەت ـ ئىناۋىتى، مەردلىكىنى، ئوغۇل بالىلىق تۇرگۈنلىكىنى كۆرگەن نەئىمە تارسۇلۇقلار ئالدىدا ئۆزىنىڭ كىمنىڭ مەشۇقى ئىكەنلىكىنى نامايەن قىلماقچى بولغاندەك ئۇنلۇك گەپ قىلىۋاتاتتى... دېمىسىمۇ دېھقانلار بۇ ئېسىلزادە سەرخىل قىزغا بەزىلىرى ھەۋەس بىلەن قارىسا، بەزىلىرى ھەسەت كۆزلىرىنى تىكەتتى. قېرىلار بولسا قىزىقسىنىپ قارىشاتتى... بۇ ئەسنادا قارغوجا تەرەپتىن بىر مېنبۇس كېلىپ قالدى. شوپۇر كەچ بولغاندا شەھەرگە كىرىدىغان خېرىدار تاپالمىغانمۇ، ماشىنىسى قۇرۇق دېگۈدەك ئىدى. تۇغلۇق

شوپۇر بالىنى تونۇغاچقا، نەئىمەنى ئالدىغا ئولتۇرغۇزۇپ پۇلىنى بەردى ـ دە: «چىلانلىقتىكى داچا دەرۋازىسى ئالدىغىچە ئاپىرىپ قويغىن، چوڭ يولدىلا چۇشۇرۇپ قويما!» دەپ تاپىلىدى. ئۇ ماشىنىنىڭ ئارقىسىدىن بىرھازا قاراپ تۇرۇپ، يولدا كۆتۈرۈلگەن چاڭ ـ توزان يوقالغاندىلا ئۆيىگە ماڭدى.

تۇغلۇق بۇ كېچە تۈزۈك ئۇخلىيالمىدى. خۇشاللىق، ياق، بەخت! توغرا بەختمۇ ئادەمنى ھەر كويلارغا سالىدىكەن. بۇ خۇددى ھەممە نېمىسى تەل بايلارمۇ يوقنى بار، بارنى ئىككى قىلىش، شۇنداقلا ئوغرى، بۇلاڭچى قاراقچىلاردىن خاتىرجەم بولالمىغانغا ئوخشاش، «بەخت» تۇغلۇقنى ئۇخلاتقىلى قويمىدى. ئۇ ئۆگزىدە ئوڭدۇسىغا ياتقىنىچە ئاينى كۆتۈۋالدى. ئاي كۆتۈرۈلۈپ ئۇنىڭ نەق ئۈستىگە كەلدى ـ دە، كۈلگەندەك قىلدى. ئۇنىڭ كۈلكىسى مەدھىيەمۇ، مەسخىرىمۇ ياكى پىغانلىق نىدامۇ، بىلگىلى بولمايتتى. بىراق بۇلاردىن تۇغلۇقنىڭ پەرۋايى پەلەك.

نەئىمە ئۇرۇمچىدە توي خېتىنى ھەل قىلىدۇ. ئۇلار ئاددىيغىنە بىر ئۆينى ئىجارىگە ئېلىپ ئولتۇرىدۇ. تۇغلۇق بولسا كازىۋەندىكى ئوقۇشنى ئوقۇپ، ھەپتە ئاخىرىدا مەھبۇبىنى يوقلايدۇ... ئۇلار كەلگۈسىدە ئۆي ـ دۇكانلىرىنى غۇلجىغا يۆتكەپ ئۆمرىنى ئاشۇ بوستان شەھەردە ئۆتكۈزىدۇ... تارسۇدىكى تۇغلۇقنىڭ ئۇچ مولۇق چوڭ قورۇسىغا يەر قېتىپ زامانىۋى باشلانغۇچ مەكتەپ سالدۇ... تېخى بىر كۈتۈپخانا سېلىش پىلانىمۇ بار... ئۇلارنىڭ بالىلىرى، نەۋرىلىرى بولىدۇ... ئاھ خۇدا، مۇشۇ ياپيېشىل كائىنات، قۇياشلىق ئالەمدە ياشاش نېمىدېگەن كۆڭۈللۈك ـ ھە! گەرچە بەختسىزلىك ساڭا يار بولسىمۇ! ...راست ئەمەسمۇ! ئۇنىڭ شادلىقىدىن خاپىلىقى، ئامىتىدىن ئاپىتى، بەختىدىن ئازابى كۆپ بولسىمۇ، ئادەم يەنىلا كۈننىڭ سېرىقىغا تويمايدۇ... جەبرائىل ئەلەيھىسسالام شەيتانغا: «سەن دوزاخقا مەھكۇمسەن» دېگەنىكەن، شەيتان: «ئۇ يەردە كۈن

نۇرنى كۆرگىلى بولامدۇ...» دەپ سورىغانىكەن...

ھەي... پەلەك! ... خۇدا بەندىسنى ھەممىدىن ئۇلۇغ يارىتىپ قويۇپ، يەنە ئۇنى ئېلىپ كەتكىنى نېمىسى؟ بوپتۇ، ئېلىپ كېتىش ئۇنىڭ مىزانى ئىكەن، ئەگە بولمىسا ئىككى - ئۈچ يۈز يىل هوما ئاتا قىلىسچۇ كاشكى!

تۇغلۇق شېرىن خىياللار قوچىقىدا قاچانلاردا ئۇخلاپ قالغانلىقىنى بىلمىدى. لېكىن ئۇ ئەجەب سىرلىق بىر چۈش كۆردى...

... تۇغلۇق بىلەن نەئىمە ئىككىسى تىك چېقىل ئۈستىدە قوچاقلىشىپ تۇرۇپتىمىش! يەر قاتتىق تەۋرەۋاتقۇدەك... تاغ - تاشلار گۈمتۇرۇلۇپ، دەريا سۇلىرى ئاسماندا ئۇچۇپ، دەل - دەرەخلەر قىزىل قىيامەت ئىچىدە كۆيۈۋېتىپتۇ... نەئىمە: «تۇغلۇق چېقىلدىن هاڭغا يىقىلىپ چۈشمەيلى!» دەپ چىرقىراۋاتقۇدەك... قىسقىسى، جاهان گۈمبۈر - گۈمبۈر، قاراس - قۇرۇس، تاقۇر - تۇقۇر، تاڭ - تۇڭ، ۋارقىرىغان - چىرقىرىغان، ئايانچلىق يىغلىغان ئاۋازلارغا تولۇپ، يەر دولقۇنسىمان، ئېگىز - پەس، شىددەت بىلەن تەۋرىگۈدەك... بىردىنلا ئاپئاق ساقاللىرى تىزغا كەلگەن ئەمرۇللا بوۋاي ئىس - تۈتەكلەر ئىچىدىن پەيدا بولۇپ، ئاسمانۇ مۇئەللەقتە تۇرغۇدەك، تۇغلۇق: «دادا، بۇ نېمە ئالامەت... قانداق كۆرگۈلۈك؟!» دەپ سوراپتۇ. ئەمرۇللا بوۋاي ئۇزۇن ساقاللىرىنى سىپاپ: «بالام، ئالەمدە گۇناه كۆپىيىپ كەتتى. ئادەملەردە دىيانەت، ئىنساپ، پاكلىق قالمىدى. ئېتىقاد يوقالدى، ئەقىدە سۇسلاشتى... ھېچقانداق ئېتىقادى يوق ئادەم يامانلىقتىن يانمايدۇ... ئۇلار بىر - بىرىگە خىرىس قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدا زىناخورلۇق، هارامخورلۇق، غەممازلىق[1]، پارىخورلۇق، مۇناپىقلىق، رەزىللىك، كۆرەلمەسلىكتەك پىتنە - پاساتلار قۇرتتەك يامراپ

① غەممازلىق — چېقىمچىلىق، گەپ توشۇش، مۇناپىقلىق.

كەتكەنلىكى ئۈچۈن يەر كۆتۈرەلمەيۋاتىدۇ... شۇڭا ئاللادىن ئادەملەرنىڭ ئۆمرىنى ئازايتىپ يارىتىشنى تىلەيلى... ئۇلار قانچە ئاز ياشىسا، گۇناھىنىمۇ شۇنچە ئاز قىلىدىغان بولىدۇ!...»

— جېنىم دادا، ئۇنداق بولمىغۇر خىياللارنى قىلما...، — دەپ يالۋۇردى تۇغلۇق، — نەئىمە ئىككىمىزنىڭ ئەجەب ساۋابلىق پىلانلىرىمىز بار. ئازغىنا ئۆمۈر قانداقمۇ يەتسۇن!؟

— بالام، ساۋابنىڭ كۆپىدىن، گۇناھنىڭ ئازى ياخشى! ناشۇكۇرلۇك قىلما، ئۇنداق بەندىدىن ئاللا بىزار!!...

جاھان قاراڭغۇلىشىپ، يەرلەر يېرىلدى... ئالەم چاقماق نۇرىدا يالت - يۇلت يورىدى. لېكىن تۇغلۇق بىلەن نەئىمە قۇچاقلاشقان ھالدا چېقىلدىن تېگى كۆرۈنمەس ھاڭغا چۈشۈپ كېتىۋاتاتتى...

—... ئاپا!!...، — تۇغلۇق ۋارقىراپ ئويغىنىپ كەتتى... ئۇ تۇرۇپ ئولتۇردى - دە، پېشانىلىرىدىكى مونچاق - مونچاق تەرلەرنى ئالىقىنىدا سىيرىپ ئېرتىۋەتتى.

— تۇۋا، غەلىتىلا چۈش كۆردىما...، — تۇغلۇق چۈش ۋەھىمىسىدىن سۇس تىترەۋاتاتتى، — ئۆمرۈمدە بىرەر قېتىمۇ كۆرمىگەن ئاپامنى چاقىرغىنىم نېمىسى!...

تۇغلۇق ئەتىگەندە ئەمرۇللا بوۋاي بىلەن ناشتا قىلىپ بولغاندىن كېيىن سىرتقا قاراپ ماڭدى.

— نەگە بارىسەن، بالام؟ «ئۇرۇمچىگە ماڭمەن» دەۋاتىسەن، ئات ھارۋىلىرىنى، كەپتەرلىرىنى قانداق قىلىسەن؟— بوۋاينىڭ كۆڭلى بۇزۇلغاندەك قىلاتتى، — ئۇلارنى بىر تەرەپ قىلىپ كەتمەسەڭ، مەن نېمىمۇ قىلالايمەن؟

— مەنمۇ شۇنىڭ غېمىدە دادا، — دېدى تۇغلۇق دىمىقى زىكىدە قىلىپ، — شۇڭا مۇنۇر بىلەن پىدانى چۈشلۈك تاماققا چاقىرىپ قويايى دەيمەن. ئۇلار بىلەن مەسلىھەتلىشىدىغان ئىشلار بار ئىدى.

— ئۇنداقتا زىكرىنىمۇ چاقىرىپ قوي.

— دادا، ئۇ ھارافكەشتىن خۇشام كەتتى، يۆلىگەنسەرى سېلىنىۋالىدىغان بىرنېمىكەن.

— ئۇنداق دېمە بالام، — بوۋاينىڭ دەمۇدەم ئۆپكىسى ئۆرۈلۈپ تۇراتتى، — سەن خاتىلارغا چىقىپ كەتكەندە، كۆمۈر سېتىپ سىرتتا يۈرگەنلىرىڭدە ئاشۇ بالا سۇلىرىنى ئەكېلىپ، كېپىتەرلەرگە دان سېلىپ، كۆكتاتلىقلارنى ئوتاپ، سۇغىرىپ ئېغىرىمىنى يېنىڭ، يىراقلىرىمنى يېقىن قىلىپ كەلدى... ئەمدىزە، بىر ۋاخ تامىقىڭنى ئايىسالىڭ قانداق بولغىنى.

— تاماقنى ئايىغانلىق ئەمەس دادا، — تۇغلۇق كېتىدىغان چاغدا دادىسىنى رەنجىتىشنى خالىمىدى، — بوپتۇ، دادا، چاقىرىپ قويايلى.

تۇغلۇق چىقىپ كېتىپ مۇنۇرنى قوناقتا سۇ تۇتۇۋاتقان يەردىن، پىدانى بېغىنىڭ ئارقىسىدا دەرەخ كۆتەكلىرىنى قۇمۇرۇۋاتقان يەردىن تاپتى. لېكىن زىكرىنى دۇكان ئالدىدىن ياكى ئۆيىدىن تاپالمايلى يېنىپ كەلدى. ئەمرۇللا بوۋاي ئاتلاپ ئۇنچىقمىدى.

تۇغلۇق سەۋزىنى قىرىپ سۇغا چىلاپ قويغاندىن كېيىن تەڭنىدىكى گۈرۈچكە سۇ قۇيۇپ قويدى، ئاندىن ئۇ دۇكان ئالدىدىن گۆش ئەكېلىش ئۈچۈن مېڭىۋىدى، دادىسى: «پولۇغا كەپتەر گۆشى باسسا ئوبدان بولىدۇ...» دېمەكچى بولۇپ گېپىنى يۇتۇۋەتتى. چۈنكى تۇنۇگۈندىن بېرى تۇغلۇقنىڭ ئېغىلدىن، كەپتەرخانىدىن كېلەلمەيۋاتقانلىقىدىن ئىچى ئاچچىق بولۇپ قالغانىدى.

تۇغلۇقنىڭ جاپا ـ مۇشەققەتلەردە غىڭ قىلماي ۋاپادارلىق، دوستلۇقنى يەتكۈزگەن قەدىناس كۆك بوز ئېتىغا، ھەسرەت ـ نادامەتلىرىنى نازۇك بۇقۇلداشلىرى، موللاق ئېتىشلىرى بىلەن ئۇنتۇلدۇرىدىغان كەپتەرلىرىگە قىيالمايۋاتقانلىقى كۆزلىرىدىن

چىقىپلا تۇراتتى. تۇنۇگۈن كەچ ئېتىغا قوناق، ئارپا، سۇلۇلاردىن ئوخشىتىپ «پولۇ» ئېتىپ بەردى. تۇخۇم ئىچۈردى ھەم پىشانىلىرىدىن سىلاپ ئۆزۈن مۇڭداشتى... كېيىن كەپتەرخانىغا كىرىپ كېتىپ كۆزلىرى ياش ھالدا قايتىپ چىقتى. ئەلۋەتتە شۇنچە يىللار، سوغۇق جۇدۇنلاردا، شۇنچىلىغان خالق يوللىرىدا، تاچ - زېرىن كۈنلەردە، يامغۇرلۇق پاتقاقلىق يوللاردا بىللە ئۆتكەن ئاشۇ ھايات قەدىرلەشكە تېگىشلىك سائادەتلىك كۈنلەر ھېسابلىناتتى. ئۇلار تالاي - تالاي ئېغىر كۈنلەرنى بىللە ئۆتكۈزۈپ، ئەمگەك مۇشەققەتلىرىدە سىنالغان دوستلاردىن ئىدى ... كۆك بوز ئات تۇغلۇقىنىڭ «پۇتۇڭنى كۆتۈر...»، «ئارقاڭغا يان...»، «ئالدىڭدا كاتاڭ بار...» دېگەندەك جىق گەپلىرىنى بىلىدۇ. ئەمدى ئاشۇنداق سىرداش دوست خوشمۇ دېمەي يوقاپ كەتسە: «ئادەم دېگەن ئەسلىدە ۋاپاسىز ئېمىكەن» دەپ قالمامدۇ ... ئەمدى كەپتەرلىرىچۇ؟ كونىلار: «كەپتەرنىڭ مېھرى — قىرىق يىللىق خوتۇن مېھرىدىن يامان» دەپ بىكار ئېيتىشمىغان. بىر تەقۋادار مۇنەججىم ئۆگزىدە تۇرۇپ ئاسمانغا ھاڭقىيىپ قالغان كىشىنى كۆرۈپ: «ئى خۇدايا ئىمارا، بۇ بەندەڭ ساڭا مەھلىيا بولۇپ، مۇبارەك جامالىڭنى كۆرۈش ئۈچۈن ئەرشكە قاراۋاتامدۇ؟» دەپ سورىغانكەن، ئاللادىن ۋەھىي كېلىپ: «ياق! بۇ بەندەم كەپتەرلىرىگە قاراۋاتىدۇ...» دەپتىكەن.

بۇۋاينىڭ مۇڭلۇق خىياللىرى راسا قىيامىغا كېلىۋاتقاندا تۇغلۇق گۈش كۆتۈرۈپ كېلىپ قالدى. ئۇ كېلىپلا يەڭلىرىنى تۇرۇپ ئىشقا كىرىشىپ كەتتى. سەۋزىلەرنى قەلەمچە قىلىپ، گۈرۈچىلەرنى يۇيۇپ، ئوچاققا ئوت قالىۋەتتى. كاۋا بارلىق تېگىدىكى سۇپىدا ھاسىسىغا تايىنىپ ئولتۇرغان ئەمرۇللا ئوغلىنىڭ كەپكۇر بىلەن سەۋزىنى قورۇشلىرىغا، تۇزلىرىنى تېتىپ كۆرۈشلىرىگە، ئوچاق ئاغزىغا قوراينى پۈرلاپ تىقىشلىرىغا سەپسېلىپ ئولتۇرۇپ، تۇيۇقسىزلا قۇلىقىدا بىر زىل ئاۋاز ئەكس

سادا بەرگەندەك قىلدى:

— دادا، قۇراق كۆرپىدە ياتساك ئۆمرۈك ئۇزۇن بولىدۇ...

— دادا، قورۇمىدىن بىر ساپلىق ئېلىپ بېرەي تېتىپ باقامسەن؟ قورسىقىك بەك ئېچىپ كەتتى ھە؟

بوۋاي تۆكۈلۈپلا كەتتى. ئۇنىڭ جىيەكلىرىنى قورۇق باسقان كۆزلىرىدىن چۈشۈۋاتقان ياشلار ساقاللىرىدىن تامچىپ، ئېڭەك تىرەپ تۇرغان ھاسىسىنى ھۆل قىلىۋەتتى... راست، ئۇنىڭ گۈنسىز كۆزلىرىگە ئاشۇ بىر تال تاغار قېقىندىسى — ئومايقىز كۆرۈنگەنىدى. ئەنە ئۇ يىڭنىدە قۇراق كۆرپە تىكىۋاتىدۇ. قارىغىنا ئۇنىڭ كۆيۈمچانلىقىنى! ساپلىقتا كۆتۈرۈپ كەلگەن قورۇمىنى نازۇك بارماقلىرىدا دادىسىنىڭ ئاغزىغا بىر - بىرلەپ سېلىۋاتىدۇ... ئەجەب ئىش! ئوغۇل بالا تولىسى ئاپىسىغا ئوخشاپ كېتىدىكەن... قارىغىنا، تۇغلۇقنىڭ چىرايى سويۇپ چاپلاپ قويغان ئوماي... ئەما ئۆڭى ھېلىقى نائەھلىگە ئوخشاپ كېتىدۇ...

بوۋاينىڭ ياشلىرى توختايدىغاندەك ئەمەس ئىدى. راست، تۇغلۇقتىن ئايرىلىدىغان دەقىقىلەر يېقىنلاپ كەلگەنسىرى ئۇنىڭ ئالاڭغۇ ئۇرۇۋاتقان يۈرىكى ئېسەدەۋاتقاندەك قىلاتتى... بوپتىلا، يىغلىسا - يىغلىمامدۇ! قىپقىزىل ئەتلىمە گۆش چېغىدىن تارتىپ ئېتىكىدە بېقىپ ئايرىلىپ باقمىغان، خاڭدىن كىرىپ بولغۇچە يوللارغا تەلمۈرۈپ قارايدىغان... «غورالداي ئاپا، نان!...» دەپ يىغلايدىغان ئاشۇ جاپاكەش كۆمۈرچى بالا كەتمەكچى!...

پاھ، بوۋاينىڭ ئېچىدە بىر ئېدىش سۇ بارمىدۇ؟! قارىغىنا، ئاياغ ئاستىدىكى توپا لاي بولۇپ كەتتى!... ئەي دەريا... بالا مېھرىنى ئاتا كۆڭلىگە شۇنچىمۇ تېرەن سالغان بارمۇ؟ راست، ئاتا ھامان ئەرلىك غۇرۇرىدىن نومۇس قىلىپ چاندۇرمىغىنى بىلەن ئەنە شۇنداق ئىچىدىن تۇگىشىپ كېتىدىكەن... چۈنكى

ئوغۇل ـ قىز پەرزەنتىنىڭ تۇمۇرىدا يۇگۇرۇپ يۈرگەن ... يۈرىكىگە هايات بەخش ئەتكەن ئاشۇ قان ئاتىنىڭ ـ دە! ... مانا تۇغلۇق ماڭماقچى بولىۋېدى، تەرەببا ئومايمۇ پەيدا بولدى. جاپاسىنى تولا تارتىپ، هالاۋەت كۆرمىگەن قەدىنىسى دانەم: «بولدى، دادىسى، يىغلىماڭلار...» دەپ ياشلىرىنى سۈرتۈۋاتىدۇ ... ئۇلار تۇغلۇقنى ئۇزىتىپ قويغىلى كەلگەن ئوخشىمامدۇ؟

ئەمرۇللا بوۋاي توختىماي تۆكۈلۈۋاتقان ياشلىرىنى بىلىدىكى پۈتىنىڭ ئۇچىدا سۈرتۈپ ئۇلگۈرتەلمىدى.

— دادا، ئاشنى دەم يانقۇزۇپ قويدۇم، — تۇغلۇق قايرىلىپ دادىسىغا تىكىلىپلا قالدى، — ۋۇي، يىغلاپسەنغۇ؟

— نەدىكىنى بالام، ئوچىقىڭدىن ئىس يېنىپ...

— ئىس يانغانغا يەرلەر لاي بولغۇدەك ياش ئاقامدۇ؟ — تۇغلۇق قولىياغلىقىدا دادىسىنىڭ كۆزلىرىنى، ساقاللىرىنى سۈرتتى، — دادا، سەن بۇنچىۋالا بىئارام بولساڭ مەن بارماي، كۆمۈرۈمنى سېتىۋېرەي، — تۇغلۇقمۇ يىغلاپ سالدى، — نەئىمەنى چىرايلىق يولغا سېلىپ قويىمەن.

— پوق يېمە، بىر قىزنىڭ بۇنچىلىك غەيرەتكە كېلىشى ئاسانمۇ، — بوۋاينىڭ كۆزلىرى قىزىرىپ كەتكەندى، — خۇدا ئۇنىڭ كۆڭلىگە سېنىڭ ئىشقى ـ سەۋدايىڭنى سېلىپ قويغان. ئۇ، مەن ئارزۇ قىلىپ يېتەلمىگەن ئىشلارنى قىلماقچى! پەقەت ئاش ـ تامىقىمنى ئوبدان ئورۇنلاشتۇرۇپ قويساڭلا بولىدۇ.

— ئۇنىڭدىن خاتىرجەم بول، مۇنۇر بىلەن پىدا ئوچ ۋاخ تامىقىڭنى ئۆكسۈتمەي ئەكېلىپ بېرىدۇ، — تۇغلۇق دادىسىنىڭ ساقلىنى بارماقلىرىدا تارىدى، — ئايازكام، خالىغاي هەدەمۇ سېنى يوقلاپ تۇرماقچى.

— بارغىن بالام، بارغىن، ئوچ ئاي دېگەن كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ئۆتۈپ كېتىدۇ.

تۇغلۇق «لىگزى»[1] دە چاي قاينىتىپ، دەملەپ قويغاندىن كېيىن باغدىكى سۇپىغا كىگىز سالدى. ئاندىن شىرەنى كۆتۈرۈپ كېلىپ قويدى. ئۇ شىرەگە داستىخان سېلىپ تۇرۇشىغا مۇنۇر بىلەن پىدا كىرىپ كەلدى. ئۇلار بۇۋاي بىلەن سالاملىشىۋاتقاندا تۇغلۇق چۆگۈندە سۇ كۆتۈرۈپ كەلدى. مۇنۇر، پىدالار قوللىرىنى يۇيۇشۇپ باغقا كىرىپ كېتىشتى. بۇۋاي ياش بالىلار بىلەن ئولتۇرغۇسى كەلمىدى بولغاي، ئۇنىڭغا كاۋا باراڭ تېگىدىكى سۇپىغىلا داستىخان سېلىپ ئاش ئۈسۈپ بەردى. تۇغلۇق گۆش بىسلىغان بىر لېگەن پولۇنى باغقا ئېلىپ مېڭىشى بىلەن زىكرى كىرىپ قالدى.

— كەل، كەل، زىكرى بالام، خويمۇ ئوبدان ۋاقتىدا كەلدىڭ، — بۇۋاينىڭ خۇشال بولغانلىقى چىرايىدىن بىلىنىدى، — بالام، تۇغلۇق، لېگەننى ئەمدى ئىككى قىل، قازىنىڭدا ئېشىڭ بولغاندىن كېيىن...

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ئەمرۇل دادا، ئەھۋالىڭ ياخشىمۇ؟— زىكرى بولسا بۇۋاي بىلەن كۆرۈشۈپ بولۇپلا تۇغلۇققا قارىدى، — مېنى ئىزدەپ بېرىپتىكەنسەن. يۇقارقى مەھەللىدىكى ئىمىن قاسساپتا تېرە بار ئىكەن دەپ كېتىپ قالغان. خوتۇنۇمدىن ئاڭلاپلا كېلىشىم...

— يۇر، باغقا كىرەيلى. مۇنۇر، پىدالار كېلىپ بولدى، — تۇغلۇق بىلەن زىكرى ئىككى لېگەن پولۇنى كۆتۈرۈپ باغقا كىرىپ كەتتى.

پولۇ يېيىلىپ داستىخان بىرقۇر يېغىشتۇرۇلغاندىن كېيىن دوستلار قىزىق دەملەنگەن چاي ئىچكەچ پاراڭغا چۈشتى. تۇغلۇق ئۆزىنىڭ ئۇرۇمچىگە بېرىپ، شۇپۇرلۇقتا ئۈچ ئاي ئوقۇيدىغانلىقى، دادىسىنىڭ يالغۇز قېلىۋاتقانلىقى، شۇنداقتىمۇ

---

① لىگزى — سېغىز لاي بىلەن نەقىشلەپ خۇددى ساماۋەردەك ئىنتايىن نەپىس ياسالغان ئوچاق. ئۇنى ئاق ھاكىتا ھەم كۆك سىنكىدا بويايدۇ. يۆتكەپ ئىشلەتكىلى بولىدۇ.

ئۇنىڭ تۇرمۇشىدىن، ئاش ـ تاماق، كىر ـ قات، يىراق ـ يېقىنىڭ ھۆددىسىدىن مۇنۇر بىلەن پىدا چىقىدىغانلىقى قاتارلىقلارنى دېگەندە، زىكرىنىڭ ئورا كۆزلىرى غەلىتىلا ئالىيىپ تۇنجۇقۇپ كەتتى.

— مۇنۇر، پىدا، مەن سىلەرگە ئۆتكەندىلا دەپ بولغان، — دېدى تۇغلۇق ئىككى دوستىغا، — ئاتنى، ھارۇنىنى، كەپتەرلەرنى خېرىدارى كېلىپ قالسا غاچچىدىلا سېتىۋېتىڭلار، دادام پۇلسىز قالمىسۇن، ئۆيدىكى پۇلنى مەن ئېلىپ ماڭىمەن...

— ئات، ھارۇنغا مۇشۇ كەنتىمىزدىلا خېرىدار بار، — دېدى مۇنۇر چېيىنى ئوتلاپ قويۇپ، — سېتىپ، سەن دېگەندەك بوۋاينىڭ ئاش ـ تامىقىغا يەتكۈدەك ئېلىپ قېلىپ، قالغىنىنى قولىغا بېرىمەن.

— كەپتەرلىرىڭمۇ تارسۇدىن چىقىپ كەتمەيدۇ، — پىدا ئىشەنچلىك كۈلۈپ قويدى، — مۇشۇ بىزنىڭ مەھەللىدىكى دەرا كەپتەرۋاز ئۆيۈمگە نەچچە قېتىم كېلىپ بولدى.

— زىكرى ئاغىنە، — تۇغلۇق زىكرىنىڭ دولىسىغا قولىنى قويدى، — بۇ چاغقىچە دادامنىڭ قولىغا قول، پۇتىغا پۇت بولۇپ كەلدىڭ، مەن سەندىن رازى. دادامنۇ گېپىڭنى تولا قىلىدۇ.

— بەخۇدۇك مېڭىۋەر، — زىكرىنىڭ قورساق كۆپۈكى بىردەك قىلاتتى، — باشقىلارغا ئوخشاش جان ئاغىنىلىرىڭدىن بولمىسامۇ، ئەمرۇل دادامدىن ئۆزۈم بىر قوللۇق خەۋەر ئالىمەن ... كېچىلىرى ھەمراھ بولۇپ مەشىدە ياتىمەن.

— زىكرى، مۇشۇ مەھەللىدە تۇغۇلۇپ، بىللە ئويناپ، بىللە چوڭ بولدۇق، — دېدى تۇغلۇق يۇمشاق تەلەپپۇزدا، — بۇ يەردە جان ئاغىنە، جا ئاغىنە دەيدىغان گەپ يوق. پەقەت بەزى قاملاشمىغان ئىللەتلىرىڭدىن بەزىدە ئاغرىنىپ قالىمىز.

— ھەي، زىكرى، بايىقى گېپىڭ قاملاشمىدى جۇمۇ! — مۇنۇر سەل چېچىلىپ قالدى، — تۇغلۇق ساڭا قانات يېپىۋاتامدۇ

ياكى بىزدەك جان ئاغىنىلىرىگىمۇ؟ گېپىم بار دەپلا قىلىدىكەنسەن.

— ئەمدى، ئەمدى...، — زىكرى قىزىرىپ كەتتى، — ھەممىسى چاقچاق ئاغىنىلەر.

زىكرىنىڭ سېسىق گەپ قىلىپ ئالىيىپ ئولتۇرۇشىدىكى سەۋەب دوستلارغا ئايان بولغاچقا، تۇغلۇق بىرقىسىملا بولۇپ قالدى. ئۇ بىرنەچچە كۈن ئىلگىرىلا ئات، ھارۋا، كەپتەرلىرىنى سېتىشنى مۇنۇر بىلەن پىداغا تاپشۇرغانىدى. ئۇلار دىيانەتلىك بالىلار بولۇپ، بىراۋنىڭ ھەققىگە، ھارامغا قول سوزىدىغانلاردىن ئەمەس ئىدى. ئەل ـ ئاغىنىلىرىگە خىيانەت قىلىشنى ئەسلا راۋا كۆرمەيتتى. تۇغلۇق ئۇلارنىڭ ساپ ئېتىقادىغا ھۆرمەت قىلاتتى. بۇ قېتىمقى ئات ـ ھارۋا، كەپتەرلەرنى شۇلارغا ھاۋالە قىلىشنى زىكرى خۇددى «مۇددىكى بارنىڭ خۇددىكى بار» دېگەندەك «تۇغلۇق ماڭا ئىشەنمىدى» دەپ بىلىسە، يەنە بىر تەرەپتىن شۇنچە پۇللۇق نەرسىلەرنىڭ مۇنۇر بىلەن پىدانىڭ قولىغا ئۆتۈپ كەتكىنىدىن ئىچى تارتىلدى. شۇڭا ئۇ: «باشقىلارغا ئوخشاش جان ئاغىنىلىرىڭىدىن بولمىساممۇ» دەپ قورساق كۆپۈكىنى چىقارغانىدى.

— تۇغلۇق، — دېدى زىكرى بېشىنى كۆتۈرمەيلا، — مەن ئەمرۇل دادامدىن خەۋەر ئېلىپ مۇشۇ قورۇدا ياتاي دەيمەن، قانداق دەيسەن؟

— سېنىڭ شۇنداق دەيدىغىنىڭنى بىلەتتىم، ئاداش، ئۇنداق قىلساق خوتۇنۇڭنىڭ پىكرى چىقارمىكەن...، — ھەممىسى كۈلۈۋېتىشتى.

— قارا، زىكرى، — مۇنۇر زىكرىنىڭ چىنىسىگە چاي قۇيۇپ قويدى، — بىز ئۇچىمىز نۆۋەتلىشىپ ياتايلى. سەن ئويلىغاندەك ياشىنىپ قالغان ئادەم يالغۇز ـ يېرىم يېتىپ قالسا ياخشى ئەمەس.

— تۇغلۇق ئاداش، — مۇنۇر ئېغىر تىنىپ

قويدى، — ئۆگۈنلۈككه ماڭمەن دەۋاتسەن، سائەت نەچچىلەردە مەشەدىن قوزغىلىسەن؟ دېمەكچى بولغىنىم هەممىمىز سېنى ئۈزىتىپ قويمىساق سەت تۇرار؟

— بۇنى ئەسلى دېمىسەم بولاتتى، — تۇغلۇق هەممىسگە تەكشى قارىدى، — ئەمدى سىلەر قىيامەتلىك ئاغىنىلىرىم، شۇڭا سىلەردىن يوشۇرسام بولماس. مەن ئۆگۈنلۈككه كېچە سائەت بىردە مەشەدىن پىيادە ماڭسام سائەت ئۈچلەر بىلەن چىلانلىققا يېتىپ بارىمەن. ئايازكام نەئىمەنى سائەت ئۈچتىن 10 مىنۇت ئۆتكەندە داچىنىك ئارقا تېمىدىن ئارتىلدۇرۇپ چۈشۈرۈپ قويماقچى...

— سىلەر ئېرەن دەريا ئورمانلىقى ئىچىدىن مېڭىپ چوڭ يولغا چىقىسىلەركەن ـ دە؟ — پىدا ئويلىنىپ قالدى، — ئۇنداقتا شەھەرگە كۇن چىقىپ كۆتۈرۈلگەندە كىرىپ بارىسىلەر.

— تۇغلۇق، قارا، تارسۇدىن چىلانلىققىچە، چىلانلىقتىن شەھەرگىچە پىيادە ماڭسا چىدىيالماي قالسەن، — دېدى مۇنۇر، — شۇڭا سېنى چىلانلىققىچە ۋېلىسىپىتتە ئاپىرىپ قويايلى، قانداق دەيسەن؟

— بەك ئاۋارىچىلىك تارتىپ قالارسەنمىكەن؟

— هەي، ئاغىنىلەر، كېچىسى مېڭىپ نېمە كەپتۇ، بۇ قىز ئەپقاچىدىغان ئىش بولمىسا، — دېدى زىكرى سەل هەيران بولۇپ، — ماشىنا قاتنىغاندىراق ماڭسىمۇ بولىدىغۇ!

— زىكرى، ئۆتكەنكى ئىشتىن خەۋىرىڭ يوقتەك گەپ قىلىسەنغۇ، — مۇنۇر زىكرىغا لەپپىدە قاراپ قويدى، — ئەگەر بۇ قېتىم نازىر بىلىپلا قالسا ئۆتكەنكى لۇكچەكلەرگە پۇل خەجلەپ ئۇرغۇزۇش ئەمەس، ئۇنىڭدىنمۇ چوڭىنى قىلىدۇ، دەپ ئەنسىرەۋاتقان گەپ.

— ئۆتكەندىمۇ تۇغلۇق قىل ـ قىل قالمىدىمۇ، — پىدامۇ سۆز قىستۇردى، — ئەگەر خالئاي هەدىمىز بولمىغان بولسا

تۇغلۇق يوقتى...

— بۇ... بۇنداق تەرەپلىرىنى ئويلىماپتىمەن، — دېدى زىكرى، — ئۇنداق بولسا، مۇنۇر سېنىڭ ۋېلىسىپىتىڭ كونىراق ھەم ئېغىر، شۇڭا مېنىڭ ۋېلىسىپىتىم يېنىك، شۇنى ئىشلەت.

— مۇنۇر، زىكرى راست دەيدۇ، — پىدا بېشىنى لىڭشىتتى، — مەن ئۇ ۋېلىسىپىتىنى ئىشلىتىپ باققان، بەك يېنىك.

— ئاغىنىلەر، ئوتتۇرا كېچىدە سىلەرنى ئاۋارە قىلىپ يۈرگىچە، — دېدى تۇغلۇق، — ۋېلىسىپىتكە سومكىلىرىمنى ئارتىپ ئۆزۈملا كەتسەم بولىدىغۇ، ۋېلىسىپىتنى ئايازكام ئۆزى ئەكېلىپ بېرىدۇ.

— توغرا، بۇمۇ بولىدىغان گەپ، — پىدا دەرھال قېتىلدى، — تارسۇدىن چىلانلىققىچە بىر ئادەمنى ۋېلىسىپىتتە ئاپىرىش ئاسان ئەمەس، ئۇنىڭ ئۈستىگە تۇغلۇقنى دەڭلا...، — ھەممىسى كۈلۈشۈپ كېتىشتى.

مۇنۇر، پىدا، زىكرىلەر ئۆگۈنلۈككە كېچە سائەت ئىككىلەردە كېلىپ تۇغلۇقنى ئۇزىتىپ قويماقچى بولۇپ تارقىلىپ كېتىشتى. ئەمما گېلىنغا قىلتىرىق تۇرۇپ قالغاندەك بىر خىل بىئارامچىلىق ئىچىدە قالغان زىكرى ئۆيىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ھاراق خۇمارى تۇتۇپ، بۇلۇڭ - پۇچقاقلاردا قالغان بوتۇلكىلارنى ئۆمىلەپ يۈرۈپ تاپتى. لېكىن ئۇلارنىڭ ئىچىدىن تامغان بىرنەچچە تامچە «زەمزەم» تەشنالىقىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇۋەتتى. ئويغىنىپ كەتكەن ئورۇق خوتۇنى ئاغزىنى بۇزۇپ تىللىغانىدى، ئاتا - ئانىسىنىڭ ئويغىنىپ كېتىشىدىن ئەنسىرىگەن زىكرى ئاستىلا ئورۇنغا كىرىۋالدى. لېكىن بۇ كېچە زىكرىنىڭ كۆزىگە ئۇيقۇ كېلىدىغاندەك ئەمەس ئىدى. ئۇ ئۇيان ئۆرىلە، بۇيان ئۆرىلە، زادىلا ئۇخلالمىدى. ھېلىدىن - ھېلىغا تاماكا ئوراپ چېكىپ، تەخسىدىكى تاماكا قالدۇقىمۇ دۇۋۇلىنىپ كەتتى.

يىڭناغۇچتەك رەزگى خوتۇن يوتقاندىن تۇرغانچە:

— نەمانداق چۇچۈك بولۇپ قالغان بالىدەك قىمشىپ ياتالمايسىز، سوپۇن سۈيىدە ھەمەل قىلىپ قويايمۇ ـ يە، — دەپ گەپنىڭ سېسىقىنى چىقاردى. زىكرى خوتۇننىڭ سۇغۇلۇپ خالتىلىشىپ كەتكەن ئەچىكىگە ھومايغىنىچە: «كۆزۈڭگە ئۇخلا، تولا كاسلدىماي» دەپ غودۇڭشىپ قويدى. دېمىسىمۇ زىكرىنى ئۇخلاتماي بىئارام قىلىۋاتقىنى: «ئات ئىككى مىڭ، ھارۋا بىر مىڭ بەش يۈز، كەپتەرلەر بىر مىڭ...» دېگەندەك ھېساب ئىدى. بۇ، زىكرى ئۇچۇن ئاز پۇل ئەمەس ـ دە! ئەمرۇللا قېرىنىڭ بىر كۇنلۇك تاماق راسخوتى قانچىلىك بىر نېمىتى؟ ناھايىتى بىر كىشىلىك تاماقنى ئارتۇقراق ئېتىپ ئاپىرىپ بەرسە ياكى چاقىرىپ قويسىمۇ بولىدىغۇ. خەپ، تۇغلۇق! سېنىمۇ كۆرۈپ قويدۇم. داداڭنىڭ سۈيىنى توشۇپ، ئوتىنى قالاپ مەدىكارچىلىقىنى قىلىۋاتقان زادى كىم؟ سەنزە «زىكرىگە بەرسەم ھاراق ئىچىپ تۇگىتىدۇ» دەپ ئويلاپ قاپسەن ـ دە! بىلدىم، ناھايىتى شۇ كۆكىتاتلىقىڭدىن ئالغان ئوتياش، بېغىڭدىن ئەكەلگەن بىرەر سېۋەت يەل ـــ يېمىش، كەپتىرىڭدىن بىرنەچچىنى سېتىپ خەجلىگىنىمگە ماڭا كۆڭۈل توختىتالماس بولۇپ كەتتىڭما؟ مۇنۇر يۇمۇق، پىدا كىرپىلەر ساڭا نېمە قىلىپ بەرگەن؟

زىكرى تورۇسقا قاراپ ياتقىنىچە پىچىرلاپ كىملەرنىدۇر قاغاپ، تىللاپ تاڭمۇ سۇزۇلۇپ قالغانىدى. ئۇ تاڭ نۇرى غۇۋا چۇشۇۋاتقان دېرىزىگە قارىدى ـ دە، «شۇنچە پۇل ـ ھە! ...» دەپ پىچىرلاپ قويدى. لېكىن شۇ ھامان: «تۇردى نازىر بىلىپلا قالسا...»، «لۇكچەكلەرگە پۇل خەجلەپ...» دېگەن سۆزلەر قۇلاق تۇۋىدە تەكرارلىنىش بىلەن تۇردى نازىر بىرنەچچە كاللەك پۇلنى زىكرىگە سۇنۇۋاتقانىدەك ھەم: «سانىۋال، نەق پالانچى مىڭ...» دەۋاتقاندەك بىلىنىپ كەتتى ـ دە، ئۆزىمۇ تۇيمىغان ھالدا يوتقاندىن دىككىدە تۇرۇپ ئولتۇردى. ئاندىن مۇشتۇمىنى

تۇگدى... ھەم بىلمەر - بىلىنمەس «بەش مىڭ» دەپ پىچىرلىدى ... ئۇ چاغدا شايى دېگەن بەدرەكنىڭ پۇلىنى تۆلىۋېتىپ، ئۆيگە نەچچە يەشىك پىچەت ھاراق ئەكىرىپ قويماي... ئەمما ئەنە شۇنداق ئىامەت بىلەن بىللە تۇغلۇقنىڭ قانغا مىلىنىپ بىھۇش ياتقان ھالىتى كۆز ئالدىغا كېلىش بىلەن دىلىغۇل بولۇپ ئويلىنىپ قالاتتى... بۇ ئىككىلىنىش تاڭ قاراڭغۇلۇقى سۈزۈلگىچە داۋاملىشىپ، تاڭ ئاتقان ھامان ئۇنى ساراسىمگە سېلىپ تۇرغان ئارىسالدىلىق كۆڭلىدىن كۆتۈرۈلدى...

21

ئەغزەم تۆرىنىڭ ئالتۇن كانى گۈمۈرۈلۈپ چۈشۈپ، كان ئۆڭكۇرىدە ئون يەتتە ئادەم سولىنىپ قالدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن يارىدار ھەم ئېغىر يارىدارلاردىن ئون ئۈچ ئادەمنى قۇتقۇزۇۋالغان بولسىمۇ دوختۇرخانىدا تۆت ئادەم ئۆلگەنىدى. ئۇنىڭسىزمۇ بۇ كاننىڭ نورمال بولمىغان مۇناسىۋەتلەر بىلەن ئېچىلغانلىقى، كان بىخەتەرلىك ئەسلىھەلىرىنىڭ كان ئىشلىرى قانۇن - نىزاملىرىغا ئۇيغۇن ئەمەسلىكى ياكى ئۆلچەمگە يەتمەيدىغانلىقى مۇناسىۋەتلىك ئۇرگانلارنىڭ بېشىنى قاتۇرۇپ تۇرماقتا ئىدى. يەنە بىر تەرەپتىن، يايلاقلارنىڭ بۇزۇلۇشى، يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەرنىڭ قۇرۇپ كېتىشى، ئېكولوگىيىلىك تەڭپۇڭسىلۇقنىڭ ئېغىر دەرىجىدە بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغانلىقى قاتارلىق ئەرز ھەم ئىنكاسلار ئۇزۇلمەي كېلىپ تۇرۇۋاتاتتى. شۇڭا تۇردى ھەسەن دەككە - دۈككىدە ئولتۇرالمايلا قالغانىدى. خۇددى قورقىنغا قوش كۆرۈنگەندەك، تېخى يېرىم سائەت ئىلگىرىلا ئەدلىيە ئىدارىسىنىڭ ئادەملىرى كېلىپ بىرمۇنچە سوئال - سوراقنى ياغدۇرۇۋېتىپ، ئۇمۇ ئاز كەلگەندەك بىر ژاراق قەغەزنى تۇتقۇزۇپ قويدى. ئاندىن: «بۇنىڭدىكى سوئاللارغا ئەستايىدىل جاۋاب يېزىڭ، بىز

سـزنى يەنە ئىزدەيمىز» دەپ قويۇپ كېتىپ قالدى. ھېلىمۇ ياخشى خالئاي بىلەن نەئىمە نەرسە - كېرەك سېتىۋالغىلى شەھەرگە كىرىپ كەتكەنىدى. (ئەلۋەتتە يول تەييارلىقى) ئايلا بولسا توك پۇلى، سۇ پۇلى، ئەخلەت پۇلىنى تۆلەش ئۈچۈن يېزىلىق ھۆكۈمەتكە كېتىپ قالغانىدى. پەقەت ئايەتبۇلا ئاشخانىدا پۇسۇرلاپ يۇرەتتى. ئەگەر خالئاي، نەئىمە، ئايلالار ئەدلىيەنىڭ قاسقان شەپكىلىكلىرىنى كۆرگەن بولسا ئېشىكى تۆت چىشلىق بولۇپ، كېپىش - تۇماقلىرىنى ئاسمانغا ئاتقان بولاردى.

«يامانغا يولۇقساق يالىسى يۇقار، قازانغا يولۇقساق قارىسى يۇقار»، دېگەن گەپ خويمۇ جايىدا دېيىلگەن گەپكەن. ئەغزىم تۆرە دېگەن دوك تۈتۈلغاندىن كېيىن نازىرنى ئورنىغا ئىتتىرىپ، ھەممە توقىناق بالانى شۇنىڭغا ئارتىپ قويغىنى نېمىسى؟ بولمىسا ماۋۇ لەنىتىي قەغەزگە: «تاغدىكى قويلارنىڭ كېلىش مەنبەسىنى ئېنىق چۈشەندۈرۈڭ...»، «ئىككى يۈز مىڭ سوملۇق ئالتۇن دۆكىننىڭ سىزگە نېمە سەۋەبتىن ئېچىپ بەرمەكچى بولغان ...»، «كۆكتاش يايلىقىنىڭ قوغدىلىش رايونلۇقىنى بىلىپ تۇرۇپ نېمە ئۈچۈن كان ئېچىشقا رۇخسەت قىلغان؟ بۇنىڭدىن قانداق ھەم قانچىلىك مەنپەئەتكە ئېرىشتىڭىز؟...»، «كان ئېچىشتا مەركەزنى قانداق ئالداپ رۇخسەت ئالدىڭىز؟...» دېگەندەك ئادەمنى ئۇتتۇرلا ھەپسىگە سۈرەيدىغان گەپلەر يېزىلارمىدى!... بۇ كۆرۈمسىز دوكنىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلىغىلى بولماسمۇ! «مەسىلىنى ئېنىقلىنىۋاتقان ئادەمنىڭ ئورۇق - تۇغقان، تونۇش - بىلىشلىرىنى كۆرۈشتۈرۈشكە بولمايدۇ...» دەپ ھېلىقى قاسقان شەپكىلىكلەر دېگەن تۇرسا. ئەمما قانچىلىك بىرنېمە كەتسە مەيلىدى... لېكىن ئۇلارنىڭ قايسىسىنىڭ تىناڭ تومۇرى بوش، قايسىسىنىڭ چىڭ، بىلگىلى بولمايدۇ - دە! بۇ ئىشتا قىلدىن قېيىق كەتسە، ئۆز پۇتۇڭغا ئۆزۈڭ پالتا ئۇرۇسەن! ھەي ئىسىت... ھەي ئىسىت... شۇنچە چوڭ ھەم شۇنچە كۆپ

ئىشلار ئۆز يولى بويىچە تۈگەپ، قۇمغا سىڭگەن تامچىدەك، يەرگە قونغان چاڭدەك ھىد- بۇسى چىقمىدى. ھەتتا ھېلىقى «بوتۇلكا يىغقۇچى» بىلەن «چوڭ» ئىشمۇ بوراندىكى تۈتۈندەك يوقاپلا كەتتى. ئەمما ماڭۇ ئىسكەتسىز مەخلۇق، پاسكىنا بورسۇق سىبىسق ئوسۇرۇپ جاھاننى بۇلغاپ يۈرگىنىنى كۆرمەمدىغان! تېخى ئۇنىڭ كۆچۈكى قاۋۇز بەتبەشىرە بولسا نەئىمەنىڭ «تۇز - تەمنى» تېتىشقا ئالدىراپ، بەرگەن تېلېفونلىرىدىكى بېسىملىرىچۇ! ئەتتەك! ئاتا - بالىنى بىللىلا تۈتۈپ كەتسىچۇ... ئىككى غالجىر ئىتتىن بىر يولىلا قۇتۇلاتتى. لېكىن... ئەمما... بۇمۇ بولمايدىكەن... ئىككىسى ئوڭ - تەتۇر قاۋۇغىلى تۇرسا، سولاقخانىنىڭ تاش تاملىرىمۇ چىداشلىق بەرمەس ... ئۇ چاغدا ھېلىقى «قاسقانلىق» لار: «ئۇزۇك قېنى؟ ماشىنىنى چىقار! ... چەكنى تاپ...» دېگىلى تۇرسا... ئاچچىق ئۇچەينى سىيرىغاندەك ھەممىنى بىر يولىلا قۇستۇرىدۇ... ئەگەر دېمىسەڭ: «پوزىتسىيەڭ ناچار، تەقدىرىڭنى ئويلا، خەتەرلىك يولغا قەدەم ئالدىڭ...» دېگەندەك قورقۇنچلارنى سېلىپ، ئۆلۈمدىن بۇرۇن تىرىك ئۆلۈپ بولىسەن!

تۇردى ھەسەن قورقۇنچ، ئەندىشە ھەم ۋەھىمىلىك خىياللار ئىلكىدە ئۇزۇن ئولتۇرۇپ كەتتى. ئۇ تۇرۇپلا: «ۋاي، بولدىلا، ئۇلارنىڭ بىلىپ بولغىنى تاغدىكى قويلار ئىكەنغۇ، ئېلىپ كەتسە كېتىمەمدۇ، ناھايىتى شۇ يىپيېشىنىك بولۇپ قالارمەن...» دەپ چوتنى خام سوقۇپ ئۆزىنى ئەللەيلەيتتى. بەزىدە بۇ «ئەللەي» مۇ ئۇنى ئۇخلىتالمايتتى...

تۇردى ھەسەن ئەنە شۇنداق ئىسكەنجىگە چۈشۈپ قالدى. ئەمدى ئۇ، «قاسقانلىق» لارغا تاغدىكى قويلارنى بېرىپ قۇتۇلار! ئۇنىڭغىمۇ قانائەت قىلماي يەنە «پۇراپ»، «تىمسىقلاپ» كەتسە، ياۋاش، مۆمىن، يىغلاڭغۇ بولۇۋېلىپ قۇتۇلۇپمۇ كېتەر! ئەمما قاۋۇز چوقۇردىن قانداقمۇ قۇتۇلار... «شېخىنى ئېگىپ بېرىش»

مۇنداقچە ئېيتقاندا، ئاسان ئەمەس ـ دە! قىزىنى شەھەرگە (يەنە كېلىپ خالىيراق يەرگە) ئاپىرىپ «قورسىقىم ئاغرىپ كەتتى» دەپ تەرەتخانىغا كىرىۋالسا ياكى «كۆڭلۈم ئاينىۋاتىدۇ» دېيىش ئارقىلىق قىزىنى يالغۇز تاشلاپ بىرەر يەرگە يوشۇرۇنۇۋالسا... ئاندىن ئۇلار قىزنى ماشىنىغا سېلىپ ئەپقاچسا... بۇ... بۇ... ئەجەپ ئاقىلانە ۋەھشىي پىلانكەنە! ...

تۇردى ھەسەنىنىڭ كۆز ئالدى بورۇپ كەتكەندەك بولدى. ۋۇي، بايىاتىن بېرى نېمىشقىمۇ ئېسىگە كەلمىگەن بولغىيتتى؟ خالىلاي بىلەن نەئىمە شەھەرگە كىرىپ كەتسىمۇ، «موزاينىڭ يۇگۇرۇشى سامانلىققىچە» دېگەندەك خوتۇن خەقنىڭ بازارغا كىرسە باردىغان يېرى ئېنىقلىغۇ، يەنىلا شۇ كىيىم ـ كېچەك، گىرىم ـ پىرىم دېگەندەك نېمىلەر بار يەرگە كىرىشىدۇ. قاۋۇزنىڭ ئادەملىرى شۇ تۇرقىدا ئۇلارنىڭ ئارقىسىغا چۈشسە بولىدىغۇ...

تۇردى ھەسەن دەرھال يانفونىنىڭ نومۇرلىرىنى بېسىپ، قۇلىقىغا بىرەم تۇتۇپ تۇردى. ئاندىن بىردىنلا چىرايى ۋاللىدە ئېچىلدى:

— ۋەي، قاۋۇز بايۇەچچىما؟ «ھېلىقى»، ئاپىسى بىلەن ئېتىگەندە شەھەرگە كىرىپ كەتكەن، ئەمدى شېخىنى ئېگىپ بېرىشمۇ كەتمەس... دەرھاللا تۇتۇش قىلىسكىز، بەلكىم...

— ھەي قاپاق باش نازىر بېگىم، — تېلېفوننى يېرىۋەتكۈدەك غەزەپلىك ئاۋاز تۇردى ھەسەنىنىڭ قۇلىقىنى سىرقىرىتىۋەتتى، — بۇنداق خەۋەر دېگەننى ئەڭ بولمىغاندا بىرەر كۈن ئىلگىرى دەيدىغان گەپ... مەن ھازىر ئادەملىرىمنى قانداق يىغىپ بولالايمەن... ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۆزلىرى خالىيراق ھەم ئەپلىك يەرگە ئاپىرىپ بەرسىلە، ئادەم قاينىغان يەردە ئۆزۈمنى ئۆزۈم تۇتۇپ بېرەيمۇ؟ قانداق دېگەن بىمەسەل ئادەم بۇ...

تۇردى ھەسەن غىققىلا بولۇپ دىمىقىپ قالدى. ئەمدى

خالئايغا يالۋۇروپ ئۇنى ئىنده‌ككه كه‌لتۇرگه‌ندىن كېيىن، ئايازغا ماشىنىنى هه‌يدىتىپ شه‌هه‌ردىكى ساقچى باشلىقى مه‌خمۇت زىيانىڭ ئۆيىگه مېهماندارچىلىققا ئه‌كىرىش كېره‌ك. ئايەتبۇنى «بىر كۈن دە‌م ئېلىڭ» دە‌پ قويسىلا كۆزدىن يىتىدۇ. ئه‌مدى شۇنداق قىلماي ئامال قالمىدى. تۇردى هه‌سه‌ن بۇ ئامالنى دېگه‌نىدى، قاۋۇزنىڭ ژه‌هشىي ئاۋازى بايقىدىنمۇ بەتتەر ياڭرىدى:

— هەي نازىر، ئه‌مدى تولا غىلجىڭلىماي، ئەتە كەچ سائەت ئالتە ئەتراپىدا نەئىمەنى «ئايدىڭساي» ئورمانلىقىغا ئېلىپ كەلسىلە، بولمىسا بەش يۈز مىڭ سومنى ئۆسۈمى بىلەن ئەكەلسىلىمۇ بولىدۇ. ئۇزۇك هەم ماشىنىنى قايتۇرۇشقا بولمايدۇ. ئۇنىڭغا نەق پۇل ئالىمەن...

تېلېفون ئۇزۇلدى. تۇردى هه‌سه‌ننىڭ بېشى پىررىده قايغانده‌ك بولۇپ ده‌لدۇگۇنۇپ كەتتى. قاۋۇز ئۇنىڭ ئۆپكىسىنى ئېچىده تۇرغۇزۇپ قېقىۋەتكەندى. «بەگزادە» نىسساننىڭ ماتورىدىن چاتاق چىققاندا رېمونتچى ئۇستام تەكشۇرۇپ: «ئۇچ يىلدىن كۆپره‌ك ئىشلەتكەن كونا ماشىنا ئىكەن، ئەڭ مۇهىم زاپچاسلىرىنى يېڭىلىمىسا بولمايدۇ...» دېدى. كېيىن بۇرادە‌رلىرى بىلەن بىر قېتىملىق ئولتۇرۇشتا قاۋۇزنىڭ نىسساننى قىرىق مىڭ سومغا تەۋە قىلىپ قىماردا ئوتۇۋېلىپ، رېمونت قىلىش هەم سىرلاپ زىننەتلەشكە بەش مىڭ سوم خەجلىگەنلىكىنى ئاڭلاپ قۇلاقلىرىغا ئىشىنەلمەيلا قالغانىدى. مانا ئه‌مدى بىر كونا ماشىنىغا بىر يۈز سەكسەن مىڭ سوم تۆلىمىسە قاۋۇزدىن قۇتۇلالمايتتى. تۇردى هه‌سه‌ن كۆزگه كۆرۈنمەيدىغان زەنجىرلەرده باغلىنىپ قالغان مۇشۇ پەيتته ده‌رۋازا قاتتىق ئۇرۇلدى، بىرده‌م توختاپ، يەنه ئۇرۇلدى.

— ئايەتبۇ، هاي ئايەتبۇ، ده‌رۋازىنى بىر كىم ئۇرىدىغۇ، كىمدۇ ئۇ؟

— مانا مەن، — ئايەتبۇ پەلەمپەيلەردىن تاكاسلاپ چۈشۈپ

دەرۋازىنىڭ كىلىتاكىنى ئېچىپلا ھەيرانلىقتىن كۆزلىرىنى چىمچىقلاتتى. ئۇنىڭ ئالدىدا ئوتتۇرا بوي، چىرايى سېرىق، ئورا كۆز، ياڭاق سۆڭەكلىرى چوقچىيىپ، قوۋۇزلىرى چۆككەن، ئەتىكەنلىشىپ كەتكەن بويۇن تېرىلىرىدە كۆپكۆك داغلار پۇلتىيىپ تۇرغان ئوتتۇز ياشلار ئەتراپىدىكى بىر كەپكە شەپكىلىك ئادەم تۇراتتى.

— كىمنى ئىزدەيسىز؟

— كەنت... كەنت ئاقساقىلى نازىرغا بىر گەپ ئېيتىپ بەرگەنىدى، دەپ قويۇپلا چىقسام بولمدۇ.

— ماڭا دېسىڭىز بولمامدۇ؟

— كەنت ئاقساقىلى «ئۆزىگە دېگىن، بولمىسا يېنىپ كەل» دېگەن.

— ئەمىسە، — نازىرنىڭ سىلكىشلىرىدىن قورقۇپ قالغان ئايەتبۇ ئارىسالدى بولۇپ تۇراتتى، — بىردەم توختاڭ، مەن سوراپ باقاي.

ئايەتبۇ كىرىپ كەتتى. ماتاڭچىنىڭ كەكىسىدەك ئېڭىكىنى ئۇچلاپ، بېشىنى گەجگىسىگە پاتتۇرۇپ تۇرغان مېھمانىنىڭ تۇرقىدىنلا زېھنىياتلىق ئوقۇرمەنلىرىمىز ئۇنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىلىپ بولدى. توغرا، ئۇ دوستىنىڭ ھاياتىنى دوغا تىكىش بەدىلىگە پۇل تاپماقچى بولغان ئاسىي بەندە زىكرى ئىدى. ئەتىگەندىن بېرى داڭىغا كىرەلمەي ئەتراپىنى بويۇنداپ يۈرگەن زىكرى ئاخىر «كەنت ئاقساقىلى» ھېيلىسىنى ئىشقا سېلىپ تۇردى ھەسەن بىلەن كۆرۈشمەكچى بولدى. ئۇ دەرۋازىنىڭ يوچۇقلىرىدىن داڭا ئىچىگە قاراپ تېنى ئەيمەنگەندەك بولدى ھەم بىر تەرەپتىن «پۇلنى ئالدىمغا قويمىغىچە مەخپىيەتلىكنى دېمەيمەن» دېگەن خىيالغا كەلدى. ئۇ، «بەش مىڭنى تەلەپ قىلسام بولارمۇ؟» دېگەننى كۆڭلىگە پۈكۈپ تۇرۇشىغا دەرۋازا ئېچىلىپ ئايەتبۇ كۆرۈندى.

— كىرىڭ، نازىر مېھمانخانىدا، مەن سىزگە يول باشلاي.

مېھمانىنى باشلاپ كېتىۋاتقان ئايەتبۇ بىردىنلا ئۆزىدىن ئەنسىرەپ قالدى. بۇ يىل باھاردا كەنت ئاقساقىلى ئۇنى نازىرغا تونۇشتۇرغانىدى. «ماۋۇ ئادەم بولسا يوچۇنلا تۇرىدۇ. بەلكىم كەنت ئاقساقىلىنىڭ تۇغقىنى بولۇشى مۇمكىن... بۇنى ئايازنىڭ ئورنىغا ئالماشتۇرماقچىمۇ ياكى بۇ ئورا كۆزنىڭ خوتۇنىنى مېنىڭ ئورنىمىغا دەسسەتمەكچىمۇ؟» دېگەن ئەنسىزلىك ئايەتبۇنىڭ كاللىسىغا كىرىۋالدى. شۇڭا ئۇ زىكرىنى كىرگۈزۈۋېتىپ ئۆزى ئىشىك تۈۋىدە تىڭ ـ تىڭلىماقچى بولدى. ئايەتبۇ ئىشكىنى چېكىشى بىلەن ئىچكىرىدىن «كىرىڭ» دېگەن خىرقىراق ئاۋاز ئاڭلاندى. زىكرى مېھمانخانىغا قەدەم ئېلىپلا ئاغزى ئوچۇق قالدى. ئۇ، بۇ چاغقىچە بۇنداق ھەيۋەتلىك بېزەلگەن ئۆينى كۆرۈپ باقمىغانىدى. تۈردى ھەسەنمۇ ئۇنىڭغا سۈرلۈك قاراپ تۇراتتى. زىكرىنىڭ يۈزى ۋىللىدە قىزىرىپ، يۈرىكى دۈپۈلدەپ، پۈت ـ قوللىرى كالۋالىشىپ كەتتى. تۈردى ھەسەن ئۇنىڭ ئورۇقلىقىغا قاراپ: «نەدىن كەلگەن ياپىۋەك بۇ...» دەپ غىجىندىيۇ، لېكىن «ئولتۇر» دەپمۇ قويمىدى.

— كەنت باشلىقىنىڭ نېمىسى بولىسەن؟ ئۇ سەندىن نېمە گەپ ئېيتىپ بەردى؟— تۈردى ھەسەن دېرىزىدىن سىرتقا قاراپ سۆزلەۋاتاتتى.

— نازىر بېگىم، — زىكرىنىڭ ئاۋازى تىترەپ چىقتى، — مېنى كەنت باشلىقى ئەۋەتمىدى. مېنىڭ ئۆزلىرى بىلەن سۆزلىشىدىغان مۇھىم ئىشىم بار ئىدى...

— نېمە، سەن تېخى ھالىڭغا باقماي مېنى ئالدىدىڭما؟

— ئاۋۋال گېپىمنى ئاڭلاپ باقمامىلا، چوقۇم قىزىقىپ قالىدىلا...

— ۋۇي، خېلىلا يوغان سۆزلەيسەنغۇ، قېنى دەپ باقە؟

— مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم، سىلىنىڭ ھۆرمەت ـ

ئىناۋەتلىرىگە مۇناسىۋەتلىك مۇھىم ئىش!

— شۇنداقمۇ؟ — تۇردى ھەسەن ئارقىغا قايرىلدى، — قېنى ئولتۇر، مېۋىلەردىن ئال، ئۇسسۇلۇق ئىچەمسەن؟

تۇردى ھەسەن سوغۇق ئىچىملىك قۇتىسىنى توڭلاتقۇدىن ئالدى ـ دە، ئاغزىنى ۋاككىدە ئېچىپ زىكرىنىڭ ئالدىدىكى شىرەگە قويۇپ قويدى. تۇردى ھەسەن بۇ «ياچۇەك» نىڭ جىددىيلەشكەن بەدرەك چىرايىدىن «مۇھىم خەۋەر» ئېلىپ كەلگەنلىكىگە ئىشەنگەنىدى.

— سىلىنىڭ قىزلىرى نەئىمە، تۇغلۇق بىلەن بىرلىشىپ يۇزلىرىنى تۆكمەكچى...

— شۇمىدى دېمەكچى بولغىنىڭ، — تۇردى ھەسەننىڭ چىرايى مىژىدە تۇرۇلدى، — ئۇ ئىنساپسىزلار ئاللىبۇرۇن يۇزۇمنى تۆكۈپ بولغان.

— بۇ قېتىمقىسى ئوخشىمايدۇ.

— زورۇقمايلا قوي، بەربىر ئوخشاش...

— قىزىقمىسىلا مەن چىقاي...، — زىكرى ئورنىدىن تۇردى، — لېكىن كېيىن پۇشايمان قىلسىلىمۇ ئۇلگۈرەلمەي قالىدىلا، مەن ئۇلارنىڭ قاچان، قەيەردە، سائەت نەچچىدە نېمىش قىلىدىغانلىقىغا قەدەر بىلىمەن.

زىكرى ئىشىك تەرەپكە مېڭىشى بىلەنلا تۇردى ھەسەننىڭ كۆڭلىگە بىر ئىش كەلدى ـ دە، ئۇنى توسۇپ، ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى.

— ئەمىسە دېگىنە، ئۇلار نېمىش قىلماقچى؟

— ئۇنداقتا سودىلىشايلى...

— نېمە؟ — تۇردى ھەسەننىڭ كۆزلىرى چەكچەيدى، — قانداق سودىلىشىمىز؟

— مەن بۇ خەۋەرنى جېنىمنى ئالقىنىمغا ئېلىپ تۇرۇپ يوشۇرۇن ئاڭلىدىم، تۇغلۇق، نەئىمە ھەم ئۇلارنىڭ دوستلىرى

مېنى تۇتۇۋالغان بولسا ئۆلتۈرۈۋېتەتتى. شۇڭا مانى بېرىدىلا، — زىكرى بەش بارمىقىنى چىقاردى.

— نېمە، ئەللىك سوم؟ — تۇردى ھەسەن قەستەن خۇپسەنلىك قىلدى، — ھە، بېشىڭنى چايقايسەنغۇ، بەش يۈز دېمەكچىمۇ سەن؟

— ئا!... نازىر بېگىم نامىشەرىپىلىرىگە لايىق گەپ قىلسىلا، — زىكرى بېشىنى چايقىدى، — بەش يۈز سوم ئۈچۈن جېنىمنى دوغا تىكمەيمەن.

— ئەمسە؟

— بەش مىڭنى بېرىدىلا...

— بەش مىڭ؟! — تۇردى ھەسەن ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، — سەن مېنى قاقتى ـ سوقتى قىلماقچىمۇ، قانۇندىن قورقمامسەن؟

— سىلىمۇ قانۇندىن قورقماي تۇغلۇقنى ئۆلتۈرۈپ قويغىلى تاسلا قالدىلىغۇ! ياكى قانۇن دېگەن دېھقاننى بوزەك قىلىش ئۈچۈنلا چىقىرىلغانمۇ؟

— ھىم...، — تۇردى ھەسەن زىكرىگە كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا يەۋەتكۈدەك قارىدى. قارىغاندا بۇ «ياچىۋەك» بوش نەرسىدەك قىلمايتتى. ئەمما ئۇنى بىر تېپىك بىلەن چىقىرىۋەتكىلىمۇ بولمايتتى. ئۇنىڭ ئىچىدىكى مەخپىيەتلىك بەلكىم تۇردى ھەسەننى كۆزگە كۆرۈنمەس ئىسكەنجىدىن ئازاد قىلىشىمۇ مۇمكىن. شۇڭا ئۇ «مەخپىيەتلىك»نى ئاڭلاشقا تەقەززا بولغىنىدىن بىردەمدىلا مۇلايىم تۇسكە كىردى.

— قارا، ئىنى، سەنمۇ بەش مىڭ دەپ تۇرما... ئىككى مىڭ سوم بېرەي.

— سىلى نېمانداق گىرى ئادەم، بۇ ئۇنداق ـ مۇنداق خەۋەرلەردىن ئەمەس... ئاڭلىغاندىن كېيىن بىلىدىلا، تۇزۇك گەپ قىلسىلا.

— بوپتۇ، ئىككى مىڭ بەش يۈز بولسۇن.

— پۇھ... ھوي، مەن سىلىدەك تاشپۇرچاق باينى كۆرمىگەن، — زىكرىنىڭ ئورا كۆزلىرى پىلدىرلاپ كەتتى، — بوپتۇ، ئۈچ مىڭ بەرسىلە.

— ئۈچ مىڭ؟! — تۇردى ھەسەن قەستەن مۇلايىم بولۇۋالدى، — لېكىن ئۆيدە نەق پۇل ساقلىغلى بولمايدۇ. شۇڭا ھازىرچە ئىشكاپتا بارى تۆت يۈز سومنى ئېلىپ تۇر، قالغىنىنى ئەتە بانكىدىن ئېلىپ بېرىمەن، بۇنىڭغا ئۇنىمىسا ئامال يوق.

— ھازىر تېخى ئەتىگەنغۇ. بانكىغا بارساقلا بولمىدىمۇ؟

— ئايالىم بىلەن قىزىم شەھەرگە كىرىپ كەتكەن، بۈگۈن كەچكىچە كېلەلمىسە چوڭ گەپ، — دېدى تۇردى ھەسەن ئاۋازىغا سەمىمىيلىك تۇس بېرىپ، — پۇل چېكى سېلىنغان چامادانىنىڭ ئاچقۇچى ئايالىمدا ئىدى.

زىكرى ئويلىنىپ قالدى. ئۇ تۇردى ھەسەننىڭ دېگىنىگە كۆنمىسە زىيان تارتىدىغانلىقىنى ھېس قىلدى. چۈنكى ئەتە تاڭ ئاتسىلا ئۇنىڭ مەخپىيەتلىكىنىڭ ئون تىيىنلىق قىممىتى قالمايتتى. زىكرىنىڭ بوشاپ قېلىشىدىن، ئەكەلگەن خەۋىرىنىڭ ۋاقىت خاراكتېرلىك ئىكەنلىكىنى بىلىۋالغان تۇردى ھەسەن تۆت يۈز سومنى شىرەگە تاشلاپ قويدى.

— قېنى دېمەمسەن؟

— دېسەممۇ دەي، لېكىن قالغان پۇلنى قاچان بېرىسىز؟

— ھېم، — تۇردى ھەسەن قانداق خەۋەر ئىكەنلىكىنى بىلىۋېلىپ ئاندىن بىرنېمە دېمەكچى بولدى، — ئاۋۋال ئەكەلگەن خەۋىرىڭنى دېگىن، قانداق خەۋەر ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ بولۇپ بىرنېمە دېمىسەم بولماس.

زىكرى بىرھازا جىمىپ كەتتى. ئۇنىڭ چىرايىدىن بىر خىل دېلىغوللۇق ئىپادىلىنىپ تۇراتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇ، تۇغلۇق، نەئىمەلەرنىڭ قاچان، سائەت نەچچىدە، قەيەرلەر بىلەن نەگە

قاچماقچى ئىكەنلىكىنى دەۋەتتى. تۇردى ھەسەننى بىردىنلا ھاياجان شادلىقى ئۆز ئىلكىگە ئېلىپ، يۈرىكى شادلىقتىن تېپىچەكلەپ كەتتى... «پاھ! تەلەي ئوڭغا تارتسا، ئىشتان قوڭغا تارتمدۇ» دېگەن شۇ - دە! ئىككىسى يوشۇرۇن قاچقانىكەن، ئۇلار ئاخىرىغىچە يوشۇرۇن بولۇپ يوقلىپ كەتكىنى تۇزۇك... ئۇ ۋاقىتسىدا خالئاي، ئايازلار بېشىنى چىشلىسە قاتتىق، كۆتىنى چىشلىسە سېسىق، ئۆز مېيىدا ئۆزى قورۇلىدىكەن، ئۆزلىرىنىڭ پېيىدە ئۆزلىرى ئېسىلىدىكەن ئەمەسمۇ! تېخى قاچىدىغان يوللىرى ئېرەن دەريا بويلىرى، پىنھان ئورمان، ئادەمسىز يوللار!... ھىم، كۆمۈرچى زەڭگى، مۇئەللىمىڭ دەپ بەرگەن تراگېدىيىنىڭ تەمىنى ئەمدى تېتىيسەن!»

تۇردى ھەسەن قاۋۇز بىلەن بىرلىشىپ نېمە ئىش قىلىدىغانلىقىنى كۆڭلىدە دەڭسەپ بولغانىدى. «ئىش» پاكىزە تۇگىگەندىن كېيىن شالتاقنى ئۇزۇل - كېسىل تازىلاش ئۈچۈن قاۋۇزنىڭ قايچىسى بىلەن زىكرىدەك سۆرۈلۈپ قالغان يېپىنى قىرقىۋېتىشنى كۆڭلىگە پۈكتى... بولمىسا ھەر ئىككىسى خاتىرجەم ئۇخلىيالمايتتى. شۇڭا زىكرىغا دان تاشلاپ، ئۆزى چۈشىدىغان ئورنىڭ قېشىغا ئەكېلىش كېرەك ئىدى.

— بۇ خەۋەرنى خوتۇن - بالىلىرىڭغا دېدىڭمۇ يوق؟

— نېمە دەۋاتىدىلا نازىر، مەن قاغا مېڭىسى يەۋالغان سارىڭ بولمىسام...

— ياخشى، ياخشى... مېنىڭ ئەنسىرىگىنىم، بۇ يەرگە كېلىدىغىنىڭنى بىرەرسىگە دەپ سالغان بولساڭ، كېيىنچە سېنى تۇتۇپ بەرمىسۇن دەيمىنا... ئۇ چاغدا ھەممىمىز تۇگىشىمىز دېگىنە.

— قالغان پۇلنىڭ گېپىنى قىلىڭا، قاچان بېرىسىز؟

— مۇنداق بولسۇن، — تۇردى ھەسەن زىكرىنىڭ دولىسىغا ئۇرۇپ قويدى، — ئەتە دېسەم يالغان ئېيتقان بولىمەن. چۈنكى

شەھەرگە كىرىپ، بانكىدىن پۇلنى ئاچقىپ بولغۇچە بىر ۋاق بولىدۇ. شۇڭا ئۆگۈنلۈككە كېچە سائەت ئون بىرلەر بىلەن ئېرەن دەريا بويىدا ئۆز قولۇمدىن ئىككى مىڭ ئالتە يۈز سومنى ئالىسەن.

— بەك كېچە بولۇپ كەتكۈدەك، ئۇنىڭ ئۇستىگە دەريا بويىغا بېرىپ نېمە كەپتۇ؟

— سەن تېخى نادانكەنسەن، قىلمۇئاتقانلىرىڭنى ياخشى ئىش دەپ ئويلايدىغان ئوخشىمامسەن؟ — تۇردى ھەسەننىڭ گەپلىرى زەردە بىلەن چىقتى، — باشقىلارنى سېتىش بەدىلىگە پۇل ئېلىۋاتقان ئادەم ئىلاجى بار ئۆزىنى كۆرسەتمەسلىكى، باشقىلارنىڭ كۆزىگە چېلىقماسلىقى كېرەك، شۇنداق ئەمەسمۇ؟ پۇل بەرگۈچىمۇ يوشۇرۇن بولغىنى ياخشى. چۈنكى نېمە ئىشلارنىڭ يۈز بېرىشىنى خۇدا بىلىدۇ...

— ماقۇل، ماقۇل بولىدۇ...، — زىكرى سالاپەتلىك نازىرنىڭ گېپىگە ئىشەندى. شۇڭا ئۇ بېشىنى ئىچىگە تىققىنىچە ئاستا كارىدورغا چىقىشى بىلەنلا، ئايەتبۇ ئالدىراپ ئاشخانىغا كىرىپ كەتتى... ئۇ قورققىنىدىن دەرھاللا ساپلىقنى ئېلىۋالغان بولسىمۇ قوللىرى تىترەۋاتقاچقا، ساپلىق قازان قىرىغا بىر خىلدا تاقىلداپ تېگىۋاتاتتى. ئۆتكەندە خالئاي ئېرى بىلەن تاكاللاشقاندا، گەپتە تۇتۇلۇپ قالغان تۇردى ھەسەن بولسا تۇغلۇقنى قاۋۇزنىڭ لۇكچەكلىرىگە ئۇرغۇزغانلىقىغا ئىقرار بولغانىدى. ئەمدى بايىقى «ئەرۋاھ» كۆتۈرۈپ كەلگەن خەۋەرنى شۇنچە پۇلغا سېتىۋالغان تۇردى ھەسەن چوقۇم ئۆتكەنكىدىن يوغان ئىش تەۋرىتىشى تۇرغانلا گەپ. «تۇۋا، نەئىمەنىڭ نازىرنىڭ ئۆز بالىسى ئەمەسلىكى راستكەن ـ دە! ئۆگەيلىكىنى كۈنچىلىكى يامان خوتۇنلار قىلىدىغان، ئەجەب بۇ ئادەمنىڭ ئۆگەيلىكى يامانكىنا!...»

ئايەتبۇنىڭ ئەنسىز خىياللىرى ئاخىرلاشماي تۇرۇپلا مېھمانخانىدىن تۇردى ھەسەننىڭ كىمگىدۇر ئۇنلۇك قىلمۇئاتقان

گەپى ئاڭلاندى. ئايەتبۇ دەرھاللا سامساق ئاقلىغان بولۇپ، ئىشىك تۈۋىگە پۈتىنىڭ ئۇچىدە باردى ـ دە، ئىشىككە قۇلاق ياقتى:

— ھەي، ھەي قاۋۇز بايۋەچچە، بۇ... تېلېفوندا دەيدىغان گەپ ئەمەس... ماشىنىڭىز بىلەن دەرھاللا كېلىڭ... نېمە، نېمە؟ ئۇلار يوق، بايا سىزگە «شەھەرگە كىرىپ كەتتى» دەپ ئېيتتىمغۇ، ئەمىسە ساقلايمەن...

ئايەتبۇنىڭ پۈت ـ قوللىرى كالۋالشىپ ئۆزىگە بويسۇنمايلا قالدى. ئۇ ئۆزىنى قانچە تۈتۈۋالماقچى بولۇپ باقتى، لېكىن مېھمانخانىنىڭ قېشىغا كەلگەندە يەنىلا گاچىلىشىپ، ئاۋازى تىترەپ چىقتى:

— تۇ... تۇ نازىر، چۇشۇ... چۇشكە، نېمە... نېمە تاماق قىلسام بولار؟

ئىشىك غاچچىدە ئېچىلدى ـ دە، تۇردى ھەسەن كارىدورغا چىقتى. ئۇ «نېمە قىلسىڭىز مەيلى» دېگەنچە پەسكە ئالدىراپ چۈشۈپ كەتتى. ئاندىن دەرۋازا تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئۆزىمۇ چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەيدىغان بىر خىل ئەنسىزچىلىك ئىچىدە قالغان ئايەتبۇ تۇردى ھەسەن كوچىغا چىقىپ كەتكەنگە قەدەر قاراپ تۇردى. ئاشخانىغا كىرىپ كۆكتاتلارنى ئادالاپ، يۇيۇۋېتىپمۇ قورقۇنچلۇق بىرەر ھادىسە ھېلىلا يۈز بېرىدىغاندەك يۈرىكى تەرتىپسىز سالاتتى: «ئەمدى بۇ ئادەم قاۋۇزدەك يىرتقۇچ بىلەن نېمە مەسلىھەت سالار؟ ئۇنىڭغا نېمىلەرنى دەر؟ ئۇلار نەئىمە خانقىزغا قانداق ئورا كولار؟! ئۆتكەندىغۇ تۈغلۇقنى ئۆلتۈرۈپ قويغىلى قىللا قالدى. بىراق بۇ قېتىمقىسى ئۆتكەنكىگە ھەرگىز ئوخشىمايدۇ. بۇ، بۇ دېگەن ئۇچ مىڭ سومغا سېتىۋالغان مەخپىي خەۋەر تۇرسا... چوقۇم ئۇلار بىرەر چوڭ ۋەقە تۇغدۇرىدۇ...»

ئايەتبۇ گۆش توغراۋاتقىنىغا قارىماستىن كېسىۋالدى. ھېلىمۇ

ياخشى ئىشكاپتا دورىلىق چاپلىغۇچ بولغاچقا دەرھاللا تېڭىۋالدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ قويغان ـ پۈتكىنىنى بىلمەيلا قالدى. چۆمۈچنى ئالماقچى بولۇپ پىچاقنى، چىنىگە قول ئۇزىتىپ قوشۇقنى ئېلىپ دېگەندەك گاراڭلا بولۇپ قالدى. ئەمما چۈشكە ئاز قالغاندا دەرۋازا ئالدىدىن ماشىنىنىڭ گۈركىرىگەن ئاۋازى ئاڭلىنىپ، ئۇزۇن ئۆتمەيلا تۇردى ھەسەن بىلەن قاۋۇز ھويلىغا كىرىپ كەلدى. ئۇلار نېمىلەرنىدۇر دېيىشكەچ ئۇدۇللا باغ تەرەپكە كەتتى ـ دە، قارىسىمۇ كۆرۈنمىدى. تاقەتسىزلەنگەن ئايەتبۇ پەلەمپەي ئۈستىدىن قاراپ باقتى. پەسكە چۈشۈپ باغقا كىرىپ كېتىدىغان چاقچۇقلۇق يولدىن بويۇنداپ كۆردى. لېكىن ئۇلار كۆرۈنمىدى. ئاخىر ئايەتبۇ پېشايۋان سالاسۇنغا ئاۋايلاپ چىقىپ، قىيما تۇۋرۇكنىڭ ئويما گۈللىرىگە دەسسەپ يۇقىرى ئۆرلىۋېدى، تال بوستان ئاستىدىكى شادا ئورۇندۇقتا ئولتۇرغان ئىككى گەۋدە غىل ـ پال كۆرۈندى. ئايەتبۇنىڭ كۆڭلىدىن نېمىدۇر كەچتى بولغاي، كۆكتات سېۋىتىنى ئېلىپ كۆكمۇچ ھەم شوخلىلىق ئېتىزلىرىدىن ئۆتۈپ، جاڭدۇ، پۇرچاق تېرىلغان چۆنەكلىككە كىردى. جاڭدۇ، پۇرچاقلار ئېگىز شاخلارغا يامىشىپ كەتكەچكە ئۆرە تۇرغان ئادەمنىمۇ كۆرگىلى بولمايتتى. ئەمما بۇ چۆنەك تال بوستانغا تۇتاشلا بولۇپ، بىرلا ئېرىق ئايرىپ تۇراتتى. شۇڭا تال بوستان ئاستىدىكى ئادەتتىكى بوش ئاۋازلارمۇ ئېنىق ئاڭلىناتتى. ئايەتبۇ جاڭدۇ، پۇرچاقلارنىڭ شاخ ـ شۇمبىلىرىنى شالدىرلىتىۋەتمەسلىك ئۈچۈن ئىككى قىر ئوتتۇرىسىدىكى نەم ئېرىق ئىچىدە ئۆمىلەپ تال بوستاندىكى شادا ئورۇندۇقتا ئولتۇرغان ئىككى سايىنىڭ ئارقىسىغا كەلدى. مانا ئەمدى ئۇلارنىڭ پۇشۇلداشلىرىدىن ئېغىر تىنىغانلىرىغىچە ئېنىق ئاڭلاندى...

— مېنىڭچە، تۇغلۇقنى ئۆلتۈرۈپ، — دېدى تۇردى ھەسەن پەس ئاۋازدا، — دەريا ئەتراپىغا كۆمۈۋېتىڭلار، باغلاپ دەريا‌غا

تاشلىغان بىلەن بەربىر سۇ جەسەتنى قىرغاقتا چىقىرىۋېتىدىكەن. ئۇ چاغدا...

— بولمايدۇ، ئۇلار يوقاپ كەتكەندىن كېيىن خالىغاي، ئايازلار چوقۇم ساقچىغا مەلۇم قىلىدۇ، — قاۋۇزنىڭ تەلەپپۇزى قاتتىق ئىدى، — ئۇ چاغدا ساقچى ئىتلىرى بىرەدەمدىلا پۇراپ تېپىۋالىدۇ...

— ئەمىسە قانداق قىلغۇلۇق؟

— بىزدە بىر خىل چىرىمەيدىغان قېلىن سۇلياۋ تاغار بار. جەسەتنى تاش بىلەن قوشۇپ ئاغزىنى بوغۇپلا تاشلىۋەتسەك دەريانىڭ تېگىدە مەڭگۇ قالىدۇ...

— لېكىن، بايۋەچچە، نەئىمەنى مەڭگۇ قاچالمايدىغان، يىراق بىر يەردە ساقلاڭ، ھەرگىز قېچىپ كەتمەسۇن!...

— مەن ماڭمىسام بولمايدۇ، — قاۋۇز ئورنىدىن تۇردى، — شەھەردە ئورۇنلاشتۇرىدىغان كۆپ ئىشلار بار.

— بۇ قېتىمقى ھەربىكەتكە يەنە ئۆزىڭىز قاتنىشامسىز؟

— قاتنىشىمەن، — قاۋۇز سەتلا ھەجايدى، — مەن سىزگە دېگەنغۇ، جىددىيلىشىدىغان، قورقۇنچلۇق، سۇرلۇك ئىشلارنى قىلسام جېنىم ياشىرىپ كېتىدۇ دەپ.

— توغرا، توغرا، تۇغلۇقنىڭ ئەدىبىنى بېرىشنىڭ ئالدىدا شۇنداق دېگىنىڭىز ئېسىمدە...

— يەنە بىر تەرەپتىن، بالىلارنىڭ ئىشنى بۇزۇپ قويۇشىدىن ئەنسىرەيمەن، — قاۋۇز دەرھاللا ئارقىسىغا قايرىلدى، — ھە، راست، ئۇلار كېچە سائەت ئۇچتە يولغا چىقىدۇ، شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق، نەق ئۇچتە. داچىنىڭ ئارقىسىدىكى ئورمان بىلەن ماڭىدۇ.

— تۇ نازىر، ئۇلارنىڭ ئېرەن دەريا بويىدىكى ئورمانلىقتىن ماڭىدىغىنى ئېنىققۇ؟ — قاۋۇزنىڭ قاپىقى تۇرۇلدى، — ئەمما خەۋەر ئىشەنچلىك بولماي ئالدىنىپ قالمايلى.

— پسیادىلەر ئەشەدىن ماڭسا ئوق يولغا يېقىن... ئەما خەۋەردىن خاتىرجەم بولۇڭ، پۈتۈنلەي ئىشەنچلىك.

— تۇ نازىر، ھېلىقى خەۋەر سانتقان مۇناپىق ئەڭ خەتەرلىك جۇمۇڭ، — قاۋۇزنىڭ كۆزلىرىدىن ياۋۇزلۇق يېغىپ تۇراتتى، — ئۆزىنىڭ دوستلىرىنى سېتىۋەتكەن يەردە، بىزگە ئاللىقاچانلا ئاسىيلىق قىلىدۇ. ئوتتۇز كۈن روزا تۇتۇپ پوقتا ئېغىز ئاچمايلى.

— سىز ئۆزىڭىزلا ئۆگۈنلۈككە كېچە سائەت ئون بىرلەردە ئورماندا مېنى ساقلاڭ، — تۇردى ھەسەن كۆزىنى قىستى، — ئۇ مەندىن ئىككى مىڭ ئالتە يۈز سومنى ئالغىلى كېلىدۇ...

— پاھ، پاھ، تۇ نازىر، پىشىپ قاپسىز جۇمۇڭ...

قاۋۇز خوشمۇ دېمەي ئارقىغا قايرىلدى ـ دە، لوڭ ـ لوڭ دەسسىگىنىچە دەرۋازا تەرەپكە ماڭدى. ئۇنى ئۇزىتىش ئۈچۈن بىللە ماڭغان تۇردى ھەسەن كوچىغا چىقىپ كەتكەندىن كېيىنلا ئايەتبۇ چۆنەك ئىچىدىن بەكمۇ تېزلىكتە تۇردى ھەم تال بوستان يېنىدىن يىراقلىشىپ يولغا چىقىۋالدى. شۇ چاغدىلا ئۇ «ئۇھ» دەپ يېنىك تىن ئالدى...

22

بۇگۈن تولىمۇ سۈرلۈك، قورقۇنچلۇق، ژەھىمگە تولغان ئەڭ ئۇزۇن ئايدىڭ كېچە بولدى. زىكرى ئۆيگە كىرمەي، ئاي تۇغقىچە قوتاز يايلىمەك قاراڭغۇلۇقتا تېنەپ ـ تەمتىرەپ يۈردى... ئاي تۇغقاندىن كېيىن بولسا ئايغا تەلمۈرۈپ، يۇلتۇزلارغا بويۇن قىسىپ، تارسۇنىڭ ئويمان ـ دۆڭ كوچىلىرىنى مەقسەتسىز ئايلاندى. تەرەپ ـ تەرەپتىن قاۋاپ كەلگەن ئىتلارمۇ ئۇنى كۆرۈپلا «ۋاي، ھېلىقى مەستكەن» دېگەندەك قۇيرۇق شىپپاڭشتىپ كېتىپ قېلىشتى. دېمىسىمۇ ئۇ مۇشۇ ئىتلار

بىلەن مۇڭدىشىپ تۇنلەرنى تاڭلارغا ئۇلاپ ئۆتكۈزگەن چاغلىرى كۆپ بولغان... ئۇلار مۇنداقچە ئىيتقاندا كونا ئۇلپەتلەر...

ئاي نەيزە بويى كۆتۈرۈلۈش بىلەن دەريا تەرەپتىن كېلىۋاتقان سېپىنتەبىرنىڭ سوغۇق شامىلى دولقۇنلارنى قورۇپ، زىكرىنى دۈگدەيتىپ قويغانىدى. ئۇ ئالقانلىرى بىلەن جەينەكلىرىنى قامالالاپ ماڭغاچقا، قوللىرى گىرەلەشكەن هالدا ئالدىغا ئېڭىشىپ ئاستا كېتىۋاتاتتى. زىكرى ئەنە شۇنداق نىشانسىز، قارارسىز ھەم سەۋەبسىز مېڭىپ تارسۇنىڭ ئايلانمىغان كوچا - مەھەللىلىرى، ئويمان - دۆڭلىرى قالمىدى! دەريا تەرەپتىن كېلىۋاتقان سوغۇق شامال بارغانسېرى تەيلىنىپ ئورۇق ھەم نىمجان بىر تەننى بوزەك تاپماقتا ئىدى. ئۇنىڭ كۆكسىپ كەتكەن كالپۇكلىرى توختاۋسىز مىستىلداپ نېمىدۇر دەپ پىچىرلاۋاتقاندەكمۇ قىلاتتى... بەزىدە ئۇنلۇك، بەزىدە شۇڭىرلاپ كىمگىدۇر بىرنېمىلەرنى چۈشەندۈرەتتى:

... بۇ... بۇ زادىلا قاملاشمىدى! داۋاملىق بېشىنى سىلاپ، قانات يېپىپ كېلىۋاتقان جانجىگەر بىر ئاغىنىسىنى ئەجەب ئەرزان سېتىۋەتتا! ئارانلا تۆت يۈز سوم... تېخى ئىككى ئادەم تۇرسا، توغرا، بىرسى ئىككى يۈز سومدىن بوپتۇ... قالغان پۇلنى ئالغىلى بولامدۇ؟ بولمايدۇ! ئالمەن دېسە جېنىنى سېلىپ بەرسە بولىدۇ... دەسلەپتە «نازىرەدەك ئۇلۇغ ئەمەلدارنىڭ لەۋزى تۇرسا» دەپ ئويلاپتۇ. ئۆزۈكنى تۇتۇۋېلىپ چوڭقۇررىاق ئويلىساڭ، ھېلىقى «ئۇلۇغ زات» زىكرىگە تۇزاق قۇرۇپتۇ ئەمەسمۇ! زىكرىنى كېچە سائەت ئون بىرلەردە ئېرەن دەريا بويىغا ئەكەلدۇرۇپ نېمە قىلماقچى؟! يېپ ئۆچىنى يوقاتماقچى! ئۇنىڭ دېيىشىچە، زىكرى ئىلاجى بار ئۆزىنى كۆرسەتمەسلىكى، «باشقىلارنىڭ كۆزىگە چېلىقماسلىقى» لازىمكەن. چۈنكى نېمە ئىشلارنىڭ يۈز بېرىشىنى خۇدا بىلىدىكەن. «بۇ خەۋەرنى خوتۇن - بالىلىرىڭغا دېدىڭمۇ؟»، «بۇ يەرگە كېلىشىڭنى

بىرەرسىگە دەپ سالغان بولساڭ...» ، «سېنى تۇتۇپ بەرمىسۇن يەنە...» ، «ئۇ چاغدا ھەممىمىز تۇگىشىمىز...» مۇشۇنداق ئۆلۈمدىن بېشارەت بېرىپ تۇرغان سۆزلەرنى ئاڭقىرالماي ئەكسىچە بىر ياۋۇزنى مەدھىيىلەپ، تەلۈلەردەك ھاڭقىيتىپ تۇرغىنىنى كۆرمەمدىغان...

ھەيھات! زىكرىدەك پىيەنچۇكنى خۇدا ئۇردى! ئۇنى ۋەيلۇن دوزىخىغا ئىتتىرىۋەتتى. ئەمدى ئۇ يەردىن قۇتۇلۇپ چىقمىقى بەسمۇشكۇل. ئەقىل ـ ئىدراك بىلەن ئويلىغاندا، زىكرى ئىككى مىڭ ئالتە يۈز سومىنىڭ مەردىدىن كېچىپ، ئېرەن دەريا بويىغا بارمىغان ھالەتتىمۇ قاۋۇز بىلەن تۇردى ھەسەننىڭ يالالانما «قوشۇن» لىرى ئىزدەپ ـ سوراپ يۈرۈپ، ئىزىنى قەدەممۇقەدەم قىدىرىپ قانداق تۆشۈككە كىرىۋالمىسۇن، ئۇنى بەربىر يىغىشتۇرىدۇ. بولمىسا ئۇلار خاتىرجەم ياشىيالمايدۇ... ئۇلارنىڭ مىزانى — بىر قازان شورپىنى بۇلغاش ئالدىدا تۇرغان چاشقاننى قانچە بالدۇر يوقاتسا شۇنچە ياخشى ـ دە! ئەمدى زىكرى قانداقمۇ قىلار؟ «ۋاي، بوپتىلا، بەربىر بىر ئۆلۈمغۇ؟!» دەپ ئۆزىنى بەزلەپ باققان بىلەنمۇ كىملەردۇر ئۇنىڭ يۈرىكىنى مۇجۇغداپ سىقىپ: «قېنى كۆرۈپ باقايلى، بۇنىڭدا قانچىلىك پاسكىنچىلىق ھەم رەزىللىك زەردابلىرى بارکىن؟» دەۋاتقاندەك قىلاتتى. راست، ئۇنىڭ يۈرىكى — يۈرەك ئەمەسكەن. ۋىجدانسىزلىق، ئاسىيلىق، شەرمەندىلىك، ئىپلاسلىق قان ـ يىرىڭلىرى بىلەن تولغان مۇشتۇمدەك خالتىسكەن! ئۇ شۇ ياشلىغىن بوغىچە ئاشۇ قان ـ يىرىڭ بىلەن تولغان ھەمياننى كۆتۈرۈپ يۈرۈپتۇ! تۇغلۇقنىمۇ ئاشۇ ھەميان نابۇت قىلدى...

ئاھ خۇدا، تۇغلۇقنى ئۇلار ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ! ئۇنداقتا ئەمرۇللا بوۋاي قانداقمۇ قىلار؟ ئۇ زىكرىنى كەچۈرەرمۇ؟ ياق، ياق! بۇنداق ئاسىي بەندىگە يەر ـ ئاسمان، پۈتۈن كائىناتمۇ لەنەت ئوقۇيدۇ... ئۇنىڭدىن كۆرە، قاۋۇزنىڭ لۈكچەكلىرىنى كۈتۈپ

ئولتۇرسۇنمۇ؟ ئاھ... تەڭرىم، مەندەك بىر ئازغۇن بەندەڭگە شاپائەت قوللىرىڭنى سوزۇ... قىلغان توۋلىرىمنى مەقبۇل ئەت!... مەن دۇنيادا ئەڭ نەجىس، دىيانەتسىز بەندەڭمەن... ئۆزۈمنىڭ يېقىن دوستۇمغا تۇزكورلۇق قىلىپ ئۇنى ساتتىم... قەبرىغان چېغىدا ئەمرۇللا بوۋاينى يېتىملىك، تەنھالىق گىرياندىرىدا سەرسان قىلدىم...

زىكرى دەريانىڭ ئەڭ ئېگىز يار ئۈستىدە تۇراتتى. ئاستى بۇلدۇقلاپ تۇرغان قاينامليق بولۇپ، بۇ تىك يار ئۆزۈن يىللار مۇقەددەم ئومايىنمۇ بۇ دۇنيا ئازابلىرىدىن خالاس تاپقۇزغانىدى! مانا ئەمدى زىكرىمۇ ئاشۇ قاينامدىن ئۆزىگە ئاسايىشلىق تىلەپ تۇرۇپتۇ... بىردىنلا دەريا شاۋقۇنلىرىدىن: «دوستۇڭنى ھازىرلا توس، ئۇلگۇرىسەن!» دېگەندەك بىر سادا كەلدى. زىكرى ئۆز ئۇڭۇسىغا ئالدىراۋاتقان ئايغا، يۇلتۇزلار قاپلىغان كۆك ئاسمانغا قارىدى ـ دە، خۇدا مېنى كەچۈر... دېگىنىچە مەھەللىگە يۈگۈرۈپ كەلدى. ئۇ تۇغلۇقنىڭ قورۇسىغا كىرگەندە ئوغلىنى ئۇزىتىپ قويغان ئەمرۇللا بوۋاي كاۋا باراڭ تېگىدىكى سۇپىدا بېشىنى تۆۋەن سالغان ھالدا رۇكۇدا ئولتۇراتتى. ئۇ تۇغلۇق ھەم نەئىمەنىڭ سەپىرىگە ئاقيول، ئىشلىرىغا ئاسايىشلىق، تۇرمۇشىغا بەخت ـ ئامەت، مۇبارەك تەنلىرىگە ئامانلىق تىلەۋاتاتتى. ئۇچقاندەك ھۆركىرەپ يىغلاپ كەلگەن زىكرى پوتلا ـ مىشقلىرىنى ئېقىتىپ، ئۆزىنى كاچاتلاپ، يەرلەرگە يۈزىنى يېقىپ، يېنىش ـ يېنىشلاپ گۈناھىنى تىلەپ، قىلغان ھەممە ئىشلىرىنى دەۋەتتى... بوۋاي تىزلىرىنى قۇچاقلاپ تۇرغان زىكرىنى بىرلا تېپىپ ئارقىغا ئۆرۈۋەتتى ـ دە، ئۇچقاندەك ئات ئېغىلىغا كىرىپ كەتتى... بۇ چاغدا ئىمانىدىن ئازغان بىر ئەرۋاھ كۆلەڭگىسى دەريا تەرەپكە ھۇۋلاپ ئۇچقاندەك كېتىۋاناتتى.

ئەمرۇللا بوۋاي كۆك بوز ئاتنى قامچىلاپ يولغا چىققان مۇشۇ پەيتتە خوتۇنى خالئاينىڭ قېشىدا ئوڭدىسىغا ياتقان تۇردى ھەسەن،

جەينەكلىرىگە بېشىنى قويغان پېتى تەشۋىشلىك خىياللار پاتقىقىغا پاتقان ئىدى. ئۇ بۇگۈن چۈشتە قاۋۇزنى يولغا سېلىۋەتكەندىن كېيىنمۇ ئۇنىڭدىكى جىددىيلىك زادىلا پەسەيمىدى. نۇرغۇنلىغان كۆزلەر ئۇنىڭغا تىكىلىپ تۇرغاندەك، «بىغۇبار ئىككى ياشنىڭ قاتىلى»، «مەسئۇد، پەخىرنىسالارنى ئۆلتۈرۈپمۇ قانمىدىڭ-مۇ؟»، «پۈتۈن تېنىڭدىن قان پۇرايدۇ...» دەپ قولىنى شىلتىۋاتقاندەك تېنى شۇركۈنۈپلا يۈردى. خۇددى ئۇنىغانغا-يۇنغاندەك كەچكە يېقىن ساقچى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى مەخمۇت زىيا ھويلىغا ئۇسۇپلا كىردى. تۇردى ھەسەن ئۇنى ئۆيگە باشلىۋېدى، زادىلا ئۇنىمىدى.

— مەن مەشەدىنلا قايتاي... ساڭا دېمەكچى بولغان گەپلەرنى تېلېفوندا دېگىلى بولمىغاچقا ماشىنام بىلەن كەلدىم. كۆپ ھاللاردا بۇنداق ئەنزىلەر خاتا ياكى تۆھمەت بولۇپ چىقىدۇ. شۇنداقتىمۇ ساۋاقداشلىق، ئاغىنىدارچىلىق ھۆرمىتى ئۈچۈن دەپ قويمىسام بولمايدۇ. سېنى ئۇرۇمچىگە يالاپ ئاپىرىش ھەققىدە يۇقىرىدىن ئادەم كېلىپ بولدى. سەن يىگىرمە نەچچە يىللار ئالدىدىكى بىر قاتىللىق ئەنزىسىگە چېتىلىپ قاپسەن. شۇڭا ئىدىيىدە تەييارلىق كۆرۈپ قوي! ئەتە سېنى ئېلىپ كەتكىلى ساقچىلار يېتىپ كېلىدۇ...، — دەپ قويۇپلا مەخمۇت زىيا قانداق تېز كەلگەن بولسا يەنە شۇنداق تېز كېتىپ قالدى. خىيانەتچىلىككە قارشى تۇرۇش ئىدارىسىغۇ: «ئىقتىسادىي ئىشلارنى ئېنىقلاش ئۈچۈن ئۇرۇمچىگە دەرھال يېتىپ كېلىڭ» دەپ ئۇقتۇرغانىدى. ئەمدى ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئۈشتۈمتۇت ئۇنى تۇتماقچى بولغانلىقى ھېلىقى ئىشمىدۇ - يە؟!...، «يىگىرمە نەچچە يىللار ئالدىدىكى قاتىللىق ئەنزە» دېگەنىكەن، چوقۇم شۇ... ئۆلگۈر «بوتۇلكا يىغقۇچى» تۇتۇلۇپ قاپتۇ - دە... ئۇنداقتا تۇردى ھەسەننى دارغا ئاسسىمۇ ئازلىق قىلىدۇ! ئەگەر ۋاقتى ئۆتكەن ئەنزە دېيىلگەن تەقدىردىمۇ، ئۇ ئۆمۈرۋايەت تۇرمىدە

ياتىدۇ. «كۆتۈرەلمىسەڭ ساڭگىلىتىۋال» دېگەندەك، ئىقتىسادىي جەھەتتىكى شالتاقنى قانداق ئادالاشنى بىلمەي تۇرغىنىدا پۈتقا پۈتلىشىپ نەدىن ئارا پەيدا بولدى بۇ بالا ـ قازا! بۇ... بۇ زادى نېمە كۆرگۈلۈك؟ قانداق قاباھەتلىك چۈش! تۇردى ھەسەننى پەخىرنىسا، مەسئۇد، ئومايلارنىڭ قىساسى تۈتۈۋاتامدۇ؟... ھاپىزلارنىڭ:

«ياندۇرۇپ كۆرسىتەر پەلەك ھەر ئەمەلنى كۆزۈڭگە،
غەيرىگە قىلغىنىڭنى قىلغان بولۇرسەن ئۆزۈڭگە.»

دەپ ھۆكمەت ئېيتقانلىرى بىكار ئەمەس ئىكەن ـ دە!

تۇردى ھەسەن «ئۇھ» دەپ چوڭقۇر تىندى ـ دە، يانغا ئۆرۈلۈپ خالىغانچە ئارقىسىنى قىلىپ ياتتى. راست، ئۇ شۇنچە يىللار ئەمەل ئېتىغا مىندى، پىشانىسىدە ھوقۇق تاجىسى چاقنىدى! بىرەرىگە كۆڭۈلدە قالغۇدەك بولسىمۇ، ئەقەللىيسى قارىمۇقىنىڭ قاسىرىغىدەك ياخشىلىق قىلىپ باقتىمۇ؟ قىلمىدى ئەمەس، قىلدى... ئاشۇ قىلغانلىرىڭ بەدىلىگە بەزىلىرى بارمىقىنى ئۆزاتسا، قولىنىڭ بېغىشىدىن ئۆزۈۋالدى... يەنە بەزى ئورۇغاتلار نېپىزىنى بەرسە، «قېلىننىنى كىمگە بەرگەن» دەپ دوق قىلدى. بولمىسا خەلق «مۇشۇ ئىشنى قىلغىنىڭ ئۈچۈن» دەپ يەپ ئاشقۇدەك ھەق بەردى. ھەي... دەرىخا، يازغۇچى ـ شائىرلارنىڭ: «پارىخورلارنىڭ كۆڭلىدەك قاپقاراڭغۇ كېچىلەر...»، «پارىخوردىن ئىنساپ تەمە قىلىش ـ لەھەتتىن نۇر تەمە قىلغان بىلەن باراۋەردۇر...» دەپ تەسۋىرلىگىنى تۇردى ھەسەن ھەم ھەسەن تۇردىدەكلەرنىڭ قارا نىيىتىگە ئوقۇغان نەپرەت ـ غەزىپى ئىكەن ـ دە!... ئۇلار ھۆكۈمەتنى قاقتى ـ سوقتى قىلىپ غاجىسا، ھاجەتمەنلەرنىڭ يانچۇقىنى كولىسا، نامرات ـ يوقسۇل دېمەي تەمە بىلەنلا كۈنلىرى ئۆتسە، تۇۋا، ئۇلمەيدىغان ئادەملەرمىدۇر

ئۇلار؟!

تۇردى ھەسەن ئۇزۇن يىللاردىن بېرى ئىشنى زادىلا ئۇنتۇيالماي كېلىۋاتىدۇ. ماشىنا ھادىسىسى بىلەن ئۆلگەن قىزى خەلىمەنى گۇلساي قەبرىستانلىقىغا ئاپىرىپ دەپنە قىلغاندا بىر جۇلدۇر كېپەن دېۋانە ساپايىنى شاراقلىتىپ مۇنداق ھۆكمەت ئېيتقانىدى:

«تاتلىق ـ تاتلىق يېگەنلەر،
تۇرلۇك ـ تۇرلۇك كىيگەنلەر.
ئالتۇن تەختكە چىققانلار،
تۇپراق ئارا ياتمىشدۇر...

*

دۇنيا مېنىڭ دېگەنلەر،
جاھان مالىن ئالغانلار.
ئاچ كۆز قۇشتەك بولۇبان،
ئول ھارامغا پاتقانلار...

يائاللا دوست يائاللا،
ھەق دوست ئىللاللا...»

— ئاشۇ دېۋانە قورقماي ھەقىقەتنى جاكارلاپتۇ...، — دەپ پىچىرلىدى تۇردى ھەسەن ئاھ ئۇرۇپ...

ئادەم مەئىشەتكە، دۇنياغا، ئەمەل، ـ مەنسەپكە تويماي ئۆتۈپ كېتىدىكەن... ھەم يېمەي ـ ئىچمەي يىغىدىكەن. ئەمما يىغقان ـ تۇگكەننىڭ ھەممىسى قېلىپ، ئۆزى بۇ دۇنيادىن يالىڭاچ كېتىدىكەن. ئالتۇن تەختكە چىققانلارمۇ، بىر بۇردا نانغا زار

بولغانلارمۇ، غەمسىزلىق قىلىپ باشقىلارنى ئونقا ئىتتىرگەنلەرمۇ، ئاۋامنىڭ ئوتىدا كۆيۈپ، سۈيىدە ئاققانلارمۇ دېۋانە ئىيتقاندەك «تۈپراق ئارا ياتمىشتۇر...» بولىدىكەن... ئەمما بەزىلىرى ئاۋامنىڭ يۈرىكىدىن ئورۇن ئېلىپ، ئۆزۈن يىللار ھۆرمەت - تۆھپىسى ئۈنتۈلمايدىكەن، ئارمىنىنى يەيدىكەن... بەزىلىرى بولسا پانىيدىن - باقىيغا رەھلەت قىلىپ پۈرسەت ئۆتمەي ئۇنتۇلىدىكەن ... تېخى: «ۋۇي بىردەمدىلا يەتتە نەزىرى بولۇپ قالدىما؟» دەپ ياقىلىرىنى تۇتۇشىدىكەن... ھەتتا: «ئۇ مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا كىتاب كۆيدۈرگەن ھېلىقى توخۇ پوقىنىڭ بالىسى... دادىسى ئىنتايىن ئوت قۇيرۇقى، كۆيدۈرگە، غەمسىز بىرنېمىدى...» دېگەندەك ھاقارەت تامغىلىرىنى ئۆز بالىلىرىغا بېسىپ قويۇپ كېتىدىغان ئاتىلارمۇ يوق ئەمەس...

تۇردى ھەسەن مۇشۇلارنى نېمىشقىمۇ بالدۇرراق ئويلاپ يەتمىگەندۇ - ھە؟ «خىيانەتچىلىككە قارشى تۇرۇش ئىدارىسى» چوتنى تاراقلىتىپ، ساقچى ئىدارىسى مىلتىقىنى شاراقلىتىپ كەلگەندىلا ئۆلۈمنى، خۇدانى يادىغا ئالغىنى نېمىسى! ئۇ خۇددى قاسساپ پىچىقىنى كانىيغا تەڭلىگەندىلا ئاچچىق مەرىگەن ئۆچكىدەك بەكمۇ كېچىكىپتۇ. راست، ئۇ ئۆلۈم بۇرنىغا پۇرىغاندىلا جايىنامازنى قولىغا ئېلىپ، قىبلە قايىقتا؟» دەپ سوراۋاتىدۇ... بىلمىسۇن - بىلمىسۇن سۈرە ياسىننى ئوقۇۋاتىدۇ... ئۇ بالدۇرراق ئوقۇغان بولسا بولماسمىدى. ياق! ئۈنىڭدىن بۇنى بۇرۇنراق تەلەپ قىلىش خۇددى پاقىنى قوندۇققا، توخۇنى كۆلگە ئۇز دەپ قىستىغاندەك كۆلكىلىك ئىش بولۇپ قالاتتى... مانا ئەمدى ئالەم ئۆرگىلىپ، پەلەك چۆرگىلىپ ئاخىرى پاتمان - پاتمان پۈشايمانلار ئىلكىدە ئۇيقۇسىنى ئاچتى... ئۇ، ئۇيقۇسىنى ئاچقاندا بولسا بەكمۇ ئۇزاپ كېتىپتۇ... پاھ، ئۈنىڭ قورسىقىدا ئىلمىكى نېمانچە تولا! پەخىرنىسادىن قۇتۇلالماي، ئېرى بار ئايال خالىغانىنى قولغا قوندۇرالماي ئويلاپ تاپقان پەلتىكىسىنى

كۆرۈڭ... چىرايلىق ياش خوتۇنىنىڭ ئوتىنى تۇتاشتۇرۇپ، ياش ھەم قاملاشقان مەسئۇدنى ئۆيىگە باشلاپ كىرىپ، ئۇلارغا بىر ئەپلىك شارائىتلارنى يارىتىپ بېرىپ ناشايان ئىشلىرىنى كۆرسىمۇ كۆرمەسكە سېلىپ ئاخىرى پەخىرنىسادىن يېگىندىن يىپنى سۇغارغاندەك شۇنداق ئەپچىل قۇتۇلۇپ كەتتى... بەلكى قۇتۇلۇپلا قالماي خالئايدىن ئىبارەت شاھقا «شاھ» دېيىش ئۈچۈن داغدام يول ئېچىلدى. سەھرا قىزى ئوماينىڭمۇ ساددا، سەممىي ئاق كۆڭۈل، رايىشلىقىدىن پايدىلىنىپ، شەھۋانىي نەپسىنى قاندۇردى. ئاندىن ئۇنىمۇ چىشىنىڭ ئارىلىقىدىكى بىر چىرىندىدەك ھېچ ئايانمايلا ئۆلۈم يولىغا كىرگۈزۈپ قويدى ...پەخىرنىسا ئۇنىڭ ھالال خوتۇنى ئەلۋەتتە. ئوماي چىن ئەقىدىسى بىلەن ئۇنىڭغا ئۇمىد ـ ئارزۇلىرىنى باغلىغان بىر ناتىۋان. مەسئۇد بولسا خىزمىتىنى قىلىۋاتقان بىر گۇناھسىز ياش ئىدى! ئۇلار بىلەن ئەبەدىلئەبەد ئۆچ ـ ئاداۋىتى بولسا كاشكى... يولۋاس ھەرقانچە ۋەھشىي بولسىمۇ ئۆز كۆچۈكلىرىنى يېمەيدۇ... ئەجىبا تۇردى ھەسەنئاك زوۋۇلىسى دوزاخنىڭ كۇلىدىن يۇغۇرۇلغانمۇ؟!...

تۇردى ھەسەن يەنە چوڭقۇر «ئۇھ» دېدى ـ دە، ئوڭدىسىغا ئۆرۈلدى ھەم كۆزىنىڭ ئىلىنىپ كەتكەنلىكىنى تۇيماي قالدى. ئۇ چۈش كۆردى. كۆرگەندىمۇ شۇنچىلىك ئاشكارا كۆردى:

... ئۇچىسى يېلىڭ ـ يوپۇق، پۇتى يالاڭ ئاياغ، تاقىر بېشىغا قىرولار قونغان، ئاپئاق ساقاللىق تۇردى ھەسەن زىمىستان قارا سوغۇقتا دىر ـ دىر تىترەپ، ئۆيمۇ ئۆي پاناھلىق ئىزدەپ يۈرگۈدەك... قايسىلا بوسۇغىغا بارمىسۇن، ئادەملەر ئۇنى: «ئاللاھ دىيانەتسىز كىشىلەرنى ھىدايەت قىلمايدۇ...» دېگۈدەك! «ۋۇ... ۋۇ... توڭلاپ ئۆلۈپ قالسامۇ «قاچقۇن جىنايەتچى» نى ئىشىكىگە يولاتمايدىكەن...» دەپ ناله قىلغۇدەك تۇردى ھەسەن... قارا، ئۇ ئۇچراشقان ئادەملەرنىڭ ھەممىسى بىر

زامانلاردا ئالدىغا ھاجەتمەن بولۇپ كەلگەنلەرمىش...

تۇردى ھەسەن ئېڭەكلىرى كاسىلداپ، پۈتلىرى دىرىلداپ كېتىپ بېرىپ خالتا كۆمۈر سېتىۋاتقان بىر كۆمۈرچى بالىنى كۆرۈپ قاپتۇمىش... ئۇچىسىغا تاشلانمىغان ئەلتىرە جۇۋا كىيىۋالغان بۇ بالا كۆمۈردىن گۈلخان يېقىپ ئولتۇرغاندىمىش...، تۇردى ھەسەن: «بۇ بالىمۇ ، ئاللا دىيانەتسىز كىشىلەرنى ھىدايەت قىلمايدۇ، دەپ قوغلۇۋېتەرمۇ؟» دەپ ئوتقا تەلمۈرۈپ تۇرسا، كۆمۈرچى بالا: «كېلىڭ چوڭ دادا، ئوت ئىسسىنىۋېلىڭ، توڭۇپ كېتىپسىز» دېگۈدەك.

— پاھ، پاھ، ئوت!... ئوت!!... قايسىدۇر بىر زات: «گۈل ئۈستىگە كەشتە بېسىپ بەرمە، بەلكى سوغۇق زىمىستاندا كۆمۈر يەتكۈزۈپ بەر...» دەپتىكەن...

— چوڭ دادا، بەكمۇ توڭۇپ كېتىپسىز، ئۇچىڭىزمۇ يېلىڭكەن، بۇ جۇۋامنى پاسكىنا دېمىسىڭىز كىيىۋېلىڭ.

— يوغسۇ، يوغسۇ، ھالال ئەمگەكچىنىڭ پىتىمۇ كېسەلگە داۋامىش... پاھ، پاھ، جەننەت سېنىڭ مۇشۇ كۆرەڭ جۇۋاڭنىڭ ئىچىدىكەن ئەمەسمۇ بالام...

— چوڭ دادا، ئۆتكەندە «نازىر دادا» دېسەم ئاچچىقلاپ قالغان ئىدىلە... مانا ئەمدى ئۆزلىرى بالام دەۋاتىدىلا؟

— نېمە؟ — تۇردى ھەسەن ئاپئاق ساقاللىرىنى تۇتاملاپ بىرھازا ھەيرانلىق ئىلكىدە تېڭىرقاپ قالدى، — يوغسۇ بالام، يوغسۇ... مەن ئېسىمنى بىلسەم ھەپسىدە ئىكەنمەن... ئاڭلىغانمۇ سەن بالام، «ھەقىقىي تۇرمە ئەلنىڭ غەزىپىدۇر، ھەقىقىي ئەلنىڭ نەپرىتىدۇر...» دەپ! مەن ئەركىن ئىقلىمغا قايتىپ كېلەي دېگەنىدىم. ئەمما بەكمۇ كېچىكىپتىمەن... ئۇلار ئۇزاپ كېتىپتۇ...

شۇ ئەسنادا بىرمۇنچە ساقچىلار ئاپشاركا ئىتلىرىنى باشلاپ كەلدى ـ دە، تۇردى ھەسەننى باغلاپ ئېلىپ ماڭدى.

— دادا! ... ، — دەپ ژارقىرىغۇدەك كۆمۈرچى بالا، — مەن سېنىڭ ئوغلۇڭ تۇغلۇق ئەمەسمۇ... ئوماي ئاپام سېنى ساقلاۋاتىدۇ!

يالاڭ ئاياغ ئاپئاق قارنى غارسىلدىتىپ كېتىۋاتقان تۇردى ھەسەن ئارقىغا قايرىلىپ ھۆركىرەپ يىغلاۋېتىپتۇ.

— بالام، تۇغلۇق! ئاپاڭ ئومايغا دەپ قويغىن، پات ئارىدا ئۇنىڭ قېشىغا بارىمەن... تۇغلۇق! !...

... تۇردى ھەسەن ژارقىرىغان پېتى ئويغىنىپ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى. قورقۇپ كەتكەن خالئايمۇ ئەندىكىپ تۇردى. ئۇ تۇردى ھەسەننىڭ نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭقىرالمىغانىدى.

— نېمە بولدىڭىز، قارا باسقان ئوخشىمامدۇ؟ — دېدى خالئاي ئۇيقۇلۇق ئاۋازدا، — ئەجەبمۇ قورقاتتىڭىز.

— مېنى... مېنى ئوغلۇم، — تۇردى ھەسەن يىغلىۋەتتى، — «دادا» دەپ چاقىردى...

خالئاي ئېرىنىڭ پېشانىسىگە ئالقىنىنى قويۇپ: «ئىسسىتمىڭىزغۇ يۇقىرى ئەمەس» دەپ قويدى ھەم ئىچىدە: «كەچتىن باشلاپ بۇ ئادەم غەلىتىلا بولۇپ قالدا...» دېگەننى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى. ئەلۋەتتە ئەقىللىق ئوقۇرمەنلىرىمىزگە روشەن بولغىنىدەك ساقچى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى مەخمۇت زىيا كېلىپ كەتكەندىن كېيىن تۇردى ھەسەن ھاياتىدىكى كەچمىش - كەچۈرمىشلىرىنى بىر - بىرلەپ ئىنساپ تارازىسىدا ئۆلچەپ باقتى. ئۆلچىگەنسېرى ئىزىدىن گۈل ئەمەس، تىكەن ئۇندۇرۇپ ماڭغانلىقىنى، دېنى چېچىلىپ كەتكەن قوناق شېخىدەك ئەھمىيەتسىز ئۆتكەن ھاياتىنى ئايدىلەك كۆردى!

— خالئاي، ئەتە مېنى ساقچىلار ئېلىپ كەتكۈدەك... ، — تۇردى ھەسەننىڭ كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈلمەكتە ئىدى، — بۇ داچا، ئۆيلەر سىزگە قالىدۇ... مېنىڭ سىزدىن ئۆزگە باشقا يېقىن

ئادەمسەن يوق. ھەي ئىسىت! ئىككىمىزنىڭ بىر ئوغلى بولۇپ كەتكەن بولسىچۇ...

— نېمە دەۋاتىسىز؟ — خالئاي چۆچۈپ كەتتى، — سىزنى نەگە ئېلىپ كەتكۈدەك؟

— ئۇرۇمچىگە! سىز دېگەن ھېلىقى «بەش كۈن»نى ئۇلارمۇ بىلىۋالغان ئوخشايدۇ...

— ئۇ ئىش راستتىنلا؟...، — خالئاي ئېرىنىڭ كۆزلىرىگە قارىدى، — بولغان ئىشمىدى؟

— بولدى سورىماڭ، — تۇردى ھەسەن خوتۇنىغا قارىيالمىدى، — سىزنىڭ پەرىزىڭىز توغرا...

خالئاي يىغلاشنى ياكى غەزەپلىنىشنى بىلەلمەيلا قالدى. ئۆمرىدە بىرەر قېتىمۇ كۆزىدىن مىت قىلىپ ياش چىقمىغان ئادەمنىڭ ياش تۆكۈشى خالئاينى ئېرىتىپ قويغانىدى. ئۇ بايا: «قورسىقىمدىكى بالامنى چۈشۈرۈۋېتىپ مۇشۇ ئادەمنى كۈتەي، قېرىغان چېغىدا تۇرمىدە خارلىنىپ قالمىسۇن» دېگەن ئىرادىگە كەلگەنىدى. ئۇنىڭ بۇنداق ئاچچىق - ئاچچىق ياش تۆكۈشى پاراغەتلىك ھاياتىدىن ئۈمىد ئۈزەلمىگەنلىكى، كېلىش ئالدىدا تۇرغان قانۇننىڭ دەھشەتلىك ھەم رەھىمسىز جازاسى ۋەجىدىن ئىكەنلىكىنى ھېس قىلغان خالئاي ئۇنىڭغا نەپرەتلىك كۆزلىرىنى تىكتى.

— بولدى ئۇخلاڭ، — خالئاي يەنىلا ئۇزۇن يىللىق قەدىناسىغا تەسەللى بەردى، — كىم بىلىدۇ، بۇ خەۋەر راستمۇ - يالغانمۇ؟

تۇردى ھەسەن ياشلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ قول سائىتىگە قارىدى ھەم شۇ ھامان «ئۇلار داچىدىن ئەمدىلا چىقىپ كېتىپتۇ...» دېگەن ئوي كۆڭلىدىن ئۆتتى. ئۇ، بۇگۈن تاڭ سەھەر قاراڭغۇلۇقىدا ئېرەن دەريا بويىدىكى ئورمانلىقتا يۈز بېرىدىغان ۋەقەنى دېمەكچى بولدىيۇ لېكىن ئۆزىنى تۇتۇۋالدى. چۈنكى ئۇ،

«كۆمۈرچى بالا» نىڭ ئاخىرقى ھېسابتا داچىنىڭ خوجايىنى بولۇشىنى ئەسلا خالىمايتتى. چۈش دېگەن مېڭىنىڭ چارچىشىدىن كېلىپ چىققان ستىخىيىلىك پائالىيەت. بىر كۆمۈرچى قانداقمۇ تۈردى ھەسەندەك بىر نازىرنىڭ ئوغلى بولسۇن!

ئەمدى ئارقىمىزغا ئازراق چېكىنىشكە توغرا كەلدى. زىكرى ئەمرۇللا بوۋاينىڭ تىزلىرىنى قۇچاقلاپ زار - زار يىغلاۋاتقان، تۈردى ھەسەنىنىڭ بولسا مەخمۇت زىيانىڭ خەۋىرىدىن كېيىن ئۈيقۇسى قاچقان، مۇشۇنداق ئەنسىز كېچىدە ئاشخانىدا يېتىپ قالغان ئايەتبۈمۇ يەلكىسىنى، ياق، يۈرىكىنى باسقان تۈگمەن تېشىدەك ئېغىر تەشۋىشلەر ئىچىدە قالغانىدى. تۈردى ھەسەن قاۋۇزنى ئۇزىتىپ قويغاندىن تارتىپ ئىچى - ئىچىدىن سوغۇق تىترەك ئولۇشۇپ كەتكەن ئايەتبۈ ئوتتۇرا كېچىگىچە ئۆزى بىلەن ئۆزى سۆزلىشىپ قانداق قىلارىنى بىلەلمىدى. ئۇ، ئايازنى تارتىۋالغان خالئايغا ئېغىز ئېچىپ بىرنېمە دېگۈسى كەلمەيتتى. دەي دېسىمۇ بۇ خوتۇن ئېرى بىلەن بىر كارىۋاتتا ياتسا، نازىر بىلىپ قالمامدۇ. بەلكىم قارا كۆڭۈل نازىرمۇ ئۇخلىمىغاندۇ؟ ئەلۋەتتە ھەممە ئىشنى جاي - جايىدا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ ئۆزى ھېچنېمىنى بىلمىگەن، ئۇقمىغان قىياپەتكە كىرىۋالدى - دە!

ۋاي خۇدايىم قانداق قىلغۇلۇق؟ ئەنە چامادان كۆتۈرگەن ئايال ئەئىمەنىڭ قولىدىن تۇتقان ھالدا باغنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ كەتتى... ئۇ يەردە تۇغلۇق ئۇلارنى ساقلاپ تۇرغاندۇ؟ ئۇلارنى ھازىرلا توسۇپ ئەھۋالنى ئېيتسا، ئەئىمە نازىرنىڭ ياقىسىغا ئېسىلىشتىن يانمايدۇ. ئۇنداقتا داچىدىن ئايازدىن بۇرۇن مەن ھەيدىلىشىم مۇمكىن... قېرى ئاپام، يېتىم ئوغلۇم ماڭا قاراشلىق تۇرسا!... ۋاي ئىسىت، ئۇلار بەخت - ئامەت يولىغا ئەمەس، بەلكى ئۆلۈم يولىغا كېتىۋاتىدۇ. بولۇپمۇ ئەئىمە خانقىزغا يامان بولدى. ئەشۇ قارا چوشقىنىڭ پاسكىنا تاپانلىرى ئاستىدا تۇگۇشۇپ كېتەرمۇ؟ مانا، ئىككى گۈناھسىز ناتىۋاننى يولغا

سېلىپ قويغان ئايازمۇ بىر ۋېلىسىپىتنى يېتىلەپ ئۆيگە كىرىپ كەتتى. ئەنە چىرىغنى ئۆچۈردى... قانداق قىلارمەن؟...

ئايەتبۇ ئاشخانا ئىچىدە ئۇياقتىن - بۇياققا ماڭماقتا ئىدى. ئۇ قوللىرىنى قايرىپ بارماقلىرىدىن قارس چىقىرىپ، بىر ئورۇندا چۆرگىلەيتتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا قانغا مىلىنىپ ياتقان تۇغلۇق، ئۆزىنى دەريا‌غا تاشلىغان نەئىمە پەيدا بولاتتى - دە، بارماق ئۇگىلىرىنى چىشلەيتتى. ئاخىر ئۇ، پەلەمپەيلەردىن پايپىقى بىلەنلا چۈشۈپ، ئالدىراپ - تېنەپ ئايازنىڭ ئۆيى ئالدىغا كەلدى. ئايەتبۇ ئىشىكنى چېكىشتىن ئىلگىرى تېرىسىدا تۇرغان سوغۇل كۆكسىگە ئالقىنىنى قويدى. چۈنكى ئۇ يۈرىكى ئۆزىگە ئاڭلانغۇدەك ئۇرۇۋاتاتتى.

— ئايازكا... ئايازئاكا!...، — ئايەتبۇنىڭ ئاۋازى يىغلامسىراپ چىقتى، — ئىشىكنى تېز ئېچىڭ... ئادەم... ئادەم ئۆلۈۋاتىدۇ...

ئىشىك ئېچىلىپ ئۇچىسىغا كۆڭلەك يېپىنچاقلىۋالغان ئايازنىڭ كەڭ كۆكرەكلىگە تۆكسىز گەۋدىسى بوسۇغىدا پەيدا بولدى. ئۇ قورقۇپ ھەم جالاقلاپ تىترەپ تۇرغان ئايەتبۇنىڭ قولىدىن تارتىپلا ئۆيگە ئەكىردى. ئەمما ئايەتبۇ قورقۇپ كەتكەنلىكتىن بىرھازا گەپ قىلالمىدى.

— ئايەتبۇ، بۇ سوغۇق چاينى ئىچىۋېلىڭ، قورقماڭ، — ئايا‌ز ئۇنىڭغا بىر چىنە سوغۇق چاينى ئىچۈرۈۋەتتى، — مەن قېشىڭىزدا، قېنى نېمە ئىش بولدى دەڭا؟

— قا... قاۋۇزنىڭ ئادەملىرى، تۇغلۇقنى ئۆلتۈرۈپ نە... نەئىمەنى ئەپقاچماقچى، — ئايەتبۇ جەريان سۆزلىمەي، گەپنىڭ پوسكاللىسىنى دېدى، — ئېرەن... ئېرەن دەريا... بو... بويىدىكى ئورمانلىقتا...

— سىز... سىز نەدىن ئاڭلىدىڭىز؟

— ئۇنى... ئۇنى كېيىن، ئايا‌ز ئاكا، ئۇلار... بەلكىم جىق

... جىق ئادەم! سىزمۇ كۆچ ئېلىشالمايسىز...، — ئايەتبۇ بارغانسېرى جىددىيلەشمەكتە ئىدى، — زادى قانداق قىلىمىز... تېز بولۇڭ... تۇغلۇق، نەئىمە... بەك... بەك خەتەر ئىچىدە!

ئەمرۇللا بوۋاينىڭ: «تۇردى نازىرنىڭ قول سېلىش ئېھتىمالى سېزىلسە بۇ تۇمارنى كۆرسىتىڭ، باغرىدىن ئاتىلىق مېھرى ئۆلمىگەن بولسا، يامانلىقتىن قول تارتىدۇ...» دېگەن سۆزلىرى ئېسىگە كەلگەن ئايازنىڭ كۆڭلىدە ئۈمىد چىرىغى يانغاندەك بولدى.

— جىددىيلەشمەڭ، بۇنى تۇردى نازىر ئۆزى توسۇيالايدۇ...

— سارائ بولدىڭىزمۇ، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاشۇ قورساقنىڭ ئىشى تۇرسا...

— بۇنىڭغا قارائ، — ئايباز ئۇستەل تارتمىسىدىن بىر نەرسىنى تېزلا ئالدى، — مانا مۇشۇ كەھرىۋا تۇمارنى كۆرسىلا نازىر دەرھال تېلېفون بېرىپ قاۋۇزلارنى توسايدۇ...

ئۇلار ئىككىسى يۈگۈرۈشۈپ كەلگىنىچە تۇردى ھەسەن بىلەن خالىئاي يانتاق ھۇجرىنىڭ ئىشىكىنى يېرىۋەتكۈدەك قالايمىقان ئۇرۇشقا باشلىدى:

— نازىر، تۇردى نازىر!...

— خالىئاي خانىم، ئىشىكنى تېز ئېچىڭ!...

— نازىر بولسىلا دەيمەن...

ئۇخلاش كىيىمى بىلەنلا چىققان تۇردى ھەسەن ئىشىكنى يېپىشقىمۇ ئۇلگۈرەلمىدى. ئاڭغىچە خالىئايمۇ ئىچ كىيىملىرى ئۈستىدىن خالتىسىنى كىيىپ چىقتى.

— تۇ نازىر، قاۋۇزغا تېلېفون بېرىڭ، — ۋارقىرىدى ئايباز، — بولمىسا ئوغلىڭىز تۇغلۇقتىن ئايرىلىپ قالىسىز...

— ھەي نېمىدەپ جۆيلۈۋاتىسەن، بۇ كېچىدە نېمە قاۋۇز، نېمە تۇغلۇقكەن ئۇ؟

— خۇپسەنلىك قىلمىسلا نازىر، — ئايال قولىنى شىلتىدى، — تۇغلۇق سىزنىڭ ئۆز ئوغلىڭىز! !...

خالئاي ھاڭ ـ تاڭ بولغان ھالدا بىر تۇردى ھەسەنگە، بىر ئايالغا قارىدى. بولۇپمۇ چىرايىنىڭ ئۆڭسۈلى يوق يىغلاپ تۇرغان ئايەتبۇ بۇنى كۆرۈپ تېخىمۇ ھەيران قالدى.

— ئايال مەن ھېچ چۈشىنەلمىدىمغۇ — دېدى خالئاي كالپۇكلىرى تىترىگەن ھالدا، — تۇغلۇق راستتىنلا...

— ئىشەنمىسەڭلار، مانا بۇ كەھرىۋا تۇمارنى نازىر ئەپەندىم كۆرۈپ باقسۇن...

تۇردى ھەسەن تۇمارنى قولىغا ئېلىپ چىرايى سۈپسۈر ئاقىرىپ كەتتى. تىزلىرى تىترەپ تامغا يۆلىنىپ قالدى. پەقەت ئاغزىدىن بىلىنەر ـ بىلىنمەس «ئوماي... ئوماي...» دېگەن سۆزلەر پىشىلداپ چىقتى.

— تۇغلۇق ئەنە شۇ ئوماينىڭ بالىسى، ئەمرۇللاكام بوۋىسى... سىلى بولسىلا ئۇنىڭ ھەقىقىي چىن دادىسى! ...

— ئوغلۇم... ئوغلۇم! ...، — تۇردى ھەسەن تەلۋىلەرچە تەكرارلىدى، — مېنىڭ ئوغلۇم... بار... بارىكەن... خالئاي، خالئاي سىز بايان ئىشەنمىگەن ئىدىڭىز... ئوغلۇم مېنى «دادا! ...» دەپ چاقىرغان ئىدى. ئۇ ماڭا جۇۋىسىنى كىيگۈزۈپ، ئوت ئىسسىنغىلى قويغان... راست... راست ئوماي ئېغىر ئاياغ قالغان... ئۇنى... ئۇنى... مەن تاشلاپ كەتكەن! ...

تۇردى ھەسەننىڭ بىردىنلا كۆزى پۇلتىيىپ چىقىپ كەتكۈدەك چەكچەيدى. ئەمما دوملاپ چۈشۈۋاتقان يوغان ـ يوغان ياش تامچىلىرىنى سۈرتۈشكىمۇ ھەپسىلىسى يوقتەك قىلاتتى.

— ۋاي بولماپتۇ... چاتاق... بەك يامان بولدى. خالئاي مېنىڭ يانفونۇم...

خالئاي ئۇستەلدىكى يانفوننى ئەكېلىپ بەرگەندى، تۇردى ھەسەن ھاياجانلىق ھەم ۋەھىمە تىترىكى ئاستىدا ئۇنىڭ

نومۇرلىرىنى باسالمىدى ياكى خاتا باستى. شۇڭا خالىغاي ئېرىنىڭ قولىدىن تېلېفونىنى ئالدى ـ دە: «قېنى نومۇرلىرىنى دەڭ» دەپ ۋارقىردى. ئۇلار تېلېفونىنى قايتا ـ قايتا ئۇرغان بولسىمۇ، باش ئاپپاراتتىن: «تاقاق، بىردەم تۇرۇپ ئۇرۇڭ» دەپ خەۋەر كەلدى.

— راست، قاۋۇز بىرەر يامان ئىشقا قول تىققاندا، — غەلىتىلا بولۇپ قالغان تۇردى ھەسەن نېمە دەۋاتقانلىقىنى ئاڭقىرالمىدى، — بۇرادەرلىرىنىڭ تېلېفونلىرىنى يىغىۋالاتتى. ئۆزىمۇ تاقىۋېتەتتى. ئەمدى... ئەمدى...

— ئەمدى ـ ئەمدى دېگۈچە بولمامسىلەر، — ۋارقىردى ئايەتبۇ، — ئايازكا، سىز... ماشىنىنى دەرھال ئاچقىنا...

— را... راست ماشىنىنى ئاچقى، — ئوغلىغا قىلغان زىيانكەشلىكلىرى كاللىسىغا كىرىۋالغان تۇردى ھەسەن ئېلىشىپ قالغاندەكلا بولۇپ قالغاندى، — ئەجەب ئۇنتۇپتىمەن... ماشىنىنى ئۇنتۇپتىمەن دېسە! ... خالىغاي... خالىغاي... تېز... تېز بولۇڭ... بىز ئېرەن دەريا بويىدىكى ئورمانلىققا بارايلى... ئۇ... ئۇ مېنىڭ ئوغلۇمكەن ئەمەسمۇ...

ئايال تۇردى نازىرىنىڭ بىلىكىدىن يېتىلەپ ماشىنا ئۆيىگە مېڭىشىغا ئايەتبۇدىن دەھشەتلىك ۋەقەنى بىلگەن خالىغاي ساقچىغا تېلېفون بېرىۋەتتى... ئۇ، ئايەتبۇنى ئۆي ساقلاشقا بۇيرۇپ ئۆزى پەلەمپەيلەردىن چۈشۈپ تۇرۇشىغا ئايال ماشىنىنى ئۇنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى.

ئۇلار دەرۋازىدىن چىقىشى بىلەن ئايال ماشىنىغا ماينى بېرىپ ئۇچقاندەك يۈرۈپ كەتتى. ماشىنىنىڭ ئالدىدا ئولتۇرغان تۇردى ھەسەن يول بويى «تېز... تېز... يەنە تېز... ھازىر... ئوغلۇم... ئوغلۇم...» دەيتتىيۇ، ئاخىرىنى دېيەلمەيتتى.

تۇردى ھەسەن ئەنە شۇنداق بىتاقەت بولۇۋاتقاندا چامادان كۆتۈرگەن تۇغلۇق، قولىدا خۇرۇم سومكا تۇتۇۋالغان نەئىمە

ئورمان ئىچىدىكى ئەگرى - بۈگرى يولدا كېتىۋاتاتتى. تاڭ سۈزۈلۈپ، كۈنچىقىش تەرەپ قىزىرىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن دەريا سۈيىمۇ ئونقاشتەك تاۋلانغانىدى. لېكىن ئورمانىنى پۈركىۋالغان كۆكۈچ تۈمان تېخى كۆتۈرۈلمىگەن بولۇپ، يەتتە - سەككىز قەدەم ئارىلىقتىكى نەرسىلەر گۇڭگا كۆرۈنەتتى. يوپۇرماقلاردىكى شەبنەملەرنىڭ توكۇلداپ چۈشكەن ئاۋازى ناگان - ناگاندا ئاڭلىنىپ قالاتتى. ئەمدىلا ئويغانغان ئورمان قۇشلىرىنىڭ چۇرۇقلاشلىرى سەھەر جىمجىتلىقىنىڭ پەيزىنى بۇزاتتى. تۇغلۇق بىلەن نەئىمە ئورمان ئىچىدىكى قويۇق چاتقاللىقلار ئىچىدىكى يولدىن كېتىۋاتقىنىدا ھەر ئىككىلىسىنىڭ كۆڭلى ئۈيگەندەك بولدى. دېمىسىمۇ تۇغلۇق جىغان، قارىقات ھەم ئالاقەت تۈپلىرىنىڭ بوش شىلدىرلىشى، قانداقتۇر كۆلەڭگىلەرنىڭ ئەلەڭلىشىدىن گۇمانسىراپ قالغانىدى. ئادەمسىز چاتقاللىقتىكى غەيرىي ئالامەتلەر تۇغلۇقنى سەگەكلەشتۈرۈپ قويدى.

— نەئىمە، ئەگەر بىرەر ئەھۋال بولۇپ قالسا، — دېدى تۇغلۇق ئەتراپقا زەن سېلىپ، — دەرھال بىرەر چانقال ئىچىگە كىرىۋېلىڭ.

— نېمانداق ئادەم قورقۇتىسىز، — نەئىمەمۇ ئارقا - ئالدىغا قاراپ قويدى، — راست، بۇ يەر ئەجەب سۈرلۈككىنا.

نەئىمەنىڭ سۆزى تۈگە - تۈگىمەيلا، ئالدىدىكى تىكەنلىك جىغان تۈپى تۈۋىدىن چىرايلىرى ئانچە پەرقلىنىپ كەتمەيدىغان، ئەمما بىرسى ئېگىز، يەنە بىرسى پاكارراق ئىككى نىقابلىق ئادەم چىقىپ يولنى توسۇپ تۇردى. تۇغلۇق نەئىمەگە: «مەن دېگەندەك قىلىڭ...» دەپ شۇڭىلىدى. نەئىمە ئارقىغا چېكىنىپ قېلىن چاتقال تۈۋىگە ئولتۇرۇشى بىلەنلا تۇغلۇقنىڭ ئارقىسىدا نىقابلىق يەنە ئىككىسى پەيدا بولۇپ قوللىرىنى بەللىرىگە تىرىگىنىچە پۈتلىرىنى كېرىپ تۇردى. ئەھۋالنىڭ ئىنتايىن چاتاق

ئىكەنلىكىنى ئۇلارنىڭ قوللىرىدىكى پىچاقتىن بىلگەن تۇغلۇق كۆڭلىكىنى سېلىپ تاشلىدى ـ دە، ئاسما مايكا بىلەنلا قالدى. ئەگەر بىرىنچى قېتىمقى ئېلىشىشتىلا ئالدىدىكى ئىككىسىنى ھەربىرىدىن ئىقتىدارىدىن قالدۇرالىسا، ئەڭ بولمىغاندا بىرسىنى بولسىمۇ يارىدار قىلالىسا ئارقىدىكىلىرىدىن ئەنسىرىمەسلىمۇ بولاتتى. چۈنكى ئۇلار قوناق شېخىدەك ئورۇق نېمىلەر ئىدى. ئەمما ئالدىدىكىلىرىنىڭ سەل ئېگىزرەك ھەم غوللۇق ئەمما بۇرنى پاناق بىرسى خېلىلا پىشقان مۇشتلاشچىدەك كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ يېنىدىكى تاقىر باش بولسا شېرىكىدىن جۈغى كىچىكرەك بولسىمۇ بەدىنى تاش ـ توقماقتەك چىڭ ئىكەنلىكى بىلەك مۇسكۇللىرىدىن بىلىنىپ تۇراتتى.

— سىلەرگە نېمە كېرەك؟ — سورىدى تۇغلۇق ئادەتتىكىدەك تەلەپپۇزدا، — چامادانداً كىيىم ـ كېچەكتىن باشقا نەرسە يوق، ئەگەر پۇل دېسەڭلار مەن باي سودىگەر ياكى شىركەت خوجايىنى ئەمەس، ئادەتتىكى دېھقان.

— بىزگە سېنىڭ كىيىم ـ كېچىكىڭ، پۇلۇڭ كېرەك ئەمەس، — پاناق لۇكچەك ژارقىرىغانچە شىددەت بىلەن ئېتىلىپ كەلدى، — سېنىڭ جېنىڭ كېرەك!

تۇغلۇق شارتلا ئولتۇرۇۋېلىشى بىلەن پاناق ئۆزىنى توختىتىۋالالماي موللاق ئاتقانچە ئارقىغا گۈپپىدە يىقىلدى. پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلگەن تۇغلۇق ئۇنىڭ بېقىنىغا ئارقا ـ ئارقىدىن ئىككىنى تەپكەنىدى، ئۇ ئىنجىقلاپ تىنالمايلا قالدى. ئەمما تاقىر باش ئېتىلىپ كەلگەنىدى، ئۇنى بىر پەشۋا بىلەن ئېڭەك ئاستىغا ئۇرۇپ تىكلا چۈشۈرۈۋەتتى ـ دە، چاقماقتەك ئېتىلىپ كېلىپ ئۇنىڭ گەجگىسىدىن قاماللاپ سۆرىگەنچە دۇب دەرىخىنىڭ غولىغا شۇنداق ئۇستۇردىكى، «گۇس...» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ دەرەخ شاخلىرى شالدىرلاپ كەتتى... بۇ دەرەخ نەئىمە يوشۇرۇنغان چاتقال قېشىدا بولغاچقا، بېشى يېرىلىپ قان

بۇلدۇقلاپ چىقىۋاتقان بۇ ئەبلەخ نەئىمەنىڭ كۆز ئالدىدىلا تولغانماقتا ئىدى. بۇ ئەسنادا ئارقىدىكى ئىككى ئورۇقنىڭ قىزىل مايكىلىقى پىچقىنى بىرلا شىلتىپ تۇغلۇقنىڭ مۇرىسىنى تىلىۋەتتى... قارىقويۇق مۇشتلىشىش باشلىنىپ كەتتى. ئورنىدىن ئىنجىقلاپ تۇرغان پاناق غەزەپ ئاچچىقىدا پىچقىنى قالايمىقان شىلتىپ يۇرۇپ، تۇغلۇقنىڭ يۇزىنى تىلىپ بىلىكىگە تىقىۋەتتى. تۇغلۇق بىر مۇشت سالغانىدى، ئۇنىڭ سول كۆزى شۇ ھامان تۇخۇمدەك ئىششىپ بىر كۆزى يۇمۇلۇپلا قالدى. ئەما دەسلەپتە پىچاق ئۇرغان قىزىل مايكىلىق ئورۇق ئۇلارنىڭ ئېلىشىۋاتقان پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ تۇغلۇقنىڭ يوتىسىغا پىچاق تىقىۋەتتى. ئۇنىڭ پىچاق تۇتقان قولىنى بېغىشىدىن كاپلا تۇتۇۋالغان تۇغلۇق بىرلا قايرىپ پىچقىنى ئۇنىڭ بوينىغا خېلى بەكلا تىقىۋەتتى. ئۇ بوينىنى تۇتقىنىچە دەھشەتلىك چىرقىراپ ئوتلاققا دۇملا چۈشتى. ئەمدىلىكتە كۇچتۇڭگىر پاناق بىلەن يەنە بىر ئورۇق قالغانىدى. ئورۇقى سەل ئېھتىياتچانمۇ ئۆزىنى تۇتقۇزمايتتى، شۇنداقلا بىھۇدە ئېتىلىپمۇ كەلمەيتتى. بۇ چاغدا بىر قول نەئىمەنىڭ چېچىدىن قاماللاپ تۇرغۇزدى.

— چېچمىنى قويۇۋەت توڭگۇز...

— ساڭا ئويۇن كۆرسىتىپ بېرەي دەيمەن، — قاۋۇز نەئىمەنىڭ چېچىنى قاماللىغانچە ئۇنى ئىتتىرىپ، تاقىر باش دۇم يانقان ئوچۇقچىلىققا ئاچىقتى، — قارا، كۆمۈرچى ئاشنائى نېمە بولۇپ كەتكەن؟...

تۇغلۇقنىڭ مۇرىسى، بىلىكى، يۇزى ھەم يوتىسىغا پىچاق تەگكەنلىكتىن پۇتۇن بەدىنى قىپقىزىل قان ئۇيۇتمىسىغا ئايلىنىپ قالغانىدى. ئۇ شۇنداقتىمۇ ئارقىسىدىن دۇمبىسىگە پىچاق ئۇرغان ئورۇقنى تۇتۇۋېلىپ جان پېرىگە بىرنى تەپكەنىدى، ئۇ پىچقىنى تاشلىۋېتىپ، ئىككى قولىدا ئالدىنى چاڭگاللىغىنىچە تىزلىنىپ قالدى. ئەمدى ئۇ چوڭ ھەم خەتەرلىك لۇكچەك ـ پاناق بىلەن

يەكمۇيەك ئېلىشۇاتاتتى. ئىككىسى قۇچاقلىشىپ، ئۇ تەرەپتىن بۇ تەرەپكە يۇمىلىنىپ يولدىن چىقىپ كەتتى. پاناقنىڭ ئاستىدا قالغان تۇغلۇق يېنىدىلا تۇرغان قانلىق پىچاقنى كۆرۈپ قالدى. بۇ ئۆزىنىڭ بوينىغا كىرىپ كەتكەن ئورۇقنىڭ پىچىقى ئىدى. قولىغا پىچاق چۇشكەن تۇغلۇق چېچى قاۋۇز تەرىپىدىن قامالالىغان نەئىمەنى كۆرۈپ قالدى... ئۇ، غەزەپلىك بىر ۋارقىرىغىنىچە ئۇستىگە مىنىۋالغان پاناقنى ئىرغىتىپ تاشلاپ ئاستىغا بېسىۋالدى ... بۇنىسى كۆرگەن قاۋۇز قورقۇنىدىن نەئىمەنىڭ چېچىنى قويۇۋېتىپ شىپىدە تۇغلۇق تەرەپكە ماڭدى. پاناقنىڭ ھاياتى خەۋپ ئاستىدا قالغانىدى. ئۇنىڭغا بىر ئىش بولۇپ قالغان تەقدىردە قاۋۇزمۇ تىرىك قالمايتتى. تۇغلۇق ئۆتكەنكى بىلەن قوشۇپ بىر يولىلا ئەنت ـ قىساسىنى ئالاتتى. ئامالسىز ئوڭدا ياتقان بىماردار پاناقنىڭ ھالىنى كۆرگەن قاۋۇزنىڭ كۆزلىرى چىقىپ كېتەيلا دەپ قالدى. دېمىسىمۇ تۇغلۇق قولىدىكى پىچىقىنى پاناقنىڭ كانىيىغا تاقىۋالغان بولۇپ، ئۇنى بوغۇزلىۋېتىشكە مادارى قالمىغانىدى. چۇنكى پاناق تۇغلۇقنىڭ پىچاقلىق قولىنى تۇتۇۋالغانىدى. بۇ ھالقىلىق پەيتتە جېنى ھەلقۇمغا كېلىپ قالغان قاۋۇز غىلاپ بىلەن ئىشتان يانچۇقىغا سېلىۋالغان پىچىقىنى سۇغۇرۇۋالدى ـ دە، تۇغلۇقنىڭ ئارقا تەرىپىدىن بىچىقىنىغا ئۇردى. قورقۇپ تىترەۋاتقان نەئىمە تۇغلۇقنىڭ ئىلەڭ ـ سىلەڭ بولۇپ قولىدىكى پىچىقىنىڭ چۇشۇپ كەتكەنلىكىنى كۆردى ـ دە، كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمىدى. ئۇ بېشىدىن ھېلىمۇ قان يامراپ چىقىۋاتقان تاقىر باشىنىڭ سېرىق تۇچ دەستىلىك پىچىقىنى ئېلىپ، ئىككى قولىدا سىقىمدىغانچە ئۇچىقاندەك كېلىپ قاۋۇزنىڭ ئارقا تەرىپىگە ـ نەق بۇرەككە ئۇدۇللاپ پاتۇرۇۋەتتى! ...

— تۇغلۇق! ... ، — نەئىمە ئۆزىنىڭ چېچىنى ئۆزى قامالالاپ دەھشەتلىك بىر چىرقىرىدى ـ دە، تۇغلۇقنىڭ ئۇستىگە ئۆزىنى

ئاتتى، — تۇغلۇق! ... تۇغلۇق كۆزىڭىزنى ئېچىڭ...

ئارقا تەرىپىدە پىچاق دەستىسى قادىلىپ تۇرغان قاۋۇز سەسكەنگەندەك بىر سىلكىندى، ئاندىن ئېغىر كېلەڭسىز گەۋدىسىنى ئاستا كۆتۈردى. ئۇ تۇغلۇقنى قۇچاقلاپ زار - زار يىغلاۋاتقان نەئىمەگە ئاستا لىڭشىپ بىرەدەم قاراپ تۇردى - دە، ئاندىن ئۇنىڭ ئاچ بېقىنىغا تۇغلۇقنىڭ قېنى ساقىپ تۇرغان پىچاقنى تىقتىيۇ، ئۆزى ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ چۈشتى...

تۇغلۇق قانلىق بېقىنىنى چىڭ مۇجۇپ تۇتۇۋالغانچە ئورنىدىن تۇرۇپ، بارغانسېرى خىرەلىشىۋاتقان كۆزلىرى بىلەن «قۇشخانا» غا قارىدى... ئاغزى - بۇرنىدىن قان ئېقىپ بويۇنلىرىدا قېتىپ كەتكەن پاناق ئوتلاق ئىچىدە دۈم ياتاتتى. تاقىر باش قانغا چىلىشىپ ئۇ ئالەمگە كەتكەندەك قىلاتتى. بوينىغا پىچاق يېگەن ئورۇق بىر دەرەخكە يۆلىنىپ، پۈتلىرىنى ئۇزۇن سۇنغان ھالدا ئۇخلاۋاتقاندەك بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ قۇچقىغا يىغىلىپ قالغان قان بېغىرىدەك ئۆيۈپ قالغانىدى. ئەمما جان يېرىگە تېپىك يېگەن يەنە بىر ئورۇق مەيداندا كۆرۈنمەيتتى. بەلكىم ئۇ ئىشىنىڭ چاتاقلىقىنى پەملەپ قېچىپ كەتكەن بولۇشى مۇمكىن. تۇغلۇق ئاغزىنى يوغان ئېچىپ ئوڭدىسىغا ياتقان قاۋۇزغا قاراپ باش چايقىدى... ئۇ ئارقىچىلاپ يىقىلغاندا دۇمبىسىدىكى پىچاق دەستىسى پۈتۈنلەي كىرىپ كەتكەنمۇ، ئىشقىلىپ، ئېچىلىپ قالغان تۇكلۇك قورسىقىدىن پىچاقنىڭ ئۇچى چىقىپ قالغانىدى...

تۇغلۇق نەئىمەنىڭ بېقىنىدىكى پىچاقنى سۇغۇرۇۋېلىشى بىلەن قاتتىق قالتىراپ كەتكەن نەئىمە كۆزىنى پاللىدە ئېچىپ تۇغلۇققا قارىدى. تۇغلۇق ئۇنىڭ قولتۇقىدىن يۆلەپ تۇرغۇزدى. ئۇلار بېقىنلىرىنى چىڭ قامالىغانچە ئىككى قەدەم ئالالىدى. ئاندىن ھەر ئىككىلىسى ئىككى ياققا يىقىلىپ چۈشتى...

— بالام تۇغلۇق! ...، — ئاتتىن سەكرەپ چۈشكەن ئەمرۇللا

تۇغلۇقنى قۇچىقىغا ئالدى، — جېنىم بالام، مەن كېچىكتىم... مەن كېچىكىپ قالدىم.

— دادا!... مەن... مەن ھېچنېمە بولمىدىم، — تۇغلۇق قاپاقلىرىنى ئارانلا ئاچتى، — ۋۇي، يامغۇر يېغىۋاتامدۇ؟ يۈزۈمگە سۇ تامچىلاۋاتىدۇ...

ئورمان ئىچىگە يالتىراپ تۇرغان «نىسسان» ماركىلىق ماشىنا كىرىپ كەلدى. ئۇ بىر پىرقىراپ توختىشى بىلەنلا ئۇنىڭدىن تۇردى ھەسەن پالاقلاپ چۇشتى ـ دە، «بالام... بالام» دېگىنىچە نەچچە پۇتلىشىپ تۇغلۇقنىڭ قېشىغا يېتىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يۇگۈرۈشۈپ كەلگەن خالئاي بىلەن ئايازنەئىمەنى قۇچاقلىدى.

— ئوغلۇم تۇغلۇق!...، — تۇردى ھەسەن تۇغلۇقنىڭ قانلىق قوللىرىنى تۇتتى، — مېنىڭ ئوغلۇم تۇغلۇق... كۆزۈڭنى بىر ئاچقىنا...

— قىزىم نەئىمە!... ئوبدان قىزىم... تاتلىق بالام!! — ئايازبىلەن خالئاي نەئىمەنى ئاۋايلاپ كۆتۈرۈپ بىر دەرەخ تۇۋىگە ئاپاردى ـ دە، جاراھەتنى بوينىدىكى شارپىدا تاڭماقچى بولۇشتى...

تۇردى ھەسەن بولسا بوۋاينىڭ قۇچىقىدا بېقىنىنى قامالالاپ يانقان ئوغلىغا قارىدى. ئۇنىڭ بارماق ئارىلىقلىرىدىن ھېلىھەم قان بۇلدۇقلاپ چىقماقتا ئىدى.

— جېنىم بالام تۇغلۇق... مەن... مەن ساڭا، كۆپ زىيانكەشلىك قىلدىم بالام... ئېسىڭدىمۇ، سەن «نازىر دادا...» دېگىنىڭدە، سېنى «دادا» دېيىشكىمۇ قويمىغانىدىم. ئەسلىي سېنىڭ كۆڭلۈڭ تۇيغانىكەن ئوغلۇم. ئەمدى... ئەمدى «دادا» دەپ باققىنا ئوغلۇم... بىرلا قېتىم... پەقەت بىرلا قېتىم، — تۇردى ھەسەن تۇغلۇقنى قۇچاقلاپ يېتىۋالدى...

— بالام تۇغلۇق، — دېدى ئەمرۇللا بوۋاي كۆزلىرىدىكى

ياشلىرىنى سۈرتمەي، — ئۇ... ئۇ سېنىڭ داداڭ بولىدۇ، بالام... ئۆز داداڭ! ...

— دادا، — كۆزلىرى ئېلىشىپ تۇرغان تۇغلۇق بوۋايغا تەلمۈردى، — دادا، سېنىڭدىن باشقا دادام يوق...

— ئۇنداق دېمە بالام...، — بوۋاينىڭ ياشلىرى توختايدىغاندەك ئەمەس ئىدى، — ئاللادىن «بالاڭنى قۇربان قىل» دەپ ۋەھىي چۈشكەندە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلى: «دادا، مېنى قۇربانلىق قىلىڭ» دەپ تۇر تېغىغا چىقىپ بىر تاش ئۈستىدە ياتقان. لېكىن ئۇ: «دادا، مېنى بوغۇزلىغان ۋاقتىڭدا جان ئاچچىقىمدا سىزگە ئالىيىپ سالماي، كۆزۈمنى تېڭىپ قويۇڭ» دېگەنىكەن. ئاتا دېگەن شۇنداق ئۇلۇغ. گەرچە نازىر داداڭ ئۇلۇغلۇقنى يەتكۈزەلمىگەن بولسىمۇ...

— دادا! ... ئۇ... ئۇ ئادەم... نەئىمە ئىككىمىزنىڭ قاتىلى تۇرسا...

— تۇغرا دەيسەن بالام، لېكىن سېنىڭ تومۇرلىرىڭدا ئېقىۋاتقىنى ئاشۇ قاتىلنىڭ يۈرەك قېنى! ! ...، شۇڭا ئۇ بەربىر ئاتا...

— ئۇ ئادەمنى «دادا» دېسەم خۇش بولامسىز دادا! ؟...

— ئەلۋەتتە، بالام، ئەلۋەتتە، تاڭلا قىيامەت كۈنى «ئاتا - بالىنى جەم قىلغانمەن» دەپ ئاللا ئالدىدا يۈزۈم يورۇق قويمەن...، — دېدى ئەمرۇللا بوۋاي تارام - تارام ياش تۆككەن هالدا، — ئۇمۇ ئازغان بەندە! شۇڭا ئازماس ئاللا، ئازغۇن بەندە ئەمەسمۇ.

كۆزلىرىنى ئارانلا ئاچقان تۇغلۇق بېشىنى بىلىنەر - بىلىنمەس كۆتۈردى - دە، تولىمۇ زەئىپ ئىڭىرىدى:

— دادا! ...

— ھە، مەن... مەن... مەن...، — تۇردى ھەسەن ھۆركىرەپ يىغلىۋەتتى، — مەن بالام... مەن سېنىڭ ئەسكى

داداڭ... يارىماس داداڭ... ئۆمرىدە ئەمەل بىلەن پۇلدىن باشقىنى تونۇمايدىغان داداڭ!...، — تۇردى ھەسەن بىردىنلا ئۆزىنى كاچاتلاپ كەتتى. بۇ چاغدا ئەئىمەنىڭ نەپىسى بارغانسېرى پەسلەپ كېتىۋاتاتتى. قورقۇپ كەتكەن خالئاي ئەنسىز ۋارقىرىماقتا ئىدى:

— ئەئىمە!... جېنىم قىزىم ئەئىمە... كۆزۈڭنى ئاچقىنا... مەن ئاپاڭ... قارىغىنا مەن كەلدىم... ئاياز!... ئاياز ئۇنى دەرھال دوختۇرخانىغا ئاپىرايلى...

—ياق!... ياق!...، — ئەئىمە بېشىنى چايقىدى، — بارمايمەن... بارمايمەن... تۇغلۇق... تۇغلۇق ئۇ؟...

— تۇغلۇقمۇ ياخشى قىزىم، ئەنە گەپ قىلىپ ياتىدۇ...

— ئاياز كا سۇ... سۇ... ماڭا سۇ بېرىڭ...، — شۇنىڭدىن ئەئىمە، — بەك ئۇسساپ كەتتىم...

— قان ئېقىۋاتقاندا سۇ ئىچسە خەتەرلىك قىزىم...

— قىزىم؟! — ئەئىمە سۆس كۈلدى، — ئۆز دادام چاقىرغاندەك ئەجەب تاتلىق ئاڭلاندى...

باياتىن بېرى خالئاينىڭ غەزىپىدىن ئەندىكىپ كېلەلمىگەن تۇردى ھەسەن ئەيمىنىپكىنە ئەئىمەنىڭ قېشىغا كېلىپ ئۇنىڭ يېنىدا تىزلاندى. خالئاي ئۇنىڭغا قاراپمۇ قويمىدى. ئەئىمە بولسا بارغانسېرى نۇرى ئۆچۈۋاتقان كۆزلىرىنى ئارانلا ئاچتى.

— ئاپا ئېسىڭىزدىمۇ؟ — ئەئىمەنىڭ كۆزلىرىدىن سۈزۈك ياشلار سىرغىپ چۈشتى، — مەن سۆزلەپ بەرگەن ھېلىقى چۆچەك...

— ئېسىمدە قىزىم، — خالئاي ئېسىدەپ كەتتى، — ئەشرەپ ۋەزىرنىڭ قىزى خانبانۇ ئوتۇنچى نىيازنى ياخشى كۆرۈپ قالىدۇ. بىراق ۋەزىر نىيازنى تاغارغا تىقىپ ھاڭدىن تاشلاپ ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ...

— ئەشرەپ ۋەزىر... ئەمەل ئىناۋىتى... نەسەب... نەسەب

شەجەرىسىنىڭ بۇلغىنىشىدىن... ئەنسىرەپ، نىيازغا... ئالتۇن - كۈمۈش... ۋەدە قىلىدۇ... نىياز ئالمىسا ئۇنى... ئۇردۇرۇۋېتىدۇ، — بارغانسېرى نەپەس يېتىشتۇرەلمەيۋاتقان ئەئىمە تۇردى ھەسەنگە قادالدى، — خانبانۇ يەنىلا... ئوتۇنچى... نىيازدىن ئايرىلمايدۇ... ئاقىۋەت ئەشرەپ ۋەزىر ئوتۇنچى نىيازنى...

— بولدى گەپ قىلماڭ قىزىم...، — خالئاي ئۇنىڭ يۈزلىرىنى سىلىدى، — ئۇزۇلۇپ قالىسىز.

— توۋا، ئوتۇنچى نىيازغۇ ئەشرەپ ۋەزىرگە يات...، — ئەئىمە تۇردى ھەسەنگە قارىدى، — ئۆز... ئوغلىنىمۇ... قەستلىسە...

— قىزىم ئەئىمە، مېنى كەچۈرۈڭ...، — تۇردى ھەسەن قىزىنىڭ قوللىرىنى ئەيمىنىپكىنە تۇتتى، — تەقدىرنىڭ مېنى مۇناق مەسخىرە قىلىشىنى ئويلىمىغان ئىكەنمەن...

— ئا... ياز كا... مېنى...، — ئەئىمە ئاخىرقى دەقىقىنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكىنى سەزگەندەك ئەنسىز شۇنىرلىدى، — مېنى تۇغلۇقنىڭ قېشىغا ئاپىرىڭ...

ئايال ئەئىمەنى كۆتۈرۈپ ئەكىلىشى بىلەنلا ئۇ تولىمۇ پەس شۇنىرلاپ: «تۇغلۇق!...» دېگەنىدى، تۇغلۇق كۆرمەس كۆزلىرىنى بىردىنلا پاللىدە ئاچتى - دە، قانلىق قوللىرىنى سوزۇپ كىمنىدۇر ئىزدىدى... ئەئىمەنىڭمۇ قان تامچىپ تۇرغان قوللىرى كۆتۈرۈلدى. ئىككى قانلىق ئالىقان ئۇچرىشىپ جۇپلەشتى... بارماقلار بارماقلار بىلەن چىڭ گىرەلەشتى. قىپقىزىل پاك قانلار بىر - بىرىگە قوشۇلۇپ كەتتى!... شۇنداق ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسى خاتىرجەم بولغاندەك جىمىپ قېلىشتى ... لېكىن ئۇلار ئورمان ئىچىدە ساقچى ماشىنىلىرىنىڭ ئەنسىز چىرقىراشلىرىنى ئاڭلىمىدى...

23

تۇردى ھەسەننىڭ ساۋاقدىشى، يېقىن بۇرادىرى مەخمۇت زىيا يالغان ئېيتماپتۇ. تۇردى ھەسەننى راستتىنلا ئەتىسى قولغا ئالدى. يەنە كېلىپ ئۆزى پىلانلىغان قاتىللىق نەق مەيدانىدا قولغا كويزا سېلىندى. ئورماندىكى يول، ئوتلاق، چاتقاللىق، ھەتتا دەرەخ غوللىرىدىكى ئۇيۇل - ئۇيۇل قان داغلىرى ئېرەن دەريا بويىدا بولۇپ ئۆتكەن ھايات - ماماتلىق ئېلىشىشتىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى. ساقچىلار قاۋۇز بىلەن تاقىر باشنى جەسەت تاغرىغا تېقىپ، سىيرىتمىسىنى ئەتكەندىن كېيىن، پاناق ھەم بوينىغا پىچاق يېگەن ئورۇقنى ماشىنىغا ئىتتىرىپ كىرگۈزدى. تۇغلۇق بىلەن نەئىمەنىڭ جەسىتىنى تۇغقانلىرىغا قالدۇرۇپ، ساقچى ماشىنىلىرى چىرقىرىغىنىچە شەھەرگە يۇرۇپ كەتتى.

بىغۇبار ئىككى ياشنىڭ مېيىتى چىلانلىقنىڭ بىنەملىكتىكى قەبرىستانلىققا قويۇلدى. ئۇلارنىڭ يەتتە نەزىرى بېرىلگەن كۈنى زىكرىنىڭ تونۇغۇسىز بولۇپ كەتكەن جەسىتىنى دەريانىڭ تۆۋەن ئېقىنىدىكى بىر ئارالدىن تېپىپ كېلىشتى. ئۇ تاشتىن - تاشقا ئۇرۇلۇپ، دەريا تېگىدىكى لوڭا ھەم يىلتىز - شاخلارغا ئىلىنىپ پۈتۈن بەدىنى قاپقارا قان ئۇيۇپ كەتكەنىدى.

تۇردى ھەسەن قولغا ئېلىنىپ ئەتىسى «خىيانەتچىلىككە قارشى تۇرۇش ئىدارىسى» دىكى‌لەر كېلىپ ئۆزىنى ئاختۇردى. ھەيران بولغىنىدىن خالئاينىڭ ئاغزى ئوچۇقلا قالدى. ئۇنىڭ ئۇچۇن سىر بولۇپ قالغان بىخەتەرلىك ساندۇقىنىڭ ئاغزى ئېچىلدى. ئۇنىڭدىن تۇردى ھەسەندىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدىغان چەكتىن يەتتىسى چىقتى. ئۇنىڭ تۆۋىنى ئەللىك مىڭ سوم بولۇپ، يۇقىرىسى ئۇچ يۈز مىڭ سوم ئىدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە سائۇنا مۇنچىسىنىڭ تامغىسى ھەم بانكا ھېسابات نومۇرى بېسىلغان ئىككى يۈز مىڭ سوملۇق بىر چەكمۇ بار ئىدى. ھەيران

قالارلىقى، بىخەتەرلىك ساندۇق ئىچىدىن يىتىپ كەتكەن بىر يۇز يىگىرمە مىڭ سوملۇق ئالماس كۆزلۈك ئاق ئالتۇن ئۈزۈكمۇ چىققتى. سوراق جەريانىدا خالئاينىڭ بىخەتەرلىك ساندۇقىنىڭ مەخپىي نومۇرىنى بىلمەيدىغانلىقى ھەم ئاچقۇچنى بىرەر قېتىممۇ كۆرمىگەنلىكى ئىسپاتلانغانلىقى ئۈچۈن خالئايىنى سوئال - سوراق قىلمىدى.

تۇغلۇق بىلەن ئەئىمەنىڭ قىرىق نەزىرسى داچىدا كاتتا ئۆتكۈزۈلدى. ئەمرۇللا بوۋاي، خالئاي، ئايال، ئايەتبۇلەر تارسۇ ھەم چىلانلىقتىن كەلگەن جامائەتنى داغدۇغىلىق ئۈزاتتى. ئىككى مەرھۇمنىڭ روھىغا ئاتالغان خەتمىقۇرئان تاڭ ئاتقۇچە داۋاملاشتى. ئەتىسى سەھەردە بىرقانچە ماشىنىغا ئولتۇرۇشقان جامائەت قەبرىستانلىققا چىقىپ، قوش مەقبەرە ئالدىدا قۇرئان ئوقۇشتى ھەم غېرىب - غۇرۋا، مېيىپلەرگە سەدىقە تارقىتىلدى. ئاندىن تارسۇلۇق مۇنۇر، پىدالار ئەمرۇللا بوۋاينى ئېلىپ كېتىشتى.

جامائەت قەبرىستانلىقتىن قايتىپ كەلگەن كۈنى كەچتە خالئاي، ئايال، ئايەتبۇلەر مېھمانخانىغا يىغىلىشتى. ئايال خوجايىنىنىڭ ئېغىر، تەمكىن ھەم سالاپەتلىك چېھرىدىن ئايال بىلەن ئايەتبۇ ئەيمىنىپ جىم ئولتۇرۇشتى.

— ئايال، ئايەتبۇ، مەن ئەمدى ئۇرۇمچىگە كەتمەكچى، قاچان قايتىپ كېلىشىمنى بىلمەيمەن، — ئايال گەپ قىلماقچى بولۇۋىدى، خالئاي قولىنى كۆتۈرۈپ توختىتىپ قويدى، — گەرچە نازىر، قىزىمنىڭ قاتىلى بولسىمۇ، ئەمما ئۇ مېنىڭ ھالال جۈپتى، ھەمراھىم! يەنى سۇرى پاتمەنى ئوقۇپ ئالغان ئايالى بولىمەن... ئەر - خوتۇننىڭ ئىجتىمائىي ھاياتى نورمال ۋاقتىدا ئاجرىشىش ئۇ باشقا گەپ ئىدى. لېكىن ھازىر ئۇ ئادەمنىڭ بېشىغا كۈلپەت ياغدى... ئۇنىڭ مەندىن ئۆزگە ھېچنېمىسى يوق... بۇنداق چاغدا ئەسقاتمىغان ئايالنى ئايال ئەمەس بەلكى ئىمانسىز،

پەزىلەتسىز، شەپقەتسىز ئالۋاستى دېسە ئوشۇق كەتمەيدۇ...

خالىغايىنىڭ ئاخىرقى گېپىدىن ئۇمىدى ئۈزۈلگەن ئاياز نېمىدۇر دېمەكچى ئىدى. لېكىن خالىغاي يەنە قولىنى كۆتۈرۈپ، ئۇنى گەپ قىلىشتىن چەكلىدى:

— ئاياز، گېپىمنى پۈتلىماي تۇرۇڭ... مەن ھەممە گېپىمنى دەۋالاي، بەلكىم سىزمۇ قانائەتلىنەرلىك جاۋابقا ئېرىشىپ قېلىشىڭىز مۇمكىن، — دېدى خالىغاي ئۆزىگە ئىشەنگەن ھالدا، — تۇردى نازىر خىزمەت جەريانىدا خاتالىق ئۆتكۈزدى. ئۇ پارتىيىلىكىدىن ئېلىپ تاشلىنىپ تۇرمىدە جازا مۇددىتىنى ئۆتۈشى مۇمكىن. شۇڭا مەن ئۇنىڭ تۇرمۇشىدىن خەۋەر ئالىمەن. بۇنداق قىلىمسام بىر ئۆمۈر ۋىجدان ئازابى تارتىپ قالىمەن.

— داچىغا ئارىلاپ كېلىپ تۇرارسىز؟— ئايازنىڭ كۆڭلى بۇزۇلغاندى،— ئەڭ بولمىغاندىمۇ بىرەر يىلدا بىر قېتىم...

— بايا دېدىمغۇ، بىلمەيمەن،— دېدى خالىغاي ئايازنىڭ قىزارغان كۆزلىرىگە قاراپ،— ئاياز ئەسلىدىمۇ بۇ ئون بەش مو يەر سىزنىڭ ئاتا ـ بوۋىلىرىڭىزنىڭ تەۋەرۈك يېرى ئىدى، ئاخىرى يەنە ئۆزىڭىزگە قايتتى. مەن ئۇرۇمچىدىن يەر خەتلىرىنى سىزنىڭ نامىڭىزدا قىلىپ ھەم جامائەت گۇۋاھلىقىدىن ئۆتكۈزۈپ ئەۋەتىپ بېرىمەن...

— بۇ... بۇنداق قىلىسىڭىز قانداق بولىدۇ؟ خۇدايىم نازىرغا ئاسايىشلىق بېرەر.

— بەرگەن تەقدىردىمۇ، ئۇ بۇنىڭدىن كېيىن ئاددىي پۇقرا بولۇپ ياشايدۇ، — دېدى خالىغاي ئىشەنچ بىلەن، — شۇڭا ئۆز يېرىڭىزنى ئۆزىڭىزگە قايتۇرىمەن...

— مەن يەرنى... سانتقان تۇرسام، شۇڭا قوبۇل قىلىشتىن ئاجىزمەن...

— سىز بۇ داچىغا ئالتە يىل ئەجىر قىلدىڭىز، ئايسىمەمۇ ئاز جاپا تارتمىدى... سىزنىڭ قولىڭىز بولمىسا بۇنچىلىك رونىق

تاپارمىدى؟ !...

خالئاي ئالدىن تەييارلانغان ئون مىڭ سوم پۇلنى ياستۇق تېگىدىن ئالدى ـ دە، ئايەتبۇنىڭ ئالدىغا قويدى:

— ئايەتبۇ، گەرچە بۇ يىل كەلگەن بولسىڭىزمۇ كۆپ جاپا چەكتىڭىز، بۇ قىزنىم نەئىمەنىڭ پۇلى ئىدى. ئوغلىڭىز مەكتەپ يېشىغا يېتىپ قالدى. ئۇنى ئوقۇتارسىز...

— خالئاي خانىم، مېنى ئەپۇ قىلىڭ...، — ئايەتبۇ يىغلىدى، — مەجبۇرىم ئەسكى بولغاچقا سىزنى رەنجىتكەن يەرلىرىم كۆپ... ئايازكامىنغۇ بىزار قىلىۋەتتىم.

— ئۇنداق دېمەڭ ئايەتبۇ، — خالئاي تەسەللى بەردى، — تۇرمۇشتا ئۇنچىلىك ئىشلار بولۇپ تۇرىدۇ، كۆڭۈلگە ئالغۇچىلىكى يوق.

— خالئاي خانىم، ماشىنا، ئۆيلەرنى قانداق قىلىمەن، — ئايازئۇمىدسىز كۆزلىرىنى خالئايغا تىكتى، — تېخى ئۆينىڭ ئېچىدىكى سەرەمجانلارچۇ؟

— تۇردى نازىرنىڭ ئىقتىسادىي مەسىلىلىرى تولۇق ئېنىقلىنىپ بولمىدى، — دېدى خالئاي سەل ئويلىنىپ، — شۇڭا كېيىنچە «خىيانەتچىلىككە قارشى تۇرۇش» ئىدارىسىنىڭ ئادەملىرى ماشىنا، ئۆي ھەم ئۆيدىكى ئەسلىھەلەرنى بىر تەرەپ قىلىشى مۇمكىن... ئەمما ئون بەش مو يەرنىڭ يەر خەتلىرى مەن بىلەن كەتكەچكە ھېچكىم بىرنېمە قىلالمايدۇ...

خالئاينىڭ «كېتىش» ئىرادىسىگە كىلىشى تاسادىپىي ياكى يېنىكلىك بىلەن چىقىرىلغان قارار ئەمەس ئىدى. ئېرەن دەريا بويىدىكى پاجىئە يۈز بېرىدىغان ھارپا كېچىسى تۇردى ھەسەن جۆيلۇپ ـ ژارقىراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. شۇ چاغدا ئۇنىڭ بىچارىلەرچە يىغلاپ تۇرۇپ: «خالئاي، سىزدىن باشقا يېقىنىم يوق!» دېگەن سۆزى خالئاينىڭ شۇنچە ئۇزۇن يىللىق دەرد ـ ئەلەم، خورلۇق زەردابلىرىنى يۇيۇۋەتتى! ھەي... دەردېگەي!...

ئادەم دېگەننىڭ كۆڭلى شۇنچىلىكلا بىرنېمىكەنغۇ! زىخىرەك ھەممەتتىن ياشناپ، تېرىقتەك خاپلىقتىن يوقاپلا كېتىدىكەنمىز ... بولۇپمۇ ئاياللارنىڭ كۆڭلىنى بىرنېمە دېمەك بەك تەس!

خالئايىنى روھىي جەھەتتىن ئېزىپ قويغىنى تۇردى ھەسەننىڭ قولىغا كويزا سالغان ۋاقتىدىكى ئېچىنىشلىق كۆرۈنۈش ئىدى! راست، خالئاي ئېرىنىڭ شۇ چاغدىكى چىرايىنى زادىلا ئۇنتۇيالمىدى... تۇردى ھەسەن كۇلمەكچى بولۇپ جىلمىيىپ باقتى قاملاشتۇرالمىدى... كۆزلىرىنى چىمچىقلاتتى، يىغلىيالمىدى... ئۇ نېمىدۇر دېمەكچى بولدى. بىراق ئاغزى كۆڭۈلىدىكىنى ئېزگۈدەك ئۇمچەيدى... ئۇنىڭ قىلىپ قويغىنى بولغاچقىمۇ، خالئايغا يە ئۇنداق، يە مۇنداق دېيىشكە يۈزى بارمىدى! ھەم ئەيمەندى... شۇڭا ئۇنىڭ كۆزلىرى موزاينىڭ كۆزلىرىدەك مۇلايىملىشىپ، چىرايى شۇنچە بىچارە، مىسكىن، مۇڭلۇق بولۇپ كەتتىكىن، خۇددى ئاپىسى نان بەرمىگەن كىچىك بالىنىڭ ئۆزىلا بولۇپ قالدى... ھەممىنى، ھەتتا قىزنىڭ ئۆلۈمىنىمۇ ئۇنتۇغان خالئاي كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش تۆككەن ھالدا بىر بېسىپ ـ ئىككى بېسىپ تۇردى ھەسەننىڭ كۆكرىكىگە ئاستا باش قويدى.

— خالئاي! ...، — ئۇ تولىمۇ پەس پىچىرلىدى، — ئەمدى مېنىنى ئۇنتۇپ كېتىڭ... ئايال بىلەن توي قىلىۋېلىڭ، داچا سېلەرنىڭ تويۇڭلارغا قىلغان سوۋغىتىم بولۇپ قالسۇن! ...

— ياق، ياق! ... مەن... مەن سىزدىن ئاخىرىغىچە خەۋەر ئالىمەن...

— ئەخمەق قىز...، — ئۇ تېخىمۇ پەس شۇڭىلىدى، — تولا يىغلىماڭ، قورسىقىڭىزدىكى تۇغلۇق يىغلاڭغۇ تۇغۇلۇپ قالىدۇ...

— سىز؟! ...، — خالئاي ئۇن سېلىپ يىغلىۋەتتى، — مېنى كەچۈرەلەمسىز؟

— مەن ئاللىبۇرۇن كەچۈرگەن... ، — تۇردى ھەسەننىڭ يامغۇردەك تۆكۈلۈۋاتقان ياشلىرى خالئاينىڭ ياشلىرى بىلەن قوشۇلۇپ كەتتى، — خالئاي... خالئاي، مەن... مەن ئوماينىڭ قورسىقىدىن چۈشكەن تۇغلۇقنى ئۆزۈم نابۇت قىلدىم. ئەمدى بۇ تۇغلۇقنى ئۆزۈم باقىمەن...

شۇنچە يىللىق ئەر ـ خوتۇنلۇق ھاياتىدا يۈرىكىدىن سۆيۈنۈپ سۆھبەتلىشىپ باقمىغان خالئايغا بۇ ئاخىرقى خوشلىشىش كۆڭۈل سۆزلىرى بىر قۇياشنىڭ ھارارىتىنى بېرىپ، ئۇنى ئەخلاق پەزىلەت زەنجىرلىرىدە باغلىۋالدى...

ئەتىسى چۈشتە ئاياز ـ خالئاينى «نىسسان» بىلەن قاتناش بېكىتىگە ئاپىرىپ قويدى. لېكىن ماشىنىنىڭ مېڭىشىغا يەنە بىرەر سائەتتەك ۋاقىت بولغاچقا، ئۇلار قاتناش بېكىتى ئالدىدىكى بىر تۇڭگان ئاشخانىسىغا كىرىپ پېتىر مانتا بۇيرۇتتى. ئاشخانا مۇلازىمى ھايال بولمايلا، مانتا بىلەن بىر چەينەك دەملەنگەن چاي ئېلىپ كەلدى. ئۇلار مانتا يېگەچ ئۇن ـ تىنسىز ئۆزۈن ئولتۇرۇپ كەتتى. ئاياز ئىنىڭ دەممۇدەم ئۆپكىسى ئۆرۈلۈپ، كۆزلىرىگە يېغا يامىشىپلا تۇراتتى. يەنە بىر تەرەپتىن كۆڭلىدە خالئاينى ئاقلايتتى. ئەگەر ئۇ شۇنداق ئىرادىگە كەلمىگەن بولسا، ئاياز مۇ ۋىجدان ئازابى تارتىپ قالىدىغانلىقى ئېنىقلا ئىدى.

— ئاياز، سىزگە راستىنلا ئاچچىقىم كېلىپ قالدى، — دېدى خالئاي چاي ئوتلاۋېتىپ، — ئەتىگەن ئايەتبۇ نەرسە ـ كېرەكسىلىرىنى كۆتۈرۈپ ماڭسا، «تۇرۇپ قېلىڭ» دەپمۇ قويماپسىز! ...

— سىزگە ئايان، — ئاياز نەلەرگىدۇر قارىۋالغاندى، — مەن ئۆزۈم تاماق ئېتەلەيمەن.

— ئۇنىڭ بىلىمەن، — خالئاي ئايازغا سىنچىلاپ قارىدى، — داچىدا يالغۇزلۇق تارتىپ قالارسىزمىكىن؟

— ياق، مەن يالغۇز ئەمەس، — ئايازنىڭ كۆزىدىن مىچىدە

ياش چىقىپ كەتتى، — بىراۋلارنىڭ خىيالى ماڭا ھەمراھ...
— ئايباز، مېنى كەچۈرۈڭ، — خالئاي ئايازنىڭ قولىنىڭ ئۈستىگە ئالىقانلىرىنى قويدى، — مەنمۇ تۇنجى قېتىم يۈرىكىمنىڭ تەلپۈنۈشلىرىنى تەرك ئېتىپ، كۆڭۈل ئارزۇلىرىغا قارىشى مېڭىۋاتىمەن...
ئۇلار يەنە بىر چاغقىچە جىمىپ كېتىشتى. دېمىسىمۇ ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى ئەھدۇ ـ ۋاپالارنى قىلىپ، قەسەم ئىچىدىغان، ساپ يۈرىكىنى، سەمىمىي قەلبىنى ئىزھار قىلىدىغان ۋاق ئەمەس ئىدى. ئۇلارنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى تەقدىرىنى قارارى يوق جۇدۇندەك بىلگىلى بولمايتتى.
— ھە، راست، — ئايباز بېشىنى كۆتۈردى، — نەئىمەنىڭ يۈز مىڭ سوملۇق چېكىنى قانداق قىلىمەن؟
— نەئىمە ئۇنىڭ مەخپىي نومۇرىنى دەپ بەرگەنمۇ؟
— ياق.
— ئۇنداق بولسا ئۇنى ئالماق قىيىنغا چۈشىدۇ.
— توغرا، بىر چاغدا نەئىمە: «پەۋقۇلئاددە بىرەر ئىش يۈز بېرىپ قالسا، مەن ‹ھېلىقى› دەپ كۆزۈمنى قىسسام، سىز ئۆيىڭىزنىڭ تورۇس لىمنغا قارايسىز» دېگەندەك قىلغان...
— ئۇ چوقۇم چەكسىز مەخپىي نومۇرى، — دېدى خالئاي، — ھازىر بانكىلار تورلىشىپ كەتتى. قايسى تۈردىكى بانكا بولسا شۇنىڭدىن ئالغىلى بولىدۇ.
— شۇنچە نۇرغۇن پۇلنى ئېلىپ قانداق قىلىمەن؟ ئۇنىڭدىن كۆرە تۇرىۋېرسۇن.
— مەن تۇنۇگۈن ئايەتبۇنىڭ ئالدىدا چەكسىز ئىشىنى، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە بىر ئىشنى دېمىدىم.
— قايسى ئىشتىكى ئۇ؟ — ئايباز ئويلىنىپ قالدى، — توغرا يەتتە نەزىر كۈنى ئەمرۇللا بوۋاينى ئەكېلىۋالايلى، دېگەندەك قىلىۋېتىڭ.

— مۇنۇر، پىدالارغۇ ياخشى قارايدۇ. لېكىن ئۇلار دېھقان، داۋاملىق ئالدىراش ئۆتىدىغان خەق. بۇڭايغا ھەر كۈنى ئەگىپ بولمىغاندا بىرەر ڭاخ قۇڭۇەتلىك نەرسە قىلىپ بەرمىسە بولمايدۇ. بۇ قېتىمقى پاجىئە ئۇ ئادەمگە قاتتىق تەسىر قىلدى.

— بولىدۇ، مەن ئامالىنى قىلىپ ئەكېلىڭالاي...

چۈشتىن كېيىن سائەت تۆتتە قوزغىلىدىغان ماشىنىلارغا ئۇيغۇرمىيۇزلۇك سەپەرگە ئاتلىنىش قوڭغۇرىقى چېلىندى. ئاياز بولسا خالئاينىڭ سومكىسىنى كۆتۈرۈپ ماشىنا ئالدىغا كەلدى. يولوچىلار ئالدىراپ ـ تېنەپ ماشىنىغا چىقماقتا ئىدى. ئاياز خالئاينىڭ خېلىلا كۆتۈرۈلۈپ قالغان قورسىقىغا، يۈزلىرىدىكى قوڭۇر داغلارغا قاراپ يىغلىۋەتكىلى تاسلا قالدى ـ دە، دەرھاللا تەتۈر قارىۋالدى. بۇنى سەزگەن خالئاي ئايازنىڭ قولىنى چىڭگىدە سىقتى:

— ئامان بولۇڭ، بالىگىز ئامان ئېسەن تۇغۇلسا، رەسمگە چۈشۈپ ئەۋەتمەن...

ماشىنا قوزغىلىپ چوڭ يولغا چىققۇچە ئاياز ئارقىدىن يۈگۈرۈپ قول پۇلاڭلىتىپ كەلدى. كېيىن ئۇزاپ كەتكەندىن كېيىنلا: «خوش، مېھرىبان خالئاي، خوش، بالام! سىلەرنى بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم...» دەپ پىچىرلىدى ھەم دىمىقى زىگگىدە ئېچىشىپ كۆزلىرى ياش بىلەن تولدى... بۇ چاغدا ماشىنىدا كېتىۋاتقان خالئايمۇ: «ئامان بولۇڭ، ھېس ـ تۇيغۇلىرىمنى قايتۇرۇپ بەرگەن ئاق كۆڭۈل ئاياز...» دەپ پىچىرلىدى.

ماشىنا بوستان شەھەر غۇلجىنى ئارقىدا قالدۇرۇپ ئۇزاپ كەتتى. خالئاي كارىۋاتلىق ماشىنىنىڭ ئىچىگە قاراپ كۆڭلى ۋىللىدە ئېچىلىپ قالدى. ھازىر قاتناشلار قۇلايلىق بولۇشتىن سىرت، رىقابەت بىلەن يولوچى تالىشىدىغان كەيپىيات شەكىللەنگەچكە ئاپتوبۇسلاردا تۇرمۇش ئەسلىھەلىرى ئىنتايىن تولۇق ھەم رەتلىك ئىدى. يونقان ـ كۆرپىلەر پاكىز بولۇپلا

قالماي، سوغۇق ۋە ئىسسىق ھاۋا تەڭشىگۈچ، تېلېۋىزورلارمۇ يولۇچىلار ئوچۇن كېچە - كۈندۈز خىزمەت قىلاتتى.

خالئاي يوتقاننى قاتلاپ باش تەرەپكە قويۇپ يۆلىنىپ ئولتۇردى - دە، دېرىزە پەردىلىرىنى ئېچىۋەتتى. ئۆكتەبىرنىڭ ئاخىرلىرى بولۇپ قالغاچقىمۇ تەبىئەت تونلىرىنى ئالماشتۇرۇش ئالدىدا تۇراتتى. سوغۇققا چىدامسىز بولغان بەزى مېۋىلىك دەرەخلەر قىزىل، سېرىق، بىنەپشەرەڭ تونلىرىنى كىيىشكە ئۇلگۈرگەنىدى. قارىياغاچ، كۆك تېرەك، سانا، تۇخۇمەك، دۇب دەرەخلىرى بولسا يېشىل لىباسلىرىنى سالغۇسى كەلمىگەنىدەك، باغ، ئورمان، يول بويلىرى، سالقىن ئۆتەڭلەردە كۆكىرىپ تۇراتتى. كەڭسايدىكى توقايلىقلار - يىراقتىن ئېسىل خېنىملارنىڭ چاقماقلىق رەڭدار كۆڭلەكلىرىدەك قىپقىزىل، ساپسېرىق، ياپيېشىل، ھال رەڭ تاۋلىنىپ ئادەمنىڭ بەھرىنى ئاچاتتى. تاغلارنىڭ ھەربىر تال قاپتال، جىلغا، غوللىرىدىن كېلىۋاتقان سوغۇق شامال كۈز پەسلىنىڭ پۇرىقىنى ئېلىپ كېلەتتى.

— ئاھ كۈز... كۈز ئايلىرى!... كېسەل رەڭگىدەك سارغىيىۋاتقان تەبىئەت! ئادەم كۆڭلىنى مۇڭغا تولدۇرۇپ، ئۆمۈر مەنزىلىگىنى ئەسكە سالىدىغان مىسكىن پەسىل!...

دېرىزىدىن كۆز ئۇزمەي كېلىۋاتقان خالئاي ئاستا پىچىرلىدى ھەم چوڭقۇر تىنىپ قويدى. يوللاردا قالايمىقان ئۇچۇشۇپ، ماشىنىنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاۋاتقان ساپسېرىق غازاڭلار بىر زامان تەبىئەتكە يېشىللىق، ھايات، گۈزەللىك ئاتا قىلغانىدى. ئۇلار ئازغىنە ھاياتىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، بۇ دۇنيادىن ۋىدالاشتى... ئەنە ئاۋۇ قىپقىزىل، بىنەپشە رەڭ تۈزگەن ياپراقلارمۇ شىرتىلداپ تۆۋىگە چۈشۈۋاتىدۇ.

چۈشكۈسى كەلمىگەنىدەك لەرزان لەيلىشىپ يۇرگەن ئاشۇ بەرگى — غازاڭلار كۈزنىڭ تەنلىرىنى تىلغۇدەك سوغۇق شامالىدا قاياقلارغىدۇر غايىب بولۇشىدۇ. ئاھ، ۋاپاسىز

دۇنيا! خالىغانلىرىمۇ بىر چاغلاردا ياپيېشىل ياپراق ئىدى. يىگىتلەرنىڭ ھەۋەس - ئىشتىياقلىرىنى، قىزلارنىڭ ھەسەت - كۆندەشلىكلىرىنى، قېرىلارنىڭ قىزغىنلىقى - زوقلىرىنى قوزغايدىغان جەننەتنىڭ گۈلى بولغانلىقى راست! قېنى شۇ يېشىل ياپراق؟ نەلەرگە توزۇپ كەتتى. جەننەتنىڭ خۇش پۇراق گۈلى!... شۇنداق! يىللار يېشىل ھاياتنىڭ، گۈزەللىكنىڭ قاتىلى ئىكەن... شۇڭا ئۆمەر ھەييام ھەزرەتلىرى ئۆمۇر مەنزىلى ھەققىدە مۇنداق نالەقىلغان:

ئەپسۇسكى يىگىتلىك مەۋسۇمى پۇتتى،
كۆكلەم ئۆتۈپ كەتتى، كۈز كېلىپ يەتتى.
ياشلىق دەپ ئاتالغان سۆھبەتچى بۇلبۇلى،
بىلمىدىم قاچانلار كەلدىيۇ - كەتتى...

ۋاقىت ئەنە شۇنداق رەھىمسىز ئەزرائىل ئىكەن! كۆز يۇمۇپ - ئاچقۇچە قاپقارا چاچلار كۈمۈشتەك ئاقارغان، ئالمىدەك يۇزلەرگە يول - يول قورۇقلار چۈشكەن... چىنارەك بەللەر پۈكۈلۈپ، كۆز گۆھەرلىرىنىڭ تۆكۈلگەن... قىسقىسى، تەقدىرى ئەزەلمۇ سېنى ئاشۇ دۇنياغا لايىق قىلىپ ئېلىپ كېتىدىكەن... ئەمدى نەئىمەدەك ئون گۈلىنىڭ بىر گۈلى ئېچىلمىغان ھۆر - پەرىلەرنىمۇ ئاياپ قويمايدىكەن... بۇنىڭغا ئەلھۆكمىللا دېمەكتىن باشقا نېمە چارە!... ئۆمۈر دېگەننىڭ ئاشۇنداق قارارى يوق نېمىكەن... تەقدىر - قىسمەت بولسا قۇلۇلە قارىندىكى سەدەپتەك مەۋھۇم بولۇپ، ئالدىن بىلەلەيدىكەنسەن... ئەدىناسى، بۇ يىلقى يەتتە - سەككىز ئاي ئىچىدە قانچىلىك ئىشلار يۈز بەرمىدى!؟ نەئىمەنىڭ ھاياتىدا تۇغلۇق پەيدا بولدى... خالىغانىڭ ئۆزۈن يىللاردىن بېرى تېپتىنچ تۇرغان قەلب كۆلىگە كىملەردۇر تاش تاشلاپ تەۋرىتىۋەتتى... ئۇلار ھاياتلىق كۆكىدە كۆڭۈل باغلىرىغا

سۇ باشلاپ، خۇددى دۇنيادا مۇدھش ئۆلۈم يوقتەك شېرىن چۈشلەرنى كۆردى... تاتلىق ھېس - تۇيغۇ بۆشۈكلىرىگە بۆلەندى ... شىددەتلىك تەۋرەپ كەلگەن ئىشقى - سەۋدا قىيانلىرىدا ئېقىپ ھەممىنى ئۇنتۇدى. ئاخىرى تەڭرى ئۇلارنىڭ ئارغامچىسىنى تارتىپ، ھاياتلىقتىكى بۇ ئويۇننى پاجىئە بىلەن ئاخىرلاشتۇردى! ... ھازىر سەھنىدە نېمە قالدى؟ ... ھېچنېمە! پەقەت يۇيۇلمىغان گىرىمدەك خالئاينىڭ دومبايغان قورسىقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، تىلغا ئالغۇچىلىك بىرنەرسە يوق! بۇ ئالەم شۇنداق ئىكەن، ھەرقانداق نەرسىنىڭ پايانى يوقلۇق بىلەن ئاخىرلىشىدىكەن... قارا‌ڭ، پانىي سەھنىسىدە بىر مەزگىل ئاجايىپ روللارنى ئالغان قاۋۇز ئۆلدى، تۇردى ھەسەن، ئەغزەم تۆرىلەر ھەپسىگە قامالدى، ئۇلارنىڭ ھالى نېچۈك بىلمەيمىز. تۇغلۇق، نەئىمەلەر يوقلۇق ئالمىدە غايىب بولدى... ئاياز يەنىلا تۇگىمەس مېھنىتىگە قايتتى. خالئاي بولسا ھەسرەت - نادامەت يۇكىنى يۇكلەپ ياشاۋاتىدۇ. قەبرى يېتىم بولۇپ قالغان ئەمرۇللا بوۋاي بولسا سوۋۇپ كېتىۋاتقان قانلىرىنى ئىللىتىش ئۈچۈن ھاسىسىغا تايىنىپ ئاپتاپ ئىسسىنىپ ئولتۇرۇپتۇ...، ئۇ تۇغلۇقنى ساقلاۋاتامدۇ؟ ياكى «ئەزرائىل ئىزدەپ قالمىسۇن» دەپ ئەنسىرەمدۇ، ئىشقىلىپ، دەرۋازىدىن كۆز ئۇزمەيدۇ... ھەسسىنە!... بۇ دۇنيانىڭ تالاشقۇدەك زادى نېمىسى بار... (خۇدا مەڭ ياش ئاتا قىلسۇغۇ باشقا گەپتى!) تالاشساڭ، ياخشىلىقنى تالاش، ئۇ ئۆلمەستۇر! ... مەڭگۇ ياخشى نامىڭ، ھۆرمىتىڭ، ئەڭ بولمىسا ياخشى گېپىڭ قالىدۇ... باشقىلارنىڭ ھەممىسى تاڭدىكى تۇماندەك سۇسلىشىدۇ، تارايدۇ، ئاقىۋەت يوقايدۇ...

شۇڭا ئاشۇ ئازغىنە ئۆمۈرنى قەدىرلەپ، غەم - تەشۋىشسىز ئۆتكەنگە نېمە يېتىدۇ؟ مانا تۇردى ھەسەن ئۆمرىدە دۇنياغا تويمىدى، ھەتتا ھارام دۇنيالىرىنى ئۆزىنىڭ يېقىن كىشىلىرىدىنمۇ خۇپىيانە تۇتتى. ئاقىۋەت نېمە بولدى؟ نېمە يېغقان بولسا

ھەممىسى ئەسقاتمىدى... ئايال ھەم ئۇنىڭ قېرى ئانىسىنى زار ـ زار قاخشىتىپ تارتىۋالغان ئون بەش مو يەر ئەسقاتتىمۇ؟... ياق! بەلكىم ئۇ يەر ئۆز ئىگىسىگە قايتتى. شۇنىڭغا قارىغاندا تەڭرى بەندىلىرىنى ئىنساب تارازىسىدا ئۆلچەش ئۈچۈن، ئاۋۋال ئارغامچىنى ئۇزۇن قويۇپ بېرىپ، كېيىن بىر يولىلا تارتىدىغان ئوخشايدۇ...

... خالىغاي يول بويى ئەنە شۇنداق ئەپسۇس، تەشۋىش، پۇشايمان ئارىلىشىپ كەتكەن خىياللار بىلەن ئەتىسى تاڭ ئاتقاندا ئۇرۇمچى بوسۇغىسىغا كېلىپ قالدى. ئۇ يەتتە ـ سەككىز ئايدىن بېرى تاقىلىپ قالغان ئىشىكىنى ئاچتى. ئۆيگە كىرىپلا ئۆزىگە قاراپ تۇرغان قىزى نەئىمەنىڭ چوڭايتىلغان سۈرىتىنى كۆرۈپ «ھۆ» تارتىپ ئېتىلىپلا كەتتى. ئۇنى سۆيدى، باغرىغا باستى... پايلىماي ئۆزۈن قاراپ كەتتى... ئاندىن ئائىلە بويىچە ھەم قىزى بىلەن بىللە چۈشكەن بىرقانچە رامكىلىق سۈرەتلەرنى كۆرۈپ باشقىدىنلا كۆز ـ ياش تۆكتى. ئۆي ئىچىدە پىرقىراپ يۈرۈپ، پۈخانى يېشىلغىچە يىغلىدى. ئەمما ئۆلگەننىڭ ئارقىسىدىن ئۆلگىلى بولامدۇ؟ يەنىلا تىرىكلەرگە تىرىكچىلىك لازىمغۇ؟ ئۇ كىيىملىرىنى ئالماشتۇرۇپ تازىلىقنى باشلىۋەتتى. خالىغاي بۇرۇنقىدەك چاققان، تېتىك ئەمەس ئىدى. ئىككى كىشىلىك نەپەس ئالغاچقىمۇ ئېغىر ـ ئېغىر ھاسىرايتتى. كەچكە يېقىن ئىشلىرى بىرقۇر سەرەمجان تاپقاندىن كېيىن، مۈنچىغا چۈشۈپ ئۇخلاپ قالدى. ئۇ ئەتىسى بازارغا چىقىپ، بىرنەچچە خىل تاماق، يەل ـ يېمىش، تاتلىق ـ تۇرۇملەرنى ئېلىپ تۇرمىگە باردى.

خالىغاي كۆرۈشۈش رەسمىيەتلىرىنى ئەمدىلا بېجىرىپ تۇرۇشى بىلەن بىر ساقچى ئۇنى تۇرمە باشلىقىنىڭ ئىشخانىسىغا باشلاپ كىردى. ئەللىك ياشلارنىڭ قارىسىنى ئالغان بۇ ئادەم ئۆزىنىڭ ئورۇقلۇقىغا باقماي چوڭ ھەم كەڭ ساقچى فورمىسى كىيىۋالغاچقا ئۇنىڭ كىيىملىرى خۇددى ئاسقۇدىن ئېسىلىپ

تۇرغاندەك سېلىنىپ تۇراتتى. ئۇ ئۇزمەي تاماكا چېكەمدۇ نېمە؟ ئەيتاۋۇر، كۈلدان چالا چېكىلگەن تاماكا قالدۇقى بىلەن توشۇپ كەتكەنىدى.

— سىز تۇردى ھەسەننىڭ ئايالى بولامسىز؟ — سورىدى باشلىق تاقىر بېشىدىكى بىرنەچچە تال نىمجان چېچىنى بارمىقىدا تاراپ قويۇپ، — قېنى ئولتۇرۇڭ.

— شۇنداق، مەن غۇلجىدىن ئەمدىلا كېلىشىم.

— ئۇنىڭ ئوغلىنى ئالغاچ كەلمەدىڭىزمۇ؟

— نېمە؟... ئوغلى؟...

— شۇنداق، «تۇغلۇق ئوغلۇمنى كۆرىمەن» دەپ بەك جېدەل قىلىدۇ.

— مۇنداق دەڭ... ئۇ... ئۇنىڭ ئوغلى غۇلجىدا ئۆلۈپ كەتكەن...

— شۇنداقمۇ؟ دوختۇرلارنىڭ دېگىنى توغرا ئىكەن ـ دە، — باشلىق خىيال بىلەن تاماكىسىنى شورىدى، — ئۆلۈپ كەتكەن دەڭ.

— دوختۇرلار نېمە دېگەنتى؟

— تۇردى ھەسەن ئېلىشىپ قالدى. دوختۇرلار: «ئۇنىڭغا بىر ئىش قاتتىق تەسىر قىلىش ئارقىلىق سېزىملىرىنى قالايمىقانلاشتۇرۇۋەتكەن» دەيدۇ. شۇڭا ئۇنىڭ ئىقتىسادىي مەسىلىلىرىنى ئېنىقلاۋاتقانلار ئامالسىز قېلىپ، سىرتتىن ئېنىقلاۋاتىدۇ.

— نېمە؟ ئېلىشىپ قالدى دېدىڭىزمۇ؟ — خالئاي چۆچۈپ كەتتى، — بەك ئېغىرمۇ؟

— ئىشقىلىپ، ئون گېپىڭىزنىڭ بىرەرسىنى ئاڭقىرىپ جاۋاب بېرەلىسە چوڭ گەپ.

خالئاي باشلىقنىڭ ئىشخانىسىدىن چىقىۋاتقاندا، ئۇنى ساقلاپ تۇرغان ساقچى ئۇنى كۆرۈشتۇرۇش ئۆيىگە ئېلىپ كىرگەندە ـ

تۇردى ھەسەن بىر بۇلۇڭدا تۇگۈلۈپلا ئولتۇراتتى. ساقچى ئۇنى قولتۇقىدىن يۆلەپ ئورۇندۇققا ئولتۇرغۇزۇپ قويدى. بىراق، ئۇ خالئايغىمۇ قارىماي قولىدىكى كەھرىۋا تۇمارنى ھېلى كۆزىنىڭ چانىقىغا ئەكېلىپ كۆرسە، تۇرۇپلا يىپىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ زوق - ئىشتىياق بىلەن تىكىلىپ قالاتتى... تېخى «ئانام بالام... ساقام، ساقام...» دەپ تۇمارنى سۆيۈپ ئەركىلىتىپ كېتەتتى. ئۇنىڭ بۇ بىچارە ھالىتىنى كۆرگەن خالئاي يىغلۇەتتى. شۇنداقتىمۇ داستىخانلارنى ئېچىپ سامسا، مانتىنى ئالدىغا ئىتتىرىپ قويدى.

— ئازراق تاماق يەۋالامسىز؟...، — تۇردى ھەسەن ئويۇن بىلەن ئىدى، شۇڭا خالئاي چىڭراق توۋلىدى، — ماڭا قاراڭ، ئىسسىقىدا ئازراق بىرنېمە يەۋالامسىز؟

تۇردى ھەسەن شۇندىلا بېشىنى كۆتۈرۈپ خالئايغا قارىدى. دەرۋەقە ئۇ تونۇغۇسىز ھالدا قېرىپلا كەتكەنىدى.

— ۋاراقىرىماڭ، — دېدى تۇردى ھەسەن ئىككى بارمىقىنى ئاغزىغا تۇتۇپ، — بالا ئويغىنىپ كېتىدۇ... تۇغلۇقنى چۆچۈتۈۋەتسىڭىز تۆلەيسىز...

— ۋاي، خۇدايىم سىزگە نېمە بولغاندۇ، — خالئاي ئۇن سېلىپ يىغلۇەتتى، — مەن سىزدىن خۇش بولۇپ قالاي، ماڭا ئوبدانراق قاراڭ، مەن خالئاي... ئاڭلىدىڭىزمۇ، مەن خالئاي...

— خالئاي؟ — تۇردى ھەسەن تېڭىرقاپ قالدى، — خالئاي؟ ياق خالئاي ئەمەس تۇغلۇق... كۆمۈرچى بالا... «دادا» دېسە مەن ئۇنى تىللىغان...

— نازىر ئەپەندىم، — خالئاي قاتتىق ۋاراقىرىدى، شۇ چاغدىلا ئۇ بىرنېمىنى يادىغا ئالغاندەك ئاغزىنى ئېچىپ تۇرۇپ قالدى، — مەن سىزنىڭ ئايالىڭىز خالئاي!... شۇنداق خالئاي بولىمەن...

— خالئاي... خالئاي!...، — تۇردى ھەسەن پۈتلىرىنى

ئورۇندۇقا ئېلىپ چىقىپ قۇچاقلىدى ـ دە، تىزلىرىغا ئېتىمكىنى قويۇپ، بىر چېكىتكە تىكىلىپ قالدى. ئاندىن ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن مۆلدۈرلەپ ياش تۆكۈلگىلى تۇردى. ئۇ ئەلۋەتتە ئۇنىڭ كۆڭلىدە ئۆتمۈش خاتىرىلىرىنىڭ پۈتۈنلەي ئۆچۈپ كەتمىگەنلىكىدىن دېرەك بېرەتتى. خالىلاي ئاستا كېلىپ ئۇنىڭ مەزگىلسىز ئاقىرىپ كەتكەن بېشىنى باغرىغا بېسىپ ئېسەدەپ كەتتى.

— ئاھ، خۇدايىم! سىزگە نېمە بولدى؟ سىز بۇنداق ئادەم ئەمەستىڭىز غۇ...

— خالىلاي... خالىلاي! ... ئۆ... ئۆ... ئۆ...، — تۇردى ھەسەن ھېچنېمە دېمىدى، پەقەت خالىلاينىڭ قول بىغىشىدىن تۇتۇۋېلىپ بېشىنى گىلدىڭلاتقىنىچە: «خالىلاي... خالىلاي... خالىلاي...» دەپ يىغلاۋەردى... خالىلاي ئۇنى ئالداپ ـ سىيپاپ يۇرۇپ بىرنەچچە سائەت ئىلگىرى ئېلىپ مانتىنى يېگۈزدى. سەپەر چايدىنىدىن چاي قۇيۇپ پۈۋلەپ ئىچۈردى.

خالىلاي ئەتىسى «خىيانەتچىلىككە قارشى تۇرۇش» ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بىلەن كۆرۈشتى. ئۇنىڭ دېيىشىچە، سىرتتىن ئىگىلىگەن ھەم ھەرقايسى مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ، شۇنداقلا تۇردى ھەسەنىنىڭ ئىدارىسى تەمىنلىگەن ئىسپاتلارغا ئاساسەن، تۇردى ھەسەنىنىڭ تاغدىكى ئۆچ يۇز ئوتتۇز سەككىز دانە قوينى، بىخەتەرلىك ساندۇقىدىن تېپىلغان يەتتە دانە چەك (ئومۇمىي قىممىتى بىر مىليون بىر يۇز يىگىرمە مىڭ سوم)، نورمال بولمىغان مۇناسىۋەتتە ئالغان خىيانىتى ئۆچۈن مۇسادىرە قىلىنىدىغانلىقى، لېكىن ھېچقانداق يەردىن تۇردى ھەسەنگە ئۇزۇك سوۋغا قىلغانلىق پاكىت بولمىغانلىقى ئۆچۈن ئۇزۇكنى قايتۇرۇدىغانلىقىنى ئۇقتۇردى. لېكىن خالىلاي ئۇزۇكنىڭ كېلىش مەنبەسىنى ئېيتىپ ئۇنى ئالمايدىغانلىقىنى دېگەنىدى، باشلىق سەل خاپا بولغاندەك ئەلپازدا:

— قىزىڭىز دادىسى ئارقىلىق ئالغان تەقدىردىمۇ، بۇ بەربىر قاۋۇزنىڭ سوۋغىتى... ئۇنىڭ ئۈستىگە بىز قىزىڭىزنىڭ ئىقتىسادىي مەسىلىسىنى ئېنىقلاۋاتقىنىمىز يوق. شۇڭا بۇنى قانداق بىرتەرەپ قىلسىڭىز ئۆزىڭىزنىڭ ئىشى... كۆڭلىڭىز كۆتۈرمىسە سېتىپ بىرەر مەكتەپكە ئىئانە قىلىۋەتسىڭىزمۇ بولىدىغۇ، — دەپ خالئاينىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويدى.

خالئاي ئەتىسى سوت مەھكىمىسىگە بېرىپ «جىنايى ئىشلار كوللېگىيىسى»نىڭ باشلىقى بىلەن كۆرۈشتى. كوللېگىيە باشلىقى: «مەسئۇد، پەخرىنسا، قاۋۇز، نىزام (تاقىر باش)، تۇغلۇق، نەئىمەلەرنىڭ ئۆلۈمىنىڭ پەردە ئارقىسىدىكى پىلانلىغۇچىسى تۇردى ھەسەن ئىكەنلىكى، بىراق، ئۇنىڭ «كېسەللىك» سەۋەبىنى كۆزدە تۇتۇپ ھازىرچە سوت ئېچىلمايدىغانلىقىنى ئۇقتۇردى.

خالئاي قىزى نەئىمەنىڭ ئىككى گىرىم دۇكىنىنىڭ كىرىم - چىقىم، كونا قالدۇق، يېڭى قالدۇق، دۇكاندىكى مال، سېلىنغان مەبلەغ، پايدا ھەم خادىملارنىڭ مائاشلىرىغىچە ھېسابات قىلىپ ئون كۈن ئىچىدە ئاياغلاشتۇرغاندىن كېيىن، خالئاينىڭ باش ۋاكالەتچىسى، خالئاينى باش دىرېكتور، شۆھرەتتاينى مۇئاۋىن باش دىرېكتور دەپ ئېلان قىلدى. پەقەت باش بوغالتىردىن باشقىلىرى بۇرۇنقىدەكلا ئۆز ئىشىغا مەسئۇل بولۇپ ئىشلەۋېرىدىغان بولۇشتى. باش بوغالتىرنىڭ بەزى خاتالىقلىرى بولغانلىقتىن قالدۇرۇلغاندى.

خالئاي ئىشلىرىنى بىرقۇر يولغا سېلىۋالغاندىن كېيىن كۆپ كۈنلىرى تۇردى ھەسەننى يوقلاش بىلەن ئۆتتى. ئۇ غۇلجىدىن كېلىپلا بىرىنچى قېتىم ئۇنى كۆرگىلى بارغان ۋاقتى - تۇردى ھەسەننى ئېرەن دەريا بويىدىن تۇتۇپ كەتكىنىگە قىرىق تۆت كۈن بولغان بولسىمۇ تۇردى ھەسەن خالئاينى تەستە تونۇغانىدى.

ئىككىنچى، ئۇچىنچى قېتىملاردا خېلىلا ئاسان تونۇغاندەك قىلىپ خالئاينىڭ چېچىنى، بويۇنلىرىنى ھىدلاپ كۆلۈپ كەتتى... ئەمما خالئاي تۆتىنچى قېتىمدا، يەنى تۇردى ھەمەن قولغا ئېلىنىپ تويۇغرا يەتمەش كۈن بولغاندا خالئاي ئېرىدىن قاتتىق ئۈمىدسىزلەندى. نۆۋەتچى خادىم ئۇنىڭغا:

— خالئاي خانىم، ئېرىڭىز چىققىلى زادىلا ئۇنىمىدى، — دېدى.

— يېراقتىن بولسىمۇ كۆرگىلى بولارمۇ؟

— مۇمكىن، — دېدى نۆۋەتچى خادىم سائىتىگە قاراپ، — يەنە قىرىق مىنۇت ساقلىسىڭىز مەھبۇسلارنى شامالداتقىلى قورۇغا ئاچقىمىز.

خالئاي تۇرمە باشقۇرۇش قورۇسىدىكى گۈللۈك ئەتراپىدا بىردەم ئايلاندى. ئۇ كۆڭلىدە ھەر خىل كۆڭۈللۈك ئىشلارنى ئويلىدى. ئەلۋەتتە ئەقلى ـ ھوشى جايىدا ئادەم ئۆزىنىڭ بۇرۇن قىلىپ قويغان ئەسكى ئىشلىرىدىن نومۇس قىلىدۇ. ئېرىنىڭ كۆرۈشۈشتىن قاچقانلىقى بەلكىم ئۇنىڭ ئەسلىگە كېلىۋاتقانلىقى ... شۇنداقلا مېڭىنىڭ نورمال خىزمەت ئىقتىدارىنىڭ يېتىلىۋاتقانلىقى ـ دە... بوپتۇلا، جازا مۇددىتىنى ئۆتىسىمۇ ئۇمۇ ئادەم، كۈنىنىڭ سېرىقىنى كۆرسۇن... قۇۋۇەتلىك تاڭاملارنى ئەكېلىپ بەرسەم، ۋاقتى ـ ۋاقتىدا كىيىملىرىنى ئالماشتۇرۇپ تۇرسام... بەلكىم...

تاتلىق خىياللار بىلەن ئۆزىنى بەزلەۋاتقان خالئاي «خالئاي خانىم! ...» دېگەن ئاۋازدىن چۆچۈپ ئارقىغا قارىدى. ئۇنى نۆۋەتچى خادىم ساقلاپ تۇراتتى. ئۇلار بىرقانچە كارىدورلاردىن ئۆتۈپ، ئۇستىدىن تارتىپ ھەممە يېرى تۆمۈر توسۇق بىلەن قاپلانغان يەرگە چىقىپ قالدى. تۆمۈر توسۇقنىڭ ئۇ تەرىپى كەڭ قورۇ بولۇپ بەدەن چېنىقتۇرىدىغان ھەر خىل تەنتەربىيە ئەسلىھەلىرى بار ئىدى. مەھبۇسلارنىڭ بەزىلىرى ئاپتاپ

ئىسسىنىپ ئولتۇرسا، بەزىلىرى دامكا، شاھمات ئويناۋاتاتتى. ئاز ساندىكىلىرى قورۇنى ئايلىنىپ يۈرۈشەتتى. ئەمما تۇردى ھەسەن قولىدا كەھرىۋا تۇمار تۇتۇپ، نېمىلەرنىدۇر دەپ ۋارقىراپ يۇگۇرۈۋاتاتتى. ئۇنى يۇگۇرۈۋاتىدۇ، دېگەندىن كۆرە، بىرنېمىدىن قورقۇپ قېچىۋاتىدۇ، دېگەن تۇزۇك ئىدى. ئۇ تۇمار تۇتقان قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈۋالغان بولۇپ نېمىلەرنىدۇر دەپ ۋارقىرايتتى، قاچاتتى، كىملەردۇر ئۇنى ئۇرۇۋاتقاندەك قوللىرىدا بېشىنى توسۇۋېلىپ ئولتۇرۇۋالاتتى... قوپاتتى، ئارقىغا قاراپ ـ قاراپ يەنە قاچاتتى...

— مېنى... مېنى ئۇرماڭلار! ... ياق، مەن... مەن ئەمەس ... تۇغلۇق مېنىڭ ئوغلۇم تۇرسا ئۇنى ئۇردۇرامدىم... نېمىشقا ئۆلتۈرگۈزگىدەكمەن... مەسئۇد، پەخرىنسا قولۇڭلاردىكىنى تاشلىۋېتىڭلار! ... سىلەرنى... مەن ئەمەس... ھېلىقى بوتۇلكا يىغقۇچى... نەئىمە قىزىم ئۇلارغا دەڭ، مېنى ئۇرمىسۇن! ...، ئوماي مەن سىزنى ئىتتىرىۋەتتىمۇ؟، بالام تۇغلۇق! ئىككىمىز بىللە كۆمۈر ساتايلى! ... ئۇ «دادا» دېدى... ئۇ «دادا» دېدى! ئاڭلىدىڭلارمۇ ئۇ «دادا» دېدى! ! ...

خالىئاي تۆمۈر توسۇققا يۈزىنى يېقىپ، ئېسەدەپ، بۇغۇلۇپ، تېلىقىپ يىغلىۋەتتى... نۆۋەتچى خادىم ئۇنىڭ دولىسىدىن ئاستا پەپىلەپ، سىرتقا ئېلىپ چىقتى:

— خالىئاي خانىم، بۇنىڭدىن كېيىن تاماق ئەكەلمەڭ، ئۆتكەنكى تاماقلىرىڭىز سېسىپ كېتىپ تۆكۈۋەتتۇق، — دېدى نۆۋەتچى خادىم، — ئۇ بەربىر يېمەيدۇ. ئۇنىڭ تاماق يېمىگىنىگە بۇگۈن ئالتە كۈن بولدى.

— ئالتە كۈن بولدى؟ بىرەر ئامالىنى قىلساڭلار بولمامدۇ؟

— ئەكىرىپ بەرگەن تاماقلارنى مىجىقداپ ئويناپدۇ، ياكى تاملارغا سۈۋايدۇ.

— ئاھ خۇدا، قانداقمۇ قىلارمەن؟

— باشقىلار تۇرمە باشقۇرۇش ئىدارىسى بىلەن ئالاقىلىشىۋاتىدۇ، — دېدى نۆۋەتچى خادىم، — ئەگەر مۇزاكىرىدىن ئۆتۈپ قالسا 4 ـ دوختۇرخانىغا يۆتكىمەكچى.

— نېمە؟ نېرۋا كېسەللىكلەر دوختۇرخانىسىغا؟ — خالىلاي ئەنسىرەپ قالغانىدى، — ئۇ يەردە پۈتۈنلەي ئەقىلدىن ئازغان ساراڭلار بارمىش، بۇ بىر ياۋاش ئادەم...

— بۇ ئەدلىيە نازارىتى ھەم تۇرمە باشقۇرۇش ئىدارىسىدىكى مۇناسىۋەتلىك رەھبەرلەرنىڭ تەستىقىدىن ئۆتىدىغان گەپ، — نۆۋەتچى خادىم خالىلاينىڭ كۆڭلىنى يېسىدى، — ئەگەر يۆتكىگەن تەقدىردىمۇ مەسئۇل خادىملار بار.

تۇردى ھەسەندىن ئەنسىرەپ قويغان ـ پۈتكىنىنى بىلمەيلا قالغان خالىلاي كۇندە دېگۈدەكلا تاماق ھەم ئالماشتۇرىدىغان كىيىملەرنى ئاپىرىدىغان بولدى، ئەمما ئۇ، تۇرمە خادىملىرىدىن: «ئۇنىڭ تاماق يېمىگىنىگە ئون بىر كۇن بولدى... ئون ئۇچ كۇن بولدى...» دېگەندەك گەپلەرنى ئاڭلاپ تېخىمۇ جىددىيلىشىپ كەتتى. تۇردى ھەسەننىڭ تاماق يېمىگىنىگە ئون يەتتە كۇن بولغاندا دوختۇرلار ئۇنى 4 ـ دوختۇرخانىغا ئەمەس، بەلكى ئائىلىسىگە يۆتكىدى. چۇنكى ئۇنىڭ بەدىنى سۇسىزلىنىپ، پۈتۈن ئىچكى ئەزالىرى نورمال ھەرىكەت ئىقتىدارىدىن قېلىش خەۋپى تۇغۇلغانىدى.

تۇردى ھەسەننى ئۆيدە بېقىشقا رۇخسەت قىلىنىپ ئۇچىنچى كۇنى تاڭ سەھەرلىكى ئارام ئالدى!... ئۇ قولغا ئېلىنغان ئۇچ ئاي ئىچىدە ئۇنىڭغا بىرەر كۇنمۇ ئاسايىشلىق بولمىدى. ئۇ، ئوغۇل پەرزەنت ئارزۇ قىلدىيۇ، لېكىن ئوغلى تۇغلۇققا قىلغان ئۆچمەنلىكى، دۇشمەنلىكى، سۇيىقەستى ھەددىدىن ئاشتى. «نازىر ئاتا» دەپ قويغىنىغا ئىچىدە: «سەندەك كۆمۈرچىنىڭ ئاتىسى بولغۇچە ئۆلۈۋالارمىنا...» دېگەن خورلۇق يۇندىسىغا قانائەت قىلماي، «تولا ئاتا ـ ئاتا دەۋەرمە، ئادەمنىڭ نومۇسىنى

كەلتۈرۈپ...» دەپ تۇغلۇقنى يۇزىدىن - يۇزىگىلا ھاقارەت قىلغانىدى. بۇلار يەتمىگەندەك قاۋۇز دېگەن يىرتقۇچ مەخلۇقنى كۈشكۈرتۈپ ئۇرغۇزدى. ئەگەر خالئاينىك ياردىمى بولمىغان بولسا تۇغلۇق ئاللىقاچان بىر غۇلاچ يەر تېگىدە بىر سىقىم توپىغا ئايلانغان بولاتتى. ئۇيىگە كۆمۈر ئەكىرىپ بەرسە، قىزى بىلەن ئىككى ئېغىز پاراڭلىشىپ قويسا، نېمىلەرنى قىلمىدى ھەم دېمىدى؟ ھەتتا مەھەللىگە كەلتۈرمەسلىك ئۈچۈن ئۆز ئوغلى بىلەن سودىلاشتى... ئۇنىڭ نىيىتى شۇنچىلىك قارا بولۇپ كەتتىكى، ھەتتا تۇغلۇقنى ئۆلتۈرۈپ دەريا بويىغا كۆمۈۋېتىش» دېگەن ئەقىلنىمۇ شۇ ئۆگەتتى. ئانىسى تاش ئۈستىگە تۇغقاندەك، ئۇنىڭ باغرى ياشلىقىدىن باشلاپلا قاتتىق ئىدى. مەسئۇد ھەم پەخىرنىسانى ھېيلە - مىكىر ۋە زەھەرخەندىلىك بىلەن ئۇ دۇنياغا تونۇغۇسىز قىلىپ يولغا سالدى. ئومايىنىمۇ شەھۋانىي نەپسىنى قاندۇرۇپ بولۇپلا، ئۇنى ئۆلۈۋېلىش گىردابىغا ئەكىلىپ تاشلىدى. بولۇپمۇ ئۆزى پىلانلىغان قاتىللىق مەيدانىدا ئۆز ئوغلىنىڭ ئۆلۈمىنى كۆردى! شۇنداقتىمۇ تۇغلۇق ئۇنى «دادا» دەپ چاقىردى. بۇ... بۇ... تۇردى ھەسەن ئۇچۇن يەتتە دوزاخ ئازابىدىن بەتتەر ئېغىر ئازاب بولدى! مۇشۇنداق تەسەۋۋۇرغا سىغمايدىغان ۋىجدان ئازابى — ھەرقانداق غۇرۇرلۇق ئادەمنى شۇ كۈنلا ھاياتتىن ۋاز كېچىشكە ياكى ئەسەبىيلىك تەلۋىلىكىدىن قىيپالىڭاچ تالاغا چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر قىلىدۇ. ھېلىمۇ دوزاخ مالائىكىلىرى تۇردى ھەسەنگە ھىممەت قوللىرىنى سوزىدىمۇ بىلمىدۇق، ئۇ ئۇچ ئاي ياشىيالمىدى... ئەشۇ خورلانغانلار، ئازاب چەككەنلەر... يۇرەكلىرى لەختە - لەختە قان بولغانلار... ياش ھاياتىدىن بىۋاقىت ئايرىلغانلار... ئۇنىڭغا زادىلا ئارامىلىق بېرمىگەنىدى. مانا ئەمدى بىر تىنىقتىن قېلىۋىدى، ئۇ ئارام ئالدى... بۇ ئارام ئۇنى پانىيدىكى ئەدەسسىز نۇرغۇن ئازابلاردىن قۇتقۇزۇپ قالدى...

خالئاي ئېرىنىڭ ئۆلۈمىنى ئۇزىتىپ، نەزىرلىرىنى بېرىپ بولغۇچە ئارانلا چىدىدى. چۈنكى ئۇ خېلىلا ئېغىرلىشىپ قالغان بولۇپ، ھاسىراپ ئارانلا ماڭاتتى. ھېلىمۇ ياخشى گىرىم دۇكىنىنىڭ مۇئاۋىن باش دىرېكتورى شۆھرەتتاي دۇكاندىكى مېھرىنىسا ئىسىملىك بىر قىزنى ئەكېلىپ بەرگەچكە خالئاينىڭ پۈتىگا پۈت، قولىغا قول بولۇپ، نەئىمەنىڭ يوقلۇقىنى چاندۇرمىدى. ئۇ كەلگەن - كەتكەن مېھمانلارنى ئۆز يولدا خېرىدارلىقىنى قىلىپ ئۇزىتاتتى. تاماق ئېتىپ، كىر - قاتلارنى يۇياتتى. ئۆيلەرنىڭ تازلىقىنى قىلىپ زادىلا جىم ئولتۇرمايتتى. تېخى خالئاينى ھەپتىدە بىر قېتىم دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ تەكشۈرتۈپ كېلەتتى. دوختۇرلار: «ئىككىنچى ئاينىڭ ئاخىرلىرى تۇغۇسىز» دېگەنىدى. لېكىن خالئاي ئۇچىنچى ئاينىڭ بەشىنچى كۈنى دوختۇرخانىدا ئوغۇل تۇغدى. بۇ مارتنىڭ بىر سەھىرى بولۇپ، ئۇرۇمچىنىڭ كوچىلىرى دەل - دەرەخ، تېلېگراف ئىستوللىرى، توك سىملىرى، ئېلان تاختىلىرىدىن تارتىپ ھەممە يەرنى باھار چېچەكلىرىدەك ئاپئاق قىرو باغلاپ كەتكەنىدى.

خالئاي دوختۇرخانىدىن چىقىپ ئەتىسىلا مەسچىتنىڭ ئاخۇنۇم باشلىق جامائىتىنى ئۆيىگە چاقىرىپ قويدى. ئۇلار بامدات نامىزىدىن يېنىپلا خالئاينىڭ كەڭ - ئازادە ئۆيلىرىگە كىرىپ مېھمان بولۇشتى. ئاندىن بوۋاقنىڭ ئىسمىنى «تۇغلۇق» دەپ قويدى. ئاندىن كىچىك تۇغلۇقنى مۇبارەكلەپ چىقىپ كېتىشتى.

تۇغلۇق كۈنلەر ئۆتكەنسېرى ئاپئاق پاقلان بولۇپ چوڭ بولۇۋاتاتتى. خۇدا ئۇنىڭ دېھقان دادىسىنى كۆڭلىگە سالغانمۇ نېمە، «دەدە... دەدە...» دەپ تىلى چىققانىدى. خالئاينىڭ كۆپ ۋاقتى دۇكاندا ئۆتكەچكە، بالىغا مېھرىنىسا قارايتتى. خالئاي بالا تۇغلۇلۇپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئايازغا بىر پارچە خەت يېزىپ، ئۇنىڭغا تۇردى ھەسەنىڭ ئالەمدىن ئۆتكەنلىكىنى خەۋەر قىلغانىدى.

ئاردىن ئۇزۇن ئۆتمەي جاۋاب خەتمۇ كەلدى. ئايال يوغان ـ يوغان، ئىرماش ـ چىرماش يازغان خېتىدە:

«خالىئاي، سالامەتلىكىڭىز ئەسلىگە كەلدىمۇ؟ سىزدىن بەكمۇ ئەنسىرىدىم. مەن يېنىڭىزدا بولمىغاچقا، خېلى بەك جاپا تارتقانسىز؟ مۇشۇ تۇرقۇمدا قالتتىم بولغان بولسا، بىرلا ئۆچۈپ ئۆيىڭىزنىڭ تۆرخۇنىغا قونسام... ئەگ ئاۋۇال سىزنى، ئۇنىڭدىن كېيىن ئوغلۇمنى قۇچاقلاپ باغرىمغا باسسام، دەپ ئويلاپ كېتىمەن. بىراق، مەن بارغىنىم بىلەن ئۇرۇمچىلىكلەر مېنى نېمە دەپ ئويلاپ قالار؟ خالىئاينى ئىزا ـ نومۇستىن يۈزىنى يەر قىلارمەنمۇ، دېگەن خىياللار مېنىڭ پۈت ـ قولۇمنى باغلاپ قويۇۋاتىدۇ... خالىئاي ئەمرۇللا دادام (مەن ھازىر دادا دەيمەن) ھەر كۈنى دېگۈدەك: «ھەي، ئايال تۆگە. خالىئاي قىزىمنى قاچاپ ئەكېلىسەن ياكى ئەكەلگىڭ يوقمۇ سەن تۆگىنىڭ...» دەپ تاپا ـ تەنە قىلىدۇ...، لېكىن مەن: «نازىرىنىڭ يىلى توشمىغىچە قانداق كېلەلەيدۇ» دەپ قويدۇم. قانداق سىزچە بوپتىمۇ؟» دەپ يازغانىدى.

مانا ئەمدى تۇغلۇق ئالتە ئايلىق بولغاندا ئانا ـ بالا ئىككىسى رەسىمگە چۈشۈپ، ئىككىنچى قېتىم خەت يازدى. خەتتە ئايازغا بىرمۇنچە مىننەتدارچىلىقىنى بىلدۈرگەن خالىئاي تۇزۇت قىلىپ ئولتۇرماي: «ئايال، ئۇرۇمچىگە كېلىپ مېنى تەڭلىكتە قويماڭ، تۇردى نازىرىنىڭ يىل نەزىرى بېرىلىپ بولمىغۇچە، مەن غەيرىي خىياللاردا بولسام، يەنە قانداقتۇر ئەرلەرنى قوبۇل قىلسام ئىسلام شەرىئىتىمىزگە مۇخالىپ بولىدۇ. باشقىلارمۇ ھەر ئىككىمىزنىڭ ئارقىسىدىن گەپ تاپىدۇ... شۇڭا سەۋر قىلىڭ. ئوغلىڭىز بىر ياشتىن ئاشقاندا ئۆزۈم ئاپىرىمەن ياكى مېھرىنىسادىن ئەۋەتىمەن، دەپ ئايازنىڭ كېلىشىنى قەتئىي رەت قىلدى.

تۇرمۇش دېگەن شۇ ئىكەن. ياشاش ئۈچۈن تىنماي پوسۇرلاپ كۈنلەرنىڭ قانداق ئۆتۈپ كەتكىنىنى تۇيماي قالىدىغان گەپكەن.

مانا چىرايلىق يازلار قاچانلاردا ئۇزاپ كەتتى! ئۇرۇمچىنىڭ كەڭ ئاسفالت يوللىرىدا ئۇچۇشۇپ يۈرگەن ساپسېرىق غازاڭلار قاچانلاردىن بېرى شىرتىلداپ تۆكۈلۈۋاتىدۇ، بىلگىلى بولمايدۇ. كۈنلەر ھەپتىلەرنى قوغلىشىپ دەل - دەرەخلەر يالىڭاچلىنىپ، باغلار يېتىمسىراپ قالدى... يامغۇرلار پات - پاتلا قارغا ئايلىنىپ ئۇرۇمچى ئاسمىنىنى قوغۇشۇندەك ئېغىر مانانلار قاپلىدى. يامالىق تېغىدىن سۇر بىلەن كېلىۋاتقان قارا بۇلۇتلار زىمىستان چىللاپ ئىسقىرىق چالماقتا ئىدى. شۇنداق، كۈنلەر چاقماق تېزلىكىدە ئۆتمەكتە. قېرىلار بۇرادەرلىرىنى ئۇچراتسا ھەسرەت بىلەن: «ھەتتىگىنەي... نېمىدېگەن تېز - ھە؟! ئۆمۈر ئاخشام قاراڭغۇلۇقىغا قاراپ كېتىۋاتىدۇ... تۇنۇگۈنلا پالانچىنى ئۇزىتىپ قويىۋىدۇق. بۈگۈن پۈكۈنچى كېتىپ قاپتۇ...» دېيىشەتتى. ئوتتۇرا ياشلىق ھەقەمسايىلار دىدارلىشىپ: «ۋۇي! ئۆتكەندىلا چاچلىرىڭ قاپقارا تۇراتتى، مانا ئەمدى ئاپئاقلا بولۇپ كېتىپ-تا...» دېسە، دوستى غەمكىن كۈلۈمسىرەپ: «شۇنىڭغىمۇ ئون يىل بوپقاپتۇ...» دەپ باشلىرىنى چايقىشاتتى. مانا قاراڭ، ياشلارمۇ ئۆكۈندىكەن ئەمەسمۇ! «ۋاي، ئانىمەي، چېچىڭىزدا بىر تال ئاق تۇرىدۇ، ئەكېلىڭا يۇلۇۋېتەي...» دەيتتى ياش چوكان تاماقلىرىنى چاكىلدىتىپ... ھەي... پەلەك! بۇ ۋاقىت نېمىگە شۇنچە ئالدىرايدىغاندۇ؟ خۇددى تورمۇزسىز ماشىنا، يۈگەنسىز ئات، توغانسىز سۇ!... كۆرۈۋاتقانسىز تۇردى ھەسەنىڭ تۇنۇگۈنلا نامىزى ياڭخاڭ[1] مەسچىتىدە چۇشۇرۇلگەندەك قىلىۋېدى، مانا ئەمدى يىل نەزىرى!... تۇغلۇق بولسا ئون ئايلىق بولۇپ قالدى.

تۇردى ھەسەنىڭ يىل نەزىرىسى بېرىلگەندىن كېيىن خالىيانىڭ ئۆيىگە ئەلچىلەر كېلىشكە باشلىدى. ئۇلار «كۆيئوغۇل» نى سائەتلەپ ماختاپ، تەرىپىنى قىلىپ، بىرسى توختىسا، بىرى گەپنى ئۇلاپ خالىيانى بىزار قىلماقتا ئىدى.

① ياڭخاڭ مەسچىتى — يەنىن يولىدىكى نوغاي مەسچىتى.

ئۇنىڭغا سايە قىلىنىۋاتقان ياكى ئەلچى كىرگۈزۈۋاتقانلار پىنسىيىگە چىققان كادىرلار، باشلىقلار ياكى شىركەت، كارخانا خوجايىنلىرى بولۇپ بەزىلىرىنىڭ كېلىن - نەۋرىلىرىمۇ بار ئىدى. خوتۇندىن ئاجراشقان ياكى خوتۇنى ئۆلۈپ كەتكەن خىزمەتتىكى كادىرلارمۇ خېرىدارلىق قىلىشتى. خالئاي ئۇلارنىڭ تۆت - بەش بالىسىنىڭ بارلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ ئەمەس، بەلكى ئارىدا ھېچقانداق چۈشىنىش ھەم ياخشى كۆرۈشنىڭ مەۋجۇت ئەمەسلىكىدىن يېقىنمۇ كەلمىدى.

تۇغلۇق بىر ياشتىن ئىككى ئاي ئېشىپ، ئاپئاق چېچەكلەرگە پۈركەنگەن يەنە بىر باھار كەلدى! بۇ كۈنلەردە خالئاي بالىسى بىلەن بىللە تۇرۇۋاتاتتى. چۈنكى مېھرىنىسانى ئاكىسى يۇرتىغا ئېلىپ كەتكەنىدى. شۇڭا خالئاي دۇكانىنىڭ ئاساسىي ھوقۇقىنى شۆھرەتتايغا ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، ئۆزۈن ئۆتمەيلا ئۆيىنمۇ تۇردى ھەسەنىنىڭ ئىدارىسىغا قايتۇرۇپ بەردى. ئەلۋەتتە بۇ مەخسۇس قورۇلۇق نازىر دەرىجىلىك ئالىي ئۆيلەردە ئولتۇرۇش خالئايدەك ئاددىي پۇقرا ئۈچۈن خىجالەتچىلىك پەيدا قىلاتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە توك، سۇ، پار، قوغداش دېگەندەك ئەسلىھەلەر پۈللىرى يۇقىرى بولۇشتىن سىرت، بۇنداق كۆپ ھەم چوڭ ئۆيلەرنى تازىلىماقمۇ تەس ئىدى.

خالئاي شۆھرەتتايىنىڭ مەسلىھەتى بىلەن تاۋار بىنالاردىن سەكسەن كۈادرات مېتىرلىق ئۆي سېتىۋېلىپ شۇ يەرگە كۆچۈپ باردى. ئۇ ئەلچىلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمىگەنسېرى بوستان شەھەر غۇلجىنى، بولۇپمۇ ئېرەن دەريا ساھىللىرىدىكى مىسلى جەننەت داچىنى سېغىنماقتا ئىدى. ئاياز بولسا ئۇنىڭ قەلب سارىيىدىكى بىر سۇلتان ئىدى! بۇ ئاددىي دېھقان ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن كەتمەيتتى... ئاپئاق چاك ياقىلىق كۆڭلەك، بىلىدە قارا پوتا... بېشىدا بېغىر رەڭ مانچېستىر دوپپا... قاپقارا يالتىراپ تۇرغان كاپكازچە بۇرۇت... ئىشتان - پۇچقاقلىرى تۇرۇلگەن ھالدا

پىشانىلىرىدىكى مونچاق ـ مونچاق تەرلىرىنى يېڭىدىلا سۈرتۈپ، يىراقلارغا تىكىلگەن سىيماسى ھامان ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا... تېخى تۇغۇلۇقىنىڭ «دادامنىڭ قېشىغا ئاپارغىن!» دەپ قىلىدىغان جېدەللىرى كۆندىن ـ كۈنگە كۆپەيمەكتە ئىدى. قوپۇپلا ماڭاي دېسە ئاياللىق غۇرۇرى يول قويمايتتى. داچىنى ئايازغا خەت قىلىپ بېرىۋەتكەن تۇرسا: «ئايال خوجايىن بولىمەن» دەپ بارامدۇ؟!... بۇ... بۇ بەكمۇ يۈزسىزلىكقۇ! ئەمما خالئاي بالكوندىن بىنا ئەتراپىدىكى ئاپئاق، ھال رەڭ چېچەكلەپ كەتكەن جېنەستە، ئۆرۈك، شاپتۇللارنى كۆرسىلا ئۆپكىسى ئۆرۈلەتتى. ئەنە شۇنداق جۇدالىق پىراقلىرى خالئاينىڭ كىچىككىنە يۈرىكىنى كۆيدۈرۈپ، چىرايلىق كۆزلىرىنى سۇپسۈزۈك ياشلارغا تولدۇرغان بىر كۈنى، بىنا ھويلىسىغا كۈمۈش رەڭ پاراقراپ تۇرغان «نىسسان» سلىق ئايلىنىپ كىرىپ كەلدى ھەم ئۇزۇن ئۆتمەي ئىككىنچى قەۋەت پەلەمپەيلىرىدىن تاقىلدىغان ئاۋاز ئاڭلاندى... بۇرۇنلا قېنىشمىغان يۈرەكلەر — يىراقتىنلا بىر ـ بىرىنىڭ سوقۇشلىرىنى، تىنىقلىرىنى، رېتىملىرىنى تونۇدى!!! ... ھەم بىر ـ بىرىگە تەلپۈنۈپ شىددەت بىلەن دۈپۈلدەپ: «بول ... بول... بول... تېز... تېز...» دەپ ئىگىسىنى ئالدىرىتىپ ئۇرۇۋاتاتتى... ئۇچقاندەك ئېتىلىپ چىققان خالئاي ئىشىكنى ئېچىپلا ۋارقىرىۋەتتى:

— ئايا ز ! ! ! ...

خاتىمە

بەش يىل ئۆتتى! ئېرەن دەريا بويلىرى باھار تونىنى سېلىپ، يازلىق يېپىنچىسىنى ئارتتى. ھەممە ئەتراپ يېشىللىققا پۈركەنگەن، باغلاردىن يازلىق ئالمىلارنىڭ ھىدى دىماغلارغا ئۇرۇلىدۇ. دەريانىڭ سالقىن شامىلى قۇلۇپنىك، مالىنا، بۆلجۇرگەن، قارىقاتلارنىڭ مەززىلىك پۇراقلىرىنى ئورمانلاردىن ئېلىپ كېلىدۇ. تاغلاردىكى قارىغايلارغا ئۇۋلاپ كەتكەن ھەسەل ھەرىلىرى ناگان - ناگاندا ئورمان ئۈستىدىن ئازغان بۇلۇتتەك سۆرۈلۈپ ئۆتىدۇ، ئۇلارنىڭ بوش ھەم بوغۇق ئاۋازلىرىغا غوڭۇلداشلىرى نە - نەلەرگە ئاڭلىنىپ، دەريا شاۋقۇنلىرىغا قېتىلىپ كېتىدۇ. تۇرلۇك - تۇمەن قىسمەتلەرگە تولغان ئالەمنىڭ مىزانى شۇ ئوخشايدۇ... ئۆلگەنلەر كېتىدىكەن... ئۇنىڭغا پايلىماي يىغا - زار قىلىشىدىكەنمىز... گويا ئۇلار بىلەن بىللە كېتىدىغاندەك ئاھ - پىغانلىرىمىز پەلەككە يېتىدىكەن... بىراق رەھىمسىز ۋاقىتنىڭ زورلۇق كۈچىدىن بارا - بارا ئۇنتۇيدىكەنمىز ... ھەم ئۆز ھەلەكچىلىكىمىز بىلەن بولۇپ كېتىدىكەنمىز... قاراڭ! مانا مۇشۇ يەردە تۇغلۇق، نەئىمە، قاۋۇز، نىزام (تاقىر باش) لار بىر زامانلاردا قانلىق ئېلىشىپ بىر - بىرىنىڭ جانلىرىنى قىيىشقان دېسەك كىممۇ ئىشىنەر؟ ئۇ يەرلەر ھازىر تونۇغۇسىز بۈك ئورمان ھەم گۈللەر ھۆپپىدە ئېچىلىپ كەتكەن! قاراڭ، تۇغلۇق، نەئىمەلەرنىڭ مۇبارەك ئىزلىرى چۈشۈپ، ئىسسىق نەپەسلىرى تارقالغان مۇنۇ داچىنى تونۇيالمىدىڭىزمۇ؟ ئۇ ھازىر راسا قىيامىغا يېتىپتۇ! يەنە بىر زامانلار ئۆتسە بۇلارمۇ غازاڭلىق دەۋرىگە قەدەم ئالىدۇ... شۇڭا ئەتراپتىكى گۈل - گىياھلار: «ھېچكىم بۇ دۇنيادا ئەبەدىي قالماس!» دەپ بىزگە بېشارەت

بەرگەندەك قىلسا، گۈل ئىشقىدا پەرۋانە بۇلبۇل: «ئۆمۈر ئۆتۈپ بارىدۇ، ھەر پۇرسەتنى تۇت...» دېگەندەك ئاھ ـ نالە قىلىدۇ... ئاڭلاڭ! خوراز چېغىدا ھەر تاڭدا ئويغىنىپ: «ئۆمرۈڭدىن تۇن ئۆتتى، ئۆزۈڭ بىخەۋەر...» دەپ ئىنسانىنىڭ ئۆمرىدىن بىر تۇن ئۇزاپ كەتكەنلىكىنى ئېيتىپ ماتەمزادە بولىدۇ... بولدىلا، قايغۇلۇق ئويلىرىمىزنى توختىتايلى! بۇ ھەقتە ئۆمەر ھەييام ھەزرەتلىرىنىڭ پىغانلىق نىدالىرى ئازمىدى؟!... ئەڭ ياخشىسى مۇنۇ جەننەتسىمان باغنى ئېرەم — داچىغا كىرىپ باقايلى... پاھ! ئەجەبمۇ جانغا راھەت چاھارباغ ئىكەنا بۇ! ئاۋۇ گۈللەر ئارىسىدا قوغلىشىپ ئويناۋاتقان بىر جۈپ قىز ـ ئوغۇل كىمنىڭ بالىلىرىدۇ؟ ئۇلارنىڭ كىيىملىرىنىڭ پاكىز، رەتلىكلىكىنى كۆرۈڭ... نېمىدېگەن چىرايلىق ئۆسكەن بالىلار ـ ھە! ئۇلار رەڭگارەڭ ئېچىلىپ كەتكەن نادىر ـ ئەتىۋارلىق گۈللەر ئارىسىدا كېپىنەك قوغلىشىپ، پېشانە ـ يۈزلىرى ئۇنچىدەك تەرلەپ كېتىپتۇ...

— تۇغلۇق ئاكا، — دېدى تۆت ياشلاردىكى ئاق يۈزلۈك پومپىلاق قىز، — مەن ئاپام بىلەن دادامنىڭ قېشىغا بارىمەن...

— ئاپام بىلەن دادام داچىنىڭ ئارقا تەرىپىدە قوناق، كاۋىلارنى ئوغۇتلاۋاتىدۇ، — دېدى ئالتە ياشلاردىن ئاشقان ئوغۇل بالا، — ئۇ يەرگە بېرىپ نېمە قىلىسەن؟ قورسىقىڭ ئاچقان بولسا، مەن ساڭا ئالما ئۈزۈپ بېرەي.

— ياق، ئۇسساپ كەتتىم، ئاپام بىلەن دادامنىڭ قېشىدا مۇزدەك چاي بار.

— نەئىمە ئۇكام، ئەمىسە مەن بوۋامنىڭ قېشىغا كەتتىم...

تۆت ياشلىق نەئىمە گۈللۈكلەر ئارا يۈگۈرۈپ كەتتى. تۇغلۇقمۇ يۈگۈرگەن پېتى تال بوستان تەرەپتىكى يول بىلەن غايىب بولدى.

«يېشىل كارىدور» دەپ ئاتالغان تال بوستان راسا يېتىلگەن بولۇپ، تېخى چېكىلمىگەن كاللەك ـ كاللەك ساپ ئۇزۇملەر سانجاق ـ سانجاق ئېسىلىپ تۇراتتى. بىر زامانلاردىكى سۇ ئۇزۇش كۆلى تىندۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ ئورنىغا تىكىۋەتكەن ئانار كۆچەتلىرى بولاققا كىرگەنىدى. ئانارلىق ئەتراپىدىكى بۇرۇنقى جېنەستىلىك بىرتۇتاش شاخاراپ كەتكەچكە ئاستىغا ئالىقاندەكمۇ كۈن نۇرى چۈشمەيتتى. نەئىمە داۋاملىق كىتاب ئوقۇيدىغان ئېگىز راۋاق ھېلىمۇ بار بولۇپ، بىر بوۋاي باغنىڭ ھۆسنى كامالىغا، مىڭلىغان پانۇسلاردەك ئېسىلىپ تۇرغان قىپقىزىل ئانارلارغا، جېنەستىلىككە ھۆسن قوشقان يېشىل شادا ئورۇندۇقلارغا ھەۋەس بىلەن تىكىلىپ ئولتۇراتتى. ئاپئاق بومبا ساقاللىرى مەيدىسىگە يېيىلىپ تۇرغان، پاخما قاشلىرى ئېچىلغان كېۋەز غوزىسىدەك چوڭ كۆزلىرىنى يېرىم يېپىۋالغان بۇ تەمبەل بوۋاي ئەمرۇللا تەمبۇر بولۇپ، تۇغلۇق، نەئىمەلەر قازا قىلىپ، ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇنى ئايال ئەكىلىۋالغانىدى. ئۇ ھازىر خالئاينىڭ ئاسرىشى، قۇۋۇەتلىك ئوزۇقلاندۇرۇشى، دوختۇرلارغا كۆرسىتىپ تۇرۇشى بىلەن بارغانسېرى تەمەنلىشىپ ئاخىرقى ئۆمرىنى پاراغەتتە ئۆتكۈزۈۋاتاتتى. بەزىدە ئۇ: «خالئاي قىزىم، مېنى ئۆيلەيدىغان يىگىتتەك ئارى كۈندە بىر ياساپ قويىسىز، ئۇنداق قىلسىڭىز مەن خىجىل بولۇپ قالىدىكەنمەن» دېسە، خالئاي: «دادا، سىلىنى ھەمراھلىق قىلىپ قويماي دەيمەن» دەپ چاقچاق قىلاتتى. ئەمرۇللا بوۋاي ئۇزۇن ساقاللىرىنى سىيپاپ كۈلۈپ كېتەتتى. راست، ئەمرۇللا بوۋاينى ھېچكىم سەكسەن ياشقا كىردى دېمەيتتى. ئۇ سەھەرلىكى تۇرۇپ گۈللۈك ئىچىگە كىرىۋېلىپ گۈلنىڭ ھارام شۇڭلىرىنى ئالاتتى. كۆكتاتلىققا كىرىۋېلىپ ئوتياشلارنى ئوتايتتى. ئايال ياكى خالئاي: «ئۇزۇلۇپ قالىدىلا، دادا» دېسە، «ھوي، سىلەر مېنى زېرىكسە ئۆلسۇن دەمسىلەر ـ ھە؟!» دەپ ۋارقىراپ كېتەتتى. مانا ياز كەلگەندىن بېرى، ئۇنىڭ تەمبۇرى

راۋاق ئىچىگە ئېسىقلىق تۇرىدۇ. ئۇ زېرىكسە - تېرىكسە تەمبۇرىنى چىرتىپ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرىدۇ. ئىككى نەۋرىسى: «بوۋا تەمبۇر چېلىپ، ناخشا ئېيتىپ بېرىڭ!» دەپ تۇرۇۋالىدۇ. بوۋاي ئۇچۇن تەمبۇر چېلىپ، ناخشا ئېيتىپ بېرىش، ھېكايە - چۆچەكلەرنى سۆزلەپ بېرىش كۆڭۈللۈك تۇيۇلاتتى. بولۇپمۇ كۆمۈرچى بالا ھەققىدە تالاي - تالاي ۋەقەلەرنى سۆزلىسە پەقەتلا ھارغىنلىق ھېس قىلمايتتى. نەۋرىسى تۇغلۇق بوۋىسىغا قەۋەتلا ئامراق. بوۋايمۇ ئۇنى بىردەم كۆرمىسە: «تۇغلۇق، قېنى سەن؟»، «تۇغلۇق بالام، ئۇنداق مۆكۈۋالما!»، «تۇغلۇق، ھاسامنى تېپىپ بەر...» دەپ ئاغزىدىن تۇغلۇق دېگەن سۆز ئانار دانچىلىرىدەك تۆكۈلۈپلا تۇراتتى. مانا شۇ تۇرقىدىمۇ بىرنېمىسىنى يېتتۇرۇپ قويغاندەك ئەتراپقا تەلمۈرمەكتە ئىدى. بوۋاينىڭ كۆڭلىدىكىنى تۇيغاندەك تەرلەپ - ھاسىراپ كەتكەن تۇغلۇق راۋاقىغا يۇگۇرۇپ كىرگەنچە بوۋاينىڭ تىزلىرىنى قۇچاقلىۋالدى.

— بوۋا، بوۋا، نەئمە ئىككىمىز كېپىنەك تۇتۇۋالغان ئىدۇق. لېكىن ئۇ ماڭقىسىنى قولىمىزغا سۈزۈپ قويۇپ قېچىپ كەتتى.

— بەللى، تۇغلۇق بالام، كېپىنەكنىڭ ماڭقىسى بولمايدۇ. ئەمما قانات ھەم بەدەنلىرىدە بىر خىل ئاق توزۇندا بولىدۇ، شۇ نەرسە قولغا يۇقۇپ قالىدۇ، — بوۋاي ساقالىلىرىنى سىيپىدى، — ئەمما جان - جانىۋارلارنى تۇتماڭلار، ياماق بولىدۇ.

— نېمىشقا ياماق بولىدۇ، بوۋا؟

— ئۇلارمۇ خۇدا ياراتقان بىر جانلىق، بالام، يازنىڭ يېزىدا ئۇلارمۇ ئويناسۇن - يايرىسۇن.

— ئۇكام نەئمە ئىككىمىزدەكما؟

— ھەببەللى، — بوۋاي تۇغلۇقنىڭ يۈزلىرىنى سىيلاپ

دى، — مېنىڭ تۇغلۇق بالام ئەقىللىق.
— بوۋا، ئېڭىشكىنە.
— يــەنە شــۇ ساقىلمىنى سىيپايدىغانسەن؟ ماقۇل بالام، ماقۇل، — بوۋاي سەل ئېڭىشتى. لېكىن ئۇنىڭ كۆڭلىدىن: «توۋا، تۇغلۇقمۇ كىچىك چاغلىرىدا ساقىلمىنى سىيپاشقا ئامراق ئىدى. خۇدايىم (كۆمۈرچى بالاڭنى قايتۇرۇپ بەردىم) دېگەندەك بــۇ بالىنىڭ كۆڭلىگە سېلىپ قويغىنىنى قارا...» دېگەن ئوي كېزىپ ئۆتتى.
— بالام تۇغلۇق، ئاپاڭ بىلەن داداڭ بۇگۈن يەنە باغنىڭ ئارقىسىدا ئىشلەۋاتامدۇ؟
— هــەئــە، بــوۋا! كــاۋا، قــونــاق، پــۇرچاقلارغا ئوغۇت بېرىۋاتىدۇ.
— قــارا مــاۋۇ تــۆگــىنــى، ئــېغىرئاياغ ئايالنى ئېتىزدا ئىشلىتىۋاتقىنىنى!
— ئاپام ئۆزى ئۇنىمىسا.
— هەي... پەلەك، كۆڭلىگە دېھقانىنىڭ ئىشتىياقىنى سالغان مەزلۇم!
— بوۋا، جېنىم بوۋا، — دېدى تۇغلۇق راۋاق تۇۋرۇكىدە ئېسىلىق تۇرغان تەمبۇرنى كۆتۈرۈپ كېلىپ، — تەمبۇر چېلىپ ناخشا ئېيتىپ بېرە!
— بــالام، قــايــسىنى ئېيتىپ بېرەي، — بوۋاي سەل تۇرۇۋالدى، — «كەپتىرىم»نى ئېيتىپ بېرەيمۇ؟
— ياق، بوۋا، ئۇنى ئېيتساڭ يىغلىغۇم كېلىپ كېتىدىكەن.
— ئەمىسە «ئاق ئوغلاق» چۇ؟
— ئــۇمــۇ بــولــمايدۇ، ئۇ بىچارە ئىگىسىنىڭ پىچىقىدىن قورقۇپ قېچىپ كەتسە، قۇتۇلدۇرۇۋالغان ئادەم ئاق ئوغلاقنى قانغا بويايدىكەن... ئادەملەرگە ئۆچ بولۇپ كەتتىم، بوۋا.
— ئەمىسە قايسىنى ئېيتىپ بېرەي، بالام؟

— كۆمۈرچى بالا!...

— ئۇ ناخشىنى تۈنۈگۈن كەچتە، بۈگۈن ئەتىگەندىمۇ ئاڭلىدىڭغۇ!

— مەيلى، يەنە شۇ كۆمۈرچى بالىنى ئاڭلىغۇم بار.

— نېمىشقا؟

— مەنمۇ چوڭ بولسام كۆمۈرچى بالا بولىمەن.

— پوق يېمە، ئانىسىنىڭ ئەمچىكىنى قاتتىق چىشلىگەن ئادەم كۆمۈرچى بالا بولىدۇ.

— ئادەملەرنىڭ ھەممىسى ئەسكى ئىكەن بوۋا. كۆمۈرچى بالا بىچارىلەرگە ياخشىلىق قىلىدىكەن.

— ئۇ دېگىنىڭغۇ توغرا، بالام.

بوۋاي تەمبۈرىنى سازلىدى. تۈغلۇق بوۋىسىنىڭ تىزلىرىغا جەينەكلىرىنى قويۇپ، ئالىقانلىرىدا ئېڭەك تىرىگىنىچە بوۋىسىغا تەلمۈردى. «كۆمۈرچى بالا»نىڭ پائۇزىسى ئاستا ـ ئاستا يېنىك كۈچىنىشلەر بىلەن يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. بۇ مۇڭلۇق كۈي باغ ئۈستىدىن لەرزان ئايلىنىپ داچىنىڭ ئارقا تەرىپىدە كاۋا مايسىلىرىنى ئوغۇتلاۋاتقان ئايال بىلەن خالىنىنى ئىشلىرىدىن توختاتتى. گۈللۈكلەر ئارىسىدا گۈل ھەرىسى قوغلاپ يۈرگەن نەئىمەمۇ: «بوۋام كۆمۈرچى بالىنى ئېيتىۋاتىدۇ» دەپ يۈگۈرۈپ كەتتى. ئىشتان پۇچقاقلىرى تۇرۇلگەن ئايال كەتمىنىنى قويۇپ، تەمبۈر مۇڭىغا قۇلاق سالدى. ئاندىن قورسىقى ئوبدانلا كۆتۈرۈلۈپ قالغان ئايالىغا زوقى بىلەن قارىدى. خالىئاي بىر چاغلاردا ئايسىمەگە زوقلىنىپ «دېھقان ئايالى بولۇپ كەتسەمچۇ؟» دېگەن ئارزۇسىغا يەتكەندى. ئۇنىڭ پۇتلىرى يالاڭ ئاياغ، كۆڭلىكىنىڭ ئېتىكىنى قىستۇرۇۋالغان، قولىدا ئوغۇت سېۋىتى تۇتقان ھالدا ناخشا مۇڭى كېلىۋاتقان راۋاق تەرەپكە قارىدى.

— ئايال، ئەمرۇللا دادام كۆمۈرچى بالىنى كۆپ ئېيتىدىغان بولۇپ قالدى. بالىلار كۆڭلىگە كەلگۈدەك ئىش قىلىپ

قويمىغاندۇ ـ ھە؟

— سەزدىڭىزمۇ؟ مۇشۇ كۈنلەردە ئوغلىڭىز تۈغلۇق — بوۋايىدىن بىرەر قەدەمىمۇ نېرى بولالمايدۇ... بوۋايىمۇ ئۇنىڭدىن... — ئاياز چوڭقۇر تىندى، — مېنىڭچە تۇغلۇقنىڭ سىياقىدىن، گەپ ـ سۆز، ھەرىكەتلىرىدىن ئوغلىنىڭ بالىلىق ۋاقىلىرى كۆز ئالدىغا كېلىۋالسا كېرەك...

— ئاھ، ئۇنتۇلغۇسىز قانلىق پاجىئە!!...

ئاياز بىردىنلا مۇڭلىنىپ قالغان ئاياللىنى باغرىغا باستى...

— ئاڭلاڭ خالئاي!... نېمىدېگەن مىسكىن ـ ھە؟!

.....

كۆمۈردەك قاپقارا كۆمۈرچى بالا،
ئۆزۈڭدەك كۆمۈرچى دوستلىرىڭ تولا.
خېرىدار ئىزدەيسەن كۆمۈرلىرىڭگە،
سەن ئۇچۇن يىغلايمەن يۈرىكىم يارا...

كۆمۈردەك قاپقارا كۆمۈرچى بالا،
قەلبىڭدە يۇلتۇزدەك دەردلىرىڭ تولا.
چىرايىڭ كۆرۈنەر شۇنچە پەرىشان،
سەن ئۇچۇن يىغلايمەن يۈرىكىم يارا...

*

كۆمۈردەك قاپقارا كۆمۈرچى بالا،
ساددىسەن سەھرادەك، ساۋاتىڭ چالا.
تىلەيمەن بەختىڭنى دۇئالىرىمدا،
سەن ئۇچۇن يىغلايمەن كۆمۈرچى بالا!...

图书在版编目(CIP)数据

卖煤的孩子/加拉里丁·拜克拉木著. —乌鲁木齐：新疆青少年出版社，2005.7
ISBN 7—5371—5260—8

Ⅰ.卖… Ⅱ.加… Ⅲ.长篇小说—中国—当代—维吾尔语（中国少数民族语言） Ⅳ.I247.5

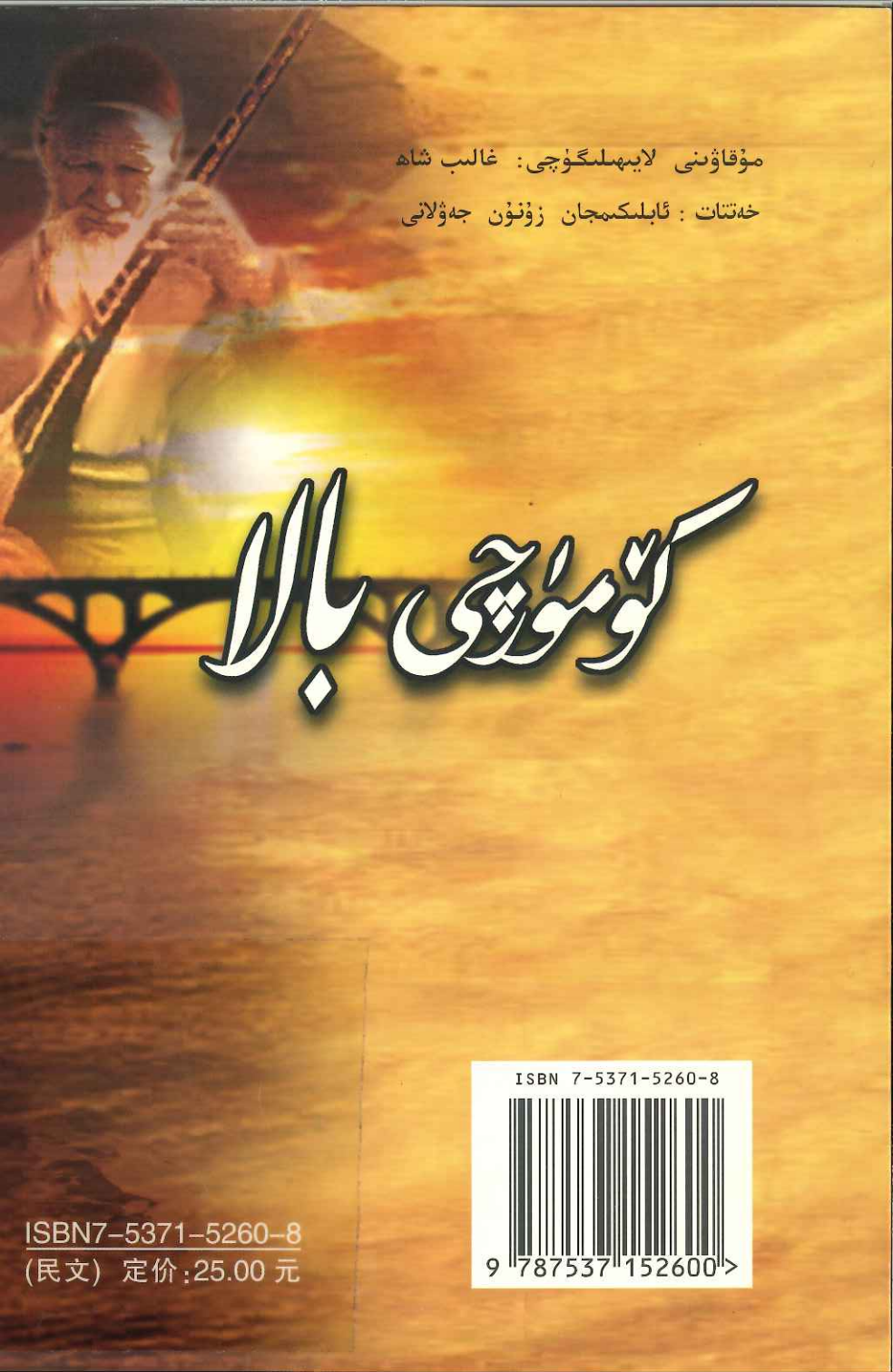
中国版本图书馆 CIP 数据核字(2005)第 055181 号

责任编辑：**尼加提·穆合力斯**
责任校对：**迪力亚尔·吐尔逊**
封面设计：**阿里甫·夏**

卖煤的孩子（维吾尔文）
（长篇小说）
加拉里丁·拜克拉木 著

新疆青少年出版社出版
（乌鲁木齐市胜利路 100 号 邮编：830001）
新疆新华书店发行 新疆新华印刷厂印刷
850×1168 毫米 32 开本 15.625 印张
2005 年 7 月第 1 版 2005 年 7 月第 1 次印刷
印数：1—6000

ISBN7—5371—5260—8 定价：25.00 元
如有印刷装订问题请直接同出版社调换

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: غالىب شاھ

خەتتات : ئابلىكىمجان زۇنۇن جەۋلانى

كۆمۈچى بالا

ISBN 7-5371-5260-8

ISBN7-5371-5260-8
(民文) 定价:25.00 元